

8

~~367~~

8. - 1. b. 12.

VIII 0143 f 2

I O A N N I S
L V D O V I C I V I -
V I S V A L E N -
T I N I ,

De Disciplinis Libri XX. in tres
Tomos distincti, quorum ordi-
nem versa pagella indicabit.

Cum indice copiosissimo.

L V G D V N I ,
Apud Ioannem Frellonium

1 5 5 1 .

TOMO PRIMO CON-
tinentur septem Libri de
corruptis artibus.

- Primo Libro de corruptis artibus in uniuersum.
Secundo de corrupta Grammatica.
Tertio de corrupta Dialectica.
Quarto de corrupta Rhetorica.
Quinto de corrupta Philosophia naturæ.
Sexto de corrupta Philosophia morum.
Septimo de corrupto iure ciuili.

SECUNDO TOMO LIBRI DE
Tradendis Disciplinis, siue de Doctrina
Christiana quinque.

TERTIO TOMO DE
Artibus Libri octo.

- De Prima Philosophia Libri tres,
De Explanatione essentiarum unus.
De Censura ueri duo.
De Instrumento probabilitatis unus.
De Disputatione unus.

IOANNES LV- DOVICVS VIVES

Ioanni Tertio, Lusitaniæ & Al-
garbiorum Regi incli-
to, Domino Gui-
neæ & cætera.

S. D.

MAIORVM præclara facinora vt
nobilitatem pòsteris suis adferunt,
ita etiam necessitatem ingentem, ne
ab illis degenerent. Nec aliud vi-
dentur esse, quàm notæ quædam
generosi semini: vt sciant omnes, quid ab il-
lis debeant expectare, ac quasi reposcere suo iu-
re. Quod in mutis animantibus, & stirpibus
videmus pastores, atque agricolas facere, vt vel
oues vel arbores egregias insigniant: fortúmque
earum pro certo habeant peculiaris cuiusdam
& excellétis præter cæteros virtutis futurum.

Equidem cùm in tuorum maiorum res gestas
intueor, quæ omnes in te vnum sunt collatæ,
atque impositæ, magno atque acerrimo iudicio,
diligenti vigilantia, & cura opus tibi fore vi-
deo, vt illas non sustineas modò, sed (quod ab spe-
cimine tuæ virtutis passim requiritur,) auctio-
res ad posteros tuos, & splendidiore transmits.
Ausu sunt progenitores tui Lusitania egressi,

Gesta Lu-
sitanoꝝ.

E P I S T O L A.

noua maria, nouas terras, noua atque incognita sydera scrutari. Primùm litus Atlantici maris deiecit inde Agarenis occuparunt. Euecti longiùs ultra viam solis, penetrarunt ad orbem nobis aduersum, per mensi mare notionale sub Aethiopia: hinc ad mare rubrum, adque fauces Persici sinus munierunt sibi arces. Transgressique supra ostium Indi fluminis, in feracissima & beatissima Indiæ totius ora, ius sibi & ditionem quæsiuerunt. Ostenderunt nobis vias cæli ac pelagi nunquam antea nefando quidem auditas: populos, nationesque vt ritu, ac barbarie admirabiles, ita etiã iis opibus, quas tantopere affectus nostri suspiciunt. Planè generi humano suus est orbis patefactus: vt veterum peregrinationes quas fama in cælum euehit, nemo sit adeò ignarus rerum, qui cum his censeat comparandas, siue magnitudine viarum, siue difficultate itinerum, siue prolatione rerum inauditarum, quæ tam vehementer facie, cõsuetudine, more à nostris abhorrent. Sed hæc omnia longè antetellit propagata longè & latè pietas nostra tanta cum gloria Christiani nominis, tanta cum vtilitate eorũ, quos subegistis, vt meliore sint illi conditione, quia victi à nobis: quàm vos, quia illos vicistis. Nam vobis quid aliud his victoriis partum est, quàm vt in quærendo, ita in conseruando studium, & labor, & difficultas negotii? Grande propositum est Christianis principibus exemplar quod æmulentur, hæc demum esse induenda arma, huiusmodi quærendas victorias in quibus victores sibi vincant & Deo, victi perpetuò se esse superatos lætentur: quãdoquidem

EPISTOLA.

ex victoria sui tam ampla ad eos ipsos emolumenta reuertuntur: & in illa Asia vel Africa nõ de agello quopiam vel ciuitatula ingenti virium apparatu & mole dimicare, sed de latissimis prouinciis & regnis: vt maxima orbis totius pars præmium esset fortunæ belli. Maioribus quidem tuis, qui hæc tanta ex tam paruis initiis fecerunt, gratulandum est, iam amplissimam tot laborũ & tam indefessæ virtutis mercedem consecutis: tibi verò prima huiusce cursus spatia incenti, non tam est gratulandũ, quàm cohortandus es, vt quod restat, alacriter decurras, eisdemque vestigiis ad pulcherrima facinora insistas, quibus illi ipsi, quorum intra domesticos parietes habes exemplum. Conseruanda sunt tibi, quæ accepisti, eisdem artibus, quibus illi parauerunt, diligentia, industria, mansuetudine, magnanimitate, magnificentia, constantia, fide: vt quemadmodum nos ad virtutem te progenitorum tuorum excitamus, ita minores tuos posterius ad te imitandum erigant, & exhortentur. Quod futurum speramus de quibusdam tuis actis, quæ iam ista ætate velut experimentum tui edidisti, cum aliarum rerum quæ dignæ sunt viro principe, tum verò sanctæ ac incorruptæ iustitiæ, & cum opus est, seueræ quoque, & inflexibilis: qua perfecisti, vt non iam (quod multis in locis solet fieri) hominibus seruiant leges, & iura: sed vt legibus & æquitati homines obtemperent, ac seruiant, quò sint liberrimi. Hic ipse ingenii tui gustus, ne tu tibi admodum placeas, quasi pignus est ad omnes tuos, quo magna deinceps & pulcherrima opera tanquam debitum à te repetent: mole-

EPISTOLA.

Si appellatores futuri, nisi in tempore, quæ debes, repræsentes. Fauor etiam iste tuus erga literatos, & literas, quemadmodum in sapientiam & cultum ingenii sis affectus, testatur. Neq; verò nuda est isthæc beneuolentia, & sterilis, quemadmodum apud plerosque principum, qui satis, abundèq; sese rentur fecisse, si laudent, aut se bene cupere fateantur. Ad iungis benignitatem, atque adedò pro regiis opibus magnificentiam. Testis est Lutetia, atque aliæ Academiæ, in quibus tot scholasticorum agmina de tuo aluntur. Nimirum faues tui similibus, faues futuris tibi magno vsui. Iustissima de causa iactatum est illud per Hispaniã, nullum esse patrem familiãs Emanuele parente tuo prudentiorem: qui neminem in familia sua vacare officio voluit, filiosque suos torpere otio non est passus: omnes, quod principes decebat, & rei militari assuefecit, & studiis literarum. Tum intelligis quanta sit inter principes & eruditos homines munerum consensio: vt non sint duo hominum genera, quæ amica inter se magis, & coniuncta esse cõueniat: vt alterum ab altero fulciatur, & quasi mutuam inter se auxilium præbeant. Sunt vtrique ciuitatibus & populis à Deo tributi, vt bene illis consulant eruditi præceptis, principes editis & iussu, ambo exemplo sui. Eruditio quiete indiget, quam præstat regia potestas: hæc verò consilio, ad molem tantarum rerum tractandam, quod præstant docti prudentia ex disciplinis collecta: vt appareat si alterutris alteri desint, exequi eos munus suum, ac tueri non posse. Talis tui & eorum, quos enutris, erit consociatio officiorum, vt tu illo-

lorum

E P I S T O L A.

orum peritiam, illi tuam potentiam adiuuent, & sustentent: quod erit liberalitatis tuæ pretium amplissimum. Nam quos audias alios rectiùs, aut quorum vel accuratioribus, vel fidelioribus vteris consiliis, quàm illorum, qui beneficio tuo tales euaserunt, vt adesse tibi maximis de rebus deliberanti meritò possent? Hæc tua summa adeò & singularis in literas, & literatos voluntas adduxit me, vt liberos, quos nuper de disciplinis cõscripseram nuncupare tibi non dubitarem, hoc est, de rebus, quas tibi multò esse gratissimas omnes scimus: vt si placere opus tractatione non possit, inscriptione saltem placeat. Vale Brugis Mense Iulio. Anno M. D. XXXI.

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS
VALENTINI

In libros de Disciplinis,

Præfatio.

COGITANTI mihi nihil esse in
vita vel pulchrius vel præstabilius
cultu ingeniorum, quæ disciplinæ
nominantur, qui nos à ferarum ritu
& more separat, humanitati restituit,
& ad Deum extollit ipsum, visum est de illis, quan-
tum ipse quidem assequeretur, literis mandare: id-
que alia, nisi fallor, ratione, quàm plerique maio-
rum nostrorum fecere: primùm ita apertè ac dilu-
cidè, vt percipi facilè, ac teneri possent, quæ dice-
rem. Tum ad naturam rerum, quoad præstare po-
tui, congruenter: vt libeat ingenio cum delecta-
tione aliqua illas cognoscere, fructus quoque re-
deat ad discentes amplior. Nam vsui accommo-
davi illas, quò ad huiusmodi studia generosa inui-
tarentur ingenia. Nitorem præterea sermonis ad-
didi aliquem, & quòd non expediret res pulcher-
rimas sordidè ac spurcè vestiri, & vt studiosi ele-
gantiorum literarum non perpetuò in vocum, &
sermonis cognitione adhærescerent: quod hæc-
tenus ferè accidit, tædio nimirum infrugiferæ ac
horridæ

P R A E F A T I O.

horridæ molestiæ, quæ in percipiendis artibus
 diutissime erat deuoranda. Itaque venietur pau-
 latim ad vtilitatē doctarum linguarum, quas ideo
 tanta diligentia paramus, vel quia disciplinas con-
 tinent, vel quia sunt illis continendis idoneæ. Co-
 natus sum etiam artes ab impiis scrupulis repurga-
 re, atque à gentilitiis tenebris ad lucem traducere
 pietatis nostræ: vt quod olim veteres illos scri-
 ptores fefellit, nō id factum humani ingenii vitio,
 sicut nonnulli arbitrantur, sed illorum ostendam.
 Ideoque rationes attuli petitas ex natura, nō è di-
 uinis oraculis: ne ex philosophia in Theologiam
 transirem. Quod si quadantenus patefecero, pro-
 fectò laboris mei fructum capiam vberimum.
 Nam quid excogitari vtilius potest, quàm homi-
 nes à tenebris ad eius lucis intuitum transferre,
 quam intueri adeò refert omnium, vt sine illa per-
 petuò futuri simus miserrimi? & si qui malignè se
 illam suspicabantur videre, planius & apertius
 conspiciant: atque illo modo, quo se clarissimè pu-
 tent cernere. Nec inter prima studia Gentilitiis et
 roribus imbuti, mox religionem illis contamine-
 mus: sed ab exordio statim rectis, sanisque per-
 suasionibus assuescamus, quæ paulatim nobiscum
 adolescant. Verùm quòd antiquorum hominum
 in tradendis artibus confirmata esset authoritas,
 ne illa vel præcipienti mihi officeret, vel studio-
 sis, qui sese libenter ac facilè duci alicui receptæ
 fidei committunt, declarandum mihi fuit, quibus
 rebus lapsos esse illos censerem: sic rectius, com-
 modiusque existimaui posse me de artibus differe-

P R A E F A T I O.

re. In quo opere multa fuerunt mihi cōtra priscos
 authores disputanda, non omnes quidem, nam id
 infinitum, atque inutile fuisset, sed receptos solūm,
 & diutino consensu approbatos. Hīc meipsum, si
 qua est fides, suscepti huius mei sæpenumero pu-
 duit, & confidentiam ipse meam damno, qui scri-
 ptoribus æuo consecratis audeam repugnare, Ari-
 stoteli in primis, cuius ego in humanis artibus in-
 genium, industriam, diligentiam, iudicium, vnicè
 præter cæteros & admiror, & suspicio. Sed rogo,
 ne quis me idcirco vel ingritudinis, vel temeri-
 tatis damnet. Nam & habendam ego illis maxi-
 mam gratiam semper duxi, qui quod studio & so-
 lertia potuerunt exculpere, non inuiderunt nobis
 suis posteris, & si quo lapsi sunt loco, ignoscen-
 dum humanæ infirmitati in culpa communi. Por-
 rò de scriptis magnorum authorum æstimare mul-
 tò est literis conducibilius, quàm autoritate sola
 acquiescere, & fide semper aliena accipere omnia:
 absint modò iudicandi, & pronuntiandi pestes, li-
 uor, acerbitas, præcipitatio, impudentia, & dicaci-
 tas scurrilis. Neque enim effœta est iam vel exhau-
 sta natura, vt nihil prioribus annis simile pariat,
 eadem est semper sui similis: nec rarò tanquam
 collectis viribus pollentior, ac potentior: qua-
 lem nunc esse credi par est robore adiutam & con-
 firmatam, quòd sensim per tot secula accreuit.
 Quantum enim ad disciplinas percipiendas om-
 nes aditum nobis inuenta superiorum seculorum
 aperiunt, & experientia tam diuturna? vt appareat
 posse nos, si modò applicaremus eodem animum,
 melius

P R A E F A T I O.

melius in vniuersum pronuntiare de rebus vitæ
 ac naturæ, quàm Aristotelem, Platonem, aut
 quenquam antiquorum: videlicet post tam lon-
 gam maximarum & abditarum rerum obseruatio-
 nem, quæ nouæ illis ac recentes admirationem
 magis pariebant sui, quàm cognitionem adfere-
 bant. Quid Aristoteles ipse? An non superiorum
 omnium placita conuellere est ausus? Nobis ex-
 aminare saltem, ac censere nefas erit? præsertim
 quòd, vt Seneca sapienter dicit, qui ante nos ista
 mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt.
 Patet omnibus veritas, nondum est occupata.
 Multum ex illa etiam futuris relictum est. Neque
 verò ipse æquari me antiquis illis postulo, sed
 rationes eorum comparari cum meis: vt tantum
 mihi habeatur fidei, quantum ratio mea euice-
 rit, vbiparia fuerint argumentorum momenta,
 impudentiæ foret recusare, quominus prisca illi
 mihi & cuius recentiorum scriptorum ante-
 ponantur, id est, tam longo experimento com-
 probati nouis & incognitis adhuc. Equidem vt
 de me vno loquar, nolim quenquam se mihi ad-
 dicere: nec author vnquam sectæ, nec suasor
 ero, etiam si in mea verba iurandum sit. Siquid
 vobis ò amici rectè videbor admonere, tuemini
 illud, quia verum, non quia meum: id & vobis &
 in commune studiis omnibus conducet. Nam pro
 me digladiari nec proderit mihi, & oberit vo-
 bis ob dissensiones & partes: veritatis sectatores
 vbicūque eā esse putabitis, ab illa state: me verò seu
 viuentem adhuc, seu fato iam defunctum relinqui-
te meo

P R A E F A T I O.

te meo iudici, cui vni conscientia mea satis factura est. Nec dubito, quin ipse sim in his quæ attuli, sæpenumero falsus, videlicet qui lapsos esse illos contendo, cum quibus ego nec ingenio, nec studio, neque vsu, & cognitione rerum, vlla ex parte sum comparandus. Sed quemadmodum Aristoteles pro inuentis à se reposcebat gratiam, veniam verò pro omisissis: ita ego voluntatem meam oro, consulatis boni, erratis autem in nouo dúntaxat inuento faciles, benignique ingnoscat. Nulla ars simul & inuenta est, & absoluta. Si quis hæc mea & expolire dignabitur rudia, & explere defecta, fortasse efficietur id, quod cum fructu aliquo iuuet cognosci.

P R A E F A T I O N I S

F I N I S.

INDEX RE- RVM QVAE IN HI- SCE XX. IOANNIS Ludouici Viuis li- bris continentur, locupletif- simus.

A	A B actione 516 & 572. Ab effectis 517 Abenrois 167 Ab eo in quo est 578 Ab inhærentibus 516. & 567 Abrahamus quomodo ad in- uestigationem Dei perue- nit 227 Absoluta 525 Abstractio mathematica. 178 Absurda dogmata originem ab Homero traxerunt 13 Academia in quauis provin- cia statuenda 243 Academia quid 248 Academia sensibus fidem ma- le abrogauit 566 A' causis 516 Accidentalìa 413 Accidentia 409 Accurtius 52. & 206 Acron 308	Acta conciliorum 158 Actio 436. & 492 Actio ingenii 255 Actio naturalis 477 Actius Sannazarius 307 Actus 411 Adagia Erasmi 301 Ad diffiniendum quid prin- cipio sumendum 513 Addita 518 Ad æquitatis cognitionem & interpretationem qui- bus opus 208 A' diffinitione 570 Administrationi Reipublice quibus opus 367 Admonitioni feroces se præ- bent superbi 16 Adolescere 479 Ad probabilitatis inuestiga- tionem quos enarrabit do- ctor 318 Ad quæsitã per quid, acci- dentis responsum adiun- gimus 102 Ad quæ
----------	---	--

*Abenrois et Arabus interpret
Aristotelis in docti, in multis im-
p. lib. 5. 167. et lib. 4. de
in docti. 3. 12. in Arist.
et lib. 1. in Arist. explicat*

INDEX.

Ad quæ utilis disciplina prima philosophiæ	402	Alienum	482
Ad quale substantiam reddunt	103	Alii alii credunt omnia	27
Ad rem	581	Alii aliorum inuenta obscurarunt	24
Ad res rusticas qui legedi	313	Alimenta	215. & 479
Adriani pontificis mos	386	Aliud vel diuersum	507
Aduersæ	524	Altercationes in iure	211.
Ad viuum omnia refecant	127	& 373	
Adulteria impunita vbi	198	Ambiguus sententiis quare vsus Aristoteles	22
Aedificia	216	Ambiguum	526
Aegesippus	257	Ambitio	17
Aegnatus	308	Ambrosius	304
Aelianus	355	Ambrosius de officiis	240.
Aelius Donatus	307	& 365	
Aelius Spartianus	357	Ammianus Marcellinus	357
Aequitas	158	Amor	516
Aequiualentia	542	Amor nos Deo deuincit	492
Aequiuoca	526	Ampliationes & restrictiones	123
Aër	428. & 458	Amygdalus	517
Aesopi fabulæ	297	Analogia	427. 512. & 526
Aeternitas	452	Analogum	526
Affecta valetudo	340	Andreas Alciatus	305
Affectus	10. & 512	Angeli	416. & 512
Affirmatio	530	Angina	517
A fine	576	Animæ quinque functiones	600
A genere	515. & 569	Animi	416
Agens	437	Animus	512
Agentia naturalia non directè corrumpunt	484	Anni varii	86
Agere ex præstantia	498	An pars hominis homo	462
Agython de Tartaris	358	An quatuor elementa sint in vnoquoque misto	430
Alabandensis Apollonius	10	Ante rem	519. & 586
Albertus Crantus	358	<i>ἀντίτιτον</i>	ibidem
Albertus Grotus	338	Anticipationes	179. & 564
Alexander Seuerus in rebus dubiis historiæ gnaros consulebat	350	Antigerio	512
Algorismus	332	Antinomix	206
		<i>ἀντιπρῆξις</i>	429. & 499
		Antiq	

I N D E X

Antiquissimi artis rhetorice præceptores	132	Argumentum ab æquiuo- co	593
Antistrophon	548	Argumentum ab amphibo- logia	ibidem
Antoninus Florentiæ archi- episcopus	360	Argumentum idem ex variis locis depromi potest	594
A ⁿ partibus	515	Aristotelem gentiles pro im- pio habent.	186
A ⁿ passione	516	In Aristotele sunt multa do- gmata parum solida	32
Apollinaris	307	Aristoteles arte maximus	52
Apollini tributum, Nolce te	183	Aristoteles aliter mundum fieri non posse putat	421
Appellatio	339	Aristoteles contraria inter- dum sentit	26. & 159
Appianus Alexandrinus	356	Aristoteles de mundo	312
A ⁿ priuatione in habitum re- gressus	475	Aristoteles in alienas linguas quomodo transfusus	22. & 56. & 193
A ⁿ propinquis pueri inge- nium explorandum	253	Aristoteles in moralibus	186
A ⁿ proprio	569	Aristoteles medicinæ ope- ram cur dedit	225
Apuleius	304	Aristoteles omnes carpsit	25
A ⁿ quibus authoribus absti- nendum	296	Aristoteles quomodo stude- re consuevit	45
A ⁿ quibus, & quemadmo- dum discamus	225	Aristoteles solus in schola	161
A ⁿ quibus non discendum		Aristoteles vaser in definien- do	165
Arabes	167	Aristotelis de utilitate diale- cticæ sententia	94
Arabica interpretatio com- mentatoris qualis	167	Aristotelis enarratores	106
Aratus	306. & 307	Aristotelis libri ad quæ hæ- reditate peruenerunt	23
Archimedes Siculus	181	De Aristotelis libris	97. & 310
Archimedis opera	335	Aristotelis nasus cereus	57
Arcus tensio	485	Aristotelis obscuritas	1. & 56
A rei appellatione	592	Aristotelis volumina cur in- telligi non potuerunt	166. 23.
Argumenta iuriconsulto- rum	2.0		& 193
Argumentatio	109. & 543	Aristophanes Grammaticus	70
Argumentationis tractatio 003.		Arist. opus de invent. in util. congruum	110
Argumentorum inueniendi tractationem rhetor- es occupauerunt	111		
Argumentum	109. & 566		

*Arist. excellens, vi-
tia, et obscuritas
2. et sequenti
in gloria est
da primis 2. 4.
Scribtor illustris
32.
Giosum dicitur
mama tenent
dormitio in
munda ca 45*

*quomodo habiti
neglig. custoditi
indi secreta asina
ti, et aliqui in
Dubium vesti.*

I N D E X

Atheniense per mag-
hificata, propter plures
scriptores 89. 359
301. & 204

Arithmetica	332. 233. & 235	Athenæus	301. & 204
Arma	217	Athenis vetiti oratores affe-	
Arrianus	355	ctus mouere.	145
Ars	1. 221. 223. & 434	ἀρομον	504
Ars grammatica	290	A toto.	515
Ars naturæ æmulatio	435	Attributa	519. & 583
Ars tradenda æqui & bo-		Auaritia	17
ni.	369	Auditua	178. & 333
Artes ad vsum, non inanem		Augustini Retractationes	
delectatiunculam referen-		16. & 388	
dæ	237	Augustinus	304
Artes in alienissimis locis ha-		Aures variæ	144
bitare censentur	13	Aurium iudicium seculis mu-	
Artes maleficiæ reliquas affla-		tatum	ibidem
tu suo vitiarunt	11	Ausonius	306
Artes quomodo distingun-		Authores causarum natura-	
tur	225	lium	337
Artibus liberalibus quot o-		Authores de philosophia mo-	
lim impendebantur an-		rum	363
ni	48	Authores historiæ	353
Artis finis	223	Authores imperitè enarra-	
Artium aut cognitionis no-		ti, & intellecti	13
men falsæ imposturæ non		Authores linguæ Græcæ	318
merentur	222	Authores mathematicarum	
Artium differentia	223	333	
Artium diuisio	4. & 232	Authores medicinæ	341
Ascensus	547	Authores misti	301
Asconius Pædianus.	308	Authores Oeconomica	366
Aspectus naturæ	234	Authoritas quomodo cen-	
Assensuum differentia	564	setur	587
Assentatio doctorum	378	Authoritas quomodo eleua-	
Astra alii obseruât, alii con-		tur	589
temnunt	177	Authoritas sacrarum litera-	
Astra an multum virium in		rum	264
hæc corpora habeant	177.	Authorum differentia	286
& 180		Authorum nomina.	290
Astrologia	180		
Astronomia	333		
Athenæ præferuida ciuitas			
133			

B

Albi	279
Balsamum	517
Baptista Mantuanus	294
Barb	

I N D E X.

Barbara	551	nō magis esse loqui, quān	
Barbaries multiplex.	78	tacere	139
Barboco	553	Cælii antiquæ lectiones	301
Baroco	554	<i>Καυσις</i>	454
Basilus de ethnicis poetis legendis	306	Cæsar quotidiano sermone	
Batalarii	59	utilissimus	293. & 326
Beatitudinis tria genera Aristoteles facit	187	Calculations	171
Beatitudo	186	Calepinus ex quibus dictionarium suum congelsit	
Beatus Rhenanus de rebus Germanicis	358	297	
Beda presbyter de Anglis ibidem		Calor	428
Bellum quō argumento quidam iustum esse dicunt	36	Calor omnia viuificat	484
Bembus	305	Camestres	554
Beneuolentia	197	Campanus	305
Berosus Babylonius	354	Capitolinus	357
Bibliothecarum clades	19	Caput in altercatione omniquod sit	610
Bionis Philosophi dictum	15	Carminum lex à Catullo lata	
Blæti	279	81	
Blondus	357	Carolus Bouillus de perspectiua	334
Pocardo	554	Castigatio	283
Boethus	304. & 333	Casus	435
Bombarda	517	Casus in artem interdū vertitur	ibidem
Bona omnia	489	Casus in iure	212
Bonitas	492	Casus in quibus sit	517
Bonorum tria genera Aristoteles facit	187	<i>Καταλύσις</i>	564
Bonum quid sit cuique	489	Categoriz	97
Bucolica Virgilio	73	Categoriz enuntiationes	
Budæi annotationes & assis	301	528	
Budæus	305	<i>Κατηγοριῶν</i>	529
		Cato antiquarius	296
		Cato oratorem quomodo diffiniuit	136
		Catullus	306
		Causa condendi mundi	415
		Causæ	437. & 573
		Causæ voluntatis Dei	396
			B b

Cæca est arrogantia 12
 Cæcilius Plinius audiendus qui ait, Oratoris

I N D E X.

Causalis	541	Cognitio quæ	222
Causarum cognitio	449	Cognitio rerum naturæ	312
Causarum differentiar	<u>575</u>	Coitus	512
Causarum diuisio	443	Collatæ	524
Causa sine qua non	<u>576</u>	Collatio studiorum	<u>282</u>
Καυσωμένης quæ dicatur	592	Collectiones septemdecim in	
Celarent	<u>552</u>	tres ordines distribuuntur	
Cenotaphium	211	554	
Censorinus de die natali	338	Collectiuæ enūtiationes	531
Censorinus de musica	<u>334</u>	Columella <i>ex præceptis</i>	<u>296</u>
Cesare	<u>554</u>	Comici <i>quis huius</i>	<u>294</u>
Chrysippus	<u>258</u>	Commendatio eruditionis	
Ciceroniani	62. & 151	284	
Ciceronis imitatio	<u>325</u>	Commentarii Græcæ linguæ	
Ciceronis stylum quomodo		Budæi	300
imitantur	153	Commentator	<u>167</u>
Cicero quæ in dialecticam		Commoditas	<u>218</u>
coniicit	95	Communicatio sui	492
Cicero cur paucissimos ver-		Comparata	<u>583</u>
sus in oratione citat	144	Comparatio	547. & 606
Circumstantiæ	712	Composita enuntiatio	<u>530.</u>
Citandi benignè per quos		& 532.	<u>53</u>
profecimus	387	Composita vox	526
Citatio legum	<u>210</u>	Conatus	468. & <u>475</u>
Claudianus	<u>307</u>	Concio	517
Cleanthes Stoicus	<u>7</u>	Concio eloquentiæ nutrit	
Coaceruatio	<u>548</u>	145	
Codices mendosi	<u>34</u>	Concionatores huius tem-	
Codices puriores ac inte-		poris	147
griores	35. & 93. & 180	Concordia doctorum	<u>384</u>
Cæli Aristotelis seculo quot		Concretum	<u>525</u>
470		Concurrentes	<u>247</u>
Cœna in honoris gradu non		Conditionalis	<u>541</u>
facienda	246	Conditiones bonæ legis	369
Cogitatio cuiusdam Gottho-		Conficta	<u>404</u>
rum regis de Roma instau-		Confusio artium	51
randa, alióq; nomine ap-		Confusiones nominum in	
pellanda	19	poëtis	86
Cognitio	<u>493</u>	Congregationes multipli.	<u>131</u>
		Coniug	

I N D E X.

Coniugata	570	D	
Consequutiones quales faciunt	118	D Aemon	494
Consignificatiua	521	Dæmones	416
Contemnendo parua, amissa sunt magna	49	Damnandi ne sint scriptores	494
Contigua	461	quòd aliquoties lapsi fuerunt	26
Continua	461	Damnantes quæ non recordantur se legisse	66
Contra arrogantiam doctorum	375	Darapti	552
Contradicentes, hoc verum in lumine naturæ, illud in lumine fidei	164	Dares Prygius & Dictis Cretenfis	354
Contradictio	533	Darii	551
Contra naturam	418	Datili	552
Contra negantes de verbis se esse sollicitos	20. & 49	De academia	250
Contraria	473	De arte	290
Contrarietas	535	De causis naturæ	338
Contra veritatem non dicendum, nec pro materia infami. <i>contraria scribunt</i>	322	Decem rerum genera	97
Conuiuium <i>ex. multa 26. 27.</i>	592	De censendo	385
Cornelius Nepos	356	Declamatio	323
Cornelius Tacitus	296.	Declamationes Quintilianiani alienæ ab ipsius præceptis	146
& 326. & 357		Declaratio quid	511
Cornucopiæ Perotti	297	De calis qui enarrabuntur	312
Correctio	282	De compositis enuntiationibus	540
Correctio declamationis	323	Decori sæpe obliuiscuntur poëtæ	84
Corruptum	482	De docendo	385
<i>spiritum</i>	309	De exercentibus medicinam	344
Crocodilinæ	562. & 563	Defatigatio	476
Crocodilus	517	De forma & forma acceptio- nis terminorum	118
Cudbertus Tonstalus	de	Degeneratio.	482. & 493
arithmetica	334	De gloria	379
Cupiditas veri inueniendi	6	De imitatione	324
Curiosa delectatio scrutandi	228	De indiuisibilibus	455
Cyprianus	304		

I N D E X

De ingenio	265	Deus neurospastes	420
De instantia	603	Dexteritas	26. & 51.
De laudando	338	Dixta	235
Delectatio in habitu	439	Diæticus	ibidem
De libris	235	Dialecti	269
De loco Academiz	242	Dialectica	93. & 309
Delphinus	516	Dialectica Laurentii Vat-	
Demonstratio	100	le.	130
Demosthenes	301	Dialectica metaphysicæ pro-	
<i>Δίος</i>	109	pago	96
De poëtis	287	Dicendi genus Aristotelis.	
Deprehensa	404	22.	
De prima philosophia	314	Dicendi ratio non spernen-	
De ratione linguarum	321	da	319
De rebus spiritalibus	336	Dictionary	291
De reflexis & insolubilibus		Dictum	529
462.		Differentia.	103. & 505
De republica qui olim scri-		Differentiæ	67
pserunt	367. 368.	Differentiam & propriam non	
Descensus	547	accipere magis & minus.	
De scribendis operibus	389	105	
Descriptio naturæ	312	Diffinire quanti sit xiri	520
De singulis literis singulos li-		Diffinitio	508. & 511
bros qui scripserint	69	Diffinitiones mixtæ	519
De spiritibus seu mentibus		Dilemma	548. & 608
413		Diligentia grammaticorum.	
De transferendo	280. & 298.	65.	
De <i>versu</i> in soluta oratio-		Diminutum	461
ne	141	Diodorus Siculus	87. & 354
De vita & moribus eruditi.		Diogenes Laërtius de philo-	
374.		sophorum vitis	337. 355.
Deum esse	395	& 357.	
Deus	396	Dion Cassius Cocceius	357
Deus an agat necessario	472	Dionysius Halicarnassens	
Deus an operatur infinite		356	
970.		Dioscorides	313. & 402
Deus corpus non habet.	413	Directè concludere.	550
Deus immobilis	464	Disamis	553
Deus infinitus	468	Discendi ratio	229
			Disca-

I N D E X.

Discentes	246	Etum	62
Disciplinæ omnes cōnexio- nem habent inter se	51	Doctores quidam prædam suam spectant, non disci- puli institutionem	251
Diserti	279	Docto viro cogitandum fre- quenter de migratione ex hoc ævo	380
Disiunctiua	504	Doctus vir ad capeffendam republicam non se in- geret	377
Disputantes de miraculis & iis quæ naturā omnem ex- cedunt	171	Dogma de consequenti	561
Disputare discendi finem esse populus putat	39	Domi an foris docendi pue- ri	248
Disputatio exterior	610	Donatus Acciolus de Caro- lo magno	358
Disputatio quid	610	Dotes medici	340
Disputationes 38. & 281. & 342. & 316. & 385.		Draco Atheniensis	198
Disputationes de vitiis	365	Druidæ Galliæ sacerdotes	3
Disputationes in Gramma- tica	77	Duces decepti	25
Disputatiōes in medicina	342	Duces scientiarum	18
Disputatiōes in morali.	195	Ducum & præceptorum mul- tudo	28
Disputatiōes publicæ raræ erunt	245	Duo necessaria ad actionē 487.	
Distinguere inter verba quæ urbana, quæ rustica recen- tiores nondū potuerūt	73	Duo vitia ab eruditione re- pellenda	244
Distributio rerum in locos	514	Dux vitæ mens	394
Diuerfa	585	Δυωαρ. μ	440
Diuerfæ	524	E	
Diuina	438	E ditio	391
Diuina in scholis pueris pro- ponuntur	113	Editionis correctio	ibid.
Diuinatio	180	Effecta	576
Diuini vates vnde poetæ no- minantur	81	Effectio	411
Diuisa enuntiatio	530	Effectio est substantia	411
Diuisio	508	Effectiōes celestes	432
Diuisio moralis philo.	362	Effectiōes igneæ	ibidem
Diuisio rerum	403	Effectus actionum	478
Docere habitum est abie-		Erhardus de Car. mag.	358
		Electio professorum	247

I N D E X.

Elenchi	105	3. & 355.	
In Elenchis multæ captio- nes in Latinū versæ gratiā perdiderunt	109		Esse 405 Esse non recipit magis aut minus 418
Elocutio	140		Essentia 423
Eloqui	156		Esualis 235. & 339
Emendatio	390	ἰσιγογίους	460
Enarratio authorum	274	ἰσιγομύου	ibid
ἰνδὶχέμενον	99		Ethica 183. & 235
Energia	287. & 411		Ethicorum volumina Arist. 363
Enthymema	546. & 560		Etyma quomodo Cicero vo- cauit 592
Enumeratio	605		Etymologia 512
Enuntiaciones	518		Euangelium Christi 376
Enuntiatio singularis	531		Euclides 334
Enuntiatio vera	535		Euentus 229. 577
Ens	405		Euripides 307
ἰνσασις	603		Eusebi ⁹ Cæsariensis 358. & 359
ἰπαγγύη	530. & 547		Eutropius 357
Epicherema	546		Ex adhærentibus 515
Epicuri placita pictatem læ- dunt	228		Excellentiæ in Deo 492
Epistola Ciceronis ad Atti- cum	293. & 522		Excellentia speciei 494
Epitheta in Homero	299		Excogitata 404
Epulæ	173		Exegetice 73
Eques	519		Exemplar 445
Eratimus	297. & 305. & 307. & 326.		Exemplū 547. & 583. & 604
Erasmus de Ciceronianis	141		Exemplum diffinitionis in- quirendæ ex Rodol. 513
Errata medi impune sunt	175		Exercitatio 319. 483
Error hominis in se cogno- scendo	499		Exercitatio ad vites confert 485
Erubescunt iureconsulti sine lege loqui	410		Exercitatio artis 224
Eruditio	516		Exercitatio legum 373
Eruditio propter quæstū	47		Exercitationes corporis 317
Eruditio quot reb ⁹ cõstet	376		Exercitia artis medicæ trifa- ria 342
ἰσορῦμα	565	ἰξίς	439. & 475
Eldras Iudææ gentis scriba			Exitus disciplinæ 226
			Ex

linguarū cognitione ma-
am non exiguum artibus
atum 20
perientia 221
perimenta 173.347.349
ponibilia 123
primo gustu quidā iud.37
tra naturam 438

F

Acies 406
Facilia ac dilucida inuol
uunt 14

(Æ Aristotelis opiniones
nō ad lucem naturę sunt
sumptæ 164

pello 553. Fapesimo 552
ustus Victor 353
lapton 553

licitas Aristotelica contra-
ria pietati nostræ 188
enestella de magistratibus
& sacerdotiis Ro.vrbis 355

erio 552 Ferisco 553
erison 553

errum in comœdia non po
test nominari 84
estino 554

estium Philippi Alexandri
patris dictum 174
ides 512. Fines 225

Fines Dei ad nos referūt 446
Finis 444.488

Finis à cupiditate nascit 444
Finis bonorum 219
Finis hominis 226.595

Finis studiorum 377
Finitio 511
Fiscus principis 201
Flavius Blondus 357

Flavius Vopiscus ibidem
Flosculi ex autho. selecti. 49
Forma 406.412

Fortitudo 189
Franc. Patri. de repub. 368
Franciscus Petrar. 304. & 307

Franciscus Philel. ibid,
Franciscus Picus 305
Franciscus Syluius 308

Frigus 419
Furari habetur alibi festium
198.

G

Gaguinus de rebus Fran-
corum 358

Galenus 51. & 305
Gellius 301. & 304
Generatio 493

Generationes & corruptio-
nes vnde 426
Genesis 354

Gennadius 357
Gentilium opera lecta qui-
bus nihil nocuerūt, & qui-
bus nocuerunt. 238

Genus 103. & 503
Geometria 233.235.332

Geometria habet tria princi-
piorum genera 179
Georgii Vallæ mathema. 335

Georgius Trapezuntius 305
Gloria 191

Gloriæ cupiditas medicinæ
se admiscuit 175
Gloriæ cupiditate ad superua
canea eruēda acti sunt 160

Glossas fieri in iure Iustinia-
nus vetuit 208
Gradatio 547.557. & 607

I N D E X.

Gradus honorum	59	H	
Græca historia fabulosisi- ma	354	H abitus	439
Græca lingua	268	Hadrianus Cardinalis	
Græci Aristotelis interpre- tes.	310	295	
Græci cur mendaces in histo- ria	87	Hæresis an in vocum an in rerum studio sit.	75
Græcitatæ studium	297	Hæresis crimen	30
Græcitatæ studium Quinti- lianus iubet Latinis literis præponi	271	Hebræa lingua	269
Græcorum ingenia qui mor- bus vitiarit	11	Hermolaus	305. & 308
Grammatica	64. & 235	Herodianus histo.	300.
Grammaticæ dignitas.	70	& 357	
Grammaticam cur quidam contempnunt	69	Herodotus	87. & 355
Grammatici nomen prisca complures affectarunt <i>71. et moderni.</i>		Hesiodi genealogia	307
Grammatici officium	65	Hesychius	301
Grammaticorum crisis amif- sa	34	Hic immensitatis	458
Grammaticorum varia eru- ditio	71	Hieronymi locus enarratus absurdè	55
Grammaticos vocari se pro- bro ducunt	73	Hieronymus	304
Grammaticus quid profitea- tur	64	Hieronymus de scriptoribus ecclesiasticis	358
Γραμματικὸν	64	Hieronymus quibusdā Græ- cè scripsit, eum Erasmus in Latinum transtulit	37
Γραμματικὸς	ibidem	Hieronymus Vidas	27. 307
Grande nefas rati recentio- res à maiorum placitis de- flectere	28	Hispanorum prouerbiū	260
Græpaldu de domo	297	Historia	85. & 349
Græues authores è scholis iecti	42. & 160	Historia imago veritatis	89
Gregorius	306	Historia magistra vitæ	88
		Historia naturæ	235
		Historia omnibus artibus vit- lis	351
		Historia tripartita	358
		Historiæ delectatio	349
		Hodie	452
		Homeri virtutes	298
		Homeri vitia	299
		Homerus ex Platonis repub. cur pulsus	287
		Homerus quomodo opus <i>Homeri similes in ephorum 62, epitheta dissona</i>	299

I N D E X.

uum edidit	300	Imprudentes quidam ad men-	
ominibus quàm Deo cre-		dacia prolabantur	87
dere malum	184	In alio esse	454
omo	516	In alio quæ sunt vel fuerūt ar-	
omo per loca argumento-		gumentū de eo adferūt	581
rum	594	In assignādo subiecto & præ-	
omo princeps sublunariū		dicato quid spectandū	108
397		Inchoata	432
omo rerum indigus in hęc		Indagata	404
lucem prodit	1	Indefinita enuntiatio	108
onor ademptus artibus	61	Indicatiui nomina.	528
onor alit artes	7	Individuum	504
onor magis est in honorā-		Inductio	547. & 606
tibus quàm in honorato		Ineptos mercaturæ aut ciui-	
194. & 455		tatis muniis ad scholas mit-	
onores artium ineuntibus		tunt	261
pecuniā imposita	60	In finibus nō tenditur in in-	
oratus <i>lyric. non heroicus</i>	306	finitum	448
orribilis sophista	127	Infinite enuntiationes	532
humanum iudicium	395	Infinitum	451
Hypotheticæ enuntiationes		Ingenia præclara & solida ab	
119		schola cur refugerunt	57
I		Ingeniū fiscella eruditio.	10
Acobus Faber	310. & 333	Ingenium quibus instrumen-	
Idem	507	tis inuenit artes	7
gnē habent quæ aluntur	432	Ingenium sequetur cōgruen-	
gni quis locus assignetur		tiā	325
428		Inhærens	506
Ignorare aliquid nefas non		Inhærentium interitus	487
ducat Gramat.	273. & 303	Inhærentium motus	473
Imitantur, nec sciunt quid sit		Inhærentium ortus	486
imitari	149. & 150	In historia qui legendi	296
Immensitas	458	In historiæ cognitione circa	
Immodici in his quæ nun-		friuola non cōuenit disti-	
quàm contingunt	171	neri	352
Immortalitas	493	In infinitum in causis rectā	
Imperitia cum arrogantia &		non disceditur	444
impudentia	56	In Latinis verbis qui duces	
Impossibile	440	sequendi	296

I N D E X.

In patria meliore sunt omnia conditione	253	Iodocus Clichtoueus	334
In, pro potentia	455	Iordanes Castalio de rebus Gothicis	358
Inquisita	404	Iosephus	355. & 356
In lacris literis & Aristotele cur plurima detorta	55	Lotacismus	279
Insolubilia	125	Iouinianus Pontanus	297.
Instantia	124	305. & 307.	
Instrumentum veri quærendi	7	Iracundus	516
Instrumentum	441. 467. & 576.	Ira fortitudinem accendi	190.
Integrum	461	Ironia pro dissensioe est	565
Intelligentia	493	Isidorus Hispalensis	302
Interiora per externas actiones aut passiones se profertur	434	Isocrates	301. & 327
Interpretatio	512	Isocrates numeros cur in orationem inuexit	145
Interpretes	307	<i>ἰσοφύρα</i>	279
Interpretes legis	372	<i>ἰσοφύρας</i>	ibid.
Inuenire an sit rhetoris	338	Iucunditas orationis detinet lectorem	91
Inuentio medi	559	Iudicia	216. & 601
Inuentio probabilitatis	235	Iudiciali genere nihil indigemus	322
Inuentores	11. 221	Iudicium	212. 347. & 349.
In verbo quæ	530	Iulius Frontinus	357
Inuidia magistrorum	15	Iulius Higinius	313
Ioãnes Boccatus	296. & 304	Iulius Obsequens de prodigiis	356
Ioannes Cãtuariensis de perspectiua	334	Iulius Pollux	301
Ioannes Chrysostomus	306	Iureconfulti Pannoniæ	213.
Ioannes Dullardus	72	Iuriconsulti veteres	204
Ioannes Hantuilensis	307	Iurisperitissimi & imprudentissimi simul multi	209
Ioannes Picus	305	Iurisprudencia	ibid.
Ioannes Pierius	308	Ius ciuile	515
Ioannes Ruellius de arte veterinaria	341	Iustinus	304. & 355
Ioannes Sacribusti	312	Iustitia	331. & 196
Ioannes Stofflerinus	334	Iuuenalis	306
Ioannes Tritemius	359	Iuencus.	307
<i>Ioannes Philoponus, vulgo Ioannes Grammaticus.</i>	71		L

INDEX

L		
Abdacismus	279	Leonardus Brunus 304. & 357
Labor	475	Lex 570
acedemonii seruos ebrios		Lex contradictoriarum 542
cur liberis suis offerebant	364	Lex contrariarum 542
actantius	304	Libanius 305
etiam Catastrophen Comi		Liberales artes quæ & quot 4
ci amoribus addunt	83	Libri legum ἀρχιτυποι 208
ampridius	357	& 373
andinus	338	Libri Machabeorum 356
<i>αὐτῶν ἰσχυρῶν ἰσχυρῶν, ἀκατάβητος</i>	379	Libri suppositi 34
atina: linguæ authores	290	Licentiati 59
atini dialectici per omnia		Licentiati iuris 60
Aristotelis vestigiis institerunt	160	Linea 178. 450. & 465
atini non tantam habent		Lingua doctorum 268
participiorū copiam quantam Græci	117	Lingua Latinā 267
aurentius Valla 66. 295.		Linguarum casus & obsecratio medicinæ cladem attulit 175
& 304. <i>ἢ ὅτι vehem. præcipit</i>		Linguarū ignorantia 19. & 296
ectio authorum 293		Linguas contemnentium animos quid vrat 76
ectores 45. & 361		Linguas vocant hærescos seminarium 73
egenda aurea 91		Literæ 3
eges 198. 217. & 368		Literæ sermonis vicem obtinent 233
eges dici faciles ægerimè ferunt iuriconsulti 204		Literati 70
eges diffinitionis 519		Literator 64
eges diuisionis 509		Literatura Ibidem
eges in quo repertæ 301		Liuius 256. 326. & 355
eges Pauca & faciles 204		Loca & tēpora 253 Loci 563
eges Romanæ 203		Loca attributa 456
eges sancientium quæ prima cura erit 202		Locus 455. & 579
Legum indices vel clenchi 20		Locus ab essentia 569
		Locus spiritualium 457
Leo Albertus de architectonica 335		Logica noua 112
Leonardus Aretinus 359		Logica vetus Ibidem
<i>Βρυτινὸς κοσμονομίας 304.</i>		<i>λογικὸν ἴδιον, cur vocatus homo</i>
		mo 259
		<i>Δίγ</i>

I N D E X.

<i>Aby</i>	Ibidem	Martianus annotavit Cice-
Longolius	153. & 154	ronem in deligendis pedi-
Lucanus	295. & 356	bus non satis consentire
Lucianus	301	144
L. Florus de Romana hi-		Martianus quomodo diffe-
storia	356	rentiam finiat
L. Lucullus ingens impera-		104
tor ex rebus legendis fa-		Marullus
ctus	350	307
Ludus in quaque ciuitate cō-		Materia
stituentus	254	223. 410. & 421
Lumen naturale	161	Materia argumentorū quo-
Lulus	285	modo tractatur
Lutherus	74. & 75	602
Lycurgus de adulterio nihil		Materia cælorum
cauit	212	407
		Materia copiosa disputandi
		in medicinam inuecta
		176
		Materia & actio
		257
		Materia ingenit
		Ibidem
		Materia non perit
		424
		Materia rhetorices
		135
		Materia artium differētes
		224
		Materia paratio
		478
		Materies
		407
		Mathematica
		178
		Mathematicarum artium stu-
		dium
		330
		Mathematicæ disciplinæ in-
		tegriores permansere
		180
		Maximæ locis assignatæ à
		Boëtho
		110
		Maximorum authorum ora-
		tiones ex versibus aut ma-
		gna illorum parte consti-
		tæ
		142
		Media
		444
		Medicina
		173. 216. 235. & 339
		Medicina quæstiosa
		174
		Medici ad ægrum ingressus
		qualis
		344
		Medici iuuenes
		176
		Medicorum liuor
		177
		Med

M

M acrobius	301
Magis & minus	419
Magister	243. & 246
Magistri affectus	263
Magistri nonnulli in fami-	
liam se dant locupletum	61
Magistorum eruditio	303
Magnanimitas	190
Magnificentia	Ibidem
Magno conatu magnas nu-	
gas agere	475
Mala ex disputationibus	40
Mancinellus	308
Manilii astronomicon	306,
& 313	
<i>Μαθηματικὴ</i>	109
M. Tullius	303
Margarita philosophica	334
Maria Siculus de rebus Ara-	
gonensibus	358
Martialis	306

I N D E X.

Medium in motu	473	Mores ad ingenium.	258
Melanchthon	305	Morum præcepta in media	
Memoratiua	138	rhetorica	134. & 135
Memoria	3. 138. & 277	Mos Caroli Viruli	335
Memoria duabus constat		Moses	228
partibus	277	Motus	464
Memoria ingenii signum		Motus cæli cur circularis	
259		466	
Memoriæ veteris cognitio-		Multa arte nostra fiunt me-	
nem inutilem esse tibi per-		liora quàm sunt à natura	
suadent quidam	350	producta	470
Memoria patrum & auo-		Multi à receptis cur non pos-	
rum per quos cœptum sit		sunt discedere	30
reuocari in Italia studium		Multi tota vita nihil aliud	
linguarum	148	sunt quàm dialectici	126
Mendacium	591	Mundum non fuisse æter-	
Mente & manibus reliqua		num	422
animalia anteimus	230	Mundus	592
Mentiendi licentia in res sa-		Mundus aliquando condi-	
cras irrepit	90	tus	410. & 469
Μετῆμνηρ	231	Musica	234. 331. & 333
Mera	128	Musica mutata	181
Metaphora	512. & 526	Musica vitiosa	Ibidem
In metaphysicam impetus fa-		Musicus	235
ctus	112	Mutatio	507
Metaphysicum ingenium		Mutationes ingeniorum	256
quem dicant habere	166	N	
Meteororum libri quomodo		N Atare discabant pue-	
tractentur	166	ri	5
Methodice	73	Natura	234. & 419
Michael Ritius	359	Natura communis	112
Μημεδύει	243	Natura homini que dedit	
Mistæ enuntiationes	531	161	
Mistum	482	Natura in rebus pietatis ple-	
Mistum naturale.	413	raque nos docet	165
Modi significandi	77	Natura instrumentis indi-	
Mœnia	217	get	425
Moles	406	Naturam aliam confinxerunt	166
Monstra questionum	112	Natu	

I N D E X.

Natura rerum infinitè varia	192	Obligaciones	125. & 310
Naturale	437	Obscuritas veterum	21
Naturalis magia	228	Observatio fabularum	67
Naturaliter q̄ iudicantur	395	Occasio	454
Nauclerus	354	Oculus ingenio similis	255.
Necessarium	440. & 535	& 258	
Necessitas	357	Oidium Grammaticæ	70
Negantes	524	Oeconomia	235
Negatio	530	Oeconomica	365.
Negationis vsus	122	Officia	365
Neglectus canonum	68	Omnia sunt deo natural.	412
Negligentia	49	Omnia vbique satis aptè dici	
Negotium	212	quidam arbitrantur	54
Nel loquantur celeriter pueri	280	<i>δικαιμῶν</i> 460 <i>ἐπιλογῆς</i> lbi.	
Nemo reiectus ab honoris gradu qui numerarit	60	Oppianus de piscibus	313
Nestor	297	Opiniones errorum	41
Nicolaus Beraldus	307	Opiter	519
Nihil causa sui ipsius	450	Optimum	448
Nobilis sepulchri inscriptio	177	Oracula veterum de scho.	383
Nobilitas	519	Oratio homini similis	141
Nominum distinctio	506	Orationes	528
Non imitandus vnus	324	Orationis cultum qui affectarint	72
Norma excellentiarum	394	Oratores	132
Nostra & patrum memoria quæ in naturæ cognitione sita	160	Oratoria ars quando prorsum sublata	147
Noua & somniata rerum natura	53	De oratoria Ciceronis verba	136
Numeris deuincta magis recordamur	78	Ordo credibilium	566
Nunc æternitatis	452	Ordo præceptorum	264
O		Ordo rerum	496
O Rex	603	Ordo studii	272
Obiectio	lbid.	Ordo tradendæ medicinæ	341
Obiectum	529	<i>ὀργάνων</i>	287
		Orichalcum	517
		Oris vitia	279
		<i>ὀφθαλμοῦ</i>	511
		Ottho Phrysingensis	359
		Otium vitandum	235
		Ouid	

I N D E X.

<i>amatorem potius fuit et reus</i>			
Ouidius	306	Perfectio	219
Ὀυίδιος	409	Perfectiones Dei	490
P		Perfectum	458. & 429
Alæphatus	306	περι ἱερωνίξου	— 99
Palladius	296	περι ἁσσεως 212	Persius 294
Paralitus	518	Perspectiua	178. & 211
Par fides omnibus tribui-		Petrus Crinitus	301. & 357
tur	37	Petrus Crescentias	311
Parrhasius	308	Petrus Marius	308
Pars	459. & 569	Petrus Martyr de nauigatio-	
Partes & factiones in omni-		nibus Oceani	359
disciplinæ genere	29	Petrus rector.	301
Partes temporis	452	Phantasia	404 & 486
Participium non semper idē		Pharmaca	— 431
quod verbum reddit	17	Philippus Beroaldus	308
Particulares argumentatio-		Philo Alexandrinus	354
nes	544	Philologi	302
Particularis enuntiatio	531.	Philologia	235. 271. & 302
& 531	—	Philosophia morum	— 161
Parua logicalia	122	Philosophi Athenis inuisti.	61
Passio	476. & 572	Philosophi est de æquitate	
Paterculus Velleius	356	tractare	368
Patriam duplicem facit Ci-		Philosophorum imperitia &	
cero	574	superbia	159
Patri cura erit de filii mori-		Philostratus	305. 354. & 357
bus	249	Phurnutus	— 82
Pauci ad honorum gradus		Pietas	220. & 227
admittendi	245	Pietas artium regula	— 227
Paulinus	307	Pietati nulla ex se materies	
Paulus Aemelius	358	contraria	ibidem
Paulus Cortelius quam imi-		Pietatis fundamenta statim	
tandi viam ostendat	152	initio tradenda	261
Paulus Orosius	354. & 357	Pindarus	300
Paulus Varnefridus	357	Pius Pontifex de rebus Bohe	7 s.
Pauper	59	micis	358
Pausanias	355	Placita	127
Peculiares gentiū historie	348	πλακίσματα	279
Pecuniæ audivitas	59	Platina de Romanis Ponti-	
Peccatum causa qua desciiuit		ficibus	358
homo à Deo	399		Pl.

*Philopony Tom
vulgo 900
tunc 71.*

Plato	305.327.338.	Porphyrius	308
Platonis Academia	242.257	Possibile	440.535.& 538
Platonis edictum Academiae fronti inscriptum	176	Possidonii Stoici artium par- titio	4
Platonis opinio, recordari nos, non addiscere	564	Posteriora analytica	100
Plautus	293	Posthumus	519
Plinii Cæciliæ episto.	326.292	Post rem	519.& 587
Plinii Secundi diligentia	45	Præcepta	1
Plinius	306.314	Præceptor qualis	318
Plutarchi vitæ	355.356	Prædicamenta permixta & confusa	98
Plutarchus	89.& 327	Prædicamenta Porphyrii	102
Plutarchus de poetarum le- ctione	288. & 306	Prædicari in quid	103
Poesis	78.234	Prædicatum	529
Poesis theatra	83	Præiudicia	587
Poëta	235	Præmium virtutis	191.& 192
Poëta vera canet	82	Præsens	452
Poëtae	306	Præstantia	489
Poëtae loquendi figuris cur abusi	85	Præteritis imperfectis in nar- rationibus cur utamur	538
Poëtarum fabulas ad natu- lem interpretationem tra- hunt	79	Præter naturam	418
Poëticum ingenium	295	Precarium	179
Polydorus Vergilius de in- uentoribus rerum	359	Primæ intentionis	515
Politica	235	Prima in disciplinis exerci- tatio	6
Politianus	297.305.307.308	Prima inuentio	1
Polybius	356	Prima Philosophia	234
Polyhistor	235	Prima præparatio materiae	426
Pompei lex	145	Prima rerum diuisio	402
Pomponius Lætus	355.357. & 305	Primus ingressus pueri in scholam	247
Pomponius Mela	312	Principes non tenentur le- gibus	199
Pontanus de bello Neapoli- tano	359	Principibus cælum datum	200
Populum magnū erroris ma- gistrū Socrates vocat	184	Principi quod libet licet	199

I N D E X

Priora analytica	100	Pueri naturaliter simii	249
Privantes	524	Puerorum vnusquisque li-	
Privatio	408.& 474	brum habebit chartæ va-	
Privilegium	371	cuum	376
Probabile	567.& 602	Puer quomodo audiet	ibid.
Probabiliora	603	Pugnæ enuntiationum	533
Probationes per cōtrarii pro-		Pulchrum	190
positionem	585	Puncta in tempore	466
Proclus	334	Punctum	179.& 410
Procopius & Agathias	357	Purbachius	312.& 334
Professor	246	Purum	482
Professores aut magistri qui		πῦσμα	565
faciendi	ibidem	Pythagoras arithmetica acu-	
Professorum mores cor.	58	men ingenii explorabat	
προλήψεις	222	259.	
Pronuntiare	138	Pythagoras cur non scri-	
Pronuntiatio	323	pserit	3
Propertius	306		
Proportio	512	Q uæ ab aliis capiuntur	
Propositio nō potest osten-		518.	
dere seipsam	125	Quæ artes Christiani	231
Proprium	105.505.506	Quæ cognoscuntur tripli-	
Prospecta	405	cia	161
Prosper.	307	Quæ contra naturam	441
Protogoræ Abderitæ senten-		Quæ ex historia tenenda	352
tia	403	Quæ habent vtilia gentilium	
Prudens	235	libri	238
Prudentia	139.217.&	Quæ habent mala	239
235. & 347		Quæ ingenia inepta lite-	
Prudentia diuinatio	348	ris	202
Prudentia duplex	ibid.	Quæ in scriptore quoque	
Prudentius	295	consideranda potissimum	
πρίλλοι	279	36.	
Ptolomæi astronomia	335	Quæ rem capiunt	517
Ptolomæi picturæ	313	Quæ sit argumentorum ra-	
Pudor discendi	15	tio	608
Pueri affectus	263	Quæstio	565
Puerilis educatio	371	Quæstio de libris gentilium	
Pueri magistri	60	238	

I N D E X

Quæstiones ridiculæ	113	sentiam	417
Qualis magister	35	Quomodo tradenda rheto-	
Qualitas quomodo vocetur		rica	300
à quibusdam	103	Quomodo versabitur inter	
Qualitates secundæ	429	homines eruditus	381
Quantitas	450	Quos consultet solùm	197
Quantitas duplex	178	Quos discipulus leget in Græ-	
Quantitas enuntiationũ	107	cis	300
Quatuor elementa	426	Quos Græcos consultet so-	
Quatuor prima inhæren-		lùm	301
tia	428	Quot sunt angeli	417
Querela de historia eccle-		R	
sia	304	R Aphaël Volaterranus	
Qui authores in quaque vir-		302.313.334.&359.	
tute præcipui	326	Ratio dux legis	371
Quidam exactissima omnia		Ratio inueniendi argumen-	
in vnoquoq; requirunt	37	ta cuius sit	140
Qui discipulo seorsum le-		Ratio inueniendi argumen-	
gendi.	295	ta	317
Quies	464.485	Rationalis	141
Qui in arte authores	303	Ratione euidente in omni-	
Qui libri ex Aristotelis li-		bis quidam postulant	15.
bris desumpti	165	159.311.	
Quintiliani errores	109	Rationum fides	25
Quintilianus	304	Ratio syllogismorum	549
Quintilianus philosophos		Ratiunculæ collectæ, quibus	
furti arcescit	135	discipuli in singulis causa-	
Quintus Curtius	304.&355	rũ generibus vterent	139
Quod pro argumẽto sumi-		Reales	179
tur	587	Recentiores dialectici sophi-	
Quomodo alii vtuntur lo-		stæ	111
cis	596	Recentiores historiam quo-	
Quomodo ferenda inuidia.		modo scribant	90
319.		Recreationes	284
Quomodo imitandum	327	Rectum mensura sui & obli-	
Quomodo ingenium profe-		qui	489
ret se	259	Reductio	555
Quomodo leges docẽdæ	372	Reductio enthymematis	559
Quomodo res veniũt ad ef-		Reductionum ratio	556

Dionysius Agricola Reflexa
Dialectica ipsius inuentur.
ac ingeniorũ expressita 318-

vil. repta gra-
kuu debet aliq-
in.

I N D E X.

Reflexa probatio	608	Saxo grammaticus	358
Regula contradictionū	534	Saxum an aliquid ignis ha-	
Regula de ambiguo	526	beat	432
Regula de contradictoriis		Scribendi exercitatio	280
542		Scriptores omnes censentur	
Regula de enūtiationibus in		æquales	36
futuro & præterito	538	Scriptores rerum Græcarum	
Regulæ de vero tres	535	ex culice elephantum In-	
Regulæ vniuersales	401	dicum fecerunt	89
Relata ad aliud	518	Scripturo quid faciendum	
Relatiua	541. 585. & 606.	359.	
Relaxationes studiorū	48	Scrutatio	234
Religio	219. 227	Secta recentium	31
Res	405	Secta veterum	ibid.
Respecta	405	Sectæ	160. & 219
Respublica	366	Seculum felix	382
Rhetorica	233. 235	Secundæ intentionis	525
Rhetorica ad Herēniū	321	Sedulius	307
Rhetorica quid sit	136	Semina omnium disciplina-	
Rhetorice gemina	134	rum indita sunt animæ no-	
Rhetoricen qui homines ex-		stræ	222
petiuerunt	133	Seneca	303. 326. & 337.
Rhetorices origo	132	Senecæ quid ab Agrippina	
Rhetorices partes quinque	138	exprobratum	62
Rigor	121	Senecæ sententia	374
Rodericus Toletanus de re-		Seneca Tragicus	294
bus Hispanicis	358	Senium	486
Romani filios suos ad senem		Sensatum	406
aliquem mittebant	249	Sensibilia	403
Rubricæ	210	Sensum aliqui per omnia se-	
Rugerus Suicetus	171	cuti	158
S		Sensuum ianuis ad cognitio-	
Sabellicus	305. & 308	nem rerum ingredimur,	
Sacerdos vilior profano		402.	
existimatur	63	Sermo	131. 217. 233. & 266
Sadoletus	305	Sermone spurco ysi olim qui	
Sallustius	296. & 325. &	dam	71. 388.
356.		Sermonis inopia cur labo-	
Sapientia	493	remus quotidie	66

*Scriptores minime
ante D. erant
tali, prout, co-
natio, non po-
venit. 35.*

*Seneca epist. non
scripsit ut mitte-
rent. 363.*

I N D E X.

Seruius Honoratus	307	mentis posse vertere can-	
Sextus Aurelius	357	dida in nigrum	129
Siculi	132	Sophistica	228
Signa	586	Sophistica an utilis aliis ar-	
Significare	521	tibus	129
Significare aliquid & aliquo		Sophocles	307
modo	523	Soritæ	548. & 607
Significare idem & diuersum		Species	406. & 503
524		Species quomodo distinguū-	
Significatiua	523	tur	497
Similis forma	543	Spiritualitas	234
Similiter cadentia & desinen-		Staius	306
tia	82	Status	480
Similitudo	584	Stellæ quid in mundo agant	
Similitudo accidentalis	506	470	
Similitudo quorundā inepta		Stoici intra iudicandi fines	
reiicitur	29	dialecticam concludunt	
Simplex	463	95	
Simplex vox	526	Strabo	313. & 359
Similitates inter literatos	17	Strofæ duo	307
Singulare	504	Studiorum fructus	381
Singulares enuntiationes	531	Studiorum fructus pecunia	
Socrates	133	non est æstimandus	177
Societas	232	Studium ab oratione auspi-	
Socrates nihil se scire profes-		candum	376
sus	375	Stylus triplex	140
Socrates quatenus Geome-		Subalterna oppositio	108
triæ operam impēdendam		Subcontrariæ non sunt op-	
censebat	331	positæ	ibid.
Socraticæ interrogationes		Subiectum	529
310. & 326		Subiectum inhærentis	487
Solertia	434	Substantia	409
Solinus Plinii simiolus	313.	Substantia & accidens an di-	
& 359		stincta	ibid.
Solon de parricidiis legē nō		Substantiæ nomen nisi per-	
tulit	212	raro infinitari non potest	
Sophista	127. & 611	106	
Sophista respondens	612	Subtilitas	256
Sophistæ iactantes se argu-		Suetonius	316. & 356
		Sui	

I N D E X.

Suicetica	311	Tenebræ in nobis , nõ in re-	
Suidas	301. & 359	bus	400
Superbia	10. & 218	Terentii fabellæ	293
Superbia non obstinata tan-		Termini crescēdi ac minuen-	
tum sed & præceps	17	di	480
Superficies	450	Termini syllogismorum	
Superiores	524	550	
Suppilare vocant imitari	150	De terminis quomodo præ-	
Suppositio confusa	536	cipiant	114
Suppositum	504	Terminus connotatiuus	115
Supra naturam	438	Terminus naturæ & noster	
Sydonius Apollinaris	151	417	
Sylla dictator libros Aristo-		Tertullianus	304
telis emit	23	Themistius de scriptis Ari-	
Syllius Italicus	306	stotelis	22
Syllogismi in singularibus		Theodorus Gaza	305.
557		& 326	
Syllogismi multiplices Ibid.		Theologus	235
Syllogismorum vis in quo		Theonomus	ibid,
sita est	510	Theophrasti sententia	375
Syllogismus	549	Theophrastus de stirpibus	
Συμβιβητικα	409	313	
Syncretismus	500	Thessalus <i>ἱατροποιου</i> se vo-	
Synesius	305	cavit	175
Syntaxis à Grecis parum ac-		Thomæ Linacri Gramma-	
curatè conscripta	293	tica	295
T		Thomas Aquinas	363
T emeritas	445	Thomas Morus	307
Temperantia aëris	428	Thucydides	355
Temporis cuique assignati		Τὸ ἴπ	406
breuitas	231	Topica	102
Temporis diuisio.	453	Tormenta	591
Temporis & loci differentie		Tortellius	297
582		Torum	461. & 569
Tempore certo detinebun-		Tragici	294
tur in quaque disciplina.		Transcendentia sex faciunt	
245		113	
Tempus	451. 579. & 580	Transitus in gradatione ob-	
Tenebræ ingeniorum	9	seruandus	607

Inductio adverb. Cc 3
damata 23.

I N D E X.

<i>Τραυλοί</i>	279	guam cognosceret puzce-
Trebellius Pollio	317	ptor 274
Tres artes de sermone	64	Verorum sunt nobis natu-
Tria causarum genera	137	raliter ingenitæ formatio-
Tria tempora	337	nes 164
Tribonianus consuevit le-		Vescus 235
ges, pretio vendere	206	Vestes 216
Triplex mensura in tempo-		Veteres tantummodo perfe-
re	463	quentes 31
Triplex stylus	140	Vici 216
Trogus	855	Victus 285
Turburcinari	511	Vipera 511. & 517
Turpinus de Carolo magno.		Vir bonus 137
358		Vires 433. & 467
Tybullus	306	Virgilij Aeneis 294
	V	Vergilius quomodo Home-
V Acuum	414. & 458	rum imitetur 154
Valerius Flaccus	306	Viriles 259
Valerius Maximus	295.	Virtus 189
& 306		Virtutes in oratione vnde
Valerius Probus	307. & 390	spectentur 140
Vanum	448	Vis 406. & 493
Varietas ingeniorum infi-		Vis sciendi & intelligendi in
nita	162	verbis est 402
Varietas rerum ex viribus		Vita 493
408		Vitæ quorundam sigillatim
Varronis de lingua Latina li-		editæ 359
bri †	297	Vitanda tria genera captio-
Veras causa declamabant ve-		num in sophista 611
teres	146	Vitia duorum generum 364
Verba adiectiua	117	Vitium in naturæ scrutatio-
Verba adiectiua volunt re-		ne 160
solui in substantiua	Ibid.	Vitruuius 335
Verba aliis rebus accomo-		Vlpianus quibus verbis pro-
dantur, non sibi	562	lesionem iuris sit com-
Veri-cognitio parui facta	44	plexus 208
Veritas	600	Vna lingua 266
Veritas nullius propria	392	Vnaquæque ars alia quavis
Vernaculam puerorum lin-		adiuuatur, nec protinus
verisio ad verbum dantur. 23.		Vitruuii ad normam quæ in pars
		est facta 33.
		† Varroni. ex partibus quæ sunt?
		33

I N D E X.

pars est illius	134	Vocum collatio	545
Vnde nascitur nomen	loci	Volcatius Gallicanus	357
597		Voluntarium	438
Vnde nata est rerum distin-		Voluptas	213
<i>ctio</i>	496	Vox significans	422
Vnde tanta poetarum au-		Vsus linguarum ad vitam	302
thoritas	427	Vtopia Thomæ Mori	367
Vniuersale	502	<i>ὕλη</i>	407
Vniuersalis enuntiatio	431	<i>ἰατρικὴ</i>	409. & 404
Vnita	460	Z	
Vniuoca	526	Zenobia regina historię	
Vnum	463	perita	310
Vnus mundus	464	Zeno cui dialecticam, & cui	
Vocabula in philosophia		rhetoricam comparauit	
prima	316	94. & 133.	
		Zenodorus Grammaticus γδ.	

F I N I S.

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS DE
causis corruptarum artium
Liber Primus, qui est
de artibus in vni-
uersum.

ANIMANTES omnes naturæ
benignitate, ac magisterio satis esse
ad tuendam vitam instructas vide-
mus. Quippe integumenta corpo-
rum naturæ munere accipiunt, & ci-
bo vescuntur parato, & ubiq; obui-
o. Homo verò prodit in lucē hanc mul-
tarum rerū indigus, vt appareat cri-
mine aliquo detracta illi esse naturę

beneficia, nullis reliquorum animantium denegata. Non ha-
bet quo se à vi frigoris, ab æstu, ab imbre tueatur, nisi quæ-
sita multo labore: nec ei alimēta terra fundit nisi rogata, imò
coa^{ct}a longa & molesta cura. Illa tamen in re, indulgenter
homo est à principe, & authore suo habitus, quòd cum ipse
necessitates sibi sua culpa tam varias accerserit, Deus tamen
instrumētū ei reliquit ad eas quoquo modo propulsandas,
ingenii acumen viuax & sua spē actuosum. Hinc sunt na-
ta inuenta hominum omnia vtilia, noxia, proba, improba.

Prima rerum inuentio necessitatibus succurrit: hæc enim
ingenia mirificè exacuit ad ea excudenda, quis obsessor ad eò
gravis arceatur, ne qua expugnare valeat, quod ab eo tanta
diligentia diu noctūque oppugnatur. In initio sibi quisque pro-
re nata consiliū captabat, vt rebus oppressis afflictisque sub-
ueniret. Tum si quid relaxamenti concederetur, vsu & medi-
tatione excogitabat, quod proficeret in posterum: hæc ab eo-
dem vno per varia experimēta collecta, vel collata cum alie-
nis præcepta efficiebant, quæ etiā alios in re simili iuarent:

Prima
inuentio.

Præcepta.

Ars. multa verò simul cõiuncta, quæ ad vnum aliquem, similẽve vitæ vsus spectarent, vocarunt artem. Hæc iam olim sunt à maximis viris scite animaduersa, Aristotele philosopho in libris primæ philosophiæ, Virgilio & Manilio vatibus, quorum hic inquit:

Et labor ingenium miseris dedit, & sua quenque
Aduigilare sibi iussit fortuna premendo. Et idem:
Per varios vsus artem experientia fecit.

Gene. 3. Tum Virgilius connumeratis commoditatibus quas Iupiter hominum generi ademisset, videlicet vmbra[m] quandam affectus dicti illius, execrabilis terra opere tuo, vt alia quædam veræ pietatis, coactos esse homines canit pulso venterno operi incumbere:

Tum variæ, inquit, venere artes.
Labor omnia vincit

Improbis, & duris vrgens in rebus egestas.

Et post:

Vt varias vsus meditando extunderet artes.

Et quemadmodum videmus in vita contingere, vt homines pertuncti domesticis & necessariis negotiis applicent animum ad aliquid altius ac liberalius cognoscendum, ita artibus, quæ præsentis atque vrgenti necessitati opem ferrent ritè inuentis ac constitutis, visum est humano ingenio sensim ad pulchriora sese attollere. Nescit animi nostri vigor quiescere, opere, vt inquit ille, pascitur. Tum Mathematicæ & philosophiæ naturalis quæsitæ, & ciuitates constitutæ, & leges datæ, quæ tametsi vitæ magnoperè profunt, tamen non illis necessitatibus consulunt, quibus terræ fossio, aratio, repastinatio, & alia quæ operibus rusticis exercentur: ne vellenda lana, & nenda, & texenda, aut ædificia construenda, quis sine vita ne diem quidem vnum posset propagari. Et quo quæque artes altiores res, minúsq; præsentis, & diurno corporis vsui necessarias spectabant, hoc præstantiores habebantur, eorúmq; professores digniores sapientiæ nomine: videlicet hominum consensu, id declarante, excellentiora esse quæcunq; ad animum pertinerent, quàm quæ ad corpus: & hoc naturali quadam informatione in humanis pectoribus inædificatú expressumque. Et corpus quidem pecudis more præsentibus acquiescit, oblitum præterita, securum futuri. Animus verò vt pote diuinus, recordatur transacta, & ea in
vsu[m]

vsum futurorū reuocat. Vnde vetus sententia, prouidentiam Memoriae filiam esse atq; vsus: magnus rerum actarum thesaurus est memoria, quæ quod fluxa in plerisq; & infirma esset, visum est adiuuari eam reminiscētia, vt quibusdam velut signis rediret in recordationem eorum, quæ quæreret: hæ literæ fuerunt. Apud alios imagines animantium, quibus Aethiopes vulgò utebantur, & post eos Aegyptii. Sed hi tantum in sacris atque in arcanis rebus, quæ idcirco sunt *ἱερογραφικὰ* nominata: quorum crebra mentio apud veteres. Mira res est, quisquis ille fuit tanti author inuenti, quatuor & viginti notulis plus minus potuisse tantam humanarum vocum sonorūque varietatem compræhendere. Sunt qui inuentionem hanc perstrinxerint, vt ille in Phædro Platonis, qui Theuto Aegyptio de repertis literis gloriante, tanquam memoriae adiumento responderit, illum non memoriam adiuuisse, sed reminiscētiā. Et Pythagoræ Samio, hanc ferunt fuisse causam cur non scriberet, quod diceret nolle se scribendis sensus animi sui discipulos desidiam affuefacere, quippe qui monumentis literarū confisi, minus memoriae excolendæ studerēt. Eadem propemodum fuit Druydarum Galliae Sacerdotum mens: idcirco multa illa versusum millia, quibus sacra, & ceremoniæ eorum continentur, alii aliis velut per manus tradebant sine scriptiōe vlla. Sed certè necessariæ sunt literæ ad æternitatem memoriæ. Infidelis est enim illa per manus traditio, quod is, qui accipit, vel non satis accuratè auscultauit, vel obliuiscitur, aut quod negligenter recoluit, aut morbi alicuius, aut certè ætatis ipsius iniuria, quam non temere dicunt auferre omnia: interdum quoque moritur, antequam tradat accepta. Pythagoræ ipsius vt videmus quàm pauca extant: & hæc ope literarum exempta noxæ æui: nec illa aurea, vt vocant, verba legeremus, nisi Philolaus aliquid ausus esset contra magistri præcepta, condiscipulis frementibus, & vehementer reclamantibus. Druydarum nihil est reliqui. Esdras quoque scriba gentis Iudææ, quum cerneret populum suum tories capi, ac sedes mutare, tum cædibus & exiliis absumi, statuit quæ de lege domini inter ipsos velut successiōibus, atque hæreditatibus tradebantur, literis consignare atq; mandare. Hisce literis artes omnes, & necessitates, & sapiētiæ, tum res gestæ, & omnis antiquitatis memoria ceu thesauro quodam

conseruantur, ne vnquã intercidant. Sed de artibus corporis alius erit mihi dicēdi locus. Nunc de iis artibus, quæ inquisitione mētis constant, erit sermo: quæ fuerint apud veteres, quemadmodum adultæ viguerint, quemadmodum postea maruerunt, & illarum quædam sensim deciderint, ac penè extinctæ sint. Sententiam verò de artibus meam, hoc opere non aperiã, tãtũ qua ratione, quibus causis corruptas esse existimem, indicasse contentus. Nam adiiciam huic operi Christo propitio, libros alios, quibus persequar quid ipse de artibus, deq; disciplinis, de scholis, de institutoribus sentiã.

Artium
diuisio.

Galenus medicus hac vitur sectione artium, vt alias dicat contemptibiles vilēsque, quæ corporis laboribus & manibus exercentur, quas Græci χειρουργικὰς vocarunt. Alias honestas & homine libero dignas, de quo genere primam facit Medicinam: hoc condonandum amoris professionis, & tanquam pietati in nutricem bene meritam: Addit Rhetoricam, Musicam, Geometriã, Astronomiam, Arithmeticam, Dialecticam, Grammaticã, Legum prudentiam. Nec repugnat, si quis velit huic numero adscribere eas, quas fingimus pingimũsque. Quod hæc tametsi citra manuum operam non obeantur, tamen non videntur egere robore illo, & lacertis iuuenilibus. Seneca verò non adducitur vt in numerum liberalium artium pictorem recipiat, non magis quàm statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ ministros. Acquẽ luctatores, & totum oleo ac luto constantem scientiam expellit: quod ei conuenit cum Galeno. Nec liberalia studia sunt sententia Senecæ exercitationes rei militaris. Venationem quoque à liberalibus Salustius excludit. Possidonius Stoicus artes hunc in modum partiebatur, vt alias vulgares & sordidas nominaret, quæ manu constarent, & essent ad instruendã vitam occupatę, expertes decori atq; honesti: Alias ludicras, quæ ad voluptatẽ tenderent oculorum atq; auriũ. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus similes, quas *λευβρίας* Græci vocãt, quæ non perducunt animum ad virtutẽ, sed expediũt. Liberales verò, imò, vt inquit, solæ liberæ sunt, quibus est curæ virtus. Recepta opinio est, septem esse liberales artes: Tres de sermone, Grammaticam, Dialecticam, quæ eadem est Logica, Rhetoricam: Quatuor de quantitate, Geometriam, Arithmeticam. Musicam Astro-
nomiam, quas mathematicas nuncupãt Græci, ceu quis dicat
discip

Liberales
artes quę
& quor.

disciplinales. Has ingenuas cognominarunt, quasi has solas ingenui discerent, ac exercerent. Nemo enim serè in liberis ciuitatibus ingenuus manuariis artibus operam accommodabat. Sed puer hisce erat artibus deditus, iuuenis verò militiæ, campo, gymnasio, aut publicis negotiis, administranda republica, causis actitandis, & eiusmodi exercitamentis, quæ sola censèbant illi digna homine libero. Vnde illud in comœdia: fac periculum in literis, fac in palæstra, in musicis, quæ liberum scire æquum est. Illæ enim artes maximè existimabantur ingenuis hominibus ad vitæ cultum, & ad rempublicam gerendam congruere, vt sermo esset emendatus & purus: tum ratio differendi cum facundia esset in promptu, quis in foro: quis in senatu, & cum populo agerent. Tum ad priuata negotia Arithmetica: ad agriculturam & nauigationem Astrologia: ad mensuras agrorum Geometria. Postremò ad honesta oblectamenta Musica, quæ apud Græcos maximè in pretio fuit. Romani non perinde de eam coluerunt, homines magis militares & rusticanae simplicitatis. Discèbant quoque pueri simul cum literis Natate: quod Græco prouèrbio declaratur, quod in imperitum penitus iaci est solitum, neque literas cum nosse, neque Natate: idem est & Romæ factitatum. Sed miror prætermittas ab illis Architecturam & perspectiuam ad multa uitilem: nisi has sub ambitu Geometriæ concluderunt, aut quod Architectura manus exerceret, quanuis rara omnino ars, & quàm paucissimi tenerent in Græcia, sicut Plato quodam in loco testatur. Porro nemo miretur nullam esse de morali philosophia mentionē, tam quòd illorum iudicio quærenda pecunia primū est, & protinus ad censum, de moribus vltima fiet quæstio: quàm quod, vt recte Possidonius apud Senecam diffiniuit: Artes hæ quæ liberales nuncupantur, pueriles sunt, rudimenta nostra, non opera. In nostris scholis hæc quoque, fundamenta sunt trium ædificiorū, Medicinæ, Theologiæ, & peritiæ Iuris, quas supremas artes, disciplinâsq; nominamus, & vsui quotidiano cum primis seruiunt. Philosophiam moralem adiunximus, quæ multum Theologiæ adminiculatur, & ex qua ius esse ortum existimant sacrum & prophanum, Tum cognitionem naturæ rerum, sine qua medicina manca est prorsum: nec rite aut percipi potest, aut teneri. Atque hæc velut collegiis sunt distin-

Natate discèbant pueri.

Et, vt vnum esset septem illarum liberalium artium, quibus annumeratur Philosophia, quæ est de moribus, quæq; de natura: alterū Medicinæ, tertium Ciuilis Iuris, quartū Pontificii, quintum & supremū Theologiæ. In his militiæ quædā, & ascensus ad fastigium dignitatis per certos honorū gradus.

Prima in
discipli-
nis exer-
citatio.

Harum omnium artium materia, vires, vtilitates in natura sunt ab opifice Deo positæ, ac cōstitutæ. Sed ad eas humanum ingenium ægre penetrat à luce ac viribus destitutum: quod si nō stimulis quibusdā vrgeretur, ac excitaretur, nihil fieri possit illo squalidius aut horridius. Primū necessitas acutissimum calcar addidit seu pugionem verius ad vigilandum: quippe si in ea paulisper obdormisceret, in discrimen veniret, ne vnquam euigilaret postea. Nec solū in sua quisque necessitate sollicitus fategit eorum, quæ essent opus, verū auxiliū implorauit eorum, à quibus se aliquid subsidii consequi posse speraret. Inuitati sunt complures, quos multitudo plurimum valere ingenio arbitrabatur, & allecti maximis præmiis, vt artibus in commune necessariis darent operam: laboris præmia fuerunt pecunia, honor, decus, gratia & priuata & publica. Ea de causa Aegyptii sacerdotes multam in mathematicis posuerunt operam, quod vehementer Geometria Aegyptus tota indigeret, confusis per annos agrorum limitibus ab inundante Nilo. Adduxit ad tractandas atque excoleandas artes magnitudo rei, & opus vnum excellentia mentis nostræ longè dignissimum cupiditas veri inueniendi, qua nihil est præclarior, nec quod magis deceat hominem: sicut ignorari, falli, decipi, turpe ac miserum iudicamus: quæ vt cuitarent, philosophatos esse priscos illos, nec alia causa, aut in alium vsus, Aristoteles perhibet grauis imprimis author. Admiratio huius tantæ operis ingentes illos animos ad studium & inquisitionem causarum cōpulsit. Hinc si quid se putarent nouum & aliis inauditum inuenisse, incredibilis sequebatur delectatio, tanquàm parta victoria, & tantis difficultatibus superatis: ea delectatio detinebat eos in cura & labore: quam illi delectationem opibus, dignitatibus, & aliis omnibus vitæ commodis præponebant. Ergo expedierunt se varia hominum ingenia, vt in verum hoc quali defodiendum ac eruendum prorsum incumberent: alia spe præmii inducta, alia vt fruerentur iis oblectamentis, quæ ex spectatione theatri huius naturæ

naturæ maximè capiuntur, variæ subinde ac diuturnæ. Præstantia ingenia ex sublimi illa & generosa nota huc venerūt, quod cum se tanta pectoris luce illo vigore mentis præditos reputarent, ac instructos, nulla in re alia consumi tanta bona oportere censuerunt, quàm vt rem pulcherrimam scrutarentur ac complecterentur, & quatenus liceret, quàm plurimis prodesse. Omnes ergo mira alacritate contenderunt adiuti luce quadam, velut duce viæ, qua insisterent ad quærendum, tum quærendi dexteritate & industria, postremo diligentia, atque studio, quibus vires omnes explicabantur ingenii, atque animi. Lux erat vis mentis & acumen, quo prospicerent quò eundem esse, & quæ: dexteritas erat illis ceu scientia explicandi se è locis arctis & difficilibus, vt ex facilioribus quid facto in difficilioribus esset: opus colligerent: diligentia erat, vt promouerent, & propius accederent: quò intenderant. Sic enim imagine quadam sunt hæc ob oculos ponenda. In diligentia sunt animi intentio, & quasi vigilia quædam, nam contrarium, remissio est somnus: cura, sedulitas, labor. Inuentor artium & disciplinarum omnium est ingenium acumine & solertia præditum ac instructum, sed diligentia atque vsu vehementer adiuuatur: nam per diligentiam & procedit longius, & plura ei se aperiant, quæ prius erant abdita & occulta, nõ aliter quàm nauigantibus: ita & acies mentis expolitur, atque exacuitur, & dexteritas ac solertia fit promptior. Quemadmodum de Cleanthe Stoico memoriæ est proditum, qui hebetudinem ingenii ad studium & vigilantiam tanquam ad coem acuebat. Acre ingenium & vsui aptum naturæ sunt munerata: diligentia vel necessitate vrgetur, vel delectatione allicitur, vel admiratione magnitudinis & pulchritudinis rei capitur: quanuis in hoc quoque tacita inest delectatio, postquam assecutus est causam tantæ rei. Deinde cupiditate aliqua excitatur decoris aut pecuniæ. Postremo perficiendi spe alitur & detinetur. Ergo vt in quibusque gentibus hæc viguerunt, ita ibi artes vel inuentæ sunt, vel auctæ excultæque. Græcia parens fuit disciplinarum omnium, ingeniiis fecunda acutis, subtilibus, viuidis. In Aegypto permagnus mathematicarum vsus, quas præmiis & honore afficiebat necessitas. Acutissime illud in hominum moribus ac natura depræhendit, qui dixit honore ali artes. Instrumenta veri quærendi.

Ingeniū
quib⁹ in-
strumentis inue-
nit artes.

Honora-
lit artes.

Excellere enim quisque cupit, & honore affici: quare, ut id consequatur, ei se tradit studio, quod in pretio esse videt. Ita fit, quam rectè, non disputo: nec solùm in magnis ciuitatibus ac populis, sed in quocunq; cœtu, in quacunq; consuetudine & familiaritate hominum, viroꝝ, fœminarum, senum, iuuenum. Sic eloquentia maximè in liberis ciuitatibus floruit, velut Athenis & Romæ, quòd is certissimus esset gradus ad maximos honores, ac potètiã. In Academiis publicis plerique alliciuntur illis honorum nominibus, tum iis quæ magno æstimantur. Vnde Lutetiæ tanta Theologorum copia, Aureliæ iurisperitorum: apud Nitobriges, quem nunc montem Pessulanum vocant, medicorum. Et sub principibus, ut quisq; est arte aliqua delectatus, ita ea in eius regno tractata est, & exulta: Sub Alexandro militabant plurimi: Sub Augusto nemo non cudebat carmen: Neronis tempore multi per urbem cantores, histriones, phonsci, multi magi. Adrianus omnes faciebat obseruatores veterum scriptorum. Romæ Leone Pontifice omnia perstrepebant cantibus, Iulio armis. Phœnices nauticas artes multũ exercuerunt ad suum quæstum: & hoc magis hisce inflammabantur rebus ad cognoscendi cupiditatẽ, quo spes ostenderetur amplior perueniendi quò intendissent: ut Chaldæi & Aegyptii, qui propter locorum opportunitates, quòd planicies in illis locis essent, & cælum serenum, cognitione se astrorũ dederunt. Ex iis ergo initiis ortæ sunt artes, his fulcimentis sustentatæ, his alimentis auctæ ac confirmatæ. Non quod ars vlla vel ad absolutionem aliquam sit perducta, vel ita ex terfa ac expolita, ut nihil haberet admistũ inutile ac reiiciendum. Non ex sunt humani ingenii vires, clausi mole hac corporis & tenebris, ut aliquid excudat perfectum atque absolutum, cui nõ desint plurima ad cumulũ perfectionis, & quasi ad fastigium illud naturæ cuiusque rei. Nec potest quicquam à multis contrectari, cui non aliquid adhæreat vitii, tanquam ex cõtagio. Nunquam ergo vel perfectæ fuerunt artes vel puræ, ne in sua quidem origine: ea est superbissimi animi cæcitas atque imbecillitas. Sed certè beneficio magnorum ingeniorum vsu ac studio adiutorum erectæ sunt, atque ex paruis admodum initiis ad magnitudinem quandam perductæ: ut non fuit perinde difficile augere inuenta, atque omnino inuenire: tum correctæ multa quæ pa-
rum

rum rectè fuerant in originibus obseruata, & exornata quæ ruditer, & illustrata quæ obscurè. Hæc omnia quasi brachiorum vi aliquo vsque progressa tanquam aduerso flumine, vbi primum cœperunt brachia remitti, relapsa sunt, alia sensim, alia magno impetu ceu moles per præceps præruptum. Non abs re Virgilius exclamat:

Sic omnia fatis in peius ruere, & retro sublapsa referri. Nec mihi solùm quomodo ceciderint, ac corruptæ sint video dicendum, sed etiam quomodo in ipsis originibus, & quasi inter ipsas formantium manus detortæ sint, ac deprauatæ. Sic enim apertiùs corruptelæ omnes patefient, nõ tantùm recentiorum hominũ, sed veterum quoque, quibus tamen artiũ exordia debemus: non quòd author sim cuiquam, vt ingratus sit illis, quibus acceptum ferimus ingeniorũ cultum, & humanitatem omnem: verùm agendi gratias alius erit locus: nec pro beneficio non habebimus gratias, & quidem semper, etiam cùm illorum indicabimus peccata: nam quòd falsi, quòd lapsi sunt, ignoscemus communi sorti, ac naturæ. Lapsus tamen ad nostram cautionem detegemus: quantum quidem fuerit virium nostrarum. *Quanto ii*, qui sunt in artibus versati, & ingenio, ac dexteritate plus valuerunt, & studio ac diligentia in eam rem contenderunt, tantò artes ex eorum manibus & adultiores exierunt, & tersiores. Sic contrà acies illa mentis retusa, tanquam lux quædam offuscata, tum dexteritas impedita, postremo socordia ac desidia artes affligerunt omnes, vt vel magnitudini detraherent, vel corrumperent puritatem: & quum hæc in prima inuentione contigerunt, limo & cæno fontem inficerent, vt nunquàm puri ac liquidi riuus defluerint. Ingenio tenebræ offunduntur, primum naturali quadam hebetudine, atque obscuritate, vel in vniuersum ad omnia, vel ad eam ipsam rem atque artem, ad quam se applicat. Nemo expedit vires ingenii sui, quid possit ferre, quid recuset: vnusquisque satis sibi fidit: nec est vllus tam infelicis ingenii, qui ferè desperet se quiduis posse assequi, quòd acumine deficiatur, sed quòd voluntate, ita ad ea se adiungit ac tradit, quibus tam est aptus, quàm vulpes aratro. Nec mirũ est amorem sui in vnoquoque esse cæcum, vulgus patrum non acutiùs cernit in vitis, in indole filiorum, nihil sibi nõ spondent de sua sobole, si non iudicio, certè desiderio ac voto: vt proximus est

Tenebræ
ingenio -
rum quæ.

spei amor, ita ad artes eos deducunt ab ingeniis illorū alienissimas. Magistri restant: hos oportebat esse oculos in Alabadē admittendis discipulis, qualem fuisse Alabadensem illum sis Apollonium dicendi magistrum, de quo Cicero in libris de Oratore scribit, quod cum mercede doceret, non tamen patiebatur eos quos iudicabat nō posse oratores euadere, operam apud se perdere: dimittebatque, & ad quam quenque artem putabat esse idoneum, ad eam impellere atque hortari solebat. Verū ille vnus ex omni memoria. Cæteros qui quidem mercede docent, pretii cupiditas exoculat, sine delectu vllō recipiunt ad se discipulos, & quo frequentius habuerint auditorium, hoc se rati maiora facturos operæ pretia: non solum oblatos auidè amplectuntur, sed quærunt, ambiunt, pelliciunt, trahunt ad se quoscunque possunt quacunque ratione, ac via: satis esse existimantes si sint homines, modò habeant quod numerent. Et vbi inualuit ambitio, si contemnitur pretium, certè numerus quæritur ob vanam nominis opinionem, quod celebre habeat auditorium. Eruditio, & artes quæ compressæ & velut coactæ talibus fuerint ingeniis, necesse est eadem facie & natura prodeant, quæ sunt ipsa ingenia, scilicet praua, detorta, vitiosa. Neque enim aliter eruditio ab ingenio vnde manat vel formam accipit, quàm caseus à fiscella: vel naturam respicit ac vinum è dolio, vel vtæ: quare necesse est vt malè tradant, quæ malè acciperunt. Iam affectus omnes animi si non retundunt mentis aciem, certe impediunt, ac retardant, & quasi rubigine obducunt: quocunq; illi inuaserunt, lucem offuscant animi, & dispiciantiam veri perturbant, non secus ac densæ nebulæ ante oculos offusæ. Supremam & celsissimā illam mentis lucem, superbia perstringit, & à recto itinere abducit transuersam: hæc est eminendi atque excellendi cupiditas, vt videatur habere quæ nullus alius, aut quæ pauci, nempe altissima ac præstantissima, rara, noua, plurima, aut omnia. Ergo ingenia quæ aptè ac feliciter essent in mediocribus rebus vel ex natura sua, vel ex institutione versata, supra vires se erexerunt, vt ea crederentur scire actenere, quæ omnes iudicarent esse celsissima. Vt natus ad Grammaticen, ad enarrandos Poëtas atque historicos, aut qui hilce tantum in rebus esset exercitus, voluit pro Philosopho, pro Theologo haberi, quum eas artes ne de nomine quidem nosset.

Alii

Alii quod paucissimorum esset, aut nullius potius futura prædicere, abdita & recondita detegere, maximas opes temporis momento inuenire, Astrologiam, Physiognomiam, chalciniam, magiam & cæteras diuinandi ac maleficii artes sunt professi, nec solum inter gentiles, in quibus latissimè patebat regnum Sathanæ, sed etiã inter Christianos, à quibus fortior Sathana Christus, iugum tyrannidis illius excussit, & armatum illum exarmauit: scilicet quòd non minùs & superbia atq; ambitio, & pecuniæ ac voluptatum cupiditas in nos dominantur, quàm in Gentiles: atque vtinam non magis. Harum artium studium vitiauit tanquam afflatu quodã vicinas quasdam artes, & illas, quarum ope vtendum esset in illis maleficiis: nempe diuinatrix astrologia certior illam & castam astronomiam: Physiognomia de venturis, de opibus, de liberis, de felicitate, illam, quæ est simplicior ac verior de signis constitutionis corporis, & animi: Magica dæmonum veneno quodam infecit scientiam naturæ rerum. Iam quod in disciplinis omnibus atque artibus præcipua est penes inuectores gloria, multi quoque noui placiti voluerunt esse authores, miserimum ducentes alienis demùm vestigijs insistere. In literas inuenta sua miserunt, vt vbi que legerentur, vt ducerentur nouum aliquid super cæteros attulisse, qui morbus mirificè Græcorum ingenia vexauit. Vnde in historia tot mendacia, quum arbitrarentur occupata esse à prioribus vera, & sibi scribendi materiam præreptam, seque nullo in pretio futuros, si eadem recenserent cognita iam, & prouulgata. Ita quo magis legerentur, & placerent, & admirabiliiores forent in vulgus, fortiter sunt de Aegyptiis, de Assyriis, de Persis, de Græcis, de omnibus nationibus mentiti. Tum Philosophi cupidine proferendi nominis, nihil veriti sunt absona commentari, & à receptis opinionibus longissimè recedere. Sodalem habui Lutetia, qui se citius quàm vt nihil adduceret noui dogmatis, affirmaturum aiebat, quæ pro comperto haberet, esse falsissima. Fuerunt qui vellent videri nihil omnino ignorare, vt illi in Græcia Gorgias, & Protagoras, Hippas, Prodichus, Eutydemus, Dionysodorus, & alii, qui in cœtu ac frequentia hominum, quæstionem quacunque de re poscebant, paratos se ad omnia ex tempore respondere, tãquàm non modò scirēt omnia, sed ad manum & in numerato habent. At illos tanti

Inuenc-
res.

insti

instituti promissores magistros optimè tum loquendi, tum etiam sentiendi, Socrates, qui nihil sciret, in leuissimis saepe rebus paucissimis & facillimis quæstionibus irretitos, deridendos suo ipsorum auditorio relinquebat. Vtinam intra Græciæ fines vitium hoc constitisset, & non alias quoque inuasisset nationes, vt grande existimetur dedecus cunctari tempus poscere. Cæca est arrogantia, & quocunq; intendit per confidentiam, atque impudentiam temere grassatur: ergo nihil dubitat quiduis subito intrepidè assecuerare, etiam de arcanis rebus, & maximè reconditis. In superbia hac alii magna illa & admirabilia tenere ipsi sibi persuadent, vel prauæ naturæ vitio, vel quod quum id vident esse spectatoribus persuasum, ipsi iudicio illorum de se acquiescunt. Alii non tam scire se arbitrantur (neque enim se non norunt) quàm id aliis creditum esse, ac certum cupiunt: Priores incredibili se progressu in disciplinis fraudant, quum contendere supersedent, quò se iam peruenisse arbitrantur: de quibus grauisimè Seneca, puto. inquit. Multos ad sapientiam potuisse peruenire, nisi se iam crederent peruenisse. Posteriores quacunque via & ratione queunt ostentare opes suas, augere in maius ac melius, fucum deniq; oculis intuentium facere laborant, nihil tacito conscientiæ testimonio tribuere. Quæ ipsi sciunt, omnium prima & potissima volunt credi. Quæ alii insina, abiecta, saepe etiã euitanda, atque auersanda: nullus est cuiusquam artis adeò mediocris aut humilis quoq; ac vilis professor, qui si sit superbus, non illam aut præcipuam omnium censeat, aut non certè existimari petat, ac contendat: illudq; adeò moribus est receptum, vt efferre quenq; artem suã, & laudibus cælo æquare, etiam aliis omnibus antepone licere, ac pium esse arbitrentur: Grammaticus se vnũ putat sapere, delipere reliquos: Philosophus reliquos miseratur vt pecudes: Iurisconsultus alios omnes deridet: Theologus despicit: non quod se cæteras artes ignorare dicant, aut præ se ferãt: imò nihil cunctantur confirmare sua illa vna disciplina reliquas vniuersas præstantius claudi ac contineri, quàm in libris eorum, qui de illis nominatim tradiderunt. L. Crassus apud Ciceronem omne disciplinarũ atque artium genus, cognitione iuris contineri assecuerat, & quidem, si diis placet, libello XII. tabularum. Hoc idem nostri Iurisconsulti habent persuasissimũ.

Grammaticus totam philosophiam, quàm larè se diffundit. historicorum & poetarum libris contineri autumat, quos quum habeat in manibus, nihil sit quod Aristotele aut Platone indigeat: videlicet hoc est superbix ingenium, quantum valeat sibi arrogare, atque ad eum se modum componere, vt nulla videatur re carere, quæ quidem pulchra esse ac magnificienda videatur. Quam artem ritè percipient ac tradent, qui eam alienissimis in locis habitare censent, & illhinc esse petendam, vbi vix illius sit uestigium vllum inuenire? Idcirco videas falsissima atque absurdissima in omnibus artibus asseuerari ab iis, qui illas violente, exprimunt ab authoribus, qui aliquid earum obiter & quasi aliud agentes attigerunt, non ad exactam illam censuram, sed ad eam, ad quam opus suum aptabant. Noui qui etiam scriptis libris affirmaret terram esse maiorem sole, & in nocte vmbra terræ totum cælum obscurari, quòd Virgilius dixerit.

Inuoluens vmbra magna terramque polúmque.

Quot absurda in philosophia dogmata ab Homero traxerunt originem, quum multi veterum non illum vt ingeniosum Poëtam legerent, sed vt philosophum doctissimum ac grauisimum. Iurisconsulti, si quid sit à suis proditum in historia, certius putant quàm si à Tito Liuiò: vt de XII. tabulis quòd eburneæ fuerint, quia id Pomponius dixerit, idè in quacunque alia disciplina. Iam quæ non poterant vllò modo ostentare ea tenuisse se aliquando aiunt, sed vel oblitos tanquam puerilia, & se indigna: vel abiectis tanquam periculosa & noxia, & è numero artium expellenda, etiam si sint ex iis artibus, quas illi amplissimæ suæ professionis titulo comprehendunt. Rogatur Philosophus, aut Theologus, aut Medicus, aut Iurisconsultus de singulis, sciat ne grammaticam, poëticam, rhetoricam: exhibilat eum, qui id quærat, magno vultus fastidio, sæpe etiam cachino, & ad pueros remittit. Te neat linguas Latinam & Græcam, seminarium vocat hæresum tenuisse in tenera ætate, sed esse dedita opera oblitum. Quid Reticam? ridet moto capite: de geometria, ita planè de punctis & lineis ridicula quædam. De Arithmetica, iocatur, bene numeraturum se, adsit modò pecunia. Cæterum de proportionibus vidisse quædam perfunctoriè in commentariis ad tertium Physicorum Aristotelis. In Astronomia partem spheræ Ioannis à sacro busco aliquando audiuit

uit adolescens in schola. Musicam cantores scire in templis. Cedo quid de perspectiua, & Cosmographia? nec nomina au diuit vnquam, curiosa, inquit, sunt hæc, & periculi plena, nefas est attingere: At morale philosophiã certè scies aliquot dicta ex Ethicis Aristotelis: ad œconomicã respondet se nõ alere familiam: ad politicam, nec regere ciuitatem. Quid ergo nosti vir maxime, & de eruditione admirande? omnia, sed horum nihil. Et hæc pronuntiarunt homines maximæ auctoritatis, qui essent morum, & totius eruditionis censura, ac velut norma quædam. Tantum auctoritatis pondus in tenebras artes cadens mirandum non est: si eas confregit. Delicati sunt strosuli, leni ac dulci fauoris aura proferunt se ac vigent: inlectatione ac vituperatione illico tanquam fascino aliquo contrahuntur, ac marcescunt. Detestabilis superbie rabies: non solum ipsi fraudarunt se vtilitate doctrinæ, sed aliis quoque fide auctoritatis suæ præcluserunt viam ad bonam mentem, parati tam multa bona ingenia perdere, ne pilum de præcepta existimatione amitterent. Pronuntiarunt temere de singulis non animaduersis, & sæpe omnino incognitis: damnarunt alia maximè probanda, commendarunt alia noxia, & ingenis ac vitæ obfutura. Et censuissent ipsi hoc idem haud dubiè multò rectiùs, si animo potuissent moderari, & non maximum essent dedecus interpretati, vel cunctantius res tantas expendere, vel videri pulchrum aliquid ignorare. Nam de illorum numero, qui eas disciplinas, quas sodales damnarunt, vel leuissimè degustasset, is non accedebat aliorum sententiæ. Sæpe qui quæ nescirent, dānarant, in se si primos illarum artium aditus, mutata subito opinione, ac sententia damnata approbauerunt. Quo apparet non de suis artibus sententiam illos dicere, sed de existimatione sui. Et quemadmodum circulatores nodos quosdam faciles aliter tamen & inuoluunt, & euoluunt, quàm in communi vsu

Facilia ac
dilucida
inuoluunt.

consueuimus, quo res videatur difficilior, ac proinde admirabilior: ita quidam quæ facilia, quæ prompta, aperta, dilucida sunt in disciplinis, quas norunt, inuoluunt, & intricant, ne res scilicet vel vilescat facilitate, vel etiã fiat vulgaris, multis spe successus ad eam capeffendam inuitatis. Sic Iuris periti artem suam, quæ & natura facilis est, & quam esse facilem è re est generis humani, quibuscunque rebus potuerunt, intricarunt, & exasperarunt, vt ardua videretur esse ac lamosa,

nec cui libet penetrabilis: Philosophi quidam metaphoris & ambagibus obscurarunt, quæ dilucide potuissent dicere: alii scrupulos, ubi nulli sunt, quærent, & nodum, quod aiunt, in scirpo, quo videantur altius rimari, & subtilius omnia examinare. Nec solum ignaris inuiderunt suam peritiam, sed eiudem artis studiosis ac peritis. Ideo ne ea crederentur illi scire, quæ plane sciebant, ipsi quæstiunculas excitarunt, ut est id facile etiam in rebus liquidissimis, ut si scientiæ opinionem aliis detraxissent, id totum in se deriuaretur, quod aliis decederet. Verum non mouere quæstionem, sed bene profligare, hoc demum acuti est hominis & docti. Fuere qui quo magis premant alios, & pondus eleuent, eorum quæ dicuntur rationem in omnibus euentem postulant, contemnentes si non adferatur, quod impii in rebus pietatis faciunt.

Qui si verò id ubique præstari possit, aut vlla sit res, quæ cōtrouersa non queat reddi nimium inquirendo, non veritatis vitio, sed nostrorum ingeniorum, sicut lux alia videbitur quàm sit, si nimium oculorum aciem in eam intenderis, non lucis culpa, sed oculorum, qui tam leui de causa hallucinantur. Illud perridiculum, quod quidam falsas suas opiniones nulla ratione munitas ac sultas, satis se cōstabilisse rētur si verisimiles in cōtrariū rationes utcumque dissoluerint, non animaduertentes haud quaquam idem esse inimici domum destrucere, & cōstruere tuam. Sed illud mirandum maximè, fuisse præceptores, qui discipulis eruditionem inuiderint, ne illi gloriam suam æquarent. Ut de quibusdam Græciæ sophistis traditur, propter quos Socrates pollicebatur cōmunicaturum se sua candidè, & sine inuidia. Alexander dei villanus in præfatione operis sui significat fuisse Maximianum quendam, cuius nugæ veteres sociis nolebant pandere charis: sic enim scribit. Memoria patrum & nostra plurimos nouimus, qui bonam institutionem adolescentibus suis inuidissent. Maximus profectus hæc superbia impediuit, dum alii ab aliis nolunt discere, vel quia se docere potius credunt posse, quàm debere discere: vel quia dedignantur, aut pudet, ne se inferiores fateantur, aut alii credant. Quibus de causis & rationibus sapientissimus Bion philosophus superbiam dicebat esse impedimentum profectus. Puduit à superioribus doceri, qui nullos volebant fateri superiores se, qui postulabant credi absoluti in omni sapientiæ genere. Puduit à paribus,

Inuidia
magistro
rum.

Pudor di
scendi,

mul

multò magis ab inferioribus, & vulgo hominum, à quo tamen quæ ad opificia & encyclopediam pertinent fuerant roganda. Iam Plinius ea de causa conqueritur, quæ essent *τῆς ἐκυκλοπαίδειας* ignota aut incerta esse ingenii facta.

Quanto nunc magis ipse idem Plinius, Varro, Columella, Vitruuius, & alii ignorantur, quod turpe atque erubescendū ducimus ab agricola, vel fabro aliquid percontari. Quod si quem id nō pudeat, & omnia sciendi studio posthabeat, eum profectò alii subannabunt, & explodent. Quocirca iam pridem nihil a doctis hominibus scribitur de iis, quæ quotidie noua inuenit vita: & melius tenemus vsum illorum temporum ab hinc annos plus mille, quum veteres illi scriberent, quorum diligentia nihil non annotatum præteribat, quàm vsum memoriæ auorum aut patrum. Si ea superbus erubescit doceri quæ erant vel à doctis, vel à plebe audienda, quæ lia oportet exire, quæ is de rebus huiusmodi pariat, quæ praua, manca, cōfusa, perturbata, quàm monstrosa, vt magis legentium mentes perturbent ac confundant, quàm instituant & illustrent. At saltem bona spes est, dicet aliquis, mutaturū eum sententiam, & depræhensio errore, rediturum in viam, admissurum meliora, & traditurum. Admonitioni cuiusque ferocem se superbus præbet, & contra bene monentem consurgit, vt rabiosus canis: vel quia inferri sibi aliunde lucem posse non putat, vel quia si illata credatur, ignominia esse censet: contradici sibi, iniuriæ loco deputat. Quem ergo errorem ipse vtcunque mutaret abs se depræhensum, si alius indicet magis infigitur & pertinatius: quicquid semel animo collibitum est, defendit, ne discedere à sententiâ existimetur. Quòd si ipse errorem suum quandoque depræhendit, ita corrigit, vt maiorem habeat rationem existimationis suæ; quàm veritatis: non omnino se prius falsum, nec prorsum esse in alia opinione: bene se antea sensisse, nunc melius, & tersius. Prætexit ætatem suam, aut occupationes, aut tempus, ne culpa videatur fuisse in ingenio, cuius vnus laudem ambit, sed in oportunitate ad bene statuendū. Vnus Augustini Retractiones. Aurelius Augustinus, vir tantus retractationum libros reliquit, simpliciter ac bona fide, quem nullus est ad hoc tempus imitatus: videlicet mansueto vir ingenio, & modicè de se ipse sentiens. Isti nostri fastu, & superbia turgidi, inuerti ac corrumpi malunt, quod non ignorant verum esse, quàm

quàm videri errasse, aut fuisse à quo monstrari illis aliquid potuerit: & tantò admonitionem terunt acerbius, si quæ dixerint, literis consignata euulgarint. In quo maximam artes plagam accipiunt, nam non satis est pertinacem, & obstinatam superbiam esse, est etiam præceps, vt quicquid in mentem veniat, fortissimè asseueret. Fortassis minus esset iacturæ, si ea pertinaciter tuerentur, quæ priùs multùm, & diu perpensa atq; examinata adferrent: nihil tale, imò quando solus honor spectatur tanquàm scopus, quem se adepturos scribendo arbitrantur, statim ad scribendum se accingunt adolescentes rudes, atque inexpertes eorum quæ tractant, vt non immeritò hæc tanta prurigo, satyricis sit salibus defricata:

Scribimus indocti, doctiq; poëmata passim, inquit ille.

Et alius:

Tenet insanabile multos scribendi cacoethes.

Prætereo quæ ex hac pertinacia & studio non cedendi, nascantur venena Christianæ charitatis, rixæ, contentiones: & quemadmodum à Paulo Apostolo scribitur, inuidiæ, conuitia, suspiciones sinistrae, consiliatationes hominum mente corruptorum, interdum quoque pugnae, & cædes: odia inter hæc creantur, quæ nunquàm deponuntur, nisi cum anima: vt citius reges in gratiam post mutuas ingentes clades redeant, quàm ipsi moderati philosophi post similtates de literis susceptas. Quid aliud testificatur hæc, nisi nos in philosophia animos gerere gladiatorios, superbiæ instinctu studere, nò amore bonitatis, aut veri cognoscendi. Inter tam offensos atque iritatos animos, quomodo expurgari potest verum, vt liquidum existat, quod à sola mentiù nostrarum luce perpurgatur, quæ lux maximis est perturbationù nebulis oppressa, atque offuscata. Minor fortasse est in quibusdã, sed tamè mentiù nebula, pecuniæ, opum, dignitatis, voluptatum cupido, in nonnullis pectoribus maior, quæ etiam pestis disciplinas inuasit. Nã vt multi humanitatis artes sunt tanquàm honorum instrumentum secuti, ita nò pauci illas propter ea, quæ modò recensui, expetierunt. Vulgo in eam opinio nē est iam ventum, vt eruditio velut diurna quædam sit opera, cui ad vesperam honor aut utilitas veluti laboris merces necessario sint parata. Sic persuasa est stulta multitudo non alium fructum quæri literas, non in alium quæ-

Simul-
tes inter
literato-
res.

Auaritia.

Ambitio.

rendas esse, quàm ob diuitias, atq; opes, aut popularè quandam de sapientiæ nomine venerationem. Hic per manus error traditur. Patres filiorum teneros animos eo imbuunt, propinqui, necessarii, nutrices, nutficii, pædagogi infigunt, vt quum in eam ætatè ventum est, in qua rerum accessit intelligentia, & iudicium, reuelli nullo penitus modo queat: hac mente ad scholas à patre puer deducitur, hac ipse puer ingreditur, quæ pariter cum ætate adolescit. Ergo ea sola difcitur, quæ ad finem hunc perducat, tæpe noxia, & legibus vitata, qualis est magia, & incantatio legibus XII. tabularum prohibita. Quod si homines tenues, ac famelici ex iis artibus alimenta instituerint sumere, quibus non satis valent, fames cogit eos pertinaciter tueri quicquid semel susceperint, ne indoctiores habeantur si meliùs dicenti cesserint, animo præsertim stimulante malè de imperitia sibi conscio. Tum simulant aliorum contemptum, & eos mordent, ac perstringunt acriter, quos suo quæstui officere suspicantur: compellunt artes seruire, & ad voluntatè eorum torquent, qui dare possunt. Vidas quosdam qui opulenti priùs liberi ac modesti erant in sentiendo, ac iudicando, postea in egestatem delapsi, & assentatores sunt facti diuitum, & immodesti, aperi, rabiosi in eos omnes, à quibus noceri aliqua sibi suspicentur.

Duces
scientiarum.

Multum etiam extrinsecus est illatum tenebrarum in animos ab ipis authoribus, quibus in hac via, & inquisitione tanquam ducibus vsi sumus: siue quòd eos non intelleximus bene admonètes, siue quòd inuiderunt nobis dustum suum, siue quòd ipsi falsi nos etiam, qui nos illis credebamus, fefellerunt. Principio, quæadmodum est in sacris historiis proditum, in permistione illa & confusione linguarum, quæ facta est in Assyria rege Nembroto, imperia nec dari poterunt, nec accipi, quum mutuo non intelligerent: ita ignoratis magnorum scriptorum linguas, quid nobis præciperent, quæ eundem, & quòd iuaderent, non intelleximus: veterum authorum cognitionem, qui Græca aut Latina lingua monumenta ingeniorum suorum consignassent, ac posteris tradidissent, ademit prorsum nobis ignoratio harum linguarum, quæ tanta bellorum continuatione propè exoleuerunt, quum gentes illæ quæ Septentrionem incolunt, in Italiam sese & totum Occidentem effuderunt, Gothi, Alani, Vandali, Sueui, Turuli, Hunni, Longobardi, & postremi omnium ab Oriente,

Linguarum
ignatio.

te,

te, Agareni. Nam cūm bellum literas simul cum bonis artibus, ac pietate opprimit, quod inter bellicos tyrores non est virtuti nec honos vllus, nec locus. Pellitur ē medio sapientia: vigeritur res, inquit Ennius. Tum gentes illæ natura feræ, & ab omni penitus ingeni cultu alienæ, primūm ingen-tem bibliothecis cladem attulerunt, cōflagrarunt illis incendiis vrbes, & regna, & scelerato illo atq; impio igne magnorum quoque ingeniorum opera exusta sunt, quibus auctores malè præfagi, vitam atque immortalitatem fuerant polliciti. Victores enim, vt de gallo est in fabulis, margaritum quod non intelligebant, contempserunt. Simul irritæ sunt ab eis linguæ, ac studia omnia, nec solūm eis detractum est pretium, sed cōtumelia addita, seu quod nollent quenque in victis plus sapere, quā victorem: & vt qui que esset doctissimus, ita crasis illis hominibus imprimis erat suspectus tanquā vaier, & ad fraudes ac dolos maxime appositus: seu quod emolliri per hæc virūm virtutem opinarentur, ac minū bello idoneos reddi, cui omnia illi tum tribuebant laudem, gloriā, decus: ex bello vno verum, germanūque etiam sempiternum oriri rati. Græca lingua diuulsa ab Occidente, Græcia imperio & commercio excelsit Italia, Gallia, Hispania, Germania. Hostes verò imperii Romani nec linguam quoque Romanam potuerunt terre, quā & ipsi tum ignorarent, tum etiā odissent. Cogitasse ferunt regem quendam Gotthorum vt Romam dirutam instauraret, & nominaret Gotthicā. Qui seruebat, & quidem dominis superbissimis, ac crudelissimis, eum sermonē admiserunt, inque eo se exercuerunt, quo vt apud dominos possent. Ita sermoni verè Latino ac purè, successit mistus quidam ex Latino & peregrino. His linguis Latina & Græca vel amissis, vel magna ex parte tenebris obrutis, necesse fuit, vt eadem quoque nox artes illas & disciplinas opprimeret, quæ essent linguis illis traditæ: occultatæ significationes singulorum verborum, incognitæ loquendi formulæ: & tamen qui hæc nesciebant, volebant videri eos scriptores, & quidem luculentè inte ligere, qui Latini sermonis fuerunt obseruantissimi. Quasi verò aliud sint libri quā voces, & loquendi rationes ac formulæ, quæ qui intelligit, is demum assequitur scriptoris sententiam, non alius. An librum de philosophia Hispanè scriptum probè intelliget Italus ser-

monis nostri ignarus, quamlibet vicinæ sint hæc duæ linguæ? Leges duodecim tabularum probè capiebat populus ille, qui tum veniebat, quum ferrentur: Cicero negat se totas intelligere. Quid ita? non hic doctior, quàm vulgus illud rude? multo. Sed voces quædam ita ex vsu abierant, vt significatus intercidissent. Nicolaus Leonicensis, Thomas Linæcer, & alii queruntur ignoratione Græcitatibus multa esse à Plinio perperam à Græcis ad nos traducta. Idem Diuus Hieronymus de septuaginta interpretibus ex Hebræo in Græcum. Quid opus est exemplis veterum? Isti ipsi qui negant se de verbis esse sollicitos, quot locis hallucinantur ignoratione verborum? quoties est eis horiolandum, quàm multum se torquent. Quàm plausibiliter dixit Bartholus, de verbibus non curat Iuriconsultus? De quibus ergo rebus mouent tam multas quæstiones, nisi de verbis legis? quæ si intellexissent, non ita passim deprauassent leges stultissimis sensiculis. Dicat exempli gratia Iuriconsultus centesimis calendis dari vt iliter stipulamur, non intelligas tu quid sit vsura centesima ego intelligam, an non melius sensum ego Iuriconsulti tenebo, quàm tu. Si res in colloquium inferrentur, faterer eum, qui res cognosceret melius intellectu- rum quibus de rebus ageretur: Sed quum verba sola vsurpentur, necesse est verborum significarus, ac sensus optime teneat, qui exactè dicit intelligere se, de quo disseratur. Fortassis non tam id esset necessarium in Geometria, Arithmetica, Musica, Pictura, quia lineolis & notis quibusdam vtuntur oculos in rem præsentem ducunt: In aliis fieri nequit, quo minus verba intelligi sit necesse. Quocirca quum verba magnorum scriptorum non intelligerentur, nec percipi sensa potuerunt. Vnde omnia apud eos inuersa, & illa eorum dictis sensa attributa, non quæ quisque ex verbis colligeret, sed quæ pro libito cõminisceretur. Reuertuntur tam longo postliminio Græca & Latina lingua, seu renascuntur veriùs. Et tanto ex bono non exiguum cœpit malum artibus nasci, vnde tota erat salus speranda. Quod homines vtriusque linguæ peritia & cognitione instructi, quum ad legendos artium ac rerum scriptores accedunt, Platonem puta, aut Aristotelem, aut Plinium, aut Hippocratem, aut Galenum, aut Pandectas iuris, aut nouum, aut vetus instrumentum pietatis, & ex linguæ imperitia lapsos nonnunquam

quam vident interpretes, qui multum in illis artibus operæ posuerunt, quoniam ipsi peccatum depræhendunt linguarū ope, ac beneficio, illico se peritiores esse in illis artibus opinantur, quàm illi ipsi fuerint post tantam & tam diuturnam exercitationem: ergo illos contemnunt præ se, & vix primis gustatis rudimentis ad scribendum de illis artibus prouolant, rem se facturos rati vtiliorem, quàm illi veteres artis professores fecerint, si aliquot locis hallucinatos interpretes indicarint. Aditus quidem sunt linguæ ad artes omnes, quoniam illis sunt traditæ. Sed aditus tantum, non item artes: hostia, non ædes.

Inuiderunt nobis veteres beneficium suæ institutionis, dum ea quæ inuenissent nō apertè ac simpliciter nobis communicarunt: sed tot inuolucris contexta, vt facilius esset illa ipsa ex natura rerum eruere, quàm ex eorum libris. Scitè Socrates Heracliti Ephesii librum Delio vrinatores dixit indigere. Sunt in quibus facilè des obscuritati veniam, quòd ea non ex scriptore nascatur, sed ex rebus: vt in Pythagoricis & Platoniceis numeris, quibus cōstare illis placet hominis animam. Alii arcere voluerunt profanum vulgus à cognitione rerum, quas traderent, contaminaturum non intellecturum. Fuerit sanè causa aliqua in rebus sacris, quam prætexere videtur Plato in Epistola quadam ad Dionysium: at in profanis quid causæ possunt dicere: vt quum Heraclitus disputat de rerum natura, Pythagoras de numeris, Aristoteles de causis, & hisce rebus quæ inter nos versantur, denique de his, quas nos scire, nec vllum erat periculum, & vehementer hominum generi cōducebat. Sed de aliis minùs fortasse fuerit quàm de Aristotele quærendū. Reliquorū enim, vt quæ scripserunt parum sunt appositè dicta ad discendum, ac percipiendum atas paulatim deleuit scripta, vix vt vel ipsa nomina existant authorum. Ruditer enim, impolitè, & cōfusè, sua congefferant, artis penitus expertes.

Aristoteles verò quæcunq; suscepit tractanda, siue de moribus, siue de natura, siue de sermone ac differēdo in artis formam ac faciem redegit, vt nec poëticam quidem omiserit, & alia minoris notæ, quæ ad nos non peruenerunt: quo nomine haud facilè quis dixerit, quantum ei studia & disciplinæ omnes, quantum studiosi ipsi debeant. Sparsa enim collegit, congesta digessit, confusa distinxit, obscuris attulit lu-

Obscuritas veterū

Aristotelis obscuritas.

men, omnia ita reddidit concinna & apta, vt percipi facile ac teneri queant magno cum fructu eorum, qui artium fructum aliquem sequuntur. Fuit vir ille, mea quidem sententia ingenii acumine, iudicio, dexteritate, prudentia, diligentia, atque studio omnium cuiuscunque ætatis scriptorum facile præstantissimus, edoctus diutissimè à magistro non dicendi modo, sed etiam sapiendi Græciæ totius princeps. Quantam hic potuisset adferre utilitatem omnibus disciplinis, quantam lucem? si quæ vel ab aliis accepisset, vel inuenisset ipse, aut reconcinnasset, aperte ac dilucidè voluisset prodere. Sed tum ipse obscurauit consulto sua, tum fortuitæ aliæ obscuritates accesserunt, quæ aquam fontis huius in fistulas perturbatam mitterent. Primum, vt scriptores omnes qui ante ipsum fuissent, carperat, callido, & vafro vir ingenio, talionem veritus, sententiis est vsus ambiguus, & in vtrunq; latus flexibilibus, ne quis etiam existeret, qui ipsius dicta laceraret: ita cauit sibi semper via, qua elabi deprehensus posset, ne teneretur, vt quicquid dixisse videretur, integrum esset ei qui vllum tuendū suscepisset, negare eam fuisse illius mentem: vt etiam in reddendis causis naturæ, vbi paulò erat apertius loquendum, operis titulo ademerit reprehensionis ansam, in scripto opere problemata, vt iudicium videretur relinquere lectori liberum, admonitum modo ab scriptore. Themistius quodam loco furori simile esse dicit, si quis speret se ex Aristotelis scriptis sententiam eius penitus assecuturum. Idem ipse Aristoteles ad Alexandrum scripsit neminem commentarios illos, quos rex doleret in vulgum missos, intellecturum, nisi qui ab se domi audiisset. Nec solum obscuritas fuit in rebus sensorum, sed etiam in verbis: affectauit enim quoddam dicendi genus presum, & astrictum, Attico etiam breuius & contractius, vt interdum non tam eloqui videatur, quàm res indicare: tum quòd id visum est apertissimum ad occultandas sententias animi: tum quòd in tradendis artibus non existimauit multis verbis onerandum esse discipulum, ita vt plerunque non tam sint eius verba intelligenda, quàm nutus interpretandi. Et huc tam in sua illa naturali lingua obscurus, & reconditus, in alienas linguas est ad philosophiæ atque artium omnium cognitionem transfusus, in Latinam, Arabicam Chaldæam, non ab aliquo & linguæ ex qua verteret, & in quam verte-

Ambigu-
is senten-
tiis qua-
revsus A-
ristoteles

Dicendi ge-
nus Ari-
stotelis.

ret peritissimo, qui sententias commodè annumeraret non verba, sed vel à pueris, vel à superstitionis, vel ab imperitis, qui verbum verbo reddiderunt: tum phrasas, & schemata, & figuras omnes quæ erant in Græco sermone elegantissimæ atque aptissimæ ad Latinum, aut Arabicum inuitas ac repugnantes pertraxerunt, vt nemo esset qui linguam suam patriam sic inuolutam ac peruersam agnosceret aut intelligeret, tum multa non assecuti pro captu suo transtulere, vt non iam cognoscendam haberent Aristotelis mentem, sed interpretis & clamores, tumultus, tragœdiæ, quæ de intelligentia dicti cuiusquam Aristotelis excitarentur, non de illius essent sed interpretis sensu. Neque verò ab illis ineptissimis ad transferendum verius, sed ab eruditis etiam: qualis olim fuit Boethus priore seculo, & patrū memoria Hermolaus Barbarus, Argyropylus, Trapezuntius, & paulò antea Leonardus. Taceo de Gaza propter libros animalium, qui sunt explicatiores. Sed in his libris, in quibus de artibus præcipit, non potuit vires illas suæ linguæ conseruare, vt plerunque non quiuerit ad nos pertrahi verbum aliquod, aut dicendi ratio & phrasis, in qua situm esset vniuersum robur sententiæ. Quo fit vt melius vel à mediocriter Græcè docto in lingua illa sua intelligatur, quam à Latinissimo in Latina. Ad consultam illam obscuritatem accessit alia tortuita, quòd Aristotelis libri cum tota Theophrasti bibliotheca, sicut Strabo, Plutarchus, & Diogenes perhibent, ad Nelium quendam Sceptisium hæreditate peruenit, hominem literarum penitus ignarum: hinc ad Appelliconem Teium deuoluta, ex eis codicibus locis aliquot, & confusis: de Appellicone, dictator Sylla emit, & Tyrannionem adhibuit Grammaticum, qui volumina in ordinem redigeret: hic, vt par est, in multis secutus est iudicium suum, interdum non assecutus. Andronicus Rhodius euulgauit libros. De multis eorum librorum, venit in controuersiam, essent ne Aristotelis, vt de prædicamentis, de quibus Boethus disputat. De Analyticis quadraginta volumina scribit Ioannes Philoponus reperta esse in vetustis bibliothecis: ex stilo & discernendi acumine hæc quatuor Aristoteli esse adiudicata, quæ nunc sunt in manibus. Quis posset bene sequi ducem tam obscure admonentem?

Alii aliorum inuenta obsecurarunt. Nec solum inuiderunt nobis lucem suam, sed etiam alienam, vel non admonendo ubi possent iuuare, & quali perfe-rendo ad nos voces, quas priores duces ædiderant: sed quæ quum ad nos peruissent, nimis iam essent tenues atque exiles, vel obruendo, vmbri atq; obicuraritate dissimularunt multa aliorum inuenta, vt sua in illorū locum reponerent: quum potuissent, si quid habebant difficultatis, faciliora ad posteros, atq; explicatiora tradere. Nam nō aliter quā qui voces è proximo audiunt, promptu seas intelligunt, quā qui procul: ita proximi inuentoribus, aut aliis qui scriptoribus quibuscunq; meliùs capiunt, quæ dicunt: siue quod res illa ætate sunt cognitæ, & verba & loquendi tota ratio, figuræ, allusiones, prouerbia, sententiolæ: siue quod cōcipiendi & explicandi ratio ferè sua est cuiq; ætati, & iis omnibus qui in ea viuunt, cōmunis: quotusquisque, vt de aliis taceam, intelligit orationes & epistolas Ciceronis, præsertim ad Atticū? equidē haud scio an omnino vllus, quas omnes bellè intelligeremus, si eas Alconius aliquis esset interpretatus, aut quispiam æui illius homo eruditus. Sic philosophorum doctrinas, & placita discipuli, aut certè illorum ætatibus vicini dilucida ad nos transmisisissent si voluissent, sed multò aliter animū induxerunt: nam fuere qui silentio præterirent, quod utique visum est modestissimum præ eo, quod alii fecerunt, qui perstrinxerunt, carperunt, inuerterunt prorsus. Stoici Peripatetica, Peripatetici Platonica & Pythagorica, Epicurei Stoica. Ita lectæ inuicem momorderūt, ac dilacerarunt, inter quas contentiones & pugnas de gloriola, periit lectori fructus magnorū inuentorum, quæ potuissent cum utilitate posteriorum relinquere, si non maluissent ea frangere quā inflectere: nam fortassis leniter detorquendo ad veritatē deduxissent. Sed illorum monumenta tempus consumpsit edax rerum. Aristoteles noster vtinam in gloria expetenda fuisset paulò moderatior, quæ illi haud dubiè contigisset amplissima: qui inuentorum diligentia, & acumine priores omnes longè antecedeat, potuisset nobis relinquere multa à priscis sapiētix studiosis acutè ac prudenter excogitata. Sed ille vt indefesto illo suo studio omnes quotquot ante se aliquid scripserant, euoluerat, legerat, excusserat: ita neminem præteriuit, quem non carperet, ratus tantum in se deriuaturum gloriæ, quantum aliis omnibus ademisset, tanquā subli-mior

mior esset cæteris, acutiùsq; ac longiùs prospiceret. Carpit Aristote-
 quidem plerunq; meritò, in quo ingentem meretur laudem, les omnes
 quòd fallas aliorum opinatio nes tanquàm periculosa loca carpsit.
 indicarit. Sed nonnunquam affectatè, interdum nò citra ca-
 lumniam, in quo eum multi inceserunt. Nam veteres cùm
 viderent rerum vocabula, quæ in promiscuo essent vsu, pa-
 rum congruere ad ea quæ ipsi accuratiore naturæ inquisi-
 tione eruisent, vel ipsi sua libi sinxerunt verba, vel in com-
 munitibus vsi sunt longissimis ac reconditissimis allusioni-
 bus ac metaphoris: nonnunquam id còsultò faciebāt quem-
 admodum dixi, vt cognitione rerum maximarum indignos
 prohiberent: Aristoteles ad eorum sententiam in alienissi-
 mam opinionem detorquendam vulgari est abusus signifi-
 catione, vt eos consensu populi premeret, & quasi publico
 præiudicio condemnaret: vt de Ideis, & motu animæ con-
 tra Platonem, de vnitæte entium contra Parmenidem. Ea
 res non solùm veras antiquorum sententias nobis ademit,
 quæ fortassis iactura fuisset tolerabilis, verùm quòd est
 grauius, Aristotelem nobis timidiorem effecit ad eloquen-
 dum quæ sentiret, reputantem scilicet quòd est in mimo:
 Ab alio expectes, alteri quòd feceris. Quid quòd priores, Duces de-
 quibus nos ducendos penitus commisimus, ipsi sunt saepe cepti.
 numero falsi, vt falli nos quoque, qui sequeremur, fuerit
 necesse. Primùm non pauci eorum fuerunt ingenio haud
 satis acuto ad inspiciendas res tot inuolueris contactas: alii
 res nouas, & quali tum primùm nascentes contemplari po-
 tuerunt magis quàm censere: ita vt in plerisque iudicandi
 facultatem longa admiratio consumpserit, sicut in specta-
 culo magno, raro, admirabili, vsu venit, vt antea subdu-
 catur, quàm spectatores potuerint assequi, & statuere quid
 rei fuerit, aut cuiusmodi. Adde quòd rationes quædam, & Rationũ
 argumenta, quæ sequebantur aliis mediocria, & vtunque fides.
 probabilia ad persuasionem rerum maximarum atque ab-
 strusarum suffecerunt: alii indigna sunt visa, à quibus mo-
 uerentur, vt alii plus valuerint ingenio, & instructiores fue-
 runt à dialectica vel naturæ vel artis, atque studii beneficio
 accepta, neque enim dici potest, quos errores in se admise-
 rint veteres philosophi ducti leuissimis argumentis, quòd
 rationem atque artem colligendi ignorarent. Cuiusmodi
 sunt ea, propter quæ Epicurus asseruit voluptatè esse sum-

Dexteri-
tas.

mumbonum. Anaxagoras omnia esse in omnibus, & alia quæ passim sunt obuia iis, qui antiquorum legunt placita.

Acutum ingenium nisi dexteritate quadam regatur, & acrimonia iudicii in colligendo, non aliud est quam sagax quidam canis, sed venationi parum assuetus, qui hac & illuc temere ingreditur. & feram quæ minimè oportet, persequitur. Damnem ego illos quod aliquoties lapsi fuerint? Equidem non magis, quàm si quis maximo labore vel fontes inuenerit vulgo necessarios, vel metalla multa eruerit, non tamen repurgarit. Non possunt multa simul proferri & expoliri: non potest vnum aliquid diu quæsitum ab eodem inueniri, & excoli: non sufficit tot rebus vita: non humani ingenii vis breuis & infirma. Beatus ille, inquit Plato, cui vel in senectute datum est, vt veras de rebus habeat opiniones. Quòd si tam sera ætas ad aliquid est rectius sapiendum expectanda, fortis hi senibus iam nascuntur patribus, vt educare eos atque institere non queant. Ego quum Aristotelem tam multa in lucem protulisse video, nonnulla verò parum exculta atque expurgata, non aliter eum admiror quàm diligentem aliquem auratque argenti efflorem, qui massas ingentes magna vi brachiorum eruerit è venis terræ. Ignosco autem quòd homo vnus non omnia tam multa, tam varia, tam difficilia, quæ eruerat, coxerit ac repurgarit: non potest obire vnus, quæ vix centum præstiterint. Multò minùs miror Aristotelem contraria interdum sentire: vt de videndi ratione, qui in libris de anima intrò nos dicat admittere, in problematis foras mittere. De commistione prædicamentorum mista esse in categoriis fatetur, in Topicis negat. Dialecticam alibi ait materiam habere propriam, alibi nullam. Mireris tu in tanta varietate rerum aliquid esse visum vno tempore, quod nõ alio? Quis est cui non id quotidie contingat in plurimis? Vlysses apud Homerum mutari ait hominum animos quotidie cum sole. Cicero se in diem ait viuere, & quicquid aliquo tempore animum probabilitate percusserit, id affirmare. Itaque negat secum oportere agi tabulis obsignatis. Dominus noster author nostrorum animorum non solum in dies mutari nos dicit, sed etiã in horas: nõne, inquit, duodecim horæ sunt in die? Quæ sunt à me dicta, ne quis putet vel me malè de Aristote-

lis

lis ingenio & doctrina sentire propter lapsus aliquot: quum labi sit ferè proprium mortalitatis nostræ, vel authorem esse cuiquã vt tantæ magnitudini inuentorum, tantæ vtilitati ac beneficio artium, ac disciplinarum omnium, sit ingratus, propter aliqua minùs accuratè ab illo, vt puto, expensa. aut fortasse à nobis ipsis: quod idem velim existimari esse à me dictum de quocunq; magnæ notæ scriptore. iam multos, qui acie ingeniorum satis erant instructi, piguit in fulgorè veritatis intentè aspicerè, eos qui dicebantur aspexisse sunt Alii aliis credunt omnia.

secuti. Inde errores priorum traditi ad posteros & confirmati, dum tantis de rebus malunt aliis posteriores credere, quàm ipsi iudicare. Quod vitium nō solùm est in nuperri-
 mis sed in antiquis etiam, Plinio, Cicerone, Aristotele ipso, hæc enim est non exigua causa, cur interdum acutissimus scriptor affirmat pugnantia, secutus videlicet variorum opiniones: nam quæ vsu semel sunt recepta & confirmata, ita fiunt sancta & fixa, vt nefas existimetur ab eis discedere: auctoritatem illis penè inuiolabilem consuetudo tribuit: vt multi in præceptis artium perhibendis, non in ipsam veritatis faciem direxerint obtutum, sed vsui se tanquam optimo duci & peritissimo magistro commiserint: etiam in iis, quorum vsus non est dominus; eum si explicuissent, & in canones redegissent, bellissimè se perfunctos opinabantur præcipiendi munere: quod Aristoteli in arte Rhetorica contigit, & poëtica. Quas artes non videtur mihi tantus artifex ad examen illud iudicii & rationis exemplis relictis accommodasse, ad quod alia erat solitus: sed vsu, & recepta consuetudine adductum illam exposuisse pro formulis artis. In eodem poëticæ argumento Horatius, quæ recepta essent, præscribit. Hieronymus Vidas nostræ ætatis scripsit carmen excultum sanè, & mire Virgilianum de poëtica, in quo satis habuit Homeri ac Virgilii virtutes percensuisse, ac declarasse, easque pro absolutis artis præceptionibus tradidisse. Cicero leges & rempublicam instituens, ciuitatem Romanam pro exemplari proposuit, ad quod se populi omnes fingerent ac formarent. Nec saltè in re tanta & tam præclarè cogitare voluit, quod ipse idem se in perquirenda optimæ ac præstantissimæ eloquentiæ ratione fecisse testatur: vt non eam qualis aliquãdo in eloquentissimo fuisset homine quæreret, sed qualem esse oporteret, quæ fortassis in nullo vnquam

vnquam mortalium fuisset: vt non in alicuius hominis in-
tueretur eloquentiam, dum de illa scriberet, sed in specimē
perfectæ eloquentiæ, quam Plato Ideam appellat. Quod si
hoc faciendum censuit in eloquentia, & verbis quæ ab vtu peti
solent, quanto erat magis elaborandum in legibus, & repu-
blica, quæ vsu deprauari solent, non adiuuari. Ea credulitas
receptorum, quum in priscais illis fuerit, quantam in recen-
tioribus esse oportet, qui sibi ipsi diffisi grande sunt rati ne-
fas à maiorum placitis desistere vel latum vnguem. Itaque
quum non minùs naturæ benignitas mente illos, ingenio,
iudicio donasset, ipsi tamen amiserunt iudicandi de viribus
ductorū facultatem partim à rebus ipsis sublatam, partim ab
ipsis eidē iniqua sui damnatione abiectam celerrima de-
speratione sui, quum quantum possent ac valerent, nunquā
periculum fecissent. Itaque videas Theologos omnes scho-
læ Thomā, Scotū, Ochamū, Holcotū, Gregorium Ariminē
sem, Petrum Haliacensem, & alios, quum quid de lumine na-
turæ quærent Aristotelis adducentes placita pro culmine, ad
quod peruenire potest homo naturæ luce adiutus, quasi al-
tius nullum ingenium nulla in re possit ascendere, quàm
quò ille peruenit.

Ducum &
præcepto-
rum mul-
tudo.

Ad hæc tot sese nobis obtulerunt duces, tot sunt nos vt se-
queremur se vnos adhortati, & alios vt omnes vitaremus tã-
quam in pernitiem ducturos, & quidem probabili pro sua
parte ratione ostensa. Vt proficiat ceteris animus inter tot Mer-
curios ac viarum indices tam varios, atque inter se discor-
des constitutus hæserit, cui pareret potissimum ignarus: &
inter tot voces in diuersa trahentium qui iudicare vel nescit,
vel non vult, sequitur aut suauissimam, nempe captus elo-
quentia: aut eam quæ ad congruentem cupiditati suæ finem
promittit se ducturam: vel quæ est ingenio suo conuenientis-
sima. Infinita est scribentium turba, ingens, immensus libro-
rum numerus: nescio cui me applicem, cui adiungam: præfer-
tim quum nemo se audeat arbitrum offerre tantæ contro-
uersiæ, vt legendos à non legendis iudicio & sententia sua
scernat, quin huic maxima sit inuidia, & penè publicum o-
dium subeundum: neque enim est vllus tam malus liber,
qui alicui non placeat tacita quadam congruentia ingenio-
rum, ac cogitationum. Quumque tot esset notis ad distin-
ctionem opus, nos tamen ita illorum vestigiis adhærere at-
que

que insistere decreuimus, vt nefas existimemus ab illis vel pilum vnum deflectere, siue damnatione nostrorum ingeniorum, siue odio quærendi: quum & illi fuerint homines, vt nos, quorum est proprium falli & fallere: primique illi inuētores velut rudes modo quasdam massas atq; informes, sicut dicebam, tradiderint posteris suis expurgandas & formandas. Quid quòd illi qui in nos paterna fuerint beneuolētia, & charitate, nolissent nos ita deipondere animos, vt nihil supra se quæreremus. Et qui ex illis fuerunt boni viri, haud dubiè manum quoque illis porrexerunt, quos altius videbant ascensuros, quā quòd ipsi peruenissent: hoc enim iudicabāt e re esse generis humani, vt in dies artibus, disciplinis, virtute, ac probitate proficeret. Nos vèro homines esse nos ipsos arbitramur, aut etiam minùs, illos plus quā homines, heroēs scilicet aut semideos. Non quin illi multa & magna nobis præstiterint, sed & nos nō parum nostris minoribus possemus præstare, si anniteremur, aut plus etiam quā illi adiuti illorum inuentis, adhibito nostro iudicio. Falsa est enim atque inepta illa quorundam similitudo, quam multi tanquā acutissimam, atque appositissimam excipiunt, nos ad priores collatos esse, vt nanos in humeris gigantum: non est ita, neque nos sumus nani, nec illi homines gigantes, sed omnes eiuſdem staturæ, & quidem nos altius euecti illorum beneficio: maneat modò in nobis, quod in illis studiū, attentio animi, vigilantia, & amor veri: quæ si absint, iam non nani sumus, nec in gigantum humeris sedemus, sed homines iustæ magnitudinis humi prostrati. Ergo diffisi nobis, & clausis oculis nos alicui commisimus, quem bellè atque acutè cerne re crederemus, non optimo duci quem elegimus, sed primo ad quem nos applicauit fors. Id cupiunt ductores prauæ gloriæ iuæ magis auidi, quā veritatis, vt res in studia & sectas scindatur, vt quod impetrare nō possunt bonis artibus, extorqueant dissensione, ac velut ciuili bello. Nullū est tam incorruptum disciplinæ genus in quo non sint partes ac factiones, etiam in ipsa Theologia, vbi minimè congruebat. In disciplinis omnibus passim scribunt & docent periti, imperiti, boni, mali. Vnusquisque constantissimè defendit sua nec est vlla adeò absurda atque infelix secta, quæ non suos inuenerit adiuratos. Deducitur ad scholam filius ab indocto patre: quantæ felicitatis est non incidere in malum ac im
peri

peritum doctorē, quum eiusmodi sint plena omnia? Quid aliud est tum patri faciendum, quàm suscipere vota pro institutione sui filii? Venit eò adolecens nouus, rudis omnium, imbuitur statim sectæ placitis? recipit, assentitur, afficitur prius, quàm possit iudicare: audit dici omnia constantissime à præceptore ingenti asseueratione vultus, superciliū, sententiæ, videt recipi omnia magno consensu atque admiratione à cōdiscipulis, credit esse mera oracula, ita haurit ita-quam certissima & indubitata, tanquam illa quæ prima principia nominantur. Quare de motu, de tempore, de his quæ sunt in anima, de constitutione corporum, deniq; de rebus incomperitissimis, omnia ingenti asseueratione confirmantur: vt si quis vel ambigat, non secus putent contra hunc nō esse disputandum, quàm si negauerit vnumquenq; esse, aut non esse. Non solum ita se his addicit, & m̄cipat, vt ea modo censeat esse verissima sed vt alia cuiuscunq; modi habeat suspecta: ad eò iudicio se spoliat præcipuo, non solum in tractandis artibus bono, sed in tota vita facultate inquirendæ veritatis aptissima. Multi eorum ne possunt quidem à receptis semel discedere, quum alia penitus nec legerint, nec audierint, ignari sint ne aliqua suis vel meliora, vel peiora, vt qui nō credunt aliam esse Dialecticam, aliam Theologiam, quàm cui ipsi sunt dediti: quod mihi Lutetiæ, & aliis plerisque meis cōdiscipulis contigisse memini. Qui vero legunt quæ aliena sunt à suis, alii decuria iam ætate nequeunt discere, & pudet quæ iuuenes didicere senes perdenda tateri, vt inquit Poëta, alii quum sint penitus in iure ac mancipio contrariæ opinionis, tanquam vana, absona, stulta re putat, atque asperrantur. Sin scriptoris nomen authoritatem tuetur, omnia ad sua dogmata detorquent, vt sua videatur dicere, etiam cum diuersissima loquitur, & tanquam in eiuili discordia, vtraque pars trahit quæcunque quæcunque potest ratione ad fauorem sectæ, ad lædendum aduersarium. In quo ardentissima fuit Græcorum leuitas, sed nos illis hac in parte grauiores non sumus. Quæcunque à receptis discerepant explosa, exhibitata sunt, velut insanix & furoris plena, nec cognita, nec audita, tantum ex suspitione quod cum suis non cōsentirent. Nunc quæcunque ab scholæ placitis dissident, scholastico theologo sunt hæretica, quod crimen ita vulgatum est, vt rebus quoq; leuissimis impingatur, quæ

Hæresis
crimen.

fit

fit ipsum per se atrocissimum. Idem inter se facerent Thomæ addictus de Scotico, hic vicissim de illo, nisi quod scholæ assuetudo, in qua personant variæ scholasticorum sententiæ, audiendi sensum mitigasse, ac emolliuisse animum videtur. Nam qui sua non sunt cœnobio egressi, planè isti quicquid non est ex præceptis sectæ, r-fugiunt tanquam venena, & ilico errorem clamant. Nec tam pertinaciter principes opinionum quamlibet obstinati pro suis inuentis depugnassent, quàm isti pro placito alieno. Sed fortassis in quibusdam foret tolerabile, si non in progressu corruptiora essent, quàm in prima origine. Verum exercitatio ingeniorum, & semper in eisdem iam ab initio lapsus, & corruptis, longissimè rem à recta via abduxit, quum ipsi mōnitis melioribus ingressus omnes præclussissent. Ah quanto se fructu disciplinarum fraudant, quòd semper aliis credunt, nunquàm ad se ipsi reuertuntur, nec se vocant in consilium, vt examinent cuiusmodi sint quæ tanta cura addiscunt. Et Secta recentium. eorum qui sese ac ingenia sua certis scriptorum generibus, ceu in seruitutem tradidere, alii ita sunt recentes, vt veteres omnes ne de nomine quidem norint, partim non intellectu ri si eos adirent, partim quòd exactiora omnia apud novos esse credant, partim quòd occupatis incredibili nouorū longitudine nunquàm ad priores illos caput vacet attollere. Alii nouitatem omnem aspernati ita veteribus adhærent, vt si neotericum attingant, metus sit ne contaminentur.

Verum permultum refert quos veteres, quos novos esse arbitrare. Si illi qui artes disciplinæque & inuenerunt, & Secta veterum. auxerunt sunt antiqui, noui verò qui vel corruerunt artes, vel corruptentibus accommodarunt suas manus, planè vel umbilicos illorum antiquorum malum, quàm verbosissima recentium monumenta. Sin tu ad iustos redis, & virtutem æstimas annis, quemadmodū ille dicit, vt quanto sit quisque vetustior, hoc apud te sit nominis ac fidei prioris. Quid, an non Aristoteles Anaxagora posterior, & Cicero M. Catone, & Demosthenes Pericle, & Vergilius Ennio? At posteriores istos antiquarii homines prioribus illis longe anteponunt. Hi quoque non exigua sanè eruditioni suæ incrementa detrahunt, & iudicium debilitant ac frangunt. Primum ita addicti & mancipati sunt veteribus, vt quicquid nō putent vetus esse, continuò damnent inauditum, incogni-
tum

tum, etiam si maximè sit vetus, modò recens credant, vt recentia, si existiment esse vetera, adorent: neque enim iudicio adducuntur, sed solo nomine. Vidi qui vericulos hominis viuentis quod in peruetere bibliotheca reperti essent puluere oblit, ac iam ferè exesi tuiuis, a pecto capite veneratus sit, tanquàm Virgilianos, aut alicuius æui illius: & alius Ciceronis epistolam, cui consulto nomen erat præpositum gallicum, magno fastidio aspernatus est, addito etiam conuitio barbariæ transalpinae. At inquit progressæ sunt aliquousq; artes, inde deciderunt, eos qui in fastigio artium scripserunt, solos terimus manibus. Qui possunt de hoc censere, quum alios nefas esse putent attingere? Equidem haud abnuerim magnum in priscais illis hominibus ingenium fuisse, multum vsus, ac diligentiam circa res eruendas. & tradendas illustriores posteris. Sed malè de natura censet, quicumque vno illam aut altero partu effectam esse arbitratur. Cur se non putent aliquid excussuros, si annitantur? quum nulla sit tam facilis atque humilis ars, in qua non infinita occultantur, quæ possint multa ingenia diutissimè exercere. Et recentiores haud sanè pauca excuderunt, nonnunquam acutius, sæpè etiam verius: quòd illi varietate rerum distracti, aliquas parum exactè curarunt cognoscere, vsus docuit aliter esse, quod Hippocrati, Aristoteli, Plinio, & aliis eius notæ vsu venit. Videre est in Aristotele, vt de illustrissimo ac certissimo scriptore potissimùm loquar, in eo inquam sunt quædam dogmata in multis quidem certa, sed sæpè parum solida & catholica: vt quum dicit, si est aliqua propria animæ operatio siue phantasia, contingit eam separari à corpore, si non est, non contingit. Ceu quis dicat, si clausus in hoc cubiculo potest aliter quàm per vitream fenestram lumen aspicerè, potest è cubiculo exire: Si non potest, nec è cubiculo exire: aut quod principia rerum naturalium sint contraria. Non nego quin dogmata eius omnia possint à pertinace defendi, vel centum cinneolis infarctis vt fulcian- tur. inuersis, detortis, mutatis multis mille interpretatiunculis. Sed certè contradictio ni sunt exposita, quæ ingenia torquet, non instituit. Et certè quod est mirabilius, ex his tam incertis, & male firmis dogmatibus impugnat suos aduersarios, vt Parmenidem, & Melissum, ex sua sectioe prædicamentorum, ex suo ente simplici, & ambiguo. Nec est quòd

cuiquam absurdum videatur, priscos illos parum interdum firma pronūtiata vniuersalia adierre. Vniuersale enim pronūtiatum ex multis singularibus oportet nasci bene obseruatis. An verò mirandum est, si quæ erant tam varia in natura rerum, quæ mutarentur regionibus, quæ temporibus, ipsi vniuersaliter affirmando noua & tum primùm ab eis animaduertia sint falsi? vt quod Aristoteles dicit in primo de animalibus, cui crura sint gracilia, & brachia esse gracilia, cuius contrarium videmus in hac Belgica, in qua homines multi vix habent suras, brachia tamen succi plena, & bene habita. Quæ de Italia aut Græcia præcipiunt, parum congruunt aliis locis ac regionibus, nec ipsis etiam eisdem in quibus scripserunt, videlicet vel ratione vitæ mutata, vel ingenio loci. Quis iam ad Vitruuii normã ædificat? Quis ex præscripto Galeni cœnat? Quis ex Varronis aut Columellæ præceptis arat? multa illo traduntur seculo, quorum contraria nunc experimur in cælo, in terra, in elementis: vt de habitatione sub zona torrida, de ortu Nili, de Antipodibus: tum in stirpibus, in animantibus, in frugibus. Persica poma scribit Plinius, quæ Romæ nascerentur esse noxia, nunc sunt in delitiis: vbi sunt oues illæ Bethicæ tinctæ, vt Martialis inquit, colore natiuo? Ita istis, qui vetera modò persequuntur, vsu venit, vt quo seculo & inter quos viuant homines ignorent, adeò in priscis familiariter versantur, vt domi, quod dicitur, & inter suos peregrini sint. Ignorant mores atque eruditionem suorum temporum, & oderunt. Quamquam idem isti antiquarii sua vellent esse in pretio, & legi & manibus teri quantumlibet annicula. Et affectus in re omnĩ tantoperè dominantur, vt etiã gentes ac nationes spectent: non probo hunc, quia non huius aut illius regionis: quasi ingenia poma sint, aut vina, quæ solo & regionibus censeri solent. Vbiq; bona nascuntur ingenia, excolantur modò, alibi fortassis frequentiora, sed vbiq; nonnulla. Verùm isti ne suis quidem terris ac ciuitatibus parcunt, quo appareat non tam eos iudicare, quàm inuidere: putant maledicendo & contemptus specie assecuturos se, vt illis, quos despexerint, anteponantur. Sed non idem est maledicere & vincere, despiciere, & antecellere: nō modò qui incorruptè æstimant, intelligūt quorsum calumnia pertineat, sed qui eodem quoque morbi genere tentantur, nō æquè aliorum malæ causæ.

fauent, vt suæ malæ: videlicet quòd superbus aut inuidus, non perinde in alienis est cæcus, vt in suis: quin potius vitia quæ in se non cernit, acutissimè in aliis intuetur, & carpit. Sed esto sequamur maiores nostros per omnia, & in illorù vestigiis nos quoque pedes nostros figamus, vt pueri faciunt per lusum. Qui tamen sint hi maiores nostri, aut quæ illorum voces ignoramus.

Grammaticorum
crisis
amissa.

Primum amissa est Grammaticorum crisis, & quasi publica potestas de libris censendi. Olim enim Grammatici magna & latè patenti eruditione per omnia scriptorum genera diligenter versati, non dicta solum, verum etiã integros libros, vt est apud Quintilianum, censabant, essent ne cuius inscriberentur authoris: aut si eius nõ essent, ex phrasi & filorationis, ex disserendi ratione cui assignandi essent, iudicabant. Nunc verò quia & grammatici se in tenebras quasdam pristini abdiderunt, & grammaticam professores maiorum artium contubernio suo expulerunt, tanquam in cornices columbam, vt est in fabula: idcirco non modo dicta, & sensa inepta ac stulta, sed lordidissima quoq;, & abiectissima opera genti ac familiæ clarissimorum authorum supponuntur: adscripta sunt Aristoteli, Platoni, Origeni, Cypriano, Hieronymo, Augustino, Boëtho, Ciceroni, Senecæ, quæ ipsis nunquam ne per quietem quidem in mentem venerant, indigna non solum tantis ingenii atque illa eruditione, sed etiam eorum seruis, si quos Scythas habuerunt, aut Seres. Fuere qui ad conciliandam libro auctoritatem, nomen magni authoris adscriberent: alii, quum multi olim libri anonymi æderentur, leuissima aliqua adducti coniectura, huic aut illi adiudicabant: alii, si tituli nomen non agnoscebant, nihil dubitarunt mutare, & ad quemcunque esset visum transferre: fuere descriptores, qui quod nomè primum menti occurreret, id præponerent pro titulo. Horum omnium exempla sunt non pauca in iis authoribus quos modò nominavi: & hæc omnia sine discrimine recepta, & auctoritas eis ac fides non minor, quàm veris illis & germanis præbita.

Libri sup
positi.

Codices
mendosi.

Iam verò & codices ad nos venerunt mendosissimi, vt quæ illorum fuerit mens, quæ sententia de rebus, non liqueat. Aliàs corrupti sunt codices casualiquo, vt serunt sacros libros, qui à septuaginta versi sunt in Græcum, pugione fuisse perfoßos;

perfosfos, vt quædam verba legi nullo modo potuerint. Et libri Aristotelis, ac Theophrasti, vt dudū dixi, tineis, & blattis exesi reperti sunt: & erant quidem illa tum autographa, ex quibus alii codices dimanabant. In aliis situ & puluere quædam sunt obscurata, in aliis literæ vetustate exoleuerūt. Sed enimvero in describētibus maxima hæsit culpa: fuerunt semper librarii homines ferè imperiti, qui libris transcribendis tenuitatem suam sustentarent: nō rarò etiam mulieres & sacræ virgines, qui si vel minimum cogitationem aliò diuertissent, mendum inducebant vnum atque alterum, imò permulta penitus inextricabilia. Ea in plurimos codices transfundebantur, qui ex codice illo exscribebantur velut ab exemplari, quod nunc crebrius fit in libris ære impressis, in quibus nullum est mendum, quod nō in mille codicibus insidere sit necesse. Interdum qui scribebant nesciebant legere, confundebant omnia, vt compositio esset literarū & verborum contextus, coniecturis inuestigandus. Quæ verò semel mendæ irrepserant, religio erat attingere, ac demutare, velut in mysticis libris inductus fuerat à librario illiteratissimo error, ad eum corrigendum putabant opus esse consilio torius ecclesiæ, quantumlibet lapsus esset dilucidus, & vel pueris perspicuus. In aliis scriptoribus nō solum librarii errata persequebantur semidoctuli, sed etiam probe scripta, quæ ipsi non caperent. Itaq; deprauarunt rectos sensus, & pro errato vno, quod conabantur expungere, aspergebāt quatuor. Videmus vt quisq; veterum scriptorum his quingentis annis in studiosorum manibus verlatus est, ita ad nos venisse corruptissimum, vt Plinium, Senecam, Hieronymum, Augustinum, Aristotelem: puriores sunt atq; integriores, qui in vetustis bibliothecis situ & puluere latuerūt obfessi, & apud barbaros atque imperitas gentes, quàm vbi viguerunt studia: quòd vt illos nō attigerunt homines imperiti prorsum, ac rudes, ita datum est eis sciolorum audaciam ope suarum latebrarum subterfugere, qui, sicut est apud Quintilianum, dum librorum intectantur insciuiam, produnt suam. Iam ætate sua Cicero conqueritur Græcos quàm Latinos libros esse emendatiore, quippe quòd indocti homines magis in Latinis versarentur, quàm Græcis. At verò, qui in locum mendosum incidit, non hæret, nihil cunctatur, sed somnium aliquod comminiscitur, quod affirmet scriptoris esse sen-

sum purumputum. Vnde mirę in enarrationibus scripto-
rum ineptiæ, & hæc tempore ac ætate auctæ, quæ moles som-
niorum ac vmbrarum, admotâ qua locus illustraretur lu-
cerna quâlibet tenui, protinus euanesceret. Quid quod nec
audiunt eos quos se dicunt habere duces, quid dicât, aut quo-
modo: & cum multos habeant, quos quibus anteponi oport-
teat, nesciunt, & quia de causâ, vt qui se veteres profitētur se-
qui, nec qui sint veteres norint, nec qua quisque autoritate
& fide. Nam primum inscii temporum & rerum gestarum,
non considerant quæ sunt in quoq; scriptore potissimum
consideranda, quibus tēporibus vixerit, cuius opinionis de
rebus, cuius sectę, qua autoritate, quomodo scripserit, qua
dicendi sit vsus ratione, qua lingua, sentiat omnia quæ scri-
bit, ita esse, an varias inducat personas, & qua potissimum
significet mentē animi sui, quo loco dicat, quo tēpore, apud
quos, ioco, an serio: nā sunt hæc omnia spectāda, vt eliciatur
quę sit cuiusq; mens. Isti verò nihil animaduertūt horum.

Scripto-
res om-
nes cēsen-
tur æqua-
les.

Scriptores omnes vel æquales censent, vel etiam poste-
riores fecerunt priores, vt Bœthum Hieronymo, Hierony-
num Aristotele, Iureconsultos pandectarum Cicerone ac
Aristotele. Quicquid à Terentio, aut aliis comicis vel tragi-
cis, quicquid à Platone, à Cicerone, & ab aliis, qui dialogos
scripserunt literis est mandatum, eam putauerunt esse au-
thoris sententiam quacunque inducta persona: nec saltē ad-
moniti sunt non ea lob sentire, quæ loquebantur socii, nec
Solomonem, aut Dauidem, quæ persona stultorum ac im-
piorum dicunt. Eiusdem momenti sunt istis, quæ Cicero in
foro dicit, tempore seruiens ac causæ, vt quæ in officiis & cæ-
teris libris philosophicis, vbi veritas non ad populares sen-
sus atque affectiones, sed ad exactum rationis iudicium eli-
matur. Vocans multa dicit Socrates, *figur* in sophistas: om-
nia ab istis accipiuntur serio. Si quid exempli causa dicitur,
id iudicant ab authore affirmari, quod frequētissimē in Ari-
stotele faciunt. Quas Dominus noster ad facilem mentis suę
explicationem parabolas vsurpat, isti pro lege vitæ accipiūt,
sic debere nos agere, quia sit in Euangelio. Noui qui diceret
de bello an sit iustum disputari non oportere, quod Domi-
nus in Euangelio bellum approbarit. Quarenti quo loco
responderit, in parabola de rege, qui bellum illaturus repu-
tat quibus copiis possit rem gerere, Item in illa de forti ar-
mato

mato custodiente atrium suum. Quid non peruertant huiusmodi iudicia? His Paulus scripsit ad Romanos Romanè, ad Ephesios Hebraicè. Ioannes Euangelium suum Hebraicè Hieronymus Græcè, & versus est ab Erasmo. Mattheus Latinè, & si quis têtet corrigere, id verò nihil sit aliud, quàm profiteri se magistrum spiritus sancti: quàm tragicis verbis puerilia? parem tribuerunt fidè omnibus. Dicat vnus quilibet de rebus Romanis aliquid, puta Vincētius, vel Antonius, vel qui confinxit gesta Romanorum moralizata, tantùm apud istos nactus est fidei, quàm Liuius aut Suetonius: dicat de Cosmographia, quantum Strabo aut Mela: de iure, quantum Vlpianus aut Papinianus: satis est esse scriptum, à quo, non putant referre: alba linea sunt omnes in albo saxo. In Hispania puer audiebam in fidem dicti aliquid citari librum impressum: hoc locupletissimum erat testimonium. De moribus, de probitate, de religione locuturi tam graues authores esse Gentiles rentur, quàm Christianos. Paria sunt quæ Cicero, aut quæ Hieronymus, vel Chrysostomus dixerit. Examinaturi dictum hominis Peripatetici, sententiam hominis Stoici adferunt: aut de Stoico, Epicurari, non vt rationes conferant, sed vt placita. Ibi sudor & anhelitus in redigendis ad concordiam discordissimis. Dementes non intelligunt eum, qui tam multos & tam diuersos sequatur, nullum sequi? Non desunt qui velint de iis qui sequèdi sint iudicare, sed omnia ex primo gustu: vt si in limine in vnum aliquod prauè dictum offenderint, reiciant protinus & aspernentur propter illud omnia: aut si quod benedictum viderint, omnia illius causa amplectantur, & teneant, non aliter quàm pueri, qui si ex scutella aliqua cibum aliquando suauem ederint, omnia in illa scutella putant futura talia: sin insuauem, omnia insuauia: nec aliter de domo, de manu porrigentis statuunt, ex vno aliquo irritatur, vel cupiditas ad omnia, vel odium atque auersio. Quidam adeò sunt in alios seueri, seu saui potius, vt omnia in vno quoque requirant exactissima, ne patiantur aliquando Homerum dormire, vt est in prouerbio. Non satis est bene esse opus ac doctè scriptum de philosophia, pie de religione ac sobriè, historiòlam, si qua fortè admista est, expendit, vculas & syllabas ad examen reuocant. Non tuetur librum ampla rerum cognitio, si in re leuissima scriptor fuerit ne-

Par fides
omnibus
tribuitur

gligentior, totum protinus opus reiciunt, & religio est attingere, ne contaminentur. In quo & de se ipsi pessime merentur, qui vberissimo se fraudant doctrinæ fructu, & de artibus, quas præiudicio suo iniquissimo illis orbant doctissimis scriptoribus, & tam bona peritæ parte.

Disputa-
tiones.

Disputationes quoque non leuiter exocularunt iudicium: fuerunt quidem olim, sed inter iuuenes institutæ disputationes, quo excitaretur vigor ille animi sæpe torpens, & alacriores essent ad studia, vel ut vincerent, vel ne vincerentur, tum ut altius infigerentur, quæ à magistris acceperant. Inter viros aut natu grandiores fuit quædam opinionum ac rationum collatio, non ad victoriam intenta, sed ad enucleandum verum. Nomen ipsum testatur dici disputationes,

Disputa-
tio vnde
dicta.

quod per eas veritas ceu putaretur ac purgaretur. Postea vero quam ab auditoribus profecta est laus & pretium ad eum qui optimè videretur sensisse, & ex laude sæpenumero diuitiæ, ac opes, praua vel honoris, vel pecuniæ cupiditas animos disputantium inuauit: ut tanquam in pugna sola spectaretur victoria, non elucidatio veritatis: ut & ipsi quicquid semel dixissent, strenuè tuerentur, & aduersarium prosternerent, ac conculcarent. Humilibus & sordidis ingeniis, quiq; deiecto capite hæc sola intuerentur, leuia & momentanea, parum est visum magnum pretium ab studiis probitas, aut veri intelligentia: quæ duo illi quod non satis acutè cernerent, nec quantæ essent æstimationis assequebantur præsentem mercedem quæsierunt pecuniæ, vel auræ popularis. Ideo quo maius esset operæ pretium, populum ad sua cæramina admiserunt, tanquam spectatores fabulæ in theatrum productæ: tum quod fieri ad concessum par erat, philosophus deposita illa tam graui & veneranda persona, histricam induit, ut commodius saltaret: factus est populus spectator, arbiter, iudex, & quod non facit aulædus in scena, se cit philosophus in schola, ut tibias non sibi & musis aptaret, quod monet vetus magister, sed omnino coronæ, ac multitudini, à quo rediturus erat ad actores honor & quæstus. Nihil opus fuit vera & solida doctrina non intellecturis, sed fucus & puluis ob oculos multitudinis obiectus. Ergo indagandi veri vna & simplex via est relicta, faciendi luci apertæ sexcentæ, qua quisque ut commodum sibi esset grassaretur, præsertim cum nihil sit tam deforme, quin amato-rem

rem inueniat. Nec solùm in hanc opinionem populus curret finem discendi esse disputare, vt militiæ conflictum, verum publicus consensus permultos veteranos & quasi triarios scholasticæ militiæ rapuit, sed qui ingenio & iudicio non plus valent quàm plebs infima: vt superuacaneum esse ac stultum censcant, si quis ad mentem, & mores, & quietum illud inquirendi genus philosophiam reuocet, nullum esse alium studiorum fructum, quàm præsentis animo non cedere aduersario, intrepidè eum vel aggredi, vel sustinere, & callere quo robore, qua arte, qua supplantatione sit subuertendus. Ergo in re pulcherrima, & omnium præstantissima consultum fuit statim assuescere puerum, & eum perpetuò exercere, altercandi statim natis initium, finis nullus nisi cum morte. Puer ad scholam deductus primo confestim die iubetur disputare, & docetur iam rixari, qui fari nondum potest. Idem in grammatica, in poëtis, in historicis, in dialectica, in rhetorica, in omni prorsum disciplina. Miretur aliquis, qui possint in rebus aperitissimis, simplicissimis, primis? Nihil est tam liquidum, tam clarum, quod quæstiuncula aliqua velut vento excitato non perturbent. Inertissimæ datur torpedini, nihil inuenire, etiàm fulgore solis, quod obicures in rebus explicatissimis, quod inuoluas in durissimis, ac inflexibilibus, quod plices & replicas. Dicas vel hoc solum: scribe mihi, hic quæstio: si non ex Grammatica, at ex Dialectica: Si non ex dialectica, at ex physicis, qui motus sit scribere: ex metaphysicis, substans an inhærens. Atqui pueri isti nunc audiunt prima dialecticæ rudimèta, heri, aut nudiustertius in ludum admissi. Sic sunt tyrones isti assuescendi, nunquam tacere, fortiter asseuerare quicquid in buccam, nequando videantur celsisse. Nec vna disputatio vno sufficit die, aut gemina, sicut refectio. Sub prandium altercantur, pransi altercantur, sub cœnam altercantur, cœnati altercantur. Agunt hæc, vt discant, an vt concoquant? Domi altercantur, foris altercantur. In conuiuio, in balneo, in vaporario, templo, vrbe, agro, in publico, in privato, omni loco, omni tēpore altercantur: nō toties sub lenone rixantur meretriculæ, aut sub lanista dimicant gladiatores appetēte munere, quoties isti sub magistro philosophiæ. Populus non ille moderatus & grauis, sed leuis, barbarus,

bellax, hac velut pugnae speciei mirificè delectatur. Ita vt sint imperitissimi homines permulti, & omnis literaturae penitus expertes, qui hanc spectaculi huius voluptatem reliquis omnibus anteponant: & quo magis pugnam referant, dimicatione quadam vtuntur agili, ac veloci, & quasi punctim feriunt, quo citiùs hostem suum conficiant: nec perpetua oratione aggrediuntur aduersarium, nec longiorè eius sermonem possunt pati. Si quid paulò pluribus verbis dicat sui explicandi gratia, clamant ilico ad rem, ad rem, cathegoricè respòdeto. In quo ostendunt, quàm inquietis sint animis, ac leuibus qui ferre verba aliquot non possunt. Qui ferrent quatuor, aut quinque horas perpetuas dicentem, interdù seprem, vt olim in Græcia, & Romæ. In quo faciliè quiuis cognoscat patiētiam & grauitatem illorum hominum, & nostrorum leuitatem. Quanta nascitur hinc corruptela & moribus, & disciplinis, inflammatis animis, & ad pertinaciam obfirmatis? Clamores primùm ad rauim, hinc improbitas, sannæ, minæ, conuitia, dum luctantur, & vterque alterum tentat prosternere: consumptis verbis venitur ad pugnos, ad veram luctam ex ficta & simulata. Quinetiam quæ contingunt in palæstra, illhic non desunt, colaphi, alapæ, consputio, calces, morsus, etiam quæ iam supra leges palæstræ, fustes, ferrum, saucii multi, nonnunquam occisi. Est ne hæc exercitatio sapientiæ? est hæc professio venerandæ disciplinæ? egressi illhinc, quæ scripta, maledicta, inuectiuæ mutæ? & odium inextinguibile. Victoris gloria & arrogantia, tanquam in cruento bello, & victi pudor atque inuidentia. Victor non se imperitum aliquem, & mucosum vicisse reputat, sed cunctam scholam: reliquos omnes tanquam è curru quodam triumphi despicit, vel maximos illos artium parentes, atque educatores si reuiuiscant, non ausuros secum congregari arbitretur, aut indubiè victum iri, si congrederentur. Et quoniam omnia ad pugnam hanc referebantur, nihil cogitarunt quàm vera essent, quæ asseuerarent, sed quàm ipsi ea possent retinere ac tueri, quæcunque semel suscepissent: aut si qua premerentur, possent elabi quacunque peruicacia, improbè pernegando, & cæce prosternendo omnia, quæ obstant, etiam si rationis lux vltro se in illorum oculos ingerat: ita vt pro solutione fortissimorū argumentorum, & quæ adigerent eos ad res absurdissimas, satis haberent

Mala ex
disputa-
tionibus.

berent respondere, admitto, nam sequitur ex conclusione mea: vnde est illud: ego nego, proba tu, defendam cōsequenter. Nam qui consequenter, vt ipsi dicunt, defenderit, quamlibet absonis admissis & concessis pro erudito habetur, & disputationi, hoc est, apici scientiæ totius aptissimi. Quippe luctæ huius vniuersa ars in hoc est sita, si tueatur quisque quemcunque errorem susceperit sine contradictione sui ipsius. Ceu verò difficile hoc sit factu ex eorum arte obiurgatoria permissis omnibus quæ consequuntur, qualiacunque sint, sublatis quæ aduersantur vel liquidissimo veris atque indubitatis. At verò qui error est in disputatione ita defensus, vt non tum potuerit conuelli propugnatori tanquam scetus suus, & multis spectantium tanquam nouum inuentum arridet. Ita primùm ex errore fit controuersia, ex controuersia opinio.

Et quòd vnusquisq; suis fauet immodicè, odit contraria, Opinio-
fit acerrimus propugnator opinionis suæ, impugnator nes erro-
alienæ. Vnde extiterunt iacta sectarum, quæ pertinacissimè rum.
sunt & à sectatoribus propugnata, & ab inimicis oppugna-
ta: Quia vt nos velut per rimulam quandam verum procul
positum aspiciamus magis, quàm discernimus: si & oppugna-
tor vt suam opinionē tueatur, & oppugnator vt alienā opi-
nionē expugnet, omnes ingeni vires intendant ad rimulam
hanc oblimandam, existimātes in hoc verti magnum decus,
sed vterque ingeniosus credatur aduersus veritatē, facile est
intelligere, quantò rimula eiusmodi fiet angustior, & mali-
gnius cernetur verum. Toties, tandiu altercari, omnia re-
uocare in dubium, & ad stultas quasdam subtilitates, ac mi-
nutias, hoc verò non est veritatem purgari, sed primùm in-
terteri, hinc deteri, postremò interire: nō putant isti, sed sca-
rificant, & scalpunt, & dulcedine scalpendi acti sanguinem
quoque eliciunt: & hæc quidem non pro vero, sed contra ve-
rum, vt susceptum illis esse dicas bellum in veritatem: nam
pro ea dicere, cuiuslibet esse arbitrantur, cōtra verum autem
ingeniosissimi & peritissimi, quod non magni est ingenii,
sed prauis, quid autem proficient dementes? veritas in tuto se
collocauit, nihil aduersus eam possunt fuci, fraudes, callidi-
tates nostrorum ingeniorum: ingenia cum ingeniis confi-
guntur, & inter se certant puluerē ac tenebras mutuo offun-
dere. Quid non inueniant homines cōtra homines, si in hoc

penitus, & semper incumbant, si nihil relinquunt intentatum, dum imponant, & fallant, præsertim cum vitio nostrorum oculorum quædam aliter multo videntur, quam sunt: & vt Aristoteles ait, falsa quædam maiorem habent similitudinem veri, quam vera ipsa: ergo aliquas præstigias excogitat, quæ positæ ob aciem nostræ mentis, illam ad veri lucem non sinunt penetrare. Quumq; minus multo potest dare operam vt an tenebræ ac præstigiæ sint, diiudicet intentata & occupata, vel dum alium ferit, vel dum se tuetur: non vacat in se redire, & lucem ingenii ac iudicii offusis nebulis quiete admoerere, plus nimio occupatæ quæstiunculis ad disputationem armandis, atque exarmandis: semper in agitatione voluuntur ac motu, nunquam sinunt aquam fieri liquidam, quam sint bibituri. Quo fit, vt moderata quadam collatione studiorum enitescat veritas, tanquam attritu: nimium autem altercando amittatur, vt Publius Mimographus dixit, tanto sapientius poëta in scena, quam philosophus in schola. Age verò, quemadmodum se parant huic pugnae primum graues omnes auctores, & qui parum essent altercationes adiuturi ex schola eiecērunt, tanquam senes, & imbellem multitudinem è castris, aut vrbe oblecta, Platonem dico, Ciceronem, Senecam, Plinium, Hieronymum, Ambrosium: retenti sunt modo, qui tela consiliatiunculis illis possent suggerere, Aristoteles, Augustinus, & similes: ex quibus ea tantum decerpserunt, & quidem prauè intellecta ac detorta, quæ in aciem venirent non eruditam illam, & dignam inquisitione magnorum ingeniorum, sed circulatoriam, & diuinatricem, quam quiuis facillè obcat sine libris, sine cognitione rerum. Imò hæc inutilia sunt isti pugnae, cui satis sit vnumquenque cogitasse, ac se muniisse, quemadmodum absurdissimum inuentum possit retinere, veritati autem pedicam & cauillum obiicere. Quocirca nemo istorum libros Augustini, & Aristotelis attingit, quibus opus sit animi attentione. ac studio ad res cura & cognitione dignas: non libros de Ciuitate Dei, non de doctrina Christiana, non Aristotelis problemata, aut de animalibus, politica, œconomica, non eiusdem rhetorica, nec huius quidem artis nouerunt nomen, quod hæc magnum studiū, variam rerum notitiam, perpetuam orationem, exactum iudicium requireret, mathematicas quoque artes deseruerunt

runt penitus, quoniam ratio & puluere contentæ: non didicerunt histrionicam: quòd si res ante oculos non ponas, frustra in eis multa verba temere funditaris: quædam tamen ex illis surripuerunt vocabula, punctum, lineam, superficiem, corpus, triangulum, quadrangulum, circulum, centrum, hæc quoque ad clamores ac rixas pertracta, si quando horum mentio in libris Aristotelis incidebat: cætera quæ studium & tacitam cogitationem postulant, verecundè sunt relicta. Iam si quid ex solidis attingerent scriptoribus, non alia mente percurrerant, quàm gallus Aesopi scalpebat firmum, vt aliquid quod ederet inueniret: sic isti vt telum aliquod vel acciperent iam paratum atque expositum, vel sibi concinnarent hasta & ferro illhic repertis, cætera omnia suspèsis legerunt animis, & ad curam certaminis properantibus. Quocirca quum disputandum esset, quum loquendum, & quidem promptissimè, nam illis nihil turpius quàm tacere, aut cunctari, & loquendum iis esset qui eò venerant ab omni lectione, ab omni cognitione inopes, ac deserti. Quid fuit reliquum, nisi ex cogitare sibi nouas artes, noua dogmata, nouam rerum naturam, quam vt impudenter assererent, disputationis ardor inuaserat? hinc quum viderent se defendere consequenter posse, tanquam vera receperunt: res enim & ab imperitis, & inter imperitos agebatur, id est, inter eos, qui irridere & refellere stulta inuenta nescirent. Somniarunt mira dogmata, tanquam formulas totius veritatis, talia, vt nulla sit plerumque veritas certior, quàm quæ ad eiusmodi canones minimè congruit: qualia sunt in dialectica, in physicis, in iis omnibus, in quibus multum & diu regnavit disputatio: & tamen ad has regulas censerent veritatem volunt, ad quas quum veniat illa inuita & repugnans, seu verius nunquam veniat, mirum non est largissimam altercationibus materiam suppetere, dum ea via insistitur ad inueniendum verum, quàm nunquam peruenias. Ita nihil tam videtur certum & statutum, & veritati aptum, quod non ilico diuersissimum esse à vero appareat: vnde contendendi & rixandi copia benignissima. Quid dicitis Aristotelem vos disputando victuros? Ne iuretis ipsi, ego, id pro vobis deierabo, & quidem persanctè: nam quas artes vos modo ex omnia stis, quas nugas, & quidem ex illius, vt putatis, dogmatibus, ipse si reuisceret, non intel-

intelligeret, ac ne suos quidem libros, vt vos explicatis: nec solum hoc Aristoteli contingeret, sed Platoni, & acumini illi tam celebrato Chryssippi, aut Carneadis, prudentem grauem senem si ad lusiones tuas & cauilla pueri pertrahant, haud agre vincent. Et si ciuitatem legibus atque institutis ciuis aliquis bene constitutam ac ordinatam peruertat, is si redeat qui illam instituerat, nimirum peregrinus erit in sua republica. Si vestra ista est Dialectica, Dialecticam Aristoteles ignorauit. Si philosophia, philosophiam. Si ius ciuile, rudis est iures Vlpianus. Si medicina, uesciuit medicinam Galenus. Iam nec Cicero quidem scit Latine, si Latine locutus est Scotus, aut Thomas: Nec Titus Liuius bonus author rerum Romanarum, si vera sunt gesta Romanorum moralizata. Quæ spes est mutaturos istos suas glandes bonis frugibus, si illas cuius siligini anteponunt? Vos quidem Aristotelem vinceretis, si vestra somniata dogmata admitterentur, sed illis sepositis, & ex communi hominum intelligentia, & natura, vel vetulæ vobis fucum facerent, & istam vestram inuictam loquacitatem constringerent, ac cogere obmutescere. Quanquam hæc non tam senes iactant, quam iuuenes præteruidi, & pugnaces: qui vt homines militares ingentem se ex bellicis tactinoribus & multis victoriis gloriam relatuos confidunt. Nam senes errorem suum taciti agnoscunt, sed partim piget confiteri, quia seram esse pœnitentiam credunt, quum nulla sit sera ad discendum ætas, vt Augustinus inquit. Fatum est enim quod nesciant, flagitium, quod nolint scire: partim pudet, quod præcepta gloria spoliari iniquo animo capiant: atque hoc interdum impedimento est quo minus iuuentutem suam admoneant, vt quæ ipsis defuerunt, illi quærant. Sed antequam de disputationibus finem dicendi facio: adiiciam illud quod ostendit, quam isti homines eruditionem & cognitionem veri parui fecerint, quam se penitus conflictui dederunt, & eum quibuscunque potuerunt rebus aluere: etiam inter illa ipsa inepta, absurda, stulta dogmata, si quod esset vnde copiosum aliquod & fertile oriri posset disputationi seminarium, tamen falsum esse existimarent, inferebant nihilo minus in scholam, & statuebant tanquam positum & fixum, ne materia deesset rixandi: videlicet quod ex illo quod verum esse non dubitarent pauciora existerent quam

quã ex falso argumenta. Exempli gratia: Secta illa scholastica, quæ à Gulielmo Occhamo defluxit, & nominalium se appellauit, ridet quæ Ioannes Scotus, & ii qui reales dicuntur, de punctis, de momentis, de interuallis, de indiuisibilibus affirmant, & tamen illi ipsi disputaturi, vel in logicis de incipit, & definit, vel in physicis de motu, & tempore opinionem Scoti tanquam veram subiiciunt, vt sit dimicatio diuturnior. Sed quanuis illi altercandi nec finem nec nodum vllum noverunt, nobis tamen aliquis est faciendus finis, & transeundum ad reliquas corrumpendi artium causas, tamen si non minor suppetit nobis materia insectandi rixas illas, quàm illis clamandi, dum rixantur. Sed nemo non videt quanta & moribus, & iudiciis, ac proinde disciplinis quoque inter hasce pugnas plaga est inflicta. Diximus de ingeniorum tenebris, dicendum nunc est quantum negligentia nocuerit, per quam etiam tenebræ sunt in nostris pectoribus densatæ, & quasi per desidiam squallor & rubigo menti obductus. Olim veteres, qui se ad studium veritatis ac sapientiæ contulissent, omne perire tempus sunt rati, quod literis, quod cognitioni non impenderetur. Nota est Plinii Secundi diligentia quam Cæcilius sororis eius filius, in literas retulit: & idem ipse in præfatione naturalis historię satis indicat de somno se, & rebus valetudini necessariis detrahere solitum, quod impenderet studiis: nimirum quod tum demum se viuere censeret, dum illa commentaretur, vsuq; est Marci Varronis testimonio, quod vita esset vigilia. Aristotelem quoque scribunt ita studere cõsueuisse, vt globum æneum teneret in manu subiectis pelubus, in quos decideret si dormitasset, & excitaretur sonitu. Longum erit si exordiar historiam diligentię antiquæ, si peregrinationes literarum gratia, si amplissîma patrimonia, opes, dignitates studiis posthabitas: facilia sunt cognitu, si quis philosophorum acta velit inspicere. Habebant etiam proceres Romani in illis imperii occupationibus lectores, quos Græca voce ἀναγνώστῃς nominabant, qui epulantibus, qui dormitantibus, lauantibus, deambulantibus, iter facientibus legerent. Refrixit mirum in modum ardor ille in hominum animis, vel quia non liberet operam dare, vel quia non liceret: non libuit propter locordiam, aut desidiam, quod graue cor hominis, & ad terram nutu ac pondere suo vergens, nullis ad

Negligentia.

Lectores

dili

diligentiam stimulis pungeretur: vel quòd nò putarent opus esse in publicum sua diligentia, quum crederent satis multos in eam rem incubuisse, atque incumbere, & veritatem quantum in commune sufficeret productam esse. Nec ipsi se arbitrati sunt indigere, quòd satis cognitione rerum viderentur instructi ad vitam: honorem autem vel opes, aut tenues, aut profectò contemnendas ex literis atque ingenio prouenire, aut illis ita abundarent ipsi, vt ex literis non haberent quærendas: postremo eas non tanti facerēt, vt propter eà laborem studiorum susciperent scribendi vel expoliendi, quæ inuenissent, homines pigri & impatientes curæ ac laboris: quales fuere Lucillius poëta: vt Horatius eum taxat, & Galba: multique oratorum de quibus in Bruto M. Tullius. Fuere qui desperarent se tam multa posse legere, quod erant legenda ei qui mediocrem in studiis operam vellet ponere. Pars diffidit se intellecturos aliquot ingenii sui vitio, etsi hi rari: sed plerique conscientia imperitiæ earum rerum, quæ essent ad intelligentiam necessariæ, vt puta linguarum, aut philosophiæ, aut veræ alicuius eruditionis ac solidæ, quibus non tam diligentia deerat, quàm facultas. Queritur Iusti. Cæsar tot milia versuum esse in libris veterum Iurisconsultorum, quos etiam maiores altero tanto iuisset cognoscere, piguit illos legere, piget etiam centones illorum in Pandectis rite scrutari: non piget scrutari ac rimari Bartholos, Baldos, Albericos, Iasones, quos qui videat, exclamet protinus illud è satyra: Quis leget hæc? Qui plures habent & longiores versus, quàm non dico sex & triginta integri iuris scriptores, tot enim sunt in Pandectis eorum nomina, sed etiam sexcenti tales. Qui à Liuiio abhorret, vt diffuso, non dubitat se credere pelago Vincentii historialis. Vallam qui non legit, leget Catholicum. Nuper causabatur quidam vitæ breuitatem, quæ non sufficeret euoluendis Hieronymis, Augustinis, Ambrosiis, Chrysostomis, & is tamen ad umbilicos percurrerat non paucos ex iis, qui summas aut commentarios in sententias Theologicas conscripserunt, quibus omnibus legendis tres ætates hominum non sufficerent quolibet longè. Aristotelem grauamur inspicere non Paulum Venetum, aut Auerroëm, bone Christe quantam molestiam videtur mihi istis contingere quod nostri homines prouerbio dicunt, farinam spargere, cinerem colligere.

Vt diuites malè profusi denarium pauperi datum deflent, furræ mille numos datos gloriantur: Sic isti in rebus bonis præparci sunt temporis: in malis largi & liberales. Non sunt viæ illis obscuræ tricæ, & exomniationes recentium in omni disciplina, in Dialectica, in Physicis, iure civili, medicina, Theologia, quoniam illis assueuerunt, vt vitiosi oculi tenebris: visa sunt eis obscurissima, & impenetrabilia, quæ dilucidè erant ab antiquis prodita quoniam insueta: ita malunt ea qualiacunque ex interpretibus sui similibus, hoc est, ex cœnosis lacunis haurire, quàm ex ipso puro fonte. At quod grauissimum est, negligentia hæc indies crescit, nam & indies magis assuescunt commentis recentium, minùs veteres curant agnoscere, quos omnino vellent perditos, nisi conseruaret eos maiestas nominis, & reuerentia vetustatis, nunquàm tamen nec videntur nec audiuntur, tantum sententiolæ quædam illorum sunt vulgares, quas passim iactant & vbique inculcant quantuncunque sint iis de quibus loquuntur alienæ. Quædam etiam à principibus suæ sectæ citata traduntur per manus, cum eo intellectu & interpretamento, ad quod torsit illa, qui ad placiti stabilimentum inducebat, quo nihil putant esse certius ac exploratius. Et istis quidem non libet, aliis non licet, non est commodum, non vacat, quòd longe diuersis rebus sunt intenti atque occupati: vt qui vel parandis opibus dediti, aut vendendis voluptatibus, aut mala potentia atque opum ambitione inflammantur, ea in illorum animis cura studium literarum blandum & mansuetum facillè expellit, imò has esse nugas arbitratur, præ suis voluptatibus ac pecunia.

Eruditio
propter
quæstû.

Sunt qui eruditionem suscipiunt, tanquam facultatem quamdam numi aut honoris quærendi, isti ad adipiscendum præstitutum animo finem intenti, id solùm de studiis desumunt, per quæ breuissimè, quò intendunt, perueniant. Nam qui propter mercedem operam sumunt, mallent si fieri posset mercedem citra operam omnem consequi: quod in istis est agnoscere, qui qua via ad honorem aut opes perueniant penli nihil habent, perueniant, modò. Quo fit vt illa consecrentur sola, quæ ad destinatum animo finem compendio perducunt, reliqua tanquam superuacanea sinunt valere: atque adeò, vt quisquilias reiciunt, & purgamenta. Sic medici quas practicas nominant solas legunt, illi qui

quidem qui quæstus gratia student. Iuris studiosi rubricas, formulas. & actiones, & constitutiones litium, reliqua siue philosophiæ arcana, siue ex iure pulchra quidem illa, vera, solida, & cognitu dignissima, ne attingunt quidem: nihil est enim eis dulce, nisi quod præsentē adfert mercedem, in quam solam inconniuentes habent oculos. Quippe non secus philosophia & labor studiis impensus grauis istis molestusque est, atque agricolæ fossio vel aratio, veredario cursus, sutori fuere, textori texere. Seruile est enim mercenarium quodcunque, angitq; animum properantem ad præmium: & sicuti Horatius inquit, spe finis dura ferentem. Ita nullum est eis tēpus breue, vt animo cupienti nihil satis festinat. Olim septem anni liberalibus artibus impendebantur, recisi fuerunt ad quinque: & hoc nimis longum, ad tres cum dimidio sunt redacti: ferunt vtrunque seruitutem hanc nonnulli eorum, & sicut ille in Comœdia amator, macerant se tantisper, nam quidam de hoc ipso detruncant. Qui illorum animus apertissimè sese subinde profert. In illis enim quas vocant relaxationes studiorum, & recreationes animi, in quos se lusus, & quantam sese licentiam effundunt, etiam grandiores natu, nam de pueris minùs mirandum. Quo gaudio ex scholis tanquam e caucis euolant? quàm inuiti eodem reuertuntur? vt vidētur serui ex compedibus soluti, intolerabili quadam miseria ad tempus leuari, magno metu, ac mœrore, quum ad eandem redeundum est in ergastulum. Simul per licentiam illam ea designant flagitia, ea scelera, vt credas nihil eos in scholis discere aliud, quàm malefacere. An non satis clamant se in opera detineri, cætera odiosissima nisi propter mercedem. Nam qui generosiori sunt pectore, & dignitate scientiæ ipsius, inducunt ad philosophiam animum, iis vel ex ipsa philosophia crebra adsunt alia ex aliis oblectamenta, aut ita ex bibliothecis exeunt, vt solius valetudinis habere rationem videantur, rei vehementer studioso labori necessariorum. Quocirca moderatissimis se ad studia, vel deambulationibus, vel lusionibus reficiunt, ac reparant. Verùm illi nec quærunt nisi mercedi aptissima, & eam consecuti finem labori imponunt: nam quorsum attinet ampliùs defatigare. & vltèrius progredi, vbi ad metam perueneris? Ita q; vndecunq; malunt raptim defungi rerù summis, quàm rationibus detineri, & causis cuiusq; cognoscendis, quòd demum verè est scire.

scire. Inuenti sunt in omni studiorum genere, qui desidia Flosculi consulerent, collectis ex lectione veterum quibusdam ceu ex authoribus plus satis nugis occupati & distenti, & hi fugitantes lecti. laboris præsertim molestissimi, quod scilicet ægre illos intelligerent: centones eiusmodi pro solidis magni nominis authoribus complexi sunt. Ita nunc Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus, & prisca illi ac primi religionis nostræ scriptores non ex suis ipsorum monumentis cognoscuntur, sed ex collectaneis sententiarum Petri Lombardi, ex Cathena Aurea Diui Thomæ, & aliis rhapsodiis eius notæ. Nacti sunt & medici suos decerptores flosculorum ex libris Galeni, Hippocratis, Auicennæ: consuit centones iurisconsultorum Tribonianus. Detruncatus est Lutetia Aristoteles & traditus vix dimidiatus, ne sic quidem breuiaria hæc lectores inueniunt: longum existimatur ea percurrere, sit satis indices aut rubricas inspexisse. Qui possunt authorum sensus percipi deserti, & destituti suis velut fulcimentis, nempe iis quæ antecedunt, quæque subsequantur? utraq; enim maximam lucem adferunt interiectis, quæ nuda hodie ac orbata proponuntur. An non istud patissim vsu venit, ut quod per se parum intelligitur, ex collatione priorum ac posteriorum fiat manifestum. Et isti flosculi, & summaris, & ut vocant, margaritis contenti, festinantes ad finem animo optatum ea tanquam superuacantæ contemnunt, vnde non modo vera eruditio, sed nec illa ipsa consistare potest ficta & adumbrata, quam ipsi affectant. Nam quum ex paruis nascantur & componantur magna, necesse est ut paruis suo ipsorum iudicio contemnendis aditum quodque sibi obstruxerint rerum maximarum. Primum nihil fuerunt solliciti quemadmodum scriberent, quum tantum interesset probus dicerent an probus: cædo. an cedo: hominis, an ominis: Christe, an Criste. Atqui Messala Corvinus & C. Cæsar tanto ingenio, eruditione, opibus, dignitate viri, non duxerunt se indignum de singulis literarum præcipere. Si enim literæ sunt vocum elementa, quibus artes omnes ac disciplinæ constant, quomodo non composita negliguntur, si simplicia contemnantur: an tu pharmacum vllum recte confeceris, cuius vel herbas vel radices conculces prius, ac conspurces? iam & verba dissimulabant se curare, quum

Contem-
nendo
parua,
sunt
amissa
magna.

maximè laborarent facundissimè dicere. Sed quia non succedebat, volebant aliis persuadere non sequutos se, quod assequi non quiuissent. Ergo nomina omnia vetera eorum, quibus postea mutatae sunt appellationes, funditus penè amissimus, herbarum, stirpium, animantium, vrbiu[m], regnorum, fluuiorum, montium: herbas pro saxis, vrbes pro fluuiis, homines pro nauibus vsurpamus. Interciderunt quod proximum fuit, phrasès, & loquendi formulæ, tum historia, mores populo rum agentium, & tota cognitio vetustatis. Negabât sua interesse, fuerit ne Annibal Pœnorum dux an Scipio. Vicerit Cæsar Pompeium, an contra Cæsarem Pompeius. Sit in Assyria Babilon, an in Mesopotamia. Hispania sit ne ad Occidentem, an ad Meridiem. Scelopendra herba ne sit, an avis. Sint in duodecim tabulis Romanæ leges an Scythicæ. Hæc si dicunt futuri cerdones aut coqui, nihil repugno. Sin eruditi homines de cathedra vitæ dūces, & professi se ingeniiis lumen adierre, quis non indignetur? quocirca prisci homines, qui orbes illos disciplinarum confecerunt, videas quicquid libris suis admiscent, adeò esse purum atque exactum, vt vnum illud studuisse ac egisse semper dicas in vita. Dissertit Cicero, Seneca, Aristoteles, Plato, Hieronymus, Ambrosius, Galenus, Vlpianus, Scauola, aut illorū aliquis de rebus morum, attingit obiter historiam, fabulam, descriptionem regionis, naturam herbarum, animantis ingenium ac mores tam accurate, tam vere ac prope quàm qui illis de rebus profitentur se tradere. Scribit nostrorum hominum quispiam de philosophia, de iure, de Theologia, de re medica, admiscent historiam ineptissimè narratam & falso, negat hoc suum esse institutum: attingit aliquid de Cosmographia inscite, negat esse suum institutum: loquitur de vi verbi imperite, negat esse suum institutum: de arbore, de animante indocte, negat esse suum institutum. Quod est ergo tandem tuum institutum? nihil statuisse recte dicere? Quam esse putamus eiusce rei causam, nisi quod veteres & euoluebant omne librorum genus, & intelligebant: isti nec inspicunt, & frustra inspicent egeni lucis illius, quæ nos ad intelligentiam artium quasi manu ducit, quæ in istis nulla est prorsum, in antiquis magna erat, & dilucida. Istos miseros facit & inopes negligentia omnium, illos faciebat diuites omnium diligentia & cura. Nimirum
acute

acute illi apud se cogitabant, nullam esse artem aut peritiam adeo ab alia remotam & disiunctam, quæ non illi lucem sæpe aliquam adferat: ideo disciplinas omnes vt virtutes, communio[n]em inter se quandam & nexum habere docuerunt, quod non ab vno authore, aut vno loco est proditum. Testantur id Plato, Cicero, Fabius, Vitruuius, & alii permulti, vnde natus est ille, vt Cicero inquit, concentus doctrinarum omnium, & consensus: & vt Quintilianus orbis disciplinarum, quem Græco verbo *ἡγκυκλωπαίδεια* vocant. Defuit multis ad inquisitionem artium, & ad præcepta illarum dexteritas, vt temere sine arte, sine sagacitate quacunque se via aliqua ostendisset, illi ac insisterent ad inuestigationem veritatis: non penetrarunt ex affectis ad causas primas, non ex compositis ad elementa & initia, non ex singulis collegerunt vniuersum, non ex vniuerso præceperunt de singulis, & quasi fluuium, qua opus esset corruarunt. In quibus reliquos omnes non secus antecelluit Aristoteles, quàm sydera vniuersa sol. Proximus est ei Galenus Pergamentis si non esset tam redundans, nempe Asianus. Sed & isti non raro ad rem præsentem accommodarunt quæ inquirent: vt Aristoteles, quemadmodum etiam alii in rhetoricis, & poë[m]atis sparse, & temere profuderunt, quæ inuenissent, non aliquo sine proposito, media alia ex aliis nascentia tanquam in schalis gradus suffulciebant: non ex re atque vniuersitate naturæ ad præsens institutum atque opus deduxerunt, quod est artis, sed aliam ex alia similitudine quadam collegerunt: aut quæ sita est eis præsens utilitas, non vt sinem tenerent artis, sed vt suum. Hæc antiqui: recentiores vero qua tandem dexteritate tractabant artes, quum nesciant quæ cuiusque artis sit materia, qui finis, & quasi scopus, quid agat, quò spectet, in quem usum discatur? Modo artes ex similitudine cõiungunt: & faciunt vnã ex duabus diuersissimis. Rhetoricam vocarunt Grammaticam, quod vtraque esset de loquendo. Poëtam dicunt Rhetorem, Rhetorem Poëtam, ob concinnã & modulatam orationem. Dialecticem de locis argumentorum Rhetoricem appellãt, quia Rhetorica quoq; inuentionem argumentorum traderet. Modo ex artificibus distinxerunt. Si quis bene loquatur Latinè, quia hoc in ludo literario putatur didicisse, Grãmatica est quicquid loquatur, & de quacunque re.

Dexteritas.

Aristoteles arte maximus.

Galenus.

Confusio artium.

Differant duo de re eadem philosophica, Latine vnus, alter vitiose ac barbare, quæ Latinus dixerit, erit Grammatica, quæ verò imperitus philosophia. Quæ Lyranus aut Hugo scribunt in nouum Testamentum, Theologia est, quæ Erasmus, Grammatica. Idem de Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Hilario dicturi, nisi nomen obstaret, tametsi hic etiã nescio quid mullant. Quòd si Ioannes Picus Apologiam suam corrupto illo non scripsisset termone, haudquaquam haberetur Theologus, sed Grammaticus. Alciatus, Zasius, Cantiuncula Grammatici sunt quum de iure disputant. Accursius est Iurisconsultus vel quum interpretatur, q; id est, & ait, id est, dixit: seu, id est, ait. Diligens & accuratus historicus, vel quum de origine x i i. tabularum lepidam fabellã cõminiscitur, aut de adoptione Germanici Cæsaris. Quicquid ciuilis homo in republica de ciuitate administranda, de moribus, de re familiari loquitur, est Rhetorica, quicquid dialecticus, est dialectica. Quicquid tractat Iurisconsultus, peritia iuris, etiam si de vocabulis inquirat, & in medio Grammatici iure ac possessione versetur. Quicquid physicus, physica, etiam de punctis, & lineis, & superficie, & numeris. Quicquid ergo facit sutor, sunt calcei: quicquid carpentarius, carpentum, etiam quum intritum parat ad cœnã. Et hæc vulgus rude si diceret, rideremus: at dici ab ipsis sapientix luminibus, quis non indignissimè accipiat, qui fines & modos, & materiam earum artium, quas honore professionis suæ ostentant, penitus ignorant? Non desunt, qui nec similitudinem vllam sequantur, nec artifices, sed quod primum in buccam: oratoriam nolunt grammaticam vocare, poeticam dicunt, hanc rhetoricen: homines delicatuli bellum existimant puerorum more res alias pro aliis in loquendo vsurpare, quòd in pueris ridemus vtique, amplectimur, osculamur: in illis senibus reliquorum magistris flagitiosum est, & animaduersione dignum, non aliter ac si velint ipsi ad pueriles ineptias redire decursa iam ætate. Homines qui tam prauè & à magistris suis artes acceperunt, & in animis suis excolunt, quomodo sunt eas nisi prauissimè quoq; tradituri? Sic ex olido vtre in olidum vtre vinum transfusetur, quale tandem proferetur ex hoc secundo: non solùm corruptas eas disciplinas atque eruditionem necesse est illos tradere, sed multò iam corruptiores quàm acceperant: nam ipsi

ipsi malè atque imperitè versando in peius deformarunt, & res semel à via in auium delapsa, quò longiùs progreditur, eò magis à recto aberrat, & longiùs ab eo discedit, quò eratur eundem. Iam vt libros non attingebant, quos nec intellexissent, illos dico veterum, vnde tanquam ex fonte eruditio omnis dimanat, erat tamen necesse aliquid dicere: transtulerunt omnia ad commentitias quasdam formulas, ad ridicula quædam & ludicra, ad quæ nihil esset opus lectione veterum, aut omnino libris vllis, quando facilius & expeditius videretur absurdum aliquid inuenire & cogitare, quemadmodum tueri posses: quod si perfecisses breui tempore, labore exiguo author prodibas noui instituti, & alieno labore magnam partam gloriam verbis in te transmouebas, vt inquit ille. Et quemadmodum authori nihil erat libris opus, ita nec impugnatori, & ei qui demoliri contendeat, quæ alter extruxisset: quumq; hæc rerum natura esset eis ignorata, ipsi aliam somniarunt, quæ esset ad ludendum, ad altercandum, ad rixandum aptissima, & ad pullaram coronam accommodatior, quæ illa admiraretur, quæ nullo modo caeret, & acumen illorum suspiceret, qui ea quæ nusquã essent tam acutè essent intuiti.

Ipsi verò nouæ & confictæ rerum naturæ assueti, quum ad hanc nostram transeunt, omnia offendunt noua, omnia sunt eis paradoxa, omnia admirantur, quasi in syluis & solitudine educati, in urbem tunc primû adducentur. At quum se aliquando ad lectionem magnorû authorum traducunt, vehementissimè demirantur illa non congruere cum suis, nam ad illos suos fictitios canones, sententiâs authorum volunt censerî, quæ quum videant inter se repugnare, primum imperitiæ ascribunt veterum, rati se exacte loqui, illos ruditer, & quod dicunt Minerua crassa: deinde impulsu auctoritate nominis, tum magnitudine eorum, quæ illic scribuntur, hærent inter illa sensa, & suas formulas, incerti quorsum se applicent, sed vincit in multis inueterata consuetudo, & authores aiunt ad bonum sensum loqui, se verò ad perfectam quandam rationem & regulam, id est, ad rigore, sic enim suum frigus vocant appositissimè.

Age verò, quomodo authores ipsos vel intelligunt vel enarrant? Primû nihil pensi habent, quis sit author, cuius instituti, quo fuerit tempore, qua vsus scribendi ratione. Epi-

Noua & somniata rerum natura.

& intel-
lecti.

cureum, Stoicum, Academicum torquent ad placita Peripatetici, omnia deniq; ad ea, quæ sola norunt. Magnos auctores nolunt quicquam habere cõmune cum populo, quali verò nõ illi sermonẽ à populo acceperint, sed ipsi domi nasceretur. Quo remotius ab omni cõmuni sensu scriptoris sensum abduxerint, eo putant acutius se dixisse, & propius ad illius mentẽ accessisse. Quicquid esset ex cõmuni intelligentia, tanquam indignũ scriptoris sententia reiecerunt, & ab hac discesserunt rerũ natura, nequid sibi esset cõmune cum populo: quippe naturam hanc imperitorum ducebant esse, alteram illam suam doctorũ. Ad examen quod sibi ipsi confixerant reuocarunt syllabas, literas, literarũ apices. Vnusquisque voluit ad ingenii sui modũ alios omnes scripsisse. Aridus & ieiunus lector nihil censuit explicandi causa esse dictum, nõ animaduertit copiosum scriptorem sæpenumero contentum non esse rem vnã semel bene dixisse, alia repetere infigendi & inculcandi gratia, quia sic expedit argumento, alia vt magis intelligatur quod dicitur, alia natura copiosi ingenti atq; interdum redundantis. Contra laxus & fusus multo vult dici, tanquam corticem, quæ possis tollere sine periculo, ita ieiunus in copia Ciceronis tanquã in vudis iactatur. Copiosus in Aristotelis parsimonia, tanquã in angustiis premitur: quum Cicero plerisque locis ornatum spectarit fusus & plenus. Aristoteles autem astrictus & sibi instans, res solas, parcissimus verborum. Quæ autem vel exempli causa, vel similitudinis, vel confirmandæ, aut declarandæ sententiæ suæ ab authore ex aliis disciplinis attinguntur, qui non confidit se posse explicare, præterit penitus, & negat esse suscepti instituti, nihil pertinere ad se: alii qui turpe existimant penitus tacere, sic exponunt, vt præstitisset tacuisse. Nam quum sibi, doctissimè videntur locuti, dicunt in genere, Galilæa nomen est regionis: struthiocamelus nomen est animantis: colloquintis nomen est fructus: Cyrus nomen est viri: quærat lector quid & quale sit quicquam. Alii qui sibi magis fidunt, nacti suo iudicio campum in quem excurrant, vnus verbuli tenuissima arrepta occasione de re dicunt paucissima, præter rem infinita: alienissimis locis inarciunt, quæcunq; est collibitum: nimirũ quòd quum finem & vsum artium ignorent, omnia vbique latis aptè & congruenter dici posse arbitrantur. Loquitur obiter

Arist

Aristoteles aliquo loco de punctis, ipsi totam Geometriam eodem effundent, dico eam quam norunt, quæ est à Geometria alienissima: Loquitur de Helena, totum bellum Troianum ab ovo gemino, sed nouum penitus, & vel ipsi Homero, aut etiam Vlysi inauditum. In sacris literis fit Orientis mentio, nõ autumant alienum de toto ortu & oecasu signorum differere, de Solis cursu, de Lunæ vicibus: vt postquam perorauerint, possit tanta loquacitate tortus auditor quæri, bella hæc quidem, sed quorsum hæc tam bella? Iam qui nihil videretur falsum dixisse etiam si nihil congruens cum sensu authoris, satis se bene putabat suo munere perfunctû, videlicet Aristotelica fretus regula, omne verum omni vero consonat: atqui hæc parum inter se cohærent: Dionysius fuit Syracusis tyrannus, & sol mouetur in zodiaco: non conferebant priora cum sequentibus, sed detruncatam sententiã sumebant exponendam, nec expendebant an satis recte diceretur, si is esset sensus. Hieronymus Platonis peregrinationes recensens in Epistola ad Paulinum inter cetera scribit. Captus à piratis & venundatus tyrãno crudelissimo paruit, sed quia philosophus maior e mente se fuit: hic interpretati sunt maiore se fuit mente, id est, fortiorem sumpsit animum: nec considerarunt posset ne Latine dici maiore se fuit mente: & tamen acutum se quiddam credebat inuenisse Brito, aut si quis fuit alius inuentor. Sodalis quidam noster Lutetiæ quoties disputaret tot solœcismis, tot barbarismis vt intelligi à nemine posset, supposita inquebat congruitate. Sed in sacris literis & in Aristotele plurima sunt detorta hac de causa quod sententiolam aliquis decerptam ad disputationem adfert, quam alter ex tempore interpretetur, nec prioribus nec posterioribus expensis, quæ nec recordaretur, ac ne vidisset quidem vnquam. Suscepit Israel puerum suum, volente eum qui susceperit puerum esse Israelem, quasi in eum possit cõpetere quod additur, recordatus misericordiæ suæ: sed horum exempla non possunt numero comprehendi. At quicquid semel affirmassent præsertim multis audientibus, nefas fuit recantare, aut ab eo discedere tanquam à voto quod dicunt solenni. Subiectoq; absurdissimo aliquo seniculo tanquam fundamento, surgebat ilico incredibilis moles ædificii, quæ hoc erat inanius quo altius erigebatur. Sed fortassis nõ adeo nocuisset imperitia, ni fuisset cû

arrogantia & impudentia coniuncta: nam celsissent indocti
 melioribus, aut verecunde utiq; tradidissent, quæ sentiebant.
 Imperi- At verò arrogantia audaciam & impudentiam confirmavit.
 tia cum Ita nihil dubitarunt, ut quæque in mentem veniebãt, ea con-
 arrogan- tianuo ingenti cū supercilio asseuerare: deoformosissima por-
 tia & im- tenta sunt illata in ius ciuile, in Theologiam, in Poëtas, in
 pudentia. Oratores: & ea erat siue confidentia, siue socordia, nunquam

ut crederent futurum vllum qui ea reselleret, quia refelli in
 præsens non poterant. Qualia verò sint quæ in reconditis
 & non omnibus notis rebus pro veris asseuerant, ex istis
 promptioribus & nulli nõ obuiis licet coniecturam sume-
 re: in expositionibus vocum, in historiis, in iis quæ etiam
 pueris sunt nota, magno supercilio, magna totius vultus
 asseueratione ac fastidio falsissima confirmant: pessimum
 cæcitatibus genus est nescire se esse cæcã: clamant & indignan-
 tur, & iniuriam sibi testificantur fieri si quis ad sanitatem
 tentet reducere, quod est phræneticorum proprium.

Obscuri- Sed ut Aristotelis obscuritas multum nocuit artibus, sic
 tas Ari- horum in Aristotelẽ interpretationes artes omnes peruer-
 stotelis. terunt. Non potuerunt recte Aristotelem exponere, & hæc
 ipsa difficultas temeritatem atque impudentiam exacuebat,
 ut tanto magis auderet quisque pro interpretamento ad-er-
 re, quicquid in mentem venisset, quo minus refelli ac confu-
 tari posset inter tantas tenebras. Et quemadmodum vulgo
 dicunt, perturbatus annis quæstui erat piscantibus. Dixi
 quanta est eius & ex sententiis, ex verbis, ex tota dictione in
 Græca quoque lingua obscuritas: cui alia accessit fortui-
 tâque. Versus est male ab imperitis, qui dum in Latinum
 transferunt, nec Latinum fecerunt, nec reliquerunt Græcum:
 & ut difficile est interpretari quæ non capias, nec à doctis
 quidẽ potuit recte verti: quod multis in locis non satis quid
 ille sibi vellet, intelligerent. Tum etiam abundat ille ac pla-
 nè passim scæter historiis, fabulis, allusionibus ad Homerũ,
 Sophoclem, Euripedem, Alcæum, Hesiodum, omnes deni-
 que Poëtas, oratores, historicos, ad prouerbia, & sententias
 vulgo receptas. Quid poterãt in his dicere homines omnium
 ignari, præterquam eorum quæ ipsi sibi finxerunt? necesse
 erat eos, quod in aliis fecerant, hic quoque comminisci ali-
 quid & fingere: & tamen hac difficultate ipsi abusi sunt ad
 suum commodum, ut minus depræhendi possent, quæ prae
 contor

contorsissent: vnde magnus accessit vnicuique scholæ ac sectæ fauor, tanquam ab se Aristoteles staret, tractus ab expositore, quò nunquam se Aristoteles venturum potuit suspicari. Vt iam etiam vulgo inter eos non omnino, vt solent, inscite Aristoteles dicatur habere nasum cereum, quem quilibet quò velit, sectat pro libito. Nam cum eo tempore sub
 Aristote-
 lis nasus
 cereus.

latis linguis clausa cognitione, verustatis, extincta luce omni, qua declarandi essent authores, quum facillimos & apertissimos nemo intelligeret, & vnicuique liceret in eo quicquid videretur tuto fingere, quantam putamus ex Aristotelis obscuritate licentiâ ad quòdcunq; animo esset collibitum vel affirmandum vel negandum acceptam? Tyrannio grammaticus & Andronicus Liuius qui libros illius, vt dixi, distinxerunt, & euulgarunt, tum Alexander primus Aristotelis interpres, Themistius, Boëthius, Ioannes grammaticus & alia multa se in Aristotele nõ assequi verecunde sunt professi, homines Græci & Græce peritissimi diuissime in illius philosophi libris cum magna diligentia atque studio versati. Isti verò nec Latini nec Græci primo Aristotelis intuitu fortiter asseuerant eum esse illius sensum, qui illis primus in mentem venerit, imò vero in buccam: nusquam cunctantur, nusquam hærent, omnia sunt illis sole clario-
 ra: nimirum iuxta suum illorum dictum, qui nihil scit, nihil dubitat. Et hunc non minus quàm alios detorserunt ad suas illas formulas: tantòque hunc accuratius quanto exactius in omnibus existimabatur scripsisse. Quapropter obscuratis artibus, remotis à sensu communi, conuersis ad ludicra quædam spinosa & inamœna sine vllò penitus emolumento ac fructu ad vitam, præclara ingenia & solida, & cum magno quum suo, tum publico fructu studiis vacatura, ab schola refugerunt. Nam vbi paulum modo ad illas se literas artésque applicuissent, ceu specimine quodam & exemplo capto, relinuerunt protinus non à peritia, quam illa ingenia vnice expetebat, sed à carnificina animorum inutili, seu potius damnosissima: videbāt enim sub tot corticibus tam duris nihil occultari nuclei, inanem sumi laborem, vbi nihil speraretur fructus, tum se à rectis & naturalibus sensibus studio illarū artium ad detortissimas ac deprauatissimas traduci artes ac disciplinas, illas iusserūt valere, & earū possessione cesserūt ingeniis cum artibus con-

gruentibus, vt similes haberent labra lactucas. Itaq; vacuam & derelictam possessionem artium obscuri homines & abiecta ingenia occupauerunt, delata illhuc tanquam ex naufragio ad scopulum & subsidium necessitatum ac rei familiaris: nonnulli quod laudem aliquã & gloriolam quandam hinc sese apud homines aliquos paraturos sperarint. At quã populus maximos habuerit olim honores artibus propter eas vtilitates, quæ ab illis in commune nascerentur, adempta vtilitate omni ab artibus, honorem quoq; eis suum detraxit, quem nec tueri professores ipsi possent. Hinc factum est vt ignorati fines artium quò spectarent, quò tenderet, ignoratus vsus, ignorata vtendi ratio ac via effecerint, ne iam artes eam vtilitatẽ in publicum aut priuatũ præstarent, ob quã & inuentæ fuerât & excultæ. Tum acceptæ & tractatæ propter opes, aut honorẽ quærendũ finem tantis instrumentis indignum, quum præstantius esset, quo quærerent, quàm quòd quærerent: non potuerunt animos discipulorum aut docentium ad humanitatem & virtutem excolere atq; informare.

Professo-
rum mo-
res corru-
pti.

Quocirca non solum artes, sed professorum quoq; mores sunt corrupti. Vetus est hac de re insectatio illorum, quã aduersabantur philosophiæ, & querela eorum, qui fauerent. Rhetores, Poëtæ, Comici, & Satyrici philosophos mordent & lacerant, quòd homines sapientiæ præceptis instructi, leues se præbeant, ineptos, assentatores, mendaces, administratos sceleris cuiuslibet, ac facinoris, interdum etiã duces: præcipiebant de prudentia, nihil erat illis imprudentius: de legibus & iustitia, nihil iniquius: de temperantia, erant ad voluptates omnes proiectissimi: de contemnendis opibus, indignissima faciebant & patiebantur vnus numi gratia: de veritate, nunquam verum dicebant: de libertate, nihil erat abiectius: de modestia, nihil arrogantius: homines, inquit Paccavius, ignaua opera: philosophica sententia. Aristophanes Comicus quoties eos perstrinxit? Aristides & Lucianus Sophistæ, & Tymon, qui Syllus composuit, dentem illis infixerunt. Iuuenalis Satyram vnã in illorum maledictis consumpsit: & erat materia Satyræ aptissima, atque vberissima: Prætereo veteres poëtæ Atticos. Philosophiæ studium professi meliores viri, quàm vulgus philosophorũ, vt Plato, Cicero, Seneca dolent propter illos in totum vituperari philosophiam, disciplinam sanctam, & amplif

amplissimum Dei munus. Nec querelæ huiusmodi præscis sunt seculis consumptæ, ad nos vsque redundarunt. Quippe nostro tempore qui artium doctrinam profitentur, nec ea exhibent, quæ sint cuiquam vsui, nec se meliores viros, quàm illi de quibus modo dixi. Cuius mali eadem est causa, nempe illa ipsa, quæ quibuscunque sese rebus admisceat, magnam & præsentem perniciem adfert rebus publicis, priuatis, sacris Pecuniæ profanis, auiditas pecuniæ. Nam in scholis quo in maiore auiditas. numero lautior esset docentis conditio, nullus est ingeniorum habitus delectus, admissi omnes promiscue: & qui cum fructu aliquo versaretur in literis, & qui vel operam luderet & impensam, vel magno esset suo atque aliorum malo literis abusus: nec solum tales in cœtus sunt scholarum recepti, vt essent discipuli, verum etiam in numerum eorum qui alios essent docturi. Excogitati sunt in publicis academiis quidam velut honorum gradus, non malo vtique sententia Gradus honorû. mea consilio. Nam vt Romæ sub Cæsaribus nõ licebat cuiuis de iure respondere, sed cui hoc esset à Principe concessum, ita rectoribus scholarum visum est arcere à professione artium imperitos. Eos verò quos ad hoc magno adhibito iudicio & severo examine dignos censuissent, gradu aliquo honoris insignirent batararios dixerunt, vocabulo veterelinguæ gallica vsurpato in tyrocinio militiæ de iis, qui iam prælio interfuissent, ideo longè alio quam vulgo creditur, etymo: sed non hoc agimus: hinc licentiatos quàm facta copia Batararii. quandocunque velint magistros fieri, postremo magistros & doctores. Verum quod scholæ nonnunquam opus esset pecunia ad sumptus ineuitabiles velut alendis ministris publicis, gymnasio conseruando, facto testo, imposita est summa pecuniæ iis, qui honores inirent: à primo modica, quæque necessariis impenderetur vsibus. Expetiit eum dignitatis locum indignus aliquis, & quod eruditione atque ingenio præstare non poterat, tentauit iis, per quos ageretur, corumpendis: alius adorsus est illos gratia, alius promissis alius præsentem pecunia: vbi semel sancti prius, atque incorrupti homines lucri dulcedinem gustauerunt. Is sensus reliquos omnes semel extinxit: certas statuerunt summas, quas illi penderent, qui admitterentur ad honores: quarum pars scholæ & ministris eius cederet, pars magistris & rectoribus scholarum: nec prouiderunt quantam literis, artibus,

disciplinis, orbi toti, qui ab iis regitur, ac disponitur, cladem & ruinam adferrent, promiscue quibuslibet admittendis, sed potentior fuit respectus exigui commodi, quam tanti publici in vniuersam hominum gentem. Igitur quæstiosa rescepit esse scholarum regimen, & emptum est non seculus ac mercimonium promercale, ut reuenderet, qui erat mercatus: quæsitum est pretio, ambitu, & ne quid deesset de decori ac indignitati, armis quoque. Qui erat adeptus agebat propter quod quaesierat: nullus locus, nullus honor, nulla dignitas denegata est ei, qui numeraret. Sed ut sciretur quanti ordinarie emeretur dignitas, statuta est certa summa pecuniæ, qua minorem nefas est accipere, de maiore fas est liceri: definitum etiam tēpus, & assignati qui examinarēt.

Nemo re Nominent mihi vel vnum iis ducentis annis reiectū, qui iectus qui versatus præscripto tempore in scholis, certam illam pecuniam dependit, quacunque ætate, conditione, ingenio, peritiam, moribus. Si quis non credit, inspiciat tot per Galliam cerdones, sartores, coquos, rhedarios, nautas, fabros, & peiores iis grassatores, latronesque artium vel magistrorum, vel batalarios, nec desunt in Germania, nec in Italia. Si quis alibi non inuenit, Romæ quærat. De licentiatis iuris nihil scilicet possum dicere: sed hoc fortassis risu magis dignū, quærunť ubique lites, quas nutricent, pueriliter cauillando, & homines in odio illo detinent, molesti & clientibus, & aduersariis, & iudicibus. Illud dolendum magis, quod annis omnibus tot batalarii, licentiati, magistri medicę artis ex Academiis in vicos atque vrbes, tanquam carnificum manus emittuntur. Isti ergo quando nihil in scholis egerunt aliud, quam mactando se expectare finem statim temporis, ut honoribus donarentur, adepti quod concupierant omni renuntiant labori, & si eruditioni non queant, certè nomine se auctoritatem suam tuituros confidunt. Quum verò ex schola exeunt insignes nomine, magnæ ad populum auctoritatis, ac venerationis, quid aliud possunt docere, quam quæ negligenter & imperitè didicerunt? Ab his ignorantia per Europam omnem velut seminatur, ac propagatur. Videas in eis pueros iam magistrorum, qui pædago adhuc indigeant, & quos Aristoteles tanquam inidoneos auditores de schola expellit moralis disciplinæ, tum hanc, tum alias omnes non præstant quidem, profitentur tamen. Quid aliud oportet hos facere tam

immaturo honore onustos, & pressos, quàm disciplinarum labori cedere, & arrogantia, inuidentia, cæterisque vitiis repletos intolerabiles fieri, quum magistri nominentur earum artium, quarum vix prima rudimenta posuerunt. An putamus insolentiores quosquam esse iis, qui quum sapientiam nullam habeant, pro sapientibus tamen ad turbam sese venditant: nihil est medium: sapientia optimos facit, simulatio sapientiæ pessimos: propterea quod quæ tenere bonis artibus nequeunt, fraude & flagitiis tuentur. Sunt ex magistris nonnulli, qui vel nulla penitus peritia, vel minore audacia non applicant se ad exercitiū disciplinarum: in familiam se locupletum dant hominum, nec nomen tamen deponunt, & indigna honore illo ministeria obeunt, adulantur, assentantur ut serui dominis: quod etiam peritiores faciunt ad diuites scribentes, quum illucet spes lucri aliqua: & quia istis inter scholasticas illas concertationes & pugnas nullus fuit locus vel historiæ cognoscendæ, vel præceptis morum: vel eloquentiæ, vel institutis ciuitatum, & rationi reipublicæ administrandæ, tantum in fictis illis quisquiliis molesti & rixosi corruptum ad negotia siue priuata siue publica iudicium traducunt. Quocirca nemo semel operam illorum expertus magnis denuo rebus adhibet, in cœtu hominum superciliosi, in cōuiuio morosi, & tristes, in concionibus loquaces, & inepti: in consiliis importunè cauillatores, omnia tentant carpere, & conuellere ex fictis illis suis normis: in magistratu rapaces: in potestate impotentes, in colloquio spinosi, & ab omni humano sensu alieni. Ut quemadmodum de philologis sui temporis ait Socrates in Apologia Platonis, melius multo de rebus iudicaret vulgus hominū, quàm illi totius sapientiæ consulti. Semota vtilitate ab artibus, & à professoribus remotis animis sua eruditione dignis, honor omnis & ab artibus, & à magistris est excussus: quippe quum nec vllis prodesse artes, nec suis ipsi professoribus, vel ad bene viuendum essent vtilis, vel ad bene sentiendum. Tum ex multis iudicium est factum de omnibus, ut tales putarentur vniuersi quales se non pauci exhiberent. Inuisi fuerunt Athenis philosophi, & ipsa adeò philosophia, etiam tunc, quum maximè in illa ciuitate studium illud floreret: hinc populus etiam Romanus. Indignabantur enim eos, quos rerum & sapientiæ cognitio meliores debuisset facere, peiores esse hominibus

Honor a
demptus
artibus.

omni

omnino imperitis. Et erat quodcunque vitium in illis notabilius, qui formationem morum, & scientiam omnium virtutum promitterent. Itaque Athenis & Romæ, quisquis vituperare voluit vel philosophos, vel ipsam philosophiã, secundo admodum populo est vsus. Neque nunc verò repugnantem haberet multitudinem, quanquam populus noster inulto se habuit quàm ille priscus moderatius: nam quò huius ætatis philosophi, & utilitatis minus adferant, siue ad loquendum, siue ad sentiendum, quàm illi Athenis aut Romæ, nec prohibitate aut cõpõsitione morum antecellant, tamen populus seruauit adhuc non parum uenerationis iis, qui artes profiterentur, etsi nullam præstarent. Nescio an ea sit causa quod Atheniensis & Romanus populus quæ à philosophis dicerentur, intelligebat, ideo facilius poterat de illorum ingenio, ac eruditione cõsere: noster non intelligit, ideo nec iudicat, & admiratur. Honore artibus detracto artes iacuerunt: illæ solæ sunt exultæ, quæ essent in pretio, vt oratoria propter forum & curiam, & ius ciuile ad constitutiones formularum, & litium: reliquam eruditionem, qui magni & honesti cupiebãt esse in populo, vel negligebant prorsus, vel si quam didicissent, occultabant ne se proferret: & tam solite literas tegebant, quàm erant discẽdæ. Marcus Antonius orator apud Ciceronem hoc probabiliorẽ orationẽ suam populo fore existimabat, si omnino didicisse nunquam putaretur. Scire se dissimulabant, multo minus volebant videri docere: id munus ad seruos est delegatũ, si quos haberent literatos: aut Græcis & Asianis hominibus mandatũ liberis quidem, cæterum non multo meliore conditione quàm erant libertini, de qua indignitate merito quæritur Seneca: Ante Blandum inquit rhetorem, qui eques Romanus. Romæ docuit inter libertinos præceptores, pulcherrima disciplina cõtinebatur, & minimè probabili more turpe erat docere, q̃ honestum erat discere. Quo factum est vt literas scire indignum sit habitum viris principibus: docere verò sordidum prorsus & abiectum. Agrippina Neronis mater Senecæ viro integerrimo professoriam linguam tanquam probrum obicit, & quæ non obiciebat adulteris adulteria, militi crudelitatem, senatori auaritiam, iudici rapacitatem & sordes, viro innocẽtissimo & optimo quòd alios meliores redderet exprobrabat. Ea persuasio ad nostram vsque ætatem perue-

Docere
habitũ est
abiectum

nit, vt potioꝛem ac præstantioꝛem eſſe vulgus exiſtimet diſcipulum magiſtro: vel cerdo aut rhedarius præceptoꝛem filiũ ſui iuuenem bono loco natum, quòd præceptor ſit, peioꝛem filio ſuo cenſet. Idem iudicium impie eſt ad reſ ſacras, & ſanctiſſimas tranſlatum: vt ſacerdotem vilioꝛem exiſtiment profano, tantum neſcio quid exhibent honoris propter receptum moꝛem. Quid dicemus eſſe cauſæ, an quod natura mercenarius omnis ſordet? an quod ita ſuaſit peccatũ in nobis regnans, & peccati author & altor diabolus, vt pro viliffimis habeamus quæ ſint optima: deſidere, nihil neque ſcire neque agere, nihil à beſtia differre, pulcherimum ſit & præſtantiffimũ. Quocirca excellentia ingenia, quæ ſe contemptui vident futurum, ſi doceant munus tam fructuoſum, tam dignum illo acumine, illa ingenii luce, illo iudicio, ac peritia refugiunt, & auerſantur: deſerunt ſcholas, in quibus totius humani generis linguæ, animi, mentes ad optima, aut peſſima informantur: tradunt has contaminandas, & conſpurcandas tardiſſimis ingeniis, rudiſſimis, prauis, ſeruilibus, quæ vel nihil cunctantur ſpe tenuiſſimi præmii in ſcholas ſe tanquam in piſt rinum detrudere: vel auide ſcholas arripiunt tanquam gloriolæ alicuius meſſem. Atqui huiusmodi ingenia docent vel peſſima, quia non norunt alia, vel corrupta ab animo ad pecuniam, vel ſam cæco impetu currente.

LIBRI PRIMI FINIS.

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS DE
causis corruptarum artium
Liber Secundus, qui
est de Gram-
matica.

Tres ar-
tes de ser-
mone.

V AE proximo sunt à nobis libro dicta, semina sunt vniuersarum artium corruptarū, nam illa cunctas pariter læserunt, tanquam satum nō in vnam aut alteram eruditionis aut literarum partem, sed in cunctas simul ad perniciem corporis totius incubuerit. Nunc sigillatim de vna-
quaque differendum est. Veterum

Gram-
matica.

scriptorum consensus tres artes de sermone posuit, Grammaticam, quæ quid, & qua ratione diceretur, indicaret: Rhetoricam, quæ ornatum & cultum: Dialecticam, quæ argumenta & probabilitatem. Vt in Grammatica sit illud quod ipsi volunt docere: In Dialectica probare, in Rhetorica mouere. Sed de his postmodum videro. Nunc de Grammatica: ea Græco nomine de literis dicitur, idcirco à Quintiliano literatura transfertur in latinam vocem, aptam quidem illā, sed non perinde receptam. Infantia eius circa literas, syllabas, & singulas vocum est versata, vt quicque aptè & scriberetur & pronuntiaretur, hisque finibus fuit contenta. Qui hæc præstabat, γραμματικὸς à Græcis dicebatur, à nobis, Varrone auctore, literator: cuius artem Martianus Capella γραμματικὸν vocat verbo apud Grecos, quod equidem meminerim, rarissimo, sed vsurpauit illorum in fingendo licentiam. Visum est paulo altius puerum ducere, vt quæ in lingua, quam disceret, scripta essent, intelligeret. Expositi sunt ei Poëtæ, historici, & alia scriptorum genera: hoc quo-
que

que voluerunt Grammatici esse munus, quem literatum nominarunt: artificis hoc est magis quam artis. Sed fuit hoc illorum prudentissimum consilium. Nam quum linguæ arbitrium sit penes populum dominum sermonis sui, mutatur subinde sermo, usque adeo, ut centesimo quoque anno prope iam sit omnino alius, nec qui tunc viuunt, corû linguam intelligant, qui ante centum annos fuerunt. Ergo ne intelligentia veterum scriptorum penitus interiret, prouisum est ut essent professores, ad quos ea cura spectaret, tenere verborum omnium vires ac significationes, & esse velut thesauri illius custodes, atque ærarii tribunos. Ius sermonis, sicut Horatius inquit, populi est recte ne, ac vere quicquid sit dictum, vel singularum artium, vel iudicii ac prudentiæ. At quid quicque significet, quem sensum reddat, hoc demum Grammatici: qui si locus incidat in Virgilio:

Est via secta per ambas,

Obliquus qua se signorum verteret ordo,

Explicet quid ibi Poëta senserit, & satisfecerit suo muneri. Vltior inquisitio recte ne dixerit, hoc iam astronomi erit. Quod si idem ipse Grammaticus non leuiter omni genere artium imbutus sit, hoc copiosius & splendidius explicabit quos enarrandos susceperit: non id exigat ars Grammatica, sed disciplinæ nexu quodam mutuo se continent, & iuuant. Ergo Grammatici officium est os pueri, & manum formare, hinc intelligentiam, ut ad cæteras artes remittatur maximis adiumentis fultus eorum scriptorum, quos sub Grammatico viderit. Artem hanc locupletauit, atque illustrauit diligentia, sed obscurauit nimia, funditus perdidit minima. Quidam inuentis ex analogia artis formulis, in eas velut inciles vastissimum vsus flumen deriuare tentarunt, quum ex vsu obseruata, & nata sit Grammaticæ, sicut dialecticæ, sicut rhetoricæ, non ex iis vsus. Ergo sermonem ad miserum formularum præscriptum redactum non solum debilitarunt, ac fregerunt, sed corruerunt etiam multis vitiis, quum aliter loquerentur, quam oporteret, bene ad canones, non bene ad consuetudinem, quæ est domina & magistra sermonis. Ita videas permultos exactissimos præceptores artis scædis in oratione mendis ac flagitiis, dum artem sequuntur, quæ totum vsus non potuit comprehendere: propterea quod & varius est, nec analogiam se-

Grammatici officium. Diligentia Grammaticorum.

quitur: itaque nequieverunt rite omnia annotari. Adde quod passim mutatur arbitrio eius multitudinis, in cuius manu est lingua illa. At nunc, quum populum Græci aut Latini sermonis habemus nullū, sed ab authoribus sumendum est ius verborum: sunt qui quoties aliquid non recordantur se legisse, damnant ilico, & tanquam lege Mutia Lucinia ex ciuitate eiiciunt. Alii ita sunt vni aut alteri scriptorum addicti, vt quod non apud eos sit, etiam si millies apud alios, velut parum Latinum reprobent. Nec desunt, qui ex vno aut altero loco generalem formam conficiunt. Atqui in his omnibus multipliciter peccatur. Nam nec Grammaticus legit omnia, & læpe de his pronuntiat, qui solas legit familiares Ciceronis epistolas, aut Terentium: & vt legerit, non attentus omnia, non omnia obseruauit, expendit, excussit: & vt fecerit, non omnia annotauit: nec memoria tantæ rerum ac verborum varietati vna sufficit, quæ & multitudine intricatur, & ætate fit inualida, quæ aufert omnia. Denique nihil est in homine fluxius, atque infirmius: ergo plus tertia parte bonorum vocabulorum ex ærario linguæ Latinæ reieciimus, tanquam adulterinos numos, & in tanta egestate fastidiosi, pauperioresq; indies simus, dum vnusquisque quo diligentior videatur ærarii præfectus, aliquid repudiat, nemo infert. Ideo sermonis inopia quotidie laboramus. Quidam (si diis placet) non verba modo, sed sententias multorū verborum, quas se non legisse recordantur, expellunt, & in peregrinitatem redigunt: quod si ita est, nec licebit dicere, Petrum diligo, aut rem mihi gratā vos tres feceritis: nusquam enim hæc sunt apud authores Latinæ linguæ. Sed neque scriptores omnia scripserunt, & eorum multi amissi sunt. Et quædam vel verba vel loquendi formulæ apud aliquem vnum tantum leguntur, qui si perisset, nos illa, quæ sunt germanæ Romana, ex ciuitate pelleremus. Atque in iis quæ dicenda sunt noua, vt ex ipsis veteribus & receptissimis oportet analogiam non parum valere, de qua destinatus est mihi aliis libris locus. Iam authores vt dem eos, qui ætate Ciceronis vixerunt optimos esse in Latina lingua, Terentius tamen qui antea fuit nō malus, nec Titus Liuius, Seneca, Plinius, Quintilianus, Tacitus, & alii, qui post vixerunt vsque ad Adrianum Cæsarem: in hoc Laurentius Valla est nimis vehemens, & acer, tanta in Cicero nem, & Fabium Quintilianum

Laurentius Valla.

lianum admiratione, atque obseruantia. Idem est in aliis omnibus, vt de censendis vocabulis, & quicquid non recodatur se legisse damnando ceu minus probando, tū de vniuersalibus formulis ex vno loco, aut altero obseruato. Fortassis hæc tam immodica religio ipsius erat tempore pernecessaria. Nam quum omnia pessum iuissent in negligentiam, acri aliqua & exacta erant cura reuocanda: sed eam rem, quum iam nihil videretur necessarium, auxit insequentium Grammaticorum supersticio, partim vt ipsis quoque benemeritis de Latina lingua cognomen attingeret, partim miro ardore insectandi ac reprehendendi. Quis audeat facile pronuntiare Latinum non esse verbum aliquod aut dictum, quum in eo Quintilianus & Cicero sint falsi, duo totius Latinæ linguæ & lumina & colamina: Ille quum negat Romanè dici germanus frater, Cicero piissimus, & facere contumeliam. Sunt qui contaminari se verentur, si quid aliter Latinè dicant, quàm Cicero, ridicula religione, ne dicam De Ciceronianis, superstitione stulta. Primum quomodo loquentur de his, quæ apud Ciceronem nulla sunt, de structura, de sutrina, de textrina, de agro colendo, nisi fortè omnia sint mutuaturi ex paucis illius verbis in Catone maiore, & aliquot ad fratrem, & ad Atticum epistolis: necesse erit eos obmutescere in reliquis, ne quid dicant parum Ciceronianè, videlicet satius erit tacere, quàm male loqui. Quid in Poëmate, quid in historia facient, quæ ille non scripsit? Quid quod quædam dixit, quæ eadem nec minus acute, nec minus festiue, nec minus, vel ad declarandum, vel ad persuadendum, apte ab aliis dicuntur? Imò sunt apud eum nonnulla, quæ si astrictius, & pressius cogерentur, haberent plus neruorū, & efficaciar. Sed de Ciceronis imitatione alibi. Habemus etiam Differentia significatus vocum, & differentias, Græce Ammonii, & interpretum Poëtarum, Latine Nonii, Gellii, Donati, Acronis, Seruii, vt interdum de industria videantur ea præcipere, quorum penitus contraria magno authorum cōsensu liceat depræhendere: vt non aliter rectius vtare, quàm si contrà, atque isti monstrauerint. Aiunt distare, quæ sunt Synonyma, aut aliter differunt, quàm ipsi præscribunt.

At vero obseruatio, & cura historiarum, ac fabularum interdum quum ad minutias illas ineptas, & scitu indignas ventū est, confundit ingenia, iudiciū, & alia magis necessaria larum.

obtundit, & memoriam occupat, ne sit locus melioribus. Tum dulcedine illa nominis diligentia cunctantur longius. Et tanta cura huiusmodi rimantur, ac perquirunt, ut videatur in eo agi imperii totius salus: tanta gloria, si quis quid eruerit, tanta ighominia si ignorarit, ut coniurasse contra rempublicam existimetur: hinc rixæ, & maledicta, & conuitia atrocissima. Istis impenditur tempus, & obruitur ingenium cum maiore fructu aliis vacaturum, nam hæc in infinitum recedunt, & cassæ cuiusdam sunt sollicitudinis. Audiât de ea re Quintilianum: Nam qui omnes, inquit, etiam indignas lectione (chedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest, atqui pleni sunt huiusmodi impedimentis grammaticorum cōmentarii, vix ipsis qui composuerunt, satis noti. Nam Dydimus quoque, quo nemo plura scripsit, accidisse cōpertum est, ut quum historię cuidam tantam quam vanę repugnaret, illius proterretur liber, qui eam continebat, quod euenit præcipuè in fabulosis vsque ad ridicula quædam, etiam pudenda: vnde improbissimo cuique pleraque fingendi licentia est, adeo ut de libris totis, & authoribus, ut succurrit, mētiatur tuto: quia inueniri, qui nunquam fuerunt, non possunt: nam in notioribus frequentissimè deprehenduntur à curiosis, ex quo mihi inter virtutes grammatici habebitur aliqua nescire. Hactenus Quintilianus.

Neglect⁹
canonū.

Iam verò sunt qui omnino formulas negligunt: nam quum consuetudo sit magistra orationis, & huic ars cedat, quid aiunt, opus est canonibus & præceptis, ex quibus non raro videmus multa in sermone vitia contrahi? Nec mihi sanè nimia illa præceptorum observatio, ut exposui, placet: & si populum haberemus vel Latine loquentem, vel Græcè, mallem cum eo annum vnum ad linguam illam percipiendam versari, quàm sub eruditissimis ludimagistris annos decem. Nunc verò quum ciuitatem nullam habeamus vel Græcæ linguae, vel Latine, vel Hebraicæ, quorum tandem vsu discemus linguas has? Ex authoribus inquirunt: quum ergo non succurret animo, quemadmodum apud illos legerimus, hærendum erit, atque etiam obmutescendum, aut solæcismis scædanda oratio, quod his videmus accidere, qui formulas in totum respuunt, ut modo Cicerones sint, modo solæcistæ. Quid quod isti etiam normas quasdam sibi ex vsu colligunt, quis regantur in loquendo. Atqui hæc est ars. An non præstat

stat collecta à maximis & doctissimis viris accipere labore exiguo, quàm tanto & tam infelici ipsum sibi parare? & que tu sigillatim conlectaris, habere generatim annotata magna cura & iudicio. Profectò mediocris artis cognitio, & pueros ad cognitionem linguæ manu ducit, & prouectis sæpenu-mero adiumento est, quum à memoria nihil suppeditatur le-ctum, quod sit ei, quod eloqui conantur, simile. Quid quod nec analogiæ normas singulorum verborum, & composi-tionis negligebant, etiam eo tempore, quum à populo peti poterat vñs certissimus magister sermonis, vt Quintiliani tempore, etiam Tullii, & vñs prauè loquentium plerunq; analogia refellebatur. In scriptoribus quoq; nonnulla de-prauata corriguntur ex artis formulis, & canonibus. Sed hæc à me planius fusiúsq; explicabuntur in libris de ratione lin-guarum. Nunc solas artium corruptelas demonstramus. At verò veterum grammaticorum mores artem apud non-nullos in contemptū adduxerunt: Sed ea tamen res non tam artem, quàm professores læsit: magis nocuit illud, quod nõ-nulli, qui viriles admodū viros existimari se cupiunt, Gram-maticam contemnunt, quod pueris tradi sit solita. Ceu verò non & optima cõueniat ætate illa exhiberi. Quis fundamen-ta & tenues origines despiciat, sine quibus res maximæ non constant? Non dubitandum est quin vtilitatem artis acutis-simè Romani proceres perspexerunt, de quibus hæc sunt in libro Suetonii Tranquilli de illustribus Grammaticis: Post Lælium Stilonē qui vixit Sylla dictatore cura grāma-ticæ artis increuit, vt ne clarissimi quidem viri abstinerint, quo minùs & ipsi aliquid de ea scriberent, vtq; temporibus quibusdam super viginti celebres scholæ fuisse in vrbe tra-dantur, pretia, mercedésq; grammaticorum ingentes: & hæc quidem ea ætate, qua videbantur ad eum sermonem quem suxerant cum lacte, non admodum arte hac indigere. Sed illi nihil negligebant, quod posset aliquando prouectis vti-litatem aliquam adferre. Idcirco de singulis literis Iulius Cæ-sar Dictator, & Coruinus Messala non solum oratorum æui sui, sed ciuitatis quoque principes singulos libros con-scribere. Ergo illi minima conlectando ingentem peritiæ omnis aceruum confecerunt: nos contraria ratione di-ruimus, ac penitus dissipauimus, minima non modo negli-gendo, sed etiam contemptu prosequendp, atque odio.

Odiū grā
maticæ.

Nam quidam ætate hac oderunt magis hanc disciplinam, quia ignotam sibi, quàm contemnunt tanquam vilem aut se indignam. Sed ne odisse existimentur, contemptum aut negligentiam præ se ostendunt, tanquam eam pro nihilo ducant cura rerum præstantiorum occupati, resq; huc est paulatim deducta, vt grammatici nomen iam obiiciatur pro conuitio. Ego verò, vt de hoc quoq; loquar, non video quid sit, vel in nomine, vel in professione, vel in dignitate grammaticorum despicabile, & cōtemnendum: quæ omnia isti, quibus grammaticus maledicti loco est, ignorant: sed nos paucis explicabimus.

Gramma
ticæ di-
gnitas.
Literati.

Primum Grammaticus literatus est: atqui hoc nomen honestissimum, quo literis præditus ornatúsque denotatur. Literatos inquit Suetonius ex autoritate Cornelii Nepotis vulgo appellari, qui aliquid diligenter, & acute, scienterq; possint aut dicere, aut scribere. Quanta est in istis inscientia? Si quis literatos appellaret tanquam honorificam nuncupationem amplecterentur, & pro beneficio haberent gratiam: si quis Grammaticos, iniuriarum dicam scriberent: non aliter ac quidam canonici nomen libenter audiūt, regularis aspèrarentur. Diaconos dici volunt, ministros se dici contumeliam clamarent. Ignoscendum quidem est inscitæ linguarum, indocta tamen arrogantia castiganda. Porrò quid Grammaticus profitetur? non solùm literarum & vocum peritiam, quanquam neque hoc omnino parum, sed intelligentiam verborum & sermonis totius, cognitionem antiquitatis, historiarum, fabularum, carminum: denique veterum omnium scriptorum interpretationem. Quid potest hoc maius vel amplius in studiis dici? Quæ de causa illis, vt iam dignitatem attingam, permixtum est de scriptoribus cuiusque generis iudicium, quo sicut Quintilianus refert, ita sunt seuerè vsi veteres Grammatici, vt non versus modo censoria quadam virgula notare, & libros qui falsò viderentur inscripti tanquam subditicios submouere familia permiserunt sibi, sed autores ipsos in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Tales inter cæteros fuerunt Aristophanes, nō author veteris comædiæ, sed Grāmaticus Bizantius genere, & Zenodotus, & Aristarchus, qui cognominatus est censor authorū, & alii perinulti. Cui tandem vel philosophorum, vel eorum qui maximis titulis amplissimas

plissimas disciplinas, quásque nemo non suspicit & profes-
 si sunt, & præstiterunt tantum est permillum? nedum istis
 fumosis, qui contemnendo omnia, videri volunt omnium
 callentissimi. Ergo Grammaticorum nomen prisca affecta-
 runt complures. Nec atate nostra defuerunt doctissimi,
 qui ornari se appellatione eiusmodi arbitrati sunt, inter
 quos Angelus Politianus, & Hispanus noster Antonius Ne-
 briffensis, qui pro varia, & latè patenti eruditione, quum
 esset diligenter in omni scriptorum genere versatus, potuif-
 set quodcumq; nomen vsurpare, non solùm cum bona pro-
 fessorum eiusce artis venia, sed cum magna etiam lætitia,
 quòd non parum gloriæ professioni suæ accessurum ex hu-
 iusmodi hominis splendore, & nominis celebritate existi-
 marent: nihil tamen dici & haberi maluit, quàm Gramma-
 ticus. Nec Pius Pontifex vrbis Romæ nomen eiusmodi ab-
 horruit. At nihil scilicet præstiterunt Grammatici in omni
 genere doctrinarum. Ioannes Philoponus illustres ac ce-
 lebratos scripsit in Aristotelem commentarios: huius no-
 men nec scholæ ignorant, Ioannes Grammaticus nomi-
 natur, Erotianus Grammaticos enumerat, qui accuratos, do-
 ctosque in Hippocratem libros compoluerint. Xenocri-
 tus Hippocratis ciuis, Aristocles, & Aristas Rhodii, Dydi-
 mus ac Antigonus Alexandrini. Vtinam aliquid tale præ-
 stitissent vniuersi isti grammaticæ contemptores. Quòd si
 Grammatici horum temporum hæc vel non faciunt, vel non
 possunt, culpa est hominum, nõ artis, vel professionis. Pro-
 fectò nimium fauemus nobis. Pulchra volumus tantum cre-
 di, & haberi quæ possidemus, cætera vilia & aspernanda.
 Si grammaticam haberemus, celebraretur ea à nobis, &
 cohonestaretur, esset ex præcipuis, & maximè necessariis ar-
 tibus. Argumento est, quòd non quæuis grammatica à
 nobis improbatur. Quis enim istorum grammaticæ oso-
 rum non cedit suum puerum, si dicat, ego sequor tibi: at per-
 mittit dicere, ego sequor abs te: quia illud scit Latinum
 non esse, hoc nescit? Eodem modo Latinam linguam con-
 temnunt: at qui clamores quòd in vulgares linguas quædam
 de Latino vertebantur: non id in totum probo, sed tantum ma-
 litiã istorum retego: nam quia hanc non habemus, ne hac
 parte existimemur mæci, nec velle quidẽ nos habere simula-
 mus. Olim ita sunt vitioso sermone vsi quidã ac spurco, vt

Antoni⁹
Nebri-
fensis.

Gramma-
ticorũ v2
ria crudi-
tio.

cum videantur consulto affectasse, tamen non multo poterant tersius loqui, sed quædam certè minus sordide potuissent dicere. Nam simul ignorari cœperunt linguæ, continuo quod intellectum non est desit in pretio esse, & post paulum ignominia ac dedecori duci apud eos, quos pudebat & nescire & ab aliis doceri: pigebat tamen in curam se & laborem dare: quocirca operâ ea in re noluerunt ponere, quæ cû defuetudine facta esset obscura & perdifficilis: tum nihil utilitatis allatura videretur præsentis exercitamento artium, imò vero cum probro, & derisu omnium disceretur. Nam quando de linguis desperauerant, tum auditores suos, ad omnia quæ traderentur sequaces, tum populum minime repugnantem in eam opinionem adduxerunt, ut cultu illo, atque ornatu sermonis magnæ atque excellentes artes tradi non posse haberent persuasum, quicquid sic diceretur esse Grammaticam, quicquid suo illo more scæde ac sordide, id demum esse ex disciplinis altissimis, ac præcellentibus. Quoties illud mihi Ioannes Dullardus ingessit: quanto eris melior Grammaticus, tanto peior dialecticus, & Theologus: quasi vero non sit Latinus, & Græcus sermo multo quàm ipsorum balbitissima barbaries facundior, & copiosior, & non maximi viri de artibus omnibus quanto quàm nunc accuratius, & rectius purissimo scripserint sermone. Sed haud dubie noua prodigia quidificatio, realitas, identificatio, quiditatiue, eccitas, & similia vetere elegantia explicari nequeunt: non capit res tam immundas pannus candidissimus. Sed nec illi omnino indubie mentiebantur: nam illæ artes, quas ipsi somniarant, ut à rerum natura, sic etiam ab omni usu sermonis abhorrebant: noua rerum natura fuit illis quærènda, nouus sermo. Ergo si quid ex veteribus disputationum gratia attingebant, partim animo semper in quæstiones vel armandas, vel exarmandas intento, non vacabat quicquam de sermonis usu annotare: tum quod viderent non facere ad eam spem laudis, quam ipsi captabant, ut ingeniosi esse ac docti crederentur. Nam qui paulum ab scholasticis illis exercitamentis abscesserant, secretorum studiorum fructu atque oblectamentis contenti, diligentissime cultum orationis affectarunt: ut Beda, ut Bernardus, Hugo S. Victoris, Ricardus item S. Victoris, Robertus Tuicensis, Gerson, Cusanus, Simon Cassianus, Alcuinus, Rabanus, id genus alii, non tamen

men plus affectu vitio seculi : quippe adeò sunt procedente tempore obscurata omnia , vt iam quum vel maxime cuperent, nescirent tamen quid in tantis tenebris sequerentur. Ita putantes lignonem sumere, arripiebant penicillum, & cistam pro arca: vt nec hi recentiores qui à Laurétio Valla ad hanc ætatem fuerunt, quum summa sint in reuocanda Latina lingua vsù diligètia, nondum tamen distinguere potuerint verba, quæ urbana, quæ rustica, quæ germane Romana, quæ peregrina, quæ per iocum detorta. Neque urbanus est sermo, quicquid in Bucolicis Vergilii: de quibus est illud, nostri sic rure loquuntur. Nec quæ apud Theocritum, qui magis etiam quàm Virgilius pastorica ruditate in loquendo expressit. Nec omnia sic à seruis, quos Plautus inducit, dicta, vt senatores loquebantur. Risus causa multa inuersa. Sed tantæ in linguas & tam densæ incubuerunt tenebræ, vt deprehendi ista nondum potuerint. Ad hæc quomodo potuit vel ab ipsis artis professoribus sedulo, & pro dignitate Grammatica tractari, quum illi quoque ipsi probro ducerent Grammaticos vocari se? An potest recte munus aliquod administrari, nisi ab eo, qui illo & delectatur, & gloriatur tanquam sibi decori futuro? Amissis vocabulorum veris ac genuinis significatibus, tum etiam ratione coniunctionum, atque idiomaticis linguæ, necesse fuit primum iudicium tunditus tolli: illud dico iudiciû à Grammaticis vsurpari, & eis omnium sententia merito concedi solitum. Hinc exegeticen Grammaticam amissimus: methodicen vero clausis Donato, Prisciano, Capro, Phoca, Diomede, & reliquis veteribus inuaserunt: qui quum de sermone Latino præciperet, eas ipsas præceptiones barbare tradebât, vt Alexander Gallus: & quia expositionem vocabulorum qualemcunque, aliquam certe oportebat scholis perhiberi, Donato, Seruio, Acroni, Porphyrii, Festo, Varroni, Marcello, & huius notæ successerunt Hugutio, Papias, Catholicô, Brachylogus, Græcismus, Ioannes de Garlandia, & alia ridicula nomina, quæ docerent suam quisque patriam barbariem, non Latinam linguam. Nec satis illis fuit hæc ignorasse, & ab eorum cognitione arcuisse alios pro virili parte sua, etiam infamarunt teterrimi criminis, ne quis vellet propius accedere metu contagii. Aiunt linguas errorû esse quoddam velut seminarium. Pri-

Linguas
vocant
hæreseos
semina-
rium.

iidem, qui hæc dicunt, tametsi spurcam, obscœnam, distor-
 tam, balbam, vitiosissimam linguam tamen habent aliquã,
 fontes totius sapientiæ & mundi oracula. At linguæ excul-
 tæ aiunt atque elegantes. At ipsi admirantur, ac suspiciunt
 concionatorem in patria sua lingua facundum & exercita-
 tum. Latina, inquit, & Græca, quid meruerunt miseræ: sed
 hoc qui constat, quum ipsi videre velint Latinè loqui se, &
 quidem accuratius Latina intelligere, quàm illi, quos ipsi vo-
 cant linguarum professores, vt Hieronymum, Ambrosium,
 Hilarium, Augustinum, & veteres Iurisconsultos, qui om-
 nes Latinissimè scripserunt. Quid ergo si intelligas lin-
 guas, non potes esse hæreticus? eris, si loquare? ceu verò in ser-
 mone sita sit hæresis, & non in intelligètia: an ideo erit fons
 culpandus, si liquidior fluat, & purior? Déinde cur potius ve-
 ra & exacta Latina hæreses adteret, quàm corrupta & negle-
 cta? quasi non omnes penè hæreses è prauo sanètarum lite-
 rarum intellectu nascantur: quod necesse est iis contingere,
 qui linguas eas ignorant, quibus scripturæ sunt proditæ.
 Mirum ni Basilius, & Gregorius Nazianzenus, & Chryso-
 stomus, quantò Arrius eloquẽtiores fuerunt, tantò hæretici-
 ores existimentur: tum Hieronymus hæreticus sit, qui La-
 tinos, Græcos, Hebræos, Chaldæos scriptores plures euol-
 uit, accuratius excussit, quàm eorū qui post eum quisquã:
 nempe homo summa industria præditus, indetartigabili stu-
 dio & longa vita vsus. Vigilantius verò, Iouinianus, Ruffi-
 nus Catholici, qui minus Græcè ac Latinè, quàm ille noue-
 rant, & quos Hieronymus velut linguarum imperitos inse-
 ctatur, tanquam errores ex ignorantia hauserint: & re vera
 ita erat: nam vt de aliis taceam, Vigilantius si sciisset qui vo-
 carentur Hebraicè fratres, & vim illarum vocum nouisset
 primogenitus, & antequam, non illa aduersus puritatem sa-
 cræ virginis deblaterasset. At docti sunt Græci ac Latini ser-
 monis Lutherani, & Lutherus ipse quos Põtifex Romanus,
 & Academiarum consensus damnauit. Auditis dialectico-
 rum acumen? Quid, num non etiam Lutherus dialecticus,
 & Sophista, & Theologus scholasticus, & quidem magis
 quàm Latinus? nam Græcè nihil penitus nouerat, quum ad
 scribendum accessit, Latinè parum admodum: & quæ tuen-
 da susceperat, dialectica, & argumentatiunculis tutatus est,
 non linguis. Sed fac habere linguas. An quicquid vir malus
 habet,

habet, protinus malum est) nec vnde venenum quidem sumit: nam viperæ & serpentes eisdem herbis victitant, quibus oues: æ tamen in bonum, & salutarem succum conuertunt escam: illæ in virus malum & mortiferum. Panis salubris est sano: ægro noxius. An aliunde hæreses suas cœperunt hæretici, quàm ex dictis mysticorum librorum, sed quæ inscitia & arrogantia sua deprauarunt, dum malunt illa ad suam opinionem detorquere, quàm mentem suam illis accommodare? Cur quum damnati sunt Vicleus, & Ioannes Hus, non etiam damnarunt sophisticam, cuius illi erant callentissimi? videlicet hanc omnes norant, linguas non norant. Sed quid in re nulli ignorata immoramur? Lutherani sunt Pomeranus, & Lambertus, an non magis Latini rex Angliæ, Rossensis, Ruseus, Latomus, Clichtoueus: & in eadem Germania Mosellanus, Ioannes Faber, Capito, Eccius? Contra Lutherum Erasmus, & Longolius scripserunt, & contra Erasmum Lutherus. An non his Lutherani omnes in oratione concedunt? Tam abest ab omni hæresi Budæus, quàm dulce ab amaro. Viuit ne quisquam hodie vtriusque linguæ callentior? Quid huc adferam Alexandrum Tonalu, Morum, Sadoletum, Bembum, Lascarem, Brixium, tot philosophos, tot theologos linguarum peritos, quis omnibus atrocissima sit iniuria, si cognitio puriorum linguarum seminarium hæreseon existimetur. Quid illi ipsi, qui linguas insectantur, quàm iactarent eas passim, quàm ostentarét, si vel intra mediocritatem haberent: quantopere affectant, & nõ solum eleganter nolunt dicere: sed si vocabulum vnum sunt nati paulo tertius, illud tanquam gemmam in pileo, in Idigito vbiq; monstrant atque ingerunt oculis: ergo quod habere tantopere concupiscunt, quia non habent, damnant. Si haberent, vehementer de eo gloriarentur. Cedo vero, est in studio vocũ hæresis, an studio rerũ? vtrum est in voce hæresis, an in re? Stultum est in voce dicere: est ergo in sensu & re. Atqui res & sensa nõ sunt linguæ. Dicit aliquis, est in iis sensis quæ linguis sunt tradita. Age, quorũ, authorũ, Gentilium, an Christianorum, an hæreticorum? Gentiles si ansam dant hæreseos, peius faciunt qui Aristotelem, qui Porphirium, qui Aberroem tanto studio euoluunt, quàm qui Ciceronem, Liuium, Quintilianum, Virgilium, & eiusmodi. Quæso vnde paratior errorum materia, vtrum ex disputatione

de anima Aristotelis, Aberrois, Alexādi Aphrodisieci, an ex
 vniuersis poetis, & oratoribus: ne quid dicam, quā est in
 Ethicis, in Politicis Aristoteles impius. A Christianis verò
 nefas est dicere instillari hæreses, siue Latini sint, seu Græci,
 quorum omnium scripta, & sententias, quomodo possunt,
 conantur cognoscere linguarum inimici. At hæreticorum
 libri nulli sunt, & si qui sunt eos studiosi linguarum magis
 Theologis legendos concedunt, quam ipsi attingunt: ma-
 uult enim Latino aut Græco sermone deditus, quid Cicero
 aut Demosthenes dicat, & quemadmodum scrutari, quā
 quid Ioannes Vicleus, cuius libros ne inspiciat quidem,
 etiam magno pretio inuitatus. Quid: nolunt legi proceres
 artium, & disciplinarum omnium, philosophiæ Platonem
 & Aristotelem: medicinæ Hippocratem, & Galenum. Iuris
 illos veteres pandectarum, aut Cæsarum rescripta. Theolo-
 giæ, Cyprianum, Basilium. Chysostrum, Hieronymum,
 Augustinum, Ambrosium, Hilarium. Atqui omnes hi sine
 linguarum ope intelligi nullo modo possunt. Cur damnant
 linguas: quæ iis, quibus bene eos oportet cupere, tantum
 bonum inuident? Si quando aliquem ex iis scriptoribus,
 quos modo nominaui, legunt, quod sit raro, & sero. Sed
 quum sit tamen, tum deprehendunt quanta luce ad intelli-
 gentiam authorum careat, qui à linguis sunt destituti, ac ino-
 pes. Profectò oportet eos esse prauissimos ac impios, qui
 quod ipsi sint cæci, nec alios communi hac luce patiantur
 frui. Enimvero non tam ego de illis malè sentio, quamlibet
 sint imperiti, & ex eis nonnulli stupidi, ut credam hæc ipsos
 non assequi. Sed hoc eorum animos vrit acriter, quod vi-
 dent aduentu linguarum non parum dignitati, & gloriæ eo-
 rum detrahi, qui tam necessaria eruditionis parte carent.
 Ideo linguas rem inuisam sibi conantur cum hæresibus cõ-
 iungere, re omnibus meritisimo inuisa. quum natura & re
 sint disiunctissimæ, quod vel pueri ipsi non ignorant. Nec
 ipsi sanè Latinæ linguæ calumniatores parum ei debent.
 Nam quum alia permulta, tum hæc ipsa, quæ de linguis la-
 trant, si vulgari aliquo sermone dicerent, exploderentur à po-
 pulo, & eiicerentur: quia tamen facie aliqua Latini sermo-
 nis balbutiunt, non feruntur modo, sed etiam adorantur à
 multitudine, quæ credit non aliud Latina lingua contineri,
 quàm mera mysteria. Iam verò mirum si altercationis & ri-

xæ hanc studiorum partem quietam reliquerunt: minime gentium.

Sed quæstiunculæ illæ veræ grammaticæ de cognitione, Disputa-
antiquitarum, de fabula, de historiola, de loco alicuius scri- tionēs in
ptoris, de voce, de proprietate sermonis, de ratione carminis Gramma-
parum sunt vitæ aptæ ad suppeditandam altercationi con- tica.
tentiosam materiam. Nam si quæras quis confecerit pri-
mum Punicum bellum, aut quò primum appulerit Aeneas
post tempestates, aut quid sit vitilitigator apud Plinium &
Catonem: si rectè ille responderit, ad aliam quæstionem est
tibi transeundum, sin secus adducta boni scriptoris senten-
tia & auctoritate corrigendus. At isti in eadem quæstione vo-
lunt diu litigari: cedere melius dicenti, aut ad aliud disserendi ar-
gumentum transire turpe, tanquam torpidi & rudis sit in-
genii non inuenire quod in eodem cauilleris: statim concla-
mant, ad rem, imò vero in rem, & præter rem. Ergo ex aliis
artibus pertracta sunt in grammaticam prolixioris rixæ, &
incitamenta & fomenta: quod non facile modo fuit factu
philosophis, & Theologis, qui occuparunt ludos literarios
vt ex suis concertationibus aliquid in prima hæc rudimen-
ta deriuarent, sed etiam necessarium iis, qui alia omnia præ-
ter rixosa hæc, nescirent. Ex dialectica sumptserunt defini-
tionum & diuisionum rationes, argumētationes, maiorem,
minorem, conclusionem, consequentias. Vnde sunt quæstio-
nes super Donatum, & glossa notabilis cum argumentis, &
manulis, & alia iucundiora dictu, quam lectu. Tum ex me-
taphysicis realitates, formalitates, entitates, de modo signifi-
candi vocum: de quo scripserunt Scotus, & Albertus Saxo:
& libellus Boethi, tam illius, quàm cui titulus est de schola-
rii disciplina: qua re nullam ego in vniuersa artium om-
nium corruptela ineptiorem aut stultam magis excogita-
tam vnquam esse arbitror. Vt quærat cur nomen hoc ma-
sculinum sit, illud neutrum, hoc verbum actiuum, illud de-
ponens. Ceu verò non idem nomen apud Græcos masculi-
num sit, apud Latinos fœmininum aut neutrum. Idem ver-
bum Græcis actiuum, Latinis deponens aut neutrum: & di-
uersæ voces eiusdem significatus in eadem lingua genera, &
inflexiones habeât diuersas, & alia penè infinita, Scilicet ne-
cessariæ erant amœnæ aliquæ digressiones affectus peni-
tus, quicquid de grammatica arte, & Latino sermone pote-

Modi, si-
gnificandi

rat disci: ingenia bonorum authorum lectione defessa reparanda erant iucundis diuerticulis. Sed quum iam Latina lingua propè tota interisset, viderentque plausibile, & venerandum, magnique ad opinionem ingentis cruditionis momenti horrenda barbarie, & solæcismis orationem conspurcare, vnusquisque ad exprimendum quod volebat, verbum de sermone vernaculo mutuabatur, aliàs quòd decorum crederetur, si quam pessimè Latinè loqueretur: aliàs quòd expeditius: interdum quoque quòd meliore quidem voce non carebat quidem, sed non esset intellecta. Itaque malebant aliqui iuxta vetus dictum imperitius loqui, modo apertius; nata est hinc barbaries non vna, sicut vna erat Latina lingua, verum sua cuique nationi & genti. Aliam ex suo vernaculo inuexit Hispanus, aliam Italus, aliam Gallus, aliam Germanus, aliam Britanus, nec hi mutuo intelligebat. Cognitio ni grammatices adiuncta est poëtarum, & historicorum enarratio, atque interpretatio. Poësis oratio est certæ cuidam legi numerorum astricta, in qua non solum est pedum alligatio, sed etiam rhythmus, & concētus quidam harmonicus, quo audientium aures capiuntur, & demulcentur animi. Apparet quæsitum esse delinimentum hoc, vt si quid vellent altius in auditorum pectus demitti, & tenacius affligi in memoriam, hoc lenocinio delectationis facillè consequerentur: Nam & libentius in animos admittimus quæ sic delectant, & numeris deuincta atque alligata magis recordamur. Itaque primis & vetustis carminibus laudes sunt decantatæ Dei immortalis à Mose & Dauide, Rege Israelis: & apud gentiles deorū responsa carminibus sunt ædita, quorum oporteret quæ diutissimè recordari. Quocirca condimentum hoc rebus profuturis tantopere conducibile, quum ad res minimè est profuturas translatum, apparet ex suo loco in alienum admodum inuitum, ac coactum demigrasse: hoc asperserunt res leues, ac noxias, & tanquam melle venenum intinxerunt. Primi illi gentiliū poëtæ Amphion, Orpheus, Linus, Museus, Thamyras, & eos secuti Phemius, Homerus, Hesiodus carminibus, & cantu dulcissimo genealogias & acta periculi sunt perditorum hominum, regulatorum, pastorum, denique illorū omnium, quibus rudis, vetustas vel ob inuentionem falcis, aut rotulæ, aras & templa erigebat, & honores tribuebat vni Deo immortalis debitos. Hinc eorum peregrinatio

Barbaries multiplex.

Poësis.

nationes, nuptias, conuiuia, venationes, navigationes, quæ omnia quum narrant, mireris vel eorum patientiam, qui tam diu sustinere potuerint de rebus vsque adeò leuiculis cogitare, vel auditorum lectorumve quos longæ adeò fabulæ de re nihili tædium non cœperit. Huccine cantus illi musici erant quæsi? ut homines libenter audirent cœnatos nescio quos, aut venatos aprum, quem prima serierit puella venatrix, aut Herculem duos occidisse tauros, ex quibus sibi & comitibus cœnam struxerit. Iam pergunt in gestis illorum quos populus pro diis habet, colitque: narrant eorum bella, parricidia, adulteria, expulsionones parætum, fraudes, impietates, scelera capitalia & nefanda. At de quibus hæc? nêpe de iis quos imitari nos quatenus liceat, fas iusque sit, ita ut nullum in ciuitate admitti vel flagitium possit, vel malum facinus, cuius non homines deum aliquem habeant auctorem, & exemplum quo non modo se tueantur, verum etiam ad illud incitentur atque inflammentur: an non in theatro gentilium, & quibus erat deum atque hominum pater Iupiter, audet histrio persona adolescentis magno cum plausu dicere: Deum sese in hominem conuertisse, atque per alienas regulas venisse clanculum, per impluuium tucum factum mulieri. At quem deum? qui templa summa sonitu concutit. Ego homuncio hoc non facerem? ego vero illud ita feci ac lubens. Respondeat totum theatrum pro suo Ioue, purget deum, damnet hominem: quomodo id faciat non inueniet. Si inter eos sedebat Lælius aliquis, aut Galba, aut Gracchus aut quiquam illius æui orator surgat, dicat colorem aliquem pro suo deorum rege. Quocirca grauisissimus philosophus Plato non poësin ex illa ciuitate exegit, quam condebat hominum bonorum, sed eiusmodi poëmata & poëtas. Quid de deorum prouidentia, de præmiis bonorum, de malorum suppliciis ea dicunt, quæ exposita sint irrisioni omnium. Lucianus Sophista ex placitis Epicuræ suæ sectæ, omnes gentilium deos, eorum facinora, actiones, sacra & religionem naso suspendit: nihil facit magnum: vel vetula quæuis delyra tales deos irrideat, ac contemnat. Trahunt quidam illorum fabulas ad interpretationem quandam naturalem, ut Stoici. Alii ad moralem, sed ita quemadmodum omnes Græcæ, Romanæ, Barbaræ historie possent torqueri. Eò deducunt eorum dicta, quò ipsi pertine-

re nunquam sunt suspicati: non aliter quàm quod Donatus Grammaticus facit in explicatione consiliorum Terentii. Sunt scilicet hæc Poetarum figmenta sensus spiritus diuini, qui vnus capit omnes quotquot venire vniuersis hominibus in mentem possunt. Landinus adeò Virgilii Poësim ad mores, & naturæ causas trahit, vt non solum absolutum eum philosophum, verumetiam Christianum fuisse contendat. Homerum Græci non philosophum tantum, sed omnium quoq; sectarum & initia omnibus dedisse Ionicis, Italicis, Platonicis, Peripateticis, Stoicis, Epicuræis, Academicis. Scite Seneca: apparet nihil horum esse in illo, quia insunt omnia. Plato sententiam suam apertè pouit in Phædro, & quidem Socratis personæ assignatâ. Si quis inquit fabulis poetis non habens fidem ad cõuenientem sensum velit traducere, tanquam rusticana quapiam fretus sapientia, otio nimirum magnopere indigebit. Sed Stoici & quidam veterum philosophorum prudentissimè ad altiores sensus traduxerunt Homeri dicta, vt freta ad vulgum tanta authoritate, ac fide, minus læderent. Quanto sapientius quam nostri, qui ea, quibus vident multum à plerisque tribui fidei, malunt premere, quàm leniter ad se desistere. Sed istud aliorsum, & altius pertinet, de quo dicemus aliquando. Descendunt iam à diis ad homines. Quid aliud sunt de hominibus dicturi, quàm dixerant de diis? nefas est meliores homines facere, quàm deos. Bella & scruities deorum, & amores, & diuitias, & fraudes, & versutias cecinerant. Tales effinxerunt homines maxima laude dignos, quales deos summos: acutissimè isthuc quidem. Quæ nam enim inueniri poterat laus amplior, quàm esse diis immortalibus longe simillimum? Ego vero homuncio id non facerem? ego vero id feci, ac lubens. Canuntur & concelebrantur ab eis vltiones, bella, & exempla omnia crudelitatis. Homero imago optimi principis expressa est in Achille, quo nullus fuit truculentior, aut inhumanior. Imago sapientis in Vlysse, quo nullus fuit fraudulentior, aut mendacior. Admirantur potentiam, regnum, opes, adulantur eis, pares faciunt deo, qui his sunt præditi. Quid illi qui vel suos, vel alienos sunt amores persecuti? quanta peste pueritiæ atque adolescentiæ animos consauciarunt? Quid enim aliud sunt cordi adolescentis amatoricæ narrationes, quàm flamma stupis proxima? ipsæ per se attrahunt,

trahunt, atque incendunt, de quibus Menander sentit, cuius versiculum Paulus Apostolus ore suo cōsecrauit: Corruptunt mores probos colloctiones improbæ. Atqui omnia de libidine, de seuitie, de inani gloria, de fraudibus non dicta sunt ruditer, atque impolite, sed exulta, exornata, vt etiam absque omni rei ipsius illectamento verba ipsa per se arri-derent, atque ablandirentur. Quid verò in illis rebus, quas vltro malitia nostra expetit? quas audire, quas videre gestit, quas omnibus sensibus vsurpare, ad quas toto impetu fertur? Res sine verbis inuitassent, & attraxissent: verba sine rebus ad se pellexissent: dulci veneno dulce additum est condimentum. In quo gemina accepta est calamitas, & quòd abiecerunt occasionē tantarum vtilitatum, si illa numerorum suauitate, atq; elegantia orationis res optimas audientium mentibus instituisent commendare, & quòd teneros animos, & in quiduis flexibiles rebus pefsimis infecerunt. Istis ne tandem rebus parati sunt numeri tantæ melodix, vt melius humanis animis mala commendentur? Istis canendis affecti sunt poetæ, vt diuini vates nominarentur, vt sancti, vt pii, vt audeat dicere Ouidius:

Est deus in nobis, agitante calefcimus illo.

Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Est deus in nobis, sunt & commercia cæli.

Quæso te Publi Naso quando? quum doces quomodo puella sit expugnanda, an quum epinicion cantas de expugnata? An ne quia finxit hæc Homerus & transtulit ad deos hominum ineptias, leuitates, malitiam, scelera, dictus est ingeniorum parens? quanto ille aptius, qui nugarum parentem nominauit: & Erato sthenes, qui poësin anile nugamentū nuncupabat. Et tamen consuetudo hæc legendi ac scribendi in eam opinionem homines adduxit, vt iam non existimetur poema, nisi de vitis canat: Ita in poësin tãquam in sentinam quandam vitia omnia confluxerūt, ac recepta sunt. Lex carminum hæc est à Carullo lata. Solonem aut Lycurgum dicas, aut si quis fuit istis sanctior.

Nam castum esse decet pium poëtam

Ipsum, versiculos nihil necesse est.

Qui tum denique habent sciẽm, & lepõrem,

Si sunt molliculi, & parum pudici.

Quasi vero castus poëta esse possit, quum in libidinem est

immerfus, de libidine cogitat, libidinem meditat, ſcribit, cantillat. Plato in Phædone poëtam ait oportere fingere, ſi ſit futurus poëta: idem Plutarchus. Ariſtoteles etiam de rebus magnis & ſeriis ſcriptorẽ, nõ poëtam nominari perhibet: ſed aliud quiddam, vt Empedocle. Eſt ne magis quiddam quàm de Deo canere? atqui poëtarum eſt hymnos componere. Cur orationis ſuauiſſitate vel nugæ condierit poëta, vel res malas, magnas autem & præſtantes nõ poterit quas volet memoriæ quàm diutiſſimè mandari? Iam vero cur vera non canet poëta vt falſa? An non ſatius eſt dulcedinem veritati, quàm mendacio ineſſe? Canit Virgilius res cõmentitiæ de Aenea, canit res veras de Romanis in VI. & VIII. Cur minus hic quàm alibi poëta? An non in Georgicis poëta, & quidem melior, quàm in Bucolicis? At vero quoties in illo opere ad fabellã digreditur, ſtatim adefſe Seruius, qui ſummo neat nos Vergiliũ nõ obliuiſci ſe eſſe poëtam, hoc eſt nugatorẽ. Quàm vera Lucanus canat, ſcriptũ eſt de illo diſtichon:

Sunt quidam qui me credunt non eſſe poëtam,

Sed qui me vendit bibliopola putat.

Quaſi vero materia diſtinguatur ab aliis poëta, & non oratione. Quod ſi omnino poëta is demũ eſt, qui mendaciã verſu concelebrat, valeat poeſis. Quid mihi mendaciũ, & vitia, ad quæ feror procliuiſ, etiã ſuauiſſitate & blanditiis carminis inſtillaſ, vt medullis vel non ſentienti affigantur? Quid me in Syrenes præcipitas, quæ cantus dulcedine deceptũ interficiant? malè profecto iſti merentur de arte poëtica, quam tantis laudibus in cælum tollunt, ſi vnicum illi opus tribuũt nugari. Haſtenus quidem rerum corruptela. Iam verborũ, quæ per recentiores cõtigit. Nam vt craſſi illi victores, qui ſe, vt tempeſtas quædam à Septentrione in Occidentẽ effuderunt, non magis harmoniam, & concentũ illum Græci, ac Romani metri capiebant, quàm aſinus lyram, aut Midas Apollinis melodiam, vt eſt in fabulis, ad permulcendas aſininas illas aures omiſſo rhythmũ & proportionẽ longorũ, ac breuium ſimiliter cadentibus, & deſinentibus fuit opus, alioqui non magis metrum cenſuras, quàm orationem numeris ſolutam. Nam diſcrimen omne breuiũ, & longarum ſyllabarum proſum amiſerãt, quod acuta illa Romani, aut Græci populi auris facilè diiudicabat. Hinc vulgares omnes per Europam linguæ non aliud habent metri genus: tranſlatum

tum hoc est ad Latinum sermonē, & diuersi excogitati contentus, vt fines similiter desinerent, vt media cum finibus, vt media inter se, fines inter se, quorū singulis sunt sua nomina, caudati, leonini, & alia quæ fatius erit non cōmemorari. Sed belle in sua barbarie luserūt deploratis illis melioribus, tanquam ita esset de rebus humanis actū, vt nullius felicioris, quod ad literas pertinet, seculi spes vlla foret reliqua.

Venit in scenam poesis populo ad spectandum congregato, & ibi sicut pictor tabulam proponit multitudini spectandam, ita poeta imaginem quandam vitæ: vt merito Plutarchus de his dixerit, poema esse picturam loquentē, & picturam poema tacens, ita magister est populi, & pictor, & poeta. Corrupta est hæc ars quod ab insectatione flagitiorum, & scelerum transit ad obsequium prauæ affectionis, vt quemcunque odisset poeta, in eum linguæ, ac styli intemperantia abuteretur. Cui iniuriæ atque insolentiæ itum est obuiam, primum à diuitibus potētia sua, & opibus: hinc legibus, quibus cauebatur, ne quis in alium noxium carmen pangeret. Tum inuolucris cœpit regi fabula: paulatim res tota ad ludicra, & in vulgum plausibilia est traducta ad amores, ad fraudes meretricum, ad periuria lenonis, ad militis ferociam & glorias: quæ quum dicerētur cuneis refertis puerorum, puellarum, mulierum, turba opificum hominum, & rudium, mirum quàm vitiabantur mores ciuitatis, admonitione illa, & quasi incitatione ad flagitia: præsertim quum comici semper catastrophæ lætam adderent amoribus, & impudiciæ: Nam si quando addidissent tristes exitus, deteruissent ab iis actibus spectatores, quibus euentus esset paratus acerbissimus. In quo sapientior fuit, qui nostra lingua scripsit Celestinam tragicomœdiam. Nam progressui amorū, & illis gaudiis voluptatis exitum annexuit amarissimum, nempe amatorum, lenæ, lenonū, casus, & neces violentas. Neque vero ignorarunt olim fabularum scriptores turpia esse quæ scriberent, & moribus iuuentutis damnosa. Plautus Captiuos suam fabulam sic commendat:

Profecto expediet fabulæ huic dare operam.

Non pertractate facta est, Neque item vt cæteræ,

Nec spurcidi insunt verus immemorabiles.

Hic neque periurus leno est, nec meretrix mala,

Neque miles gloriosus.

Hanc eo commendas nomine, cur non & alias eundem ad modum componis? Sed statuerant omnino populo se venditare, & ab illo captabant plausum. Poeta quum primum animum ad scribendum appulit,

Id tibi negotii credidit solum dari

Populo vt placerent quas fecisset fabulas.

Erat ille populus & ignorantia numinis, & magnitudini opum ac imperii in omne deliciarum ac voluptatum genus profusus, & proiectus: nec aliud ingenti favore excepturus, nisi ea quæ animo sic imbuto atque instituto obsecundaret. Recentiores in linguis vernaculis multo mea quidem sententia excellunt veteres in argumento deligendo. Nullæ serè exhibentur nunc publicæ fabulæ, quæ non delectationem utilitate coniungant: quemadmodum iidem recentiores arte superantur à præcis Poetis, tamen nec illi ubiq; fuerunt artis obseruantes, Aristophanem dico, Plautum, Ennium, &, qui omnes dicitur arte vicisse, Terentium. Nam decori sæpe obliuiscuntur. Sic agunt fabulas, vt videantur agere, quod est indecorum: nam fabula non refert seipsam, sed rem gestã, aut quæ gesta fingitur, vt rem pictura, non se. Sume tibi verbenas ex ara, inquit Dauus apud Terentium: at res Athenis acta exprimebatur, nõ in scena: neq; enim in scena pepererat Glyceriũ, vt eius infantulus inuoluẽdus esset verbenis arc Apollinis, aut Bacchi, quæ duæ in scena erigebãtur, vt Donatus exponit. Nonne tu dixisti mihi esse iniuicitias inter eos, ait Simo. Atqui scenæ ita erant occupatæ, vt nullus existat locus in quo id potuerit Dauus dicere Simoni. In Mostellaria Plauti nominatur de improviso quidam, cuius nomen paulo antea dicebat se ignorare, qui nominat. Et in Pœnulo loquitur Hanno Pœnus. At vt scias nunc de hinc Latine iam loquar: quum res fingatur Athenis contigisse: nec seruasset decorum, si dixisset, Græcè loquar, sed sic: lingua qua tu me intelligas, atque hic iuuenis. Tum in media actione, inducit dicentem agi fabulam. Donatus illo Terentii loco, vtinam inuenirem vnde me præcipitem darem, ait: Non posse ferrũ nominari in comœdia, ne transeat in tragœdiam. Quod si verum est, non semel ex focco in cothurnũ transcendit Plautus. Nam in Pseudolo ferrũ nominatur: & in Cistellaria adulescens quidam vult sibi manũ adferre gladio armatã. Sed forsatis dictũ illud Donati est ex nimis illius subtilitatibus.

Hist.

Historia sequitur, in qua diffinienda parum ei iustos limites circūdederunt. Alii enim sequuti etymon historiam dictam volunt ab *ἱστορίη*, quod est videre, quasi viderit quis quæ scribat. Alii, vt Cicero, historiã finiunt esse gestam rem ab ætatis nostræ memoriæ remotam. Quæ duæ expositiones inter se pugnant, ita vt quæ Lilius de bellis Punicis scribit non sint prioribus historia: quæ verò de sua ætate nō sit Ciceroni. Ceu verò nō queat historicus res persequi, quibus ipse interfuerit. Quid quòd ipse Cicero, quum de historia scribenda deliberaret, primo de legibus sic disputat. Quæ quibus temporibus scribendi capiatur exordium. Ego enim ab vltimis tenses, quoniã illa sic scripta sunt, vt ne legantur quidem, ipse autem ætatis suæ memoriã deposcit. vt ea complectatur, quibus ipse interfuit. A. Ego verò huic potius assentior: sunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi Gnei Pompeii laudes illustrabit: incurret etiã in illum memorabilem annum suum, quem ab isto malo prædicari, quàm, vt aiunt de Romulo & Remo. Sic Cicero: qui quid sit historia quanto verius ac dilucidius in libro secundo de oratore, videlicet opere maioris eruditionis, ac iudicii. Historia est, inquit, testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis: nam quòd ab *ἱστορίη* deducitur, hoc valet, vt historia res sit visa, atque spectata, quasi quis dicat gesta. Quæ contra fabula sit quam nemo viderit, quemadmodum Lucianus ait Ctesian quendam Guidium de rebus Indicis scripsisse ea, quæ nec ipse viderit, nec de alio narrante audierit. Ergo quum testis sit temporū, & lux veritatis, prima eius deprauatio fuit admisceri rebus gestis mendacia. In initio à Poëtis, qui quòd solam captarent audientium voluptatem, & aurium quandam titillationem, ea sola consecrati sunt, quæ delectarent: quod quum efficere se interdum germana rerum veritati non confiderent, & veris miscuerunt falsa, & ipsa eadem vera aliò detorserunt, vbi plus putarent habitura vel gratiæ vel admirationis. Abusi sunt ad eam rem loquendi figuris, metaphoris, allegoriis, amphibologiis, similitudinibus rerū, aut nominum: vt hominem cui esset nomen tauro, taurum bouem esse proderet, nauem cui aries insigne, arietem: Vellus fuluum, vel aurea scobe inspersum, aureū: excelsum montem cælum: partem sublimem terræ, superos: deuxam, in-

feros. Si quis suo periculo alterum è morte liberasset, pro illo dicebant mortem oppetisse: sphaeram astrologiæ dixerunt: cælum: montes teretes columnas quibus fulci retur cælum: longam hastam cælum tangere: grandem clypeum turrim. Fuerunt Poetæ scriptores antiquissimi: tradebant illa rudissimis hominibus elegatissima, vt illo seculo, oratione: tenebant ingeniosos, capiebant tardos: paulatim error traditus per manus, & confirmatus effecit, vt tam occulta veritas, & tot inuolucris operta, retegi iam & proferri à sequentibus non posset. Phurnutus, & alii non pauci tentarunt veritatem ceu nucleum ex poeticis nucibus elicere, sed parum feliciter, & mira inter se diuersitate. Accesserunt confusiones nominum: multi enim eodem vocati sunt nomine, vt Hercules, Ioues, Saturni, Apollines, Iunones: & à Poetis similitudine morum, aut formæ aptata nomina: vt quemadmodum Romæ multis principibus indita sunt sordidorum hominum propter similitudinem nomina, vt patri Pompeii Magni Menogenis coqui. Cornelio Scipioni Serapionis: Lentulo Spinttheris. Sic Poetæ reges vocarunt Ioues, vt Plautus inquit. Viros robustos Hercules: Reginas Iunones: sapientes virgines Mineruas. Quo factum est, vt quæ alius gessisset, alii attribuerentur: sicut omnia Herculum gesta, qui lex esse produntur, vni Herculi Thebano: omnia Iouis qui fuerunt Ciceroni tres, Ioui Cretensi. Et quum nihil magis faciat ad historiæ lucem, quàm digestio temporum per notas quasdam insignes ante Olympiades omnia prodita sunt perturbata & obscura, quòd nulla fuit temporum ratio atque annotatio communibus quibusdam signis tanquam luminibus distincta & impressa: quemadmodum Varro Terentius scribit author imprimis diligens & doctus: alii enim Aegyptiis regibus signabant æuum, alii Atticis, alii Sicyoniis: ita vt quid, quòque tempore sit actum confundatur: haud aliter quàm præcæ mensurarum & ponderum rationes propter tantam varietatem ægrè ad has nostras possunt conferri: ac ne præsentibus quidem inter se eadem ipsa de causa: nec solum in positione ætatum, sed in numero etiam annorum vsque ad derisus est in mendaciis progressum. Vbi sexaginta annos hi numerant, illi sexaginta millia: vbi centum, alia ducenta millia, vt in annis Aegyptiis, & Chaldæis, in quibus gentes illæ sine fronte mentiebantur. Annum hi habeb

habebant menstruum, illi bimestrem, hi trimestrem, illi quadrimestrem, semestrem, decem mensium, duodecim mensium: aliis vnaquæq; syderis cōuersio erat annus, vt nobis solis. Et fuit illis nationibus tanta cupiditas patriam suam extollendi, præsertim ad exterarum nationes, vt vanissima commenta non dubitarint impudentissimè asseuerare. Ita quòd Cicero & Quintilianus, & Iuuenalis historiã Græcam mendaciorum damnant. Cōmune est illis omnibus ad orientem & meridiem nationibus. Quid enim leuius in mentiēdo quàm Aegyptii ventosa regio, vt inquit Hadrianus, & ad omnem impultum mobilis. Sed Græcos multæ res ad mentiendū in historia pellexerunt. Primū idem illæ patriæ amor, quã putarunt se vehementer celebraturos si magnitudine mendaciorum extollerent, & se de illa optimè mereri. Præter hæc in Græcia ingens fuit excellentium ingeniorum copia, tum dicendi facultas prompta & abundans: quæ si se intra veritatis limites cohibuisset, non valuisset seipsam ferre tantis viribus luctantem secum & erumpere nitentem: ita quam materiam ex rebus non poterant uancisci, ipsi finxerunt sibi inusitatam, raram, immensam, admirabilem, stupendam; in qua se vis illa ingenii ac orationis facillè exerceret. Sic etiam iudicabant se magis lectori placituros, quàm illos qui nudam essent & simplicem veritatem persecuti: præsertim quòd viderent superiores occupasse laudem veræ narrationis, se si eadē dicerent fore contemptui, nec lectorē inuenturos. Quid quòd videbant illa grandia & tragica, & fabulosa magis otioso lectori arridere, magnamq; sibi parasse gloriam qui illa scripsissent, vt Homerum, Hesiodum, Musæum, Orpheum, & alios præscos poetas. Iam quò minus possent redargui non ausi sunt de rebus Græcorum mentiri, quãdo quidem facillè possent domi à multis confutari, longe petierunt historiam in qua tutius mentirentur: res Persicas, res Aegyptias, res Chaldaicas desumpserunt sibi, vt Herodotus, quem verius mendaciorum patrem dixeris, quàm quomodo illum vocat nonnulli, parentem historiæ: & Diodorus Siculus quem nescio cur Plinius dicat desisse primum apud Græcos nugari, quum nihil sit eo nugacius. An defendit eum titulus, quòd liberos suos non illecebrosa aliqua nuncupatione inuidiosos fecerit, vt priores, sed bibliothecæ historiam inscripserit. Alii ad mendacia prolabantur imprudentes: quòd verita-

Græci cur
mēdaces
in histo-
ria.

tem rei non petunt unde oportet: sed colligunt ex iis, in quibus raro est eam inuenire, nempe ex dissipatis rumoribus, ex epistolis, quæ dum res geruntur sunt scriptæ, in quibus certiorum amicus amicum reddit non de his quæ sunt gesta, sed quæ ipse audierit: quale est quod Cicero scribit ad Atticum in Britannia nec scrupulum quidem esse auri, id scilicet fama vulgarat primo Cæsaris ad eam traiectu. In laudationibus vel viuientium vel mortuorum multa affinguntur, quo maior & præstabilior appareat, qui laudatur. Lilius ostendit nonnunquam quosdam historicos secutos funebres orationes falsa quædam pro veris prodidisse. Explicatius Cicero in claris oratoribus loquens de epitaphiis: Quamquam, inquit, his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt: falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, quum homines humiliores in alienum eiusdem nominis intunderentur genus: ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patritius cum Seruio Sulpitio consul anno X. post exactos reges fuit. Sic ille. Addit inter virtutes historiæ esse illam magistræ vitæ: atqui non raro de leuibis rebus scribitur, in quibus nihil sit omnino utilitatis aut fructus: ut de conuiuio, de venatione aliqua. Sæpe de rebus noxiis, ut de amoribus, ad quorum vel solam commemorationem humanus animus inflammatur non aliter audiendo, quam videndo: Item de vltione eius, qui læsit prior: quod ut libentissimè facimus, etenim versiculo quodam Græco fertur esse dulcissimum, ita etiam cum voluptate quadam audimus, & approbamus. Iam de bellis cum admiratione & commendatione, ut legentis animus ad cupiditatem eius rei vltro delabatur, quam audit tantopere celebrari, ac extolli. Nec pauci principes ad arma, & bellum venerunt haud alia de causa, quam extimulati gloria eorum, qui aliquando vincere. Miltiadis tropæa Themistoclem exuscitabant. Achillis nomen Alexandrum accendit. Alexander Cæsarem, Cæsar permultos. Occidit Cæsar variis præliis C. XCII. M. hominum sine bellis ciuilibus. Hæcine aliquis in laudibus eius ponat, tantam, ut sapienter inquit Plinius, iniuriam generis humani: soluantur diaboli, plures occident, laudabitur vero Iulius Cæsar, quod tot hominum milia neci dederit, quum ne vni quidem potuerit vitam dare. Non est ausus

computare sanguinem ciuilem. At si quis acute inspiciat, quid aliud sunt omnia inter homines bella, quàm ciuilia? Non minore coniunctione deuinctus est Indus Romano, quàm Romanus Romano: non raro etiam maiore: hoc docet natura, hoc iubet naturæ author & magister Christus. Additur historiam esse imaginem veritatis. Imago ea est absolutissima, quæ rem neque maiorem reddit, nec minorem, non ut vmbrae in ortu & occasu solis longissimæ, in meridie prope nullæ. Quidam & sua laudibus in maius auxerunt, & aliena inimica in seftatione quantum ipsis licuit depressoerunt: quorum neutrum est historici, sed singula suæ magnitudini ac naturæ relinquere. Inuenias apud scriptores rerum Græcarum ex culice, quod aiunt, factum elephantum Indicum: proponunt nobis tanquam egregium & clarissimum aliquem ducem, qui semel tantum sit cum hostibus cōgressus. Si cogites quibus eum ornent laudibus, aliquem telecturum speres Alexādro, aut Cæsare, aut Pompeio præstantiorem: prodit aliquis Iphicrates Atheniensis, aut Agis Lacedæmonius, aut Philæpomenes Megapolitanus: nō hos vitupero, sed tot laudibus dico impares: quod Sallustius perstringit, dicens: Atheniensium res gestas sua quidem sententia satis amplas fuisse ac magnificas, verum aliquanto minores, quàm fama feruntur: sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere, virtus tanta habetur, quautū verbis potuere extollere præclara ingenia. Ea vero Græcorum iactantia rerum suarum magis aucta est & impudentius, postquam magnitudo rerum Populi Romani claritatem Græcorum cœpit obscurare, & quasi officere luminibus. Tum Græci ne Romanis substructionibus sua ædificia opprimerentur, cœperūt & ipsi altius tecta sua erigere, & granditate verborum, & quum rebus deficiebantur, mendaciis quoque. Scripsit Plutarchus ingens quoddam opus de vitis illustrium Græcorum, & Romanorum per collationem, & alterū breuius de similitudine rerum Græcarū & Romanarū, quod inscripsit paralella. In priore quàm iniquæ comparationes? Producit Romanus Marcum Catonē, vel Claudium Marcellū: opponit Græcus Aristidem, aut Pelopidam. Producit Romanus Brutiū, producit Græcus Dionē. Mirmilliones cum Thracibus cōparantur. At in

initio conuincit
Cabilon

Plutar-
chus.

collatione quæ labor, quæ anxietas docti hominis, nec infacundi, vt in pari magnitudine similes ostēdat, vel dissimiles? Quam trahit breue corium dentibus, vt sutor? lam in Parallelis loca quæ susceperat replenda, quando de re ipsa nō potest, de suo implet, ne quid turpiter hians & inane, vel lecto rē offendat, vel minorem faciat existimationem rerum Græcarum. Hæc quidem veteres. At verò recentiores homines hanc partem memoriæ, hoc adiuuentum prudentiæ penè totum amiserunt. Si narrant prisca, vt Græca illa aut Romana, aut barbara, ibi mira imperitia hominum, locorum, temporum, & sine fronte, sine pudore, mendacia fortiter asseuerata de iis, quæ prorsum ignorabant. Cuiusmodi sunt crebra in historicis libris linguarum vulgariarum. Sed in eis quoque quæ Latinæ existimantur, qualis est liber de vitis philosophorum; qualis de gestis Romanorum moralizatis: quid erat opus tantis mendaciis? ceu verò moralizationē, quam quærebatur non potuisset inuenire in veris Romanorum gestis. Sed fortassis hæc, quæuis grauia, tolerabilia fuerint. Quale est in res sacras hanc quoque licentiam mentiendi irreptisse; seu potius apertè esse inuectam: vt quæ traduntur de lepra Cōstantini, & balneo sanguinis puerilis, de lepra Vespasiani, de Gamaliele, de Beronice, de actis Christi, & diuæ virginis: clamamus & latramus ad minora, conuiuemus ad hæc, quæ si in manus impiorum hominum veniant, sanctissimā & grauisimam nostram pietatem ridiculam illis, & exhibendam reddiderint. Nec in rebus propinquioris memoriæ tradēdis sumus religiosiores. Scribūt Galli Gallica, Itali Italica, Hispani Hispanica, Germani Germanica, Britanni Britannica, aut alij in gratiā gentis cuiuspiam: putat rerum author id se tantū munus suscepisse, vt quantū possit, gentem illam euehat: non oculū ad veritatē adiicit, sed ad decus illius nationis: hoc ratus esse historiam scribere, si quid gens illa præclarum egerit, prodere, dilatare, exornare, extollere: si quid turpiter, aut ignominiose, teget, eleuare, extenuare, defendere, excusare. Stulti non intelligunt hoc non esse historiam scribere, seu causam illius gentis agere, quod patroni est, non historici. Nec in actis sanctorum scribendis maior est veritatis custodia, in quibus omnia oportebat esse exacta, & absoluta, vnusquisq; eorum acta scribebat, vt in quenque erat affectus: ita vt animus historiam dictare,

non veritas. Quàm indigna est diuis & hominibus Christianis illa sanctorum historia, quæ legenda aurea nominatur, quam nescio cur auream appellent, quum scripta sit ab homine ferrei oris, plumbei cordis. Quid sædus dici potest illo libro? o quàm pudendum est nobis Christianis, non esse præstantissimos nostrorum diuorum actus, verius & accuratius memoriæ mandatos, siue ad cognitionem, siue ad imitationem tantæ virtutis, quum de suis ducibus, de philosophis, & sapientibus hominibus tanta cura Græci & Romani authores perscripserint. Sed sunt aliqui paulò digniores historici nomine, vt Frosardus Gallus, Aut Monstreletus, aut Philippus Comminius, aut Valera Hispanus. At isti omittunt sæpe præcipua, & quæ ad exempla, quæ ad rerum vsum conducerent: dicunt de nugis, de rebus leuissimis: vt in caritate annonæ quanti Abbas quidam triticum venderit, aut quomodo prouentus monasterii auxerit: vt in prælio, quomodo miles aliquis gladium amiserit, aut in pedes descenderit, aut in equum ascenderit celeriter: quem admodum Lucianus insectatur historicum quendam sui temporis, qui in narratione conflictus ad Europum Syriæ, relicto prælio longam fabulam exorditur de Masaccha quodam Mauro milite, qui præ siti aberrauerit, & incidit in quosdam agricolas, à quibus prandio est exceptus, quorum vnus aliquando fuerit in Mauritania, & alia inepta. Iam prudentiæ nihil possis illhinc haurire: non conciones admiscet, quas iuuet legere, non sententiam suam acutè interponunt, non prudenter admonent. Sunt in illis, quos modo nominavi, quidam dialogismi & sermones, & admonitiones loquacissimæ, & frigidissimæ, vt mirer essetam patientem vllum stomachum, qui illa possit deuorare, dumtaxat quod res insulsæ, nullo condimento concinnantur, non eruditionis, non acuminis, aut iudicii, non eloquentiæ, & ornatus orationis. Equidem haud ignoro satis esse historiæ, si sit vera, quæ vt reliqua habeat omnia, si veritatem non habet, obtinere nomen suum non potest. Sed tamen iucunditas orationis detinet lectorem, vt res illas gestas velit cognoscere, neque id semel. Cui lectio vna sufficit vel Liuii, vel Taciti, vel Thucydidis? Quis non authores illos sæpius sumit in manus, sæpius perlegit? At nostri in illo suo Latino sermone, stilo sunt sordidissimo, ac spurcissi-
mo,

mo seu nullo potius: neque enim est stilus incondita illa barbarismorū & tolæcismorum congeries. Si vernaculis scribunt linguis, vnus est rotius orationis color fuscus, & dilutus, vnus habitus, sine sale, sine vlla gratia & cultu, tenere vt lectorem dimidium horæ vix possit. Idcirco nec eos, nisi homo curiosus, legit, & cognoscendi temporum cupidus. Qui vero relegant, non inueniunt, vt satius ducant libros legere apertè mendaces, & meris nugis refertos, propter aliquod stili lenocinium, vt Amadisum, & Florisandū Hispanos, Lancilotum, & mensam rotundam Gallicam, Rolandum Italicum: qui libri ab hominibus sunt otiosis conficti, pleno mendaciorum genere, quod nec ad sciendum quicquam conferat, nec ad bene vel sentiendum de rebus, vel viuendum tantum ad inanem quandam, & præsentem titillationē voluptatis: quos legunt tamen homines corruptis ingeniis ab otio, atq; indulgentia quadam sui: non aliter quàm delicati quidam stomachi, & quibus plurimū est indultum saccareis modo, & melleis quibusdam condituris sustentantur, cibum omnem solidum respuentes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS DE
causis corruptarum artium
Liber Tertius, qui est de
Dialectica cor-
rupta.

NVNC DE DIALECTICA differamus. Nam ea est, cui statim à grammatica puer committitur: de qua mihi fufius est, & cum cura disputandum. Quoniam, vt est à plerisque sordidè contrectata, seu conculcata verius, multum contraxit squalloris, ac sordium, quam tamen conueniebat longè esse purissimam, atque integerrimam: nempe aditum, atque instrumentum aliorum studiorum, & artium: ex qua deprauata non parum aliarum quoque, vt philosophia, medica ars, & Theologia sunt contaminatae. In has enim artes plurimum quisque ex illa puerili institutione transiit. Itaque cõtingit ei, quod de codicibus dixi primo libro. Nam qui eorum multum fuerunt in manibus hominum imperitorum, hi mendosiores ad nos venerunt, quàm qui in bibliotheca aliqua intacti iacuerunt, situ & puluere operti. Danda est ergo maior opera, & accuratior, quo repurgetur exactius, præsertim instrumentum cæterarum. Nec solum noui eius professores, sed veteres quoque in locandis finibus, in assignando eius officio, sunt falsi. Nam Dialectica inter initia sua, & cõtinuo in ipsis originibus res delicata, & tenera ab imperitè tractantibus iniuriam accepit: quo magis nescio culpandi sint recentiores, qui priorum errorem non animaduertunt, an danda iis venia: quum de acumine, iudicio, diligentia vsu rerum, ac peritia magna conspiratio ne de se desperan

teles, bona, vt puto, fide à me versus, quæ sunt ei ex Platonis
 sententia desumpta, vt iustior sit excusatio culpæ cum tanto
 viro coniunctæ: & ignoscendum sit eiismo di ducem & præ-
 ceptorem secuto. Principio si ita est iam non solum est de
 sermone dialectica, sed de rebus, & quidem omnibus. Deinde
 videtur Aristoteles sentire Dialecticam non habere modo
 veritissimi instrumentum, sed copiam domi eorum quan-
 dam, & velut thesaurum: quod quis non videt nullius artis,
 aut facultatis esse, & si cuiusquam est id potius altiori cuidã,
 quæ metaphysice vocetur esse deferendum. Nec illud sanè
 responsum procederet habere eam instrumentum probabi-
 lium per locos argumentorum: nam quid ex illis disputabit
 dialecticus de pronuntiato hoc: nota est quæ partes habet
 nullas. Cicero explicatius quidem, sed nescio an plura in ar-
 tem hanc, quàm Aristoteles, coniciat. Nam in Bruto ad
 hunc modum ait de Seruio Sulpitio loquens. Sic enim Bru-
 te existimo Iuris Ciuilis magnum vsus, & apud Scæuolam,
 & apud multos fuisse: artem in hoc vno quod nūquam effe-
 cisset ipsius Iuris sciëntia, nisi eam præterea didicisset artem,
 quæ docet rem vniuersam tribuere in partes, latentem expli-
 care diffiniendo, obscuram explanare interpretando, ambi-
 guam primum videre, deinde distinguere, postremo habere
 regulam, qua vera, & falsa iudicarentur, & quæ quibus pro-
 politis essent, quæ nõ essent consequentia. Dialecticam mi-
 hi videris dicere. Ita planè. Hactenus Cicero. In quo id quod
 dialecticæ erat præcipuũ tradere instrumentũ inueniendi, omi-
 sit, credo Stoticos sequutus, qui intra iudicandi fines diale-
 cticam concludunt, & eã finiunt sciëntiã veri, & falsi, & neu-
 trius: at hoc secuti diffinire, diuidere, obscuram rem explana-
 re, omnis sunt artis, non alicuius vnus. An enim dialecticus
 dicet verum nean falsum sit melius ciuitatẽ ab vno regi, quã
 à multis. Vel hoc: angulum obtusum æqualem duobus esse,
 recto & acuto. Sed nec instrumentum habet dialectica, &
 vt Cicero vocat, regulam. Quænam ars habet regulam, quæ
 mihi dicat, an verum sit, duos angulos acutos conficere
 vnum rectum, præter geometriam? Neque verò Cicero hoc
 non videt, sed vt est solutus ac liber, & probabilia tanquam
 aues confectatur, nusquam consistit. In Academicis enim
 quæstionibus sic loquitur: Dialecticam inuentam esse dici-
 tis veri, & falsi quasi disceptatricem & iudicem. Cuius veri
 & fal

& falsi, & in qua re? In Geometria ne quid sit verum aut falsum dialecticus iudicabit? An in literis, an in musicis? At ea non nouit. In philosophia igitur sol quantus sit: quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat iudicare? Quid igitur iudicabit? quæ coniunctio, quæ disunctio vera sit, quid ambiguè dictū sit, quid sequatur quàmque rem, quid repugnet. Tantum Cicero. Nec diffiniendi aut diuidendi norma huius est artis, sed alterius, quæ magis in cognitione rerum versetur. Ideo rectè illi, qui, sicut Boethus inquit, censuerunt nõ esse hanc partem philosophiæ, sed velut ferramētum, ac suppellectilē aliarum artiū: nec illud Petrus Hispanus indoctè dissimiliter ac solet: Dialectica est ars artium non excellens inter omnes artes, quod imperiti dicūt, sed sicut ministra: ideo addit: ad omniū methodorum principia viam habēs, quod est ab Aristotele desumptum in Topicis. Quocirca Plato quum nihil vellet dialecticæ ex iis, quæ iam attributa, & quasi vsu, & diutina possessione vindicata fuerant, detrudere: videretque illa, quæ posui maxima ex parte iuris esse primæ philosophiæ, dialecticam dixit esse speciem quandam, & velut propaginem metaphysiæ. Nec Aristoteles dissimulauit, metaphysiæ esse, quæ ad Logicam transferentur, quum in elenchis, ut dixi, tum quod statim ingressum dialecticæ fecit categorias, & quasi fundamentum artis ex prima est philosophia mutuatus. Quocirca parum est dialecticæ pro dignitate locus assignatus, ut ad eam ilico à Grammatica puer mitteretur. Quid inueniet, quid dicet de probabilibus, & principiis aliarū artium atque disciplinarum, cætera præterquam verborum, aut ad summum historiarum, & carminum planè rudis, atque vtinam horum istorum non prorsum inscius. Hinc videmus tam multa in artem hanc esse nugacissima commenta infarcta, quod aliquid erat loquendum puero rerum omnium scitu dignarum experti. Sed antequam ad hæc venio, pergam de prisca artis authoribus dicere, quorum primum, ut in omni artium humanarum genere, Aristotelem meritò posuerim. Nam Platonis etsi magnā sunt in illius operibus artium omnium ac disciplinarum sparsa semina, & dialecticæ tota ratio, atque exercitatio in eius dialogis eluceat, præceptū tamen nullum ferè disertis extat verbis, præter litigiosa quædam in Eutydemo: multo minus Zenonis, Eleatis & Parmenidis

nidis: ad quos refertur artis inuentio. Sed indubie Aristoteles eam in artis faciem reduxit, vt & rhetoricam. Cæterum, quod liceat cum bona venia dicere, præterquam quod more suo obscure, & prolixè, etiam parum aptè ad vltum vel inueniendi argumenta, vel iudicandi argumentationes. Nemo est enim, qui quantumlibet diligenter lecta, & excussa vniuersa Aristotelis Logica, sentiat se instrumentum habere, quo in aliqua ad differendum materia argumenta in promptu excogitet. Eius primus liber, quem statim obiectum ingredientibus voluit, est categoriarum, hoc est, prædicamentorum, quæ Quintilianus transfert elementa, Capella prædicaciones: cuius cognitio ac tractatio, vt dixi, altioris est facultatis, nempe primæ philosophiæ: scilicet non ignarus iuuenem nihil posse de aliarum artium principiis dicere, aut inuenire, quæ essent probabilia, nisi eorum notitia imbutus, quæ *ἰν τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ* traderentur: idcirco eadem ipsa eisdem penè verbis in eo repetit opere. Decem facit rerum genera, in qua distributione siue ipse author illius fuerit, siue quis alius Pythagoricus, aut Megarensis, quid secutus sit, equidem non facile dixerim. Neque enim ordinem essentiarum ipsarum rerum, quem nemo percipere, & tenere potest, quum sint rerum essentiarum, vel ipso Aristotele teste, obscurissimæ, & procul à cognitione mentis humanæ remotæ. Adhuc enim inter eos, qui operam aliquam in studiis philosophiæ ponunt, ambigitur, quæ vera sint inhærentia à substantiis illis, quibus adhærent, nõ mente, & cogitatione, sed re vera distincta, tametsi nõ sede, aut loco, quæ contraria. Sensuum vero, & cognitionis nostræ ordinem, non est secutus: alioqui primas obtinuissent partes inhærentia, & alia essent disiuncta, quæ connexuit: alia copulasset, quæ disgregauit, nempe quæ sub eundem sensum caderent, aut diuersos, tam internos, quàm externos. At verò in natura prima sunt causæ, principia, elementa simplicia, tum agere & pati: postrema omnium composita: nec simul sunt quantitas numeri, & quantitas molis, quum ex hac nascatur illa: & prior qualitas, quàm ad aliquid: nec ad aliquid naturæ est, sed artis, vt habitus. Adde quod sicut ipse idem Aristoteles in prima philosophia sapienter dicit, mens nostra non aliter se ad naturam manifestissimam habet, quàm nocturæ oculis ad lumen solis. Nec numerum quæstionum de prima substantia re-

spexit, quum multa quæ rantur, quæ non sunt hic connume-
rata. Vt si quis roget, quomodo sit Socrates sublatus, vene-
no inquit: cum quo disputat, cum Prothagora. Iam heri
& hodie de prima substantia non dicuntur: tempus vero de
illis dicitur, vt genus de speciebus, & in ea diuiditur vt par-
tes. Quid quod quæ stiones confunduntur? Et in confesso est
alia & ex his, & præter hæc potuisse dari genera, tum aliqua
posse aliis concludi, & compræhendi. Nam permista & con-
fusa esse sua prædicamenta Aristoteles non dissimulauit,
quum aliqua ex his quæ essent *πρόσι* in qualitate posuisset,
& positionem, *ἢ τοῖς πρόσι*: qui si categorias tantum colle-
git magis quàm digessit, & ostendit magis quàm numera-
uit, tolerabile est esse confusas: quod & nos fecimus in his,
quæ indicatione tantum egent, vt in iis ipsis, & argumentor-
um locis. Et habent genera hæc tantam difficultatem, vt
non solum adolescentulo in manus posita, & rudi, sed etiam
grandiusculo, & maiore rerum cognitione instructo nego-
tium facessant: vt nemo facile dixerit, quæ in his decem re-
rum generibus collocentur, egressus quotidiana illa, quæ
crebro audit, nisi multum, & sæpe pertractarit: quod idem
ipse author fatetur in calce capitis *πρὸς πρόσι*: imò vero ne-
sciet, nisi vnumquodque norit diffinire, quod est infinitum.
Sæpe etiam assignantur loca pro libito, aut ex leui aliqua
coniectura, vel suspiciuncula, traditis ab eo omnibus tam
implicate, vt opus sit passim multis ad singula interpreta-
tiunculis, imò interdum quoque diuinatiunculis, tanquam
cuneolis, & commissuris, recissuris, & reconcinnationibus,
quibus nihil est tam alienum, ac abhorrens, quod nõ eò quò
institueris, pertrahas: vt si quis quæ rat, quorum hæc sint
prædicamentorum, gloria, fama, effectus, iulurandum, ætas,
testimoniũ, cuiusue liber? substantiæ ne? quum constet for-
ma? an qualitatis ex quarto ordine? si huius, cur magis quàm
arbor? Tum similitudo, & paternitas: nam ad aliquid non
sunt, neque enim est paternitas filiationis paternitas. Atqui
si sit patris paternitas: sic erunt omnia ex genere qualitatis
πρόσι: quanquam satis multa ponat, vt scientiam, virtutem,
vitium, adducens non inconuenire genus & speciem esse di-
uersarum categoriarũ, quum id tamen disertis verbis neget
in quarto Topicorum. Scio posse ad hæc responderi. Quid
enim in contrarium adfertur tam apertum, ac dilucidum,

cui responderi non possit, præsertim à contentioso: sed illud ab inquisitore veritatis est tacitè spectandum, quàm aptè, quàm congruenter, quàm bene. Iam hæc genera nihil ad diffiniendum iuuant, non ad diffinitiones essentialia, quum præter vnâ aut alteram ordinationem prædicamentalem, reliquæ propè sint ignoratæ propter differentiarum obscuritatè & penuriam: de qua Aristoteles ipse conqueritur: Nec accidentales causarum, inhærentium, partium: nam hæc in hisce elementis non explicantur. Succedit Categoriis liber *πρὸς ἑρμηνείας*, id est, de interpretatione, quod, vt nomen ipsum sonat, magna ex parte Grammatici est potius, quàm dialectici officii: nam cuius est dicere, quid nomen sit, quid verbum, quid pronuntiatum, quid vniuersale, quid singulare, nisi Grammatici? Quod si ars Grammatica tradita iam ante Aristotelem fuisset, superfedisset profecto philosophus acutissimus illis de rebus in dialectica præcipere. Sed quia videbat non oportere illa à dialectico ignorari, quum nullus de iis mentionem fecisset, non iudicauit esse prætermittendâ. Pronuntiatâ illa, quibus additur modus, non habent dialecticam, sed grammaticam quæstionem: videlicet de significantia illarum vocum, *ἀναγκαῖον, δυνατόν, ἀδύνατον, ἰνδιχέμενον*: qua voce mirè est Aristoteles delectatus, pro eo, quod potest & contingere, & non contingere: quum sit potius, quod solet fieri, quod vsu venit, quod est probabile, quod in nobis, inq; nostra facultate est situm: quod verbo eius ostenditur *ἰνδιχέμενον*. In hisce autem modalibus, seu affectis vel res spectauit: quomodo aduerbia omnia modi sunt, & modales enuntiationes reddunt, quod Boëthius subsignificat, vt Socrates celeriter currit, bene, malè. Tum verba, vsu venit, solet, cōgruit. Nam in hisce omnibus, & in finitis harum similibus, haud secus quàm in illis de necessario, & impossibili, ambiguū esse potest, quid modi vel aientes significet, vel negates, quæ quibus respōdeant, & cum quibus recurrant aut nō recurrât, Sin in pronuntiatâ ipsa est intuitus, vt eas modales nominaret, quæ temperatæ, & affectæ essent modo quodam, qui ipsi pronuntiationi competeret, vt necessario. q. necessaria enuntiatio, impossibile impossibile: non videtur causa cur quatuor illos ita recensuerit, quasi nō essent alii. Eius enim sunt facultatis, & officii, verum, falsum, scitū, opinatū, quæ loau,

nes Buridanus, & alii quidam scholastici in modos referunt, credibile, probabile, opinabile, certum, incertum. Nisi forte Aristoteles pronuntiata spectavit ex rebus, non ex nobis. Sed certe in his non plus erat quod esset ex dialectica petendum, quam in aliis, quibus aduerbia inseruntur.

Priora analyticalica. Adduntur volumini *Περί ἰσχυρίας* duo libri priorum Analyticorum, vtilis quidem illi, & magni, atque excellentis ingenii. Sed vtilitas hæc obruta est primum multis superuacaneis adiectis, vt de modalibus, quæ ad rem non magis faciunt, quam cætera aduerbia. Nam de illis statuendum est ex negatione, affirmatione, vniuersalitate, particularitate. Impossibile non aliud est hoc loco, quam nunquam, necessario quam semper, possibile quam aliquando. Tum de reductionibus syllogismorum, de iis, quæ vera ex falsis nascuntur, quod est cuius ita promptum, vt vix sit credibile Stoicos acutos homines, & in dialectica multum versatos negasse id posse fieri. Omnia verò tanta subtilitate dissecat, vt laboriosus sit instrumentum intelligere, quam vsus ita pulcherrimum organum, & superuacaneis oneratum, & in tantas minutias fractum, & concisum parum habile videntibus reddidit.

Posteriora analyticalica. Sequuntur posteriora Analytica, doctum sanè opus, acutum, & bonarum rerum plenissimum. Sed quorsum hæc tam bona? quid ad dialecticum de opinione, de errore, de ignorantia? non huius sunt loci, sed disputationis de anima. Demonstratio verò non videtur ad dialecticum pertinere, quum hic probabilia tantum speculetur, & quæ contradictionem patiuntur ex Aristotelis ipsius sententia. Demonstratio verò incertis, & indubitatis versetur, vt magis id videatur primæ philosophiæ, quam dialecticæ. Quæ verò de demonstratione, præterquam quod sunt inuoluta & mirè intricata, nulli sunt vsui. Demonstrationem vult esse ex primis, & necessariis, ex proximis, ex causis. Cedo, respicis nos, & captum nostrum, an rerum naturam? Themistius Euphrade Hermolao interprete sic ait. Nec demonstratio ad naturam se ingenii nostri submittit, sed rectam tenet ad veritatem viam, nec quid ipsi possumus attendit, sed in solam rei naturam incumbit, illam vestigat, illam explorat, etiam si nobis ignota, ininspectaq; sit. Id si ita est, quid mihi tua ista longa, & accurata de demonstratione confert dissertio? neq; enim ego pro captu naturæ intelligo, ac ne tu quidem, sed pro meo.

Nos

Nos sumus homines, id est, ingeniis errori obnoxiiis, & infirmis: natura habet intelligentiam non errantem. Qui scio quæ sint prima, quæ sine medio, quæ tu vocas *prima*, quæ necessaria naturæ. Quæ sint mihi talia vix scio, nedum ut illa norim naturæ intima, ad cuius manifestissima, ut tu ipse fateris, caligamus. Inanis est ergo tota de demonstratione traditio, & sine vsu. Sed nec omnino videris oculos in naturam cõiecisse, nam immediatas propositiones ad nos refers, in quibus nihil sit opus quenquam edoceri. Quod si homines doces, non erit tibi vna, & perpetua demonstratio: aliis enim alia sunt immediata, & prima: alii verisimilibus tantum capiuntur: alii nec euidentissimis, & de quibus sensus testificantur satis fidunt, ut Academici: Alii omnia credunt sensibus, ut Epicuræi: Alii sufficit autoritas dicentis: Alii res sensibus expositas requirunt. Erit ergo demonstratio quasi Lesbica norma, quæ se ædificio accommodat, non sibi ædificium. Tam necessaria requiris, id est, quæ impossibile est aliter habere: isthuc verò quædo erit notum? quum omnia vniuersalia ex singularibus sint nobis collecta, quæ singularia quum sint infinita, persequi omnia nõ potuimus: at si vnum deest indiuiduum, non constat vniuersale. Et vniuersalia longò vsu comprobata, erant nobis in cælo, in elementis, quæ vel tempora, vel loci prodiderunt non posse in vniuersum affirmari. Iam causas requiris: & hic quæ nobis tenebræ? quæ quorum sint causæ, qui effectus nescimus. Quid agis, ludis ut nos, haud aliter demonstrationem constare vis, nisi ex tam raris, tam procul petendis, tam penè impossibilibus, facis perinde ut qui ad morbum grauissimum, & deploratum medicinam promittunt confectam ex tribus aut quatuor simplicibus, quorum vnum est in India inuenire, alterum apud Seres, tertium in Ryp hæis montibus, quartum in vido Phœnicis, ex cineribus prioris nascentis. Quæ so te, profer demonstrationem vnã, verbi causa, tanquam ad alias exemplum, quæ constet ex veris, primis, immediatis, notioribus, prioribus, causisque conclusionis: erit ne verò illa, quæ est in ore totius scholæ? omne animal rationale est risibile, omnis homo est animal rationale, ergo & risibilis. Non tam homo est per hunc syllogismum risibilis, quàm ipsa demonstratio ridicula: ceu verò in propositione ipsint illa magnifica, vera, necessaria, immediata, notiora, priora,

causæ conclusionis. Cedo verò, quid hic agunt causæ? an non etiam effectus demonstrant eas, & quidem certius, atque efficacius utique nobis? num non alia etiam demonstrant in duabus illis quæstionibus, sit ne, & quid sit? quas duas solum tur posuerit, nescio, quum sint alia: de quibus possit & quæri, & disputari, & quatenus licet, demonstrari etiam, vt de omnibus categoriis.

Topica.

Post vtraq; Analytica sequuntur octo libri de locis argumentorum, quæ dicuntur *τοπικῆς*, locos vocant, & ceu thesauros argumentorum, quum ipsi argumentorum nihil habeant: neque enim hi loci sunt pixides, quibus continentur pharmaea, sed pixidum indices. Opus Aristotelis est longū, varium: multa sunt in eo præclara, sed ita tamen differit, tanquam qui colligit sparsa, non qui formulas, & præceptiones artis tradit ad vsum aliquem conducibiles. Qua de re iam antea iure questus est Rodolphus Agricola. Neq; enim ex operis illius tatis iusti lectione quilibet diligenti, & sedula, facultatē se vllus sentiet nactū vnus argumenti inueniendi. Sunt inquisitiones quæ sint genera, quæ differentia, quæ propria, quæ accidētia, quæ diffinitiones loquaces, inuolutæ, molestæ: & quod liceat cum bona tanti viri gratia dicere, nonnunquam etiam subiectæ, sed infrugifera prorsum. Neque enim quærit vnquam aliquis quid cuius sit aut genus, aut species, aut accidens. Admiscet quæ sunt alienissima, vt de eligendo, & fugiendo: in quo videtur philosophus syluam quandam ad communes locos congersisse, vt suos in thesibus exerceret, & quæstionibus indefinitis, sed ad inueniendi rationem parum commodē. Ex his libris Topicorum sumpsit Porphyrius quæ de quinque vocibus cōposuit, opus, vt mea utiq; sententia, vtilissimū, ita longe ab utilitate traditum. Prætereo *ταυτολογίαν*, & molestiam orationis: de re loquar. Primum in eo locum obtinent quæstiones, quarū nec numerus est vllus, nec ordo certus. Alii alia quærunt, alii prius, alii posterius, prout est cuiusq; ingenium, & mētis intelligētia: nos enim respiciūt, & nostrū captū, non naturā. Iam vnde sumūtur quæstiones hæc, quid est, quale est, & ea, quæ hisce respōdentur, nōne ex vulgo? quod Aristoteles fateretur primo Topicorum. Atqui ad multa quæ sita per quid est, qualitatis responsum adiungimus: vt quid vides? hominem album armatum, patrem tuum: vt apud Poëtam,

Prædicamēta Porphyrii.

Dic

Dic mihi quid feci, nisi non sapienter amavi?

Et in Propheta. Quid vides Amos? nullam cementarii. Et ad quale *σοειον* Græci substantiâ sæpe reddunt: Latini quoque, ut qualis res est homo? animal ratione præditum: nam & qualitatem compositum naturale vocat quidam, ut Cicero in Academicis, sicut Stoici *σοιβτηνα*. Iam verò quid dicunt esse prædicari in quid? Ea inquit Porphyrius prædicari in quid, quæcunq; conuenit eum, qui interrogatus est, quid est aliquid, reddere. Atqui ad huiusce rei intellectum necesse est euoluisse totam philosophiam, quæ est de natura. Neque enim Aristoteles ipse in libris Topicis tot verbis tam altè, tam anxie repetitis, explicare valuit, quid genus esset, quid species, quæ dicantur per quid: & accidens, ac proprium, quæ per quale.

De genere locuturus Porphyrius patrem, & patriam dicit esse genus: in qua lingua? In Phœnicia credo. Et mihi genus ab Ioue summo est, inquit ille. Et genus qui ducis Olympo: quod & ipse ostendit Porphyrius tuo exemplo: Siue à parente, inquit, siue à patria: Sic enim Oresten à Tantulo dicimus habere genus: Hylum ab Hercule. Rursus Pindarum genere Thebanum esse: Platonem verò Atheniensem. Est enim patria principium cuiusque generationis, ut pater. Non dixit Tantulum esse Orestis genus, aut Thebas Pindari.

Genus,

Differentiam Porphyrius finit, qua abundat species supra genus, quasi non & abundet risibili homo supra animal, quæ admodum & rationale. Quod si dicatur non eatenus esse species supra genus, responsioni huic aqua heredit, quod aiunt, peteretur principium, & vitiosissima erit definitio, nepe perplexa: & id quod accuratius esset explicandum, & declarandum pro luce inferretur minus etiã obscuri: quum enim ex accessione differentie ad genus constitutatur species, quomodo tu in definitione differentie de specie meministi, tanquam iam nota & explicata? Cedo, quas differentias adfers? miram earum penuriam dicit esse Aristoteles, nec ullis nos rebus quum magis indigeamus, magis carere. Rationabile est hominis differentia: vix aliam proferunt simplicem, nec ea ipsa est hominis ex sententia philosophorum, nam & angeli sunt rationales, quos illi vocant deos, & quidem animalia rationalia. Quid quod si in adiectiuo illo rationale animal pro substantiuo intelligas, potius erit iusta definitio quam differentia? Sed rationale dicunt differentiam,

Differentia.

capacem disciplinæ dicunt proprium. Quid hoc plus habet, aut minus, quam illud. Quæso bipes, & quadrupes, & volatile, & aquaticum, quæ ab Aristotele & Porphyrio, pro differentiis ponuntur, implent rationem illam differentiarum, quæ essentiam dicant, & formæ rationem, & diffinitionis essentialibus sint aptæ, quum accidens designent. Quod si hæc sint differentiæ, quid Aristoteles differentiarum inopiam deflet? Quomodo hæc congruunt cum hoc Porphyrii dicto: Interius autem perscrutantes, non quodlibet eorû, quæ sub eodem genere sunt diuidentium esse differentiam, sed quod ad esse cõducit, & quod quid erat esse, & eius rei partes. Ergo bipes, aut volatile, non sunt differentiæ. Verum enim vero quis hoc dictum intelligat, quis vllam assignet differentiam, tam arctis limitibus conclusam. Non immerito Aristoteles ait nos differentiarum vexari paupertate, si differentiæ omnes ad tam exactam censuram æstimantur. Quis vero scit an mortale ad esse hominis conducatur: quasi vero nõ possint homines esse immortales, ex Dei munere, vt anima: corporeum vero & incorporeum non formam attingunt, sed materiam, quæ pro differentiis ponunt in ordinatione, Quid quod Quintilianus mortale & immortale species dicit esse animalis generis. Sed rhetoris dictum parum exactè ad philosophiæ formulas dicent esse tornatum: quale illud est Ciceronis, & Ciceronem secutorum Senecæ, Victorini, & Capellæ, Romanum, & Troianum species esse hominis, quum non sint hominis, sed nationis: neque enim ad essentiam hominis pertinent, sed ad accidens: & de suis indiuiduis non in quid prædicantur, sed in cuius. Nam quod dicitur humanum genus, & de genere hominum alios Romanos esse, alios Troianos, genus eo loci pro gente sumitur, aut natione, aut forma: & ratione, & modo: vt genus vini, genus cibi, genus dicendi, genus belli. Sed hæc omnia ita sunt perplexè, & obscure diffinita, vt mirum non sit labi in eis magnos viros, & contraria inter se dicere. Bipedem Aristoteles differentiã facit, & Aristotelem sequutus Quintilianus. Porphyrius dicit esse proprium. Martianus etiam sic finit differentiam: est sufficiens ad id quod susceperis discretio. Et alio loco: differentia est sufficiens quæstioni discretio, vt si quæratur inter hominem, leonemq; quid intersit: respõdeatur quod hominis, leo ferus sit: quod quidem nec hominẽ à mitibus cæteris,

ris, nec leonem à feris aliis distinguit animalibus. Sic ille: quæ omnia Porphyrius, & schola reiiceret, tanquam imperita. Sed de proprio quid dicunt? Porphyrius proprium in Propriū. quatuor significatus diuidit, quod soli, quod omni, quod soli & omni, quod soli omni & semper. Quintilianus etiam proprium dicit, aut quod soli accidit, vt homini sermo, risus: aut quod vtrique accidit, sed non soli, vt igni calefacere. Quomodo potest proprium vocari, quod sit alii commune, nō secus, quàm si bonum dicas malum, album nigrum, calidum frigidum: idque Aristoteles vetat fieri: nam bipes non propriū est homini, sed generale, & amplius. Nec quod aliquo tempore, inest soli, nisi etiam propriū dicas esse homini bipedem esse, quum solus sedet domi, cū cane, & equo aut à dextris esse, quod Aristoteles admittit, quo nihil video absurdius. Adde quàm ineptum est tertiæ rationis proprii exemplū Prophyrii, canescere in senectute: atqui si hoc omni homini accidit, semper accidit, nempe in senectute canescere: neque enim Porphyrius canescere pro exemplo dedit, & explicuit in senectute, sed totum hoc est pro exemplo datum, canescere in senectute: Græcè enim sic legitur: *καὶ τὸ μῖνον καὶ πάντι καὶ ποτὶ, οἷς ἀνθρώπων πάντι τὸ ἐμ γύρα πολεῖσθαι.* Sed de verbis ne simus nimium solliciti, coniuicamus ad hæc minuta. Atunt differentiam, & proprium non accipere magis & minus. Ego verò non video cur vnus homo non sit altero & disciplinæ capacior, & ad nauigandum aprior, aut ad artem medicam. Nam si essentia capacitatis aut facultatis ad disciplinas, ad nauigandum confideretur, nihil magis recipit aut minus: tam enim alba est hæc charta, quàm ille gypsus in essentia rei albæ. Et hæc adeò obscura, inuoluta, difficilia, tradūtur pueris paulò ante è ludo triuiali egressis, quæ nō intelligunt grandes natu in philo sophia detriti, ac penè consumpti. Postremus est liber de Elenchi. sophisticis redargutionibus, haud sanè inutilis disputantibus, in quo nihil conuellemus, ne quidam nos arbitrentur anxie in Aristotelis operibus scrutari, quæ carpamus. Totius Logici instrumenti hæc est clausula: Reliquum erit vestrum omniū, vel eorum, ad quos hæc peruenerint, vt venia iis detur, quæ videbuntur ad institutionē prætermissa, gratia autem habeatur pro inuentis, hoc verò est mea sententia æquisissimum. Nam nulla ars simul & inuēta est, & absoluta,

Aristoteles enarratores.

nec ille tam multa potuit vnus, & primus inuenire, ac iudicare, multa ex iis, quæ inueniebat noua, admirabatur, inspiciebat propius: necdū tamen satis sibi fecerat familiaria censere ac æstimare vt posset, quod omnibus contingit inuētoribus. Nec dubito, quin idem mihi in iis, quæ ipse pario. Itaq; de Aristotele non dicant plura, quem ego veneror, vt par est, & ab eo verecunde dissentio. Aristotelis enarratores Græci Alexander, Themistijs, Simplicius, Psellus, Philoponus, & alii, multum habent verborum: sententiarū nō aliud, quàm ipse Aristoteles. Latini nostri prisca illi Apuleius, Cæpella, Augustinus, Boëthius dialecticā suam deprauarunt, & vim attulerunt Romano sermoni, quod illum in iis, quæ ad linguæ proprietatem spectarēt, præceptis Græcitatē obtemperare cōegerunt inuitum, ac repugnantē. Quæ enim sunt ex ratione linguæ, ea in vnaquaq; lingua sunt sua libera, & popularis potestatis: vt nec princeps quidem quicquam habeat in ea iuris, quālibet in alia potens ac sæuus: nec qui donare homines ciuitate potest, verba potest. At Latini dialectici per omnia Aristotelis vestigijs institerunt in præcipienda, & tradenda dialectica: vt quæ ille de verbis, de nominibus, de enuntiationibus, non malè Græcè tradiderat, nostri ad Latinum sermonem malè detorquerent. Cuiusmodi sunt de nomine, & verbo infinito, de enuntiatione infinita, seu incerta, & alijs: quæ ex grāmatica, & loquēdi vsu cēlenda sunt, non ex formula dialecticæ, & quidē, si dijs placet, Græcanicæ. Neq; enim substātiæ nomen infinitari posse credo, nisi perraro, vt apud Ciceronē in primo Academicarū: Nec verò aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur posse esse nō corpus. Quod versum est ad verbū de Græco Zenonis. Græcis enim tacilius erat vti infinitis, quibus illud intelligeretur *ὅμ ἢ ὅμ. πᾶς οὐκ ἀνθρώπου, οὐκ ὅμ ἀνθρώπου*. Latine verò quis sic loquitur, nō homo disputat, vt intelligi velit, alii quid disputat, quod nō est homo: vel nō Socrates venenū bibit, id est, quod nō est Socrates. Egeo non pane sed pecunia: an aliqua re quæ non est panis? Cicero pro Cluentio: Non Archimedes potuisset melius describere. Et pro Rabyrio Posthumo: non amicus mihi, nō Pōpeius fuit: an aliquis, aut vt ipsi volūt aliquid quod nō est Archimedes, quod non est Pōpeius? vt apud Quintilianū: Raro inuenies iudicialem, in cuius nō parte aliquid corū, quæ supra diximus, reperiatur:

an in eo quod nō est pars, sicut apud eundem: hoc fecisti, non hoc feci. Et Portius Latro, nulli nō oculi senatorū te statim consignerunt ingredientem: & alia innumera. Latini enim circumloquuntur quod non est hoc, aut illud. Cicero conuersione illa per finita, & infinita extrema: de qua est apud Aristotelem in libro *περί ῥημῶν*: ut omnis homo est animal, nullum non animal est homo. Sic utitur in rhetoricis: Si constitutio & ipsa pars constitutionis qualibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio est, nec pars constitutionis. Quare illa apud Aristotelem *πᾶς ὄν ἀνθρώπος ἔστι θῆρας*, sic erant vertenda: Quicquid non est homo, est iustum: nec Græci nomina hæc infinita obseruant, ac nec ipse idem præceptor Aristoteles, ut in quarto Topicorum *ὅτις ἴδον ἢ ἀγαθόν*, si qua voluptas non est bona. Quid quod ubi hære re possit negatio, ex vsu censendum est, non ex canone. Ut Martialis:

Pellibus exigui arctatur Liuius ingens,

Quem mea non totum bibliotheca capit.

Quo loco negatur verbum, non infinitatur illa vox totum. Apud Ouidium:

Et si nullus erit puluis, tamen excute nullum.

Quid illud est ex formula? an non potius ex intelligentia communi, & consuetudine illum ipsum qui videbitur inesse, aut eum quem finxeris. Nam infinitari verbum adiectiuum, illud penitus est non solū in Latino sermone, sed etiam in Græco alienissimum, & intelligentiæ repugnans: ut apud Ciceronem: Quum ingressus iter sit pedibus in equum omnino ascendere non vult. Quis sit sensus, vult aliquid, quod nō est ascendere. Non minus peccatum est in quantitibus, ut vocant, e nuntiationum. Aliquis concionatur, & quidam concionatur, particulares sunt. Atqui non magis hæc, quidam concionatur, particularis est, quàm hæc, Socrates, concionatur, si qui audit, Socratem non norit: nam dicenti quidam concionatur, subiectum singulare est: audienti vero, si Socratem non agnoscat, non minus est verbum illud Socrates confusum, & vniuersale hominis, quàm illud quidam. Iam hæc omnia, omnis homo est animal, animal est omnis homo: omnia bonum appetunt, & bonum omnia appetunt: aliquis concionatur, aliquis non concionatur, non aliquis concionatur, vulgaris sunt consuetudinis, penes

penes quam est isto rum omnium lex & arbitrium. Terentius hic solus nescit omnia: intelligi potest, vel non omnia ab eo sciri, vel nihil. Cur non bono viro stipem dedisti? aliàs hoc est, non esse datam bono, aliàs esse datam ei, qui bonus non sit. Cicero pro Sestio: Omitto gratulationes, epulas, partitionem ararii, beneficia spe promissa, prædam, lætitiã paucorum, luctum omnium: hic omnium quasi plurimorum, aut reliquorum omnium. Ideo Aristoteles sensus, oppositiones, leges vniuersalium, & particularium posuit: Quæ vero essent vniuersales, hoc est, quibus verbis, & signis, qua constitutione, quo ordine fierent, non attigit. Videlicet sciebat de illis non posse in vniuersum præcipi, quæ essent vsus variis, & mutabilis. Idcirco etsi dixit qualia soleret vocare vsus vniuersalia, qualia negatiua, aut affirmatiua, non tamen vniuersalibus regulis definiuit. In indefinita magis est adhuc peccatum, quæ pro intelligentia sit, vel vniuersalis, vel indefinita, vel singularis. Romani hanc urbem condiderunt. Romanus homo hæc scripsit: non omnes, sed aliqui aut aliquis. Ecce tibi equus, quidam, certus: beata vita virtute constat: omnis beata vita, vides ad omnia eam genera transire, idcirco infinitam seu incertam vocari, quod ambigua sit naturæ. & mutabilis. Iam in assignando subiecto, & prædicato rem spectant, non verba: vt quum dico Socrates est albus, vel Socrates est homo, semper Socrates fit subiectum quocunque vertatur, quia in eo fundatur ratio prædicati, nempe iustus, vel homo. Sed non considerant spectanda etiam esse nomina, & voces: vt quum dico homo est animal, aliquid animal est homo, non omne animal est homo. Videndum enim non quid res sit, sed quid ego significem, quod nec ipsi possunt negare: nam dicunt in conuersione ex subiecto fieri prædicatum, & contra. Item in conclusione indirecta: vt aliquid animal est homo. In Braalipon. omne risibile est animal, & omnis homo est risibilis. Ex duabus particularibus negatiua, & affirmante. Martianus Capella, & Boëthius subalternam oppositionem constituunt. Quæ oppositio est, si quis dicat: Omnis homo disputat, Socrates disputat. Quid habent contrarium inter se homo & Socrates? Nec subcontrariæ sunt oppositæ, non magis quam si quis dicat: Socrates disputat, Plato non disputat. An repugnat sibi, qui dicit: Aliqui senatorum sunt assensu, aliqui non sunt assensu. Aristote

Stoteles ait oppositionem esse affirmationem, & negationem eiusdem de eodem, & non æquiuocè. Qui dicunt aliquis etiã, aliquis non, nec de eodem loquuntur & ferè æquiuocè. Eandem Latinæ linguæ proprietatem oportebat seruatam esse in aliis locis dialecticæ, in Elenchis multæ captiones, quæ in verborum ambiguitate sitæ sunt, ac constitutæ, in Latinum versæ, nec gratiam, nec intelligentiam obtinent: quoniam proprietas Græca non est mutata: vt discentes sunt scientes, *μαθητὰς ἐπιστάτας* enim illis est intelligere ventem scientia, & accipere scientiam. Quæ expediunt bona sunt: *ἀπορ* expediens est, & necessarium, cuiusmodi sæpe mala sunt necessaria. Quod ais esse hoc tu es, propter inhænitium, qui apud Articos nominatiuo iungitur, *ἡγεῖ ἀπό σοῦ τις εἶναι τοῦτο σοῦ φησὶ τῆς*: & putas est silentia dicere, propter Græcum accusatiuum *σὶ γὰρ τ. κ.* qui est singularis masculinus, & pluralis neuter. Iam quum ad coniunctam orationem & confessionem est ventum, in qua sunt duo, argumentum, quod est inuentum probabile, & argumentatio, quæ est confessio ex probabili, & eo quod probatur. Vt Medæam esse matrem est argumentum, cui si addas, ergo amat filios, argumentatio est. Cicero & Quintilianus, & eos deinceps secuti confundunt hæc. Nã Cicero locum facit in Topicis à consequentibus, a antecedentibus, & repugnantibus, cum hæc sint rationes argumentationum hypotheticarum, non argumentorum vnius certi loci. Quippe ex omnibus licet talem formulam conficere, quod idem Cicero ostendit exemplis suis: Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri, est autem pecunia signata argentum, legata igitur: & sic de aliis, quæ ipse vocat semper loca dialectica: nisi fortè aliam esse rhetoricam inuentionem putet, aliam dialecticam: quum sit vna tantum, eaque magis dialectici iuris quàm rhetorici. An dialectico solam relinquit argumentationem, quæ est de iudicando, errore Stoicorum adductus, de quo sum in principio locutus. In eundem errorem lapsus est Quintilianus, item Boëthius, cui, vt Agricola censet, minor est tribuenda vena, qui accuratius hæc suscepit tractanda, quàm magnis illis viris licuit Ciceroni, & Fabio Quintiliano: quos diuersa ab istis studiorum ratio tuetur. Quintilianus vero inter syllogismum & epicherema hoc esse, inquit, discrimen, quod syllogismus constet necessarijs, epicherema proba

probabilibus: atqui hoc non est discrimen argumentationis sed materiæ. Sicut quum enthymema aliud ducit ex pugnantibus, aliud ex consequentibus, quæ pertinent ad locos argumentorum. Iam argumentum facit à dissimili: ceu verò dissimile aliquid probaret: nam qui dicit:

Non tamen ille, fatum quo te mentiris Achille,
Talis in hoste fuit Priamo,

Similitudine seu exemplo valet. Pater tuus non fecit, ergo nec tu debes facere. Tum causa seu origine, ille non fecit, ergo si tu feceris, ab illo degenerabis, nec verum erit tibi ab illo genus. Comparatione quoque: Ille in hoste nondum victo fuit clemens, tu ergo debes esse in hoste iam victo. Sicut in facto Fabii apud Liuū verbis M. Camilli: vos in pace vultis urbem deterrere, ille nec sacra deseruit obsessus. Cicero locū ponit à differentia, quem Quintilianus dissimilitudinis dixit. Non si uxori vir legauit omne argentum quod suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt legata sunt. Multum enim differt in arca ne sit positum argentum, an in tabulis debeatur: hoc vero nihil probat, tantum quod antea probatum erat dissiuit & dissoluit: non hæc est collectio, sed dissipatio collectionis. Nam quod alius confecit legatum esse, hic per differentiam destruit. Si vero hic idem persuadere velit non esse legatum, aliunde erit ei petendum argumentum. Sed Ciceroni non tam facienda est harum rerum, ac permagna habenda gratia, qui ipse tum primum propè inuentor excudit nobis partem dialecticæ vtilissimam de inuentione: quod opus inutiliter ab Aristotele cōgestum Cicero ad vtilitatem ingentem aptauit. Boëthus in tradendis differentiis Topicis, quod opus ex Cicero, & Aristotele, & Themistio concinnauit, vno aut altero Aristotelis dicto inductus est ad maximas singulis locis assignandas. Aristoteles enim, in secundo Topicorum de coniugatis tractans, inquit: Manifestum est quòd si ostenderit quis de coniugatorum aliquo bono vel laudabili, & alia erunt ostensa esse talia. Vt si ex laudabilibus est iustitia, & iustum, & iustus, & iuste. Item de contrariis loquens. Cuius generatio, inquit, bona, & ipsum bonum: & vice versa. Item de corruptione, & generantibus & corruptentibus, ex iis quæ à philosopho erant exempli causa dicta, Boëthus maximas collegit singulis locorum: quod aliud non fuit, quàm infinitam possessionem locorum contrahere

trahere in magnas angustias, & latissimè patentem vsum effecit, vt nullus penè esset. Quis enim vti possit locis ad illas maximas redactis: quasi vero non aliter vsus sit locorum, nisi per illas: hæc omnia argumenta, vt exemplum aliquod adferam, sunt à causa efficiente: Bonus, quia boni filius. Vir magnus, quia Scipionis nepos. Calidum, quia admotum igni. Decet te hoc facere, quia filius es Syllæ: & non decet, quia filius Q. Fabii. Opus seruandum, quia magni authoris: & non seruandum, quia hostis. Quæ dabitur in his omnibus maxima? Sed venio iam ad amicos meos recentes, vt ipsi vocant, sophistas, in quos tanquam in nauis sentinam omnia huius artis vitia confluerunt. & Aristotelis & priorum, & longè plura, & foetidiora, quæ ipsi de suo adiecerunt. Itaque quæ in antiquis reprobauit ea supersedebo hic recentere: tantum ea conlectabor, quæ sunt recentiorum propria. Irrumpit ad tradendam dialecticam iuuenis ignarua Latini, & Græci sermonis, ignarus earum rerum, atque artium, quæ his duabus linguis sunt proditæ. Primum omnium quorsum pertineat dialectica ignorat, quæ sua, quæ aliena. Itaque & sua aliis cesserunt, & ipsi inualerunt aliena. Nam totam eam partem, quæ est de argumentis inueniendis occuparunt rhetores dialectico non inuito. Primum quod quum Aristotelem partis huius vel inuentorem, vt inquit Cicero, vel certè præcipuum præceptorem viderent illa adeo obscure ædidisse, vt verti in vsum aliquem non queât, Ciceronem vero accommodasse operi, & eius traditionem Boëthum esse amplexatum auditò Ciceronis nomine, tanquam aliena nota inspecta, verecundi homines manum continuerunt. Videbant etiam rhetores apertius de illis præcipere & aptius ad exercitationem. Tum etiam libenter cesserunt possessione sumptuosa, ad quam tuendam magis esset diuitiis opus: legenda, tenenda, cognoscenda multa, sine quibus inuentio tueri se, & nomen suum inquit: nam quid de pisce, de lapide, de republica, de re familiari inueniet, qui ne nomen quidem vnquam antea audierat? Et adeo peritiæ huius vsum amiserunt, vt quod est inuentionis argumenti, ad iudicium argumentationis transferant. Nam quemadmodum argumentatio bene censetur per figuras, & modos syllogismorum, ita ipsi dicunt per locum à genere, per locum à causis, per locum à cõiugatis,

Recentes
dialectici
sophistæ.

à maiò

à maiori: quasi in hoc sint parati loci, vt censuræ sint argumentationum, & non indices argumentorum: ipsi eam retinere solam quæ est de inuentione, more ipinoiorum Stoicorum, ad quam nec linguæ opes, nec multa rerum suppellex magnopere videtur eis necessaria, sed tantû garrula quædam imperitia, & loquacitas inuicta: & pro illa vetere diuisione Logicam esse aliam de inuentione, aliam de iudicio, nouam ipsi diuisionem adduxerunt, esse logicam veterem, & logicam nouam. Cur ita nominetur, non magis scias dicere, quàm cur digestum nouum, & digestum vetus. Logicam appellant veterem, in qua de simplicibus agitur terminis, vel pronuntiatis, prædicabilia, categoriæ, & de interpretatione. Logicam nouam priora, posteriora, Topica. Tum huic addunt septimum tractatum, quem recentes adiecerunt pomærio veterum imperio longius prolato. Ipsi tanquam vento quodam transuersi acti in metaphysica impetum fecerunt: nõ illhinc modice repetunt, quæ videbatur ad logicam pertinere, vt Aristoteles fecerat, sed penitus se, & pueros suos immergunt in arcana illa natura, quæ constare, & intelligi nullo penitus modo possunt, nisi gustatis his exterioribus: nam ordo nostræ cognitionis hinc est ad illa, nec eò penetrari à nobis potest, nisi per hæc, quæ sunt foris. Ad incognita enim itur per cognita, & ad mentis iudicium per sensuum functiones. Isti contra rudem puerum, & à Grāmatico recentem statim prædicabilibus, & prædicamentis, & sex principiis proluunt: vt olim Germani pueros suos recens natos rapido & gelido flumine. Sunt qui perpetuò ibi detinent, vt qui maximè sunt reales, quasi verò ad nugandû in illis commentis inuenta sit dialectica, & non ad rectè differendum. Ibi nascuntur mira monstra quæstionum, de natura communi, qua miror non inrer dum eos terreri in somniis, aut de illa in tenebris audere verba facere, adeò res est monstruosa. Antisthènes, vt puto, primus vniuersalia quædam finxit in rerum natura à singularibus seiuncta. Plato Ideas posuit. Porphyrius quum hæc alieua esset à suo instituto videret, consulto se vitaturum hanc, & similes quæstiones est præfatus: isti non abstant, quanquam ipsa & absurditate sui & argumentis nominalium iam est eò deducta, vt si apertius velint utique eloqui, appareat eos idem sentire. Hinc de compositione generis, & differentię, ad constitutionem speciei.

Quo

Quomodo sudatur cum velint genus esse pro materia, differentiam pro forma: ideo ponunt compositionem physicam, & metaphysicam, vt hæc conflata sit ex quiditate generis, & quiditate differentiar: & alia, quæ si quis legat vir cordatus, & opinionibus antea, partibusque non infectus, facile exclamet, ô nugas accuratas? ô eruditionem imperitam? Iam in prædicamenta infarciunt quicquid tractari vel solet, vel debet in prima philosophia, de omni rerum genere. Attigerat quidem nonnulla ex his Aristoteles, sed leuiter. Gilbertus Porretanus longius mouit sex principiis conscriptis. Albertus Grotus & deinceps alii, nauem in altû deduxerunt, vt nullæ iam terræ appareant, cælum vndique & vndique pontus. Prætereo quæstiones illas ridiculas, vtrum res ponantur in prædicamento, an nomina? quum disertis verbis Aristoteles de vocibus loquatur: quasi vero res possint prædicari, aut nomina prædicentur, nisi res aliquas significant. An Deus collocetur in prædicamēto, timent scilicet pii homines, ne infinitus finito concludatur loco. Tum ascendunt supra prædicamenta, & faciunt sex transcendentia ex Sophista Platonis malè intellecto, ens, res, vnum, bonum, verum, aliquid. Sic possent addi sexcenta, existens, idem, vtile. Vero, & bono quis vtitur, pro transcendentibus: non nego quin aliquo in sensu omni rei conueniant, vt verum ad essentiam pertineat, bonum ad finem: illud intellectus, hoc voluntatis, sed vtrunque in Deo: nam nos fallimur fere, & in iudicando, & in eligendo: nec minus esset transcendens vtile aut commodum, quàm bonum eadem ratione. Nec naturalia passi sunt quietæ esse, libros Aristotelis de anima in posteriora effuderunt. Ad diuina transgressi pueri in schola ludenti ac nuganti de syllogismis diuinis in manus dederunt, rem arduam, & periculosam. Ibi tam confidenter distribuunt, singularizant, particularizant, complete, incomplete, quàm si de pomo aliquo esset sermo: & dum volunt rem humana ingenia superantem in pueriles formulas redigere, in multa incidunt absurda, & impia, quæ tamen consuetudo inter illos effecit leuia: vt tres esse deos, tres essentias diuinas, filium esse patrem & non esse patrem, & alia, quæ aures abhorrent audire. Loquuntur ipsi de rebus offensus piarum aurium, quæ possunt esse magis? Sed his quia soliti audire non offenduntur, iis demum permouen-

tur, quibus non assuevere: Et quum nihil sit apud ipsos abiectius, aut despicatius Grammatici nomine, ipsi plura differunt, quæ penè sunt ex triuiali schola, quàm ipsi Grammatici. Sed omnia absurdissime conuerlis vocabulorum significatibus, quò illis collibitum est, vt nihil reliquerint integrum, facile hoc sibi vindicantes, quum corrupta Grammatica & lingua tanquam sensu amisso, nemo esset, qui iniuriam sentiret, aut doleret, aut per iniuriam occupata repeteret. Nam quæ in libris de interpretatione tractantur, an non literarij sunt ludi? ostendi de nomine, de verbo, de negatione, affirmatione, de signis, de quantitibus pronuntiatorum: in quibus nuperrimi dialectici non contenti corruptela significationum, quam à maioribus acceperant, quandoquidem illa iam vulgata, & protrita videbantur, ipsi nouam penitus linguam inuexerūt: cuiuslibet hominis quilibet asinus, & asinus præter ab asinus, & asinus possibiliber non sunt: alter alius homo est ipsemet: cuiuslibet alterius hominis alius asinus estens. Quis hæc vlla in lingua intelligat? adiectis literis quandoquidem verba deerant, & ad melius diuinandum. In terminis, quos primos obiiciunt pueris suam scholam ingressis, quid aliud loquuntur, quàm de significatione, de complexione, de incomplexione, de communi, & proprio, quæ sunt puerilis in Grammatica instituti. Sed de his quomodo præcipiunt? Terminos Aristoteles vocat in Topicis quasi extrema enuntiati τὰ ἀπὸ: & Boethus eodem sensu nomina & verba quæ in simplici propositione prædicantur: vt in eo quod est Socrates disputat, Socrates & disputat termini sunt. Isti quum terminorum notitiam tradant pueris tanquam rerum simplicium, ex quibus conficiuntur enuntiationes dialecticæ, integra pronuntiatæ, & longas orationes faciunt terminos: & Homeri totam quam longa est Iliadem aut Odyssæam: imò Iliadem & Odyssæam. Si quis inter vtranque adscribat τὸ ἄγε, vocem omnem volunt significare se, & suum prolatorem, & prolatori similem, quin etiam scriptorem, & tabellarium, & penam, & manum, & Latinam literam, & Romanos, & Carmentem inuentricem, & alia ridicula. Quod si circulus ænopoli sit hederaceus, significabit Virgilium, quoniam hedera coronabantur poetæ: veteres item ac ruinosos parietes, qui hedera solent vestiri: & festina lente significabit

bit Augustum Cæsarem, quod is dicto illo solet delectari: & laurus populum Carthaginensem, quod de illo triumphans Africanus lauro est coronatus: tum locus omnis eum, quem aliquando in eo loco vel vidimus, vel audiuimus fuisse: & alia ridicula absque numero. Non est hoc significare, sed admonere, & alicui aliud ex alio venire in mentem. Nec minus illa iocularia: si ex eodem atramento, quo scribitur hæc vox homo, scribatur illa huf, an huf significabit? Nam isti non contenti rebus naturalibus, ad ea quæ supra naturam sunt, imò contra naturam, se extollunt, etiam inter pueros: ut atramentum poni in duobus locis: omnes terminos creabiles creari: horam diuidi per partes proportionales minoribus huc vel illuc terminatis in qualibet parte diuidi hoc corpus in duas partes, rursus coniungi, sed contrariis copulis quàm antea: vel in partibus paribus Socratem esse album, in imparibus nigrum: creari aliquod infinitum, & alia eiusmodi. Quasi vllus sit horum vsus in dialectica, & communi vita, nec illorum quidem quæ nunquam contingunt, antecedens esse Romæ, consequens Lutetiae: vel antecedens proferri nunc, consequens cras. Quorsum hæc? Si assecuti peritiam necessariam in his animi gratia, tanquam tesseriis luderent, fortassis essent ferendi, sed homines imperitos relictis veris, solidis & seriis, huc se conferre quis ferat? hocine est instrumentum seriarum disciplinarum plusquam pueriles lusiones? Sed de significando, quis melius potest, aut debet præcipere, quàm Grammaticus, aut certè populus, quem penes arbitrium est, & ius, & norma loquendi? Iam in terminis connotatiuis al- Termini-
 bum significat rem & alborem: certè non magis quàm ho- nus con-
 mo animam vel animal, vel rationale: neq; enim quod ali- nota -
 quid sit in alterius diffinitione, ab eo significatur: & de hoc tius,
 termini genere, dant regulam: Quando terminus sumitur pro aliqua re, & definit sumi pro illa, si non est propter defectum rei, hoc est, propter defectum connotationis.
 Quid ergo risibile, quid rationale? At inquit non recurrit formula: atqui oportebat eam recurrere, quæ traderetur pueris, ne fallerentur: tum quod ad cognitionem connotatiuorum parabatur. Sed esto ita. Quid nomina propria, quæ omnia possunt tolli, & imponi alia? Nec satis est quod Paulus Venetus dicit Socrates dupliciter accipi pro illo homi-

ne, aut pro hoc composito vocatus Socrates, hoc mutari posse, illud non posse. Idem dicat de vocibus mundi omnibus: loquor de scriptis, & quæ proferuntur: nam in mente imagines sunt rerum sine nominibus. Et tamen ex iis quæ sunt illhic, de termino complexo, & incompleto definiunt, quod est imperitum: nam mens nostra compositas voces simpliciter sæpe intelligit, & simplices compositè, vt audita hæc, Troianorum acerbus terror. Achillem solum nonnunquã intelligit, interdum quum Achillem audit, de terrore, & Troians & sæuitia iuuenis cogitat. Quid quod quæ vox est in vna lingua simplex, in altera est composita, vt Latine paterfamilias, Græcè *οικοδωπότης*. Latine tribunus militum, Græcè *χιλιάρχος*. Latine tribunus plebis, Græcè *δύμαρχος*. Et in eadem sæpe lingua: vt idem sunt dictator, & magister populi: Idem Censor, & magister morum. Quid quod Gregorius Ariminensis nullam catheticam pronuntiationem compositam vult esse in mente. Vtique non facile dictu est, quid cogitatus noster simpliciter sibi fingat, quid coniunctim, & complexè, aded est liber, etsi hic ad hunc modum intelligit, ille multò secus, vt præcipi hac de re ex mente & intelligentia nullo modo possit. Ex istis cõficiunt dialecticæ enuntiationes, quæ constant subiecto & prædicato, sed eo ordine, vt non sit periculosus hunc vniuersi ordinè perturbare. Subiectum necesse est esse prius prædicato: omnis homo est animal rectè, animal omnis est homo, perturbata omnia, & confusa. An non hic est in prima forma syllogismus: omne animal est corporeum, animal est homo omnis, ergo omnis homo est corporeus: ergo animal tam prædicatur in assumptione, quàm in propositione subiicitur. Animal omnis homo est, & omnis non est pars prædicati, animal est omnis homo pars est, verificari vt de nullo possit: neque enim inuenietur de quo verè dicatur, hoc est omnis homo. Quæ ego quid communi vsu & scriptoribus Latine linguæ omnibus reprobem? ipso Aristotele confutabuntur. is enim in libro Perihermenias istis pronuntiationis vtitur, est iustus homo, non est iustus homo: an non ibi iustus de homine prædicatur? atqui hoc ipse dicit disertis verbis, vt in hac eiusdem, est homo: Quid homo prædicatur ne? iam vbi ait valet omnis homo, nõ valet omnis homo, est ne omnis pars prædicati? Sed isti nec Aristotelem quem tantum

tum habent in ore, nec vllum bonum, & magnum anthorem legunt, vel intelligunt: nec est opus authoribus, aut libris ad ea, quæ agunt. Verba omnia adiectiua volunt resolui in substantiuum verbum, & participium: vt, ambulat, est ambulans, alioqui non esse satis perfectam, & satis explicatam enunciationem. Aristoteles, inquit, idem esse si quis dicat: Socrates disputat, & Socrates est disputans: an quia nihil sensu distat, protinus quicquid est in vna prædicatum, erit etiam in altera? neque enim hæc differunt, homo disputat, & animal rationale disputat: non tamen idem est subiectum. Quid quod ad resoluendum non tantam habemus participiorum copiam, quantam Græci, qui habent participia præteriti, & aoristorum in voce actiua, & præsentis, ac futurorum in passiva: vt hæc difficile possit à Latinis explicari, Socrates diligitur, aut laudatur, à Græcis facillimè. Quid quod non semper idem reddit participium quod verbum, præsertim in iis verbis, quæ non præsentem actionem, sed consuetudinem significant? Longe sunt diuersa, pingit, & est pingens: amat, docet, & est amans, est docens, quæ de dormiente bene dicantur in verbo ad hunc modum: hic docte pingit, hic amat illam, hic docet filios meos: non item in participio, quod præsentem actionem notat. Adde quod multæ sunt propriæ locutiones per verbum, quæ non sunt per participium, vt Socrates confidit, & est confidens: rubet, & est rubens: pallet, & est pallens: pluit, & est pluens, licet, est licens. Sed in hoc non immorabor: nam inter ipsos Sophistas parum conuenit aliis dicentibus verba adiectiua esse incompleta, cuius est sententiæ Petrus Mantuanus, in qua videtur Aristotelem & Boëthium habere authores, aliis asserentibus ea esse completa, nec dici verba dialectica. Sed ea disputatio & controuersia nec rebus, nec rationi loquendi officit. Illud magis & sermonem, & intelligentiam omnium lædit, quod prædicatum volunt astringere subiectum in his, ac eiusmodi: homo est pictus, homo est mortuus, in quibus de analogo prædicatur significatio ignobilior: vt hæc sit vera propositio, quod absit, omnis homo est mortuus, & hæc, omnis homo est pictus. fortasse illis qui sedebant in specu Platonis, omnis homo erat umbra, nobis non item, nisi forte iidem isti, qui hæc somniant. Quid quum subiectum restringit prædicatum, vt in hac, Socrates albus: vt hæc sit vera, tam-

tum Socrates est albus : nam volunt esse sensum, solus Socrates est Socrates albus. Quod à Paulo Veneto allatum, cæteri magno applausu exceperunt, tanquàm illuc Socrates substantiuum sit illius adiectiui albi, & non potius homo. Quod si ita sit, nulla harum non erit vera, tantum Socrates est philosophus, Solus Socrates est Athenientis, solus Socrates habet patrem. Eadem lege factæ sunt hæ veræ: Socrates videt omne astrum, quum vnum tantum videt. Socrates possidet omnem asinum, qui vnum habet. Si sic lubet explicare, dicam & hanc esse veram, homo est asinus: nam sic interpretabor, homo est asini possessor. Respõdebunt mihi neminem sic uti illo pronuntiato. At ostendant ipsi quis ad eum modum vtatur illo suo præter ipsos? Sed de hoc post paululum, nunc pergam alias addere.

De forma
& forma
acceptio-
nis termi-
norum.

Nec in minores angustias deducta sunt illa de forma, & forma acceptio- nis terminorum. A veteribus perplexè sunt prodita, sicut à Petro Mantuano, & ab Strodo, cuius diffinitionem consequentiæ formalis tres expositores Sermo- neta, Ferabrich, & Thienensis nequuerunt satis declarare. Recentiores formam sic constituunt, vt sit eadem qualitas enuntiatorum, eadem quantitas, synonymitas terminorum, similis acceptio terminorum, vt nullus sit iam syllogismus bonus de forma, nulla oppositio, nulla conclusio, ni in angustias sermonis illorum, & in illas loquendi absurditates redacta. Cicero sic colligit: Omne gaudere bonis animi beatum est, omnis sapiens iis bonis animi gaudet, omnes ergo sapientes beati. Instari enim potest sic: omne gaudere bonis animi beatum est, omnis stultus suauibus bonis animi gaudet, suauibus posito pro iis. Neque hic esset bonus: omnis homo legit; Socrates est vnus ex hominibus, ergo legit: nam in assumptione hæc est instautia, bucephalus est asinus hominis. Et Quintilianus libro secundo: Omnis ars habet aliquam materiam, Rhetorica nullam habet propriam materiam, non ergo est ars. Instatur: omnis homo habet equum aliquẽ. Socrates non habet equũ albũ, nõ ergo homo. In omni re sunt nimii: interdũ volunt referri omnia ad animum, & modũ concipiendi: cogitatione interdum in nudis vocibus sistunt sine intelligentia. Spectandum est in verbis omnibus iquid mens soleat communiter intelligere. Iam quales cõsequutiones faciunt: homo est asinus, ergo baculus

culus stat in angulo. Socrates ambulat, ergo Deus est bonus:
 ad impossibile sequitur quodlibet, sicut necessariū ad quod-
 libet: quasi verò non ratio connexionis potissimum specta-
 ri debeat, vt in disiunctis, ego curro vel Deus est. In modali-
 bus alias faciunt de sensu composito, alias de sensu diuiso:
 nō tam improbo rem, quàm eorum in verbis definitionem:
 vt quum in medio est modus esse de sensu diuiso: Socrates
 necessario currit: quum initio vel fine, de sensu composito:
 Socratem currere est necesse. Aristoteles has duas ponit eo-
 dem loco, & sensu: quod est esse quum est, & quod non est
 non esse, quum non est, necessum est: & hanc, omne quod est
 necessario est quum est: nam τὸ ἀνάγκη in priore illa postpo-
 nitur, in posteriore ponitur in medio. Et in primo elencho-
 rum hanc vocat amphibolā: τὸ ἀμφοτέρω καὶ ἑνὸς ἑκάστου βεβαίως,
 posse sedentem ambulare, & ait posse esse sensus diuisi, & cō-
 positi. Quid quod fecerunt alias modales, nempe verum, fal-
 sum, scitum, tum opinatum: vt Buridanus & alii: in quibus
 etiam de sensu diuiso, & composito: quod quomodo possit
 fieri nulla mens capit, vt Socratē scitum est disputare. Con-
 iunctę categoricę, quas hypotheticas vulgò nominant, quę
 sint innumerę, nempe quot cōiunctiones, quot etiam aduer-
 biorum, non pauca reducerūt antiqui inter eos ad tres spe-
 cies. Alii paulo plures addiderunt. Paulus Venetus, quę Dul-
 lardus, & vulgò eorum scholę in hoc, sicut in multis aliis,
 sequitur, hanc fecit distinctionem, vt quę coniunctiones
 cōiungunt enuntiationes per se intelligibiles, hoc est de in-
 dicatiuo, efficiant hypotheticas: Quę verò de aliis modis, nō
 item. Ideo has cōiunctiones licet, quamuis, etsi, quanquam,
 non facere hypotheticas. Quia rectè dicitur, licet Socrates
 currat, Socrates tamen non mouetur: non recte autem, nec
 Latine, licet Socrates currit. An non hæc sunt ad risum mo-
 uendum aptissima? Primum has, & similes, si asinus vola-
 ret, asinus haberet alas, non negant esse hypotheticas. Dein-
 de quid prohibet, quo minus bene & Latine dicatur, licet So-
 crates currit, etsi quanquam Socrates currit. Isti sunt qui
 in formulam redigunt Latinum sermonem, cuius vmbra
 nunquam viderunt: sicut Mantuanus, qui ait ab hypothet-
 tica temporali ad quamlibet sui partem valere consequen-
 tiam, vt à cōiunctiua: vt hæc sit bona cōclusio, Tu moueris,
 cūm curris, ergo tu curris, & tu moueris. Tum hæc: Aestas

est cum sol est in Cancro, ergo æstas est, & sol est in Cancro. Sunt enuntiationes quædam categoricæ de conditionato extremo, vt vocant: Socrates si est homo currit: Do tibi lapidem si est auis, & do tibi auem, si est lapis, vt hæc sit vera: Do tibi animal, si est homo, quum do adamantem: quæ sunt profecto aptiora ad ludendum, quàm ad loquendum: qualia sunt, quum in libris eorum aliis infinita: nam quis posset recensere omnia, non facilius quàm harenas Lybiæ: tum potissimum in iis, quæ vocant parua logicalia, omnia ex linguæ ignorantia excogitata: de quo pauca prius loquar, non tam disputandi, aut cõuincendi gratia, quàm docendi: nam ea est res, quæ si exposita fuerit, nec ipsos eosdem arbitror repugnatorios, qui sunt cõmentii. Quippe eius rei adhuc retinent semina quædam, sed degenerantia. Itaque si vera, & meliora ostendantur, facile agnoscent & accedent. In hac rerum natura artes sunt ab hominibus cura, labore, meditatione, industria obseruata, ac excusa: nulla earum sibi facit nouam materiam, sed in facta iam, & parata operatur: & aliæ circa res versantur, aliæ circa verba, quæ sunt Grammatica, Dialectica, Rhetorica: nulli istorum vel mutare populi sermonem, vel nouum licet fingere, sed in recepto quæ sui sunt muneris, defungi. Grammaticus rationem, & verborum simplicium, & aptæ compositionis inquirat. Dialecticus quæ faciunt sensus veros, quæ falsos: loquor ex recepta opinione quæ consequantur, quæ repugnent. Rhetor quæ pulchra, ornata, insignia, quæ cum dulcedine in animos blande instillentur, quæ aspera & dura. Si Grammaticus nouum aliquod, & inusitatum afferat vocabulum, aut doceat pueros suos aliter loqui, quàm populus loquatur, nimirum explodetur vt barbarus. Si rhetor dicturus noua sibi fingat schemata, & non illaumat de medio, stultitiam, & absurditatem hominis omnes explodent. Quid si dialecticus verum & falsum scrutatur, fictis suo arbitrato sensis verborum, relictis illis vulgaribus & receptis, planè dicent omnes, quibus lingua erit nota, non nostri sermonis verum inquiris, sed tuorum somniorum. Si tu in his verbis & hoc cõmuni sensu aliqua obseruas, audiam te docentem: sin fingis tibi linguam, ac voces, tibi, & tuis paras dialecticam, cuius nullus sit vsus, cum nemo sic loquatur, ac ne tu quidem, & tui: hoc ad eò verum est, vt nec Aristoteles, nec

Boëthius,

Boëthius, nec ipsi idem, quibus hæc nescio quis Deus misit in mentem, ad præscriptum suorum canonum possint vera loqui. Aristoteles ac veteres omnes Græci vsum Græcæ linguæ sunt secuti: Cicero, & Latini Latinæ. Infinita sunt quæ ex communi vsu affirmat Aristoteles in prædicamentis, in metaphysicis, in Topicis, denique vbicunq; de sensu verborum agitur. Et recentiores isti nõ ignorant dialecticã suam præcepta esse in cõmuni lingua obseruata: ideo enim multa probant per communem modum intelligendi, & adtuendas eas enuntiationes quæ vulgo habentur pro veris: tot regulas illis prioribus interfererunt, vt de suppositione accommoda, & personali, de tempore pertrãfacto, de distributione, pro singularis generum, pro generibus singularium, & eiusmodi haud penitus ignari obseruationẽ esse linguæ dialecticam. Quod si meliorem nouissent linguam, vtiq; ad eam accommodassent canones, sed de ea loquebãtur, quam illi non solũ optimam esse autumabant, sed solam, quum aliã ne de facie quidem vnquam vidissent. Nam quod dicunt quidem, ego sic mente cõcipio: hoc vero nihil ad dialecticam, quæ est de sermone: neq; enim quum dico homo est ceruleus, spectare debeo quid intelligat indoctus, qui ceruleum capiat pro cæco, sed quid in Latina lingua signet. Vera, & falsa, & contraria, & consequentia, inquit Cicero, sua sponte, non aliena iudicantur: de quo fusc disputavi in epistola ad Ioannẽ Fortem; Putabam olim, quum inciperent hæc mihi displicere, magnũ me negotium habiturum istis confutandis contra homines pertinaces, distinctionibus armatos, disputando inuictos, & qui numero valerent. Sed hoc tempore renato sermone Latino, & vel pueris iam proprietatem linguæ Latinæ intelligentibus, facilius erit eorum confutatio, quæ ex prauè cognita lingua fuerunt corrupta: dicunt vltimò populo concedentes scientiam nobis referuamus: & duos faciunt sensus, bonum, & rigorem. Quid est rigor aliud ad eorum sensum, quàm exacta quædam loquendi ratio? At eam ex quibus petemus, nisi ex iis qui exactissimè quanque linguam tenent, non ex iis, qui sunt eius inscientissimi? In Latina ex Cicero, Plinio, Seneca, Varrone, non Petro Hispano, aut Gulielmo Hentisbari. Boëthius, Apuleius, Capella, in suis dialecticis dicta Ciceronis adducunt pro testimonio, nempe Latini homines hominis Latinissimi quique absolute linguam

Parua lo
gicalia.

illam nōrat, & rigorem hunc poterat, adiuuare. Græci Demosthenis, Isocratis, Homeri, Euripidis, Sophoclis: de quo alio loco à me differetur: nos etiam magnorum authorum vtemur dictis: nam vnde nisi ab illis, requirenda est linguæ proprietates? Ex illa imperitia sermonis natæ sunt nobis suppositiones, ascensus, descensus, ampliaciones, restrictiones, appellaciones, exponibilia, ad quæ si lingua esset aptanda, nō solum obmutescendum esset, sed aliquid esset verum in scriptoribus: vt interdum mirer, quomodo hæc eis venerunt in mentem, tam ab omni ratione, & loquendi, & sentiendi abhorrentia. In suppositione sunt discreta, determinata, confusa, distributiua: sunt termini certi, qui illas faciunt, certo loco, & ordine: omnis homo est animal, vera est, & animal confuse supponit: animal est quiuis homo falsa, determinatè enim: caput omnis homo habet falsa, omnis homo habet caput vera: equus requiritur ad equitandum falsa: ad equitandum equus requiritur item falsa: ad equitandum requiritur equus vera. Cicero dicit in Oratore acumen dialecticorum requirendū est, & in finibus quoniam aliquid omnes. Quid Lucius, & Quintilianus? est aliquid in omni materia naturaliter primum. Et in sacris literis: pauperes semper habebitis vobiscū: sunt hæc falsæ? quis aliter loquitur? nec ipsi iidē, etiam cum de his præcipiunt. Iam vsum negationis, qui varius est apud Græcos, & Latinos, & vnamquanq; linguam, & patet latissimè, si quis conetur ad cæteras formas redigere, peribit sermonis vniuersa vis, & gratia. Nemo est ex aliqua parte non felix. Quid istud est, ex nulla parte? & dicunt quod mobilitat immobilitatū immobilitat mobilitatum, vt se negationes impediunt: & negatio cadens super signū vniuersale. In omni lingua duæ negationes fortius negāt, præterquam in Latina. Demosthenes quatuor posuit pro vna. In nostra etiā sæpenumero non plus efficiunt duæ, quàm vna: vt, non possum ne dormire quidem. Cicero: Nolo ne hæc quidem humana ignoret. Idem sunt: non reueretur neque deos, neque homines: neque deos neque homines reueretur: non veretur homines, nō deos: non timet homines aut deos; non metuit hominēve deōsve: ne scribere quidem nouit, non nouit ne scribere quidem. Aristoteles expressè ait non est hæc vniuersalem: non est homo pulcher: nec idem esse, non est homo pulcher, & nullus homo est pulcher. In ascen-
su

In magna controuersia in ponendo constantia. Quidam recentiorum repudiato vetere more, ita eam ponunt, vt ipsa enuntiatio, ad quam ascenditur, luce sit clarior præ constantia. Sed quomocunque ponatur, nullus est eius vsus, neque vnquam aliquis sic colligit, ne ludens quidem: multò aliter utebatur Socrates suis *ἰταρυγῆταις*. Iam descendant mihi sub hac, quæ est apud Ciceronem in Academicis quaestionibus, iudicium Protagoræ est, qui putat id cuique verum esse, quod cuique videatur: vel illa in secun. Philip. Ita cuique eueniat vt de re publica quisque mereatur: an erit ita Antonio eue niat, ita Fabio, vt de re publica quisque mereatur. quid absurdius? In ampliationibus, & restrictionibus illa sunt prodigiosa meretrix erit virgo: artocrex deuorata & egesta sunt edenda: puer anniculus fuit centum annorum. In appellationibus non vidi papam, & papam vidi: con sulem cæcidi, & non cæcidi consulem. Ergo omnes istæ ad eorum normam sunt falsa. L. Cæsar genuit Cæsarem dictatorem. Iesse genuit Dauid regem ex ea quæ fuit Vriæ. Ca ieta nutriit regem Lauinii: hæc mulier nupsit magno illi pictori Apelli, si antequam ad summum peruenisset artis; nupsit. Hoc opus scriptum est à patre Catonis si scripsisset antequam Catonem gigneret, & alia quæ sunt in ore omnium infinita. Exponibilia fecerunt tantum, præter, inquantum, immediate, incipit, desinit. Tum comparatiua, totus, semper, ab æterno, infinitum. Cur non plura? quasi vero non penè verba omnia, & aduerbia possent etiam cum cauilis exponi aptis disputantium circulis: vt currit, quis motus necessarius sit ad currendum? cantat, quàm alta vox ad cantandum? plorat, quis animi motus, quæ vox, qui gestus ad plorandum? ridet, quis oris rictus ad ritum? solet, cõsuevit, quot actus ad habitum, aut ad consuetudinem, quanta intermissio? & sicut incidit, ac desinit, cur non etiam aggreditur, expedit se, delassatur, cessat? Iam cum adduntur aduerbia; celeriter, bene, malè, tardè, penè, ferè, quasi, et si. Quasi iam exponunt maior pars, vt si sint hic Romani mille quingenti, & vnus discesserit, verum sit quasi nemo Romanus hic remansit, putant agi de numero sententiarum in foro aut curia. Sed videamus ea quæ tradunt: tantum animal est homo, tantum coloratum est album: Sola animalia sunt homines. Quis hæc intelligat? bene additur inferiori excluso. Quippe est ex cluso

clusio velut quædam restricto, quæ fit à minore atque ampliore, ad summum æquo, sed sic, vt pro maiori positum appareat: tantum homo ridet: Soli Romani sunt liberi: Superiori additum nullum facit sensum, & propè contrarium solet intelligi, vt: tantum liberi sunt Romani, quasi soli Romani sint liberi: & tantum animal est homo, quasi solus homo sit animal. Plinius libro septimo: Præter fœminam pauca animalia nouerunt coitum post conceptum: quomodo hic fit exceptio? horum verborum, incipit, & desinit, si loquendum sit ad canones istorum, nullus esse potest vsus. Quis poterit tenere minutias illorum instantium: quum in prandio sumo secundam buccam, aut etiam quum primam habeo inter dentes, non possum dicere incipio prandere, quòd infinita vis instantium præterfluxerit: nec quum mando postremam, desino prandere. Quum libri secundam literam scribo non incipio librum scribere, quum antepenultimam, non desino. Quid ergo potest incipere aut desinere? Plinius apud Græcos inquit desinit nugari Diodorus: non possunt inueniri exponentes: reiicienda est tanquam parum dialectica. Quæro cur homines nominales, qui negant esse in rerum natura instantia, Scorum, & reales sint in hoc secuti de instantibus exponentes immediate, incipit & desinit? An non videtis quæri, & materiam lusui aptiorem? Comparatiua, & superlatiua dicunt distribuere terminos sequentes, vt non idem sit, Socrates est Troianis doctior, & omnibus Troianis doctior: quia sunt duo signa mobilitantia. Socrates est Græcorum doctissimus, & omnium Græcorum doctissimus. Quid ego his & similibus refellendis nugis ludam operam, quam illi ipsi vsurpandis, quæ sunt pueris ad derisum cognita? Illud acutum, quod ex huius exponentibus Socrates est Græcorum sapientissimus, vnam faciunt quidam omnes Græci sunt sapientes. Cur non has exponunt multò doctior, paulò, aliquanto, non multò, non paulò quæ magis expositione egent? Socrates à Græcis differt vera, differt à Græcis falsa, quia distribuitur. Et quemadmodum hanc, vterque homo disputat. explicant aliquorum duorum hominum quilibet: ita hanc alter homo disputat, omnium duorum aliquis. Quis vnquam talem excogitasset sensum, qui Latinam linguam audiuisset? Tum signum collectiuum cum suo termino facere terminum communem, & propo-

scionem indefinitam, & posse vniuersalizari, & fieri colle-
 ctiuam. Capiamus ergo hanc omnes Apostoli Dei possibi-
 liter sunt duodecim: fiat rursus collectiuam omnes omnes A-
 postoli Dei, rursus distributiua omnes omnes omnes
 Apostoli Dei: quo quid est absurdus? Et hanc conce-
 dunt, omnes duo Apostoli Dei sunt duodecim. Similiter o-
 mnes Apostoli Christi non sunt boni, vel sunt non boni, ve-
 ram esse volunt, quia Iudas fuerit malus: cui Aristoteles re-
 fragatur disertis verbis in libro Elenchorú, negans posse di-
 ci non bona ea, quorum aliquod vnum non sit bonum. Ad-
 dunt obligationes, quas alii Theses vocant: quasi verò hæc
 essent formularum artis, & non potius exercitatio, & vsus
 artis quo quisque nihil concedat repugnans, aut neget quod
 consequatur. Tum etiam insolubilia, quum in se reflectun-
 tur enuntiationes: hæc propositio est falsa, omnis propositio
 vniuersalis significat aliter esse quàm est, omnis conse-
 quentia in Darii est mala, hæc est consequentia in Darii, ma-
 la ergo. Sed illas omnes, & similes de aliis oportet loqui, nõ
 de se. Si quis dicat ego mētior, cōtinuò rogabūt omnes quid
 dixerit, in quo sit mētitus. hæc pronuntiatio est falsa: quæ-
 rent quænam, si pergat dicere hæc ipsa respondebunt id nec
 verum esse nec falsum: idcirco non defuerunt inter eos qui-
 dā, vt Petrus Mātuanus, & Andreas Limosus popularis meus
 qui negarent propositionem posse ostendere se ipsam mul-
 tum aliis frementibus, quod tanta materia disputationibus
 detraheretur. Itaque calumnia eos impetiuerunt, quo id di-
 cerent subterfugientes argumentorum laqueos, & pugnam
 ignauè detrectantes. Sed sit finis, quum illi finem nullum
 faciant, nam in infinitum sunt egressi, quum in omni diale-
 ctica, tum potissimum in his paruis logicalibus, quem
 septimum tractatum nominant extra Logicam vtranque
 nouam, & veterem, quod nihil esset de his traditum à prio-
 ribus: quæ res in causa fuit tantopere corrumpendi hanc
 partem, quod ipsi nulli melius sentienti innixi, toti essent sui
 confinxerunt omnia pro captu illo suo, & linguæ, & bona-
 rum rerum omnium expertes. Atq; hoc loco, inque reliqua
 omni Dialectica quum ignorarent quænam essent sua, quæ
 aliena, & in omnes ferè artes impetum indoctè fecissent, de-
 tinuerunt auditorem diutissimè, tradendis tam multis præ-
 ter rem naturalibus, supernaturalibus, diuinis, grammati-
 cis

cis, quæ ut erant perplexa, & confusa omnia, ita fuerunt per maiores ambages circunducenda. Mirandum est, quomodo Dialecticam fateantur esse instrumentum aliarum artium: huic Lutetia duos annos impendi, cæteræ autem philosophiæ, & de natura, & de moribus, & primæ philosophiæ, vix annū. Quid quod quidam etiam de hoc anno aliquid Dialecticæ decidunt. Multi tota vita etiam longissimam nihil sunt aliud quam dialectici. Ea mora plurima, sua fit inducere alienissima à re, & deprauatissima. Idque vsu venit eis, quod est apud Ciceronem de philosophiæ studiis, persona L. Crassi in tertio de Oratore, ista dicuntur, inquit, facile, si & tantum sumas quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit & scias etiã ipse discere: sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa traditio, & quæritio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidio delectatione vestiges: ita fit ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis vsus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur memoria studiumque permaneat, libet autem semper discere, ut si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possum. At alii quia præclare faciunt, vehementius quam causa postulat. delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quisquam magnitudine artium, ex eo quod senes discunt, pertimescat: namque aut senes ad eas accesserunt, aut vsque ad senectutem in studiis detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem sic se mea sententia habet, ut nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Sic Cicero. Et quia statim altercandum erat, & semper altercandum, quæ sita sunt spinosa quædam apta disputationibus, quæ materiam suppeditarent rixis, & diutissime proferrent altercationem etiam in tradendis præceptis artis: nihil semel dicunt, ne adimant sibi argumentandi, & in contrarium dicendi occasionem. Sed si quam diffinitionem, aut formulam tradunt, primum consule & ruditer proponunt, postea paulatim, velut cogentibus ad id argumentatiunculis, expoliunt, & crebris tibicinibus fulciunt, ut denique per longissimos verborum circumactus sit perfecta: & quæruntur postea de prolixitate eorum, qui excultius scribunt, quomodo ipsi dum vndique ansas argumentorum venantur, id multis paginis vix explicent, quod exponi paucissimis verbis potuisset. Iam verone decisset velut bello huic com-

meatus, de omnibus inquisierunt etiam reconditis, & alienis, & puerilibus, & absurdis, & de iis quæ capere non potest humana mens: quum tamen Aristotelis sit in primo Topicorum sententia, neminem sanæ mentis propositurum, quod ab omnibus vel reprobatum sit, vel comprobatum, vel etiam plurimis: hæc enim dubitationem nullam habent, nam quæstio dialectica, est quæstio probabilis, non paradoxa: nec contenti iis, quæ natura ingenii humani assequi, & definire poterat, ad viuum voluerunt omnia refecare, adducti dulcedine disputandi. Et quemadmodum qui pruritus titillatione acti nimium scabentes sanguinem eliciunt & dolor succedit in locum suauitatis: & mali chirurgi dum morbidum nimis refecant, sanum quoque attingunt: ita isti dum nimium scalpunt veritatem, amittunt, & in falsum incidunt, quod profert se maiore aliqua verisimilitudine, quàm verum ipsum: vt interdum orichalcum magis exprimit colorem auri, quàm aurum ipsum: & qui simulat, quàm qui agit simpliciter, propius ad imaginem veri accedit, etsi longius à vero ipso. Hinc est acutus ille Mimi versiculus: Nimium altercando veritas amittitur. Ad populum vero spectatorem, & interdum etiam, si diis placet, altercationum arbitrum quæsitâ ludicra tanquam in fabula, ac ipso sono grandia, & vasta, vt pullata turba admiraretur, quæ non caperet, ipsique magni essent vulgi existimatione. Inde arrogantia quod aliquid tibi esse viderentur, quia populo stulto iudici videbatur: nam bellaces homines pulcherrimum censebant esse titulum inuicti vt principes: hinc sophistæ nomen sunt amplexi, quum alio qui sophistam diffinirent non existentem, sed apparentem. Quidam se horribilem sophistam cognominabat Lutetia, non minorem eam appellationem ratus, quàm Africani, aut Asiatici: Intrauit palam, & magno agmine ostentatio, atque ex ea pertinacia non cedendi melius dicenti, ne victus hoc coactusque vi argumenti videatur facere: & ex pertinacia tuendi quicquid suscepissent conuicti, & prostrati, ad rem maximè absurdam confugebant, quæ illos in præsens periculo eximeret: mox liberati honorem illi habebant, tanquam seruatrici, & dignitatem attribuebant placiti, ita ex euasione transibat in dogma. Accendebantur leues homines gloriæ cupidine, quum se quisque authorem haberi vellet noui inuen

Sophista.

ti, quæ

ti, quæ confirmavit consensus sequacium, quod erat factu
 facillimū, quum ad eam rem nec literis, nec libris esset opus,
 tantum inuicta contentione, si sibi in respondendo consta-
 ret, nec admitteret repugnantia: verè erant placita, nam pro
 ratione nihil afferbatur aliud, nisi sic placet, sic videtur, im-
 pugna ipse, ego consequenter tuebor. Nam quum Aristote-
 les quinque metarum genera posuerit, in quibus sistit dispu-
 tatio, vbi ad aliquid illarum est peruentum, isti nihil est tam
 nugax, aut opinabile, aut contrarium magnis viris aut absur-
 dum, & anile, quod metam censeat: sola contradictio est
 meta, & ea vna efficit vt reiiciatur dogma ad alia quantum-
 cunque absona, & stulta: vnicum dant responsum, concedo.
 nam sequitur ex mea conclusione: imò ipsi iidem posito do-
 gmate statim vltro inferebant paradoxa quædam, ad quæ om-
 nia illa erat clausula: hæc omnia sunt concedenda, quæ se-
 quuntur ex opinione mea. Ita Dialectica fuit quicquid cui-
 us aliquando, quomodocunque venisset in mentem. Qualia
 vero essent illa placita præter ea quæ attingi, quæ tamen sola
 attingi maximè inter eos vulgaria, & receptissima: de peculia-
 ribus, quorum nullus est modus. Hinc potest intelligi, quod
 ad ea afferenda veniebant pueri sine lingua, sine libris, sine
 eruditione, instructi casibus tanquam quæstionibus hario-
 landi, quas pueri vnus noctis meditatione sexcentas ci-
 tius excogitant, quàm viri graues sexcentis annis vnam. Om-
 nne a possibilibus est b, & tamen nullum b, possibilibus est
 a: & eiusmodi. Hinc infinita dogmata, & totidem dialecti-
 cæ. Hæc Pauli illa Hentisbari, alia Mantuani, Scoti, Tho-
 mæ, Alberti, Ochami, Pardi, Dullardi. parcam nominibus
 viuentium, & id quidem nõ in ea parte, quæ est de inuenien-
 da probabilitate, aut de iudicio argumentationis quod esset
 ferendum, sed in intelligentia, & explicatione, ac vltu sermo-
 nis Latini, qui vnus semper est, & simplex. Et tamen quum
 talia sint eorum inuenta, mirantur nõ intelligi ab aliis, quæ
 ipsi somniant: quasi omnes sint Iosephi, aut Danieles, qui
 possint illa interpretari: egressi que illam suam rerum natu-
 ram, quam incolunt, mirantur se, & sua ab aliis non agno-
 sci, & ad huiusmodi formulas exigunt dicta omnium, quæ
 quum non congruunt, indoctos eos esse iudicant, & afinos
 pronuntiant, gaudentque se non intelligi, vt Circulatores
 quod obtutum spectantiũ frustrentur: maximorũ quoque
 scrip

scriptorum dicta examinant, quæ non congruere ad suos canones initio non tam admirantur, quàm velut indoctos, & se inferiores aspernantur. Postea tuente illos vetusta auctoritate, & consensu generis humani, ipsi etiam distinctionem habeant in gratiam illorum inuentam: Verum dicunt isti in sensu, in quo fiunt propositiones, non in sensu, quem faciunt. Quo quid potest dici insanius? quasi melius sciant pueri quem sensum faciunt verba, & sententiæ Latinæ, quàm Cicero, Varro, Plinius, Seneca, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus: aut Græcæ, quàm Demosthenes, Plato, Aristoteles, Isocrates, Gregorius, Basilii, Chrysostomus, Origenes.

Adducti sunt quidam in eam opinionem ut dicant hæc quidem hæctenus esse aliis artibus utilia, quòd acuunt ingenia discientium, & si quis hæc intelligat facile etiam alia assequitur minus difficilia, quòrum neutrum est verum. Videntur esse illa ingeniosa, partim quòd nō intelliguntur: nam quidam ea sola habent in pretio, quæ non capiunt, alii subtilissimam oportere rem esse arbitrantur, quàm ipsi nō cernant. Multis perinde videntur arguta, ut lusus pueriles festiui, & argutuli. Nam ænigmata hæc non ex ingenio eruditione multa exercitato & subactò, sed ex ignorantia meliorū sunt nata, tanquam herbæ inutiles in solo inculto: necesse erat eos aliquid agere. Hæc est enim natura humanorum ingeniorum, ut quoniam igneum est, etiam hebetissimum, sed ad aliquid agendum applicet. Itaque non acuunt hæc ingenium, sed cogunt sylvescere, contentiosum reddunt spinæ istæ, & morosum, non viuudum, & actuosum: in pulchris acuunt quidem, & dedolant, sed ita, ut nihil super sit solidis extenuant, minuunt, deprimunt: & in his semel fractum haud facile ad res præclaras sinunt attollere: præsertim quum hæc non modo aliena sint à veris artibus, sed etiam contraria, ut tendentibus ad altiores, ac veras disciplinas, tanta sint hæc cura dediscenda, ne profectum impediunt, quanta fuerant accepta: quum tamen instrumentū aliarum sit artium, ad quòd deprauatum torquent alia, & post tam diuturnos clamores in scholis aded se pugnando exercitatos esse rentur, ut iactent se argumentis posse vertere candida in nigrum, & ex homine facere asinum, quod longissime abest à vero. Nam istorum lingua aut intelligitur, aut non. Si intelligitur, lanista in lanistam dimicat, & pirata in piratam, nihil est iacturæ.

Sophistia
ca an uti-
lis aliis
artibus.

etiam si antisophista mediocriter sit institutus, tanta est opinionum inter illos etiam probatarum varietas, vt hac conclusus euadere possit illhac. Ideo ad obstruendos exitus, & suffugia, multa consueuerunt, vt ipsi vocant supponere. Qui non intelligit, quæ loquuntur quomodo capietur? cogget eos apertius loqui, & communi lingua: in ea vero tam nihil valent, vt nulla sit vetula, aut cerdo de vulgi face, qui non illis vertat nigrum in candida: nec vlla tam imbecillis ratio sumpta de vita, & de medio, quæ non eos perturbet,

Dialectica
Laurē-
tiii Vallæ.

nempe res ipsis noua atque inusitata. Laurentius Valla aggressus est reconcinnationem facere Dialecticæ, in qua dissentit ab Aristotele, & Peripateticis veteribus, ac nouis. Monet in quibusdam neutiquam prauæ, & si ea sunt per pauca, in plerisque labitur, vt fuit vir ille vehemens, & ad faciendum iudicium præcipitatus. Nec solum in re dialectica talis est, sed in philosophia, nam hanc quoque attingit, & quod magis mirere in præceptis Latinæ linguæ. Sed non minus illhic improbando aberrauit, quàm in elegantis, & inuectiuis. Cæterum dialecticæ illius errores, qui sunt sanè multi, nos vel omitemus profsum, vel in aliud tempus, si videbitur, reseruabimus: nam suscipere cum eo disputationem, res esset nimium proluxa, minimèq; in præsens necessaria, quod illius argumenta nec magnis rationibus nituntur, nec proinde sunt ab vilo recepta, tanquam dogmata artis huius.

LIBRI TERTII

FINIS.

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS DE

causis corruptarum artium

Liber Quartus, qui

est de corrupta

Rhetorica.

HUMANAE omnes societates duabus potissimum rebus vincuntur, ac continentur: iustitia, & sermone, quarum si alterutra desit, difficile sit coetum, & congregationē vllam siue publicam, siue priuatā diutius consistere, ac conseruari: neque enim vel cum iniquo possit quis habitare, & contrahere vitæ commercia, siue sit ipse optimus, siue iniquissimus, vel cū eo velit viuere, quem non intelligit. Itaque duo sunt velut clauis, quis conuentus hominum reguntur, iustitia & sermo: sed iustitia tacitas habet vires, & lentas: sermo vero præsentiores, & magis celeres: quòd altera rationis & consilii vim admonet, alter animi motus excitat. Ergo quem iustum esse arbitrantur, ab eo se homines facile patiuntur regi: qui vero plurimum potest sermone, estque ad dicendum instructissimus, hunc volunt ducem, & rectorem esse sui, & huic se totos permittunt, rati eandem esse vim in animo dicentis, quam experiuntur esse in animi fluuio sermone. Sed non omnes congregationes quicquid volunt efficiunt. Nam in aliis vnus administrat omnia, vel certe pauci consensu, & conspiratione inter se quadam velut fornicati, magnisque viribus & potentia sustulti, si quis imperio repugnet. Multitudo nec ad decernendum, exequendumve quæ statuerit habet vires, sed ne ad coetus quidem, & conuentus celebrandos, quibus nihil est formidabilius paucorum potentie. Sunt alie congre-

Iustitia,
Sermo,

gationes, quæ liberæ nominantur, penes quas supremum est imperandi ius, & quodcumque imperauerint ad id exequendum vires. In illis prioribus si quis plurimum dicendo polleat, vel non auditur: neque enim speritur publicè loqui: vel etiam si dicat, & persuadeat multitudini, ea tamen & voluntatem habet metu præpeditam, & manus alligatas. In populari imperio quoniam quicquid multitudini est visum, id protinus habetur ratum, plurimum valet ad omnia vis dicendi. In istis ergo quando homines procliuitate naturæ ad honores feruntur, ad opes, ad fortunas, dignitatem, potentiam, permulti studuerunt, vt optimè ad conciones ciuium dicerent: quod qui facièbant, oratores nominati sunt, & eorum ars oratoria: Græcè rhetores, & rhetorica. Hoc quidem dicendi principium. Sed ornatus dicendi, & acutius inueniendi ex necessitate fluxit. Cuius originem Aristoteles Siculis tribuit acuto hominum generi, & suapte natura faceto, atque ad dicendum parato. Apud hos enim cum crebra tyrannorum mutatione quorum nulla fuit regio feracior, possessiones, & bona adempta aliis essent, aliis donata, postea verò tyranno vel occiso vel pulso, qui exulabant, & patrimoniis erant deuoluti, legibus & iudiciis, & æquitate iuris sua repeterent, instituerunt ex cultius quoddam, & politius dicendæ genus in forum adducere, tum acrius, & argumentosius idoneum ad persuadendum permouendumq; iudicum mentes, & totius coronæ. Hinc extiterè artis huius præceptores antiquissimi, Empedocles Pythagoricus qui mouisse aliqua circa rhetoricen scribitur, vt ait Fabius. Tum Corax & Tysias, qui ex vsu & dicendi consuetudine obseruata quædam præcepta tradidere: hoc secutus est iam cultus & elimatus magis homo in sulc eiusdem Leontinus Gorgias, à quo multi sunt Athenis docti. Ex necessitate hac recuperandi sua, ad alia quoq; expetenda translatum est instrumentum: vt quemadmodum mouerant iudices, mouerent etiã animos in concione populi, senatus in curia, denique eorum omnium, quæ plurimum possent in republica, & in quorum manu atque arbitrio fortuna esset omnis posita ciuitatis: idq; tantò erat efficacius, quantò is qui diceret, populum esset nactus acutum, callidum, intemperatè, coacitabilem, qui facilè dicentis oratione tanquam aura quadam permoueretur, & agitaretur. Nam in bene constitutis ciuitatibus quieto & moderato,

derato, atque etiam paulò hebetiore populo etiam si libero, non tamen magnus relictus est locus facundiae ad se iactandum, quemadmodum Cretae, vel Lacedaemone. Athenis autem praeferrida ciuitate ac mobili, & in Asiae Graecis Colonis, qui penè fuerunt Athenis in ea loca deducti, Rhodi quoque, & in Sicilia, postremo Romae dominatus est orator, ubi eloquentia inuenit turbas acumine ingenii praeditas, inquietas, ambitiosas, & libertatis quadam aura tumefactas. Itaque Zeno ille Stoicus, qui Rhetoricen palmae esse similem pronuntiauit, Dialecticen pugno, & aptius dixisset, Dialecticam ad subtilem doctorum examinationem argumentum colligere, Rhetorem verò ad popularè sensum applicare: nam breuius non raro colligit orator quam dialecticus: ut quum enuntiationem vnã pro tota argumentatione ponit interdum bene longa, quemadmodum in instrumento probabilitatis est à nobis ostensum. Ergo ut erat exercitium hoc gradus ad ingentem potentiam, expetiuerunt hanc artem homines honorum cupidi, opulenti, occupati negotiis: quumque ad actionem & destinatum usum conuerterent quicquid vel didicissent à praceptoribus, vel ipsi experientis deprehendissent, vel inuenissent cogitationibus & incitatione mentis, non curarunt inquirere quid esset ea ars, quae eius materia, qui limites: quam latè pateret, quis scopus: videlicet non eam ad scientiam aliquam excolebant, sed ut locum dignitatis in ciuitate amplissima obtinerent, opibus, & honore cumularentur, & quandam velut tyrannidem exercerent dicendi viribus tanquam satellitio circūsepti, quo & opem amicis ferrent, & inimicos fatigarent. Ergo illa omnia temere sunt ab eis definita, nempe ab occupatis, & aliò intentis. Videbant usu quotidie venire ut de republica dicerent, de pace, de bello, de iustitia, de magnanimitate, fortitudine, opibus, fortuna, de nauigatione, de ventis, de hymbribus, de natura Oceani, de caelis, diis, hominibus, de affectibus, & opinionibus, de salubritate, de peste, de cibis: putauerunt omnia esse artis huius, quoniam nihil erat de quo non aliquando esset dicendum. Clamat Quintilianus, & indignabundus velut res suas repetit, amputata esse de rhetorica per homines desidiofos, quae ad naturae contemplationem quaeque ad componendos mores atinerent, & ex vno studio facta multa, tan-

quam membris vno ex corpore diuisis ac dissipatis : fuere qui tanto ambitu gaudent professionem suam extendi, ne rem leuem & cuius facilem aut obuiam viderentur præstare. Alii qui opeserant & potentiam eloquentiæ adiumento consecuti, difficiliorem aditum & arduum magis ascensum ostenderunt, ne alii secum æquarentur dignitate, neu curarent eadem ingredi difficultate perueniendi deterriti. Aristoteles Rhetoricen diffiniuit vim seu facultatem videndi quid in quoque sit probabile : nec facit, inquit, Rhetorice probabilia, sed videt: sicut nec facit medicus salubria, sed videt. Ita ne verò tam est de iustitia rhetoris dicere, quàm medici de pharmacis, de herbis? omnes igitur artes sunt Rhetoricæ, sicut pharmaca omnia medicinæ. imò hæc ipsa medicina Rhetoricæ pars erit : & muta illa corporum, & linearum, & numerorum inspectio, & tota ars puluere, & radio contenta Rhetoricæ fuerit pars. Quid facitis? immensum onus imponitis humeris tam teneræ puellæ, ac delicatæ? Idem imponeris dialecticæ. An rhetoricen conferruminationem quãdam, facitis artium & disciplinarum omnium? Quis non videt non esse rhetoris de exlo, deq; elementis dicere, de angulis, de pyramide? Quod si illius sunt hæc omnia, cur de eis non præcipit? Quis vnquam tam ambitiosus fuit Rhetor, qui hæc ad curam suæ artis reuocaret? ne Græculi quidem, qui omnia tentarunt, & quorum innumerabilia extant tractationis huius præcepta. At qui hæc callent omnia dicunt melius: ceu verò non vnaquæque ars alia quauis adiuuetur, nec protinus pars est illius. Adminiculo est naturæ contemplationi, cognitio veteris memoriæ, num ideo historia pars est philosophiæ de natura? architectus melior, si sit philosophus: quid, ergo philosophia pars est architecturæ? Non potest esse historicus qui non sit Cosmographus, non astronomus, qui non arithmeticus, non medicus, qui non etiam physicus: artes tamen sunt separata, & distinctæ. Hæc quum reputarent magni artis huius patroni, satis intellexerunt nõ posse omnia illa tam varia, tam immensa, tam late fusa ac patentia rhetorem vnum capere ac sustinere: ideo alii geminam fecerunt rhetoricen: vnã vniversalem, quæ res omnes complecteretur, de quibus aliquando dici possit, alterã particularem; & vsui civili appositam, quæ solum in rebus ciuilibus versatur. Ideo quãdam de philosophia morũ excerpta

pta documenta in hanc artem inuenerunt, sed vt in alieno loco leuiter, & defungendi solùm gratia, Nec Aristoteles ditissimulat parum exacte tradi sibi in rhetoricis, quæ de rebus mortalibus differit, sed ad captum popularem, cui vni debet orator seruire turbis & cōcionibus natus. Cur Quintilianus qui philosophos furti arcessit tanquam iniquos possessores moralis disciplinæ, ipse nihil penè de ea re tradit? si remittunt adolescentem suum ad philosophum vt inde repetat, cur ipsi præcipiunt tam negligenter, & crassa quadam Minerua: vt appareat eos in alieno versari opere, & ad se nihil attinente? Cur tantam & tam præclaram suæ artis partem occupatam indigne ab iniquis possessoribus, & imperitiis illorum contaminatam non repurgant, & suo splendori restitunt? Sed certe non magis de moribus, aut de re alia quauis dicere fuerit rhetoris materia, quàm si quis scribendi profiteatur artem, materia huic fuerit pannus aut charta: bene ille quidem hæc scindet, si dentur, sed ipse non adieret quatenus scissor, ac ne si sit quidem inuoluta, aut dura, & parum scissioni apta ipse vt scissor euoluet, & molliet, & scissioni accommodabit, sed iam vt alius artifex id faciet, si quid fecerit tale. Non defuerunt qui præceptis morum in media rhetorica tradendis magis delitiis & desidiæ cōsuluerint discentium, quàm quòd putarent esse artis: vt quando quidem rhetoricam solam petebant ii qui in curia, & foro, & oculis multitudinis volebant versari, reliquas omnes artes vel non vacaret attingere, vel omnino vt ignobiles obscurasque aspernarentur, haberent in opere tituli rhetorices omnia velut delibata, de quibus esset eis aliquando in ciuitate disputandum: volebant omnes bene dicere, & citò volebant, de qua festinantia Cicero, & Marcus Fabius conqueruntur: ita illa ipsa quæ erant ab arte aliena non discerent, nisi velamento quodam rhetorices obtecta, vt quum absynthium pueris datur illitum melle. Ergo multis non licuit de arte præcipere, sed de hoc artifice, & vtili dolo ingesserunt, quæ simpliciter & apertè tradita respuisent. Sed hac de re satis.

Prætereo innumeras rhetorū opiniones, ac sententijs: alijs De materia augmentibus materiam, alijs minuentibus. Cicero varius est, Rhetorica & lubricus, & incōstās, vt serè in rebus philosophicis. Vellet Rhetoricæ, omnia subiicere Oratori L. Crassus, M. Antonius non sinit,

quorum apud Ciceronē disputationes notissimę sunt. Nam Antonio is orator sufficit, qui verbis ad audiendum iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis vti possit in causis forensibus atque communibus: quęque sit præterea instructus voce, & actione, & lepore. Tales profecto fuerunt qui Athenis, & in Asia, & Romę pro oratoribus habentur, celebranturq; decem illi Athenis, Tum Romę duo illi, quos modo nominavi, & Cato, Gracchi, Galba, Sulpitius, Cotta, Hortensius, qui non instructi ac parati fuerunt à cognitione plurimarum artium, sed ingenii acumine & solertia, vsu, prudentia communi, & in sermone elegantia, & cultu quodam. Iam quid sit ipsa Rhetorice ars ne, an scientia, an virtus, an vis, an instrumentũ, & vt Gręci dicunt *ἑρμηνεία*. Nam alii eam ita sustulerunt præclaris nuncupationibus, vt aliorum inuidiæ obiecerint, qui illam etiã prauitatem quandam artis nominarunt, Gręco verbo *κακοτεχνία*. Socrates in Gorgia Platonis adulatoriam, & simulatricem particulę ciuilis facultatis. Alii vim, alii vsu dixerunt, alii artem à scientia & virtute disiunctam. Quidam vero scientiam, Stoici eloquentiam dicunt virtutem, & sapientiam, & talem esse Rhetoricen; quemadmodum Quintilianus colligit, nec oratorem quidem esse posse nisi virum bonum. Quod Cato velut ex oraculo protulerit oratorē esse virum bonum dicendi peritum. In quo ita laborat & sudat, dum contendit planum facere Ciceronem ac Demosthenem, qui inter oratores primi habeantur, bonos fuisse viros, vt me grauisissimi viri misereat, qui res tam diuersas natura voluerit coniungere, & ex duabus inuitis & reluctantis vnā facere. Obscure quidem Cicero, sed aliquanto verius tamen in tertio de Oratore libro. De oratoria enim loquens sic inquit: Quo maior est vis, hoc est magis probitate iungenda summãque prudentia, quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædã arma dederimus. Sic ille; quãtũ redit paulò post ad priorem ambitionem, & oratoriam facit esse sapientiam, nempe cogitandi pronuntiandique rationem, vimq; dicendi: & confundit quę sunt discretissima: atq; eiusdem esse artis retur bene sentire, & bene dicere, vtiliter sanè: atq; vtinam id hominibus persuaderet, sed non perinde vere, quippe quę finibus, materiis, & toto vsu

separ

Rhetorica quid sit.

separantur. Nam quod Cato virum bonū dicendi peritum oratorem esse pronuntiarit, miror communem atque vsitam loquendi rationem aliorum esse ab hominibus doctis detortam. Vulgari enim linguarum omnium consuetudine viri boni & nominantur, & habentur, qui nullo sunt pro-
 bro infames. Neque enim vir bonus est in proposito censendus, ad Socratis & Stoicorum formulam, & ad illam, iuxta quam de sponsione boni viri sententiam noluit ferre C. Fimbria consularis, vt est apud Marcum Tullium. Sed eo ipso modo, quo Cato. *Item initio libri sui de re rustica: Et virum bonum maiores nostri quum laudabant, ita laudabant bonum agricolam, bonumque colonum: amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur. An hic etiā Stoicum illum bonum virum quærent?*

Vir bonus.

Iam quod exercitationis huius fructus peteretur, siue noxiis ciuibus in foro postulandis, aut tuendis innocentibus, siue in curia de eo quo de consolaretur, aut publice in concione sententiam dicendo, duo fecerunt genera causarum, iudiciale, & suatorium. Quod vero frequentes haberentur in Græciæ conuentibus panegyrici, tum dicerentur funebres laudationes eorum, qui pro patria occubissent, quos illi vocant *ἠρωαγιστῶν*: Romæ quoque mos fuit viros primum fato functos, hinc scæminas quoque publice in funere laudari, additum est tertium, quod laudatiuum nuncupatur, & demonstratiuum, id est *ἠμωδοντικόν*. Ita numerus visus est factis plenus, vt causarū tria essent genera, quæ modo memorauī. Hanc diuisionem Aristoteles in literas retulit, cæteri magno consensu tantum ducem sunt secuti. In quo sicut in aliis ferè artis huius non tam in rei naturam Aristoteles est intuitus, quàm vel consuetudinem explicuit, vel ea pro magistra vsus est. Siquidem facultas dicendi tanquam vniuersale quoddam instrumētum per omnia de quibus dicimus suffusa est, non aliter quàm Grammatica, & Dialectica. Nec Cicero & Quintilianus tacuerunt plura esse de quibus diceretur, genera, etiam Quintilianus multa explicuit. Sed ex illorum trium præceptis putauerūt, quæ ad alia esset opus posse deriuari. At qui diuersissimam habet inueniendi, disponendi, ornandi rationem. Quis non videt ad agendas gratias, ad gratulationes, ad consolationes, ad historiam, ad descriptionem, ad præceptiones longe esse alia, & inuentione, & elocu-

Tria genera causarum.

tione opus, quàm ad iudicia, & consultationes, & demõstrationes. Atqui illa non raro materiam suppeditant dicendi: ideo & de quibusdam horum separatim aggressus est quædam tradere Dionysius ab Halicarnasso. M. Fabio satis videbatur ratio in contrarium euincere, vt plura statuerentur genera: sed tutissimum censuit authores plures sequi, præsertim quum in eis haberet Ciceronem suum. Adde quod ex illis tribus quæstus nascebatur in ciuitate vberimus, quo factum est vt reliqua contemnerentur, tanquam sterilia, & homines in illis primis exercitati facili si quid esset de aliis dicendum, ex suo vsu expediebant, quæ possent in vulgus cum fauore & plausu recipi, vt est in facultate hac exercitatio potior, quàm ars.

Rhetoricæ partes
quinque. **I**am quinque fecerunt partes artis, Inuenire, disponere, eloqui, meminisse, pronuntiare: alii alia addidere, vt quidam iudicium. Principio meminisse naturæ est, quæ si arte adiuuatur non protinus est rhetoricæ, sed peritiæ cuiusdam, quam memoriam appellabant veteres, nunc vulgo memoratiuam, cuius inuentorem fuisse tradunt Simonidem vatem. Sed isti quemadmodum initio dicebam, quibus viderent indigere oratorem, ea omnia in artem hanc inuexerunt, tanquam artis partem. An non reliquæ artes omnes egent memoria Grammatica, Dialectica, Arithmetica, Iuris professio? Quid ergo vniuscuiusque artis memoria est pars? Quod si quis artifex vendicare sibi memoriæ tractationem ceu iure suo posset, is nimirum esset iuris consultus, qui maxime indiget, propter multitudinem & varietatem legum atque interpretationum. Ideo Cicero necessarium esse oratori dicit acumen dialecticorum, memoriam iurisconsultorum. Pronuntiare verò ornamentum est artis, non pars. Scribendo enim tueri orator potest suum munus, & maximus esse orator sine gestu, tamen si non eam habebit venustatem, gratiam, vim, vt magistratus sordide aut neglectim vestitus. Porrò in voce, si quæ sit eius natura spectatur, philosophi est officium: si quemadmodum exercenda, phonasci: si quomodo ea vtendum pro locis, pro temporibus, pro rebus, ciuilibus est educationis, vt tota gestuum & cultus ratio. Si hoc postremum vult sibi orator vendicare, sit sanè, quando nemo erit qui asserat. Quid inuenire, an huius esse artis, aut omnino vllius dicemus, de cælis, de homine, de tota natura, de moribus, de publica re, de
priuata

priuata, quæ sis dicturus excogitare, atque inuenire? Quod
 si ita sit, quin huic nos vni cunctos tradimus, aliis omnibus
 valere iuisis, tanquam superuacaneis? Sed hoc certe singula-
 rum est artium in sua materia: in vita vero est iudicii, consi-
 lii, & quæ ex his nascitur, prudentiæ, quæ nulla compræhen-
 di potest arte: ingenio, iudicio, vsu rerum, memoria paratur.
 Nam quid, quo loco, quo tempore, apud quos, quatenus sis
 dicturus, aut etiam non dicturus, hæccine sunt Rhetoricæ
 partes? profecto non magis quàm officia vitæ omnia, & pu-
 blice, & priuatim: quibus tradendis nulla disciplina, nulla ar-
 tis præcepta suffecerint: prudentia vbique præsto sit oportet
 tanquam cōsultrix, & rector omnium. An etiam audiendus
 erit nobis Cæcilius Plinius, qui ait didicisse se oratoris esse
 non magis loqui, quàm tacere quum est opus? Nunquid ta-
 cere quoque docet hæc ars? Quis iam non videt hos omnes
 prudentiæ surripuisse vnde domum suam locupletarent?
 Itaque cumulus ille rerum, qui quum à Latinis, tum vero à
 Græcis scriptoribus anxie congeritur: quid dicendum in
 proœmio, in narratione, argumentando, concitando ani-
 mos, aut sedando, in epilogis, in suspicionibus inimittendis,
 augendis, a nimaduertendis, tollendis, non sunt huius artis,
 ac ne vllius quidem, vsus sunt, qui in immensum abire: vt mi-
 randum sit Græcos homines, qui in eiusmodi mirificæ so-
 lent sibi indulgere, non etiam plura de his reliquisse volumi-
 nâ, & quæ nulla possent lectione percurri. Quàm inepti in
 his sunt, qui collegerunt ratiunculas aliquot, quibus disci-
 puli in singulis vel causarum generibus, vel rationis parti-
 bus vterentur, & dicta aliquot ex Demosthene, aut Isocrate
 desumpta? nam in hoc plures sunt Hermogenes, & alii Græ-
 ci, quàm Latini, pro formula nobis obiciunt dicendi. Post-
 eâ vero quàm multum se, ac diu iactarunt, seque ac lecto-
 rem torserunt, nihil progressi hærent circa initia, & pueri-
 liter sapere ac loqui iuuenem suum docent. Scilicet corri-
 uare in Tyberis aut Ilissi alueum conabantur ipsum Ocea-
 num. Quid prodest illa coaceruare, quorum rarus, aut
 quod potius puto, nullus est vnquam vsus futurus? Ego
 abste in arte vniuersales canones, & dogmata ad omnem di-
 cendi rationem apta è natura ipsa obseruata ac deducta ex-
 spectabam, ac requirebam: nam ea demum artem efficiunt.
 Post hæc si tibi visum esset adiecisses exempla primæ exerci-
 tatio

tationis acciperem, ferrem, etiam si minuta & puerilia: pro formulis vero tradere exempla ipsa non est artificis, sed experti tantum. Verum hæc quemadmodum dixi, etenim dicendum est sapius, nequis fallatur præsertim in re tanta, rhetoricæ non sunt, sed iudicii, ac usus. Idcirco exemplorum huiusmodi & plura, & accuratiora, & magis commoda docebit me dies vnus consuetudinis in foro, in curia, & cum prudentibus, quam multi menses sub tali dicendi magistro consumpti. Sed ratio inquirendi argumenta dialectici est. Ideo Aristoteles octo libros Topicos inter Logicos posuit: de ea re quam tenuiter agit in rhetoricis, quam penè nihil. Et quum amplificatio, quæ sit per res ex locis argumentorum petatur, ipsi de ea seorsum præcipiunt, vt dicas eos congerere potius dicendi documenta, quam in artem quandam digerere audienti ad discendum vtilem: nimirum neque artem potuissent efficere ignari quid tradendum esset, & quatenus, quum de materia & finibus præue ab initio iudicassent. Elocutio magis artis huius est propria: hanc vero perplexam & infinitam reddidit immòdica Græcorum subtilitas, & otiosa diligentia, quæ omnes loquendi formulas siue à loquentium consuetudine alienas, atque abhorrentes, siue protritras cum primis & vulgares, tanquam schemata & orationis, lumina adnotauit. Stylum siue characterem fecerunt triplicem, imum, summum, & inter duos illos interiectum mediocrem; idque multis verbis & exemplis, etiam vsque ab heroibus velut repetita origine, vt amplissimus sit Vlysses, Menelaus infimus, medius Nestor, nec satis verè, nec satis ad docendum accommodatè. Populum quidem facile fuerit in tres ordines distribuere, quia distinctio vna ex re sumitur, nèpe ex censu. Quòd si ex omnibus sumatur internis, corporicis, fortuitis, multò plures existent ordines. Eundem admodum in oratione virtutes aliæ spectantur ex electione verborum, aliæ ex contextu & numeris, aliæ ex figuris & schematis, aliæ ex argumentorum viribus & acumine, aliæ ex copia, aliæ ex tractatione animorum, aliæ ex gravitate sententiarum, ita non tria esse modo possunt genera, sed plurima, quando in vno quoque horum sunt etiam plura quam tria. Cicero in Oratore hæc genera distinguit, sed ita vt non facile dixeris quid sit secutus in secundo, verba, an compositionem, an sententias, an argumenta. Iam nec ad docendum hæc conducibiliter

Stylus triplex.

biliter sunt excogitata: neque enim negant quin multa sint genera media, atque interiecta inter illa tria: atqui ea non minus oportebat explicari, quàm colorū genera, quæ natura inter atrum & candidum posuit, aut saporum inter dulce atque amarum, qui quidem vehementer ab extremis distant, nec facile est per extrema cognosci: aliam formam orationis in fine epistola. aliud res rustica, aliud libri de philosophia postulant: non eodem mediocri ad virtutem, & ad perfectionem hortamur: nec similiter inuidiam & misericordiam mouemus. Fecerunt orationem velut hominem quendam, in qua essent caro, sanguis, succus, ossa, nerui, cutis, color, statura, habitudo, proportio partium, tum interna, ingenium, iudicium, vigor animi, affectus, educatio & mores: quarum rerum partes eisdem signant, quis in homine: sed obscurissime ac perturbatissime: nihil diffiniunt, ac declarant: non statuunt quid ossa, quid sanguinem vocent, quid succum, quid mores, idcirco mirifica est inter eos dissensio de his vt de eadem oratione non modo diuersa pronuntient, sed aduersa quoque: videlicet quum non constaret quid quicque appellaretur, sed temere ac ritu populari nuncuparent singula, vnusquisque hæc pro libito & captu suo vsurpauit. Illud vehementer admiror, quòd tanta atrocitate verborum versum in soluta oratione vetuerint fieri, scædissimū id turpissimūque appellantes, nec partem quidem versus inferri sunt passi duntaxat maiusculam. Cuius placiti sæpenumero profiteor me rationem quæsisse, necdum inuenisse vllam. Siquidem vniuersaliter prohibent, nec auditorem respiciunt, nec dicentem, nec rem de qua dicitur, nec ob quem finem dicitur, nec genus aliquod versus signant & distinguunt. Aiunt oportere cæleri artem quæ prodit se si fiat versus, & ostendit in concentu & verbis occupatum esse oratorem, non in re: idcirco nec quod habeat versus numerum passi sunt inferri, etiam si non sit versus: vt munera dare parenti. Tum ad grauitatem & opinionem veritatis cuius sermo, vt matrona quæpiam, vel puella honestissima non desyderat anxium cultum, & exquisita ornamenta. Audio. Sed multa in hoc dicto occultantur, quæ facile sit conuellere. Primum nihil possumus supra quatuor syllabas dicere, quod non in aliquam versus rationem cadat, quod ostendunt tam innumera versusum genera. At inquit genus noti carminis,

Oratio
homini si
milis.

De versus
in soluta
oratione.

Atqui

Atqui permultæ sunt pedestres orationes modulationes longè quàm iambici versus comædiarum Plauti & Terentii, quàm vel heroici illi qui continuo feruntur cursu absque cæsuris, vt apud Horatium, Persius hic permagna negotia diues: vel cum cæsura est obscura, Nescio quid meditans nugarum totus in illis. An non melos est in Sallustii præmiis, in orationibus, in concionibus T. Liuii maius ac nobilius? Videre est pro lege Oppia, quàm nominavi potissimum quòd ea Catonis & consulis & per se grauisissimi viri personæ attribuitur. Quid hoc quod fuit Græciæ iudicium? Platonis & Democriti, locutionem tametsi à versu absit, tamen quod incitatus feratur, & clarissimorum verborum luminibus illustrata poema putandum magis, quàm comicorum poetarum, apud quos nisi quod verticuli sint, nihil aliud esse quotidiani dissimile sermonis. Nam quod cæleri volunt artem, vtique tot versuum genera in calore scribendi deuitasse maioris est artis mea sententia, quàm in aliquo illorum vel imprudentem incidisse, vel prudentem deuenisse. Quis enim omnia illa tam multa, tam varia, quibus vndique circumsidemur, effugiat? eo minus quum in curam sit rei potius: quàm verborum intentus: vt de M. Bruto refert Fabius, nō aliter ac gubernatoris sit peritissimi atque exercitatisissimi nauem inter Cyclades inoffenso cursu ducere. Itaque homo eruditus, & dicendi peritiam callens citius artem & diligentiam in eo deprehendat, qui in longa oratione genus carminum nullum admiscuerit, quàm qui in aliquo impegerit nonnunquam: hunc sciet de rebus fuisse naturaliter sollicitum, illum de vocibus, & dictione. Adde his, quòd qui non sunt iam versus, obseruatione, iteratione, vsu possunt fieri. Sic facti sunt versus ab Aristophane, ab Hipponacte, & aliis poetis, qui antea non habebantur. Sed profecto adhibeat quantamcunque operam & diligentiam quis volet, attentissime se obseruet ipse custos sui non poterit tamen versum effugere. Si quis maximorum auctorum orationes excutiat, ex versibus, aut magna illorum parte videt debita omnia constata, etiam notis, etiam sonoris magis, quàm sunt trimetri iambici familiares fabulis. Cice. in sexto de republica: qui reliquos complectitur omnes, quatuor pedes sunt heroici: pro Milone dicere incipientem timere, trochaicus est, si iambicus in tertia sede par sit trochæo, vt idem ipse

ipse docet. Quum contra Titus Annius ipse magis, quin-
 que pedes heroici: de lege Manilia, quanquam mihi semper
 frequens, dimeter iambicus. In Acade. quæst. Quæ cum ef-
 sent dicta in conspectu consedimus omnes, versus est heroï-
 cus, si vnam syllabam demas, vt si dicas sedimus. Seneca
 episto. nonagesima secunda, originis suæ memor, dimeter
 iambicus, & quidem totus è iambis. Lilius præfatione, no-
 stra per tot annos vidit ætas, trochaicus est. Quid quòd mul-
 ta sunt verba simplicia quæ versum efficiunt adonicum, su-
 spiciebant, accipiebant, imposuisset, archimagirus. Satis hæc
 vidit Martianus Capella, sed fulgore tantæ authoritatis præ-
 strictus est: eius hæc sunt verba: Neue in notissimos versus,
 & maxime heroicos structura fundatur, iambicòsque ver-
 sus quamuis eos Cicero non euitet, quum dicit: Senatus hæc
 intelligit, consul videt: & heroici versus finem vel initium
 non declinet, quum dicit: O miserum cui peccare licebat. Et
 in Academicis, latet ista omnia. * Varro magnis obscurata
 & circūfusa tenebris. Et in Verrinis plenum versus vna qui-
 dem syllaba mutilum fudit, quum dicit: Quum loquerer tā-
 ti fletus gemitusque; fiebant: nec finem vitauit elegi, sicut ait:
 Oderat ille bonos. Incurrit etiam in hendecasyllabi phaleu-
 cii petulantiam, dum dicit: Successit tibi Lilius Metellus. Sic
 ille Aristoteles in arte poetica iambum ait familiari sermo-
 ni peculiarem esse, ideo in illo multa nos effundere iambæa,
 non item heroica. An non Apud Ciceronem Crassus ora-
 torem illum ait admirabilem esse & insignem, qui in ora-
 tione ipsa quasi quendam numerum versusque conficit: &
 mox: versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum,
 hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos
 putauerunt. Quid est istud quasi & propemodum? cedo
 quantum progrediar? vbi sistam? pueriles sunt istæ determi-
 nationes: populus concentum intelligit, numeri censuram
 non intelligit: si versus aspernatur propter concentum, v-
 bicunque sit concentus eadem erit aspernatio: & concentus
 iste ac numerus, qui nunc non est versus, adhibe iteratio-
 nem, & vsus, iam fiet versus. Quæro etiam si versus alie-
 num licet citare in oratione, cur non liceat suum facere? ead-
 dem est harmonia, & concinnitas in alieno & proprio. Hæc
 quidem de ipso versu, nunc de authoribus. Po. Ro. bellaci
 & rusticitatis ostentatori suspecta erat ars omnis, & lite-
 ræ,

* Aliàs Lu-
 cille cras-
 sis occul-
 tata & cir-
 cūfusa
 &c.

ræ, cuius sensum Crassus Ciceronianus, vt quisque optime sciret Græcè, ita esse nequissimum, vt in Syris venalibus. Tum si gestui addidisset orator versum, populus non esset sibi visus grauis oratoris orationem audire, sed saltantè histrionem spectare. Græco non item, cui etiam histriones honesti erant. Cicero memor ingenii coronæ suæ paucissimos in orationibus ac penè nullos citat versus: Demosthenes & Aeschines plures, & liberius. Cicero defendens Archiā, quòd de studiis humanitatis loqueretur, nouo se dicendi genere vsus esse ait: & pro Murena præfatur veniam: & ad C. Cæsarem versus Homeri admiscens nouum epistolæ genus nominat. Atqui Aeschines Solonem laudans maximo hominū cōuentu in accusatione Ctesiphontis inter illius decora poetiæ studium atque exercitationem numerat. Ad hæc aures sunt variæ, sunt quibus Ciceronis concentus sit effæminatus & mollis, sunt quibus durus: malunt Quintiliani declamationem. Alii alios pedes amplectuntur: Aristoteles pæonem, Cicero Dichoræum, nec ipse secum in deligendo satis consentiens, vt Martianus annotauit. Pedes inquit ille quadam permista cōfusione Cicero perturbat, dum dicit modo ditrochæo ionicum concludendum, modo pæonem primū probat incipientibus, modo finientibus, modo dochimum qui constat breui, duabus longis, breui & longa, cuius exemplum posuit, amicos tenes. Item amphimacrum pedem, & rursus dactylicum numerum laudat, nec tamen certa scientia est. Ego tamen compendiosiora percurram, vt in hac sylua quibusdam videar præire tramitibus. Sic ille. At neque his grauiores aut meliores dat formulas, sed leues, & pueriles admodum. Hæc quidem ex ingenii nascuntur, quæ non omnia delectant eadem: alii aliis capiuntur, vt in sensibus vari soni allubescunt variis auribus, colores oculis, sapes palatis. Ad hæc mutatum est seculis iudicium aurium: aspera, & dura compositio placuit Catoni & Gracchis, & ea virilis est visa. Concinniores fuerunt Antonius & Crassus: multo his & reliquis omnibus numerosior Cicero: mollis & delitiosa & fracta compositio corrupto magis seculo sub Vespasianis & Traiano viguit, ita vt orationes, quod Cornelius Tacitus queritur, ad lyram, nō aliter quàm poetarum carmina, canerentur. In dicente etiam magnum discrimen: non decet orationis illa modulatio & numerositas frigidam

senectam, certe ardentem iuuentam docebit. At celandam est ars, nam id sæpe inculcant, ne effluat. Quorsum? ut facilius persuadeas. Quid si non ut persuadeam scribo, sed ut narrem, vel ut delectem? Poëtis ad delectationem licuit tot generibus carminum abuti, mihi non licebit quibus volam, qui tantum delectationem peto? quam fuisse causam Cicero scribit cur numeros in oratione inuexerit Isocrates, qui inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis atque aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeros astrinxit. Verum enimvero prisci illi oratores quocunque istis de rebus modo disputarent, ac statuerent, maximas tamen dicendi opes collegerunt magnitudine ingeniorum, studii, usus, exercitationis: quippe omnia hæc acuebat atque stimulabat iagens eloquentiæ propositum præmiū, dignitas, opes, potentia in ciuitate, quod præmiū simul primum sublatum est, eloquentia quoque est collapsa: nam quum oratorum licentiam nimium sese viderent effundere, multis esse innocentibus periculo, nocentibus præsidio: ut qui hoc quoque arroganter profiterentur & iactarent de inferiore causa superiorem se posse, & de superiore, inferiorem facere: cohibendam velut claustris impositis duxerunt. Athenis vetiti sunt affectus mouere, quod visum est philosophis longe æquissimum, ne iudicis animus nempe norma qua esset iudicandum à recto vllam omnino in partem inflecteretur. Romæ Pompeius magnus tertio suo consulatu legem tulit, ut actori duæ assignarentur ad dicendum horæ, patrono tres, & peroraretur eodem die. De quo Cicero queritur in Bruto, inquit enim: Et perterritum armis hoc studium nostrum conticuit subito, & obmutuit lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis. Et Tacitus impositos dicit esse velut frenos eloquentiæ. Cæterum in ius & potestatem vnus redactis omnibus, is non passus est vel tam crebro populum coire, vel tam frequentem, vel quenquam libere in publico loqui, quod ut erat, ita periculosum esse existimatum est potentiae vnus. Quocirca exclusa est à concionibus eloquentia; id est, à theatro, & nutrice sua, quemadmodum in libro de oratore secundo docet his verbis Cicero. Fit autem ut quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatus dicendi genus excitetur: habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmo-

dum tibicen sine tibiis canere, sic orator nisi multitudine audiente, eloquens esse non poterit. Principes raro ipsi loquebantur ad populum, & pauca, plerunque per edicta, haud aliter quàm ad seruos: in senatu sententiæ dicebantur non libere vt antea, sed in adulatione potentiae compositæ, erantque magis encomia principum, quam deliberationes de publicis utilitatibus. In foro si princeps cognosceret, pudor vetabat eum detinere, quoniam & ipse interdum gestu testabatur properare se: conuersis omnibus ad delicias relicta cura reipublicæ, nec ipsi iudices, qui essent imperiti & delicati, longas ferebant orationes, sed breues, atque eadem amœnas: & quod in persona iudicis est flagitiosum, malebant aliquid, quod delectaret, audire, quam quod doceret de causa: aptatæ sunt huiusmodi affectibus orationes, & in forum allatum, quod scenæ magis congrueret. Ita genus dicendi penitus mutatum, ex sano, & sobrio, & severo ad luxum, & delicias, tanquam si virili veste posita muliebrem sumpsisset. Ipse populus in forum & iudicia coibat, non sicut antea inspecturus quid ageretur, & qua fide, tanquam dominus & rector omnium, sed velut in theatrum ad oblectationem omiſsa libertate, & cura reipublicæ segnis atque otiosus: & quia illud publice placebat in scholas inuectum est ad exercitationes: tales sunt declamationes illorum temporum inuentæ, non ad victoriam, sed ad voluptatem: neque enim pugnant, sed ventilant: poëticas quoque amœnitates per egressus petierunt: quod ostendunt Quintiliani declamationes, & quæ ex declamatoribus sui temporis citantur à Seneca. Digreditur quidem Cicero, & describit, sed seuerè, grauitè, & ad rem: paulo quidem fusius, nempe in orationibus infinitis, sed dignitate & dicentis, & audientium, & rei ipsius conseruata. Contra illos ad citharam dicas aliquid animi causa canere, non rem grauisſimam meditari: quod indigne ferunt Tacitus, Quintilianus, Seneca, ita vt quum illæ declamationes quæ Quintiliani circumferuntur nomine, tam alienæ sint ab eius ipsius præceptis, & tales vt contra eas potissimum inuehi videatur, non defuerint qui illius esse negent: & declamabant quidem veteres, vt Cicero, sed veras causas, & eas, quas mox essent in vero certamine acturi, quasi que ex puluere & umbra in solem & militiam translaturi. Recentiores vero declamabant fictas, & omni-

no inutiles, quarum nulla in foro aut senatu posset contingere: nam eas quærebant in quibus maxime possent se iactare, & otiosos auditorum cœtus permulcere. Ad postremum, quum legibus iam à principibus constitutis iudicia exercerentur, visum est adhiberi potius ad examinandam causam iuris & legum peritum, quàm oratorem. Ita creuit potentia interpretum iuris, etiam in coniecturis: & studiū artis oratoriae prorsum sublatum circiter Antoninorum temporibus quum iurisperiti, qui plurimum valebant gratia apud principes, decreuissent ipsi soli totum occupare: & fortassis ita visum est Marco Antonio philosopho, qui non censuit expedire, ut iustum atque iniustum dicendo confunderetur: sublato corpore & imago perit. Declamare quoque est desitum, & artem cognosci, quæ nihil erat sine exercitio profutura. Inane verò censuerunt laborem aliquem fructu omnino adempto suscipi. Paulatim studium excolenda linguæ cessauit, quum nullus esset eius operæ pretium. Quapropter ex bonis studiis maturime omnium eloquentia est tanquam flos quidam delicatus flante Borea decussus: id est, remota illa populari aura eloquentiæ saluberrima, deserto linguæ cultu, & lingua ipsa sine vindice relicta, iniuriæ cuiusuis incursum exposita, & obnoxia aduentu barbarorum velut accepta plaga intercudit. Recepta Christiana pietate passim sunt principes, quod vniuersis in commune conduceret, ut presbyteri ad populum de rebus sacris loquerentur: ita sacri concionatores piscis illis oratoribus succedere, sed dissimillimo successu: nam quanto illos superamus rebus, tanto partibus omnibus eloquentiæ, tota vi persuadendi, sententiis, argumentis, dispositione, verbis, genere orationis, actione inferiores sumus. Cuius rei culpa diuisa est inter dicentem, & audientem. Olim qui dicebant erant callentissimi vsus, & totius prudentiæ communis, tractandorum animorum peritissimi artifices. Qui nunc dicunt, quàm dispar es, imperiti, ignari vitæ, imò etiam communis sensus: qui sint affectus, aut quemadmodum vel impellendi, vel reuocandi omnino nescii. Nec cui rei quæ verba, quod genus orationis sit adhibendum norunt, omnia bene conuenire omnibus rati. Sententias habent plumbeas, frigidas, iacentes, segnes, quæ a nimis deficiant citius, quàm excitent: argumentationum culas colligunt ab illo exercitio scholastico, quæ ventitant

Cōcionā
tores hu-
ius tēporis.

quidem, & titillant interdum, nunquam feriunt aut cædunt. Dispositio fusa & dissipata: nihil dicunt suo loco: actio immoderata, nihil pro re aut tempore: non in voce, non in oculis & ore, non in manu & digitis, non in gustu & statu corporis vniuersi: quæ illi ita habent cognita, vt nulla esse arbitrentur, nec interesse saltitent dicentes, an sedeant. Iam auditores habebant illi olim acutos, attentos, plerosque eruditos: nunc socordes, segnes, peregrinantes animo, rudes atque imperitos, vt eadem habeant sæpe repetēda, qui dicunt, non solum quo infigantur & hæreant memoriæ, sed quo vel intelligantur, si quid sit acutius, nisi explicet & explanet, in quo amittitur gratia & vis orationis, frustra clamarit, surdo fiunt verba: si quid obliquum, nisi recte & simpliciter exponat, perdidit dictum: nec minus sanè perdit, quum venustatē atque speciem dehonestat, & frangit nervos. Memoria patrum & auorum cœptum est in Italia reuocari studium linguarum per discipulos Petri Raucennatis Latini, & Emanuelis Chrysoloræ Græci: inter quos maximi nominis fuere Leonardus Aretinus, Fran. Filelphus, Laurentius Valla, Varinus Veronensis, Perottus Nicolaus. Secuti sunt eos Ioannes Picus, Hermolaus Barbarus, Angelus Politianus, & alii quos hic recensere nihil attinet. Hos verò, & quotquot doctius Latine loquerentur, quàm cæteri, oratores vocauerunt. Sed ii qui vim nominis parum intelligerent: exercitium enim artis oratoricæ nondum est reductum, sed tantum in linguis funditus deiectis ac pessundatis instaurandis atque erigendis cunctum illorum studium consumptum est. Quippe artis huius præcepta exercitio remoto nihil iuuant. Hastenus nemo declamauit vtique in materia argumentosa, & quasi in certamine & palæstra: tamen multi delectarunt se orationibus, quæ aduersarium non haberent: vt laudationibus artium, virtutum, principum hominum: vel rabiose se exercuerunt canina facundia, inuectiuis, quibus lacerarent inuicem, id est conuitiis, & maledictis in vnum congestis quotquot possent, quis aduersarium proscinderent, naso suspenderent, irridendum & contemnendum omnibus exhiberent, de causa nihil dicerent, aut perparum: si qua tamen alia erat causa, quàm susceptas leui aliqua de causa inimicitias atrociter persequi. Nec de phrasi, & genere dicendi video illos fuisse valde sollicitos, in electione modo verborum occupatos.

Et

Et quemadmodum ante centum annos qui Ciceronem vt Latinos alios legebant scriptores, senſa ſpectantes ſola, verba non animaduſerunt: ita iſti qui in verba ſola eſſent intenti, diſtinctionem præterierunt inanimaduſeram. Ergo videas eos eadem diſtinctione conſcripſiſſe res magnas, paruas, lætas, triſtes, humiles, ſublimes, epistoſas, orationes, ruſtica, phyſica, moralia, forenſia. Nimirum accommodatio ſtyli ad genera argumentorum & audientium, atque adeò inuentio ipſa argumentorum in cauſis & locis apta res eſt longa, varia, intricata: de qua Plinius Cæcilius, vnde uiceſimo, inquit, ætatis anno dicere in foro cœpi, & nunc demum quid præſtare debeat orator, adhuc tamen per caliginem video. At illorum plerique nullam, aut perexiguam huic rei operam impenderunt, alioqui per ſe difficillimæ: quo magis miror quorundam impudentiam dixero an ne temeritatem, an vtrunque, qui de cultu, & colore, & habitu orationis, denique de toto ſtylo ac phraſi intrepidè iudicēt in exercitati, & quidem ex breui aliqua, & tumultuaria pagellæ vnus aut alterius lectione: de quo merito, & grauitè Gulielmus Budæus conqueritur, quum veteres in tanto ſtudio, diligentia, vſu non potuerint vbiq; rectè cenſere. Quid quod ea nomina, quæ phraſi induunt, explicare vix ſcirent, ſi rogarentur?

Partim huius artis magni illius præceptores fecerunt imitationem, quod primum eſt in omni ſermone, quippe quem imitando diſcimus, vt artes ac diſciplinæ, quaſcunque à natura non accepimus. Sed imitatio rerum diuinarum nunquam poteſt exemplari par eſſe, nec mortalem artificem æquari ſempiterno: in humanis poteſt ita proficere, vt homo hominem conſequatur, & antecedit. Quocirca quæ initio eſt imitatio, paulatim eò debet progredi, vbi iam incipiat eſſe certamen non ſolum æquandi, ſed etiam, ſi qua detur, vincendi. Imitatio nunquam eò pertingit, quod ſibi pro exemplari propoſuit. At verò in certamine etiam à tergo poſſis cum relinquere cum quo certas. Itaque veteres ſic initio imitabantur, vt mox æmularentur, ad poſtremum quoque certarent, & contenderent non raro vtique ſelici ſucceſſu: nam præuertebant illis, quos prius pro ducibus, ac magiſtris habuiſſent: vt Cicero Cræſſo, & Antonio: Plato Cratilo, & Archita: Ariſtoteles Platoni: Vergilius Ennio, Lucretio, Heſiodo: Noſtra ætate quidam ridicule ſeſe alligant

Imitatio

imitationi tantum, nec in verbis solum Latini sermonis & Græci, quod necessarium est, propterea quod ex linguæ amiffæ in vulgus monumentis veterum authorum continentur ac conferuantur, sed in phrasi, quod minimè est necessarium: quippe collectis è lectione vocabulis, & loquendi formulis, tanquam lignis & lapidibus, sic vnusquisque extruere orationem potest, vt maxime vel ingenio suo congruat, vel exigat materia, vel tempus aut locus posscant. Verùm quod magis mirère, in materia & argumento tractando nunquam non imitantur, vt imperiti iutores qui nullum calceum vel scindere possunt, vel suere, nisi forma adhibita: astringunt vires & libertatem ingenii ad certum quoddam præscriptum: vt non immerito seruum pecus imitatores nomet Flaccus Horatius. An verò est vlla seruitus maior, & quidem voluntate suscepta, quàm non audere dæcis sui præscripta, & tanquam sæua dominorum imperia egredi, etiam si aliò res vocet? si tempus, si auditores, si generosa ingenii natura inuitet, pertrahat? Quomodo poterunt hi currere, si sit opus, imò quomodo ingredi, quibus est semper in alieno demum vestigio pes figendus, non aliter quàm pueri faciunt lusitantes in puluere? Quid dicam imitari semper eos, nec scire quid si imitari? Nam suppilare

Suppilare
re vocant
imitari.

putant esse imitari, nempe vel verborum ac rationis vel rerum & argumentorum particulas sumere, ex quibus velut centonibus opus suum consuunt. Perinde ac si pictor diceretur imitari, qui aut pratum effingens flores illhinc decerptos tabulæ suæ annecteret, aut hominem reddens partem togæ illius assueret picturæ, aut etiam, si diis placet, nasum quem exprimere non possit, velle homini amputatum picturæ suæ addi, quo esset perfecta. Si quis rem acutius intueatur, talis est istorum imitatio: decerpunt, surripiunt, imò palam compilant. Et vt furci crimen suffugiant, imitari vocant, vt fures furari dicunt amouere, tollere, conuolare. Age porrò vnde colligunt hæc panis frustula, has aquæ guttulas, quibus mendicitatem suam sustentent? non ex variis, & optimo quoque, vt puellæ, quæ in hortulis colligunt flosculos ad fasciculos & coronamenta, sed vni alicui hostio affixi misere se alunt: vnicuiquam sunt addicti: & vbi ingenii tarditas cœpit male æmulari, quicquid deinceps dicant aut faciant, illius credunt esse simile, quem sibi pro exemplari præfi

ri præfixerunt: vt qui gesticulatione vna tam se multos credunt exprimere, quàm quiuis pantomimus arte sua: & qui eodem digitorum pulsu quoduis carmen sonare. Qualis est Apollinaris Sydonius, qui contempto Marci Tullii epistolari stylo, vt dicit Caij Plinii disciplinam, maturitatẽq; vestigiis præsumptuosis insequitur: Omitto ridicula hæc vestigia præsumptuosa, tum disciplinam, & maturitatẽ Plinii. Quasi maturitas sit aliqua in epistolis Plinii, & non potius viror & flores: aut si qua est, non maior & mitior sit in Marco Tullio: nam quam tandem vocet disciplinam nec ipse arbitror Sydonius declararit, qui scripsit. Sed quæro in quo se putet Plinii similem, à quo tam distat, quàm græccus a phylomela, nisi fortè similis videri postulet, quòd ascribat semper suo, vt Plinius. Si sequi se dixisset Apuleium, & Calsiodorum, haberet fortassis plures, qui crederent. Verùm hoc tempore, in quo noui quidam morbi prioribus seculis inauditi sunt exorti, & iste est natus quorundam alligandi sui ad imitationem Ciceronis, ad eam inquam decerptionem, quam illi imitationis ornant nomine. De qua non nihil attingit Politianus in epistola ad Cortesium, etsi in omnem imitationem potius, quàm in hanc vnã, quemadmodum & Fabius Quintilianus. Budæus in hanc ipsam est per occasionẽ inuectus digressione quadam in cõmentariis Græcæ linguæ, Erasmus librum iustum de eo ipso scripsit iniquitate iudiciorum permotus, in quo multa congestis acute conquisita, qui etsi nonnunquam argutatur magis, quàm argumentatur, & ludit potius quàm pugnat, nempe ex scripti illius ratione: nam dialogo rem persequitur, habet tamen, quãtum ad hoc attinet, iustam & piã querelam indignationis, multisq; bonis ac fortibus argumentis præliatur: quæ quia nota sunt omnibus, etenim liber est in manibus, nos in præsens prætermitemus, solum dicemus more nostro pauca quædã, quot suscepto instituto vid. bñtur sufficere. Principio quod prudenter ait Cortesius etiam Ciceroni addictus, quæ stultitia est, vt quum tam varia sint hominum ingenia, tam multiplices naturæ, tam diuersæ inter se voluntates, eas velle vnus ingenii angustiis astringi, & tanquam præfiniri. Iam dicant mihi, quid imitantur, nam multa habet Cicero optima, & effectione dignissima. Linguam inquitunt. Cur non etiam argumenta, & philosophiam, & cognitionem veteris

Cicero-
niani.

memoriæ, & variarū rerum vsum ac peritiā. Nam si pro-
 pterea linguam admirantur, quòd in omni populo & sena-
 tu Romano tantas dicendo est vires bps̄que consecutus,
 ideòque eam imitatione censent dignam, imitentur potius
 rerum præsentium & præteritarū cognitionem, scrutatio-
 nem sectatorum sapientiæ, tractationem humani animi,
 colligendi acumen, quibus potius virtutibus omnia senatui
 & populo & iudicibus persuaserit, quàm facultate verborū
 & dictionis. Puritatem linguæ arbitror equidem maiorem
 & castiorem fuisse in C. Cæsare, in M. Bruto, & aliis Roma-
 nis principibus, quàm in M. Tullio. Nec phrasis eius omni-
 bus placuit, etiā quum de ea poterat censori, nō Bruto nec
 Caluo, nec ipsi Pomponio Attico amicissimis: at cuiusmo-
 di censoribus? Quare non quòd ornatiùs quàm ceteri di-
 ceret, quanquàm dicebat ornatissime, sed quia acutius colligebat,
 & fortius pugnabat armatus tot tantarūque rerum
 notitia. Eius vero quòd deceret & inspector acerrimus, &
 executor dexter imprimis, ac diligens, vincebat aduersarios,
 audientes ducebat in suam sententiam. Id vero facile est co-
 gnoscere, quòd in eadem causa, si quis illius argumētis qua-
 cunque lingua & actione vtatur, plurimū certē habebit mo-
 menti, ac roboris. Ea igitur animi indoles, & tam varia eru-
 ditio, & tractandæ cuiusque rei ratio esset istis exprimenda,
 qui Ciceroniani videri affectant, potius quàm stylus ac ver-
 ba, etiā hæc quoque, sed ea postremo sequerentur. Magis
 certe Homerum exprimit Virgilius, quàm Ennium, & si
 huic lingua est vicinior, & prope idem. Similior patri filius
 qui mores reddit, quàm qui lineamenta oris. Cur tantum
 virum non totum imitantur, & potissimum animum, quo
 præstat corpori? quòd recte præcipit Paulus Cortesius, qui
 aliam multo viam imitandi ostendit, quam isti sequuntur,
 eāiq; merito deplorat ab hominibus nostris aut neglectam
 esse, aut mutatam: neque enim vult nos Ciceronis similes, vt
 simias, sed vt filios parentum: simiæ externa solum repræ-
 sentant, filii etiā interna: nec simiæ aliud quàm lineamen-
 ta & deformitates quasdam, gestus, filii vultum, incessum,
 statum, motum, vocem. Et tamen habent, inquit, in hac si-
 militudine aliquid suū, aliquid naturale, aliquid diuersum,
 ita vt cum comparentur, dissimiles inter se esse videantur.
 Eadem est sententia hominis omnium Ciceronianissimi
 Christoph

Christophori Longolii. Sed demus iam Ciceronis verba esse purissima, nam aut esse credo, aut non multum abesse, tum stylum optimum, dico ex iis qui fuerunt, nam ab eo, quod fieri potest neminem esse arbitror adeò admiratione Ciceronis excæcatum, quin videat longe discedere. Sed quid in iis faciemus, de quibus non est locus: vt de ædificiis, de agro colendo, de rustico, aut vrbano, aut bellico instrumento. Num tacendum erit? Num non potius Vitruuium, & Varro- nem, & Plinium, & Columellam, & Cæsarem, aut Liuium consulamus, ac sequemur duces, quam M. Tullium? quos ego (dicam id non quo detrahatur aliquid gloriæ Ciceronis. Quid enim potest aut debet detrahi nomini clarissimi & præstantissimi viri?) eos inquam callentiores fuisse arbitror nominum Romanorum, in illis vtique de quibus agebant rebus, quam M. Tullium: quod & videmus inter nos quotidie vsu venire, vt eloquentissimi in quaque lingua viri in curiis, & foris, & regijs comitatibus educati vincantur à plebeiis hominibus in appellandis opificum instrumentis, atque actionibus. Iam nec in sermone isto communi atque vrbano dixit omnia: & eorum quæ dixit, alia perierunt, alia venerunt ad nos ab imperitis corrupta. Quid loquentur de nostro foro, de nostris legibus, institutis, moribus, de pietate nostra per omnia Ciceroniani? Res omnes, sicut præclare Erasmus colligit, sunt mutatæ: vt apte loqui de rebus presentibus nequeat, qui à Cicerone latum vnguem deflectere non audet. Iam vt dictio sit omnium optima, non omnibus potest congruere in tanta diuersitate, atque adeò aduersitate ingeniorum. Idcirco nec eum imitati sunt maxime Ciceroni addicti atque adiurati, qui promptissime & facillime poterant, Seneca, Quintilianus, Plinius, Cæcilius, Cornelius Tacitus, videlicet vt nec ipse, quos impensissime admirabatur, Demosthenem Græcum, Crassum & Antonium Latinos: oculos enim habebat, vt par erat, intentos nō in eos qui alios antecelluissent, sed in id quod natura ostenderet esse optimum: hoc demum debet esse exemplar adulto iam & magno viro. Cedo vero quomodo hunc tam adamatum stylum imitantur? quemadmodum exagitat in Albutio Scæuola apud Lucilium.

Quam lepide lexicis compositæ vt tesserulæ omnes
Arte pauimento atque emblemate vermiculato.

Sumunt hinc inde verba, & commata, & sententioles, & compingunt vt existat opus: quod taxat Longolius in Nanagerio, cui integræ Ciceronis nō modo sententiæ, sed multi simul interdum versus exciderent, atq; effluerent: Tum de aliis dicit, Dirigendam quidem esse nobis & formandam scribendi rationem putavi ad illius dicendi genus, sed ita, vt virtutes eius oratione nostra exprimere conemur, non item vt passim omnia ab eo mutuemur, aut quod multos iam facere videas, quasi centones quosdā ex Ciceronis verbis consuamus. Dicit hæc quidem Longolius, sed non ipse tam recte obseruat, quā admonet. Alii cautius suffurantur vnum aut duo, aut tria ad summum verba ex hoc loco, ex alio autem procul totidem, ex alio quatuor aut quinque, supra hæc manifestū est furtum. Nam quin totidem verbis inquit Longolius ex M. Tullio Cicerone tibi tam multa sumere non liceat: ne tu quidem ipse puto negas. Ea verò lex est centonum Ausonii: ergo isti, quod Longolius vere dixit, centones confarciunt, & Musium opus faciunt, non imitantur. Dixi vobis falli istos in capite totius rei, & statim in ipso limine impingere, vt rectā nunquam possint ingredi: quādo quidem initio ipso itineris in diuersum quā oportebat, aberrarunt: quomodo poterunt recte imitari, qui quid sit imitari, & qua ratione imitandum sit penitus ignorant? non imitari est isthuc quod vos facitis o boni, sed compilare, & consuere, & colligere, & conferruminare. Vergilius quum dicit,

Si duo præterea tales Idea tulisset

Terra viros, vltro Inachias venisset ad vrbes

Dardanus: & versis lugeret Græcia fatis:

Homerum imitatur, apud quem Agamemnon optat sibi decem consiliarios, qualis esset Nestor, nec dubitat, si haberet, quin breui Troiam esset euersurus. At quum dicit:

Vt sceptrum hoc dextra sceptrum nam fortè gerebat.

Et quæ sequuntur in duodecimo. Homerum de Græco ad nos transiit illo loco:

Ναι μὲν τόδ' ἐσὶ κῆρυξ τὸ μὲν οὐ ποτὶ φύλλα καὶ ὄψις,

Et reliqua in Iliad. α.

Quum verò:

Fixit leges pretio atque refixit, ex Vario sumpsit. At

Tum gelidus toto manabat corpore sudor,

ex Ennio est mutuatus, qui dicit:

Tum timido manat ex omni corpore sudor.

Quæ

Quæ Macrobius persequitur in Saturnalibus. Sed ad institutum reuertamur. Quanta crux est, quæ ingeniorum com pedes intra tam arctos limites comprimi, ac cohiberi. dilata re, vt te nullo pacto valeas, & dum in hoc vnum es intentus ne præfinitis terminis excedas, quanta auersio à rebus clarissimis, & quæ occasio de manibus elabatur maximas & fructuosissimas disciplinas nanciscendi? At vero in hoc ipso tam longo, & diuturno, & misero, & miserabili labore, qualem ne hostibus quidem imprecer, nedum vt amicis laudeam, quis tandem proponitur eluctatis atque ex naufragio seruatis fructus? quæ utilitas? quod pretium operæ? amplum esse oportet & tantæ curæ, tot vigiliis conueniens, fieri post tot annos non Ciceronianæ dictionis æmulos, sed cōftratores orationis ex verbis Ciceronis, & commatis, & colis. Ego vero tanti non emerim, non dico Ciceroniane verba coniungere, atque adeo Ciceronem esse tota phrasi, sed quod est multo præclarior, & optabilior, philosophiam omnem callere, quæcunque prodita est de rerum natura. Imitatores hi qui que alii cultui se linguarum iam pridem intermisso tradiderunt, ita nauarūt operam verbis eligendis, & dictioni exornandæ, vt alia quæ essent de cognitione naturæ, de publicis priuatisque moribus grauitè & copiose perscripta ne aspicerent quidem: partim quòd non vacauit quibusdam plus nimio in verborum nota ac natura dictionis cultu occupatis, vt ad alia penitus respicere non possent: partim quòd metus fuit, ne si incultos scriptores tangerent, aliquid fortè ex contagio traherent, quo sermonis forma posset scædari. Ita vbique in linguarum obseruatione substiterunt, consumpta vniuersa diligentia circa voces aut singulas, aut coniunctas. Hi vero qui alia non haberent quàm instrumenta, quid potuerunt efficere? quum maximam dicendo verborum turbam, quasi in acie ordinassent aspectu quidem formosam, sed inutilem tamen, atque inefficacem, nihil re ipsa, nihil auditorum mentibus dignum at- tulere: magno sanè artis dedecore, quæ ex illis censebatur, tanquam primis ac præstantissimis. tum sua. tum aliorum sententia professoribus. Quanto verius dici orator deberet, qui res magnas, & argumento suo pares quocunque sermone exponit? Nam si dicere genus quoddam est pugnæ, & ad persuasionem quasi victoriam pertinet, quis non malit animo

animosum militem tectum corio, & gladio ferreo armatum, quàm imbellem atque effœminatam aureis armis ac gladio fulgentem. Iam Rhetoricam aiunt, quum de rebus aliis omnibus, tum potissimum de publicis, ac ciuilibus dicturam.

Quid isti dicent, qui eas ipsas res nec per totum quidem viderunt, nec sciunt in quo orbe, in qua ciuitate viuant? & dum veterem illam Romam semper meditantur, peregrini sunt in hac ætatis nostræ. Nec eloquentes dici possunt, qui quum omnia conantur aliena lingua dicere, ipsi muti euadunt, nec illa erudita & expolita lingua tria verba possunt aptare. Eloqui est inquit Marcus Fabius omnia quæ mente conceperis promere, atque ad audientes perferre, sine quo superuacanea sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam hærenti: non refert quo sermone, nam & in Scythico, & Gallico, & Germanico, & Hispano multi sunt eloquentes. Nec quod Latinus & Græcus sermo eruditi sint & copiosi, continuo nullus erit in alio sermone eloquens. Nam & hi ipsi Parthis ac Mædis barbarissimi sunt. Liuius sermone illo, quem Pollio patauinitatem dixit sapere, eloquentior fuit multis Romæ natis, & fortassis illo ipso Pollione. De Latrone Portio dixit idem Asinius lingua sua disertum esse, nempe Hispaniensis illius æui. Quanto disertior ac eloquentior Anacharsis quàm multi Athenienses, siue dum Scythice de natura, & moribus disputaret, siue dum Græce solœcissans seu scythiffans verius? Equidem sordes, & vitia sermonis nemo vel amare debet vel probare, unde maxima pars cladis tum artium, tum iudiciorum est accepta. Sed certi si detur optio, quis non malit multo immundum, spurcumque magis de rebus, atque excellentibus sermonem, quàm de nugis comptissimum atque ornatissimum?

*

LIBRI QVARTI FINIS.

DE PHILO-
SOPHIA NATVRAE,
medicina, & artibus ma-
thematicis corru-
pti, Liber
Quintus.

VNDI author, qui omnia ad ho-
minis vsum condidisset, haud dubiè
scientiam illi erat elargitus vtendi,
alioqui frustra videretur illi para-
se, quæ ipse nescisset vnquam ad v-
sum suum applicare. Sed homo à lu-
mine discedens in tenebras est prola-
psus. In quibus tamen vrsit atque

Necessi-
tas.

extimulauit eum necessitas perpe-
tuo premens, vt quæreret, quæ immitteret in corpus ad se
fulciendum, ac sustentandum, à quibus manum contineret,
quæ quibus temporibus & locis terræ mandaret ad spem
• prouentus, quomodo perciperet, ac reconderet. Tum alia de
indumentis, de habitatione, de conuehendo paulatim sunt
inuestigata. Vbi vero retusus est ille necessitatis velut stimu-
lus, sollicitudine illa paulisper deposita commoditas est spe-
ctata. De hinc delectatio est pulcherrimæ cognitionis, & ex
administratione tanti operis cupiditas cognoscendi exorta.
Ita multi vel necessitate impellente, vel adducente admira-
tione, vel inuitante voluptate, ad contemplationem naturæ
sefe contulerunt. Subrepsit his ostentatio, quæ se per omnia
tacite insinuauit. Ergo homini particula illius amissæ peri-
tiæ, quam ex copiosissimo fonte amplissimam hauserat, per
grauem fuit laborem extendenda. Eruit per paxillum qui-
dem, aliquid tamen & lumine illo ingenii, quod factumerat
reliqui, & studio incitato atque ardenti adiutus. Quæ duo vbi
desuere, ignorantia & hallucinatio animis se pro peritiæ &
cogni

cognitione offuderūt. Nam vel obscuratione luminis, id est tarditate mentis & stupore cordis alia via institerunt hæc quærere quã oportebat, vel segnitie ac socordia, recta quidem, verum defessi remiserunt curam, & non peruenerunt quò intenderant. Principio, sicut alibi à nobis est declaratum, nemo vires suorum humerorum est mensus, quid sustinere possent, quid non: homines retusissimã mentis acie, seu potius nulla, res abstrusissimas aggressi sunt inquirere, & intima penetrare, quã insisterent paucissimi prouiderunt. Alii tantum secuti sunt per omnia. Quicquid arbitrium permittunt rerum omnium. Quicquid ille statuisset, pro vero ac indubitato haberetur: vt Epicurus, qui ideo solem esse pedalem confirmauit. Alii omnino detraxerunt fidem sensibus, quòd aliquando sefellissent, vt Academici, & assensum à rebus, ne temere incertis pro certis accederent. Mediam aliqui viam tenuerunt, vt nec omnia sensibus crederent, nec nihil, sed illis censuram adhiberent mentis, vt Platonici, & Peripatetici. Iam in serie illa & nexu rerum qui sit à mente, his sufficit ratio quædam leuis, & tenuem quandam similitudinem ostendens veri ad definiendum de reconditis rebus, quemadmodum Anaxagoræ quod omnia sint in omnibus, quoniam ex omnibus, fiunt omnia, id est, ad omnia migrat materia. Illi in coniungendo parum dexteri, quæ sunt dissoluta ac dissipata, satis esse rentur apta & colligata, vt ignari dialecticæ. Sic Epicurus voluptatem asseruit summum esse bonorum, quod eam vnam bestix expeterent, ac sequerentur. Sunt quibus nulla sufficit ratio, hominibus morosis ac suspicacibus. Illis ex varietate atque inconstantia, quæ vno die sufficit, alio satis non facit. Cuiusmodi erant qui in diem viuerent: de quorum numero satetur se vnum fuisse M. Tullius: & quicquid animum probabilitate percussisset, id asseueraret. Sunt qui auctoritatem requirunt, nempe philosophi alicuius primi nominis. Vt qui de immortalitate animæ nec tot rationibus, nec sacra pietate & oraculis diuinis acquiescunt, sed scrutantur anxie quid Aristoteles de eo senserit, quid Plato, & si Deo placet, etiam Abenrois Arabs. Alii Poëtæ versum desiderant, vt olim in Græcia de quibus Aristoteles in libris primæ philosophiæ. Hi ex varietate sententiarum atque opinionum magnam in animum quoque varietatem atque inconstantiam trahunt, vt aliàs

alia sentiant, atque adeò contraria. Cuius rei exempla sunt quum apud Aristoteles nonnulla, tum vero apud Plinium frequentiora. Quid quod in tanta varietate naturæ, quæ locis, temporibus, ætatibus, constitutionibus, est dissimilima quidem ex vno, aut altero, aut sanè etiam experimētis multis, vniuersaliter de cunctis pronuntiant? inter quos est Aristoteles, quod genus illud est in volumine eius de animalibus primo: Imum ventrem & faciem esse similes corpulentia vel gracilitate, item crura & lacertos. Cuius rei multa sunt documenta in comparium. Vel hic in Flandria plurimi vix habent suras, brachia tamen musculoſa, & succi plena, quod de multis principibus memoriæ est proditum, vt olim de Germanico Cæsare, & hodie videmus in Francisco rege Galliarum. tam multi bellissime sibi placent, in alios difficillimi, atque inexorabiles, sui mirum in modum indulgentes, vt ab aliis exigant, in quibuscunque demonstrationem & energiam conclusionis, ipsi sua vel tenuiter sulta, pro firmissimis postulent accipi. Aristoteli nulla veterum philosophorum ratio ad sua ipsorum confirmanda sufficit: ipsi ad sua quælibet, vel ad illos confutandos. Et hic tantus demonstrationum flagitator ille est, qui in prima philosophia dicit aciem mentis nostræ ad manifestissima naturæ, non secus quàm noctuæ oculum ad lumen solis caligare. At quum in tantis versarentur tenebris, quum luce omni carerent, inter eas difficultates credat aliquis illos conscios suæ egestatis ac imbecillitatis contentos fuisse humi-
reperere, & circa ea occupari quæ tenere facile ac tueri possent: hoc certè decebat. sed illi ignari sui, ea quæsierunt & scrutati sunt, quæ humanum omnem captum excederent, & in his qui assequi non poterant, arrogantissime definirunt plurima, non cunctantius, quàm si manibus attrectassent, vt de cælis, de elementis, de rerum essentiis ac facultatibus: sed potissimum Plato & Aristoteles, de authore mundi, de materia, de opificio vniuersorum, de regimine illius, & prouidentia, de immortalitate animæ, de pietate, de præmiis bonorum, ac malorum.

Quibus de causis & rationibus philosophos, videas homines à duobus vitiis longissimè impulſos, imperitia, & quam imperitia gignebat superbia, ea inuexisse placita in cognitione naturæ, ad quæ nec vetulæ, nec pueri ritium teneant
Philosophorū imperitia, & superbia.
qualia

qualia sparsim recenset Aristoteles, sed Plutarchus quatuor voluminibus in iddicatis. Quam & absurditatem & diuersitatem opinionum causam fuisse Socrati scribit in cōmentariis Xenophon, quamobrem ab inquisitione naturæ rerum in totum abstinerit, tamen causa non satis iusta, quæ aliquem à contemplatione naturæ abduceret. Nam nec minor est de fine bonorum dissensio, de administratione domus, aut ciuitatis: de quibus tamen & quærere & disputare Socrates pulchrum in primis, vti erat, existimabat, & conducibile hominum vitæ. Illud moerens erat in scrutatione naturæ vitium, quòd & ea rimarentur, quæ natura ingeniis occultasset, & quæ scire nullum esset operæpretiū. Sed ad hæc superuacanea eruenda acti sunt non pauci gloriæ cupiditate, quæ sese in illorum pectora insinuauerat. Idcirco nouum aliquid & præter cæteros admirabile voluerunt proferre, ad quod quum à veris aut verisimilibus essent destituti, absurdissima arripuerunt, vt niuem esse atram, ignem gelidum, stare cælum in vestigio, agitari terram, & alia quæ stultitiæ citius quis tribuat, quàm arrogantæ. Secuta est arrogantiam, & famæ sitim pertinacia tuendi quicquid semel affirmassent, perinde ac ingenio cederet, quisquis sententia.

Sectæ. Vnde exortæ sectæ, & in hoc inuigilatum ab eis acriter, quomodo vel sua prauè dicta defenderent, vel aliena bene dicta impugnarent. Inter quas rixas & odia, veritas nobis vtiq; magnum subibat discrimen, siue falsi tutator vinceret, siue oppugnator veri. Eadem ostentandi libido, tum etiam dulcedo altius scrutandi suaserunt illis vt necessaria, quæ que alicuius essent vsus, vel corpori, vel bonitati animi relinquerent, & studia sua omnia ad voluptatem, aut admirationem, & plausum spectantium conferrent. Quod malum ex deprauato hominum ingenio cum ipsis artibus exortum, iniecutis deinde ætatibus eò est amplificatum, quòd superbia increuit, & rerum peritia diminuta est. Nostra, & patrū, & auctorum memoria ea tantum sunt in naturæ cognitione quæ sita, quæ offusa ob oculos caligine plausum mouerent, non aliter quàm vbi circulator intuentiū omnium oculos præstigiis est frustratus. Itaque excluderunt scholis præfatos illos Timæum, Platonem, Plotinum, Plinium, Theophrastum, Ciceronem, Senecam, & reliquos huius generis, qui maximum adierre adiumentum poterant ad naturæ contemplationem,

tionem, de cælis, de elementis, de animantibus, de stirpibus. Aristotelem retinuerunt solum, quod is vnus ex illa antiquitate rivantiũ circulis esset aptus. Equidem in inspectione naturæ haud video, quem possem illi comparare. Sed huius placita atque opiniones de natura rerum nostri homines eiusmodi rentur esse, nihil vt humanum ingenium exactius vel certius possit exculpere, communi hac quidem naturæ luce adiutum, & rectum: de cuius sententiæ imperitia, atque imprudentia, atque etiam interdum impietate non potest satis pro dignitate dici. Et quia res magna & crassa ignorantia videtur mihi claudi, idcirco longius paulo ac subtilius de ea differam. Nam si quid dicerent, omnino intelligerent, arbitrator eos facile à sententia discessuros. Dedit natura homini sensus in corpore, in animo vero acumen, quo cernat, speculetur, intelligat, apprehendat. Tum iudicium, quo sparsa & dissipata velut indagine quadam colligat, ad nanciscendum verum: quod quum se putat affecutum, acquiescit ei, quod verum iudicat, contrarium reiicit: quæ sunt assensio, & dissensio. Hinc adiuuatur experimentis ac vsu rerum, intentione animi, studio, sedulitate, memoria, exercitatione: quæ quando sua cuique non sufficiunt, accedunt aliena per doctrinam homini ab homine traditam. Hæc sunt cunctis mortalibus in commune proposita, quæ quoniam nos naturæ beneficio habemus, idcirco naturale lumen nuncupamus: & quæ per hæc assequimur, naturæ lumine dicimur assequuti: quæ vero præter hæc, alio quoque lumine, nempe diuino, vel angelico, vel nonnunquam etiam doctrinæ dæmonis: vt intelligamus esse lumen naturæ ea naturæ munera, quæ communiter rationibus sunt omnibus exposita ad intuendum verum: sicut lumen naturæ sunt in oculo ea omnia, quæ hoc naturæ opificio parata sunt vt oculus possit cernere: in ipso oculo constitutio corporis, vnde oritur acies, exterius aptum medium, lux diffusa, obiecti cõueniens interstitium. Iam in his quæ cognoscuntur, alia pertinent ad sensus, vt sensilia, & sensata: alia ad acumen, quæ est intelligentia rerum à sensibus remotarum, siue concretionem habeant aliquam, siue nullam: alia ad inuestigationem rationis per causas, per effecta, & eiusmodi, quæ sunt ex inquisitione veri: ad quam ilico censura sequitur & assensus ac i assensio apparentis veri aut falsi: quorum nonnullis conti-

Lumen
naturale.

nuo ab intelligentia consentimus, aliis opusest indagatio-
 ne. Quæro igitur, quæ tandem in Aristotele suprema na-
 turæ vocent? an ea quæ ad assensum veritatis pertinent, vt
 veritates habeat quibus nihil possit esse verius? Habet indu-
 bie permultas, quis enim noui habet? non modo ex philoso-
 phis, sed ex vulgo? Sed non sunt tamen vera omnia quæ
 confirmauit. Philosophi aliarum sectarum, nonnunquam
 etiam Peripateticæ, Galenus & medicorum complures, hi-
 storici naturæ, prisca religionis nostræ scriptores, multa
 in eo magnis argumentis & euitabili experimento conuel-
 lunt. Quàm multa ostendit tempus falsâ esse, & locorum
 varietas? Quid idem ipse, an non in quibusdam secum pu-
 gnat? vt necesse sit ex duobus contrariis alterutrum esse fal-
 sum. Num non in hisce omnibus nubecula est naturæ lumi-
 ni obiecta? Quod si in asserendo obscurata est ei naturæ
 lux, quanto magis in eo quod difficilius est, & prius intelli-
 gendo, indagando, colligendo vero? Sunt tamen & ex phi-
 losophis & ex theologis, qui non solum, quò Aristoteles
 peruenit, extremum esse aiunt naturæ, sed qua peruenit, eam
 rectissimam esse omnium & certissimam in natura viam: vt
 non aliter credant se posse euincere illud esse summum atq;
 absolutissimum, quàm Aristotelicis syllogismis: quod ve-
 ro illis non congruat, alienum esse à naturæ face ac splendo-
 re. Si vel natura rerum esset vnica, simplex, breuis, aperta
 nostris ingentis, vel humanæ mentis vis in omnibus vnus-
 modi, fortasse definire aliquis posset, quid supremum esset,
 quò in natura ingenium humanum posset pertingere. Sed
 isti non reputant secum, infinite variam esse naturâ rerum,
 siue in his, quæ monstrantur sensibus, siue in effectis & cau-
 sis, cur quicque agitur. Quam late patet in herbis, in ani-
 mantibus, in homine, in mentibus, in cælis? Ipse Deus & res
 spirituales quanto supra hominum captum assurgunt? varia
 sunt hæc & latitudinis vastissimæ, abstrusa, admirabilia ma-
 gis quàm perscrutabilia. iam hominum mentes quâta mole
 sunt obrutæ? quibus inuolutæ tenebris? qua nocte prope
 excæcata? Quantum proficiunt ætate, cura, diligentia, vsu,
 doctrina? est ingeniorum varietas in finita, non vnum ali-
 quod vniuersa sortitum est munera, habet vnumquodque,
 sicut multorum fert opinio, & res ipsa docet, peculiare mu-
 nus suum ac proprium. Quis inter hæc pronuntiare pote-

rit quousque progredi humano ingenio liceat? nisi solus Deus, qui & naturæ terminos, & ingenii nostri nouit, author vtriusque. Equidem haud negauerim quin olim sapientiæ studiosi multum consecuti sint diligentia, cura, diuturnitate disciplinæ, intentione animi: quæ res illos euexerunt longius, quàm quò nos potuimus peruenire socordia & segnitie impediti ac retardati. Sed cui tandem tanta diligentia, vsus, studium, institutio, ætas, acumen suppetiit, longius vt nemo posset progredi, vel alius quispiam, vel idem ipse, quàm quò iam peruenisset, in naturæ itinere, tam longo, tam lato, tam multiplici, & propter nostras tenebras impedito? Ipse Aristoteles an non plura assecutus est senex, quàm iuuenis? Quàm multa reliquit sibi ipsi ambigua? quoties seipsum correxit? nonnulla etiam addiderunt nostri, casu puto, nam sibi diffidebant. Sed addiderunt tamen. Ergo ea vel si diutius datum esset viuere, vel si in eorum aliquod vnum incubuisset liberius, vel si ampliore doctrina esset adiutus, puriora certe & exactiora reliquisset. Sunt quidem magna hæc, adde etiam summa illius quidem ætatis ac studii, non illius hominis, nedum aliorum omnium. Profecto Aristoteles ipse, si nunc viueret, etiam si fuisset insolentissimus, cuiusmodi non fuit (nam multa modestiæ eius signa impressa sunt in illius libris) sed si arrogantissimus fuisset, istorum tamen stultitiam irrideret, ac castigaret. Quæ nostrorum hominum persuasio effecit, vt multa reciperemus in philosophiam pro compertis atque exploratis, quæ minime essent talia: videlicet Aristoteles dixerat. Quid erat opus defatigari nos inquirendo, quandoquidem hunc illud erat & confirmatum, certius inueniri nihil posse? vnde nata est incredibilis in hominum pectoribus socordia atque inertia: quæ latissime diffusa pro dulcissimo habuit alienis oculis omnia intueri, aliena fide omnia credere: nihil ipsam quærere, nihil scrutari. Itaq; illud mihi admirari subit, homines qui in paruis iudicare nõ sustinent, quomodo rem tantam pronuntiant, quam perceptã habere non possent, etiam si acutissime iudicarent? Quo vero ducantur iudicio, quum alia sint argumento, tum illud, quòd eandem ingenii atque inuentorum felicitatem aliis cõmunicarunt: vt etiam quod Plato, quod Seneca, quod Cicero dixissent, naturæ lux & norma credatur esse: atqui inter se dissident, & quiq; secum,

& dubitant, & hærent, & se verisimilia confectari profitentur: & hallucinari se intelligunt, & falsos se esse sentiunt, nec dissimulant. Sed nobis perpetuò circum carceres hæretibus, mirandum nõ est eos, qui paulùm in stadio sunt progressi, videri iam metam pertigisse: & in amicorum meorum gratiam transeo eam stultitiam, quæ vel pueris, aut vetulis videretur incredibilis, non deesse magnos in scholis magistròs, qui quicquid fecerint, statuerint, dixerint vel populi gẽtiles, vel singuli hominum illorũ, tanquam verum, rectũ, bonum accipiunt in luce naturæ: & de eo disputant, & tali: quod esse insanissimum nemo non videt, nisi qui ipse insanit: verum in rebus humanis tolerabilis forsã esset indocta hæc censura. At omnium est grauissimum in iis, quæ pietatis sunt. Scinditur illico velut regnum luminis: hoc verum in lumine naturæ, illud in lumine fidei: comprimite linguas blasphemix imperitas: Hæc dicitis ex ignorantia eorũ, quæ loquimini. Nam quemadmodum in oculo, & vnoquoque sensuum vis quædam ac potestas, quæ fertur ad conuenientiam & velut amicitiam cum suo obiecto: ita in mente est vis, & vigor, & iudicium, & facultas ad obiectum suum: quod verum esse non falsum, nemo ignorat: ad quod verum intelligendum & assequendum non aliter semina sunt naturaliter menti nostræ indita, quàm oculo vis illa ad aspiciendum colorem. Quocirca Aristotelis de authore omnium, de mundi origine, de regno naturæ, de anima, de moribus, de pietate lapsus atq; errores non sunt naturæ lumini imputandi: nec ea sunt quæ nobis natura ostendit, quæ si essent, indubie vera essent: nam verorum sunt nobis naturaliter ingenitæ informationes atque anticipationes, non falsorum: & verum est omnibus ad cognoscendum expolitum, non falsum, nempe à vero & verorũ opifice. Quapropter quæ vera assequimur, ad ea naturæ face deducimur, quæ non assequimur, in iis naturæ destituimur lumine, quæ porrò falsã pro veris colligimus ratione aliqua probabili, in iis fallimur densitate tenebrarum, aut fallaci aliqua luce simili veræ, vnde etiam verisimilia nominantur. Falsæ ergo Aristotelis opiniones non ad lucem sunt naturæ sumptæ, quæ neminem decipit, sed ad tenebras & imaginem aliquam lucis captiosam: quemadmodum quæ oculus vere cernit, ex naturæ luce cernit: quæ non cernit, ex imbecillitate sua nõ cernit;

nit: quæ verò ficta & simulata, pro solidis & veris cernit, ea ex fraude ac deceptione quadam cernit: quæ fit quidem in naturæ luce, non tamen ex ea ipsa luce, sed ex rebus interiectis luci. Dic mihi quum remum integrum videor mihi videre in aqua fractum, est ne ea visio ex luce naturæ? non inquis, sed ex deceptione oculi propter medium geminum, quod est contra lucem naturæ: eamque deceptionem corrigit animus. Sic quum Aristoteles argumento aliquo fallitur, non eum decipit naturalis splendor, sed imbecillitas ingenii, quæ à plagis argumenti extricare se in præsens non valet, extricabitur vbi propius erit admota naturæ lux maiore studio, attentione, die ipsa, monitu cuiusquam, aut doctrina: non ergo lucis naturæ copia quenquam tallit, sed inopia. Non abnuo quin in rebus pietatis cognoscendis, adiuuemur diuina quadam illustratione singulari, sed certe pleraque nos etiam natura de illis docet. Neque enim est quicquam tam reconditum in Christiana pietate, nullum adeò sublime ac excelsum mysterium, cuius non magnas & admirabiles rationes ingenium humanum inueniat, naue modo operam sobrie, diligenter, industriè: clarius quidem atque apertius videmus omnia ope fulgoris diuini, sed profectò licet obscura, nec satis liquida, multa tamen exculperemus magna atque admiranda, vnde faciliè cuius esset perspicuum, & illorum non leuia aut tenuia semina in animis nostris esse ingenta, & naturæ lumen eò nos comitari ac deducere, quò nos perueniremus, si recta insistere sedulo. Sed redeo iam ad ea quæ de Aristotelis operibus cœperam dicere. Vicit ille quidè superiores omnes atque etiam posteros, est autem in definiendo vaser & occultus, adeò vt pleraque sint idcirco in eius philosophia incerta & perplexa, parum etiam vera, dum magis curat, quem in modum reprehensionem excludat, quam vt asserat verum. Alexander Aphrodisiæus propterea se Aristotelis sententiam de mundi æternitate vnam ex omnibus ait delegisse, quam teneret, non quod esset omnium verissima, sed quod contradictioni minime obnoxia.

Quid quod ex philolophi huius libris, qui sunt sanè multi Qui libri
ti acutè perscripti & doctè, nō utilissimos sibi sumpserunt, ex Aristo
sed intricatissimos & rixosissimos, qui quæ minimum ha- telis li-
berent bonæ frugis, non de animalibus, qui multum utili- bris de-
tatis adferunt ad vitam, & quorum ingens fuit apud veteres sumpti.

pretium, non problemata, se physicos, & vt quique physicis sunt proximi obscuritate & argutiis, videlicet de prima philosophia, de cælo, de generatione: nam libros meteororum ita tractant, vt aliud videantur agere: atque adeò mirum est receptos eos esse inter libros scholasticos, puto casu magis quàm consilio contigisse. Sunt enim earum rerum inexperti prorsus, & huius naturæ, quam melius agricola & fabri norunt, quàm ipsi tanti philosophi: qui naturæ huic quam ignorarent, irati, aliam sibi cõnexerunt, nempe subtilitatum nugas de iis rebus, quas nunquam Deus condidisset, nempe formalitates, ececitates, realitates, relationes, Platonis idæas, & monstra, quæ nec illi quidem capiant ipsi, qui pepererunt, quæ quândo aliud non possunt certe dignitate cohonestant nominis, metaphysicam appellantes. Et si quis ingenium habeat naturæ huius imperitum, aut ab eo abhorrens, ad commenta, ad somnia quædam insanissima propensum, hunc dicunt ingenium habere metaphysicum: vt de Scoto, in quo fortassis à callidis & acutis hominibus ambiguitate nominis deludimur, vt ingenium esse metaphysicum sentiant, quasi extra hanc naturam in alia quadam noua & inusitata. Rident nominales metaphysica illa realium tanquam figmenta, & aniles fabulas: & tamen quia conuellere non possunt, nec intercedunt, quominus metaphysica dicantur ingenia præpostera & deridicula. Sed enim uero neque hæc ipsa Aristotelis volumina potuerunt intelligere, primum propter locutionem astrictam, & ex breuitate obscuram, hinc propter intricatas & obliquas sententias, tum etiam ob immodicas subtilitates, quibus Aristoteles plerunque non exacuit ingenia, sed perturbat, & frangit, tenebræque & hallucinationem inducit aciei mentis, dum conatur minutias quasdam tenuissimas ostendere, & inutiles per se, & quæ intentionem obtutus ingenii subterfugiant, ac frustrentur: non aliter quàm si fila monstrare quis vellet rudentum illius nauis, quam Myrmecides fabricatus est apicula connectam: vel dispunctiunculas Iliados, quæ nuce capiebatur. Tales sunt illius libri Græcè quidem vt ab eo sunt perscripti, nam Latinos ita legimus, vt ænigmata audire te credas, non planum sermonem, atque explicatū, qualem inter se homines consueuerunt vsurpare. Dicit aliquis graue incommodum, sed ideo tolerabile, quod adiuuamur
bonis

bonis interpretibus ac explicatoribus ex Arabia vsque accitis: quibus tandem? versione Arabica, & commentariis Arabes benrois, quem philosophi de nostra schola, qui post eum scripsere, ita sunt amplexati, vt penè authoritate Aristoteli adæquarint, nec solum qui longo post interuallo vixerunt, sed qui illius quoque ætate: quod factum est & ignorantia meliorum, & admiratione mercimonii lingua & sensis peregrini: vt gratiam ei conciliaret apud primos nouitas, apud posteros vetustas: nomē est commentatoris nactus, homo qui in Aristotele enarrando nihil minus explicat, quàm eum ipsum, quem suscepit declarandum. Sed nec potuisset explicare etiam si diuino fuisset ingenio, quum esset humano, & quidem intra mediocritatem. Nam quid tandem adferbat, quo in Aristotele enarrando posset esse probe instructus? non cognitionem veteris memoriæ, non scientiam placitorum priscaë disciplinæ, & intelligentiam sectarum, quibus Aristoteles passim scetet. Itaque videas eum pessime philosophos omnes antiquos citare, vt qui nullū vquam legerit, ignarus Græcitatæ ac Latinitatis, pro Ptholomæum ponit, pro Prothogora Pythagoram, pro Cratylo Democritum, libros Platonis titulis ridiculis inscribit: & ita de iis loquitur, vt vel cæco perspicuum sit literam eum in illis legisse nullam. At quàm confidenter audet pronuntiare hoc aut illud ab eis dici, & quod impudētius est, non dici: quum solos viderit Alexandrum, Themistium, & Nicolaum Damascenum: & hos vt apparet, versos in Arabicū peruersissimè ac corruptissimè. Citat enim eos nonnunquam, & contradicit, & cum eis rixatur, vt nec ipse quidem, qui scripsit intelligat. Aristotelem verò quomodo legit, non in sua origine purum & integrum, non in lacunam Latinam derivatum, non enim potuit linguarum expers, sed de Latino in Arabicum transuafatum. In qua transfusione ex Græcis bonis facta sunt Latina non bona, vt ille dicit, ex Latinis verò malis Arabica pessima. Sed vt liquido ostendam qualis sit Arabica interpretatio & expositio commentatoris, locum vnum pro sexcentis millibus adieram: nam alia permulta facile quisque per se inuenit, quæ ego supersedebo attingere, ne sim iusto prolixior in re præsertim, quæ patet actis linguis, & cognitione totius antiquitatis, apertior posthac erit plerisque. Libro ergo metaphysices primo textu,

Cōmentator.

ficut ipsi loquuntur, commenti quinti Aristotelis, opinio-
 nes priorū de principiis naturæ examinātis hæc sunt verba:
 μετα δὲ τὰς εἰρημινὰς φιλοσοφίας ἢ Πλάτωνος ἢ Ἰγνίτο πρᾶ-
 γματῶν, τὰ μὲν πολλὰ τοῖς Πυθαγορείοις τούτοις ἀκολουθῶσα,
 τὰ δὲ καὶ ἴδια παρὰ τῶν ἰταλικῶν ἕχουσα φιλοσοφίαν, ἡ
 νῆστι γὰρ συγγενόμενον πρῶτον Κρατύλῳ καὶ τὰς Ἡρακλει-
 τίοις δόξαι, ὡς ἀπάντων τῶν αἰσθητῶν ἀὰ ῥήντων, καὶ ἐπι-
 στήμης περὶ αὐτῶν οὐκ ὄνσης, ταῦτα μὲν ὑστερον ὄντως ἐπέλα-
 βω Σωκράτης δὲ περὶ τὰ ἕθικὰ πραγματικῶν, πρὶ δὲ τῆς
 ὅλης φύσεως ὄντων. Quorum hic est Latine sensus: Post iam
 enumeratas de philolophia sentētiās secuta est Platonis spe-
 culatio, in plerisque Pythagoricis accedens, sed quædam ha-
 bens propria præter Italicam disciplinam. Nam à puero
 primum Cratylo dedit operam, & placitis Heracliti, quæ à
 sensilibus quòd in perpetuo essent fluxu, sciētiam tollebant,
 cuius ad postremum quoque fuit opinionis. Quum Socra-
 tes circa moralia verisaretur, de natura autem vniuersitatis
 nihil diceret. Sic nos. Audiamus nunc interpretem Arabi-
 cum: Et post hoc quod dictum fuit, de modis philosophiæ,
 inuēta fuit philosophia Platonis. & sequebatur illos in mul-
 titudine, in vnitatibus autem erat opinionis Italorum: &
 primus qui contigit post Democritum, fuit opinio Hercu-
 leorum, scilicet quòd omnia entia sunt semper in fluxu: &
 quòd nulla est in eis scientia. Istas igitur opiniones secun-
 dum hos accepimus in postremo. Socrates autem loquutus
 fuit in moralibus, & nihil dixit de natura. Sic ille. Quælo
 τέ, quis sanæ mentis eadem dicat esse hæc & illa? Aristoteles
 si reuiuisceret intelligeret hæc? aut posset vel coniecturis ca-
 stigare? O homines valentissimis stomachis, qui hæc deuor-
 rare potuerunt & concoquere? & in hæc tam ab Aristotelis
 sententia ac mente abhorrentia auscultate quæ Abenrois
 commentator comminiscitur: tæuete linguis viro tanti no-
 minis, & alteri Aristoteli. Dicit: Et postquam inuēti fuerunt
 isti modi philosophiæ scilicet Pythagoricorum, & vniuer-
 saliter qui ponebant mathematica principia entium natu-
 ralium, scilicet Anaxagoræ, & Empedoclis, & Democri-
 ti, inuenta fuit philosophia Platonis. Quid ais? Anaxago-
 ras, & Empedocles, & Democritus, mathematica entia fa-
 ciebant principia rerum naturæ? atqui Anaxagoras adfert
 sua ὁμοιομερῆ, Empedocles quatuor elementa, Democritus

corpufcula infecabilia, & inane: quod fi non aliunde, fi non ex Græcis, aut Latinis, quos nulquam vidifti, certe ex Aristotele ipfo quantumlibet deprauato didiciffes in phifichis, & in hoc eodem opere, & aliis multis. Perge porrò: & dicit, quod fequebatur iftā in multitudine, id eft, quod Plato confectabatur in pluribus fuis opinionibus opinionem Pythagoricorum, & in paucioribus opinionē Italorum: quid potest dici vel aptius intelligentiæ Aristotelis, vel eruditius de hiftoria philofophiæ, ac hærefibus? Pythagoricos diftinguit à philofophis Italicis, quafi alii fuerint Italici, quàm Pythagorici: quod nec pueri noftri ignorant: addit, & fuerunt primi naturales in Italia, fcilicet Anaxagoras, Empedocles, Democritus: atqui priores fuerunt Ionici philofophi à Thalete, quàm Italici à Pythagora: fed cur iungis vulpes ouibus? Cur Anaxagoram ex Ionia transfers in Italiam? Deinde dicit quòd Plato fequebatur in maiore parte philofophiæ fuæ, eos qui ponebant mathematica caufas rerum fenfibiliū. Quis hoc dicit? nam Aristoteles nihil minus dicit quàm quod tu fomnias: adiungit, quia Plato dicebat formas effe, & opinabatur naturam formarum, & numeri effe eandem. Quid opus eft nobis alio interprete aut expofitore Platoniorum numerorum? iam poftquam Abenrois fcripfit, ceffet dictum vetus, difficilius quàm numeri Platonis: & opinabatur, quod quatuor elementa funt composita ex fuperficiebus æqualium laterum, & angulorum: nihil ergo loci relinquatur triangulo? nihil pyramidi? apparet hunc hominem diligentiffime effe in Platonis Timæo verfatum: tam multa tu quidem dices de Platone, vt qui nunquam legerunt Platonem & Aristotelem, credant te non minus effe Academicum, quàm Peripateticum. Deinde dicit: & primum quòd contigit poft Democritum, fuit opinio Herculeorum: quid ego hæc refellam, quæ apud Aristotelē nulla funt, & fumam operam fuperuacaneam: quum hæc fint cuilibet ad exhibitionem atque explosionem obiecta? Vbi eft mentio Democriti? vbi Herculeorum? quid malum funt ifti Herculei? an quia Hercules Græcè *Ἡρακλῆς* dicitur, ideo heraclicici erunt herculei? qui faciebāt dubitare omnes dantes fe ad philofophiam in illo tempore: quos omnes præterquam fe ipfos? fed nec dubitabant, qui fciebant nefciri fenfibilia: an putas Academicos fuiſſe, qui in omnibus aſſenſum cohibe-

rent? & dicebant quod nulla est scientia. Quid tu nulla censes illos entia posuisse præter sensilia? O doctum interpretem veterum. A sensibus, quæ vere non essent, scientiam illi auferebant: in iis quæ mente assequeremur, quæ sola vere sunt, relinquebant, vt in Deo, & rebus illis cælestibus. Scientia enim necessaria est: quis sic loquitur? scientiam esse de necessariis dicimus, non ipsam necessariam: sed faciamus gratiam verbi homini infacundissimo: & nihil est in his, de quo pendeat scientia, nisi sensibilia, quæ semper sunt in transmutatione, Hæc sunt tua? an Herculeorum? vt tu vocas, sint enim heracliti herculei, certe illorum non sunt, qui veram scientiam in cognitione statuebant eorum, quæ vere essent: tua sunt, q̄ adeo es impius, vt impietates inferere, vel tuo vel alieno nomine semper gaudeas. D. d. & istas opiniones & cæt, id est, istæ igitur opiniones prædictæ perueniunt ad nos de considerantibus in philosophia vsque nunc, videte quàm hoc congruat cum eo quod Aristoteles dicit, hæc fuit postmodum Platonis sententia. Atqui hic est Abenrois quem aliquorum dementia Aristoteli parem fecit, superiorem Diuo Thoma. Rogo te Abenrois quid habebas, quo caperes hominum mentes, seu verius dementares? ceperunt nonnulli multos sermonis gratia & orationis lenocinio, te nihil est horridius, incultius, obscœnius, infantius. Alii tenuerunt quosdam cognitione veteris memoriæ, tu nec quo tempore vixeris, nec qua ætate natus sis, nouisti, non magis præteritorum consultus, quàm in syluis & solitudine natus ac educatus. Sunt quos libenter legimus propter experimenta; & obseruationes variarum rerum in natura, vt Albertum Grotum: tu velut in alia natura genitus, & versatus de hac nihil loqueris, vtique in Aristotelem scribens: nam libros tuos medicos non legi. Admiratione atque omnium laude digni sunt habiti, qui animos formauerunt, qui præcepta tradiderunt bene viuendi: te, nihil est sceleratius, aut irreligiosius: impius fiat necesse est, & atheos, quisquis tuis monimenti vehementer sit deditus. Equidem coniecturas omnes consumpsi. Iam dic ipse qua potissimum re quibusdam placuisti: audio, teneo, non tua culpa est, sed nostra: non tu adferebas, quo placeres, sed nos adferebamus, quo non displiceres: non approbavit te tua doctrina, sed aliorum imperitia, & torpor: suauia erant obscuris obscura, inanibus inania, & quib

& quibusdam pulchra sunt visa atque ad fucum faciendum aptissima. quæ nec ipsi intelligerēt, nec alii essent intellectu ri, nam existimationem scientiæ quærebāt, non scientiam: multi te non legerant, alienum iudicium sunt secuti: aliquibus propter impietates fuisti gratus: nam & Abenrois doctrina & metaphysica Auicennæ, denique omnia illa Arabica videntur mihi respicere deliramenta Alcorani, & blasphemias Mahumetis insanias, nihil fieri potest illis indoctius, insulsius, frigidus, Vexum enim uero quod ex Aristotelis libris assequerentur, quod erat sanè perexiguū, quia esset iam disputationibus plus nimio tritum, agitatam, vexatum, ut genus illud pugnae etiam tyronibus videretur esse notissimū, noua est quæ sita belli gerendi ratio, & noua pugnis materia. Inuictæ sunt cauillationes stultarum subtilitatum, quas ipsi calculationes vocant, quibus maximum dedit incrementum Rugerus Suicetus Anglus: quas idcirco Ioan. Picus quisquilias Suiceticas solitus erat aptissimo nomine nuncupare, quæ nihil penitus vel ad sciendum conferunt, vel ad usum aliquem. De usu neminem video dubitare, ne ipsos quidem maximos earum professores, & quorum existimatio in vna illarum cognitione est posita. Porro scientia quæ potest esse in rebus à deo, à sensu, & mente omni remotis ac segregatis? & de quibus ex inani aliquo fundamento vastum ædificium assertionum, ac dissidentium sententiarum consurgit: ut de intentione & remissione, de raro ac denso, de motu vniiformi, de diformi, vniiformiter diformi, diformiter diformi. Quid quod in his quæ nunquā cōtingūt, ac ne possint quidem in natura, multi sunt atque immodici: ut de infinite raris aut densis, de hora secta in partes proportionales hoc aut illo proportionis genere, in vnâ quaque; ut aliqua sit motus ratio vel alterationis, vel rarefactionis. Et quasi explorata iam & percognita haberent naturæ arcana, perfuncti iam iis, quæ sunt, quæ erunt, quæ fuerunt, ad ea quæ fieri vix possunt curam suam conuertunt: ignorant quæ iacent ante pedes, scrutantur quæ nusquam sunt. Transcunt ad supernaturalia, & ex dogmatis qualibuscunque in hac natura utcunque obseruatis, de miraculis, de iis quæ naturam omnem excedunt, disputant. Quid essent si hæc aut illa Deus conderet qualia non condidit, puta aliud hominum genus, aliud belluarum, & elementorum: de-

Calcula-
tiones.
Rugerus!
Suicetus.

mens ex legibus huius naturæ, atque iis parum à te exploratis de conditione alius naturæ inquiris? Præterea subtilitates immensæ difficultatis, videlicet à quibus humani ingenii natura abhorret. Sed difficultas & labor recusandus fortassis nõ esset proposita utilitate: atqui in his labor est irritus, sine vsu, sine scientia. Quid meretur exercitati in his tam diu tam diligenter? nimirum idem munus quo Alexander donauit illum, qui grana ciceris iacta acu exciperet. Inuenta sunt hæc ab otiosis hominibus aliarum rerum omnium inscientibus ad exercendum in scholis. Guttur, ne tacendo obduceretur situ. Recepta sunt ab iis, qui omnis cognitionis & peritiæ rerum nudi, facile otiosa hæc quædam mentis agitatione tuebatur. Scilicet hoc solo prouiso ne sibi repugnarent: aucta sunt disputationibus & spe victoriæ: tum cogitationibus velut in ludicrũ solutis, ad quas nec iudicio nec libris nec rerum notitia esset opus: planè quales cupiebant homines ab iis omnibus vacui, & quibus maximam diem partem altercandum. adeo vt etiam quæ falsa esse non dubitarent, arripienda tamen illis fuerint, nec statuenda aliter quàm verissima, ne materia deesset rixis, & contentionibus subinde reuertentibus. Nilul olim amœnius habebatur con-
templatione horti huius naturæ, vt neque est vllum pulchrius, aut iucundius spectaculum, quàm theatri huius. At isti pro stolis & arboribus placidissimis crucem ingenii fixerunt, vt nec ibi tanta se amœnitate possent delectare, & fracta ac debilitata attollere se ad meliorum rerum cognitionem non valerent. Ita ex hoc philosophiæ genere ad
 medicinam & naturæ inspectionem transeunt præ-
 posterum, absurdi, spinosi, in omnibus inepti
 cauillatores, vt quæ simpliciter accepta
 intelligeretur, ac prodesse, ipsi
 vellicando, perstringendo,
 detorquendo frangant
 ac corrum-
 pant.

* *

*

DE MEDICINA.

LOCVS hic admonet, vt quam etiam cladem medicina acceperit commemorem. Nam hæc quæ hominum morbis remedium adfert, immunis à cõmuni peste non permansit. Constitutionem hanc nostri corporis imbecillã & fragilem multa & interne oppugnant & externe. Quotidianis necessitatibus & periclitanti illi discordium humorum concordia epulæ subueniunt: congruentiæ vero iam disturbatæ, vel id ne accidat medica ars: quæ primum experimentorum audacia nata est, dum necessitas ad desperationem adigeret, vt auderent tentare: quandoquidem nec quietis & cautis meliore loco res erant futuræ. Annotata sunt experimenta vel in memoria eorum, qui essent adiuti propinquorum, necessariorum, deniq; omnium qui cum admiratione ea animaduertissent, vel in templo eius dei, qui imploratus salutem videretur attulisse. Collecta sunt paulatim quæ profuissent remedia: vnde prima origo artis: quod fecisse Hippocratem Coum Plinius prodidit ex M. Varrone. Sed experientia, quemadmodum Hippocrates idem inquit, fallaces sunt, mutantur ætate, sexu, constitutione corporis, loco, tempore. Ideo iudiciũ fuit cum cura adhibendum, vt singula in remediis obseruarentur, quæ, quando, vbi, quibus. Prima quidem fuerunt experimenta, & ea in admirationem traxerunt præstantia ingenia, vt singulorum naturas & causas eruerent. Sed mox eadem illa ingenia generales quosdam canones exculpserunt, quis remedia censerentur, ne vaga errarent ac incerta, conclusa iam & alligata præscripto artis. Nam vbi dogmata, & cognitio scholæ philosophicæ & excultum ab ea iudicium experimenta non regit, casus est & temeritas medicina, non ars. Quando ergo ab experimētis, sed acri iudicio adhibito nata est hæc ars & aucta, prima illius corruptela, & sæuissima est, vbicunq; vel deest experientia, & vsus rerum, vel iudicium philosophicum. Multi solis experimentis vel suis, vel sæpe etiam alienis confidunt, iudicii & obseruationis huius vniuer

Epulæ.
 Medici-
 na.

Experi-
 menta.

vniuersalis inopes ac inermes, exprimenta vbique valere idē arbitratur: quum ea profint in morbo aliquo scēminē, quæ viro noceant: nec idem puero & seni conueniat bilioso, & pituitoso, in hyeme, & æstate, in Hispania, & in Scythia. Alii contra philosophiæ præceptis instructi, ignari vsus, exper-tes rerum, manum curationibus admouent: quum artis ea sit præcipua pars, non quæ scripta sunt probe intelligere ac tenere, sed applicationi assueuisse, quæ quando in effectio-
ne posita est ac opere, non scientis est, sed experti. Verum vt cuique salus & sanitas sua est commendatissima, cui ex immodico amore supra quam dici possit & indulgemus, & metuemus, amor hic timore temperatus iudicium omne vtilium & noxiorum adimit: quo fit vt nemo hominum omnium aliquid se ad sanitatem nostram faciens profiteatur dicturum, cui non adhibeamus aurē & eo promptius, quum vrit morbus, & faces doloris subdit acerbissimas, vt capti & falsi non semel eodem tamen reuertamur priorum immemores, nisi quis forte ex fraudibus sui & aliorum in odium professionis sit adductus, maius periculum ab arte metuēs: aut ex desperatione in apertum de vita discrimen venire ma-
lit, quàm se arti committere infeliciter ab se vel alii tentatæ. Cuiusmodi homines sunt vtique perpauca. Illi alteri plerique omnes, qui omnia profitenti sanationem morbi credant, & confidunt. Quocirca quæstuosissima facta est ars. Quid non largiatur homo liberatori suo? an vero sit vllus tam infans, qui in vitæ periculo pecuniæ parcat? Cui ergo tempori numi referuat vsus ilico periturus? Pelle pro pelle, sicut Iob inquit, & omnia quæ possidet homo dabit pro anima sua. Festiue Philippus Alexandri patet, quum à clauicula luxata laboraret, & subinde aliquid pecuniæ medicus posceret, accipe iam inquit omnia quæ voles, quando habes clauem. Sed olim quæstuosior fuit quàm hac ætate, credo, quod alia præstarent illi maiora, & magis admiranda. Sed neque nunc desunt medicis sua præmia: alet & iustentabit se medicus in frigidis oppidulis, in vicis, in solitudine, vbi aliarum artium ne nomen quidem est auditum: is tam paratus quæstus multos allexit, vt perditis ac desperatis rebus aliis omnibus, ad hanc vnā, ceu extremam & sacram anchoram confugerent, & velut arenā in naufragio. At qui lucri gratia studebant, ea demum ex arte ac studiis omni-
bus

Medici-
na quæ-
stuoſa.

bus collegerunt, quæ ad parandam pecuniam essent aptissima, nempe historiam remediorum cum leui, aut nulla etiam interdum cognitione philosophiæ, & iudicii illius, quem in adhibendis medicamentis clauum esse diximus. Nam errata illius impune sunt, imò etiam mercede compensantur: nec deest, quod flagitio suo prætexant: ægre inobedientiam, vim morbi maiorem, quàm cui posset subuenire humana ars: factiis nonnunquam & dictis iustas querimonias eludunt: cui vnquam est dies medico de cæde dicta? Admiscuit se vt in re omni, cupiditas gloriæ, quam alii ob augendum quæstum expetiuerunt, vt eo ampliora mererent operæ pretia, quo eorum nomen esset illustrius, alii ob ipsum solum nomen & auram quandam popularem. Vnde nata sunt dogmata & placita medicandi cum his pugnantia, quæ in arte omni essent receptissima: qualia fuisse dicunt Thessali illius, qui se *ιατρονικη* appellauit, in quem sunt tam multa à Galeno scripta, tum etiam aliorum, de quibus meminit Plinius in historia naturæ. Cæterùm linguarum casus & obscuratio huic arti, quemadmodum reliquis omnibus, atrocissimam attulit cladem. Amissa sunt omnia, quæ necessaria erant ad intelligentiã eorũ quæ fuerant à veteribus obseruata, & tradita posteris: id est ad notitiã fontium, atq; eorũ scriptorũ, quorũ fide opsteriores artẽ exercerẽt, vt nomina partium humani corporis intus & foris, herbarum, animantium, lapidum, ponderum, mensurarum. Tum temporum & historiarum, qui morbi, quas aliquando regiones, quibus temporibus, quod genus siue hominum siue bestiarum inuasisset atque infestasset, quomodo sedati ac depulsi: adde huc quod nec phrasin Græci aut Latini sermonis intelligunt, quæ soliti sunt prisci medici præscribere. Libri magnorum authorũ vt Hippocratis. Galeni, Dioscoridis verũ primum imperite, deinde confusissime & obscurissimè: vt nec intelligi potuissent etiam si verũ fuissent doctissimè: vnde multi errores extiterunt Auicennæ, Rasis, & aliorum Arabum: vt in Aristotele enarrando eadem de causa multi sicut ostendi, Abenrois. Iam tot eorum opera nunquam in alienas versa, vnde plurimum fuerat eruditionis hauriendum. Cuiusmodi est videre, vel nuper ad nos translata, vel necdum etiam Hippocratis, Galeni, Pauli Aeginetæ. Quæ omnia Nicolaus Leonicensus, Hermolaus Barbarus, Thomas Linacer, Gulielmus

mus Copus, Laurentius Laurentianus, Manardus, Ruellius patefecerunt, siue redarguendis falsis, siue afferendis veris: quæ incipiunt iam esse passim nota, idcirco superfluum esset ea hic recēseri, à me præsertim, qui medicinæ non plus attigi, quàm quantum illa speculationi naturæ rerum, & aliis humanis disciplinis coniungitur, tum ex vsu non nihil, & communi vita. Medicis rerum veterum ignaris, & earum quæ potissimum ad salutem humani corporis conducerent, aliquid tamen fuit agendum ex scholastica illa physicæ exercitatione. Ingentem & copiosissimam disputandi materiam in hæc quoque artem tanquam plaustris inuexerunt, de intensiōne & remissionē formarum, de raritate & densitate, de partibus proportionalibus, de instantibus, ea quæ nec sunt, nec vnquam euenient, ventilantes sua somnia deserta pugna cum morbis interea loci prementibus, atque occidentibus. Ea res sæcunda & infinita, non aliter quam hydra quædam, diutissime remorata est ingenia cum fructu aliis vacatura. Videre est cauillationes, & tricas Iacobi Forliuensis, nec minus spinosas, nec minus inutiles, quàm Suiceticas, nec prolixitate & molestia cedentes, quæ nobis Ioannes Dullardus non raro solebat citare in exercitatione physica. Poterant hæc coli sine literis, faciebant ad ostentationem disputationum: nam altercationes non minus artem hanc, quàm reliquas omnes, vexauerunt: euehebant ad honorum gradus in scholis, qui gradus, de immaturis loquor, grauē inflixerunt plagam arti, ac proinde vitæ. Nam iuuenes atque adolescentes instructi spinis illis, & captiunculis, nulla peritia herbarum, animantium, elementorum, denique naturæ huius nullis experimentis, & cognitione rerum adiuti, nulla sulti prudentiâ, iudicio & consilio per quàm imbecillo admittuntur ad honores, & continuo emittuntur ex Academia in proxima oppida, & vicos, ad ponenda rudimenta artis, tanquam manus immittium carnificum: nec vniuersales nouerunt canones, nec deductionem artis viderunt ad vsum, nec ipsi ad opus mouerunt manum: iuuenes calidi & confidentes omnia temeritati casuum commendant. Admoneri se non ferunt tyrones à veteranis, quibus se adæquatos vident honore nominis. Quod si illi molesti esse pergant, aggrediuntur eos rixis, & tendiculis scholasticis, hiuc clamore, & peruicacia asseuerationis, conuitiis, maledicentia cogunt sibi cedere senes

Medici
iuuenes.

senes moderatos, & pugnis huiusmodi defuetos, victos efronti confidentia, importunitate, odio. Ad hæc fastidiuit ostentatio veterem & vulgatam medendi viam, nouam, insolitam quæsiuit, quæ admiratio nem excitaret. Alii, velut astra haberent in consilio, quicquid agerent dies, & horas, & momenta obseruarunt, ceu nihil nisi de consilio syderum aggredierentur: alii medium vnguem syderibus ostenderunt, & se curaturos professi sunt inuitis astris, quum astra nec omnia in corporibus nostris faciant, nam elementorū temperatio multum proficit, nec omnino nihil, & quæ efficiunt nec sciuntur omnia, nec nihil, etsi pauca admodum & maligne: quæstus & laudis aviditas ad ea impulerunt, quis hæc duo pararent ostentationē ac iactantiam sui: tum aliorum, qui rebus expetitis viderentur posse officere acerbam insectationem, ac mordacitatem, vt malint vel corrumpi remedia, quàm præberi aliena manu. Quum eorum aliqui de morbo quopiam in commune consulunt, qua malignitate, quo huore id faciunt, quanto fastidio & vultuositate accipiunt alienam sententiam, qua auctoritate atq; asseueratione proferunt suam, qua pertinacia tuetur qui que quod semel confirmauit, aut etiam est elapsum, ne cessasse videatur: idque eo faciunt obstinatius, quo sunt imperitiores: videlicet non tam spectantium de se iudicium veriti si quid concedant, quàm suæ ipsorum cōscientiæ, cui satisfacere se non putant, nisi si omnino victoriam aliis fecerint dubiam, aut victores se, aut certe non aperte victos: nam cedere appellant vinci. Vnde illa nata est nobilis inscriptio sepulchri, periisse se medicorum turba. Quæ omnia vtinam, vt in aliis, in arte concupissent solam, non item vitam. Sed necesse est arte hac corrupta, maxima incommoda in vitam importari, quæ se momentis singulis arti huic credit, ac committit.

Medicorum liuor.

AS artes quæ circa quãtítatem ver-
sarentur, Græci *μαθηματικὰς* quasi
disciplinatas nominarunt: quanti-
tatem vero, hoc est *ποσότητα*, tegerūt
duplicem: modi seu molis, & nume-
ri. De quanto modi vna est discipli-
na simplex, quam geometriam dixe-
re, de terra *κλίμενση*, de numero.

Vna itidem quæ Arithmetica, cuius
etymon materiam testatur. Geometria ad res cælestes trans-
lata effecit Astronomiam: numerus ad harmoniam effecit
musicam. Magnitudines ad vim cernendi traductæ eam par-
tem mathematicæ dederunt nobis, quæ *ὀπίκην* nominatur,
à nobis perspectiua. Itaque harum duæ sunt artes simplices
seu vniuersales, tres vero siue compositæ, siue speciales tan-
quàm ex generalitate deriuatæ. Non sunt repertæ plures, vel
quia non applicuerunt animum ad quærendum, vel quia
non potuerunt extudere, vt auditiuam quemadmodum per-
spectiuam: de qua etsi aliud gentes quidam nonnulla velut
digito monstrarunt, vt quemadmodum se sonus per aëra
porrigat, quomodo fiat echo, de iis quæ procul & propè
audiuntur, de cauo sonante & pleno, tum alia quæpiam: de
quibus Aristoteles inquirat in vndecima sectione proble-
matum. Disciplinas has certissimas esse Aristoteles merito
affirmavit: ex eis & ipse & Plato ad philosophiam omnem,
siue de natura disputent, siue de moribus euentissima su-
munt argumenta, quæ vocantur demonstrationes, similitu-
dines, exempla, itidem atque imprimis apposita, quòd ætate
illa tam ea erant inter ipsos nota, quàm inter nos de victu,
quo vtimur quotidie, & vestitu, & habitatione. Qua de cau-
sa & Platonem in fronte Academix ferunt titulum ac velut
edictum inscripsisse, quo vetaret eò ingredi harum artium
imperitos. Abstrahunt mathematici formas, & figuras, &
numeros à materia, in quas abstractiones nõ incurrit men-
daciū: nam neque componunt affirmando, neque negan-
do diuidunt: simplices res considerant, non coniunctas.
Neque enim punctum esse aiunt aliquid in rerū natura, cu-
ius pars sit nulla: aut lineam aliquid quod longum sit & illa-
tabile,

Abstra-
ctio ma-
themati-
ca.

tabile, sed quod sic consideretur, nulla habita ratione partiū vocetur punctū, vt sol in cęlo, in terra, in mundo, quod vero ratione longi & non lati linea, vt quas sol conficit diurno suo cursu. Quem abstrahendi modum qui non considerarunt, alii disciplinas has parum sunt certas arbitrati, vt Epicurus & Protagoras, quibus Laurentius Valla imperite est assensus: alii adducti autoritate verisimarum ac certissimarum artium res tales esse in natura existimarūt, quales ipsi cogitatione sua imaginarentur, vt qui in scholis reales nominantur, nō facturi, si priscos illos philosophos legissent: aperte enim Stoici lineam & superficiem aiunt esse corpora, hanc sine altitudine, illam sine latitudine. Cicero nem & Senecam miror: illum in Academicis quęstionibus sic loqui: Geometrę provideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere, & qui omnia quę nobis describunt, & probant. Non quęro ex his illa initia mathematicorū, quibus non concessis digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod nullam magnitudinem habeat. Extremitatem & quasi libramentum in qua nulla crassitudo sit, lineamento siue vlla crassitudine carentem. Hęc Cicero. Senecam vero sic: Mathematicus vsu quodam & exercitatione procedit, impetranda illi quędam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Habet Geometria, quemadmodum videre est apud Euclidem, tria principiorum genera: diffinitiones, anticipationes, postulata: hęc si eam non probare, precaria est habere principia. nulla ars non habet precaria, nulla enim probat, sed statuit tantum & ponit. Quid autem tu vocas mihi precarium? Num id quod durissimę sis frontis, imō præposterus & naturę contrarius: nisi concedas, precarium tu appellas, quod possim meo iure sumere ac vindicare? diffinitiones tales sunt: si nō placent, de verbo sit controuersia, non de re. Quod nullius magnitudinis cogitatione ab animo capitur, ego punctum voco: non liber, adfer nomen aliud, illo vtar. Anticipationes quę sint dicat idem Cicero: anteceptę animo rei quędam informationes, sine quibus nec intelligi quicquam, nec quęri, nec disputari potest: quale est: si equalibus æqualia adiciantur, omnia fient æqualia: hocine vocet aliquis precarium? Si ergo disputaturus tecum posuero omnia esse, aut non esse, tu si admittas, gratiam pro beneficio repo-

sces, & me munere tuo dices procedere? Quasi verò si id ego abs te non impetrem, natura non sit volenti nolenti extortura. Iam postulant aliqua, vt ab omni signo in signum rectam lineam posse duci, omni centro & interuallo circulum posse describi: doce tu aliter posse fieri, & viceris hoc esse precarium. Hæc omnia certa atque indubitata sunt, & in cuiusvis animo & cogitatione à natura ipsa ingenita. Sed artes hæc quando ad vsum pertinent, versæ ad contemplationem vsu remoto longissime, sunt ad ea euectæ, quorum nullus esset fructus, sed tantum sterilibus quædam contemplatio, & inquisitio infinita: quoniam alia ex aliis sine modo villo nascuntur: & sicut huiusmodi disciplinarum initia, & legitimi quidam progressus iuuant animos, ac uunt, oblectant, sic magna & assidua exercitia, carnificinæ sunt generosarum mentium, & publico bono conditarum. Astronomicæ adiuncta est diuinitio, quæ astrologia dicitur, nata penitus ex ostentatione, ac imposturis: non quin astra multum habere virium credam in hæc corpora. Sed nec quantas illi videri volunt, nec quas habent potest quis assequi, nisi prætereunda: ac ne dæmones quidem norunt, quamuis se multis vendicent, tanquam illarum consultissimos. Si diuinitio ars esset aliqua corrupta, multis hic argumentis facerem planum id quod modo dixi: sed quum ars non sit, sed fraus, prætereunda sunt nobis in præsentia. Neque est ex mathematicis, quum tamen diuinaculi à multis mathematici nominentur, alienissimo nomine ab illorum professione. Neque enim cælestes magnitudines contemplatur Astrologus, ac ne simulat quidem, sed vires tantum & efficientiam. Caterum veteres mathematicæ peritiæ integriores ad nostram ætatem peruenere quàm reliquæ disciplinæ, nimirum ab indoctis intactæ, ac proinde incontaminatæ. Has enim turba imperita radio contentas & puluere, quæq; non facerent ad circulos, ad scenam, ad theatrum disputantium, tanquam rem sacram non attigit. Ita integræ seruatæ sunt ac incorruptæ. Nam vt quicque his superioribus sæculis minus tritum fuit studentium manibus, ita purius ad nos peruenit, vt libri in antiquissimis bibliothecis puluere & situ operiti: quò fit vt in Germania synceriores sint libri, quàm in Italia. In illa siquidem iacebant omnia, in hac doctulorum audacia excussa, quæ omnia scrutabatur, & ad suum captum

deorquebat. Quid quod mathematicæ hæc requirebant cognitionem, studium, diligentiam, aduertentiam, & super hæc omnia silentium, quod erat illis mortis instar. Recte Cicero: Non est philosophia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in Geometria, qui non didicerit: quid in musicis, aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur: hæc verò quæ sunt in philosophia ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Seruatas verò dico artes, id est, minus vitiatas, plurimum tamen illis periit: quando quidem & authores interciderunt, iniuria temporum plurimi, & ea quæ vsu continebantur, aut pessum ierunt, aut in deterius sunt relapsa. Vt ratio ædificandi, quæ ex his manabat, ratio metiendi moles, & expedita, vel tractio, vel sublatio, vel impulsio. Quando Archimedes Siculus mathematicus inter primos nobilis aiebat: si alter foret terræ globus, se illum ad hunc tracturum, vel hunc ad illum impulsurum, *in ipsa sententia* quidem, sed ea erat artis exercitatio & fiducia, quæ tandiu obsidionem Marcelli distulit, & muros patriæ est tutata. Tum proportioni picturarum ex optiçæ inscientia multum decelsit. Musicam etiam ferunt vehementer mutatam propterea quod victores inuaserunt Europam, qui harmoniam quam non intelligerent, aspernabantur: ita intelligentiam carminum videmus perisse, nisi in paucis quibusdam notissimi concentus, & genera proportionum, quæ aperte testantur obesiorem esse nobis, & tardio rem aurem, quàm illis prisicis. Et hac de causa admirabiles effectus illi musicæ, vel ad sanitatem corporum, vel ad motus animorum excitandos sedandósve, de quibus magni authores prodiderunt, iam olim nulli sunt: videlicet subtilissimæ atque absolutissimæ illi animæ nostræ harmoniæ minus congruit exterior hic nostrorum temporum crassus concentus ac rudis, quàm ille veterum eruditus ac subtilis, idèò minus habet nunc virium ad aliquid efficiendum in nobis, quod tum ex similitudine obtinebat & conuenientia. Nec instrumenta retinemus, ac ne nomina quidem sunt nota, quæ à Polluce, Athenæo, Diuo Hieronymo, & aliis recensentur. Sed ne in totum nostri in scholis homines mathematicas viderentur ignorare, quasdam ex illis voces sunt suffurati, quas vbique, & in omnelatus iactarent, vt aleam, idque in

Musica
mutata.

Physicis Aristotelis, & prima philosophia: in Ethicis quoq;
 & locis alienissimis, quæ sunt illis leuissimæ, & à limine
 (quod dicunt) salutata: punctum, linea, superficies, corpus,
 triangulum, quadrangulum, circulus, centrum, pro-
 portio, vltèrius verò non sunt ausi progredi,
 tanquam ab altissimo pelago deterriti.

De illis verò per ingentes clamores
 gixati pro mathematicis se vulgo
 venditant, quòd eadem
 quæ mathematici
 nomina vsur-
 pent.

★

LIBRI QVINTI
 FINIS.

IOAN.

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS DE
causis corruptarum artium
Liber Sextus, qui est de
Philosophia mora-
li corrupta.

SENTENTIA illa vetus, nosce
te, tanti momenti visa est priscis il-
lis hominibus ad vitam omnem &
sapientiam, vt quum à sapiente vi-
ro sit profecta, maius esse illius ro-
bur ac momentum sunt rati, quàm
vt eam sustinere posset auctoritas
humana: Deo attribuerūt, & ei Deo, Apollini.

concessissent. Nimirum superuacaneam esse ac præposteram iu-
dicarunt cognitionem cælorum, elementorum, rerum de-
nique omnium iis, qui se ignorarent. Scilicet norit homo
quid quicque sit, quæ eius efficiens causa, qui finis, quæ
lis, de seipso hæc ignorabit? Socrates ergo quum ita es- Socrates.
set in omni philosophia eruditus, vt tanquam acutus ni-
mium inquisitor, à veteri comœdia incessatur, transtu-
lit tamen curam & contemplationem omnem ab aliis re-
bus ad se primum, vt se intueretur, & perspectum atque
exploratum meliorem efficeret compositione animi:
càmque medicinx ac sanationis rationem in publicum bo-
num foras protulit, siue ad vitam priuatam, siue ad com-
munem & publicam. Quæ disciplina nominata est Ethica. Ethica.
Ideo quæ dictus est philosophiam in cælis & elementis
sublimem peregrinantem illhinc in domos & ciuitates ab-
duxisse: quo opere nullum potuit cogitari præstabilius, nec
alio vlllo magis sibi humanum genus demereri. In qua

Numen
Socratis.

contemplatione, & disciplina inuenienda reuocauit se ille à populi sensu atque opinionibus introrsum ad seipsum. Populum habuit temper suspectum, quem ille magnum erroris magistrum nominare consueuerat, & peruersum interpretem veri, quòd videret serè pessima placere pluribus. Itaque illo acumine ingenii sui philosophiam hanc inquisiuit, credens se non recepta in vulgum deceptioni, non somniis & insaniis illarum religionū, quas dementati homines confixerāt, & receperat error multitudinis, sed deo potius magistro, hoc est, lucernulæ illi naturali mentis suæ. Siquidem nemo est tam tardo ingenio, cui non lux aliqua in animo fulgeat ex Dei munere, quæ rectis exercitiis illustratur, atque augetur: ei si incorrupta ac publica ignorātia non contaminata se committeret, intelligebat se Deum duce[m] sequi, à quo illam accepisset, nō hominum prauitatem, quos quum videret cæcos esse, & à recto delirare, solum Deum sapientem & esse, & dici posse, veram formationem arbitratus est imitationē numinis: si tales fierent homines, quoad eius fieri posset, qualem esse Deum ratio doceret. Iam quod homines hominibus non magnam haberent fidem, nempe cæci cæcis, stulti stultis, scientiam sequendi numinis ad significationem & monitus numinis retulit, quod ille amicura se habere & familiare commentus est: quemadmodum legumlatores quosdam ad Deorum doctrinam leges ac instituta sua retulisse memoriæ est proditum, vt Minoem, & Lycurgum. Deinde quæ adiutus communi Dei beneficio excudisset, ea sic studuit tradere, non vt doceret solum, sed vt impelleret atque afficeret. Vt qui audirent, & quid faciendum esse scirent, & vellent facere oratione apta ad persuadendum & efficacis: cuius sermones à discipulis eius sunt grauitè & copiose perscripti Platone & Xenophonte. Hæc est vera via, tū ad inquirendam rationem componendi animorum, tum ad tradendam: à qua qui abscedunt, longissime in auum se & errores coniciunt. Socrates maluit Deo credere, hoc est, naturali præceptioni excussæ, quantum fieri potuit, ac purgatæ communi dementia: & aliis persuasit sibi credere, quod inuenta, & institutionem suam nō sibi, sed Deo cuidam duci ac magistro acceptam ferret: à quo sibi pleraque omnia innuerentur, ac significarentur. At nos hominibus malumus credere, quàm Deo. Nam philosophiam eam, quam

ab vno Deo doctore conuenit accipi, à Platone, ab Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho, Xenophonte requirimus & postulamus, non tam ad sciscitandam illorū sententiam, quàm ad auctoritatem summam dogmatum, vitæque instituentæ: quum habeamus iam nō solam illam naturæ lucernam malignissimam, non fictum Deum signis quibusdam innuentem, sed verum Deum aperte loquentem nobis, & solem ipsum, qui in hoc illuxit mundo, vt non amplius de via incerti vagaremur, & fluctuaremur inter humanas opiniones, sed viam sciremus exploratam, rectam, infallibilem per ipsum, & in ipso, quam ipse posset solus demonstrare, vt vel gentiles ipsi intellexerunt. Heu quantam facimus soli iniuriam, quum ad illius iuuandum lumen clarissimum & serenissimum lucernulas admouemus? Illi suas religiones contempserunt, quæ essent ab hominibus cōstitæ: ingenijs suis audierunt, nempe iis quæ putarent cælesti menti esse conformia. Nos illis credimus lusciosis & lippis, doctrinam aperte cælestem negligimus: quum præsertim, si omni remota auctoritate ad examen reuocentur totius rationis & ingenii, tantum hæc nostra vincant illa gentilitia, quantum lux tenebras, & stultitiam sapientia. Quod si, vt par est, pluris facimus diuinam nostram philosophiam, quam esse à Deo nobis collatam pro certo habemus, quorsum attinet de virtutibus & vitiis ex illorum hallucinationibus statuere? Ex quibus fuere, qui res morum obscuritate sermonis inuoluerunt, vt hariolandum esset, quid sentirent, sicut Stoici: vnde inter illos tot sunt natæ dissentiones de placitis sectæ, dum argutijs & cauillis, & captionibus vberissimam suppeditabat materiam interpretatio nominum voluntaria. Alii ex suo affectu statuerunt de virtute: quale est quod Theophrastus in luctu Callisthenis dixit, Vitam regit fortuna non sapientia. Dionysius Methathemenus quum esset Stoicus voluptatem posuit finem bonorum, nam quum ex oculis laborasset noluit dolorem in iis collocare quæ ipsi *ἀδύρατα* nominabant. Alii populo sunt magistro vsi, vt in plerisque Aristoteles. Epicurus etiam pecoribus: tamen nec id acute satis aut recte, quemadmodum est ab Stoicis repressus: neque enim voluptatem primum experunt bellæ, sed sui conseruationem, hinc voluptatem velut conseruationi consentaneam. Fuerunt qui de cauillis, de rhetoricis

schematis ac lufibus regulas virtutis acciperent, vt bene crederent dici, quod belle vel argutule. Admifcuit fe his tenebris denfa imperitiæ caligo, quæ non paffa eft nos de illorū fententiis & ductu iudicare, vt faltem inter vocâtes in diuerfa, cui potiffimum aufcultandum effer diiudicaremus. Quanta fe infcitia hæc prodit vndique, de virtutibus & vitiis, de fine bonorum & malorum: ad eandem rem vtimur & Platone duce Academico, & Aristotele Peripatetico, & Seneca Stoiico, & Cicerone Defultorio, modo huius, modo illius factio- nis, & miramur diffidere. Tum magno labore & conatu in concordiam redigere ftudemus, lepidi pacificatores, non ex eorum libris aut cognitione antiquitatis, fed ex noftris ineptis coniecturalis. Iam ex omnibus gentibus Aristotelem felegimus, quem fequeremur, fiue quia is folus remanferat in fchola dialecticæ & philofophiæ, fiue quia aptè præceperat ad difcendum, & ad difputationes diftributis virtutibus, & vitiis in genera, & fpecies. Itaque de aliis philofophis tacebo, loquar de hoc vno. Tamen Diuus Auguftinus Platonem, & Platonicos delegit, cum quibus de religione Chriftiana difputaret, tanquã philofophorum omnium vel maxime fanos, vel facillime fanabiles. Et Hieronymus lectam Stoicam? fimillimam dicit fuiſſe chriſtianiæ religioni. Aristotelem verò tranſeo, vt Chriſtiani infeſtentur. Origenes, Nazianzenus, Nyſſenus, Ambroſius & alii, certe gentiles ipſi habent pro impio, quod ex erroribus populi philofophiam fingendi animos collegerit, & à ſanctiſſimis Platonis magiſtri institutionibus receſſerit ſtudio cõtradicendi. Paucula quædam ex eo deſumpta velut guſtus gratia exhibebo, vt cognoſcatur qualis ſit tota maſſa. Principio Socrates apud Platonem non vno loco clauſulas ſuarum difputationum huc deduxerat, non eſſe in vita hæc expectandam felicitatem hominis, ſed in altera. Hoc agit in Philebo, hoc in cõiuio, idem & moriens in Phedone. Ariſtoteles in vita hæc quærit beatitudinẽ, alteri nihil relinquit. Nec ſolum finem bonorum hic ſtatuit, ſed etiam ſapientiam: & Simonidem vt poetam deridet, qui dixerit ſolum Deum eſſe ſapientẽ: quod videlicet inuideret Deus hominibus, ſi nollet eos aſſequi ſapientiam, bonum tantopere ab eis expectitum. Vbi eſt ergo illa vox modetiæ plena: mentem noſtram caligare ad mani- feſtiſſima naturæ? Quanto rectius & religioſius Plato: hu-
mana

Ariſtote-
les in mo-
ralibus.

Beatu-
do.

mana sapientia aut nihil, aut perparum est, solus Deus sapiens est. Addit aliud argumentum: Quid esset homine infortunatius, si ista quæreret, & concupisceret, quæ nunquam assequeretur? Eodem vitur telo ad euincendum hic esse homines felices, videlicet, quia quod omnes homines expetunt naturale est. At naturalia frustra esse non queunt: expetunt porrò beatitatem omnes qui appetitus inanis esset, si nullus eam nancisceretur, nec fieret voti compos. O argumentator Aristoteles ingredere alià, & peruenies ad verum: conuerte sic argumentum: beatitudinem omnes expetunt, naturalis ergo appetitus, non ergo vanus. Atqui hic nulli assequuntur, vt res docet, alibi ergo est quærenda. Hæc via Socratem & magistrum tuum Platonem ad verum adduxit, qui in amore & conjunctione illius pulchri, quo nihil fieri potest pulchrius, nec intermissiones sentit pulchritudinis, aut vices, nec finem illius habiturus est, extremum bonorum omnium & fastigium statuit. Qua sententia nihil dici admirabilius aut diuinius potest. Aristoteles tria beatitudinis facit genera: Vnum impurum, & quasi de sæce vulgi, quod est secundum obcænas voluptates: & hoc prorsum abiicit, tanquam pecudi magis, quàm homini congruës. Alterum ciuile, tertium contemplationis, quæ duo probat. Quid opus est distinctione finium? quæ vero de artium finibus quærat, & non humanæ naturæ: quæ vna atque eadem est in omnibus: alioqui cur non etiam ad lit finem opificum? quin hæc quoque ipsa minutius discutit. nêpe felicitatem politici in democratia, politici in oligarchia, in monarchia? tum œconomici, hinc fabri, & sutoris? quis sic de humana beatitudine inquirat? quæ quum vna sit, vnus eius finis bonorum. Tum addit tria bonorum genera ex sensu vulgari: animi corporis, ac vitæ his indigere vtrumque beatum sed magis ciuilem, contemplantem vero minus, indigere tamen, tum diurnitate vitæ ad felicitatem esse opus. Si tam quidem esse felicitatem ciuilem in virtute, contemplantis autem in contemplatione, hoc est actione mentis celsissimæ. Sed vtranque prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, diminui, interdum etiam tolli. Hanc eius opinionem maximis argumentis Stoici exagitarunt, & quod bona nominaret, quæ non essent talia, & quod externa momenti aliquid adferrent ad beatitudinem, præsertim quum ipse

ipse perfectionem illius in animo collocasset. Quod si illhic est perfecta, non res externæ poterunt eam mutare, quæ ad animum non pertinent, sed ipse animus prout de externis rebus statuerit: quæ opinionis inconstantia notata est etiam in eius discipulo Theophrasto. Sed Aristotelicam felicitatem contrariam esse pietati nostræ, atque ideo rectæ rationi, neminem puto dubitare: nam pietas non in vita hac breui, & imbecillo corpore casibus & calamitatibus obiecto ponit felicitatem, nec tam male agit nobiscum: sed in illo immortalis corpore nostro iniuriæ omnium experti ad immutabilem firmitatem refecto: hoc est, munus amplissimum, & plane dignum Deo sempiterno ac præpotenti. Dicunt locutum eum de felicitate æui huius. Sed nec ad eam formam quisquam est beatus. Non illi quos vulgus pro beatis habuit Metellus, Curiones, Augustus, Alexander, Argathonius, Non quos pronūtiarunt dii beatos, Pædus, & Aglaus. Non quos philosophi exactiori iudicio beatos dixerunt, Regulus, Rutilius, Cato, Socrates, Zeno. Iam redit prima difficultas, appetitum nostrum incassum optare, quod nunquam assequetur. Iam quæ est verior viæ beatitudo, quàm quæ inchoat illam sempiternam, de que dicit Psalmista: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege domini. Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum, Dominus noster octo beatitudines vitæ huius recenset, multum ab Aristotelicis diuersas, imò diuersas. Cedo vtras tu diuitias nominaris, Sutoriam, aut Rhedariam artem, quæ semper malignissime ac sordidissime possessore suum sustentant? an oratoriam, ius ciuile, rationem reipublicæ ad ministrandæ discere atque exercere, quæ facultates in præsens quum discuntur nihil adferunt, cognitæ vero ac perceptæ ad honores ingentes, opèsque sustollunt? At locutus est, inquit, vt gentilis & in lumine naturæ: minime vero isthuc quidem. Nam non esse illud naturæ lumen ostenditur, quod alii rectius ingressi sunt naturæ lumine adiuti & ducti, vt Platonici ac Stoici. Sed quid isthuc tamen est, sumus ne satis: an? habemus lucem, scimus quæ sit vera beatitas, quæ ad illam eūdum: & disputamus adhuc de Aristotelica beatitudine. An duas facimus beatitudines, vnam Christi, alteram Aristotelis? Ecce iterum blasphemata de beatitudine dissectio, vt dudum de lumine. Si Aristotelica beatitudo ex-

peten

petenda hic est, Christi beatitudo non est hic expetenda: neque enim contraria possunt eodem loci & temporis ad idem & loci & temporis concupisci. Si Aristotelica beatitudo commentitia est, quid laboramus quomodo eam tueamur? Quin eam ratione omnes omnium philosophorum de summo bono insanias in scholam adducimus, & eas consuescimus propugnare? An vero ludimus in sententia de beatitudine, id est, de summa totius vitæ? Periculosum est contra veritatem pro falso stare. Quanto periculosius in re tanti momenti, de religione, de cardine, in quo vniuersa voluitur? Si ficta est Aristotelis beatitudo, valeat, etiam gentilibus ipsis parum sana & pia. Nos vera discamus & scire, & tueri. Sed pergamus ad reliqua. Virtutem finit habetum, id est, *ἡσυχία*, quati non sit quoque *ἡσυχία*, & quidem verius: non aliter quam salubris potio, & potestate est talis, & quum operatur ac vires exerit: Tum virtutem vult esse in medio critate, nempe inter duos extrema, & cum utroque pugnare: ut forti & timidus contrarius sit, & temerarius: & eiusdem virtutis sint actus extremis his contrarii, ut fortitudinis & aggredi hostes, quum est opus, & quum itidem opus est, cedere, ac se subducere: in quo non nihil ei conuenit cum Platone. Sed in eo merito est reprehensus à Laurentio Valla in tertio volumine de voluptate. Neque enim si cedam, aut etiam fugiam ero fortis: nec si permissis fruam voluptatibus, temperatus: sed alia sunt earum rerum nomina: nec vnum duobus contrarium est, sed vnum vni, duobus duo. Qui à voluptatibus impermissis non abstinere: incontinens: qui abstinere, continens, & moderatus. Qui fruitur licitis vel humanus est, vel ut Valla dicit, hilaris: tamen si hæc virtus non est contra quam Valla sentit: qui non fruitur, non intemperans, sed rigidus. Ad eundem modum in periculis, & pecuniæ distributione. Qui honesta fugit pericula, aut eis succumbit, timidus: qui resistit, fortis. Qui vitat, non necessaria præsertim, cautus: qui non vitat, temerarius. Qui dat quum res postulat, liberalis: qui non dat in loco, avarus, durus. Qui temere profundit, profusus, prodigus: qui nihil dat cum tempus non poscit, parcus, frugalis. Iam fortitudinem esse dicit circa terribilia, non quæuis: neque enim in tolerantia infamiæ, paupertatis, *ἀφιδίας*, mortis, in morbo, aut mari versari fortitudinem, sed in periculis bellorum: quo nihil dici potest, siue in religione

Virtus.

Fortitudo.

ligione

ligione nostra, siue in gentilitate peruersius. De religione: Quis non videt nullos fuisse vnquam fortiores nostris martyribus, & iis qui illa omnia patienter ferunt in spem gratiæ Christi? in gentilitate autem non fortis Socrates in carcere, & haustu cicuta? non Milciades in vinculis? non Themistocles & Rutilius, & Metellus in exilio? non Regulus in tormentis? non Cato in arenis & Syrtibus? Ira fortitudinem accendi, & sicut loquuntur Academici exacti tanquam cotæid quidem tatis explosum atque irrisum est à Cicerone, & Seneca, & Stoicis. Magnæ scientiam virtutem esse definitam in magnis sumptibus, vt templis & theatris extruendis, ludis publicis ædendis. Et sententiam illam nimis vulgarem ponit: impossibile aut certe difficile esse τὰ καλὰ πρᾶξιαι ἀχορήγιον ὄντα. Quid vocat τὰ καλὰ, bonane an pulchra? quæ video in linguis omnibus commisceri, & alterum pro altero sumi, vel alterum alteri ad rem magis explicandam iungi: vt καλὸς Καταβίς, & καλο-Καγαθία. An tu pulchrum vocas, quod sensus iudicant, vt plebecula? an quod mens vt sapientes? quæ plebes ab externis recta sensibus pulchra nominat, non difficile, sed omnino impossibile est pauperem præstare, nisi aliunde opes sumat: sin quod sapientes, quid pulchrius aut præstabilius quàm ingentia opera virtutum, quæ melius, ac sæpius exequuntur excelsi animi sine diuitiis, quàm in amplissima fortuna? Quid enim pulchrius quàm quod faciebat Socrates sua negligens, vt se & alios meliores redderet? An vero καλλίοντι præstabat Scopas? Aut Xerxes pulchriora faciebat, quàm Aristides ille εἰς αἰῶνα? vel aliquis ex ditissimis Romanis, quàm Fabritius, & Curius in re tenuissima? Et loquor non magis de contemplariuo illo, quàm de eo qui in medijs ciuitatibus viuít ac populis. Magnanimitatem esse ait, cupiditatem magnorum honorum. Rectius & prudentius Stoici, magnanimitas est scientia quæ habitum facit excelsiorem omnibus quæ contingere possint ex æquo bonorum ac malorum. Plato vero, Cicero, Seneca, & alii magnanimitatem esse definiunt in honoribus contemnendis magis quàm expetendis. Expetere cuiuslibet est, etiam viri perditissimi, & fœminæ stultissimæ. Contemnere maximi est animi atque amplissimi, & fortuna altioris. Ideo tanta Cato-

Magnani-
mitas.

nis admiratio, repulsis tanquam indeptis honoribus gaudentis, vt inquit Plinius, Tantum Publii Africani decus, Quintii, Verginii, Fabii: qui quum possent honores vel assequi, vel retinere, contempserunt. At non has fortasse dignitates honores vocas, sed laudem ac reuerentiam ob virtutem, in qua ambienda, speciem quandam virtutis collocas, & si ἀνώνυμον. Tu ergo philosophum quem instituendum suscepisti ad ambitum auræ huius excitabis: hocine ais virtutis esse ἀθλον, quasi præmium victoriæ? Cicero eadem sententia, quanuis non in *h*ola philosophica, sed in cætu, vt dicit, hominum doctissimorum & humanissimorum, gloria est fructus veræ virtutis honestissimus, quàm piscamini aureo hamo: rei tam excellentis, & qua nulla est diis propinquior, præmium statuitis honorem, temerariam rem ac vanam, nempe à vano ac temerario populo proiectam. Sed non volunt fortassis à quolibet honorem expectari, verùm à bonis, quemadmodum Aristoteles dicit καὶ τὰς ἐπὶ τῶν σπουδαίων. vt si quod ille apud Næuium Hector, gaudere ait se laudari à laudato viro. Ideo Gloriam Cicero dicit iustam: quæ ab eo non senatore iam sed philosopho ira finitur: Est solida quædam res & expressa, non adumbrata: ea est consentiens laus bonorum, incorrupta. vox bene iudicantium de eccellente virtute: ea virtuti resonat tanquam imago gloriæ. Tu vero qui scies illum bonum virum & recte iudicantem de te iudicare? Nam quò sunt grauiores ac prudentiores viri, eò magis assensum cohibent, & iudicii sui obscuriora ædunt signa. Deinde qui poteris habere exploratum, illum acute & sapienter iudicium facturum de te, quum de seipso vix possit: nihil est enim difficilius, quanto minus de alterius animo tot inuolucris clauso, & occultato? Sed fac illum bene & exacte iudicare, fac te scire. Non credo expectabis dum cedatur tibi via, dum deducare & reducere, dum tibi assurgatur, nudetur caput, magnifice compelleris. Ista enim & ridet vir sapiens, & fugit, tantum abest vt eis capiatur: acquiesces ergo tacitis iudiciis. Quid ergo alterius conscientia eris contentus, non eris tua? præsertim quum ipse sis nec vir peior, nec minus sapiens, & illa melius multo te norit, quàm alius quicumque. Ea verò gratia tantam operam in dura posuimus virtute, vt aliquis nobis prætereunibus apud se mulsitet: ò virum sapiètem aut bonum?

Gloria.

num? Iam autem quum honor in honorati manu non sit, sed honorantis, sicut ipse doces, fiet vt virtus suo præmio & fructu non raro fraudetur: & quia sine mercede & fructu à viro bono laboratum est, ne quicquam sit & infructuose ab eo laboratū. Siquidē merces operæ nulla restat. Quanto melius Claudianus poeta docet, q̄ philosophus & senator.

Ipsa quidem virtus pretium sibi, solâq; late
 Fortunæ secura nitet, nec fascebus vllis
 Erigitur, plausûve petit clarescere vulgi,
 Nil opis externæ cupiens, nil in læga laudis,
 Diuitiis animosa suis.

Quod si virtutis præmium est honor, & κατ' ἀνάγκην, ὡς
 φησι δ' ἀγαθὸς μὲν & πικρὸς. Cur fructum & pretium vir-
 tutis cum iis cōmunicas, quæ bona non sunt? Ais enim qui
 virtutem habent cum opibus, magis esse honorabiles. Et vis
 magnanimum, & quemuis hominem probum iudicaturum
 se, quo honore sit dignus. Quid audio? Tu ne iudicium cui-
 quam homini permittes de se, vt statuat quantum honoris
 mereatur, præsertim qui alios non norit, & plerique hono-
 rum in comparatione sint positi. Vin'tu quenquam de vir-
 tute sua æquum esse arbitratorem, quum eò vir sit melior,
 quanto de se moderatius sentit; quantumcunque se habeat
 probe perspectum. neque enim idem est se nosse & se cense-
 re: multo diuersum explorare se, & cum eò confèrre, quem
 non explorarit. Quàm alienum hoc est à vero iudicio, &
 proinde à nostra pietate, in qua audimus: postquam hæc
 omnia feceritis dicite, serui inutiles sumus: Noli altum sa-
 pere, sed time. Beatus qui semetipsum nō iudicat, in eò quod
 probat: & alia ad arrogantiam minuendam innumera. Quid
 quod illud, vnde in religione ac veritate omni & meritū cul-
 iusque & decus censetur, non solum de altero occultum est,
 sed cuique de seipso: grande arcanum vni diuinæ sapientiæ
 reseruatum: Sunt iusti & sapientes, inquit Solomōn, & ope-
 ra eorum in manu domini: & nescit homo amore ne an odio
 dignus sit, sed omnia in futurum seruantur incerta. Quo
 sensu & Paulus inquit, nihil mihi concius sum, sed nec in
 hoc iustificatus sum. An etiam, sicut paulò ante à duas bea-
 titates, ita nunc quoque duas virtutes fingimus, & duas for-
 titudines, & duas magnanimitates, vnā Christianam, al-
 teram gentilitiam, seu Aristotelicam potius: pudeat vero
 Christianos

Christianos sic loqui, nisi forte non aliud sit nobis Aristotelica quàm picta, ficta, mortua: pro vmbribus verò & mortuis quid attinet dimicare? Nō possumus Christo seruire & Aristoteli cōtraria præcipientibus: illi attollenti nos ad cælum, ad Deum patrem suum, & per cōtemptum vitæ huius ad curam illius sempiternæ: huic prementi animum nostrum ut rectius complectatur hoc corpus, curas & cogitationes suas omnes in hac æui breuitate consumat. Quantum hoc obfuit multis in pietate, dum obliti præceptorum Christi, satis se recte ac sancte ex præceptis Aristotelis putant viuere, & ad ea tanquam vitæ formulam, opera & actiones humanas examinant, atque in flagitiis ac sceleribus sibi ipsi, & aliis indulgent imposito pulcherrimarum virtutum nomine ex doctrina Aristotelica: ut in ira, in ambitione, & honoribus affectandis, in luxu & profusis sumptibus, in vltione. Nam & hanc quoque in ordinem virtutum Aristoteles admittit. Sed non possum singula excutere, neque est hoc loco necessarium: quod alibi etiam instituta est mihi peculiaris disputatio pro pietate nostra contra omnem humanam sapientiam. Verum Aristotelem hunc quem consertis & pressis manibus, atque adeo mordicus retinent, videamus quemadmodum intelligant. Primum mentem illius difficile est erue re propter ambiguitatem, atque obscuritatem verborum & sententiarum, qua semper est ille delectatus. Vbi que est sui similis: ut de felicitate quāto aliter in primo Ethicorum loquitur, quàm in decimo: quanto in hoc libro dissimiliter atque in septimo Politicorum. Et isti parum animaduertunt duplicem ab eo poni felicitatem, contemplantis vnam, alteram ciuilis, ambas confundunt: nec considerant in primo Ethicorum illum velut inquirere, & crasse de omnibus loqui, ad sensum magis vulgi, quàm suum: in decimo vero exactius. At hi nostri de felicitate Aristotelica dicturi, ex primo hauriunt potius, quàm ex decimo. Quid vero facias iis, qui fortassis ad decimum hunc nondum peruenerunt? Sed nec in decimo satis est apertus, aut sibi constans. Hinc de felicitate priuata, & hominis rerum altissimarum inspectoris dicturus, de virtutibus prius disserit, sed de virtutibus Politici toto opere: quod isti non intelligentes, permiscet ac inuertunt omnia: quanuis mirandum non sit confundi ab eis, quæ ad Aristotele ipso ita sunt confuse ædita, ut secer-

ni ac distingui sit operosissimum. Transco quàm hæc-
 nus lectus est à Latinis hominibus imperitè versus, vt facile
 miretur quiuis potuisse ad illius mentem, vel coniecturis,
 & diuinatione perueniri: verba virtutum multarum & vi-
 tiorum Græce relicta, quorum essent in Latino sermone
 aptissima & maxime propria: figuræ & phrasæ Græcæ ser-
 uatæ in Latinis verbis multa prauè ab interprete intellecta,
 prauè etiam ad Latinos traducta. Sed nec in melioribus in-
 terpretibus est illud intelligere, nisi à peritissimis, & scrip-
 torum veterum, & linguæ illius. **Q**uale est illud quod
 dicit *δοκῆ γὰρ τιμὴ ἐν τοῖς τιμῶσι μᾶλλον εἶναι, ἢ ἐν τῷ τι-
 μωμένῳ*. Videtur honor magis esse in honorantibus, quàm
 in honorato. Ex quo dicto suspicantur plerique sentire
 Aristotelem in eo situm esse honorem, qui exhibet, non qui
 recipit, eaque est vulgi opinio: sed illud *εἶναι ἐν τοῖς* in po-
 testatem magis significat, & quasi manum, quàm in loco:
 declarat id, quod sequitur, *τ' ἀγαθὸν δὲ εἰκᾶνόν τι ἢ ἀρετὴ
 τοῦ εἶναι μακτυβόμενα*, oraculum est ipsum bonum propriū
 esse, nec adimi posse. Iam Aristoteles, vt est poetarum, ora-
 torum, historiatarum, & totius antiquitatis consultissimus,
 ad illorum dicta passim alludit, quæ tum erant valde nota,
 & potissimum in scholis. Sæpenumero in ea allusione vis
 est sententiæ totius. Quis hæc intelliget nisi earum rerum
 peritus: quas res ne per somniū quidem vident nostri scho-
 lastici? Pergam de Ethicis dicere, sicut cæpi. In secundo mo-
 net cauendum esse à voluptate, ne illa se insinuet: & debemus
 inquit circa illam non aliter affici, quàm affecti fuerunt
 Troiani senes circa Helenam: ὁ quæ hic commenta? qui se-
 nes Troiani heri nati? atqui sensus petendus est ex Iliados γ.
 Tum in octauo, quum de vtilitate amicitie loquitur, admi-
 scet ex abrupto *σύντ' δὲ ἔρχομένῳ* duobus vnà euntibus, al-
 ludit ad dictum Diomedis de se & Vlyssæ Iliados κ. Et paulo
 post, figulos dicunt esse omnes tales inter se, ad dictum He-
 siodi de inuidia: *ὁμοίχνων, ἢ κίραμῶς κίραμῶ καί τ' ἔστι*. Trans-
 eunda sunt innumera. Sed neque hæc quæ attuli, aliò perti-
 nent, quàm ad id quod dicebā velut exemplo declarandum.
 Et quia Politica, & Rhetorica magis eiusmodi scætēt histo-
 riis, fabulis, cognitione antiquitatis, sentiētiis præscorum,
 quàm Ethica, adeo Ethica retinuerunt, Politica & Rhetori-
 ca rati sunt ad se non pertinere: ad hæc quòd Politica non
 multum

multum conferrent ad indoctas rixas : & illis maiore vi ingenii , iudicii , rerum vsu erat opus. Tamen si non desuere , qui etiam Politicis auferent manus admoliri , & in ea scribere commentaria , sed qualia in reliquos omnes scriptores , quæstiones & argumenta ad altercandum. Huc enim tendunt vniuersa. Quid malum futura tandem est infinita hæc disputandi rabies? Verterunt ad altercationes disciplinam morum , quæ ad agendum esset parata : & sic tractarunt , non ut meliores vel fierent , vel facerent , nec ut rectè statuerent de virtutibus , & vita , sed ut cauillarentur. Et quo indignitati nihil fiat reliqui , etiam Sulceti spinas , & aculeata sophismata huc inuexerunt , de intentione & remissione vitiorum & virtutum. Dialecticam quoque non illam paulò sanio rem , sed cõmentata paruorum logicalium , de ascensu , descensu , suppositionibus , ampliacionibus , restrictionibus , appellacionibus. Quid facerent miseri? exercebant ea , quæ sola didicerant : præstarent meliora si haberent. Atqui disputationes minime sunt idoneæ , vel ad persuadendum , vel ad reddendos meliores homines. Nam qui contra disputat , aut qui quæstionem audit tanquam clausicum , parat se continuo ad pugnam , & munit vndique ut resistat , ne capiatur , aut vincatur : ita ægre admittit in animũ suum eum , qui dicit ut sententiam eius quamlibet rectè monentis , transeat. Etenim cauet sibi ab illo non secus , quàm ab hoste. Quo circa morali persuasioni , quæ non adeo docere vult ut hortari & incitare ad opus , nihil est ita inimicum , atque altercationes , aut contrarium existimari dicentem audienti. Et hoc est incommodius , quod hic non ut in naturæ disciplinis , adduci possint argumenta ex cognitione ac iudicio sensuum petita , sed omnia in verisimilitudine rationum sunt sita , quæ à peruiacaci ac repugnanti aut eludi possunt , aut certè negligi. Quàm elegantes & acutæ , & ad persuasionem aptæ , ac concinnæ sunt Platonis , & Ciceronis , & Senecæ , rationes , quàm facile omnibus persuadent? At Lactantio minime persuadebant , quòd insensus legeret. Idem ipse Aristoteles prudentissimè admonet ad ciendos sedandõve animorum motus dialecticam non esse adhibendam : quanto minus philosophia morum proficiet , utique quomodo in scholis tractatur. Ideo iuuenes inter morales illas altercationes , & tot strepitus de omni genere virtutum ac bono-

Disputa-
tiones in
moralibus.

rum morum nihil probitatis trahunt. Non in illo exercitio colorantur, quod in aliis solet cōtingere, contrā citius multis inquinantur vitiis: quod scilicet illa omnia sic dicuntur, vt nec commendari virtutis excellentia possit animis, nec vitorum fœditas esse odio. Quanto & ad perferendam iratam fortunam fortior, & ad prosperam regendam sapientior, denique ad vitam omnem commodior compositis animi tumultibus & tempestatibus ex vna Senecæ, aut Plutarchi pagina recedat lector, quàm ex vniuersis cōmentariis Almeini, & Martini Magistri, quantum & moralia, & de fortitudine, ac tēperantia inscribantur. Quid quòd ex illa con-

suetudine recipiendi in animos res præstantissimas sine vlla dignatione ducitur callus, ne vlla de-

inceps ad virtutem exhortatio pos-

sit in pectus induratum pene-

trare: nec aliter non pro-

dest animis hæc me-

dicina animo-

rum,

quàm nec corpo-

ra iuuare potest pharma-

cum aut potio, cui citra necessi-

tatem & per lusum

assueui-

mus.

LIBRI SEXTI

FINIS.

IOAN.

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS DE
causis corruptarum artium
Liber Septimus, qui est
de Iure Ciuili
corrupto.

HOMINEM res ipsa testatur con-
ditum esse à Deo ad societatem, &
in vita hac mortali, & in altera illa
sempiterna. Idcirco & glutinum ei
societatis addidit animum ad bene-
uolentiam mirifice appositum: quæ
beneuolentia ex interno ardore so-

Beneuo-
lencia.

seipsam, vt quisque tenerrime se vnum amet, in alios rigo-
sus, atque asper. Quæ esset maximorum in vita tumultuum
causa, quando ad se ac suas utilitates, quantum quisque vel
ingenio valeret, vel viribus pertraheret, nisi in locum mutue
beneuolentiæ iustitia successisset, quæ auidas manus com-
primeret, atque ab hominum conuictu iniuriam omnem ar-
ceret. Sed iustitia hæc quum cæca ignorantia obruitur, tum
verò affectu, ne se proferat, ne existat quum oportet. Et quo-
niam sine hac mensuræ æquitate non potest societas homi-
num conseruari, necesse idcirco fuit, vt quam ex cuiusq; ani-
mis pellebat vel rarditas cordis, vel praua affectio, cõfirma-
ret vis ac potestas maior. Ergo quod ex vsu erat omnium ad
quietè & iucundè viuendum, permissum communi consen-
su iis, quos censebant sapientissimos esse homines magni
iudicii, & quietis affectibus, vt ipsi quàm æquitatem mensis
sux lumine essent intuiti ad publicas utilitates æderent, eam
si videretur acciperet hominum cõtus, cõfirmaretq; & con-
stabiliret magna potestate, pœnis, metu. Alii id sibi negouit

Iustitia.

Leges.
Aequitas

vltrò sumptferunt: vt si se approbassent firmæ ac stabiles sancirentur suæ leges. Magni isti viri, quibus hoc negotii velerat ab aliis datum, vel à se sumptum, libenter si potuissent æquitatem ipsam posuissent populis ab oculos, quo nihil fuisset conducibilius congregationibus, ac societatibus hominum: sed fontem illum vberrimum non quierunt totum in tam angusti aluei limites corriuare. Ex eo in ciuitatem deduxerunt, quantum quidem videbatur illi congregationi opus esse, easque leges nominarunt. Aequitas vniuersalitas est quædam, lex deductio, & species. Sed iis riuus, & quasi incilibus, aquam continenter ex illo æquitatis fonte suppeditare oportet, sine qua inciles continuo arefcerent. Etenim æquitas legum anima, vis, vigor, qua sublata concidunt, necesse est leges emortuæ. Nihil est enim iniquius quàm leges, quæ per æquum & bonum non spirant, ac reguntur. Lex de omnibus cauere non potest. Aequitas omnibus præsto est. Idcirco statim initio iuris ciuiliis, lus finitur ars boni & æqui. Prima ergo legum perturbatio in ipsis deriuatoribus fuit, ceu aqua in tubulis: quòd qui leges sanxerunt, siue imperitia atque ignorantia tenerentur, siue præuis animi cupiditatibus ac concitationibus vexarentur, & obedirent. Ignorantia fuit, sub qua inconsiderantia clauditur, quòd ingenio regionis, & suorum hominum haud satis animaduertit leges serunt, aut quieti noxias, aut grauiores flagitiis quàm par est, aut ad distributionem ac commutationem parum æquas. Affectibus qui vrgentur, vt affectus ipsi perquam varii sunt. Alii adducti sunt amore quodam sui ipsorum, vt qui ad suas utilitates retulerunt leges: sicut Tyranni, qui statuerunt leges sibi utilissimas, inutiles aliis. Aut qui leges viles suæ ciuitati, noxias exteris: qui ita odio aliquorum vitiorum exarserunt, vt illis iusto maiorem pœnam imponerent. Quod Draconem Atheniensem fecisse tradunt: quem Solon dicit leges sanguine scripsisse: nam omnibus vitis pœnam capitalem adiecit: quas leges postea Solon mitigauit. Fredericus Tertius furtis suspendium addidit, qua pœna nunc per Europam vtimur. Est gens in qua furari habetur festiuum factum, vt pueris olim Lacedæmone, & in Aegypto. Est in qua adulteria sunt impunita, vt ante potentiam Cæsarium Romæ. Postea pœna est dicta lege Iulia. Ducuntur legislatores, aut populi studiis,

diis, aut necessitatibus. Apud nos pleraq; leges fauent bello. In noua India aduersantur bello. Lacedaemoniaē leges erant omnino bellicae, quo nomine à philosophis merito reprehenduntur. Quae regiones sine mercatura tutari se vix possunt, vt Belgica, in iis leges impense fauent negotiationi. Valuit in quibusdam odium hominum, vel ordinū, vt quae Romae contra plebem sunt à patritiis decreta, vel quae à plebe contra patritios scita. Quae à L. Sylla contra tribunos plebis. Alios rexit spes, vt qui cupiditate pecuniae fixit leges pretio, atque rexit, sicut inquit Poeta ille. Quosdam coegit metus, vt qui leges per adulationem tulerunt, atque acceperunt de immodica principum potentia. A principio enim coalita hominum congregatione, quum velut moles quaedam rectore indigeret, eligebatur ex eo corpore aliquis prudentia & probitate insignis, & spectatus, cui parerent omnes: vt ille fultus consensu vniuersorum, quae amplissima sunt opes ac potentia, tueretur bonos, coerceret malos, ius diceret, & illius probitate vnusquisque quod suum esset obtineret, cuius decreta ac iussa essent ius ratum, ac leges dicerentur. Porro quando talem eligebant, ne eas existimarunt tam prudentem & probum virum legibus alligari, quibus caeteros, qui nec male esset acturus volens, quia probus: nec ignorans, quia prudens: nec coactus, quia constans, fortis, & tanta potentia subnixus. Itaque mos hinc manauit, & Principes quasi abiit in ius & legem, principem legibus non teneri, sed non tenere quaecumque decerneret ac iuberet, legem esse. Procedente tur legibus tempore, quum semper humanum genus in peius proficeret, successerunt alii principes, partim hereditate, partim electione, aut consensu populi insanientis, & vel ira, vel cupiditate, vel metu; vel gratia, vel falsa aliqua existimatione corrupti: qui principes nec bonitate nec prudentia essent cum superioribus comparandi. Et isti voluerunt licere non minus sibi, quam bonis & prudentibus, non magis multitudinis, quam naturae beneficio ac munere fuerat tributum. Hinc quod licuit, liberius sunt quam boni illi executi, qui parcissimè utebantur eo, quod prolixissimè, licebat: ita vt non solum in prouerbum abierit, principem esse solutum legibus: sed quod peius est, principi licere quicquid libeat. Quem non terreat tanta vis ac licentia in vno homine posita, & plerunque gladius datus in ma-

Principi
quod li-
bet licet.

num furentis? Licentiam talem feueriffime illi exercebant, tum quia mali, tum quia metuebant ne in periculum venirent, in periculum ostentarent: vt L. Sylla dictator, de quo quum Valerius Flaccus interrex legem tuliffet, vt quicquid dictatori liberet, id efflet ratum, ipfe eam legem crudelifsimè exercuit: quòd occupata per vim potentia, per vim erat retinenda. Deinde Romani Cæsares vel in nouo imperio, & nondum populo feruire affucto, vel ipsi noui homines, qui imperium difficilè tuebantur malè partum. Ad hæc plerique omnes mali malè tutam dignitatè diligentiffimè atque exactiffimè ftuduerunt conseruare. Maieftatis lex feueriffimè obseruata & vindicata, quum non solùm facta, sed dicta, verba, nutus quoque, & leuiffimæ suspiciunculæ ac coniecturulæ in crimen vocarentur, quæ omnia sunt crudelifsimè punita: quando principes in id vnum operam omnem & cogitationes cõferrent, quemadmodum fisterent se eò loci, in quo ægre adhærebant. At verò irritatis semel ad inhumanitatem animis, & proximorum sanguine delibutis, maleficia maleficiis fuerunt tuenda. Territus populus, territi magnates, etiã maximè familiares & amici, tanquam à fulmine subinde iaculato, quæcunque poterant, effundebant in principem ad benevolentia significationè: vt ea saltem parte essent tuti delinito sæuiffimo principis corde, atque eblandito adulatione illa, eisdem signis, quæ solent à vero amore nasci, aut etiam maioribus: vt solertior est ad amoris ostensionem adulatio, quàm verus amor. Leges aliæ super alias, de capite, de dignitate, de maieftate principis exquisita verborum nouitate, & inauditis pœnis ac minis sancitæ, vsque ad communicationem diuinitatis. Cælum ei dediffent, si in eorum fuiffet manu, nedum urbem, & libertatem, & leges. Et dederunt cælum, qua ipsis licuit, consecratione principum mortuorum in successoris gratiam. Augusto viuenti aræ & templa sunt posita. Quum Domitianus formalem epistolam procuratorum dictans nomine sic esset exorsus: Hæc iubet dominus & Deus noster: Cautum est vt deinceps non aliter ne scripto quidem ac sermone cuiusquam appellaretur. Quid facerent inter hæc iurifconfulti, nisi vt tum eodem metu perculli, tum adducti spe aliqua, quæ leges essent in fauorem principis constitutæ, eas ampliffimè dilatare: quæ non essent, ad fauorem principis detorquere:

quæ

quæ pro libertate populi, extenuare, ac opprimere. Ita quum princeps esset lectus à populo, vt ipsos, tanquam pater filios regeret, tueretur, quòd pater patriæ & esset, & nominaretur, ipse longè aliter pro hoste se gerebat: quæ multitudini expedirent perfunctoriè & per alios obiens, quæ sibi, accuratissimè. Sic se atque alios tractando perfecit, vt ius maiestatis ac potentia suæ in immensum auctum tutelam omnem patriæ exorberet, libertatè premeret, honestum otium & quietum (quæ boni experiri) funditus extirparet: vt permulti principes imago illa rectoris mundi magis à Deo videantur creati ad perniciem subditorum, & tanquam carnifices regni sui, quàm æqui moderatores, ac disceptatores suæ ditionis. Non se eos præbebant, per quos quisque ius suum obtineret, sed per quos nemo esset ab iniuria immunis: quod sæpe numero propter populi scelera contingere sacra oracula testantur. Traianus Cæsar sapientissimè fiscum principis splendi-
 as simulauit, qui quo magis increfcit, hoc magis reliquum
 corpus diminuitur, ac extenuatur. Hæc potentia principum
 & moribus accepta & consignata literis tantas vires diuturnitate temporis est nacta, vt nunc post longam successione
 regni, quum Rex ab vltima origine deductus nec competitorum timet, nec populum, vt se afferat in libertatem tandiu
 assuetum agere sub illius attauis, tamen ita se conatur extollere supra caput patriæ, tam graui pondere in eam incumbere, vt eum putet esse fidissimum sibi, quisquis de misero
 populo detrahit, quod addat principis dignitati, quæ iam quo crescat non habet: & in seditionis habeatur, quisquis de
 commodis publicis, de libertate populi, de quiete eius audeat vel meminisse. Et loquor de his legitimis ac iustis: nam ciuitati nihil est æquè perniciosum, vt vulgi libertas effrenata,
 ex qua nascitur seditio extremum malorum publicorum. Quapropter leges quas ex æquitate omnibus pari atque vtili oportebat elici, ex cupiditatibus sunt principum deductæ, quæ quoniam æquæ in commune non sunt, nec iustæ, haud aliter leges debent nominari, quàm auena hordeum, aut mulus equus, aut acetum vinum, aut adulterinus numus pecunia, denique quicquid à meliore degenerat illius appellatione. Sicut præclare à Socrate apud Platonem disputatur in politicis, & à Cicerone in libro de legibus primo. Sed quoniam in hoc repertæ sunt leges, vt homines in-

Fiscus
 principis

quisq; actiones omnes suas debet accommodare, par est vt Leges
 leges sint & apertæ, ac faciles, & paucæ: vt sciat quisque quo- paucæ &
 modo sibi sit viuendum: nec id propter obscuritatem legum faciles.
 ignoret, nec propter illarum multitudinem ei excidat. At
 in in quorum manu est consultatio & responsio de iure, ne
 rem exiguam, & cuius obuiam videantur præstare popu-
 lo, curant vt obscurentur leges, ne promptum sit cuius qui
 sit sensus perspicere, adeundum verò ad se habeant tanquam
 ad oraculum: qua in merito iureconsultos incelsit Ci-
 cero pro Murena. **Quid** quod ea etiam, quæ si propone-
 rentur, essent omnibus plana & obuia, recondiderunt, vt fa-
 stos dies & nefastos: quibus diebus posset agi iure, quibus
 non: donec inuentus est Romæ Fluius quidam scriba, qui
 fastos euulgaret maxima nobilitatis indignatione, in cuius
 manu erant, seu verius tyrannide. Ergo quæ sunt ex se fa-
 cilia & liquida, immixtis interpretatiunculis, ita sunt red-
 dita turbulenta, vt aqua ex agitatione, vel cæno aut pulvere
 iniectio: & quæ recta erant, icta & percussa glossulis, desie-
 xa sunt ad iniquitatem. Iam paucas conuenit leges esse. Nam
 si multæ sunt, cuitari non magis potest crimen, quàm ca-
 sus, si multis locis tendantur retia ambulantiibus. Insidie
 sunt tot leges, non conditio viuendi. **Quum** non bene essent
 populi instituti, nec sua sponte vellent bene agere, sed me-
 tus legum exprimeret, quod non valebat probitas, aliæ le-
 ges super alias ferebantur ad coercendos morbos animi sub
 inde erumpentes: non secus quàm in morbido & hulcero-
 so corpore nullus est medicamentorum finis. Nam quum
 hulus vnum lata lege tanquam ceromate erat compressum,
 erumpebat ilico alterum, cui erat succurrendum, hinc aliud
 subinde atque aliud: & prima vulnera, quum exiccata erant
 ceromata, id est silentio & antiquitate ferè abrogata, rur-
 sum erumpenti putri humore rescindebatur, cui iam vide-
 retur cicatrix obducta: ferenda tumerat noua lex de re ve-
 tere, quæque iam antea legibus esset sancita. Ita nullus mo-
 dus, nullus finis fuit legum, & de eadem re multarum, & de diuer-
 sis. **Tum** per homines vastros ad obsequium suarum cupiditatum at-
 que animorum facta est fraus legi, & detortum vnum ver-
 bulum, aut disunctiuncula, aut proprietates loquendi, quo
 animus prauè affectus imperaret, quæ sita est interpreta-
 tio Iurisconsulti: aliis hoc est visum iudicio, aliis hoc placuit
 ex affe

quærent, non describerent codices, ex quis quæ vsui ad disciplinam forent, iam essent decerpta. Cæterum in facto hoc aliquot insunt commoda, quod plerunque rectus sensus, & germana dictorum intelligentia ex collatione præcedentium sequentiùmque elicitur. At quum detruncatus est locus difficulter potest diuinari, quid author senterit. Tum quod vt non erat vnus Tribonianus, qui colligebat sed Theophilus & Dorotheus: Tribonianus collegit hoc aut illud ita esse ex Herennio: Theophilus non esse ex Papi- niano aut Celso, vt diuina inter se sentiebant, & nonnun- quam idem secū ipse dissentiebat. Erant enim prisca illi ho- mines occupati negotiis, nec absoluta eruditione ac sapien- tia, tum etiam animi commotionibus impulsī. Sæpe respon- derunt & scripserunt districti negotiis, suspensio atque alien- nato animo, sæpe obsequentes amico, aut alicui affectuoni, aut tangebantur studio contradicendi ei, qui cum non bene conueniret, vel ostentandi sui noua & inuitata tractatione Iuris, non rati futurum vt pro lege acciperetur, quod dixis- sent: sed in præsens seruitum est ab illis tempori: & volue- runt cum libertate iudicandi sua recipi, nec contradicenti succensuissent. Interdum hoc visum est vno tempore, aliud alio, vt mutantur hominum iudicia, quum cæteris in rebus, tum potissimū in iis quæ ad mores, & vitæ officia pertinent, in quibus non possunt afferri demonstrationes, sed verifi- militudine quadam coniecturarum dicimus. Nec sanè tem- porum illorum conditio multum ipsorum ingeniis profuit, concussa & mutata toties ciuitate nouis principibus ho- minum scelerosorum Commodi, Seueri, Caracallæ, Helio- gabali, Maximini, qui non tam armatos hostes persequerentur bello, quàm senatum, quàm doctissimum & prudentis- simum quenque odio, exiliis, cædibus: inter quæ nemo erat tam constans, imò durus, qui animo posset consistere, & ar- tes ingeniorum pro debita tranquillitate exercere. Frangi- tur mentis solertia in publico timore ac tumultu, conuersis omnium animis ad cogitationem vnam mali impendentis. Quibus de causis cōueniebat exactius perpendi ea, atque exa- minari, quæ illi vt responsa ædiderunt, vt leges: nam si deuia- bant ab æquitate, iniquæ leges erant: deuiasse autem interdū argumento est, quod inter se quandoque sunt contrarij. Nam quod dicunt Tribonianum fuisse magnum & erudi- tionem

Antino-
mia.

tione, & prudentia, & iudicio virum, non dubito, sed hominem: nec optimum, & quem Suidas ait consueſſe leges vendere pretio, & tales ſigere, ac reſigere, quales congruerent iis, qui plurimum numerarent. Sed nec vnus collegit, nec ab vno. Iuſtinianus ſeu Tribonianus potius negat vllas eſſe in iure ciuili contrarias leges Codice de veteri iure enucleando, capite ſecundo. Antinomias quaſdam adfert Budæus ſuas & Vallæ, in quibus nonnullæ ſunt, quarum altera aperte dicit etiam, altera non. Sudant ſatis & veteres & recentes Zaſius & Cantiuncula in concordia magis, quàm qui receperunt ſe Platonem & Ariſtoſelem in conſenſionem redacturos, & quali reſiſturos in gratiam. Sed nihil eſt ita dilucide ac diſertè repugnans, quin ſi permittatur tibi quocunq; libuerit ſectere, & torquere, videatur eſſe conſonum: præfertim cum Accuſius, & quidam veterum impudenter ſibi ſumant quocunq; viſum eſt modo interpretari quàmlibet abſurdè: mutire in contrarium eſt nefas, ne videlicet contra fauorem ſacroſanctarum legum aliquid dicatur: ceu verò pugna legum ea etiam ſit ex legibus. At dicunt recentiorum Cæſarum & Iuſtiniani reſcriptis multa eſſe ex pandectis in Codice & autenticis correcta. Ceu verò minus ſit libidinum & corruptorum affectuum in principum reſcriptis, quàm in prudentum reſponſis. Principes plura concedunt temporibus, amicitiiſ, inimicitiiſ, impotentia motuum, ac perturbacionum animi, quàm priuati: quòd altius à fortuna euecti, & maiores animos ſumpſerunt, & plus ſibi iudicant licere oportere. Et in plura extendit ſe cura ac ratio illorum, quibus neceſſario habent obſequi: alia perſuadent, alia ducunt, alia trahunt, impellunt, cogunt: quibus priuati homines liberi ac ſoluti integrius poſſunt iudicium ſuum conſeruare.

Ignoran-
tialingua-
rum.

Sed omiſſa diſputatione hac loquamur ſanè de his ipſis centonibus ita conſarcinatis. Maximam illis obſcuritatem ſequentibus ſeculis attulit ruditas duarum linguarum, quibus erant ſcripti. Ignorata ſunt verba Græca, quorum trequens eſt mentio. quum in toto corpore iuris ciuilis, tum potiſſimum in codice, & ex eo tribus poſtremis. Multa citata ex Homero, & Demoſthene, & aliis Græcis penitus omiſſa, in quibus erat vis ſententia legis: pro quorum expoſitione vnum illud dictum arbitrabatur ſufficere. Non po-
teſt

test legi, quia Græcū: quasi in perpetuum desperarent de eo, quod in præsens non assequerentur. Quamquam interdum sine fronte ponunt, quod primum in buccam: vt de contrahen. emptio. l. p. Sed hi uersus permutationē significare videntur: gloss. quia in prædictis versibus non erat emere, sed comparare. Accursius: non pudet istos quum uersus non legerint, ea dicere: nec est in eis comparare, sed *in uersu*. q. uinum quærebant. Iam leges permultæ sunt Græcè scriptæ, & præuè in Latinum uersæ ab interprete imperito. Idcirco & pleraque omnia uerba simplicia Græca quæ in iure sunt ciuili relicta, confusa ad nos uenerunt ac deprauata. Inscientiæ Græcitatæ accessit imperitia Latini sermonis, & eorum omnium, quorum est crebra mentio in iure ciuili, uestium, suppellectilis, instrumenti rustici, tum rerum ac consuetudinum fori, ac totius ciuitatis Romanæ, in quibus sita est mens legum, & sententia. Ad hæc historiam & temporum rationem obliuio oppressit. Quibus ex cauīs pro cælo exposuerunt cucurbitam, & historias confinxerunt, quum ueras ignorarent. Quorum omnium fulcè adferrem exempla, nisi ea nota essent iam uel mediocriter doctis, facta ex libris eorum, qui peritiam iuris aggressi sunt illustrare, adiuti linguis & cognitione antiquitatis, Budæi, Alciati, Zasii, Salomonii, Nebrissenſis. Detracta tanta parte iuris ciuilis, operta ignorantie tenebris, quantulum erat quod ad intelligentiam eorum fiebat reliqui? nempe quæ semper habita sunt facillima, & maxime exposita. Atqui & in his uersabantur hallucinanter, ac diuinabundè, ut non ex uerbis sensa deprehenderent, sed ex sensu uerba. Nec aliter non rarò diuinarunt illi ueteres significationem alicuius nominis reconditi, quòd uiderent ex sensu non posse aliud intelligi, quàm uidemus quotidie fieri in iis, qui mediocriter linguam aliquam nouerunt in abstrusis eius uerbis. Et ut fuerunt illi indocti, tum libri legum frequentissimi illis in manibus, ut si qui alii, deprauarunt quæ non intelligebant: & librorum insectando inſcitiam, quemadmodum Quintilianus ait, prodiderunt suã. Ergo libros illos mendosissimos habemus, ad eò, ut plerunq; nullus omnino nec à doctissimis atque ingeniosiss. elici possit sensus. Huic malo dicitur seruatum remediũ in quadã bibliotheca Florentina, in qua seruatur antiquissimi quidam libri legum correctissimi.

qui

Lib. legū qui propter vetustatem ἀρχαίων nominantur : & vulgo libri P'isani, vnde sunt Florentiā cum opibus illius vrbis trāsfuecti. Sed nunquā prodit illud remedium: quod si prodiret, quod vir doctus multis annis quærens, & se defatigans vix inuenit, id vna hora patefieret: si modò tales sunt, quales prædicantur lam quum Iustinianus prolixitatis pertælus de truncari scripsit iuris peritorum, vt labori studiosorum confuleret, veterit etiam, ne res eodem relaberetur, glossas fieri. Isti nihil legem illam pendentes, quum tamen sacrosanctas leges nominent glossas addicunt, siue vt explicarent quæ obscura sibi & aliis essent per ignorantiam facta, siue ad ostentationem peritiæ, ac nomen proferendum. Et tamen quos non piget legere tam longos Bartholos, Baldos. Iasones, Albericos, piget legere corpus ipsum iuris. Age verò qui ius ciuile profitentur, qui se & profiteri, & præstare oportere arbitrantur. Vlpianus hanc professionem paucis est his verbis complexus. Ius est ars æqui & boni, cuius merito quis nos sacerdotes appellet. Iustitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes. At isti obliui se iuris esse & iustitiæ interpretes, atque ideo sacerdotes vocari æqui & boni, relicta pulcherrima omnium professione explicandæ æquitatis, existimarunt se sacerdotes esse Romani iuris : & ex illa naturæ omnium gentium, temporūque latitudine in has se vnus populi, & vnus temporis angustias compulerunt, fortāsis conscientia imbecillitatis suæ, tacito naturæ sensu. Nam ad cognitionem atque interpretationem æquitatis, quatuor maximis rebus est opus, ingenio, iudicio, eruditione, variarum rerum vsu, atque experientia. Neque enim oculos facile immittet in arcanum illud & sanctū naturæ lumen, nisi homo iugentiosissimus: nec qui viderit discernet, & censebit, nisi maximi & acerrimi iudicii: tum in vtroque opus est vsu atque experimentis, ne quanuis egregium atque excellens ingenium nouitate rei fallatur: denique ad ea, quæ ab aliis sunt obseruata, & ad lucem omnino maiorem opus est varia notitia antiquitatis, quæ prudentia adiuuatur, res vna in negotiis vitæ omnibus incomparabiliter necessaria. His rebus maximis sulti prisca illi veteres de iure audebant respondere: ad quos olim, & in foro ambulantes, & in solio sedentes domi sic adibatur, quod

est

est à Cicerone memoriae proditum, ut non solum de iure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut negotio, aut officio referretur, de diuinis & humanis rebus vniuersis. Idem, & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiae consilium suum, fidemque praestabant. Illi demum verè erant Iuriscòsulti, seu verius, ut idem Cicero de Seruio Sulpitio dicit, iustitiae consulti, & aequitatis sacerdotes, atque antistites. Hoc erat puerimum in ciuitate munus, & utilissimum suis ciuibus consistere. Illi verò hoc tanto merito suo prudentiae nomine decorati sunt. Prudentes enim & habiti sunt semper iuriscòsulti, & nominati, eaque ipsa disciplina iuris prudentia, & responsa prudentum: quippe eam professionem non sunt rati absque prudentia tueri se ac praestare suae ciuitati posse. Nam quis aequitatem rerum videat, aut definiat sine magna prudentia? Nunc verò quid causae dicemus esse, quod multi simul sint imprudentissimi, & iuris peritissimi, & quod mirere magis, stultissimi existimantur etiam ab iis ipsis, à quibus & iuris callentissimi? Videlicet facile est homini quamlibet tardo, & ignaro rerum omnium memoriter leges illas complecti, & tanquam indicem ubi quicquam habeatur ostendere. Nam ego hos homines, qui leges alias super alias accumulāt nulla addita ratione aequitatis, quae ex ingenio, & multarum rerum experimentis ac scientia excuditur, non iuriscòsultos soleo nuncupare, sed elenchos, aut indices legum. Miselli quid facient ubi nullus est legum Romanarum usus, ut apud Turcas, apud Christianos etiam ferè omnes? in quibus vnaquaeque gens, alia mores sibi obseruauit, secundum quos viueret: alia leges inuenit commodiores sibi, quam essent Romanae illae. Nec iniuria: quippe quae Romanis olim congruebant, non omnibus iam congruunt: mutata est ratio viuendi, status rerum mutatus. Dialecticus ubique est dialecticus. Medicus ubique est medicus. Philosophus ubique est philosophus, peritus aequitatis ubique est peritus aequitatis: multum omni loco apud omne hominum genus pollet, ac potest. Isti iuriscòsulti non ubique sunt iuriscòsulti, imò iam penè nusquam. Triplex, quadruplex est eis descendum ius civile, prout mutant locum: pro quibus omnibus vna aequitatis scientia sufficeret, addita leui cognitione consuetudinum & morum eius populi, in quo

Legum indices, vel elenchi.

Citatio
legum.

viuerent. Acutiùs tum responderent de iure, & meliùs, atque incorruptiùs. Iam quomodo citant has leges? nõ aliter utique quàm indices. Veteres illi antistites æquitatis adducebant quidem interdum placitum aliquod maiorũ suorum, qui scientia iuris valuissent: sed rarò, sed leuiter: & ratione magis acquiescebant, quàm alterius sententia atq; opinione. Leges verò multò rariùs: nam de illis constabat, de interpretatione erat quæstio. Isti nullum faciunt finem leges alias super alias congerendi, quod est plures leges tenere, nõ plures intelligere. Et subinde occinunt nobis illud: erubescimus sine lege loqui. Quid est sine lege? Si absque citatione capitis alicuius legis, quid potest dici imperitiùs, quid ineptius, quàm non esse sine eiusmodi loquendũ lege? Sin verò, quod magis puto, sine lege est, sine ratione ac modo, erubescat qui sine ratione ac modo semper loquuntur, & sine lege suas leges profundunt: quod est utiq; ostentatio magis memoriæ, quàm legum & iuris explanatio. Dixi vobis clenchos esse istos iuris, non consultos. Ceu verò sit puer aliquis, vel muliercula tam rudis, qui si leges edidicerit, non possit, vbi de hoc aut de illo negotio aliquid legerit dicere, & multas leges coaceruare: duntaxat quomodo isti, leges ad negotia applicant: in quo nõ paruam, & imperitiæ, & torporis sui partem produnt. Nam vt non legerunt leges ipsas, sed epitomas qualdam & summaria, quas vocant rubricas, atque vtinam eas omnes. Rubricæ autem colligunt sæpe priorem legis partem, posteriorem relinquunt. Isti ex rubrica citant legem, cuius prior pars vtunque videretur pro eis facere, posterior est omnino contraria: ita vt suometipsi gladio crebrò se iugulent. Alii proponunt longum sermonem ex decem aut duodecim sententiis conflatum, in fine verò adijciunt, & ad hoc faciunt illa, & illa lex, quum eæ tantum ad vltimam sententiam, & quidem leuiter, faciant: in qua tamen sententia non erat cardo negotii. Alii quum dicant longã aliquam sententiam, legem adterunt, in qua sunt duo vel tria postrema verba illius sententiæ. Sunt qui etiam omnino falsò citent, & alias super alias impudenter, & confidenter: nam adeò multas simul aggerant, vt nemo sit tam ferreus & patiens, qui eas sigillatim sustineat excutere. At quod malè ab vno citatum est, fide illius citatur ab aliis plurimis peius. Neque verò in colligendis ex legibus argumentis sunt feliciores,

Argumẽ-
ta iurif-
consul-
torum.

ciores,

ciores, siue ex ignorantione veræ Dialecticæ, siue ex iudicio absurdo, siue ex ambobus: ex facto alicuius quod refertur in lege trahunt exemplum ad alia. Verbi causa vt ex eo quod Flavius scriba vulgarit fastos, & ideo factus est tribunus plebis, Digestis de origine iuris, sic annotat Accursius, aliquem ex dolo suo præmium consequi, & facit infra ad municip. l. Titio, & infra de suis & legit. l. intestato. §. is planè. Arguitur cõtra. C. de fur. & ser. corrup. l. si quis seruo. vel dic quod hoc fecit populus ignorans, sic ille. Miser quid te torques? nec dolus fuit, nec populus ignorauit, nec leges, quas stultissime allegas, faciunt ad rem. Iam de rerum diuisione. l. in tantum. §. cenotaphium quoque: magis placet esse locum religiosum, sicut testis est in ea re Virgilius, sed diui fratres contra rescripserunt, Glos. in verbo Virgilius. Sed falsus testis est vt infra lege proxima: & de religione. l. is qui. Et est argumentum, quod authoritates poetarum sunt in causa allegandæ, vt supra de statu homi. l. septimo. & de solu. si pater. Sed in lege proxima est argumentum contra, quod sint reprobandæ. Quis Chrysippus, aut Carneades potuisset tam acutum argumentum excogitare? Iurisconsulti alicuius opinio allegatur in iure, & reprobatur: iuriscõsulti ergo authoritas alleganda quidem in causis, sed reprobanda. Quid quod Virgilius non dicit debere esse honoraria sepulchra sacra, sed Troianis tẽporibus, aut certè Andromachæ fuisse. Istis verò hæc dici, est surdis cani carmen. Lex, is qui, nihil loquitur de poetis. l. septima auctore vtitur Hippocrate ad fœtus naturam. l. si pater, Aristotele ad numerũ fœtus. An hi etiam poetæ: nihil est frontis in hisce hominibus, non pudet tantæ & tam crassæ ignorantie? Iam quorsum pertinet allegari ea, quæ sint reprobanda? Scilicet Martianus, qui pro se adducebat Virgilium, iudicabat illius authoritate stari non oportere: talia sunt istorum omnia. Et quemadmodum viderunt altercantes dialecticos, & philosophos in schola, ipsos quoque incessit libido sui ostentandi. Altercationes inuexerunt, id est, velitationes & luctas. Hinc, quod proximum erat, placita & sectas ex pertinacia. Hæc opinio huius, ista illius, aut illius. Nempe de iure respondere, quum ratio ex æquitate non depromitur, facillimum est, vt inquit Cicero pro Murena: multò adhuc facilius si adsit impudentia, vt idem in L. Valerium iocatur: Cur hoc tibi iuriscõsulti no-

Alterca-
tiones in
iure.

Casus.

men non gratificer nescio, præsertim quum his temporibus audacia pro sapiëntia liceat vti: & quo vberior esset disputandi materia, excogitarunt casus, non illos quotidianos, & crebro solitos vsu euenire, quorúmque esset mentio in legibus, aut de quibus essent latae leges, sed inusitatos, admirabiles, quiq; nunquã cõtingerent, ac proinde nec essent vsui illi vnquam futuri. Quæ res infinita est, quemadmodũ Aristoteles docet in Ethicis. Quippe causarũ & negotiorum innumera est vis, ac multitudo, vt quæ leuissimis varientur momentis, & iis adiectionibus, quas Græci *επιπράξεις* nominant, Quintilianus circumstantias, quæ positæ sunt in aliqua additione personarũ, locorum, temporum, causarũ, modorũ, casuum, tactorum, instrumentorũ, scriptorum, & non scriptorum: quarum rerum cõgregatione negotium Valgius appellat. Quocirca ea persequi operis esset nunquã finienda: in quo declarant, quàm sint artis imperiti, qui curam & præceptiones suas circa singularia contumunt: quæ quoniã iunt innumera, ad curam artis pertinere nõ possunt, sed certè neq; vlla ars ad istorum curam pertinet: & dum illis occupantur, quotidiana & necessaria prætermittimus. Sicut philosophi, qui dum rerum naturã nouam excogitant, amittunt istã. Res est alioqui nullius necessitatis, aut fructus. In medicina fortasse expediret præuisa habere remedia ante morbos, ne hi quum de repente existeret, tum quærendum haberemus remedium, nec facile in anxietate & trepidatione inueiremus: morbusq; inualescens ac vrgēs absumeret prius hominẽ, quàm medicina possit parari. In legibus multò est secus, nam quum morbus apparet, id est, vbi quis peccauit, satis tum maturè de remedio & medicina consultatur: neque enim adeò est festinandum vt puniatur qui peccat, quàm vt sanetur qui ægrotat. Satisque in tẽpore consultatur de pœna & exemplo, vbi morbus totũ se explicuit. Adde quòd in medicina morborũ remedia præuisa non irritant morbos. In ciuitate leges late ante scelera, non rarò scelera ipsa mortua & cõsepulta exuscitant, sicut ille apud Paulum conqueritur in epistola ad Romanos. Quam fuisse causam perhibent, cur Solon de parricidiis nullam tulerit legẽ, ne admonere videretur de eo, quod antea factũ non esset. Nec Lycurgus de adulteriis quicquam cauit, quod id facinus incognitũ adhuc sua ætate esset Lacedæmone. Quocirca maturè satis post

post scelera rogantur leges. Nec immeritò dicitur illud, omnes bonas leges ex malis moribus esse ortas. Quid quod sicut medicinæ non desunt dogmata. atq; vniuersales canones, qui nouis & repentinis morbis facillè subueniãt, ita neq; cognitioni æquitatis remedia, quis scelera & flagitia cohibear: quæ remedia excolenda æquitate statim se ostendunt, ac proferunt. Scrutatione verò scriptarum legum abdunt se magis, & occultant. Natura igitur æquitatis examinãda istis erat, atque illustranda ad omne negotiorum & caularum genus, non torquenda in omnia: dum omnia quæ possunt contingere ad has leges scriptas (quæ comparatione negotiorum paucissimæ sunt) inuita pertrahuntur. Præter hæc omnia, vt homines semper fuerunt attentè ad rem, extincta charitate mutua, & respectu Dei amoto, creuerunt lites & rixæ. Nulla fuit ciuitas adeò quieta, in qua vnum forum sufficeret: iudicia sine modo alia super alia: patronorum & aduocatorum magnū, in amplissimo quæstu decus, qui vbi iussi sunt conticessere, & in responsa prudentum concesserunt omnia ad Iurisconsultos idem honor & quæstus deuolutus est. Quæ res permultos impulit, vt eam professionem arriperent, in qua esset paratum lucrum plenum dignitatis. In Academiis multi ad illos honorum gradus admisi, quibus quoniã nõ est fame pereundum, lites quæstunt, semina earum vbiq; spargunt, mouent, augent detorquendis legibus, & controuersias malunt constituere, quàm tollere: idque eo est factu promptius, quòd legum obscuritas, aniam prauis hominibus præbet insectendi eas, quò velint. Et differunt lites in longissimam diem, vt mali medici curas morborum sicunde vberior lucrandi spes affulgeat. Ita bæui tempore, quæ erant facilia, & liquida inuoluta redduntur omnia, & perplexa. Et quod Quintus Cicero dicit: Sufficere vni familiæ vnum oratorè, iustius dici posset de hoc hominū genere, vni familiæ, imò vni ciuitati Iureconsultum vnum sufficere.

In Pannonia, quemadmodum accepi, viuebant olim sine iuris interpretibus, non tamen sine iure. Nam simpliciter & bona fide ex antiquis moribus, & paucis quibusdam legibus res iudicabant, imò dissensiones suorum ciuium facillè componebant. Et quemadmodam de Seruio Sulpitio dicit Cicero, tollere controuersias malebant, quàm cõstituere. In Comitatu Beatricis Fernãdi regis Neapolitani filix quæ illhinc

De Iure-
consultis
Pãnoniis.

fuit missa nuptum Matthiæ regi, venerunt Iureconsulti aliquot, qui barbarum, vt ipsi dicebant, morem magno vultus & superciliorū fastidio alpernati homines quos princeps, & comites haberent pro sapientibus, facile perfecerunt, vt homines rudes ac simplices illorum se sapietia concredere. Cœperunt illi formulas præscribere, quibus esset petendum, quibus respondendum atq. excipiendum, dies legitimos notare, iudici quoque aliquid assignare quod diceret, ne muta esset persona. Breui tempore, vbi nullæ prius erant lites, omnia vidisses feruere litibus, contrariis, petitionibus, repetitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quod damnoissima, cetera festiua in primis, & ad risum mouedū apta hominibus utiq; otiosis, & quibus nihil esset controuersia. Quod malū tantum, & tam subitum, quodque late inuasisset plurimos, quum animaduertissent homines prudentiores, ad Regem res est delata, qui re percognita iureconsultos illos continuo regni finibus iussit excedere, & omnia in pristinum morem reuocari. Sedata est statim tēpestas illa, tanquam si ventu posuissent. Scilicet utiliores sunt leges populo quo simpliciores, ne cui imperitia fraudi sit, vt vafriacies lucro, quæ æquitate sua rudibus, & circumscriptioni expositis subueniūt: imposturæ verò atque astutiæ aditum præstruunt, quæ se facilius insinuat, quò exactius atque accuratius omnia volumus præscribere: vt in contractibus, atq; instrumentis tot sententiarū, quæ ad cauillum excludendum constipantur, nihil sunt aliud quàm ansulæ cauillorum. Propterea quòd vbi omnia explicare volumus, nec æquitatis synceræ interpretationi locum relinquimus, iniquitatem introducimus: vt tantum quisque conuequatur, quantum in vertendis atq; detorquendis vocibus valeat. Nos ipsi pessimè utique in nos consulimus, qui non æquam, & bonæ fidei interpretationē prodesse nobis volumus, sed quantum verbis possumus exponere. Atqui nemo est tam circumspectus, qui omnia cauilla præuideat: nec tam disertus, qui quæ prouidit, aptis verbis possit eloqui omnia, ac munire ne qua se calliditas insinuet.

TOMI PRIMI, QUI CONTINET
LIBROS DE CORRVP. ARTIBVS,
ARTIBVS, FINIS.

IOAN-

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De tradendis disciplinis, seu de institu-
tione Christiana Liber primus
Tomi Secundi.

V' M ingenti Dei munere men-
tem & vim inquirendi homo esset
nactus, quæ vi non solum quæ ad-
essent, aspiceret, sed oculos in futu-
ra, & præterita mitteret, proprium
tanti instrumētī opus esse duxit in-
tueri omnia, colligere, componere
inter se, & vniuersam hanc naturam
quasi possessionem suam peragra-
re: tametsi euagatus est magis extra viam, quàm in via pro-
gressus. Sed quæ spatia confecerit, & quoultque peruenit,
mirabile admodum fuerit, si quis per se contempletur. Sin
verò ad ea conferat, quæ non est consequutus, vix eum exi-
stimet pedem extra limen posuisse, adeò quæ possidet pau-
ca sunt, & obscura. Verùm nos mendici huius pannos ex-
ponemus, quando amplissimæ videntur nobis opes esse ma-
iorum ignoratione, aut utique incogitantia. Primum om-
nium amor tuendi sui, quæ illi indidit natura, extimulauit
eum, vt animaduerteret se nec punctum quidem temporis
posse subsistere si desint corpori alimenta: ergo animadu-
uertit ante omnia quæ nam ad se alendum ac sustentandum
sumeret: nempe quæ ad esum, quæque ad potum pertinerēt:
vt vtilia & à noxiis distingueret, & quemadmodum pa-
randa & conseruanda essent, calleret. Iam quando corpus

Alimēta.

- Medici-
na.** multis esset morbis tanquam renascenti súbinde tyrannidi obnoxiiũ, quæsiuit quibus & se muniret aduersus morbum, ne inuaderet, & posteaquam inuasisset, propelleret. Tum considerauit corpus sibi contigisse tenerum, iniuriæ cæli ac soli expositum, inuenit qua ratione aduersus vim frigoris atque æstus, contra hyemem & tempestates munitus ageret, principio integumenta corpori admota: Hinc quum parum in his esset aduersus vim maiorem præsidii, ag-gessit lapides, lutum, saxa, ligna, res duras, quibus se tegeret, iniuriis illis impenetrabiles. Quomodo non verò parum erant à noxiis feris tuti, ne in se ab illis heret impetus vel in opinantes ac securos, vel somno oppressos, ea quæ sita sunt quibus se clauderēt, vt tutior esset securitas. Iam verò quia in tanta imbecillitate & necessitate tot tanq. variarum rerum nemo vnus sufficebat sibi, de primo aliquam multi eadem se clauserunt spelunca, hinc arctate se charitate, vir & vxor secesserunt, cum liberis: & egressi ex speluncis casas & tabernacula è paucis lignis crexerunt, iniectis arborum ramalibus protecto. Cæterum hæ casæ sparsim initio extructæ, & in lato campo, quibusdam velut maculis, non aliter quàm nunc sunt vrbes & oppida: mox & hortante charitate ne longius abscederent, qui inter se bene cuperent, & urgente mutæ opis indigentia, quidam contulere proprius casas in speciem vici. Verùm in animali iniuriæ obiecto & suspicaci, quantacunque vigeret apud eos simplicitas, quæ relæ tamen aliquæ existebant: has natura deferebant omnes ad antiquissimum, haud aliter quàm filii ad patrem: qui natura minùs etiam num apud eos corrupta imperium obtinebat in reliquos, quia præcederet ætate, & ea de causa vsu, prudentiâque præter cæteros valere credebatur. Quum verò experti essent non deesse aliquos, quibus cani & rugæ non multum attulissent bonæ mentis ac cordis, alios quibus ætate esset aucta malitia, prudentissimum aliquem & optimum quæsiuerunt. In hoc quoque erratum est: nam de prudente iudicium non potest facere nisi prudens: illi se summisserunt, quemcunque aliqua ratione maximè reuererentur; nempe illa, quæ ipsis videretur in rebus hominum potissima: his fuit pecunia, illis pulchritudo, aliis robur corporis & animi, aliis eloquentia, aliis genus, aliis cognitio disciplinarũ, aliis perspecta iustitia. Sed quum essent plurimi, qui cum
honoris

honoris gradum ambirent, nec peiores melioribus cederent, quod superbia vnicuique persuasisset cum esse optimum, scilicetque in factiones multitudine, non iam res iudicio, sed concitatis affectionibus ageretur, ad componendas discordias consensu omnium electus est vnus, qui iudicaret: aut certè post certamina necessariò admissus victor. Priscis illis satis erat sic denuntiari, non debere fieri: verbum illud & manus, & volùtates cohibebat: tantum apud illos valebat iuris atque æquitatis respectus. Creuit contumacia: tum leges latæ, pœnæque legibus additæ: quum iam non satis esset prohiberi: & coerciò pro potestate fuit denuntianda ad terrorem omnium, ne se effunderet impudentia. Verum enimvero voluntas malè faciendi non vnum aliquè aut alterum inuasit, sed manus hominum, & integros populos: vt publicum odium publica se expeteret clade satiare: ad quos repentinus cohibendos impetus, qui eadem communione rerum essent deuincti, cinxerunt se muris, & tela quæsierunt, quis propulsarent hostiles aggressus. Sed hæc occasionibus temporum parata: illa quotidiana contrahere, & versari inter homines indiuisibili perpetua societate, quam arctissimè deuincit sermo: cuius adiumento aperiant sese animi tantis corporum inuolucris obtecti, atque occultati: obseruata sunt verba singula, tum phrasæ ac loquendi modi, vt apti essent vsui, hoc est, vt eo sensu essent publico notati: quod est velut communis monetæ signum. Maxime enim expedit communem esse sermonem, qui quasi vinculum paratus est societati hominum: nam si peculiare sint apud aliquos loquendi rationes, tanquam aliena vtetes lingua parùm sese intelligent: quo nihil est odiosius iis, qui multum conuersantur, magnamque inter se habet vitæ consuetudinem. At in societate hominùm quorum est proprium modo ac ratione vtì, par fuit vt non temere, nec volente, nec ferarum ritu ac more res vnusquisque vsurparet, sed modestè ac moderatè, quantum ratio suaderet bene ac ciuilitè instituta: vnde prudentia omnis est nata velut clauus quidam regendæ nauis, cuius multò maximus est in vniuersa vita vsus, in victu, vestitu, habitatione, erga seipsum vnicuique, erga vxorem, liberos, familiam, erga ciues pares, priuato erga magistratum, & principem, aduersus inferiores ciues, si ipse sit magistratus, aut princeps. In quo est tota vi-

Leges.

Mœnia.
Arma.

Sermo.

Prudētia.

ta ratio constituta priuata, & publica, & cuius nulla ætatis pars debet vacare, ac neq; potest siquidem humano more viuendum sit: quæ omnia sub genere quodam prudentiæ sunt posita: ex quo nascuntur illa, quæ à Græcis ethica, œconomica, & politica nominantur. Hæc sunt quæ necessariò humanum ingeniũ, & vniuersa hominis natura stimulis quibusdam ab authore suo excitata inuenit, & constituit: quibus semotis partim homo nullo modo viueret, partim non humanam vitam, sed ferinã & agrestẽ. His partis ritẽq; constitutis, transit humana mens à necessitatibus ad cõmoditates, vt inuētis illis haberet nõ solũ quo se à tanta & tam continua violentia tueretur, sed iucundũ quiddam, quo etiã post depulsam necessitatem iuuaretur. Interea quidem dum totus homo tanta vi, & terrore premeretur necessitatis, omnia erant in hostem conuersa: nec de alia re in homine, quàm de soluenda obsidione cogitabatur.

Cõmoditates.

Voluptas
Superbia

At vbi omnia visa sunt quietata, & pacata, ex corpore voluptas, ex animo superbia extiterunt: quæ sibi maximã humani imperii portionem repeterent, ac quasi vendicarent. Seruitum est voluptati, excogitata sunt ad delicias plurima: seruitum superbiæ, multa ad inane quoddã decus reperta, & ad parandam excellentiæ opinionem. Tum quæ aduersus necessitatem fuerãt quæsitæ, quibusq; aliquid cõmoditatis accesserat, ferè vel ad delicias sunt traducta, vel ad superbiæ acerbissimam tyrannidem pertracta, vt vel corpus oblectarent, vel oculis intuentium tanquam in scena saltarent fabulam. Necessitati, satisfactum paucis est, & parabilibus, cõmoditas plura adiunxit, voluptas & superbia sese complexæ, nulum modum, nullum finem inuenerunt. Nam animus cura illa præsentis necessitatis solutus ac liber cœpit respirare, & otiosior velut theatrum hoc contemplari, in quo esset à Deo positus: scrutari singula quæ in cælo, quæ in elementis, terra, aqua: nempe sydera, animantes, stirpes, gemmas, metalla, saxa, quæque in eodem ipso animo inessent. Prouexit cum curiositas, & si quid videretur sibi exculpisse, ingens gaudium tanquam ex victoria: ea voluptas identidem augebatur, dum alia ex aliis viderentur inuentionem sequi velut fili in initio arrepto: quum sapiens alterius longè diuersi globi filum tenerent, quàm arbitrarentur. Tum ostendendis inuentis suis, quasi liberis à se progenitis, & aliis communice

municandis, non exigua item delectatio nascebatur: tum ex aliorum de se admiratione initio quidem grande gaudium: hinc ubi oculos in se reflexissent, opinio excellentiæ, atque huic cognata superbia: quin ad maiorem admirationem sui excitandam aucta est ostentandi cupido importuna, adeo vt quidam vniuersa vitæ officia deseruerint, vt huic se scrutationi cunctos dederent, ac velut manciparent: vnde si quis contradiceret, rixæ, & factiones, & sectæ. Prouexit alios curiositas cognoscendi, quæ nemo alius: vt ventura, aut magnis tenebris obruta, & recondita. Fuere qui vel pecuniæ auiditate, vel potiundi quas expetissent voluptates, à dæmone, quod est maximum nefas, docere sustinuerint, quæ non poterant à mortali. Iam erat longissimè euecta inirenis auiditas sciendi, quum in medio tamen curriculo cœpit per excellentissima quædam ingenia retineri mentis ille impetus, vt parum per dispiceret, quæ tandē esset futura tam anxii atque effusi cursus meta, quod præmium tam perpetui laboris. Quæstio imprimis digna humani generis cura. Nā quid prodest defatigare se hac sollicitudine, si votis nihil paratur aliud, quàm vota: si cupiditatis vnus finis sequentis est gradus, si agitatur perpetuò, nec vllus est finis aut requies? Quid miserius, quàm præstantissimum hoc animal, si ea modo querit ac concupiscit, quæ sensibus sunt exposita, quæq; omnino possunt in vita contingere: quæ nõ requiem aut delectationem vllam pariunt, nõ gaudium afferunt purum, solidum, diuturnum? Pulcherrima, vt dicebam quæstio, & ingenio nostro multò dignior, congruentiorque, quàm de modo vel materia cælorum, de viribus stirpium aut lapidum: sed grauis tamen explicatu, & quæ sui difficultate maxima quoque ingenia exercuit, veriùs quàm edocuit: videlicet quod illius extremi finis notitiam humana mens lucernula sua instructa non potest assequi, nisi à fine ipso illucescat: quemadmodum iis euenit, qui ingrediuntur in locis obscuris. Itaq; Deo fuit opus, qui nos non modò edoceret ad se venire, sed tanquã manu duceret imbecillum & subinde casurum. Hæc est religio, quam à Deo ipso accepimus, à luce radium, vires ab omnipotentia. Hæc sola reducit nos ad originem à qua egressi sumus, & ad quam tendimus: nec est alia hominum perfectio: quandoquidē hoc demū est perfici vnumquodq; finem cui conditum est, nancisci. Nam

Sectæ.

Finis bonorum.

Nota.

Religio.

Perfectio

homi

hominum non victui & cultui & habitationi conditum, non arduæ culinæ, & reconditæ, & molestæ cognitioni, seu verius cupiditati cognoscendi, sed participationi æternitatis, & diuinæ illius naturæ, quis non liquido perspicit, qui consideret vim & celsitudinem mentis, intelligentiam rerum præclarissimarum, tum ex intelligentia amorem, & ex amore coniungendi se cum illis expectentiam: Quocirca quum ea demum sit cuiusque rei perfectio, suisque omnibus partibus absolutio assequi finem, cui est condita, sola utique pietas via est perficiendi hominis: quare hæc vna est rerum omnium necessaria. Sine cæteris expleri potest homo, & numeris suis omnibus consummari, sine hac non potest. Etiam cibo & quotidiano victu potest carere, pietate nullo pacto potest, nisi sit futurus miserrimus. Hoc est quod Dominus Marthæ dixit sollicitæ non utique de superuacaneis, sed de quotidiano alimento, turbari eam circa plurima, vnicum est necessarium, quod elegerit. Maria, sedere ad pedes Domini, & verbum illius audire. Quocirca reliquæ artes, ac disciplinæ omnes, religione excepta, pueriles sunt lusus. Nam quemadmodum quas nos siue taxillorum, siue foliorum, siue acierum, siue spheræ lusiones appellamus, inuenit, atque exercet humanus animus, siue dum in rem aliquam vigor ille igneus conatur esse intentus, melius tamen quod agat nescit, aut nõ habet: vel desidiosus est, & piger, nec bonarum artium laborem perfert: vel vt intentionem remittat à rebus grauioribus, quo recreatus laxatione illa refectusque redeat ad sua seria. Ita hominum mens in artibus se & scrutatione variarum rerum exercuit, partim religionis ignorantia, partim quòd nec pondere præpedita ad illam valet ascendere, nec pigritia conatur: in aliis vt repararet corpus huius necessitatis, cui ipsa affixa est, vel se ad novos religionis conatus & actiones intermissionibus repararet. Et sicut inter nos qui lusus non callent, modò vsum vitæ & prudentiam norint, non vituperatur: imò contrà turpis est & probrosus qui lusionum gnarus, prudentiam ignorat: sic qui artes omnino nullas tenet, cognitam tamen habet peritiam virtutis, ad cuius normam animum formauit, ac composuit, tantum abest vt vituperetur, vt summis etiam euehatur laudibus. Contrà ille ignominia est dignus & dedecore, qui humanis artibus edoctus ac instructus, inanis est à virtute.

Hoc

Hoc verò multis suis disputationibus Socrates planum fecit homo gentilis, & eum gentiles alii secuti. Idcirco filii Lamech, id est, primi spurii prophanas disciplinas dicuntur inuenisse, ac consignasse monumentis literarum, quasi filii huius seculi, quemadmodum est in sacro Euangelio, filiis lucis prudentiores in generatione sua. Sed nostra omnis cognitio velut inspectio est quædam quæ vel ibi sistit in contemplatione cuiusque rei, ut dum oculus varietatem colorum intuetur, & animus memoriam rerum gestarum: vel in finem aliquem respicit, ac scrutatur, ad quem si vniuersales aliquas normas colligit, vocatur ars: cuius inueniendæ hæc ferè fuit ratio atque observatio. Initio vna atque altera experientia ex admiratione nouitatis annotabatur ad vsum vitæ, ex singularibus aliquot experimētis colligebat mens vniuersalissima, quæ compluribus deinceps experimentis adiuta & confirmata pro certa exploratâque haberetur: tradebatur tū posteris, addebant alii, quæ ad eundem vsum, finemque pertinerent. Hæc collecta per magni ac præcellentis ingenii viros, disciplinas siue artes effecerunt: nam hoc erit generali utendum vocabulo. Quicquid nunc est in artibus, in natura prius fuit, non aliter quàm vniones in concha, aut gemmæ in arena: sed quod hebetes multorum oculi non animaduersum præteribant, ab acutioribus indicatum est: illicque inuentores dicti, non quasi rem, quæ non esset, fecissent ipsi, sed detexissent, quæ lateret. Itaque primi illi observatores experimentorum, quisque aliquid sperarunt moueri in quaque arte posse, primi sunt inuentores artium. Plurimum, inquit Seneca, ad inuentionem attulit, quisquis sperauit posse inueniri. Tum qui de experimentis collegerunt dogmata, hos eodem dignitatis nomine prosequimur: velut Hippocratem, qui sicut traditum est à M. Varrone, annotata medicamentorum collegit, quæ essent templo Aesculapii adscripta, vnde formulas confecit, & imaginem quandam artis. Sed & qui sparsa congregant, & digerunt confusa, & inuoluta explicant, & obscuris lucem claritatemque adferunt, idem sunt inuentionis nomen consecuti: ut Aristoteles in dialectica. Ergo experientia quemadmodum Manilius canit per, varios vtiis artem fecit. Cæterùm experientia temeraria sunt ac incertæ, nisi à ratione regantur: quæ adhibenda est illis tanquam clauus aut gubernator in nauis:

Ars.

Inuentores.

Experientia.

alio

alioqui ferentur temere, & fortuita erit ars omnis, non certa. Quod est in iis cernere, qui solis experimentis ducuntur, de quorum natura & ingenio iudicium non censet rem, locum tempus, & reliquas circumstantias inter se conferens, fieri enim conuenit quod in Gorgia dicit Plato, ut experientia artem pariat, ars experientiam regat. Et quemadmodum vis quædam indita est terræ ad producendas herbas omnis generis, ita animæ nostræ velut potestate quadam omnium artium ac disciplinarum sunt indita semina, & ad prima illa ac simplicissima pronitas quædam, quò nutu suo fertur: ut ad manifestissima bona voluntas, ad manifestissimas veritates mentis acies: quæadmodum acies oculorū ad viride, & auris ad cōcentus. Quem nutum Aristoteles vocarit fortasse potestatem, Plato semina, nihil sanè repugno: alii *προληψις*, quasi dicat quis anticipationes, & monitiones animis nostris à natura impressas ac infixas. Ea est causa cur puer euidentissimæ veritati statim consentit nunquam antea visæ, non secus quàm agnus fugit lupum, nondum antea conspectum: hæc semina inertia, & locordia opprimit, extinguitque: educit vero in stirpem ac fructus exercitatio per vsum rerum: excolit iudicium, & temperat, sicut mltæ in natura fruges manibus atque hominum cura meliores redduntur. Quocirca si iudicium vel nullum est, vel apertè fallitur, in fraudes & mēdacia degenerant: haud multo dissimiliter atque accessit tota massa ex acido frumento vel coagulo. Neque artium aut cognitionis merentur nomen falsæ quædam imposturæ, quales sunt dæmonum, aut diuinationum præstigiarum: earū enim dogmata non iudicium moderatur, sed hbidio: ut de pyromantia, de necromantia, de lineis manuum, de viribus syderum, quæ prodita sunt ut quibusdam venit in mentem diuersæ ab Aegyptiis, quam Chaldæis: nec eodem modo à Græcis & Arabibus, utique non magis, quàm inspectio dicatur, si quis baculum in aqua fractum aiat videre, quum sit integer: aut multos in Iride colores, vbi nulli sunt. Ego verò cognitionem ea demum voco, quæ sensibus bene affectis & in apto medio accipimus: tum quò nos vel euidens producit ratio, & vel cum natura ingenii nostri ita coniuncta, ut nemo eam non admittat, vel similis veri experientiis siue nostris, siue alienis deducta, confirmata autem à iudicio probabilitate coniectura-

Cognitio
quæ.

rum

rum impulso : quarum illa scientia nominatur firma atque indubitata , posterior autem persuasio quædam & opinio. Sed nec cognitio quæcunque est ars , verum ea sola , quæ effectus cuiuspiam sit regula : quippe quæ temere & casu contingunt , arte non fiunt : vt impacta per indignationem à pictore spongia expressam esse equi spumam , ars enim certi ac destinati finis est facultas. Nam vnaquæque ars primum omnium finem habet , quò spectet , quò sua omnia qua rectè qua obliquè mittat tanquam in scopum iacula. Tum in materia versatur , ex qua existit finis : nec aliud est eam in materia versari , quàm de illa tradere præcepta , quæ exercentem quoad fieri possit , ad finem artis perducant. Finis quidem quemadmodum in vno quoque opere , sic in artibus primus est cogitatione , executione vltimus . Sed non item in inuentione cuiusque artis . Nam sunt artes in quibus propter finem quæsitæ est materia , vt in agricultura , in qua omnia sunt ad vitam sustentandam comparata . In aliis propter materiam desideratur finis , vt in contemplatione naturæ , quando pulcherrimum hoc opus in admirationem sui intuentes rapuit : & intuitus rerum atque intelligentia tanti opificii expetita est : ad quod materia homines allicecit . In aliis casu quodam ars prodiit , vt quum artis illius opus existit , præter destinatum artificis : sicut in multis pigmentis , in intritis mensurarum , & nuper in bombardæ . Cognitionum finis est in aliis ipsa cognitio , quæ artes inspectiuæ nominantur : sicuti naturæ contemplatio , & molium , quæ est geometria . Aliarum est actio : velut in musica : quum post actionem nihil relinquitur , quæ actiuæ dicuntur : aliarum opus aliquod & effectio præter actionem , vt ædificatoriarum , & medicinarum , quæ effectiuæ nuncupantur . Sunt quædam instrumenta tantum aliarum , velut gràmatica , & dialectica : quæ à Græcis ea de causa *ἰργαῖα* nominantur . Quæ vero in regulas ac præcepta non coguntur , minimè sunt artes , sed generali nuncupatione cognitiones & peritiæ quædam : velut rerum gestarum notitia , cõsideratio diuinitatis , quare diffinitur nobis ars collectio vniuersalium præceptorum parata ad cognoscendum , agendum , vel operandum , in certa aliqua finis latitudine . Quauis relicta sunt sæpè numero quædam in arte parum vniuersaliter obseruata : vt in contemplatione naturæ . Ideoque ars interim pro generaliore à nobis

Artis finis.

Materia,

Artium differentiarum.

Ars quid

bis

bis ponetur, nempe obseruatione, vel etiam interdum cogitatione quapiam, vbi nihil erit pericli. Sed admonendi certissimus. Materia vero artium non vnus est rationis ac notæ. Est in aliis vna & simplex, vt in Theologia Deus: in aliis artium vna, sed mista ex variis: vt in statuaria quo potest fingi statua, metallum, saxum, lutum, argilla. Quædam materia differentiæ. est profum naturalis, vt in agricultura: nonnulla artificialis penitus, vt œconomicæ, ac politicæ: est alia materia naturalis quidem, sed à nobis in vsum concinnata, tanquam pictura & structura, & oratio. Artis exercitatio nihil est aliud, ac præceptorum eius executio: ea verò artificis est, eoque & eiusdem sunt potius instrumeta, quàm artis ipsius. Artificis finis præceptorum est actio. Artis finis semper præstâtissimum est opus, scilicet quod ex illa actione existeret, si nihil prohiberet: vt medicinæ finis est sanitas, medici verò applicatio pharmacorum iuxta documenta artis. Ita quod medium est arti, præcepta scilicet, finis est artifici: quæ de causa neuter vnquam potest fraudari sine suo. Ars enim singula rerum nõ spectat, sed omnes in cõmune, quæ ea ratione deuinctæ, de qua ipsa præcipit: nam id quod operatur nempe artifex, circa diductas veriatur res ac singulares: ars nihil operatur, tantùm docet. Quoniam non huius aut illius sanitatem curat medicina, sed in vnuersum illam considerat, quam necesse est ex præceptis atque institutione sua consequi, quæ postea ab artifice in singulos hominum tanquam ex fonte deducitur. Quocirca si artis documenta, quum nihil foris impediatur, sanitatem adferre nequeunt, nondum perfectè est ars exculpta: si sanitatem euenire est necesse, perfectò plena est & suis numeris absoluta: eaque ad certum aliquem finem adiicit oculum, quem nunquam non adipiscitur: quando quidem appositisissima ad illum via intendit. Itaque non de arte est hic nobis sermo, quæ inter homines versatur, sed de illa cuius perfectio & in naturæ rerum sita est potestate, & in hominum ingeniis: nam ea quam nos tarditate nostra inuenimus, assequimur, exercemus, plerumque non ars est, sed vel artis simulachrum, vel tenuis aliqua artis portio. Similiter sit mihi dictum de artifice, qui dolet quidem in hoc aut illo minimè succedere, sine culpa tamè artis, quæ actionum impedimenta præstare nec debet, neque potest: sine culpa etiam sua, qui executionem modò & applicationem

tionem præceptorum ad finem habet pro scopo, & profite-
 tur: vt rhetoricæ est persuadere, rhetoris accõmodè ad per-
 suadendum dicere. Quocirca vt appetitus & viæ omnes si-
 ne separantur, ac insigniuntur, ita artes omnes sine distin-
 guuntur, nõ materia: nam eiusdem materiæ esse diuersæ ar-
 tes possunt, tanquam ferri, & faber, & cufor: ligni, tignarius,
 rhedarius, statuarius: artifices porro actionis modo, mate-
 ria, instrumentis inter se discriminantur. Præter artis & ar-
 tificis finem est finis hominis: finis verò omnis boni vela-
 mento tegitur: quipp! nis tanquam vltimũ quiddam ex-
 petitur, expeti porro nihil potest nisi quod credatur bonum.
 Bonum esse homines iudicãt quod proffit, malum quod no-
 ceat. luuari autem sese ducunt in animo, & in corpore: &
 propter hæc duo externa multa in vtilitates sunt reposita:
 vnde factum est, vt quum iudicia hominum sint diuersa, &
 ex iudiciis appetitus varii, alii alios sibi artium fines statue-
 rint. In his multum valuit pecuniæ respectus, omnia huc re-
 ferunt. Illi nomen & gloriam malunt, illi dignitatem, alii
 potentiam. Sunt qui artes quæsierunt ad commoda quæ-
 dam corporis, sunt qui ad voluptates & delicias. Alii prudenti-
 am venantur, & vsum rerum. Alii pietatis cultum, atq; in-
 crementa desiderant: nonnulli horum singula, alii multa, alii
 pleraque. Sunt qui volunt hæc parare, sunt qui conseruare
 parta: alii sibi vnus, alii iis, quos habent charos, vt liberis:
 quemadmodum Zenobia Græcè studuit, vt doceret filios: &
 Aristoteles operã dicitur dedisse arti medicæ, vt amicis opem
 ferret: sic reipublicæ quidam laborant, complures posteris,
 quos filiorũ habent loco. Malum vitandum boni loco duci-
 tur: nam effugere malũ inter vtilia recipitur: vt nancisci bo-
 num. Et quemadmodum student multi vt iis profint, quibus
 bene cupiunt, ita non pauci, vt quos oderunt, in his lædant
 rebus, quibus bonorum nuncupatio imponitur.

Illud quoque in nobis arbitror animaduertendum, à qui-
 bus, & quemadmodum discimus: tum exitus disciplinæ.
 Nam & Deus docet, & quos Deus misit, prophetæ olim, hinc
 Apostoli, & viri sancti: deinceps per scholas alii, quibus id
 muneris est mandatum: interdum angeli quoque docent, admodũ
 hæretici docent, viri flagitiosi ac probrosi docent, diaboli
 docent, patres, matres, senes, iuuenes, pueri, mulieres, viri
 periti, imperiti. Docent etiam nos muta animãtia: vt clyste-

Artes
quomo-
do distin-
guuntur.

Fines.

A quibus
& quem-
admodũ
discimus.

rem ibis Aegyptia: sectionem venæ Hyppopotamus: ædificationem hirundines: & aliæ quarundam herbarum vsum. Iam alii ita discunt, nihil vt relinquunt temporis ciuium rebus, amicorum, propinquorum, familiæ, parentum, liberorum, omnia prolixè impendant studiis. Alii vt etiam de tempore, quod natura exigit, decidant, & de valetudine ac mente veniant in periculum. Non desunt, quod grande est nefas, qui nihil reliqui faciant pietati, aut minùs quàm oportet, cætera faciliè exequuntur. Sunt quibus omnia prudenter dispensantur, quique suum quique tempus attribuunt. Plerique tamen desidioli tanquam id vnum mandatum habeant negotium otiosi, omnia succisuius obeunt horis, & negligenter. Exitum disciplinæ voco id quod ea in discipulo tuo exercet, vel in aliis discipulus per eam: nempe vt animo fiat melior, peior, prudentior, stultior: in corpore validior, infirmior, pulchrior, deformior: aliquod denique ex tribus illis commodorum aut incommodorum generibus vel sibi pareat, vel aliis.

Exitus disciplinæ.

Finis hominis.

Nunc illud est à nobis demonstrandum, quæ artes, & quatenus noxiæ sunt homini, quæ contrà vtilis. Homo vero vt vnaquæque res, ex fine est censendus: vanus est enim ac miserimus, si non assequatur finem: perfectissimus vero ac pròinde felicissimus, si consequatur. Finis hominis, quem alium possumus statuere, quàm Deum ipsum? aut vbi potest homo beatiùs acquiescere, quàm in Deo velut absorptus, & in illum conuersus? Eadem via redeundum est nobis ad illum, qua egressi sumus. Amor causa fuit condendi nostri: nam vt se nobis tanta illa cõmunicaret felicitas, nos creauit, quo nullum esse euentius amoris signum potest. Amore ab illo nos seiunximus, nempe nostri ipsorum. Amore reuocati sumus & erecti, nempe Christi erga nos. Amore reuertendum est nobis ad nostram originem, quæ est eadem finis noster, nempe nostra in Deum charitate: spiritalia enim nulla res alia conglutinare, nulla ex multis vnum valet facere, nisi amor. Amorem verò necesse est cognitio antecedit. Deus nos antequam nobis nasceremur, iam diligebat, quia iam nouerat, iam illi geniti eramus: nos nati & cognoscendi vim atque vsum adepti amamus. Quæ autem amanda sint fides monstrabit, traditis vnicique primis & simplicissimis elementis pietatis de Deo patre omnium, & filio eius

eius Iesu Christo, qui ad redemptionem nostræ carnis peccati, carnem eandem nostram induit, sed sine peccato. Deinde hæc eadem explicatiùs quomodo sint & cognoscenda, & amanda, non vlla hominũ inuenta, sed diuina declarant oracula, quæ satis sunt literis per spiritum sanctum prodita, in quibus literis, absoluta est intelligentia diuini cultus, quæ pietas & eadẽ religio nuncupatur, licet eius vis magis actiõne continetur, quàm peritiam. Prima illa elementa non ad eò sunt simplicia, quin ad agendum sufficiant: a neminẽ prorsus oportet ignorare. **P**ietas verò pietatis illorum est, quæ altiùs sese attollunt per charitatem, quæ vt ignea est, ita ignis modo sublimes quos possidet rapit. Hæc sunt eius cui commissus est grex, qui & à domino audiuit, diligis me plus, quàm hi: Hunc conuenit esse doctrina sana potentem, & eis qui contradicunt, resistere: sicut Paulus Apostolus admonet. Hæc intelligentia diuini cultus per se ipsa suis viribus nititur, & consistit: nec vllis omnino eget adminiculis, imò in illa vna cuncti thesauri clauduntur scientiæ ac sapientiæ, omniãque quæcunq; ab aliis sunt gentibus vel diuersis de rebus prodita, vel quadantenus de eisdem, pueriles sunt balbuties, ac inscitia meræ, si cum illa cõferantur sancta & admirabili sapientia. Hanc oportet esse reliquarũ institutionum canonem, sicut Deum spirituum, & hominem animantium: vt tales quæque censcantur disciplinæ, quatenus huic materiæ, sine suo vel nostro, præceptoribus, discendi ratione, & exitu congruunt, aut non congruunt. Pietati nulla est ex se materies contraria, nulla cognitio. Contrariũ appello, quod cum fide & charitate pugnat, nempe quod has virtutes vel tollit funditus, vel certè minuit, importatis in animum sceleribus & flagitiis. Materiæ nanq; ex rebus sumuntur, quas omnes condidit bonus Deus, ideo bonas. Nec vlli bono aduersatur pietas, quum ipsa boni totius sit caput: nec fit quicquam in nobis bonũ, sine illa: nec quicquã potest ei esse inimicum, cuius author sit ille idem, cuius ipsa cultũ, & religionem profitetur, & patescit voluntatẽ. Res verò omnes quò exactius cognoscuntur, eò magis fores ad ingressum intelligendi numinis aperiunt, nempe causam supremã ex effectis, quod est cognoscẽdi genus captui mentis nostræ accommodatissimũ. Sic peruenisse Abraamum ad inuestigationẽ Dei scribit Philo Iudæus. Nam ex cælis atque elementis, ex terra

Pietas ar-
tium re-
gula.

piternis motibus, ex ordine inuariabili, ex stata ratione annorum & temporum assecutus est profectò esse sapientiam aliquam, à qua ista omnia tam certa & constantia regerentur. Ergo illam ipsam quæsiuit & coluit abiectis spretisque deorù insanis, quos ipse sibi homo erat fabricatus, vt opus suum adoraret ipse author. Babilus magnus Mosen tradit à cognitione Aegyptiarum disciplinarum ita mentem exercuisse, vt perueniret ad contemplationē 28. 17. Hac de causa sanctus vates canit, carlos enarrare gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiare firmam, & Paulus inuilibilia Dei per visibilia intelligi. Prætereo quæ de naturali magia scribit Ioannes Picus, quòd utilis sit, vt manifestò deprehendatur miracula seruatoris nostri naturæ vim & facultatem omnem excessisse. Equidem inimiciorem censeo pietati superbam ignorantiam, quàm modestam peritiã: idq; videmus passim vsu euenire, vbi sit inscitia, ibi non admodum vigere veram, synceramque pietatem. Cognitionem autem veram voco, aut vero quantum liceat confinem, ac similem. Nam rudes falsæque coniecturæ pro fundamentis cognitionis positæ pietatem possent lædere: quod genus sunt Epicuri de voluptate placita, quòd hominis summum sit bonum: tum de anima nostra, & de diis, quæ ab eodem, & aliis sunt vt impiè, ita etiam dementer affirmata. Ad hæc imposturæ dæmonum, quæ omnia ex cognitionum numero paulò antea demoui. Nocet pietati cognitionis scopus, vt in artibus, quæ ad lædendos homines sunt paratæ: de quo genere sunt philtera, incantationes, & disciplinæ militaris ea pars, quæ ad vim hominibus & cladem inferendam pertinet: & tota confectio machinarum belli, reliquæ etiã artes malæ, quia maleficæ. Iam fines nostri impii sunt, quum ea gratia discimus, vt lædamus. Nec virtutem non diminuunt, quæ ostentationi quærimus: cuiusmodi esse quidem possunt artes omnes, sed necessario sophisticæ, quæ aliorum quàm ad vanam quandam iactationem ac libidinem non possunt referri. Curiosa etiam delectatio scrutandi nihil ad pietatem facit, quæ quidem nulli esse valeat deinceps vsui ad vitam. Magister gentiù Paulus non patitur nos curiosis scientiis abduci: & in Actis Apostolorum multi eorum qui artes erant sectati nō malas, inquit, aut impias, sed curiosas tantummodo, eiusdem apostoli doctrina adducti, publicè li-

broſ ſuos exuſſerunt, quorum pretium ſummam reddebat
 haud contemnendam. Huius ſunt generis præſtigiatio-
 nes, chalcymia, ſiue metallificium, diuinationes, & aliæ impo-
 ſturæ. Quæ verò fœdas corpori voluptates conciliant per
 ſenſus omnes quantam pietati plagam inſigunt? ſiquidem
 vniuerſam mentis vim immergunt in corpus, coguntq; obru-
 teſcere, vt attollere ſe, ac de Deo cogitare principio ægre poſ-
 ſit, mox ne ferat quidem.

Periculoſum eſt, ſi quæ ab eo diſcat, cuius verba & conſue-
 tudo peiores nos dimittant, quàm acceperant, & eo magis
 quum naturæ noſtræ vitiatio cõciliat authoritatem doctri-
 næ. A dæmone autem aliquid diſcere impium, cum quo nul-
 lam omnino vult nobis eſſe Dominus cõmunione: quippe
 aſtus eius ac vaſtricies, quæ ſunt plurimæ ac multifariæ ad
 nos fallendos ſunt inſtructæ omnes, auertendõ ſque à bono
 illo, cui ſumus conditi. Huiusmodi ſunt artes, quarum dæ-
 mon & magiſter & inuentor fuit: qualiſq; fœdus habent cum
 eo vel apertum, vel occultum, non defuturum ipſum exercen-
 tibus, vt in *uayruis* plerique, ſortilegiis, vaticiniis: quibus
 homines facilè humano imponunt ingenio auido ſe in ab-
 ſtruſa, aut ventura immittere.

A quibus
 nõ diſcen-
 dum.

In diſcendi ratione, atq; exercendi valde illud improbari
 debet, deſeri propter humanas artes pietatem vel in totum,
 vel magna ex parte: nec tantum ei impendi, quàm opus eſt
 nobis ad iter hoc conſciendũ beatæ immortalitatis. Quum
 vitæ etiam officia deſeruntur neceſſaria vel publicè, vel pri-
 uatim, ſi in morbum incurrimus, quem inſtantiem iam atq;
 impendentem facilè prouiderimus. Tum enim non ſolùm
 ſunt diſciplinæ exercitia ſeponenda, ſed vitæ inexcuſabi-
 les quoque domi atque in ciuitate functiones.

Diſcendi
 ratio.

Præter hæc omnia euentus non debet prætermitti. Quip-
 pe in multis artes atque eruditio religionem ſolet deterere,
 ac peioris conditionis facere: velut inquiſitio rerum naturæ,
 rerum reconditarum, quæ vel locis ſecretis occultantur, vel
 tẽporibus venturis inuoluuntur, quas Dominus ſibi vni re-
 ſeruaui: vt nec Apoſtoliſ dignatus ſit communicare, vetans
 illos tempora, & articulos tẽporum rimari, quos Pater po-
 ſuiſſet in ſua poteſtate: cõſueuerunt enim hæc à fiducia Dei
 traducere ad fiduciam rei conditæ. Sunt quæ augent ferè vi-
 tia, & plurimum de virtutibus detrahunt: tanquam libri al-

Euentus.

tercatorii, rixosi, contentiosi: in quibus contra veritatem se armat ingenium: & impia laudis affectatione malit veritatem obscurari, quàm ipse cedere. Eodem pertinent libri de vitiis laudibus, nempe crudelitatis, belli, pecuniæ, tyrannidis, fraudû. Sed de rebus potissimum lasciuus, quales sunt mæliæ fabulæ: quibus nihil est neq; insulsius, neque impurius: tum multa in poetis, pleraq; omnia in cantiunculis, ac libris vulgaribus linguis conscriptis. Quæ omnia prout cuiusque est ingenium, censentur: nam alia aliis ingeniis conueniunt, vt palatis, & ventriculis. Neque est enim vlla ad bonam cognitionem, quam nos non possimus corrumpere: vt nullus tam salubris cibus, qui pestilentia correpto non fiat pestilens. Sed quantum nulla eruditio, & peritia pietati non seruiat ex se, non hoc tamen est considerandum vnum, sed quid nobis conducit: quando quidem artes ac disciplinas non propter ipsas discimus, sed propter nos. Quemadmodum omnia sunt in hoc mundo à Deo condita, ideo etiam bona & pulchra. Bona verò hæc non omnia, vbique, ab omnibus sumenda. Bona quidem illa sunt in se vbique, non tamen nobis. Ita in disciplinis, & cognitione omni statuendum est. At verò vt sit quisque affectus, quomodo contemplandus, vt cui rei sit idoneus, iudicetur, à qua illi abstinendum, sicut de corporibus dicit peritus medicus post usum cum illis aliquem, ita de animis vir prudens excellentia ingenii, iudicii, doctrinæ, ad tantum munus ascitus: quibus tantis ad arbitrandum facultatibus cõsuetudinem adiunget aliquam. Cui nos rei non nihil adiumenti asseremus explicatione ingeniorum, sed hoc post paulum.

Nunc autem quæ artes Christianis congruant salua pietatis suæ custodia, ostendamus. Nam hæc, quod sæpe diximus, sæpe est enim dicendum, prima semper debet oculos obuersari: nec ab illa mentis intentionem dimouendum. Si cui vel in prima sui origine, quum à natura fingitur, vel deinde munere aliquo Dei amplissimo, ac prosperrimo tanta esset tributa mentis præstantia, vt ad illud se fastigiû diuinæ sublimitatis attollens in eo tanquam in iucundissimo & naturali sibi quodam domicilio conquiesceret, & humanis omnibus despectis fastiditisq; ceu incola quispiam fieret illius inaccessibilis lucis, quam incolit sancta illa & præpotens natura, nã iste maiorem humana sortem nactus, vitam quandam

quandam in hoc corpore degeret angelicæ propiorē, quàm humanæ: huic nullis esset artibus, nulla alia cognitione opus: nulla huic necessitas minaretur, nulla terreret altiorem casibus & necessitate omni. Ad hanc vitæ excellentiam quādamenus videtur accessisse illi, qui in solitudine & locis remotissimis ætatem transegerunt separatam ab humanis commerciis, conditam & condulcoratam angelica consuetudine, atque colloquiis, Pauli illi, & Antonii, & Hilario-nes vel corporis sui negligentes, nedum externarum rerum, affixi perpetuò, & hærentes illi, cum quo beatissimè erant infinita æternitate victuri. Sed hi perpauca fuerunt, & ex quadam celsissima, ac planè diuina nota grādi beneficio Dei selecti. At reliqui quibus ad tantam aspirare felicitatem nō est datum, quum velut oculos à sublimi illo intuitu demittunt, non debent sese abdere in torporem quendam otii, vt penitus nihil agant. Dominus in mundi primordio labori addixit filios Adæ: ex qua sententia illud scriptum est à Paulo ad ecclesiam Thessalonicensium, Si quis non operatur, nec comedat. Solomon formicæ exemplo segnes ad opus extimulat: & David beatum esse ait illum, qui panem edat labore manuum suarum quæsitum. Dominus noster in Euan-gelio suo non laborem tollit, sed anxiam solitudinem de successu, quod est *μὴ πικρῆναι*. Iraque non decet quenquā in ecclesia otiosum & inertem viuere. Nam etiā sancti illi eremitæ, quum se ardor ille cōtemplationis interdū remiserat, exercebant se variis operibus, pars manuū, quidam ingenii.

Otium vi-
tandum.

Artes verò ac peritiæ quænam erunt? Quænam aliæ, nisi quæ ad finem pertineant, vel huic vitæ, vel sempiternæ necessarium? nempe quæ vel pietatem excolant, vel vitæ necessitatibus succurrant, vel certè vtilitatibus, quæ à necessitate non multum discedunt. Pietatem porrò vel nostram ipsorum dico, vel alienam: quemadmodum etiam necessitates. Tanta est temporis vniciquæ assignati breuitas, & in breuitate hæc tanta fugacitas vitæ. Tum ea quibus indigemus ad animi cultum, aut corporis sustentationem nostri, vel aliorum adeò multa & varia, vt ad superflua de tanta temporis penuria aliquid succidere, manifestæ sit dementiæ. Ad vtilia non satis est temporis, & vacat alicui redundantia confectari? Necessitatibus corporis subuenitur alimentis, medicina, indumentis, habitatione, peritiis: est

Quæ ar-
tes Chri-
stiani.

in his quæadmodum parentur, & conseruentur, quis sit vsus. Excolitur & purgatur animus iis, quæ illi vel lucē adierunt, vt noscat, vel ardorem, vt quæ amanda sunt, prosequatur, fugienda vitet: ad hæc partim aliunde tradita accipienda, partim excogitanda per nos ipsos, atque exercenda. Facultatem vnã dedit nobis Deus, mentem in animo: instrumentum vnum manuum in corpore: quis duobus reliqua omnia animantia longè antecimus. Quantum enim inter animos mens excellit, tantum inter corporum instrumenta humana manus. Sed de iis quæ hominum manus efficiunt, alibi erit dicendi locus: nunc de ingenii exercitamentis loquamur.

Artium
omnium
diuisio.

In mente duo insunt potissimum, vis intuendi, quæ dicitur mentis obtutus, seu acumen: & eorum quæ mens aspexerit, vis quædam iudicandi, ac statuendi: quorum illud prius ad spectationem solum pertinet, posterius ad ea quæ sunt homini agenda. Animus humanus vagatur per cælos, per elementa, per lapides, metalla, stirpes, animantes, per hominem: non simpliciter, nam & eius corpus & animū scrutatur: & quæ vtrisque accidunt vel perpetuò, vel intermissionibus temporum: hinc transit ad humana inuenta, quæ contemplatio patet latissimè: hinc per spiritus ad Deum summum & præpotentem. Quæ omnia prout vires ferunt, accepta tradit iudicio: hoc verò alia aliis confert, & inter se, & secum ipsa, tum ostendit, quæ vtilia, quæ noxia, quæ neutra sint corpori in viæu, vestitu, sanitate, habitatione, ad necessitates, ad commoditates, ad copias: quemadmodum hæc paranda, conseruanda, sumenda in vsum. Similiter prospicit animo, quæ profint, quæque obfint ad cultum, & lucem mentis, vnde is melior euadat, vel deterior, eadem ratione qua prius diximus, vt parentur, vt conseruentur, vt

Iudiciū.

Societas.

vtamur. Verumenimvero homines nati ad societatem sumus, nec viuere penitus absque illa possumus: hoc enim sapienter est curatum à natura, tum vt arrogantia superbissimi animalis retundatur, postquam se tam multorum indigum circumspectit, tum ad cõciliationem amoris mutui, qui vsu & conuersatione coalescit, tantò & facilius, & tenacius, quantò minùs se admiscet arrogantia, dissolutio totius glutini humanæ concordia. Societatis vinculum est bonitas, rector iudicium, in quo sita est prudentia, & moderatio vitæ vniuersæ. Prudentiam verò auget vsus à memoria conseruatus:

seruatus: parum quippe magnarū & multarum rerum proficeret cognitio atque experimentum, nisi esset vbi hæc conseruarentur, ne effluerent, & quum opus est, præsto adessent: vsus vel noister est ipsorum, vel alienus ad nos commonefaciendos, nobis relictus exemplis rerum gestarum, vel tanquam gestarum, quibus historia omnis continetur, & fabulæ, & apologi, & parabolæ: denique omnis memoria eorum, quæ dicta esse aut facta vel pro certo traditur, vel ad homines instituendos apta sunt & conficta. Eodē referuntur prouerbia, & sententiæ: omnia denique quæ ex quorundam animaduersione annotata, in populo remanserūt tanquam publicæ opes in ærario communi.

Ad exercitium societatis sermo est hominibus tributus: **Sermo.** quando enim tecti sunt nostri animi tam denso corpore, quæ nam esset societas? quàm emortua & torpens, si tota esset in oculorum aspectu collocata, si tam varios nostros cogitatus mutis solum nutibus promeremus? quod nec esset promere, sed magis accendere cupiditatem cognoscendi in aliis: sicut videmus iis contingere, qui inter se non intelligunt. Sermonis vicem literæ obtinent inter absentes, siue locorum intercapedine, siue temporum separētur, grande subsidium memoriæ, & testimonium fidele rerum actarum. In sermone duæ sunt artes, necessitatis altera, vt sit emendatus, quod non tam ad cultum quendam, & nitorem valet, quàm ad intelligentiam: altera commoditatis aut delectationis, in qua est omnis elegancia, cultus, ac splendor dictionis: huic adiungitur accommodatio sermonis rebus, locis, temporibus, personis, quæ nascitur ex prudentia, eaq; rhetorica nominatur. Sed quia effrenati animi nõ rarò ad alienam iniuriam proruebant, leges sunt natæ: & iuris limitatio promulgata, id est carceres obiecti libidini, quam non cohibebat ratio tam vicina. Quæ sita sunt quædam ceusferramenta, quis faciliùs ac commodiùs in hisce versaremur: ad moles & magnitudines vel explorādas, vel mouendas loco, vel cōstituendas ac figēdas vbi esset opus, ars excogitata, quæ dicitur geometria: ad computationem qua nulla vitæ pars potest carere, arithmetica. In perscrutanda veritate quæ nobis ita occultatur, adiuuatur iudiciū inuentione probabilitatis: in censendis iis, quæ ad coniecturā assumptæ, instrumento vitur dialectico, quæ censura veri nuncupatur. Accessit his omnibus

laxamentum & recreatio animi per harmoniã sonoriũ, quæ est musica: sub quam poësis omnis venit quæ concentu numerorum constat: tametsi numeros quoq; suos habet oratio pedestris, non tamen lege definita & perpetua, sicut poema. Hæc quidem excogitavit animus sua industria accepta munere huius opificii Dei, quod natura dicitur. Longè omnia superat peculiare illud Dei beneficium, quod vnum vice vniuersorũ, quocunq; dignatur accedere. Nobis tamen quibus propter magnitudinem sp̃itiorum non dignatur Deus illud ad singula præstare, adhibenda est diligentia, vt quæ conducant eruamus, prælucente lucerna, quam ille humano generi reliquit. Ergo hæc sunt materiæ ac fines cognitionum earum quæ cum pietate non dissident, imò verò & profunt corpori, & earum multæ excolendo animo vehementer pietati deseruiūt. Artes hæc, siue quis cognitiones malit nominare, pluribus rationibus ac modis limitari possunt, quàm explicari queat, vt cuique fines ac metas visum erit designare: nam & coniungi inter se separatæ quædam possunt, & coniunctæ separari: vt si quis de natura vnã artem, & cognitionis rationem faciat, quæ in animantium & stirpium contemplationem potest tribui: & de stirpibus in herbas, in frutices, in arbores. Sed nos ad discentium, nisi fallimur, commoditatem, hunc in modum partiemur: vt quæ ad cognoscendum seu contemplandum pertinent, sint primum aspectus quidam faciei naturæ: qui planè est sensuum, velut intuitus quidam picturæ: non aliter quàm quum vrbes, populi, gentes, nationes, montes, fluuii in tabella proponuntur oculis: hæc nominentur aspectus siue contemplatio: qui verò huius est peritus, aspector, siue contēplator. Descendet altius mentis acies ad intimum naturæ opificium, quod in penetralibus versatur cuiusq; rei, quo animo est magis aditus, quàm oculo, & si per oculum tamen: is est primus philosophus, seu intimus: scientia autem prima philosophia, vel intimum naturæ opificium. Ex vtriusque exteriores causas scrutatur vir sapiens, quæ oculis viciniore sunt & reliquis sensuum: quæ peritia scrutatio nominetur, seu inuestigatio: peritus autem scrutator, vel inuestigator. Post quæ ad ea transcendet, quæ omnem penitus sensum effugiunt, cogitatione sola inuestigantur, eas res spirituales nominare consueuimus, quarum disciplina sit spiritualitas: professores ipsi

Aspectus
naturæ.

Prima
philosophia.
Scrutatio.

Spiritualitas.

ipsi spiritales. Ex quibus omnibus colligitur rerū narratio
 fusa iam & copiosa, & quæ non effecta solum, verum cau-
 sas quoque complectatur explicando potius, quàm inqu-
 rendo, quæ est historia naturæ, & qui in ea versatur, historici
 illius. Accedat ad vsum contemplatio: præscribet, quæ
 nam admittenda in mensas, quæ à Græcis diætā dicitur: vo-
 cemus illum & nos diæticiū, aut si quis aliis vocabulis dele-
 ctatur, vescum, esualem: tribuat his quisque quantum volet,
 modò res maneat. **T** ad salutem vel conseruandam, vel
 instaurandam medicina. Cuius partem Hippocrates esua-
 lem facit: atque huius inuentionem ad medicos refert. Satis
 prospectum est corpori, transeundum est ad animum, &
 consuetudinem hominum inter se. Sunt præcepta, quemad-
 modum quisque compositum & constitutum debet ani-
 mum habere: quæ ars de moribus ethice nominatur, & qui
 eam profitetur ethicus, seu moralis. Sunt præcepta, quæ
 docent quomodo quis sese geret priuatim domi, quomodo
 publicè in ciuitate: illa sunt œconomica, hæc politica, vn-
 de œconomici dicuntur, & politici: verba Græca sunt, Lati-
 nis auribus non inaudita. In sermone sunt regulæ, quæ ad
 emendatam elocutionem faciunt, quæ est grammatica. Sunt
 quæ ad aptationem consentaneæ orationis rebus, personis,
 locis, temporibus, quæ est rhetorice. Scrutatio illa & rerum,
 & verborum, & authorum veteris memoriæ, obseruatio
 atque annotatio eorum diligens, quæ grammaticæ est con-
 iuncta, Philologia nominatur: & qui eam præstat; philolo-
 gus. Vtus vitæ, exempla maiorum, cognitio præsentium
 faciteum, qui Græca voce polyhistor dicitur, quasi multi-
 sciens: nobis sit sanè honestiore nuncupatione prudens: &
 eius tractatio, prudentia. Sequuntur aliarum instrumenta,
 geometria, arithmetica: quarum callentes sunt geome-
 træ, & arithmetici. Tum de inuentione probabilita-
 tis, inuentor: de censura inuentorum, censor. Musicus ver-
 satur in musica: in poesi, poeta. In rebus diuinis & sacris
 vel consideramus, quantum licet mortali, sanctam illam na-
 turam, vel ea, quæ nos ad illam adducunt, nempe eius præ-
 cepta, & viam: qui circa priora versatur, theologus, qui cir-
 ca secunda, theonomus appelletur. De his duobus aliàs,
 nunc de prioribus disseramus, quemadmodum tradenda
 singula, atque excipiēda existimemus. Cognoscenda sunt ex
 libris
 libris

Historia
 naturæ.
 Diætā.

Medici-
 na.

Ethice.

Oecono-
 mia.

Politica.

Gramma-
 tica.

Rhetori-
 ce.

Philolo-
 gia.

Polyhy-
 stor.

Geome-
 tria.

Arithme-
 tica.

Inuentio
 probabili-
 tatis.

Censor.

Musicus.

Poeta.

Theolo-
 gus.

Theono-
 mus.

De libris
 libris

libris omnia: nam sine libris quis speret se magnarum rerum scientiam consecuturum? Si quidem Dei afflatus per paucos docet: & quos docet, iis solum ea perhibet, quæ maximè sunt ad sempiternam illam felicitatem necessaria. Videlicet tanta numinis indulgentia per quam rari præbent se dignos, hoc est idoneos: nec fas est ut diuini magistri doctrina ad exhibenda hæc humilia sese demittat. Itaque studio suo homini vel libris est utendum, vel qui locum librorum expleant, magistris, aut restat utique ut harioletur. Sed sicut in vnaquaque re obseruationes infinitæ sunt, neque est enim res vlla tam exposita sensibus, quæ satis non sit ad multa ingenia diutissime exercenda: ita libri ad immensum numerum excreuerunt, singulis quæ vel ipsi animaduertissent, an notantibus, vel quæ essent ab aliis prodita, compilantibus: ut iam non dico de multis artibus ac scientiis, sed nec de vna aliena, quæ scripta sunt monumenta, iis legendis vita suffecerit, nedum intelligendis. Seneca auctor est negare Cicero nem, si sibi vita duplicetur, suffecturam eam percurrendis Lyricorum vatum carminibus. Quod si illa omnia, quæ à præcis illis philosophis, historicis, oratoribus, poetis, medicis, theologis sunt ædita, peruenissent ad hæc ætatem, nihil esset nobis aliud habendum domi, quàm libri: in libris fuisset sedendum, libri fuissent calcandi, incurrere in aliud non possent oculi, quàm in libros. Etiam ut nunc quidem est, non paucis terror incutitur, & odium studii: quum offeruntur eis in quaque disciplina inexhausti laboris volumina. Despondent actutum animos, qui ea intuentur: & miseri intra se queruntur, quis leget hæc? Quibus de causis in vnaquaque arte ac peritia libri debent assignari, qui enarrandi sunt in scholis, qui secreto studio legendi ac euoluendi: ne æuum adeò breue ac fugax in superuacaneis, & non raro noxiis quoque consumeretur: & prius auolaret, quàm ad frugifera veniretur. Hoc qui faceret, magna scientiarum notitia & acrimonia iudicii fretus, nã is mea sententia ingens in vniuersum hominum genus beneficium conferret. Nec contentus esset libros nota quadam insignisse, sed ex libris loca etiam indicaret vnde singula essent petenda. Quod nos quadam ex parte facere aggrediemur: quo successu, non multum laboro, certè optima voluntate, & qua multorum ingenia excitabimus, eorum præsertim qui beneficium hoc

prolixius & cumulatius præstare poterunt nationi studiosorum, siue maiore mētis vi instincti siue cognitione rerum vberiore instructi. Equidem neque hoc, neque vllum aliud bonum inuidebo generi humano, à quocunque proficiatur: & me in postremum, aut etiam in nullum reiici locum iucundissimum mihi erit intuenti profectus humanæ sapientiæ: qua sapientia si quo alio tempore, certè hoc isto plus quàm credibile est, mortalitas nostra indiget, collapsa in altum flagitiorum ac scelerum. Persecuturum me scriptores omnes legi dignos non est fiducia, ac ne possem quidem impeditus non tam eorum turba, quàm vel ignorantia, vel obliuione mea. Libertatem hanc consuletis boni, memores remesse studiis maximopere conducibilem, duntaxat quod non tanti oportet æstimari meam censuram, vt ea satis sit ad mouendum ordine scriptorem vllum in simæ classis, tantum abest vt primæ. Itaque de singulis artium verba faciemus, & quemadmodum videantur nobis tradendæ, & quid in quaque earum bene ac vtiliter existimemus ab scriptoribus proditum. Ante omnia quandoquidem necessitates sunt in vita variæ, crebræ, & per momenta singula aliæ aliis succrescentes, vt nobis rectè expendentibus nullum super sit tempus ad ludendum, referendæ sunt artes non ad inane aliquam delectatiunculam, sed ad vsum. Rectè Galenus artes illas nuncupari non patitur, quæ vtilitatis nihil adferant vitæ. Quare tametsi nonnullarum artium finis est, sicut ostendi, contemplatio, ea tamen sui ipsius finis esse non debet, sed vltcrius in vsum aliquem progredi. Quòd si arti alius non est propositus scopus, certè alium esse conuenit artificis. Contemplatio naturæ immensa infinita est, cuius alto si quis se credat, nec quòd cupit perueniet, & amittet vitæ fructum omnem, nisi quæ studio erit consecutus vel ad vitæ comoda, vel ad suspectum atque admirationem authoris traducat. Quin etiam in vita hac contemplatio Dei, qua mirabilius dicit nihil potest, nihil amplius, aut præstantius, ad vsum est tamen aliquem conuertenda, vt accendamus, vt rapiamur, vt coniungamur illi. Admonebimus itidem nunc velut in vestibulo, quoniam quidem consuetudinem scelerum supra modum adoleuit, humana malitia, multum inualuerunt prauæ animi affectiones, vt purius tradantur artes, simplicius,

pliciùs, minùs infectæ, ac imbutæ vafricitæ, atque imposturis, vt quoad eius fieri valeat, veræ illi ac germanæ simplicitati Christianus populus reddatur: & pauciores habeant disciplinae omnes icintillas, quibus succedantur animi, vsque ad grandia per seiplos & sæua incendia parati. Elimata est nimium malitia, & ad cotem prauitatis iudicium exacutum, nihil opus est maiore acrimonia, sed potius tanquam retensione quadam: non quo imprudentes fiant homines, sed vt synceri magis ac simplices. atque ea de causa prudentiores, non astutiores: eò enim futura est. **C**ausa nostra beuor, quò minus contaminata fraudibus & captationibus, similis priscorum hominum, quos animorum rectitudo, & simplicitas diuinis colloquiis dignos reddebat. Adde quòd disciplinae breuiter ac puræ ostensæ acumen, iudicium, prudentiam, còmunium rerum vsum adiuuant: longa earum tractatio retundit vim mentis, & molestissima est: de qua in concione viri sapientissimi scribitur: In multa sapientia multa est indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem.

Hoc loco iustissima quæstio occurrit de libris prophano-
rum hominum nempe Gentilium, Agarenorum, Iudæorum
legèdos eos censeam, an ne reici in totum oporteat? quippe
in quibus est multum malitiæ ac fraudum, ad omnesque ani-
mi motus incòultos ac facinorosos plurimum veneni. Gra-
uior quæstio, & cura dignior, quàm quiuis facillè arbitretur
de qua nihil possit semel in vniuersum dici. Positum est à
nobis paulò antea nullam cognitionem rerum obesse pieta-
ti. Gentilium opera bene lecta nihil prorsum nocuerunt ex
Græcis Origeni, Iustino, Basilio, Nazianzeno, Chrylосто-
mo: ex nostris Tertulliano, Cypriano, Lactantio, Hierony-
mo, Ambrosio, Hilario, Augustino, Gregorio, Isidoro, Tho-
ma: quibusdam etiam vehementer posuerunt, vt Augu-
stino Ciceronis Hortensius. Nocuerunt multis veluti Lucia-
no, Iuliano Cæsari, Pomponio Laeto, Domitio Chalderi-
no, Codro Vrceo. Multi in se experiuntur pietatem suam ab
illiusmodi literis aliàs vegetari, aliàs hebescere. Quapro-
pter necesse est libros illos ceu latum quendam esse agrum,
in quo herbæ proueniant partim vtilis, partim noxiæ, par-
tim ad delicias paratæ, vel ornamenta, vt flosculi quidam
bet vtilia. Habent vtilia contemplationem atque inuestigationem na-
turæ

Quæ ha-
bet vtilia.

turę rerum ad dapes, ad valetudinem, ad totam vitam: habent mathematicas disciplinas ad multa conducibiles. Habent antiquitatis & omnis memorię cognitionem, exempla tot dictorum, & factorum, acutę, graniter, festiuę, sanctę, quibus excolitur prudentia, atque adiuuatur: totam denique illam, quę encyclopedia dicitur maximę commoditatis ad vitam, in qua quę obseruassent, atque animaduertissent diligenter consignata posteritati reliquerunt. Quo fit vt homines quamlibet ingeniosi non tam in multa vigore mentis possint peruadere si sint indocti, quàm qui mediocri sint ingenio & doctrina præditi: his enim velut subsidio sunt multi: illi verò vt maximi sint ingenii, certę singuli sunt, & soli. His accedunt quę ad eandem faciunt prudentiam, veri & inueniendi, & iudicandi instrumenta. Adferunt insuper acutas, & magni momenti insectationes vitiorum, virtutum laudes, quibus vti nobis licet ad rem nostram, & contra nostros vitiosos. Habent præterea dogmata & sententias maiore quadam incitatione naturalis boni excusas, quę in vsum nostrum traducta, ingentia præbent nobis ad res multas adiumenta. Habent postremò ornatum omnem, cultum, elegantiam, splendorem sermonis. Admiserunt tamen his tam salutaribus perniciose non pauca, & quasi venenū melle, aut suauissimo vino temperant. Scrupulos, & suspiciones de rebus pietatis, quòdque est præter cætera pestilentissimum, derisum etiam apertum, & nonnunquam insectationem quoque: quum lusciosi, ac infirmi oculi intendere in tantum fulgorem non sustinerent. Tum multorum vitiorum laudes, vt superbix, irę, crudelitatis, admirationem atque adorationem potentix, opum, voluptatum: enarrationem eorum vitiorum, quę commemoratione sola audientes cõtaminant: vt libidinis, vltionis, vani decoris. Aperiunt scholas versutię, fraudum, imposturę. Vnde necesse est animo, velit, nolit, multum doli & captionum adhærere, quas in occasione exerceat. Nam vt eorum curę ac cogitatus ad ambitionem referbãtur, vel quęstum, ea sequebantur, modò per quę vel pecunia parari, vel honor posset. Ei qui scit esse damnosa hæc, quique ea cognoscit, fortassis nihil foret periculi per hæc ingredi, & quę viderentur, decerperę: quin sapientes viri haud secus no-

Quę mala.

xiis vtuntur interim contra noxia, ac periti medici venenis contra venena. Sic illi cōferunt hæc cum nostris ad demonstrandam & illorum impuritatem, & excellentiam nostrorum: vt collatione tenebrarum illustrior appareat nostra lux. Denique omnibus bene vtuntur vel pro se, vel contra illos: vt qui nostrates aduersum gentes scripserunt iugulantes eos suo ipsorum gladio: quorum catalogum Hieronymus exponit Magno oratori respondens, quem Calpurnius Lanarius subornarat. Idcirco Iulianus apostata, quum maximè persequeretur Christianos hæc eos liberales vetuit docere: ne scilicet de aquila pennas euellerent, quibus aquilam cōfigerent: qua imagine vsus esse illum aiunt, quum se suis artibus imperitum depræhendisset. Periculosa sunt hæc curiosis: quales illi sunt; qui non dubitant cicutam gustare, & experiri cuius sit saporis, id quod hominem extinguit. Item imperitis, incautis, qui dextere vti nesciunt. Esset omnino consultissimum propter infirmitatem & tenebras nostri ingenii, hæc esse repurgata, vt nulla occasio nocuementi foret reliqua: vel vt in iis demum campis versaremur, in quibus solæ herbæ utilitatis cuiusquam, aut honestæ voluptatis crescerent à probo & prudenti agricola illhic satæ, ex tutis viridariis sanctæ religionis desumptæ, aut quæ conuenirent, ex periculosis agris huc translata, tanquam thesauro Aegyptiorum ad ornatum templi conuersi. Quamto & fructuosius & iucundius hic in nostris pratis spatiamur, vbi nullas nec ab herbis, nec à serpentibus insidias metuimus, quam illa Asia, aut Africa inter suspecta & periculosa. Sanctus Ambrosius sapienter ac piè, opus Ciceronis de officiis, quod plenum esset bonarum rerum ac vitæ conducentium, ad pietatem nostram transtulit, tutius iudicans hauriri illa de Christiano pectore manantia, quam de Gentilitio. Intelligentia ac peritia mali paucis prodest, præsertim si quem admodum malo illo vti possimus, ostendatur cum aliqua nostra vel oblectatione, vel vt vulgo solemus loqui, utilitate. Hac de causa infirmitatem nostram reputans Dominus, cum occultas & fraudulètas dæmonis insidias, vetuit ne quid penitus nobis esset cum illo commercii: fortassis aliquibus posset esse citra damnum, sed commune periculum in commune prohibetur. Itaque nemini bono viro arbitror in dubium

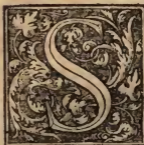
bium venturum, quin præstet vel à Christianis accipi doctrinam Christianam Christianè traditã, vel ex monimentis impiorum resectis iis, quæ integritati bonorum morum possent officere. Quod perfici si non potest, saltem præeat viam vir aliquis non solum eruditione præditus, sed probitate etiam ac prudentia, cui nos credamus tanquam duci, qui à periculis dimoueat vel tacitè extra significationem periculi, ne curiosorum cupiditatem irritet, vel quibus conueniet, apertè demonstret, quod malum delitescat: & percognitis eorum, quos ducit, inueniis, tantum cuique permittat, quantum censebit expedire. Hunc in modum accipietur in connubium Gentilis fœmina resectis vnguibus & capillis iuxta ritum filiorum Israël, sicut Diuus Hieronymus interpretatur.

*

LIBRI PRIMI DE TRADENDIS DISCIPLINIS
FINIS.

e

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS
VALENTINI,
De tradendis disciplinis,
Liber Secundus.

De loco
Acade-
miæ.

SEQVITVR iam vt dicamus, quæ, quomodo, quatenus, à quibus, quo loco sint tradenda singula. In omnibus illud potissimum spectandum vt sincere exhibeatur institutio, ne probi mores vel corrumpantur, vel utique retardentur & hebescant.

Primum omnium de loco video dicendum, nam is in constituenda schola primus etiam solet prospici. In quo hæc considerari conuenit, cælum vt sit salubre, ne subinde profugiendum sit scholasticis luis metu perculsis. Alexinum philosophum Eliensem quòd in loco doceret insalubri, tum in rerum multarum, quæ vsui erant necessariae, penuria, discipuli deseruerunt omnes: & quidem, quum vehementer probaretur, ac placeret. Sed nec minùs vernantem, aut amœnum elegerim, qui scholasticos ad prodeundum sæpe sollicitet, nisi fortè delitiosis disciplinis sit danda opera: vt poëticæ, musicæ, historiæ. Hanc cæli grauitatem arbitror electam fuisse à Platone in academia suburbano Attico. Nam si omnino insalubritatem est secutus, parum ipse cõsiliium mihi suum probarit. Sanos enim necesse est eos viuere, qui bonam & diligentem operã nauaturi sunt studiis doctrinarum. Spectatur dehinc, vt suppetat alimenterum & copia, & utilitas: ne felicia ingenia in tenuitate fortunarum cogantur renuntiare literis, quibus vacarent magno & suo, & multorum bono: præsertim quum disciplinas sæpius iuuenes sectentur in re modica, quàm opulenti, quos vanitas fortunæ ad longe diuersa studia traducit, venationis, eorum,

equorum, belli, lusionum, libidinis, & voluptatum omnium, ad quas adipiscendas arbitrantur se in diuitiis aptissimam habere facultatem.

Sit item locus separatus à frequentia, & potissimum opificum, qui strepitum & magnos ædunt sonos in opere: quales sunt fabri, & lapidicidæ, omnes denique qui malleo vtuntur, quique rota & torno, & pectine textorio: nec sit tamen omnino infrequēs, ne testibus ac velut spectatoribus careant flagitiorum, si quibus sint dediti: idcirco graues esse incolas atque incorruptos velim, quos scholastici reuerentur: non caupones, non malignos, qui ad prauas artes impellant: nō sordidos, & exigui lucri captatores: illiberales enim reddunt studiosos ac sordidos, & quales sunt qui Græco verbo *μικρολόγοι* nominantur, quo nihil est sapientiæ inimicius. Procul etiam à comitatu regio, & puellarum vicinia: alteri otio ac malis artibus inuitant rudes animos, & pertrahūt facile teneros, ac in quiduis flectiles: alteræ forma alliciūt ætatem blando illi malo obnoxia. Consultius esset extra urbem constitui gymnasiū, præsertim si vel ea sit maritima, vel mercimoniis dediti incolæ: modò ne locus caperetur, quo ex urbe consueffent otiosi deambulare animi gratia. Nec publico itineri adiaceat, ne animi scholasticorū nouitate cōmeantiū auocētur ab opere instituto. Non in regionis limitibus, qui solent bello infestari: ne is metus non sinat quietos in studia stendere. Statuatur in vnaquaq; prouincia Academia communis illius. Prouinciā definitio, no limitibus naturæ, nempe montibus, vel amnibus, vel mari, sed ditione ac principatu: ut iuuenes si limites claudantur vicino bello, vel cū suo periculo, & suorū cura, atque anxietate, in alieno regno studeant, vel cogātur bene cœpta studia magno cum dispendio intermittere. Nemo sit admiratus ea cura locum quæri, vbi nascatur & adolescat sapientia, quum tam anxie locum prouideamus apibus daturis mel, pretii quāto infra sapientiam?

Sed maxime omnium ad locum faciūt homines: ideo magistri non modò sint ea doctrina, vt possint bene instituere, sed habeant tradendi facultatem, ac dexteritatem. Mores sint in eis puri. Prima est ea cura, nihil vt dicant, aut faciant, vnde in auditorem malum possit exemplum transfundi: neu aliquid, quod tantum non sit imitari. Si quid vitii habent, vel laborēt omnino seponere, ac tollere, vel quod secundum

Magistri.

est, licet grandi interuallo, præsentē auditore diligenter ad strenuè abstineant: nam hunc oportet se ad magistri exemplum componere. Nec probatis tantum erit moribus, sed prudens quoque: tum ingeniū habeat accōmodum ei, quam profitetur arti: atque ei generi auditorum, quos in disciplinam recepit, quò melius tum ipse tradat, tum illi percipiant: ut grāmaticus ne sit rabiosus: non pertinax medicus, quiq; melius dicenti nolit cedere: non moralis philosophus arrogans, & flagitiorū manifestus. Prudentia vitæ totius rectrix. maximas validissimāsq; habet vires & ad rectè artes tradendas, & ad vitia emendanda, & ad repræhensionem, & castigationem, quum est opus, & quatenus: multum enim efficiunt hæc suo loco, suo tempore, suo modo adhibita: intempestiva autem omnia odiosa, atq; inefficacia sunt. Bonus sit magister, & literarum amans: nam quia studiosus, libenter docebit, ut se exerceat: quia bonus, ut alius proficit. In discipulos affectu erit patrio, ut illi sint ei filiorum loco, nec quantum ab illis aut à professione redeat, spectabit. Nunquam bene traditur disciplina, quæ venditur: quod in primis vitauisse Socratem Xenophon est author in commentariis.

Duo vitia ab omni eruditione, atque eruditissimè pellenda, auaritia, & honoris cupiditas: quæ simul artes ab eruditione repellenda. corrumpunt, simul literatos ac literas adducunt in contemptum. Adigunt enim doctos homines ad indignissima, nempe ut subscribant sententiæ absurdæ, atq; imperitè sentientis: ut in disciplinam atque ad honores doctrinæ admittant dehonestamenta artium, ut pertinaciter stent pro falso: malintq; inuerti, ac perire omnia, quàm fateri sese victos, aut aliquid ignorasse: ut ea denique faciant, dicant, quæ rant, venentur, non quæ doctrinā adiuuent, ac mores, sed per quæ pecunia, vel gloria comparetur. Hinc fraudes, rixæ, periuria, odia, postremò sectæ impotenter defensæ. Quomodo discipulos reget, qui laudem ab iis, vel pecuniam sperat? Ergo omnis quæstus occasio reuellatur ab scholis. Accipiant doctores salarium de publico quale cupiat vir bonus, fastidiat malus: ne si amplum sit, imperiti & mali eò se insinuent lucri cupiditate: probi ac eruditi qui ambire vel nesciunt, vel nolunt, excludantur. Nihil à scholasticis accipiant, ne illos captent. nève propter spem mollius ac indulgentius habeant. Nec alimenta sua discipuli à magistris emāt, sed hebdomadatim

domadatim eligatur vnus ex sodalibus, qui sit velut archi-
 trichinus. Is curet diebus singulis emēdas epulas: exacta verò
 hebdomade, subducta ratione, conferant symbola, addito
 quod præbeatur ministris pro opera. Cibus sit parabilis, pu-
 rus, concoctus facilis: præstant hæc & lanum corpus, & inge-
 nium vegetum. Omnis item iactantiæ, arrogantia, ostenta-
 tionis occasio tollatur. Idcirco raræ sint disputationes pu-
 blicæ, in quibus non eruitur veritas: nam nemo veriùs di-
 centi assentitur, quæritur modò laus ingenii, vel peritiæ: in
 qua contentione laus crescunt rixæ, & conuitia, & simul-
 tates, quòdque sceleratius est, ingenium contra veritatem su-
 mit arma: & ad eam subuertendam cuniculos omnes agit, &
 machinas quasunque potest, admouet, vt velit veritatem ab
 se superari, ac prosterni, non se veritati summittere: quæ pu-
 gna adeò nefaria ac impia bonos viros nõ decet, minus Chri-
 stianos, quorum affectus purissimos esse conuenit, & obse-
 quentes veritati, qui est Christus ipse. Postremò ex illis dis-
 putationibus cauillosiores ac peruicaciores discedunt mul-
 ti, doctior vtique aut melior nemo.

Gradus honorum in academia an erit satius nullos esse
 omnino, iuxta verbum Domini: Nolite vocari rabbi: vnus
 est magister vester: vt sit potius temporarium quoddam
 docendi munus, quàm perpetua dignitas? an præstabit esse
 aliquos ad discrimen imperitorum hominum, ne hi omnes
 metiantur eadem vel approbationis vel reprobationis de-
 cempeda? Nam illud Christi dictum, ad cælestem pertinet
 doctrinam, cuius ille est magister vnicus. Ita non quod in
 abusus abiit videtur prorsum tollendum, sed corrigendum,
 ac sanandum. Nullæ sunt satis bonæ leges, si eas malitia ho-
 minum velit ad obsequium suarum cupiditatum detorque-
 re. Sanciendæ nihilominus sunt quantum quidem fieri pos-
 sit, optimæ. At verò ad eos honores pauci admittantur, ne
 res amplissimi pretii vulgando vilescat: tum quia multorū
 crescit arrogantia, qui specie dignitatis turgidi recusant à
 doctioribus discere. Ideo consulit diuus Iacobus, ne velint
 multi magistri fieri. Detineantur omnes in quaque disci-
 plina certo quodam tempore ac legitimo, ne leuiter quis de-
 gustata eruditione, sese pro absoluto instituto vèdicit, quiq;
 periodum confecerit, vt aiunt in Græcis certaminibus. Ad-
 datur aliquid temporis tardiusculis, non enim vnum esse o-

Gradus
honorū.

plinis obscura esse ac incerta: furiosumque esse odisse fratrem propter id quod non magis compertum est tibi, quam illi: tantum nescio quæ verisimilitudinis lux aliis plus paulò, quam aliis affulget.

Professores eligentur non ab scholasticis, in quo per- **Electio**
multum valet ambitus vel gratiæ, vel pecuniæ: nec ab illis v- **professo-**
tilissimi præponuntur, sed gratiosissimi: & maximè popula- **rum.**
res, ac blandi, aut qui plurimum vel dederunt, vel promise-
runt: aut à quibus licentiam sperant. Quantò minùs pro-
bo, quod in nonnullis æri academiis intelligo, vt eadem ho- **Concur-**
ra duo de eodem argumento doceant, quos illi vocant con- **rentes.**
currètes: quo verbo nullū audiui vnquam appositius: nam
concurrunt planè, & congregiuntur, & pugnant conuitiis,
amarulentia, rabie. Seruitur auditorio tanquam scenæ: cui
non placet vir melior, sed histrio melior. Neque enim iudi-
care auditores de eo possunt, quod ignorant. Hinc consigi-
tur magno auditorū applausu, quibus est pugna illa ad spe-
ctandum iucundissima. Perit respectus omnis & reuerentia
præceptoris, atque hinc philosophandi tranquillitas, & stu-
diorum profectus. Assuescunt tam magistri, quam discipu-
li inuidentiæ, iracundiæ, virulentæ linguæ, impotentæ fa-
ctorum, ac dictorum, & aliis vitiis bono viro vehementer
indecoris: vnde ad rempublicam, ad rem priuatam, ad con-
silia, deniq; ad omnem vitæ functionem & ignari veniunt, &
inepti, ob affectus perpetuò tanquam in fera bestia irrita-
tos. Quapropter deligantur professores, & approbentur nõ
turbæ imperitiæ ac inconditiæ suffragiis, sed à paucis ex aca-
demia de eruditione ac vita spectatis.

Iam verò quum ad scholam deducetur puer à patre, osten-
datur patri non literas debere quæri velut instrumentū, quo
paretur otiosus victus: indignū esse id præmium labore tam
præstanti: quam sententiam si ipsi re ac vita expresserint, fa-
cile credent alii veram esse. Nam contrà, quam tandem ha-
bebit pater de prudentia & sanctitate filii sui spem, qui ma-
gistrum, id est, exemplar filii, vel imprudentem viderit, vel
malum? Declaretur ei literarum finem esse, vt sapientior fiat
iuuenis, ac inde melior. Maneat puer in pædagogio vnum
aut alterum mensem, vt ingenium illius exploretur. Qua-
ter per annos singulos in locum aliquem secretum magistri
conueniant, vbi inter se de ingeniis suorum sermociñetur,

Primus
ingressus
pueri in
scholam.

ac consultant:& ei quenque applicent arti, cui quenque idoneum videbunt. Apollonius Alabadenſis dicendi magiſter, vt ſcriptum eſt à Cicerone, quum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non poſſe Oratores euadere, operam apud ſe perdere, dimittebaturque, & ad quamcunque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere, atque hortari ſolebat. Faciant idem gratuiti doctores, quod mercenarius, quod rhetor, philoſophi, ac Theologi, quod gentilis. Chriſtiani ne ſinant illum tempus apud ſe, ac pecuniam perdere: nihilque aliud quæri literis, quàm dignominiam, & ſeminarium errorum, & tanquam beſtiam laceſſitam immitti in ciuitatem. Hæc ſi ſiant, non aliter venerabuntur indocti doctos, quàm diuos è cælo delapſos: & eorum academias, vt ſancta loca, & ſacri horroſis plena, quæ numine inhabitentur, vt quondam Heliconas & Parnafſos. Quàm indignum reputanti videatur, nos propter noſtros mores ac noſtras ineptias rideri ab imperitis, ac contemni, idque quod grauiffimum eſt, non iniuria nobis accidere? Enimuero ſerendum non eſt moderatioribus eſſe plerunque affectibus agricolas, & ſutores, & carpentarios, & homines de ima plebe, quàm eruditos complures. Ad cuiſmodi ſcholam non ſolum deducerentur pueri, ſed ipſi etiã ſenes tanquam ad portum ſe reciperent fluctuati in magna ignorantia ac vitiorum tempeſtate: omnes denique attraherent maiestate & auctoritate quadam: plũſque apud auditores proficerent fide, ac ueneratione ſui, quàm plagis, ac minis. Acutiſſimus erit ſtimulus ad ſtudia, & ad parendum præceptoribus graue pondus admiratio ingenii, ac morum. Hæc eſt vera academia, ſcilicet conuentus, & conſenſus hominum doctõrum pariter & bonorum, congregatorum ad tales reddendos eos, qui illhuc diſciplinæ gratia uenerint. Neque enim ſatis eſt vnum aut alterum in ea eſſe bonum, ſi ſint mali multi: numero & cõſpiratione & audacia mali ſuperabunt bonũ, quemadmodum videmus paſſim contingere: atque ad eum tranſibunt diſcipuli, quiſquis plurimum indulſerit ſuis.

Academia quid.

Domine, an foris doforis? Si qua talis eſſet academia, qualem depinxi, utique cedi pueri. multo eſſet uiliſſimum illhic inſtitui, etiam extemplo à late, ubi optimos mores ſtatim imbiberet, mali autem mores eſſent ei noui, ac deteſtabiles: ut ille qui apud Platonem educatus,

Quæſitum eſt ubi melius doceantur pueri, domine, an foris doforis? Si qua talis eſſet academia, qualem depinxi, utique cedi pueri. multo eſſet uiliſſimum illhic inſtitui, etiam extemplo à late, ubi optimos mores ſtatim imbiberet, mali autem mores eſſent ei noui, ac deteſtabiles: ut ille qui apud Platonem educatus,

educatus,

educatus, quum iratum videret patrem, admiratus vehementer, ac offensus, nihil se vidisse apud Platonem tale affirmavit. Sed ut nunc sunt academix, maior est deliberatio, quam quis credat. Potest enim consultari de domo, de patria, & extra patriam.

Ante omnia assuefaciendi sunt pueri bonis rebus delectari, atque eas amare, tristici malis, ac eas odisse: accommodentur tamen opiniones illorum captui: nam non statim summa illa & absoluta apprehendunt. Res est consuetudo dulcissima, & opinio illa ætate acceptæ, diutissime nos in reliquum vitæ prosequuntur, atque eo magis, si procedente ætate rationibus affigantur, & confirmantur. Ad hæc sunt pueri naturaliter simii, imitantur omnia & semper eos præcipuè quos propter auctoritatem, & quam illis habet fidem dignos imitatione iudicant, ut parentes, nutritios, magistrorum, pædagogos. Itaque multorum indolem corruptam ab aliis accepimus, à quibus correptam oportuerat, nempe ab istis eisdem quos modò nominavi.

Magnam esse patri curam de filii moribus cõuenit, tantò Patri curam
maio rem quàm de hæreditate, quantò pluris sunt mores. Et ra erit de
siue hæreditatē relictorus est aliquam, siue nullam, prima est filii mo-
habenda probitatis ratio, imò nihil est hæreditate opus, sed ribus.
virtute: nam fortunas celeriter, & parabit bonus, & dissipabit malus. Dominum quoque rationem de liberorum educatione à parentibus reposcere quum natura ipsa per se loquitur, tum nos mysticæ literæ exemplis ac præceptis docet. Ergo si non alia de causa, certè ob hæc quæ est maxima de filio noscat se pater, & domum, ac familiam totam, præsertim quum de filii institutione deliberat, etiam si omni alio tempore ignoret. Si viderit esse, qui pueri cereum ingenium fingant in peius, amoneat, si potest commodè: sin secus aut nec ipsi est, nec in familia habet cuius mores possit puer cū laude exprimere, foras illum ad eam rem mandet. Sic Romani olim filios suos ad senem aliquem mittebant principem virum, grauisimum, & sanctissimum disciplinæ gratia. Quemadmodum Cicero deductus est ad Q. Scæuolam tanto maiorem ac præstantiorem genere, dignitate, opibus. Nam senes nõ aspernabantur eam curam, quam videbant vtilissimam esse, ac cum primis necessariam suæ reipublicæ: quæ respublica non alia esset post ipsos futura, quàm quales ipsi pueros illos aut ado-

lescentes reliquissent. Nunc ut paucos ac propè nullos tangit cogitatio cōmunis boni, ita munus hoc omnes fastidiūt, minimè profectò fastidiendū, sed vehementer imprimis pro patriæ pietate appetendum, & complectendum, quæ hoc tempore quid sit apud plerasque nationes ne intelligitur quidē, adeò sibi quisq; vni viuit, & valet. Ergo pater si potest pædagogum asciscat filio sanctum virum, & incorruptum: ab eo doceatur, si is sit, qui docere possit, modò ne solus: minùs enim proficiet, ut Quintilianus ostendit. Si parare omnino non valet, aut nō talem, à quo possit bonam institutionem accipere, aut si condiscipulos non habet, mittat ad gymnasium ciuitatis publicum: & deligat sibi propinquum, aut affinem, aut necessarium aliquem, ad quem subinde puerū mittat: à quo ille studiorum rationem exigat, & mores formet. Sed in gymnasio eos habitare minimè placet: non enim illhic adeò alūtur salubriter, nec tam instituuntur liberaliter, ac domi: si modò non animo parentes sint despicabiles homines, & sordidi, ac flagitiosæ vitæ: vel qui filiorū indolentia proiectissima indulgentia corrumpant. Nam qui ob educationē comem, officiosam, ingenuā pueros suos ad pædagogia quædā mittunt, vehementer sunt animo falsi: quippe magistris ferè in illis sunt auari, sordidi, spurci, tum morosi, difficiles, iracundi, sensu peruersissimo, interdū etiā, si Deo placeat, mulierculæ. Pueri verò inter se, quoniam non omnibus quæ agunt, præesse potest magister, alii aliis authores & exemplo sunt ad obscœnitates, & prauas quasdam opiniones de rebus. Ergo exeunt illhinc adolecentes, quales nec intueri quisquam in conuictu possit absque nausea, nec perferre sine odio. Mitti verò ad publicam academiā, ut nunc quidem sunt hominum mores, non passim expedit.

De academiā.

Principio explorandum est in patria ab amicis, qui nosse id queant, ingenium, sit ne eruditioni satis idoneum. Ipse de se multa quotidie præbebit indicia. Hinc an eruditione probe vsurus. Nam nihil est peius, quàm abusus bonarū rerum: & eruditio instrumentum rerum maximarum converteretur ad scelera ingētia in animo prauo posita. Meritò Quintilianus potiorē sibi causam videri ait viuēdi honestè, quàm vel optimè discendi. Ex malis atq; ineptis rari in bonū vertuntur: contra potius naturæ degeneratione multi ex bonis mali fiunt. Mutantur enim homines à sodalibus, quos habēt
charis

charissimos affrictu quodam velut contagione, dum nihil sustinent illis refragari. Mutantur gustu voluptatum, mutantur denique quod corpus semper in animum incumbit, atque cum pondere suo deprimit, nisi magnis præceptorum, & rectæ exercitationis tibicinibus sulciatur. Qua de causa dictum est à Solomone, incertum esse cursum adolescentis. In academiis publicis ipsa ætas advitia proclivis impellitur vel à sodalibus & amicis perditis, vel prava quapiam animi libidine: atque ubi semel coeperit ruere, quicquid sit obivium, prætrudunt, ac secum lætantur deoluere. Si præceptores habeant, aut pedagogos acres, ac in officio sedulos & vigilantes obdurant ad verba: & verbera: quæ iam ex consuetudine ducunt pro nihilo: ad quæ perferenda vel stimulantur à sodalibus, vel à dulcedine voluptatis. Hinc odium pædagogi tanquam obicis votorum: & ubi se paulò solutiorem conspiciat, asperum se præbet monitoribus, ut inquit Horatius. Tenetur non in officio, sed in officii quadam simulatione: in qua manere cum cogit metus pessimus officii custos: qui ubi in animo inualuit, reddit illum mancipium nequam: nam pulchritudine virtutis adductus nihil agit, aut quod secundum est, licet non proximum, spe laudis. Ergo non ponit operam in literis, nec id quod agere videtur, agit: sed præsentem corpore animus ad desideria sua peregrinatur: qui etiam corpus secum eodem rapit, si paulum modo metus abscedat. Nec secus quàm novus pullus perpetuò conatur excutere & frenum, & stratum, & sessorem. Quòd si quæ ratione pædagogum aut institutorem queat à se dimouisse, præclaram videtur sibi nactus victoriam, & liberatus graui seruitute: quod gaudium ipsius? quæ gratulationes, & applausus sodalium perditorum? Tum vagatur, tum errat solutus in licètia omnium flagitiorum: & impingit ad omnes scopulos voluptatum, non aliter ac naus in summa fluctuum tempestate fracto clauo & gubernatore summerso. Grandiusculi adolescentes non cohibentur in academiis à preceptoribus, & magistris laudorum: scilicet non audent hi, ne mutent gymnasium, & aliò transferant vilem quæstum: quantum minus si sint diuites? Prædam enim suam plerique doctorum spectant, non institutionem discipuli. Quibus ex rebus præter corruptum adolescentis animum, & mancipatum flagitiis, quod est grande ac præcipuum malo

rum

rum, hæc etiam sequuntur non exigua. lactura rei familiaris pauperis patris, & cui fortasse alii sunt sudore suo liberi nutriendi. In hunc enim de sua tenuitate largus est pater, quem alit blandè, ac fouet tâquam senectutis suæ baculum, & familiaris totius columen: & magno olim cum scœnore cõpensatum iri fratribus ab isto sperat, quod in præsens illis detrahat, ad faciendum huic vni otium studiorum: ita longo post tempore, & consumptis pecuniis, apparet ratio, ac spes omnis senis parentis inanis & cassa. lacturæ numerorum accedit iactura temporis irreparabilis: elabuntur optimi vitæ anni, & institutioni aptissimi sine fructu. Crescit ipse, & cum eo ignorantia, atque odium discendi. Nec qui aliquando fuit scholasticus, id est dominus, & liber, demitti se patitur ad artem aliquam sellulariam, aut quæ manuum opera constet. Redit domum agrestis fera atque incondita, stipatus inscitia, arrogantia, inciuilitate, in educatione, sordibus, animo ad libidines & flagitia proiectissimo, interim quoque ex vita illa in obscœnitatem omnem solutissima morbis confectus. Excusserat prius quàm è schola egrederetur, pudorem omnem ac verecundiam præceptorum primum, mox parentum, & necessariorum, & patriæ totius, tum propter diutinum vsu peccandi, qui ex pectore sibi addicto omnem virtutis respectum eiicit, tum quod ex patria à suis omnibus amantissimas ac reuerentissimas sæpe lites accepit, quæ ad eum tanquam ad virum præstantem eruditione scribebantur. Quòd si admoneantur meliorum, reluctantur, & spernunt alios tanquam rudes atque imperitos, nec ferunt se ab his moneri, qui se toties sunt falsi inferiores ipso rerum peritia, ac prudentia. Et quò solutiùs agant nulli subditi, emunt gradum aliquem honoris scholastici, id est, effrenem ac liberam arrogantiam, sæpe applaudente & læto patre: qui quid agatur videt, quorsum pertineat ignarus. Ibi verò suis omnibus numeris perficitur insolentia: fugiunt patriam: & parentes quos quia sui dedecoris conscios metuunt, oderunt quoque. Inimici sunt doctis, quibus vident se adæquatos aut prælatos etiam dignitate, non doctrina: & istorum lux illorum tenebras manifestat clariùs, & quasi coarguit. Est pessimum hominum genus, quia indoctum, & superbum.

In patria Omnia sunt meliore conditione in patria, salubriùs nutritiun

triuntur tenera corpora, & ad valetudinem, ac nascentes vi-
 res cōfirmandas vtilius. Educantur liberalius, ac purius in-
 ter senes, & prudentes: præter hæc etiam minoris. Quoti-
 diana cum parentibus consuetudo non patietur pietatem
 erga illos exolescere: facillè enim conseruabit pater, ac tuebi-
 tur sui reuerentiam in filio, quem quotidie videt, cui aliquid
 quotidie pro patria potestate imperat. Renouatur singulis
 diebus ius illud velut vsurpatione possessionis. Augetur etiã
 charitas, si vel filius sit natura bonus vel in parente signa ali-
 qua conspicit probitatis, & sapientiæ. Pietas eadem ex paren-
 tibus in eos se diffundit, qui cum illis iuncti sunt sanguine.
 Ergo si malum est ingenium, metu est opus: quis maior
 quàm parentum, & propinquorum, haustus cū lacte, & æta-
 te confirmatus? Sin generosum est ingenium, amore duce-
 tur. Quis maior quàm aduersus parentes & consanguineos?
 Quid quod plerique non alia de causa ad bene agendum ad-
 ducuntur, quàm parentum respectu, vt aliquod illis de se
 gaudium præbeant? sicut de Martio Coriolano scribit Plu-
 tarchus. Et horum recordatio etiam in remotissimis regio-
 nibus maximum est multis incitamentum, vt se ex illorum
 gerant sententia.

Poterit pueri ingenium à propinquis & necessariis ex-
 plorari, cui sit rei potissimum idoneu: & ipse quotidie puer
 multa sui ædet signa: Si literis non sit aptus, nec ludet in lu-
 do rem, & quod re est pretiosius, tempus: transferetur ma-
 turè ad id cui iudicabitur appositus, in quo cum ingenti fru-
 ctu versabitur: & erit ex illis, quos quasi absolutè edoctos
waioquas consueuerunt Græci nominare: occurreret pul-
 lulantibus ac teneris etiamnum vitiis, tum stertilis animus
 ad recta formabitur. Reuerentiam illorum in præceptores
 facillè in patria parentes, consanguinei, & paterni amici au-
 thoritate sua conseruant. Aequales minus habêt ad corrum-
 pendum virium: nam & ille & sodales ipsi si quò cant, incidet
 passim in eos, quibus sint curæ, & à quibus retrahantur prius,
 quàm ruant. Quòd si labi cœperint, iniiciet eis blandam ma-
 num amor suorum: hic si non sufficiat, reuerentia & metus
 succurrent, quem de prima infantia imbibitum vsus confir-
 marit, & à quo spes non sit solui vt possint, sæpe ne volūtas
 quidem. Ita enim naturæ impulsu ac lege addictus est filius
 patri, vt amet, & reuereatur: nec fas esse existimet cupere, nõ
 reuere

A propin-
 quis pue-
 ri inge-
 nium ex-
 ploradū.

reuereri. Quæ si fiant, disciplinæ virga perpetuò ante oculos pueri, & circum dorsum versabitur: quod præcipuum illius ætatis bonû, atque imprimis salutare à Solomone sapienter ponitur. Simul ex vitæ consuetudine flagrantius in illius corde & parentum & patriæ pietas ardebit, cui ut rei incunctissimæ ac charissimæ optimè cupiet consultum, eique quacunque dabitur benefaciet. Quibus de causis & rationibus sic faciendum censeo.

Ludus in
quaq; ci-
uitate cõ-
stituendus.

Constituatur in quaque ciuitate ludus literarius, eò asciscantur præceptores viri exploratæ doctrina, probitate, prudentia. Salarium repræsentetur eis de publico. Pueri atque adolescentes ab his addiscant eas artes, quas poterunt pro ætate atq; ingenio capere: mores verò patrios, & totam educationem vitæ ciuilibis à prudentibus senibus, quemadmodum olim Romæ. Antiquitas enim, ut à Plutarcho in problematibus traditur, honorificum existimauit propinquos & amicos erudire. Qui propter acumen ingenii & bonitatem apti erunt literis, hi post flexum ætatis, confirmato iam & rectis opinionibus de rebus parato & munito animo, mittantur bonis auibus ad academiam. Quòd si quis antea mittitur, quia domi non putatur posse commodè doceri, eat cum pædago-go, quem ille reueretur ut patrem: pædagogus vicissim & venerabilem sese præstet prudentia ac dexteritate, & bonitate amabilem: caueatque imprimis, quantum efficere poterit, ne se in odium alumni adducat. Sed iam de institutione ipsa pergamus dicere.

Quum deducetur ad scholas puer, sciat pater, quem tãdem existimare debet fructum laboris studiosi: videlicet non honorem, aut pecuniam, sed animi culturam, rem eximii atque incomparabilis pretii, ut doctior fiat iuuenis, & per sanam doctrinam virtute melior. Itaque etiam si viliores illa cogitationem ad scholam adferebat, ita persuasus reuertatur, ut altiora iam & ampliora de filio suo speret. Suscipietur ea lege puer, ut eius capiatur experimentum ad aliquot menses. Quod cum fiat de affeclis, & famulis lances aut scutellas mense illaturis, quàm absurdum est de illo non fieri, qui tanto maiore & suo, & aliorum dispendio, euadere posset doctus? In vnoquoque ad tradendam ei eruditionem, spectandum est ingenium: cuius contemplatio ad inquisitionem pertinet de anima: nos illhinc nonnulla præsentis instituto delibauimus

mus. Ingenii partes sunt acies ad intuentum, capacitas ad De inge-
comprehendendum, collatio ad iudicium. Ingenio nihil est nio.
similius quàm oculus: hic est corporis lux, illud animi, in
oculo vis est ea contuendi omnia. quæ colore sunt obducta,
eaque acies nuncupatur. Sunt tamen qui in singulis separa-
tis diductisq; cernendis valent plurimum, multa pariter nõ
capiunt: aut si capiunt ad breue quoddam punctum, non ta-
men cõtinent. Sæpe etiam qui intuentur, qui capiunt, & cõt-
tinent, non conferunt illa inter se: nec quale quicque sit ex
aliorum comparatione iudicant. Eundem in modum res se
habet in ingeniis. Nam quidam acuti sunt, & perspicaciter
singula intuentur, coniuncta verò vel non capiunt, vel non
tenent: quorum captus est angustus, aut memoria breuis, ac
fluxa. Alii capiunt, non tamen cogitationem reflectunt ad
ea quæ sunt intuiti, vt cuius rationis ac modi quicque sit cen-
seant, ac diiudicent. Et sicut sunt oculi vel cæci, vel vitiis re-
currentibus affecti, ita ingenia partim stupefcunt dementia
& torpore perpetuo, partim interuallis quibusdam malè sa-
na sunt: nisi quòd cecitatem & vitiũ oculorum qui patitur
agnoscit, ingenii morbos ægrotus nec intelligit, nec si osten-
dantur, credit: quoniã in morbo corporis mens quæ de illo
iudicatura est, non ægrotat: in morbo mentis ipsa eadem ma-
lè affecta censere de se ipsa non potest. Ingenium non est vel
malis rebus, vel paruis ac puerilibus explorandum. Sed &
oculus non continuo acutè cernit, quòd aliqua ad serum,
vel in tenebris acutè cernit. Ita nec ingenium haben-
dum est pro acuto, quod in rebus paruis aut leuib; multũ
pollet: verũ quod in luce, & magnis rebus. Neque enim dubi-
tandum est, minis nos nunc valere ingenio, quàm ante pri-
mum illud scelus. At nunc astutiores sumus in flagitiis, & si-
cut Dominus inquit, filii huius seculi filii lucis sapientio-
res in generatione sua sunt. Itaq; egregia ingenia nihil sunt
plerunq; in nugis, vt oculi perspicaces in tenebris, & in lusio-
nib; viri prudetes. In ingenio spectabũtur actio & materia,
tum separatim, tum cõiuncta. Hinc affectus, siue mores. In Actio in-
a actione sunt duo, intetio, & extetio, id est, quàm magna aut genii.
parua, quàm breuis aut diuturna, cita aut lenta. Sunt qui in
res intentè contuentur, ac sedulo, quique se alligari gaudent
operi: sunt qui remissè ac velut aliud agentes, nec astringi
volunt soluti ac liberi: vt Ouidius & Lucilius teste Hora-
tio.

tio. Hi sunt aeræ constitutionis, aut qui calore immodico resoluuntur, quive oppressi carne & graui sarcina corporis laborem attentionis refugiunt, aut non ferunt. Obscurius cernunt alii, alii perspicacius: itaque hi penetrant, vnde acumen dicitur: illi in summa rerum facie subsistunt, vnde hebetudo, ac retusitas. Sunt qui primos ingressus habent faciles, mox confunduntur: quibus in labore offunditur mentis aspectui quædam velut caligo, quæ quum recentes & noui ad opus accederent, non erat: alii vrgentes ac valentes persistunt felicissimi: quidam ea quæ viderent, coniuncta sumunt: nonnulli separant, & diminuunt ad scrutationem singulorum, quæ nominatur subtilitas. In tempore sunt qui intuitu suo velut punctum feriunt per multa volitantes, nec vsquam conuiescunt: alii sistunt, & quasi figunt vestigia. Soluti ac liberi sunt, qui celeriter quæ volunt assequuntur: vt homines bonæ contemperationis: quorum aliqui eo vigore ingeniorum sunt præditi, vt omnia quæ opus est, vno velut conuitu dispiciant, & tanquam ad manum habeant parata: de quo genere Vinicius ille fuisse memoratur, quem Augustinus dixit in numerato habere ingenium: qui que extemporalis facultate plurimum præstant, interdum plus quam scribendo, & à cura: sicut Calsius Seuerus, & Sulpitius Galba. Quod contingere hominibus non tam studiosis, quam ingeniosis Cicero & Seneca testantur: multa enim ante oculos subiicit ingenium calore excitatum, quæ idem ipsum refrigeratum abscondit. Sunt qui tardè ac lentè vadunt, sed perueniunt tamen quò destinarunt: & de his nonnulli lento suo gradu peruadunt longius, quam priores illi cursu. Actionis duratio in alijs perbreuis est, quibus est conuiescendum statim: vt calidis & exsiccis, quales sunt Aegyptii & Persæ: in alijs, diuturnior, ac pertinacior, velut in pictore illo, qui nesciebat manum de tabula: & in Didymo grammatico, qui cognominatus est χαλκίτης. Sunt quorum vices otii & negotii sunt breues, sed crebræ. Sunt quorum longæ, ac vehementes: quemadmodum de Latrone Portio scribit Seneca: qui & accensi ardent pertinaciter, vt ignis in viscosa materia, restricti autem diu frigent. Recipiunt hæc mutationes vel crebras & quotidianas ex cibo & potione, ex habitu cæli & loci, ex affectionibus corporum. Illum qui sui semper effectus similis, vocarunt olim virum omnium horarum. Recipiunt etiam

Subtilitas.

Mutationes ingeniorum.

etiam ex varietate naturæ vniuscuiusque: quòd ea est corporis constitutio & temperatura, vt modò magni & acuti sint, modò sui dissimiles. Sunt & aliæ mutationes longæ, nempe ex ætatibus. Quidam enim meliores redduntur annis, vt Scipio & Polamion, & illi quorum Valerius meminit: peiores alii, vt Hermogenes rhetor temporibus Antonini Augusti, qui ex puero sacundissimo infantissimus iactus est iuuenis. Mutantur in deterius præcocia ingenia, in quorù pueritia fuit moderatus calor, postmodum si vel crapula vel corpulentia obruitur, obesse peccunt: si verò acuitur & augetur præsertim circum cerebrum, insaniant. In melius vero quibus est de principio feruor immodicus isque sensim temperatur, ac tepescit: aut quibus corpus nimis ac noxiis humoribus redundans mox purgatur. Expediit iis, qui tenuissimos habent ac lucidissimos spiritus incrassari: vt ingenii præcutis, ne quò nò oportet euolent, nec contineri in præfenti possint opere: quam fuisse causam autumo, cur Plato crassum academia aërem delegerit ingenii Atticis subtilibus ac leuibus conducibilem: scilicet iniiciendæ illis erant velut compedes. Non mutantur quibus constitutio corporis singulis ætatis partibus congruit.

Iam ex materia, quidam in rebus quæ obeuntur manibus, quas Græci *χειρουργίας* nominant, valde probantur: quos videas pueros semper pingere, extruere, texere, & hæc omnia decenter, & cum tanta gratia, vt diu ea didicisse credas. Alii rebus sublimioribus iudicii, ac rationis sunt dediti, maiore atq; altiore mentis impulsu incitati, qui à pueris manuaria illa ineptè faciunt, assequuntur tamen, quæ dicantur, promptissimè & acriter ratione colligunt: perpauci in vtraque re sunt boni: quanuis qui sint eiusmodi, non desunt. Appositi sunt quidam ad certum aliquod disciplinæ genus, vt Poetæ soluta oratione impeditissimi. Vidi qui festiuissimè narraret, absurdè ratiocinaretur. Ex rara quadam nota sunt, qui in omni pariter ingenii materia, non illa quidem chirurgica, sed ea quæ mentis agitatione constant ac indagine probari possint: quale Plutarchus Ciceronis ingenium fuisse perhibet.

Spectantur rursus ingenia in materia atq; actione. Alii qui in nugis & rebus paruis sunt miri captiosi, cauillatores, argutuli: in magnis, & solidis nihil efficiunt: vt qui in iocis

dicaculi sunt, & promptæ dexteritatis, in seriis alios iam esse dicas: quod genus sunt poëtæ quidam epigrammaticarii, & scurriles homines: de quibus vetus fertur dictum, facilius scurram futurum diuitem, quàm bonum patrem familiæ. De hoc numero sunt, quorum ingenium volat per summa rerum, & minutias quasdam dispicit, quæ alios effugiunt: ad intima verò & tanquam rei nucleum non penetrat. Sunt acuti quidem, sed illorum acies acui est persimilis, quæ capillum vnũ latum in quatuor aut quinque fibras discriminet, non vt acies gladii, quæ solidè rem & duram discindat. Gladii verò sunt similes, qui in iocis & leuiculis rebus nihil præstant, in seriis & solidis magni, velut Demosthenes. Cicero in vtroque genere fuit admirabilis. Sunt qui perferre non queunt res graues, non ad eò ex natura, vti ex delitiis: sicut Milesii, & Sybaritæ. Sic in artibus ac disciplinis ad alias facti sunt quidam, & appositi, ad alias minimè idonei. Sequuntur quidam docentem expeditè, vt ingeniosi, & modeste de se sentientes. Alii præcurrunt, & ex his ineptè nonnulli, tanquam qui cõiecturis ducuntur futilibus, quas ipsi habent pro firmissimis: nonnulli dextere ac feliciter, vt coniectores optimi: qualem fuisse ferunt Chrysippum, qui à præceptore nihil requirebat aliud, quàm dogmata, inuenturum se aiebat rationes quibus illa fulciret. Alienis inuentis bene vtuntur quidam, ipsi nihil pariunt: quales sunt dediti imitationi, quæ vitiosa est, quum ibi sistit: quanquam in pueris ingenii signum est, si Quintiliano credamus, vtique quum bona exprimunt. Aliqui melius inueniunt sua, quàm vtuntur alienis: vt acuti quidem homines, cæterum qui intelligendis atque scrutandis alienis nolunt animum adiungere. Non desunt, qui vtrunque quum est opus efficiunt, quos in primo bonorũ genere Hesiodus poeta collocat. Hi sunt acuti homines, qui que aliena studiose animaduertunt. In plerisque horum exempla possumus ad intelligendum ex oculorum intuitu sumere. Nam quemadmodum initio admonui, nihil est quod perinde ingenii rationem ac vim præsentet nobis, vt oculus.

Mores ad
ingeniũ.

Mores quoq; variant ingenia: multum enim in vim mentis constitutiones corporis efficiunt, ex quibus affectus nascuntur. Sed morum duplex est ratio, nam vel à natura accipiuntur corporis, vel à consuetudine. Affectiones animo-
rum

rūm alii habent iritabiles, alii magis sedatas: & in his omnes quasi per vices dominantur, ac sæuiunt, in illis aliquæ tantum: in quibusdam ad bonum procliuēs, in quibusdam ad malum. Sunt, in quibus affectus aliqui vniuersi animi regnum vsque eo occupant, vt ad se pertrahant, quicquid in a nimum lubit: sicut stomachus vitiatus quæcunque ingerat in noxium humorem conuertit: ita isti vel ad superbiam, atque arrogantiam, atque ostentationem detorquent, quos sub arbitris pudet discere. Sapienter Bion elationem aiebat esse impedimentum ad res magnas: vel reflectunt ad libidines & obscenam cupidinem, vel ad suspiciones prauas, & sinistras interpretationes. Nonnulli rectum habent ingenium aliquatenus, sed derepente consurgit ex transuerso affectus, qui illi velut manum iniiciat, & cogat de instituta via flectere. Sunt quidam simplices, integri, recti: sunt vafri, obliqui: sunt qui perpetuò se occulunt: sunt qui obiecta materia continuo se se produnt. Apud quædam metus solus proficit, apud alia beneuolentia. Sunt sana, sobria, temperata. Sunt insana, furiosa, & hæc vel habitu perpetuo, vel interuallis: sunt mitia, sunt acria & vehementia, nonnulla etiam impotentis naturæ. Aliqua magnis & iustis de causis suscipiunt animorum motus, qui nominantur viriles: sunt quæ exiguis aut nullis, sed tenui aurula mutantur, pueriles homines ac leues. O admirandum authorem tantæ varietatis? Tu qui solus hæc finxisti, solus nosti casus. Sunt quidem aliæ ingeniorum differentia. Sed hæc in præfens sufficiunt.

Puero adhibenda est materia, vt se ingenium motu, atque actione proferat. Nihil enim cuiusmodi sit naturæ, iudicari quiescens potest. Arithmeticum obiciebat Pythagoras, quæ acumen exploraret. Nihil æquè mentis aciem patefacit, vt expedita computandi ratio: & ingenii tarditas, tarditate computationis arguitur, vt in nostris fatuis videmus: & socordissimam Scytharum gentem supra quatuor numerum reflectere, Aristoteles est author, vt nos supra decem. Idcirco inter Græcos sapientiæ sectatores fuere, qui hominem ea causa vocatum esse *λογικὸν ζῷον* existimarunt, quòd solus sciret computare. Nam vt apud Latinos, sic in Græco sermone *λόγος* & ratio est, & computatio.

Quomodo ingenium proficeret se,

Memo-

Memoriam signū ingenii Quintilianus ponit: quæ duria ingebus constat partibus, facillè percipere, & fideliter continere: nū signū.

prius indubitatum est acuminis indicium, alterum capacitatis: sequetur postea paulatim iudicium, itaque iubebitur ediscere, tum imitari, de quo supra dixi. Exercebuntur lusionibus id etiam acumen retegat, & mores naturæ, potissimum inter æquales & sui similes, ubi nihil finget, sed omnia exhibent naturalia: quippe cōcertatio omnis ingenium educit, ac ostendit, haud secus quam excalfactio herbæ, aut radicis, aut fructus odorem, vel vim naturæ. Mandabitur ei per lusum munus regendi, ac imperandi. Magister eius, ut inquit Bias, virum ostendet. Hispani haud absurde dignitatem & lusum coticulas esse animorum proverbio dicunt. Alternis mensibus, aut tertio quoque congregati magistri de suorum ingeniiis deliberent, ac decernant, paterno affectu, & seuro iudicio: & vnumquemque eò mittant, ad quod aptus videbitur. Incredibilis per totum hominum genus utilitas sequetur, si id fiat. Nihil tum tractabitur prave ac sinistrè à coactis, & repugnantibus, de quibus consilium est prudentis poetæ:

Tu nihil inuita dices, facièsve Minerua.

Omnia verò optimè, & admirabili felicitate exequentur ii, qui ad ea nati sunt, ac appoliti. Nam quia ad opera minimè congruentia inuita ingenia detrudimus, sinistra ac detorta videmus exire pleraque omnia. Non oportet oculum ad frequentiam scholarum adiicere: quanto præstat parum habere salis lapidi, quam multum insulsi? Quot philosophi contenti fuerunt exiguo auditorio? & apud hoc de magnis & præclarissimis rebus acutissimè ac sapientissimè differebant. Dominus noster quum Dei sapientiam & salutem mundo traderet, duodecim virorum cohorti acquieuit. Sed nimirum tolle superbiam & quæstum, quantumcunque auditorium sufficiet doctori. Non nego quin ad dicendum frequentia inciteretur animus, sed aliud est dicere, quam docere: & in dicendo nescio quibus nos à gloria video stimulis pungi. Verum de ingenio dubio, aut etiam malo non est illico desperandum, nec nimis tamen fidendum bono. Mutationis ingeniorum ac morum multa sunt exempla & in ciuitate & in schola: sed vitio volūtatis nostræ crebriores sunt in deterius. Nec idem est ingenium non esse satis aptum, & esse deploratum. Sunt etiam nonnulla ingenia, quæ reiecta ad frugem aliquando post se recipiunt. Principio ex multis filiis destinet literis pauper non vnumquemlibet, ut ouum captum, de cumulo ad as-

sand

fundum, aut frigidum: sed sua & amicorum sententia maximè factum ad literas & eruditionem. Quidam quo nihil est magis ridiculū, ineptos mercaturæ, aut militiæ, aut aliis ciuilibus muniis ad scholas mittunt, atque initiari iubent: quòdque est grande nefas, Deo sacrant fortum despiciatissimum atque inutilissimum: & putant ad res tantas satis habiturum iudicii ac mentis, qui ad minimas & leuissimas non habet. Destinato iam literis puero, ut pater de filio spem debet optimam concipere, ita præceptor de discipulo. Sed hoc erit discrimen, quod patris amor plerunque est lusciosus, atque etiam cæcus: præceptoris charitatem acutissimos habere oculos conuenit. Deductus ubi fuerit ad scholam, nullus erit deploratus adeò, ut cuestigio expelli oporteat, quo minus contentur illum refingere in melius, si non ad literas, saltem ad mores.

Omnibus initio statim fundamenta sunt tradenda pietatis nostræ, ut noscat se, quàm est infirmus, & pronitate naturæ malus: ut nihil nec sit, nec potest, nec valet nisi ope Dei: illum implorandum crebrò, & bona fide: nec speret se quicquam omnino assecuturum absque eius auxilio. Quanta sit cæcitas & fraus in animis vulgi iudicantis de bonis, ac rerum æstimatione. Integræ opiniones in vacuum pectus instillantur. Nos inimicos Dei reconciliatos illi esse per crucem filii eius. Deum ut potentem metuat, ut conscium vereatur, ut datorem ac beneficum amet. Nos adhæc exponenda libellum conscripsimus, cui titulum fecimus de introductione ad sapientiam: & præceptoris facile erit eiusmodi flosculos ex philosophis & sacris authoribus tanquam è pratis vernantissimis in usum discipuli decerpere. Faciat ut sæpenumero recoretur bellum esse hanc vitam perpetuum, sæuum, irreconciliabile: affectus animi contra rationem accinctos semper ac paratos in acie stare, qui si vincant, acerbissima sequetur in homine perniciēs: itaque multa sunt subinde aduersus eos dicenda, multa facienda, ne cogant vires. Dici non potest, quot prauas affectiones pueri imprudentes hauriant, nihil existimantes inesse flagitii: at eas quam notiores iam conantur depellere, difficile admodum suscipiunt, negotium: egerunt enim radices, & crebrò suppullulant. Et quandoquidem assecta omnia sunt iucunda, quæ recordia est, & quàm perditam dementia non assuescere optimis? præsertim pari in bo-

Pietatis
fundamē
ta statim
initio tra
denda.

nis & malis labore, sæpe etiam minore in rebus bonis: qui etsi sit maior, certè tanti est honestatis pretium, quæ petitur: & per assuetudinem benefacere ex vlu in naturam vertit. Sciant pueri Deum esse præmium omnium rectè factorū, eiq; mentes & cogitatus nostros esse perspicuos: vt quantū per ætatem dabitur, consuecant nihil propter humanā mercedem agere, sed propter diuinam illam sempiternam.

Quæ in- Post hæc videatur, qui apti sint eruditioni, qui secus. In-
genia in- epta sunt ingenia, hebetissima, absurda, præposterata. Mira di-
epta lic- ctu res, atque adeò etiam misera, ingenia humana in vilio-
ris. ribus artibus & abiectis facilius ad frugem bonam euadere, quàm in liberalibus, & præclaris. Nam in mercatura, in fabrilis exercitio, vel textorio, denique in chirurgicis & sellulariis artibus pauciores videmus operā ludere, quàm in studiis doctrinæ. Quid dicemus esse causâ? An quòd in humilioribus curis ingenium non tantopere infestatur ab affectu, qui grandibus, & pulchris demum studiis repugnat, an quòd non perinde in leuibus & expositis laborat mens, atq; in reconditis ac excelsis: vt in illis per decliue videatur deuolui, in his ardua scandere? Quòd si percipiendæ eruditionis curam excusserit, tanquam soluta & vaga continuo degenerat in voluptates, & alios animi motus indecoros. Nec idonei sunt, qui vitiis naturæ tentantur: vt furiosus, aut demens. Hi sui experimentum haud ægre dabunt, mittendi vbi cœrceantur metu & plagis. Corruptæ indolis puer, aut corruptor corrigendus antè quàm admisceatur puerorū cõsortio. Ingenia vel acie nimis delicata & tenui, sed non solida, vel captus angusti, meliora sunt non fatigata & obruta literis: sicut non est adhibendū scalpellum scindendo ligno, nec debilis oculus intento aspectu fatigandus. Sunt qui vno tempore literis non sunt apti, alio sunt, & vice versa. Vastro, atq; impostori, aut omnia ad suspitionē prauitatis inuerti, satius est non cõmendari peritiâ, quæ in illo foret instrumentum multorum scelerum. Quem natura pudet discere, non semper est ineptus, sed parum discet: hic sæpe est de ignorantia conuincendus, & pudefaciendus, vt velit doceri. Si ne sic quidem retundatur arrogantia mittendus est ad artes, quarum ignorantiam non queat occultare, & sit ei necessum volenti nolenti discere: hoc audiente superbia est crebrò velut res stultissima confutanda, & castiganda. Contemptores magistrorum

gistorum procacissimi sunt, aptiores aratro, quàm libris, & agro ac syluis, quàm cœtui hominum. Quem tandem reuerberitur, qui magistrum non veretur, animi velut alterum parentem? Ludibundus puer reuocandus, non expellendus. Ex cæteris ingeniorum modis & quâsi formis alia aliis sunt disciplinis congruentia, uti post demonstrabimus, nullum certe erit quod inutile sit, saltem linguis discendis. Hucusque velut parabatur puer sacris atque initiationi literarum. iam admittitur ad mysteria.

Magistri erga discipulum affectus erit patris, amabit verè atque ex animo tanquàm suam sorturam. An verò plus in homine gignit, qui corpus, quàm qui animû gignit? tantò scilicet præceptor est parens verior, quantò verius ex homine est animus, quàm corpus: non enim ex corpore homines sumus, quod cum brutis habemus cômune, sed ex mente, angelis, & Deo simillima. Ea de causa Alexander Macedo plus se Aristoteli debere profitebatur, quàm Philippo: ab hoc se habere corpus, ab illo mentem. Apostolus Paulus quos ad pietatem adduxisset, genuisse se ait in Domino. Sederit paternus hic amor non cæcus, verum videns; & quidem acutè: ut omnia quæ sunt in discipulo vel confirmanda, vel mutanda, atque emendanda circumspectat.

Pueri persuasum habeant, quæ sunt in scholis accepturi, cultû esse animi, id est patris nostri melioris ac immortalis: cum cultû à Deo esse humano generi maximo munere ac patriâ indulgētia traditû, nec ab alio dari potuisse, nēpe rationem ac viam, qua Deo placeant, & ad illû perueniant, in quo est extrema beatitudo. Sic fiet ut eiusmodi cultû & ut sibi necessariû ament, & ut sacrû ac cœlitus missum reuerentur, ac adorēt, tum in scholas tanquàm in tēpla venerabûdi introcāt. Quocirca quantû præstari poterit, dabûnt magistri operam, ne gymnasia sua vel vilescere sinant lûibus, vel contaminari flagitiis. Magistros non aliter amabunt, colēt, suspicient, ac ministros munerû Dei, & genitores animorû. Amorem facile magistri conciliabunt cômодitate morum, reuerētiam verò utilitate præceptorum, & vita incorrupta. Credibile nō est quantopere affectus hi institutoris ac discipuli ad rectè tum tradendam, tum percipiendam eruditionem valeant.

In præceptione artium multa experimenta colligemus, multorum vsus obseruabimus, ut ex illis vniuersales fiant

regulæ. De quibus experimentis si sint quæ cum norma non congruant, signanda est causa, cur id fiat: sin ea nesciatur, & pauca sint, quæ nō quadrent, annotanda sunt: sin plura sint, quàm quæ congruant, aut pari numero, non statuendum de eo dogma, sed id transmittendum admirationi posterorum, ut ex admiratione, sicut fieri consuevit; philosophia nascatur. Artes omnes, quæ ad aliquid vel agendum vel faciendum pertinent, optimè ex illorum actionibus atq; operibus colliguntur, qui natura, studio, vsu sunt instructissimi, ex quibus natas esse artes declarauimus: qui egerunt quidem sine arte, sed maiore quadam naturæ vi instructi, aut diligentia & vsu adiuti. Sic ex Ciceronis vsu, ac Demosthenis, præcepta rhetorices petūtur, ex Homero, & Virgilio poësis. Sed ei qui de quaque arte commentatur, & præcepta format, subinde est oculus ab experimentis & vsu ad naturam ipsam reuocandus, ut exactissima tradat magis, quàm consueta: quod Cicero in optimo oratore instruendo facturū se præfatur. Exemplar enim absolutum est in natura, quod tantum quisque exprimit, quantum valet ingenio, aut diligentia: alii plus aliis, nemo plenè ac perfectè.

Ordo
præcepto-
rum.

In præceptis artium ordo est res ad docendum efficacissima, ut faciliùs auditores tum percipiant, tum retineant: ducuntur scilicet rebus ita dispositis, & dum posteriora quasi ex prioribus videntur nasci, accipiuntur omnia pro certissimis. Sed quis sit ordo, & qua vtendum in artibus oratione, in libris de dicendo exposuimus. At quando pietas est, quò referuntur omnia, meminerit magister, quicquid exhibeat, Christianum se esse, ut quod bonæ menti sit cōtrarium, auertat, tegat, & subinde aliquid dicat moribus conducibile. Poëtæ medio opere fabulantur, etiam quum de serijs agunt, sicut Virgilius & Lucanus: ne lectori excidat poetas esse illos: nobis verò num nō subinde succurret nos esse CHRIS-
TOS adiuratos?

Authori-
tas sacra-
rium lite-
rarum.

Authoritas sanctarum literarum magna cum maiestate in auditorum pectora imprimatur, ut quum ex eis aliquid audient, Deum ipsum præpotentem audire sese arbitrentur: illhinc nonnulla delibabit magister tanquam ad morbos remedia, quantum quidem videbitur sufficere: in quo opus est iudicio, ne parum adhibeat conuentientia, néve illa, quæ intelligentiam illius ætatis excedant. Quòd si Plato, Ari-
storeles,

stoteles , Xenophon , Cicero , & alii philosophi ad confirmationem suæ sententiæ ex Homero , & cæteris vauibus testimonia desumunt , quantò congruentius est nos ab oraculis Dei non testimonium solum , sed supremam auctoritatem repetere , in qua falli non poterimus , quum ab infalibili sint sapientia profecta? Sed quanuis in tradenda arte perfectissima semper atque absolutissima sint proponenda , in docendo tamen ea sunt ex arte præbenda auditoribus , quæ illorum ingenijs competant: artifex enim summa contemplari debet , & ea in canones deducere , contendat vnusquisque assequi. Præceptor verò in schola auditorium suum debet spectare , non vt ab arte deflectat , aut falsa tradat pro veris , sed vt congruentissima captui suorum. Vtrunque diuinum illum artificem ac magistrum præstitisse , sacra Euangelii historia declarat.

*

LIBRI SECVNDI DE TRADENDIS DISCIPLINIS
FINIS.

R 5

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De tradendis disciplinis,
Liber Tertius.

Sermo.

PRIMA in homine peritia est loquēdi: quæ statim ex ratione ac mente tanquam ex fonte profluit. Idcirco bestię omnes sicut mente, ita & sermone carent. Est etiam sermo societatis humanæ instrumentum, neq; enim aliter retegī posset animus, tot inuolucris, & tanta densitate corporis occultus. Ac quemadmodū mentem munere habemus Dei, sic etiam loquī naturale est nobis,

hanc verò linguam, aut illam artis. Itaq; & domi à parentibus, & in schola à præceptore danda est opera, ut patriam linguam pueri bene sonent, quantumq; ætas illa patitur, sint facundi. In quò magno erunt parentes adiumento, si ipsi vel in filiorum gratiam curent, ut sensa animi sui castis verbis, & integra, atque apta oratione expromant, hinc ut idem nutrices, & nutritii faciant, & ii inter quos agunt, ne perplexè, absurdè, barbarè loquantur: ne vitia oris habeant, quæ facilè tenere ætati adhæresunt. Chrysippus ea de causa etiā doctas volebat nutrices eligi. Magni interessè ait Cicero quos quis que audiat quotidie domi, quibus cum loquatur à puero, quemadmodū patres, pædagogi, matres loquantur. Nō leue est hoc momentum ad eas linguas discendas, quæ parantur arte: tum ad facilè cogiratus animorū, & percipiendos alienos, & exponendos nostros. Sacrarium est eruditionis lingua, & siue quid recondendū est, siue promendum velut proma quædam conda. Et quando ærarium est eruditionis, ac instrumentum societatis hominum, è re esset generis humani vnam esse linguam, qua omnes nationes communiter

Vna lingua.

uteren

vterentur: si perfici hoc non posset, saltem qua gentes ac nationes plurimæ, certè qua nos Christiani initiati eisdem sacris, & ad commercia, & ad peritiam rerum propagandam. Peccati enim pœna est tot esse linguas. Eam verò ipsam linguam oporteret esse quum suauem, tum etiam doctam, & facundam. Suauitas est in sono siue simplicium verborum, ac separatorum, siue coniunctorum. Doctrina est in apta proprietate, appellandarum rerum. Facundia in verborum & formularum varietate ac copia: quæ omnia efficerent vt libenter ea loquerentur homines, & aptissimè possent explicare, quæ sentirent: multumque per eam accresceret iudicii. Talis videtur mihi Latina lingua ex iis certè quas homines vsurpant, quæque nobis sunt cognita. Nam illa perfectissima esset omnium, quorum verba rerum naturas explanarent: qualem credibile est fuisse illam, qua Adam singulis rerum nomina imposuit. Hæc enim veræ sunt rerum appellationes, de quibus in sacro carmine legitur: qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus illis nomina vocat, magnus dominus, & magna virtus eius, & sapientia eius non est finis. Ad hanc sententiam pertinet Cratylus Platonis, quem Aristoteles tamen aliorum detorquet in libro de interpretatione: & hoc demum inuentum Pythagoras præter cætera eximiè admiratur. Sed ad Latinam linguam reuertamur. Ea quoniam diffusa est iam per complures nationes hominum, tum artes penè omnes illius sunt literis mandatæ, est etiam copiosa, quia exulta, & aucta multis scriptorum ingeniis, sono inluper suauis, tum grauitatis cuiusdam, non ferinæ & agrestis, vt in aliis nonnullis, sed fortis & prudentis viri in ciuitate bene instituta nati ac educati, nefas esset non coli eam, & conseruari. Quæ si amitteretur, & magna confusio sequeretur disciplinarum omnium, & magnum inter homines dissidium atque auersio propter linguarum ignorantiam. Quoniam quidem vt Diuus Augustinus, inquit, mallet quisque cum cane suo versari, quàm cum homine ignotæ linguæ. Ad dilandam etiã pietatem vtilissimum est homines mutuo intelligere. Vtinam Agareni & nos communem aliquam haberemus linguam: sperarem futurum breui, vt multi sese illorum ad nos reciperent. Hæc eadem fuit causa, cur Dominus Apostolis suis donum linguarum cõtulerit. Fides enim vt dicit.

Lingua
 Latina.

Paulus,

Paulus, per auditum, cui lingua inseruit. Quocirca vehementer cuperem ut in plerisque nostris ciuitatibus gymnasia instituerentur linguarum, non solum illarum trium, sed Arabicæ, sed earum etiam, quæ essent Agarenis populis vernaculæ, quas addiscerent non otiosi homines, ad gloriam inde captandam, & plausum, sed ardentissimi zelo pietatis parati vitam pro Christo impendere: ut eis instructi Christum illis gentibus annuntiarent, quæ paucissima, ac nihil penè de illo audiuerunt.

Lingua doctorū. Expedi præterea linguam esse quam doctorum sacræ, qua res arcanae consignentur, quas à quibusuis non conuenit contractari, ac pollui: & haud scio an conduceret secretiorem esse hanc ab illa communi. Quanquam in communi illa recessus sunt quidam per metaphoras, allusiones, ænigmata, & eiusmodi confirmationes dicendi imperitis, aut tardis hominibus inaccessi. Quibus de causis & rationibus addiscendus est Latinus sermo, & quidem exacte, ne corrumpatur. Nam corruptus continuo desinet vnus esse, singulæ regiones habebūt suum: quo fiet ut homines nec mutuò intelligant, neque artes illas, quæ Latino sermone continentur: quod contigisse ipsi vidimus. Huic linguæ dabit operam puer, dum aliis percipiendis rerum disciplinis non est per infirmitatem ingenii satis idoneus: nempe ab anno septimo ad quintum decimum. Sed id præceptor ex cuiusque ingenio, & progressibus melius statuet.

Græca lingua. Si quis Latinæ linguæ Græcam adiunxerit ex ambabus multa reliquarum artium semina accipiet, ut ià à linguis illis ad nullam artium rudis prorsum, & nouus veniat, quippe ab iis auctoribus sermonem hauriet, in quibus non sola erunt verba, sed nec esse possunt: multa enim inesse ex aliis disciplinis conspersa est necessum: & eadem opera Græcam, Latinamque linguam cognoscet. Adde quòd Græca est erudita admodum, & locuples. Et quemadmodum Latina lingua alias potest copia sua instruere, ac iquare, sic Græca tum Latinam ipsam, tum alias quoque auget, & adornat, estque perfectioni Latinitatis necessaria, non secus quam Latina Italica, aut Hispanica. Nec vllus absolutè fuit Latini sermonis peritus, nisi & Græco imbutus. Ex sermone enim Græco Latinus, ex Latino Italus, Hispanus, Gallus manarunt: quibus olim nationibus Latina lingua erat vernacula. Itaque vsu depræ

deprehendimus Latinam linguam fecundiorē, ac facundiorē ex Græca fieri, ex Latina reliquas Europæ, sed potissimum tres illas, quas modò nominaui: quas maximè expediret Latino sermoni assuescere, tum vt eum ipsum, & pereū artes omnes probè intelligerent, tum vt sermonem suum patrium ex illo velut aqua copiosius ex fonte deriuata puriorem, atque opulentiorē redderent. Quid quòd multa sunt Græcis literis memoriæ mandata in historia, natura rerum, moribus priuatis, & publicis, medicina, pietate, quæ de ipsius fontibus & facilius habentur, & purius.

Si quis propter vetus testamentum Hebræam velit cum his coniungere, nihil impedit, his legibus, Si satis putat fore temporis ad omnia, si se incorruptè eam accepturum confidit: nam audio multa esse à Iudæis in suis codicibus deprauata, partim consulto Christi odio: partim inertia, dum toties mutant sedes, nec vacat iustam operam in literis ponere. Certè si duos Hebræos de eodem loco consulas, rarò consentiēt. Et Latinam linguā exacte velim pernoſci, hoc enim ad conuictum, & ad artes omnes expedit. In Græca magni sunt labyrinthi, & vastissimi recessus, non solum in dialectis variis, sed in vnaquaque illarum. Attica, & Atticæ proxima communis, maximè sunt necessariæ, propter eam quòd & sunt facundissimæ, atque excultissimæ, & quicquid Græci habēt legi ac cognosci dignum, istis dialectis est consignatum. Reliquis vtuntur authores carminum, quos non tanti est intelligi, præsertim quum non in dialectis modò, sed in appellandis rebus, & colore loquendi tantum sit inter orationē numeris solutam, & astrictam, discriminis, vt nō videatur esse eadem lingua. Nec immeritò Antonius Ciceronianus poetas ait non ausum se attingere tanquam aliena locutos lingua: tametsi ex poetis quoque optimi, & quos operæ pretium sit legere. Attici sunt Euripides, Sophocles, Aristophanes, & quod Menandri est reliquum. Si quis tamen ingenio ac memoria sit præditus, adiutus ætate ac otio, instructus diligentia ac studio, huic nihil velim negatum: imò hunc tam feliciter paratum ad capeſſendum linguarum & artium omnium laborem impendio exhortor. Si ad literas aliquis vel serior venerit, vel occupatior, vel ingenio aut memoria defectus, huic Latinus sermo suffecerit. Nihil est enim ostentationi dandum, quæ præclaros virtutis fructus tanquam pestilentia affl

Hebræa
lingua.

Dialecti.

ti affl

ti afflatu corrumpit, sed vsui ac necessitati. Nec mihi exemplum quis adduxerit M. Catonis Censorii, quem ad Græcas literas natu iam grandem venisse tradunt: utique non ad elementa, & prima exordia sermonis, sed ad lectionem authorum. Declarant hoc ea, quibus Cicero facit illum loquentem in dialogo de senectute. Nā quum ex præcipuis Græciæ scriptoribus sententias quasdam desumptas attulisset, que intelligere non poterat, nisi sermonis illius bene gnarus, subiungit: Græcè studeo, ut his , quibus videtis me nunc vi.

In sermone qui ore totius populi teritur, nihil necessum est artem, aut regulas formari, ex populo ipso promptius ac melius discetur, quanquam sunt nonnulla à doctioribus ex analogia obseruata, ut in Populo Romano, etiam tum quū illi rerū domino sermo hic Latinus vulgaris esset, ac patrius. Sed in quocunque alio ascititio qui iam nullius est gentis, omnino formulæ sunt opus ne fallaris, neu loquaris vitiosè. Nam quum sermo in hoc sit paratus à natura, ut intelligere, & vicissim intelligas, grammatica hoc præstabit, ut ea deuites vitia per quæ efficitur, ut nec te alii intelligant, nec tu alios. Qui enim probè loquuntur Latinè, aut Græcè, probè inter te intelligunt, contrà autem qui perperam: ut barbarissans Hispanus barbarus est barbarissanti Germano, & hic vicissim illi.

Ars Græ-
matica.

Ars gramatica ex notioribus, ut aliæ omnes, tradenda. Principio ostendenda vocalium simplicitas, tum compositio consonantium, quæ ex vocali fit, & sono quodam incondito ac imperfecto, hinc syllabæ, postea consuefaciendus est puer expedite, ac suauiter appellare literas. atque eas coniungere. Iam ruditer ex analogia significationum monstrabis, quæ dicantur nomina propria, communia, substantiæ, adiacentis: hinc verba, participia, pronomina. His addetur cōfusa aliqua aduerbiorum ratio, itidem aliarum partium orationis ex significationibus ut prius. Hic inflectat nomina, post verbum vnum, deinde alia verba. Tum incipiet substantium, & adiectiuum compingere, nomen & verbum. Succedent inflexionum regulæ, postea generis, inde coniugationum verborum. His omnibus ritè perceptis, dabitur ei in manus libellus aliquis Latinus solutæ orationis, iucundus, facilis, sermonis tersi. Condiscet initio illius ordinare voces,

ces vt vocatiuus sit primus, tum nominatiuus, hinc verbū, & alia, qui ordo nominatur: est enim is maxime naturalis, & simplex, qui que præstat, vt confusè ac permiste enuntiata, facilius possint capi ad eum ordinem redacta: quod etsi minus pueriliter, quàm magistri ludorum triuialium, faciunt tamen Donatus, Seruius, & alii Græcorum ac Latinorum expositores. Post hæc quasi delineamenta à capite rursus danda exactiùs omnia, & accuratiùs: in quo multum artis expressit Theodorus Gaza, Aristotelicam quandam præcipiendi rationem secutus. Itaque plenius de octo orationis partibus dicitur: hinc exponetur syntaxis, adiungetur Latinus aliquis author paulò difficilior, & solidior, qui linguam vberiore[m] possit, atque excultiorem reddere, non in singulis modò verbis, sed in coniunctione, & cõpositione: postrema succedet tractatio de prosodia, cui adiungetur enarratio poetæ alicuius. Cogitationem hanc artis doctam volo esse magis, quàm anxiam, & molestam, nocet enim vt regulas negligere, ita illis nimium inhære, atque affigi, tametsi tolerabilius est malum nimix diligentix. Studium Græcitat[is] Quintilianus iubet Latinis literis præponi, sed in pueris, quorum sermo naturalis esset Latinus. At quando is iam nobis paratur doctrina, ecõtrario est agendum, vt cum Græcitat[is] rudimentis exactior Latinę linguę disciplina procedat: vt si quis attentius inspiciat, similes prorsum comperiat esse meam, & Quintiliani instituēdi rationes. Nam pueris olim quum primùm ad scholā venirēt, multa erāt iam in sermone Latino domi cognita. Post hæc grauiores Latinę linguę authores annotatis tropis, ac schematis exponantur, & maiora iam pueri exercitia loquendo, atque scribēdo obeāt. Quibus incipiat aperiri philologia, id est cognitio aliqua rerū, nēpe tēporum, locorū, historix, fabulæ, prouerbiorū, sentētiarū, apophthegmatū, rei domesticæ, rei rusticæ: gustus etiā quidā ciuilis ac publicæ, quæ omnia maximam illorū ingeniis lucē inferēt. Latina volui priùs imbibi, vt magis hęc erāt, quorū magis indigemus: & sonus ac sermo vniuersus, planè Latinus sit, non Græcissans. Quod si hoc de lingua Græca dico Latinæ tantopere vicina, imò veriùs matre, apparet profectò, quid existimari velim de Hebręa, quæ horrore illo sonui, tum phrasi tota tam dissona est ab harum vtraque. Circa hæc quæ grāmatici munus esse dixi diligentia velim adhiberi:

ri:desidia enim artes omnes perdidit:dum modò ne studium sit immodicum,vt ingenia nugis obruat, melius aliis rebus & cum maiore fructu vacatura:quod video etiã Fabio Quin-tiliano probari.

Ordo stu-
dii.

Sed habeatur in studio delectus,vt prima cura sit circa verborum significatus,& loquēdi formulas,proxima circa intelligentiam authorum non tam in rebus,quàm in sententia dicti:vt assuescat puer illorum sensa eruere,quæ obscurè dicuntur,ac perplexè:in quo exacuitur iudicium, tertia circa sententias sumptas de vita, quæ *ἠθικά* dicuntur Græcè: tum dicta præclara,& prouerbia:quarta circa historias,postrema & leuissima circa fabulas.

Vitia,grā
maticorū

Ludi literarii magister ab iis vitiis erit alienus,quæ adferre secum solet artis grammaticæ longum exercitium. Nam quod in ludo inter pueros desident ad ineptias & puerilitates tanquam contagio pertrahuntur,grauitatem ac moderationem omnem amittunt. Et dum in vitia puerorum coguntur animaduertere,quæ sunt innumera,& subinde renascuntia,nec ea stomachus virilis potest cōcoquere, cogūtur propè sæuire,atque efferari:& in illud ceu pistrinum detrusi cōmuni sensu multum minuuntur:vnde magna in illorum vita & consuetudine existit difficultas morum,atque incommoditas. Festiuè quidam dixit mirandum non esse Grammaticos iis esse moribus,quos à primo statim Homeri versu trahant, *μῦθον ἀνδρῶν*. Iam vt nemo in schola contradicit præceptori, induunt supercilium atque arrogantiam,& iniquissimè ferunt repugnare sibi quenquam:itaque in sententia pertinacissimè perseuerant, ne quid decedat authoritati, si cesserint:nam corona,quæ ferè constat ex pueris,non pro bona causa pronuntiat, sed pro inuicto. Quid quòd se magnos sperant fore laceffendo,atque mordendo omne hominum genus:videlicet agitur res puerorum iudicio,aut certè virorum puerilium, quibus satisfacere magister laborat, vt retineat frequentiam. At qui puerili sunt ingenio antisophistam maledictis obrutum derident, & cōtemnunt,& insequuntur vt canem fugientem reliqui:quasi ea in illum cadant conuitia,in quemcunque effunduntur. Ad hæc ex regno illo & sæuitia puerili minas illas & terricula,& maledicta scurrilia in colloquia & scripta transferunt:nebuloso, tenebrioso,scelerosus,error fuste eluendus, monstrum maiori-
bus

bus hostiis expiandum, cerebrū in Anticyram mittendum, qui tanti & tam atroces tumultus de syllabula prauè scripta excitantur, aut de historiola aut fabella non viquequaque narrata exacte, vt non immeritò Aufonius dicat felicem grammaticum nec esse vllum, nec voquam fuisse. A quibus omnibus magno & accurato studio prudens magister abstinabit: assuescet comitati, atque humanitati: intererit colloquiis & congressibus hominum moderatè, ac commodè: & quantum poterit à pedore illo sese vendicabit, non discessu corporis, sed morum cultura diligenti. Præstabit se incorruptum & sanctum, affabilem discipulis, vt patrem, non dissolutum vt sodalem. Eruditio eius erit ampla, accurata, diligens, pura in iis, quæ diximus: modò eodem ordine, vt primas partes obtineant sermonis vocabula, secundas intelligentia authorum, & ita deinceps: memoria verborum ac rerum fecunda & felix, quam vegetabit cura, & assiduitate ediscendi. Magnam breui tempore in animos audientium eruditionē instillat præceptor, qui in illa vastitate scriptorum tanquam domi suæ versatur, non vt peregrinus singula magno labore scrutans, quo aliquid vnum inueniat, sed vt dominus, qui quo quidque loco sit repositum nouit, paratūmque & ad manum habet, quum res poscit: qua potissimum facultate Rhemnius Palæmon princeps grammaticorum est habitus, & vehementissimè ætati suæ placuit, quum alioqui multis esset flagitiis intolerabilis.

Non tam nefas esse ducet aliquid ignorare in fabulis ac Ignorare
nugis, quod non modò in rerum naturam peccatum nō est, aliquid
sed nec in artem: cuius generis sunt, quænam fuerit Aeneæ nefas non
mater vera? quæ Anchisæ nutritrix? quænam Penelope, ex qua ducet grā
Mercurius Panē procreauit? quod Achilli inter puellas no- maticus.
men? & alia quibus Tyberius Cæsar grammaticos exercere
erat solitus: de quibus otiosus ille Dydimus in immenso illo
voluminum suorum aceruo disputauit. Imò verò sicut in
ciuitate, aut domo bene constituta flagitium admittit magi-
stratus vel paterfamiliās, qui locum malo & inutili homini
relinquit, quem posset occupare bonus: sic delictum est, si
in ingenio ineptiis illis locus tribuatur, in quo reponi pos-
sent alia profutura. Malè agitur cum literis, & peracerba
crux studioso labori figitur, si hæc quoque ex eruditione
esse existimentur. Profectò miseri sunt grammatici, qui hæc

exquirunt. Urbanè Virgilius, qui quum rogaretur, quid sibi vellent illa ex tertia ægloga:

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,

Treis pateat cæli spatium non amplius vlnas,

crucem se eo loci grammaticis defixisse respondit.

Vernaculam Vernaculam puerorum linguam exacte cognoscat, ut com-
lam lin- modius per hanc & facilius eruditas illas tradat. Quod nisi
guam pue- in lingua patria aptis & propriis ad eam rem de qua loquor
roram co- tur, utatur verbis, fallet subinde pueros: isque error adultos
gnoscat. iam & grandes pertinaciter comittitur. Quid quod pue-
ri nec suam ipsorum linguam satis intelligunt, nisi explica-
tissimè singula dicantur. Teneat memoriam omnem ve-
tustatis linguæ patriæ, & cognitionem non verborum mo-
dò recentium, sed priscorum quoque, & quæ iam exoleue-
runt: sitque velut præfectus quidam ærarii linguæ suæ: nam
ni ita fiat, quum vnaquæque lingua mutationes crebras re-
cipiat; libri ante centum annos scripti non intelligerentur
à posteris. Quæ de causa multa in duodecim tabulis Mar-
cum Ciceronem, & magnos iurisperitos fugiebant: mul-
ta etiam quotidie in linguis vulgaribus sunt ignota. Habe-
bit amplam & copiosam verborum Latinorum suppellecti-
lem, sed verè Latinorum, ut ab eo possint pueri tanquam
ex fonte incorrupto haurire: ne cogat eos per ambages quæ
velint eloqui, aut quod est turpius atque incommodius, di-
gito indicare. Hæc quidem earum rerum, quæ sub sensus
veniunt, appellatio necessaria est inter ponendum prima ru-
dimenta: illud tamen prouectioribus vtilius, ut assuescant
abstrusos animi cogitatus scitè expromere, in quo vno sita
est vniuersa eloquentiæ vis.

Enarra-
tio autho-
rum.

Enarratio habeat multum facilitatis & lucis. Initio ver-
bis vulgaribus, hinc paulatim Latinis, distincta pronuntia-
tione, & gestu intelligentiam adiuuante, dummodo ne ad hi-
strionicum deueniat. Quæ loca ex authoribus vel ad exem-
plum vel ad dicti sui corroboracionem adducet, curabit quan-
tum fieri poterit, ne sola habeant verba, sed & sententiolam
quoque, aut rem aliquam ingenio, vel vitæ conducibilem.
Verborum quum significatus exponet, adferet de probatis au-
thoribus dictum: in quo potissimum spectabit, ut vim vo-
cis apertissimè auditoribus declaret, tum si licuerit, ut ali-
quid habeat cognitione dignum: quæ si non inueniat, utetur
quibus

quibus dabitur: ipse nonnunquam: vt melius ob oculos rem subiciat, exemplum de suo finget, quod deformatum erit in speciē vel sententiolæ, vel fabellæ, aut historiæ, aut prouerbii succinctè comprehensi. Historiam aut fabulam inter prælegendum non ordietur à capite, sed quantum auditoribus ad præsentis loci intelligentiā erit satis: quod si prius illam audierint, paucis summonere suffecerit. Quæruntur tamē interdum amœna & dicenti, & audiēti diuerticula, vt historia, vel fabula leuandi tædi gratia fusiùs explicetur: quā in partem malim grammaticū peccare, quā ieiunitate quadam: dum Stoico quodam more punctim res indicasse satis esse putat. Nomē viri, si quod incidit, ex illis quos fama celebrauit, nempe vel bellicis laudibus, vel sapientia, & cognitione rerum clari, vel etiam nobilitati scēdis facinoribus, ostendetur vnde is natus, quibus parentibus, & aliqua ex eius laudibus attingentur præcipua, vel ea certè, quæ maxime ad propositum faciant: eodem modo de probro atque ignominia. Tempora exhibuerit iam insignibus notis distincta, vt mox dicam: tum faciliè cui notæ vicinior fuerit, de quo loquitur, indicabit: vrbs, mons, fluuius, fons quo loco situs, quantū à notabili loco distet: nempe ab Alpibus, à Pyrenæis, ab vrbe Roma, Athenis, Rhodo, Hierosolymis, Nilo, Rheno, Euripo, supero mari, aut infero: quem virum insignem ædiderit, quid potissimum pariat: tum si quid ad memoriam notabile in eo cōtigerit. Animans, aut plāta, aut lapis breuiter describendus: & aliquid de illius natura & viribus summum & ad cognoscendum pulcherrimū, annotandum si rarum sit, aut regioni nostræ ignotum, docendum vbi proueniat. Sentētia quæ *vsus* dicitur exemplo aliquo adiuuanda, aut alia sententia vel clariore illustranda, vel maioris authoritatis fulcienda. Si quid sit in ea prauum, ad normam pietatis nostræ corrigendum. Prouerbii origo, & sensus germanus quātum fieri poterit, eruendus: tum quis vsus, simul dictum alicuius allegandum: qui appositissimè videatur attulisse, & maximè in loco. De re altioris disciplinæ facilia quædam delibabit, & captui suorum adolescentiū consentanea: tantū vt authori suo quomocūq; satisfaciat: reliqua difficiliora, aut altiore repetenda principio ad ipsarū disciplinarum traditionem remittet. Consilium authoris exponet: quod Donatus facit, licet in eo nimius: tum obscura scriptoris dicta per alia

eiufdem fimilia, fed paulò lucidiora declarabit: quòd fi eiufdem non habet, certè alterius eiufdem ætatis, aut proximæ: vt oftendat eam fuiſſe vel authoris fui, vel illius ſeculi rationem loquendi, aut ſentiendi. Ad quæ omnia exemplum meo quidem iudicio ex Seruio Honorato poteſt ſumi. Non diſputo de veritate diſtorum eius, exponendi artem & viam in primis probo: eamq; pro lege inſtituendi propoſitam velim eſſe ludimagiſtro: tamenſi copioſiorem hũc eſſe, & prolixiorẽ in enarrando conuenit, quàm ſibi in ſcribẽdo Seruius: minutiora quoque in auditorio cõſectanda, quàm in libro componendo. Meminerit aptiſſimæ imaginis, quam de puerili ingenio Quintilianus expreſſit, eſſe ea velut vaſcula anguſti oris, quæ ſuperfuſam humoris copiam reſpuant, ſenſim inſtillatam recipiant. Itaque initio pauca & facilia obiectet, mox cõſuefaciet pluribus, maioribus, ſolidis. Inter exordia ſubinde interroget, & eorum quæ audierint rationẽ reſpoſcat. Nam magnopere expedit ea memoriæ affigi.

Puer quo
modo au
dicit.

Audiet puer attentus, & intueatur in præceptorem, niſi quum inſpiciendus erit liber, aut ſcribendum. Norit ſenſum diſciplinæ eſſe auditum, quæ animantes eo careant, diſciplinæ capaces nõ eſſe: nihil eſſe vel promptius quàm multa audire, vel fruſtuofius. Quecunq; à doctore acceperit, credat eſſe mera oracula: & quia omnibus ſuis numeris exiſtimabit eſſe conſummata, & plena, velit ſe multo huius modi artiſicis eſſe ſimillimum. Platonis diſcipuli curuum eius dorſum referebant, Ariſtotelis balbutiem: quòd ea etiã pulchra & imitanda ducerent, quia magiſtrorum. Equidem imitationem vitiorum non probo, ſed malo vt vel vitia exprimant, modò cum virtutibus, quam vt ne virtutes quidem. Diſcet recte ſcribere, & celeriter. Rectæ ſcriptionis iaciuntur fundamẽta, quũ docentur legere: vt quæ literæ, quæ ſyllabæ, quas voces ſiue ſeparatæ, ſiue coniunctæ reddant probè, atque ad manum teneant: & perſuadeant ſibi, quòd re vera eſt, nihil ad ampliſſimam eruditionem perinde conferre, vt & multa & multum ſcribere, multum atramenti, & chartæ perdere. Itaque vnusquique puerorum habebit librum chartæ vacuum in partes aliquot diuiſum ad ea accipienda, quæ ex ore præceptoris cadent, vtique non viliora, quàm gemmæ. In parte vna reponet verba ſeparata, & ſingula. In altera proprietatis loquendi, atque idiomatica ſermonis, vel
vſus

vsus quotidiani, vel rara, vel non omnibus nota, atque exposita. In alia parte historias. In alia fabulas. In alia dicta, & sententias graues. In alia falsas & angustas. In alia prouerbia. In alia viros famulos, ac nobiles. In alia vrbes insignes. In alia animantes, stirpes, gemmas peregrinas. In alia locos authorum difficiles explicatos. In alia dubia nondum soluta. Hæc initio simplicia ac velut nuda, aliquâto post conuestiet ac ornabit. Habebit maiore codicem, eodem referet tum quæ à præceptore accepit, copiosius dicta & fusiùs, tum quæ ipse sua opera apud magnos scriptores legerit, vel ex aliis dicta obseruarit: & quemadmodum in hoc suo veluti calendario sedes & nidos habet quosdam, ita si velit singulorum nidorum notas pinget sibi, quibus ea distinguet inscriptionibus, quæ in quenque est locum relaturus.

Prima ætate exerceatur memoria, quæ excolendo augeatur: multa ei cõmendentur cum cura, & sæpe. Nam illa ætas laborem non sentit, quia non expendit: ita extra laborem omnem ac negotium dilatatur memoria, & fit capacissima: tum rudimentis imbuuntur tenera ingenia, quæ rudimenta quum sicut fastidii plenissima, retineri tamen è re est, & imprimi animis. Ergo quod viris operæ censoribus esset subacerbum, puerili ætati est etiam sæpenumero suaue: quare tunc sunt tradenda, à quibus viri abhorreret. Memoria duabus constat partibus, celeriter compræhendere, & fideliter continere: celeriter cõpræhendimus, quæ intelligimus: continemus, quæ attētè & crebrò memoriæ mādauimus. Vtrunque ordine adiuuatur, etiam ad ea, quæ elapsa iam sunt, reuocanda: in quo est illa recordatio, qua belluæ dicuntur carere. Quæ fuerint memoriæ credenda, in silentio alieno mandentur, nostro nihil est necesse: nam non rarò tenaciùs infiguntur, quæ altiùs legimus: quemadmodum audita de aliis meliùs retinemus, quàm à nobismetipsis lecta: & in altiore lectione duobus sensibus patefacimus ingressum ad animù, intuitu & auditu. Quòd si cogitatio incipit digredi paruo murmure, & reuocanda est prior, & quæ interpellat, excludenda. Ac quemadmodum cibus paulò antè sumptus magis grauat stomachum, quàm auget vires, donec concoctus in venas & corpus digeritur: ita lectio continuò postquam est audita parum prodest, quoad incipiat quasi in ventriculo confici. Quæ sub somnum edisces, ea tibi de mane repræ-

Memoria

sentabuntur à memoria longè promptiùs, quàm alio tempore: dum ne cubitum cōcedas vel crapula obrutus, & nimio cibo grauis, vel inedia absumptus & exhaustus. Vtilissimum est quæ memoria contineri cupimus, ea scribere, neq; enim aliter infiguntur stylo in pectus, quàm in chartam: videlicet attentio in eo quod ipsi scribimus, diutius immoratur. Ita quæ magis suppetit tēpus, vt illud adhærescat. Quæ pueri de præceptore audiuerint, reddent primùm vel condiscipulorū ali cui prouectiori, vel hypodidascalo, huiusmodi præceptorum ipsi: ne magistri verecundia rudes ac infirmos confundat. Et à primo satis erit ad verbum reddere: aliquanto post cōferēt similia nominibus & verbis, quæ didicerint. Iubebuntur proferre, quid putent se ex præceptoris dictis annotasse, quod in vsum suum vertant. Tum idem aliis verbis mutabunt, & adferre paria tentabunt. Doctiores condiscipuli eadem quæ à præceptore sint audita, indoctoribus repetent, ac familiarius explanabunt, vt & exerceantur doctiores, & indoctiores excitentur: faciliùs videlicet attollunt se pueri ad intelligentiam æqualium, quàm magistri: quippe parua & tenera citius apprehendunt, quo inuitantur proxima. quàm excelsa: quod in arboribus videmus contingere. Loquentur primū sua lingua, quæ illis domi est nata, in qua si quid peccent, emendabit præceptor: dehinc paulatim Latine: admiscebunt ea quæ de præceptore hauserint, vel ipsi legerint: vt inter primordia mistus sit sermo in schola ex patrio & Latino: ioris patrium loquentur, ne omnino consuescant linguas commiscere, ac perturbare. Curabit institutor, quantum præstare poterit, vt pura sint verba, & sermonis Latini propria. In hoc vt omni alio exercitio admonendi sunt tyrones, vt fidat magis canōibus, quàm vsui, vel iudicio suo, quæ duo rudibus sunt infirma, & facile imponunt. Sentim accrescet eruditio, tum erunt prorsum Latini. Conabuntur sensa animi Latinis verbis expromere: nihil est enim quod æquè ad percipiendam linguam valet, vt vsus. Quod si quis loqui erubescat, huic linguæ est facundia desperanda. Qui post annum quàm inceperit institui, Latine recusabit loqui, multetur pro ætatis ac conditionis ratione. Lapsus in re difficili, corrigatur, data venia, modo proficiat emendatio, in re autem facili puniatur. Nauabit operam, vt effingat verbis ac sermone tum præceptorem ipsum, tum auctores

thores cruditos, quos ei præceptor indicabit. Viros quoque doctos eiusdem magistri approbatione. Nam cum iis qui corruptè loquuntur, consultius est ea lingua sermocinari, ad quam non possit transire contagium. Et quandoquidem sermo est hominibus vt mutuò inter sese intelligant, tributus, facilem esse eum, ac dilucidum conuenit, ne interprete sit opus. Claritas verò ex sermone ipso considerabitur, nõ ex audiente: qui si sit linguæ ignarus, neq; nos dicentes assequatur, non protinus obscurè erimus locuti: imò verò apertè ac faciliè, si & verba vsurpetur vsu bene loquentiũ trita. & compositio sit dilucida, id est, naturali quodam ordine disposita. Quocirca vitãda penitus verba vetustate desueta, durè translata, & longè, nouiter conficta, pœtica, potissimùm in Græcis, transposita, & traducta quò non oportet, seriem in longum dilatam. In sermone Græco, quandoquidẽ eum sumimus tantùm ad cognoscendos authores, non perinde erimus de loquendo solliciti, vt de intelligendo. Si cui verò tantum vacat, & per ingenium licet, assuescat eloquendi etiam facultati.

Animaduertenda sunt in pueris oris vitia, vt corrigantur: Oris vitia
 velut quum vox est nimium gracilis, & tenuis literæ explicatio: quo vitio qui sunt affecti, *ισχυροφωνοι* nominantur, contrarium huic *πλατυασμους*, quum pinguis est sonus, & appellatio literarum crassior: quod in Sulpitio, & Cotta Lucius Crassus apud Ciceronem notauit. Si verba ex gutture tanquam recondita depromant, vt Arabes & Hebræi dicuntur, *λαρυγγιστοι*: quum in recessu oris vox auditur, est cælostomia. Aristoteles tria facit vitiosè loquentium genera: *ισχυροφώνους*, qui literam aliquã certã exprimere non valent, quos Latinus sermo blæfos nominat. *ιλλους*, qui in pronuntiando literam prætereunt, seu syllabam, quos balbos, quibus Cicero disertos opponit ad Papyriũ Patum. *τραυλους*, qui hæsitantes appellantur. *ὀρθόπεια* est recta oratio, & vitiiis carens pronuntiatio. Labdacismus sit & Lotacismus, quũ literæ illæ ultra iustum decorem exprimuntur. Sunt literæ quibusdam nationibus peculiare, vt p literam Erethrienses crebrò inculcabant, & Germani sibilum sigmatis. Quæ vitia sunt ex consuetudine, tolli queunt, quæ ex natura corrigi possunt, tolli non possunt. Sed certè licet vsque eo cautè occultare, ne scødè existant.

Nelocuā Videndum ne pueri spiritum per raritatem dentium non
tur cele- recipiant, sed reorbeant, neu præcipitanter consuescāt lo-
riter. qui: neque institutor ipse exemplo illis sit ad celeritatem ser-
monis rapidam, ac volubilem. Sunt enim ludimagistri qui-
dam qui se pro absolutis grammaticis habitum iri sperent,
si curiu quodam citatissimo verba non proferant, sed effun-
dant: quæ res magnam imprudentiam parit in vita, & ple-
runque summū dedecus: non enim potest mens volanti lin-
guæ, lenforum copiam necessariā frangerere, ita cogitur vel
tacere turpiter, vel absurda & stulta effutire: quod si hæreat,
nihil est deformius, quàm in cursu illo mora, & difficultas
ei, cui omnia videbantur esse plana, seu prona potius. Sa-
tius est vt tarditate, quàm celeritate in loquendo peccetur: in
tarditate licet sæpe, quæ dicturus es præmeditari, in celerita-
te vix raró. Est tamen quiddam inter ea medium, quod con-
sultissimum fuerit tenere: & expeditam quidem volubilem-
que loquendi rationem, etiã interini inconsideratam vt non
improbarim in puero tanquam virorem ætatis, ita quum
incipiet adolescere, mitigabo, & reprimã, ne incogitata ver-
ba, & in labris nascentia consuescat funditare.

Scribendi exercitatio plurimum confert. Stylus (inquit
Cicero) magister & effectör dicendi optimus. Ergo post-
quam syntaxin didicerint, reddet vulgares orationes in La-
tinum, & has vicissim in vulgare sermonem: sed eas perbre-
ues, quibus addetur aliquid quotidie. Idem fiet in Græco:
quanquam in his malim vt ex Græcis ad nos discant, quàm
à nobis illhuc traducere.

De trans- Ad vertendum, probè vim linguæ vtriusque necesse est vt
ferendo. interpres teneat: exercitatio rem tamen esse in ea oportet, ad
quam transfundit. Sed nec integre verba possunt transferri,
quorum omnino ignoretur sensus. Parum conuenienter
Aristotelis volumina, qui philosophus non sit, interpretabi-
tur, nec Galeni, qui non medicus. Exercebuntur itidem sen-
tentiis magnorum authorum difficilibus explanandis. In-
tentione ad eam rem vehementer est opus, ideóq; excitatur,
atq; acuitur ingeniū, & iudiciū fit vegetius. Mira dictu res,
esse nonnullos qui quod loqui sciāt, idem ipsum scriptum
si legant, non intelligent: quod accidit, vti ego quidem autu-
mo, quia vagus animus ac sparsus satis habet ad loquendum
intentionis, non satis ad intelligēdum scripta: seipsum enim
recollig

recolligere, & quasi cogere non sustinet. Accedet exercitamenti collatio scriptorum cum formulis, in quibus congruant, in quibus dissideant: nam vastus usus non potuit in regularum alveum cunctus corruari. Scribent epistolam facilem, aut fabellam: dilatabunt exemplum, apophthegma, sententiolam, prouerbium: soluent & diffundent carmen numeris astrictum, atque eadem efferent absque numeris: qua in re exercitauisse nonnunquam seipsum Crassus apud Ciceronem testatur: idque Laurētius Valla, & Raphaël Volateranus fecerunt Homerum vertendo. Quod tanquam puerile tyrociniū probo, tanquam interpretationem iustam tanti authoris non probo: præsertim quòd eo translationis genere, maxima gratiæ pars præclarissimo operi detrahitur. Scribet in principiis pauca, accuratè tamen, deinceps plura: compositio enim ab anxio labore non venit, sed usu potius, atque exercitatione attenta & diligenti, ne initio subrilia nos effugiant, quæq; ad rem maximè faciant, quum non credamus. Conseruabit quæ prioribus mentibus scripserint, vt sequentibus comparent, & profectum depræhendant, eaque insistant, qua se profecisse intelligant.

Non est statim puero ad scholam deducto disputandum: *Disputa-
tiones.* nam quid tandem dicet rudis omnium? sed tacitus rationem scholæ consideret, seduloque cõtempletur singula: postmodum incipiet aliquid ab aliis condiscipulis sciscitari magis, quàm altercari, aut inquirere. Hoc Pythagoras Samius reputans, annos aliquot iubebat puerum suum tacere, ne leuibus se quæstiunculis iactare consuescerent. Concertatiunculæ postquàm fuerint concessæ, erunt initio crebriores, & de iis quæ audierint. Aemulatio enim illa commouet pueriles animos, nec sinit otio obtorpescere. Idcirco Dominus tanquam pueros Iudæos prouocat, vt de regno cælesti cum gentibus contendant, sicut est in Epistola Pauli ad Romanos. Ergo pueri laude & præmiolis, quæ illa ætas capit, tum repræhensione, & obiectu æqualis meliùs dicentis, sunt extimulandi. Prouidebitur tamen ne res longè in odia, & rixas abeat. Certabunt contentè, sed citra acerbitatem. Paulatim hi conflictus in studiorum collationem vertentur, & motus illi puerilium animorum sensim ponent. Quandoquidem consultius est adolescentes nihil scire, quàm ambitionis, & superbix mancipia fieri. Nemo

nisi expertus, credat facilè, qui, & quàm sæui, ac importuni affectus ab adolescentibus alantur insciis, tanquam vipera in sinu. Et puerili quidem ætati præmiola, laudesq; tanquã lusus permittuntur, quæ adolescentibus nugæ esse pueriles demonstrantur, haud secus quàm nuces, aut equos arundineos, vel ligneos, ut erubescant ipsi eadem expetere, qui iam pueritiæ nomen exuerunt. Præceptoris sententia atq; vsus multum proficiunt, ut illa velint cõtemnere: nam quum ipse in ea inuehatur sæpe dictis grauibus, ostendet esse ridicula, tum verò vita sua, quæ dixerit, confirmabit.

Collatio
studiorũ.

Quæ porrò inter se conferent grandiusculi, hæc erunt ferè. Quàm conueniat canonibus cum vsu, de authorum obscure ac intricatè dictis, de explanatione sententiæ, prouerbii, apophthegmatis, fabulæ, historiæ, parabola: quæ origo illorum, quæ mens, quæ accommodatio: de nomine viri, urbis, montis, fluuii, fontis, prouinciæ, animantis, stirpis, lapidis, metalli: de vi vocabuli, & eius originatione: de profodia eius, & orthographia, de loquendi formula, de structura, de lege carminis: omnia hæc quantum ætas illa feret, & studiorum ratio. Et quando homo à natura nihil est edoctus, omnia ei sunt doctrina, labore, vsu, diligentia excudenda: fallitur sæpe, & in diuersum abit, quàm oportet: itaque correctio est omni tempore, omni ætate necessaria: nec debemus sinere, ut aliquid adhæreat vitii, atque inualescat. Sunt tamen nonnulla, quæ nondum capiet, ea in aliud tempus magister differat, præmonitis tamen discipulis, non ideo approbari, quæ faciant, quòd non reprehendantur, id enim condonari illorum infirmitati, venturum tempus, quo opportuniùs patefaciat, cur displiceant. Nec desunt quæ ad præsens in pueris probemus, in viris iam & confirmatis reprobanda. Sed in percipienda eruditione aliquid fortè expediat dissimulari, nec censeat culpam eis omnem præstandam, mores certè omni vitio immunes esse conuenit: non ut in ætate illa omnibus suis numeris absoluti sint, sed ne prauis certè, atque statim initio corrupti. Meminerit prudens institutor, quantum inter exordientem, procedentem, & absolutum intersit: non id esse à puero incipiente requirendum, quod à iuvene longè in disciplinis, & formatione morum progresso: nihil adeò esse præposterum, ut fructum iam tum maturum exigere, quum

Corre-
ctio.

arbores germinare primo vere incipiunt: ne irascatur, & succenseat pueris, si non eadem præstent, quæ iuvenes diu instituti, atque etiam interdum, si Deo placet, idem ipse. Quo quum nihil sit aliud dementius, non desunt tamen præceptores, qui id atrocibus minis, qui plagis, & verberibus à puerulis efflagitent, ipsi verberari digniores. Seruet in censura modum, ne vel se demittat, vel illos efferat: non frangat acerbitate verborum animos, nec seueritate confundet. Inter operis alicuius exordia, puta quum aliquid incipient Latine effari: aut stylum mouere, conuiuendum est ad errata quædam, quæ spes sit paulatim posse emendari: etiam laudibus atque approbatione tanquam subito calcari excitandi ad cursum, ne si noui statim ac teneri irrisione præceptoris, aut sodalium pudefiant, despondeant animos prius quàm periclitentur vires: nihil enim audebunt aggredi retardari eo metu, ne aliis risum de se præbeant. Prouectiores nonnunquam de eo laudandi, quod institutor præteritur, fore ut quandoque displiceat. Atque id temperamentum in emendando, ac corrigendo seruabit, ut etiam si nonnulla parum exacta transmittat tacitus, nihil tamen affirmet ita esse, quæ à discipulis ipsis secus habere possit deprehendi: magno opere id authoritatis pondus eleuat.

At verò quoniam hominis ingenium ab incitatis animi morbis ad peiora deprimitur, coercendus est inconsultus ille motus, & compescendus reprehendendo, castigando verbis, & quum opus est, verberibus: ut belluarum more reuocet eum dolor, cui ratio non est satis: tamen si liberalem hanc castigationem, quatum fieri possit, esse malim, non asperam, aut seruilem: nisi eiusmodi sit ingenium ut officii sui plagis sit tanquam mancipium admonendum. Pueris, & iis qui puerili sunt natura non admodum sese magister familiarem præbebit: de quibus illud est in comædia: Nimia familiaritas cõtemptum parit. Erit ergo grauis sine acerbitate, & mitis sine dissolutione: non minabitur, nisi quum res flagitabit: nec conuitia ingeret in pueros, vnde illis præpta ad maledicendum facultas atque exercitatio. Post minas nisi puer obtemperarit, vapulet, sic tamen ut tenerum adhuc corpusculum acriter in præsens doleat, nihil deinceps sentiat incommodi. Nullo modo ita se gerat, ut assueticiat pueros minas aut reprehensiones suas contemnere: quas velim ne ex-

Castigatio.

tra

tra tempus consumat, referuet semper oportunitati, quæ rebus omnibus gratiam & pretium conciliat. Tum ne velut callum obducant verberibus. Grandiusculi coërcendi quidè rariùs plagis, interdum tamen. Plerunque verò metu ac reuerentia præceptoris, & grauium virorum de academia, qui velut testes adsunt, atque spectatores virtutis, aut vitiorum vniuscuiusque. Hinc respectu patris & propinquorum.

Commē-
datio eru-
ditiōnis.

Indicandum quanta sit in studiis dulcedo, quæ voluptates, quàm solidæ, quàm perpetuæ, quàm diuturnæ, quibus nullæ omnino valeāt comparari: præterfluere reliquas omneis, & esse dilutissimas præ his: quòd sit etiam viaticum senectutis rerum peritia: quantum ad vniuersam vitam præsidium, siue ornamentum quærat rebus lætis, siue solatium afflictis: cōtrà quæ tenebræ, & quæ mala tam pernicioſa ex ignorantia nascuntur, quas omnes ad res non poterit cui libet nō amplissima suppetere exemplorum copia. Sūbinde admonēdi, vt quæ de moribus audiunt, ne ita accipiant, vt historiolam quampiam, quam satis est audiuisse: hunc esse animorum pastum saluberrimum, concoqui & digeri oportere, & in animi substantiam conuerti, quod ni fiat, vt cibum in corpore, ita res morales animo officere. Veniat illis crebrò in mentem præſidentis mundo Dei, nos omnes venturos per mortem ad eius tribunal, cui nemo excipitur: mortem ex æquo instare omnibus, minari omnibus, vbique præſto esse, ac impendere: eodem momento adolescentes & senes efferri. Habebit præceptor communes aliquot locos breues, & maximè efficaces aduersus singula vitia, quis illa ætas infestatur, quam instituendam ac formandam recepit, vt adducat vitium vel in odium, vel in contemptum.

Recrea-
tiones.

Sed quatenus & animorum & corporum nostrorum vires non solùm finitæ sunt, verùm imbecillæ admodum, ac tenues, concedendæ sunt illis quædam refectiōnes, ac reparatiōnes, vt diutius labori sufficiant: alioqui exiguo tempore exhaustæ, nihil deinceps valerent. Exercitamenta corporum crebra sint in pueris, nam ætas illa incrementis indiget, ac confirmatione roboris. idcirco nec premendi sunt nimium, nec ad opus vrgendi sed permittēda laxamenta intentionis, ne studia odisse incipiāt priùs, quàm amare: sic tamen vt ne ad spurcas voluptates delabatur, vnde studia ipsa infestius oderit. Miræ libertatis est humanum inge-
nium

nium, exerceri se patitur, cogi non patitur: multa ab eo facile impetres, pauca & infeliciter extorqueas.

Lusus sint, qui honestatem habeant cū iucunditate coniunctā, quales, pila, globus, cursus. Si Cicero civi suo honestos, ac moderatos lusus præscribit, quantò magis philosopho à nobis præscribi par est? Omnia fiant sub oculis seniorum aliquot, qui illis sint venerabiles. His lusionibus hoc fini dabitur opera, vt corpus vegetetur, non vt ferociat. Valetudinis ratio vniuersa eò pertineat, vt valeat mens, & sit, quod ille potissimū à diis precabatur, mens sana in corpore sano: tum vt reficiatur, & recreetur animus, quò ferendo sit oneri quotidiani negotii. Latine inter ludendum loquentur, statuta illi pœna ex ratione ludi, qui patrio sermone erit vsus. Latine facile loquentur, ac pròinde libentiùs, si omnino quæ ludendo sint dicenda, explicata habeant à præceptore bonis, & propriis verbis: inuit enim eloquimur, quæ nos improprie aut ineptè dicturos metuimus. Ac quum tempus exercere corpus non sinet, aut quibus vel non licebit, vel non libebit, magno oblectamento erunt sermocinationes festiue & suaves: cuiusmodi sint fabellæ, aut historiolæ, aut eiusmodi narrationes iucundæ, lepidæ, argutæ, facetæ: eòdem referuntur dicta vel suscè vrbana, vel breuiter falsa & ridicula. Permittendus interdum quoque lusus foliorum longiusculus, qui ingenium & iudicium, & memoriam exerceat, quemadmodum etiam latrunculorum, & acierum: habebunt porticus vel laxa atria, quibus se reficiant pluuio tempore. Prima ratio erit ingenii ac memoriæ, quæ nimia curatione corporis opprimitur. Sapienter quisquis dixit, magna cura corporis, magna est animi incuria. Sic tamen ne corpus neglectum, squallore obducatur, ac sordibus, quo nihil sit valetudini, atque ingenio inimicus.

Victus ratio & ad mentis acumen, & vigorem memoriæ plurimū in omnem partem confert, vt moderata sit, vt idoneis temporibus, vt congruens temperandæ cuiusque institutioni, ne noxius aliquis humor radices agat in corpore. Exucci humectantibus vtantur, pituitosi calidis & arfacientibus: melancholici contrariis naturæ illi, quæ extenuent spiritus, ac hilariores reddant, quibus vinum paulò concedatur largius, quemadmodum Sapiens Hebræus con-

sulit

sulit, dandum vinum mœstis: biliosi refrigerabuntur, & tenuissimis spiritibus erunt crassiuscula tum ad valetudinem salutaria, tum etiam ad cohibendam iudicii vim, ne subito in præceps feratur: quo vitio multum infestantur subtilia nimium ingenia. Adolescentes ne subducant se, nam vel magnas sponsones ludent, vel scortabuntur, ut cuiusque erit ingenii procliuvas. Hactenus linguarum institutio.

Authorū
differen-
tiæ.

Arbitror iam à me expectari, vobis quibus ex fontibus hau-
riendam eruditionem hanc existimem, aperiam: faciam equi-
dem pro virili portione mea. Sed de authoribus tamen in
vniuersum quædam sunt mihi præfanda. Scriptores non
sunt omnes eadem metiendi regula. Sunt qui in tradendis
suis ordinem quandam sunt secuti, & methodum breuem ac
dilucidam, atque ad percipiendum facilem: hi sunt non mo-
dò relegendi, sed ediscendi quoque ad verbum. Alii exacte
quidem persecuti sunt susceptum argumentum, sed vel fusiùs
tamen, vel perplexiùs, quàm expediat addiscenti: hic relegē-
dus est quidem, non tamen perinde ut prior versandus, &
terendus manibus. Alios suffecerit legisse. Sunt quos nihil
neceffe sit legi, sed in bibliotheca tantum seruari ad consi-
lium, quum vsus poscat.

A quibus
authorib⁹
abstinen-
dum.

Ante omnia arcendus puer ab aithore, qui vitium potest
fouere, ac nutrire, quo is laboret: vel libidosus ab Ouidio,
Scurrilis à Martiale, maledicus & subsannator à Luciano,
Pronus ad impietatem à Lucretio, & plerisque philosopho-
rum, Epicureis potissimùm. Gloriosulo non multum
conferet Cicero, nisi ostendas, vel quo pacto possit quis se-
metipsum citra odium laudare, vel quemadmodum ne in
maximis quidem viris, & omni penè laude maioribus glo-
riationem seramus. Veniat iam ad lectionem gentilium,
tanquam in agros venenis infames præmunitus antido-
to, per pietatem homines iungi Deo: eam esse à Deo tra-
ditam, quæ homines excogitarint, plena esse erroribus:
quæ contra pietatem sint, ex vanitate hominum orta
esse & imposturis diaboli hostis vaserrimi: hoc sufficiet in
genere absque explicatione. Meminerit se, per gentiles iter
facere, id est, inter spinas, inter toxica, aconita, & pestes præ-
sentissimas, ut ex eis sola sumat vtilia, reiiciat cætera quæ
nec ipse anxie scrutetur, nec præceptor laboret explanan-
do.

do. Bene Laurentius Valla de verbo quodam obscæno, ignorari malo, quàm me docente sciri: itaque auertat potius, quantum poterit longissimè, & ad sensum magis syncerum traducat. Hæc præfati ad authores accedamus linguæ vtriusque. In quibus sunt, qui oratione scribunt numeris astricta, alii soluta, quam profam vocant, & pedestrem: priores poetæ nominantur, quorum concentus artis est musicæ, materiam nullam habent certam, sicut nec reliqua, quæ à Græcis *ἄγραφα* nuncupantur, ut grammatica, dialectica, & ars dicendi. Magnum est in ea leuamentum animorum ex harmonia & concētu. Sed propter ea, quæ sibi prisca poetæ desumpserunt canenda, multis in suspicionem ars venit corruptelæ, quibusdam in odium quoque apertum ac confessum: de qua quæstione tamen si longa disputatio est, & varia, tamen sententiam nostram aperiemus paucis. Equidem quod ad versum attinet, dulces illos esse censeo propter eam congruentiam, quæ est melodiæ cum animo humano, de qua dicebam modò. Sunt in verbis siue propriis, siue translatis grandes, sublimes, splendidi, habent ingentium virium argumenta, habent affectuum admirabilem expositionem, quæ energia dicitur: affant magno quodam & excelso spiritu, sicut & affantur ipsi, ut vel supra ingenii, ac naturæ suæ captum videantur assurgere. Sed his tantis, & tam suspiciendis virtutibus admista sunt vitia non parum exitialia, partim picta atque expressa, partim etiam commendata. Quæ sunt huius generis, vehementer possunt nocere, si quis habeat fidem dicenti, & nesciò quo pacto impetrant fidem suauitate versus in pectora audientium blandè illapsi. Picta vero alia sunt animi, alia corporis. Animi nõ perinde nocent, nisi si addatur facientis authoritas, ac exemplum: quam ob causam pulsus fuit Homerus à Platonis republica, & Pythagoras vidisse se apud inferos illius animam retulit de arbore suspensam, & circumdatam colubris, ob ea, quæ de diis sinxisset, multò sanè incommodiùs acceptam, quàm Sylius Italicus, conspectam à Scipione Africano fabulatur. Et si potuit hoc quidem olim nocere, nunc non adeò potest, quum sciamus scelerosos ac facinorosos homines deos illos fuisse, calamitatè meritos non cælum: possunt tamen lædere si addatur operæ pretium, quod illo ex flagitio cõsecutus est quis, velut impe-

rium per fraudem, aut hominum cædem. Corporis vitia vel commemoratione ipsa mentes corrumpunt. Quærat aliquis, Quomodo igitur legendum? Quomodo colligendæ salutare herbæ inter tot noxias? Qua cautione inter spinas incedendum? An potius spernēdi atque abiiciendi in totum? Plutarchus Cheronæus librum scripsit de lectione poetarū, in quo nihil agit aliud, quàm cōcinnare ac condire venenū, quò minùs sit sumentibus pestilens, vt quum periculosum boletum antidoto emendatur. Quid opus est? An non est cōsultius venenū nullo modo attingi? Et fortassis hoc in illis poetis præstiterit, atque eo magis quòd exiguum certè adferunt adiumentum siue ad artes, siue ad vitam, nec ad linguam quidem magnū. Doctè quidem præcipit Plutarchus, adde etiam prudenter, vt solet, quò si quis attigerit, minùs lædatur: quanquam sunt non pauca, quæ antidotum afferunt infirmum, vt quum iubet admoneri pueros poësin esse picturam. Quid tum? Et illa ipsa pictura quam cernimus, si sit obscœna, præsertim subtiliter, & artificiosè expressa, num nō animos contaminat? Nec immeritò eiusmodi & pictores, & pictura, sapientes homines de ciuitate volebant eiici. Tum addit poetas ipsos in rebus turpibus subsignificare, neutiquam probare se illa. At non omnes, imò quidam apertè comprobant, vt Ouidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Martialis, & eius notæ: alii obscurissimè carpunt, ac improbant, & per nutus, quos intelligant perpauca. Iam verò sententiis turpibus opponendas præcipit honestas aliorum sententiæ, tum alios aliis derogare ait fidem. Quid porrò facias, si bonæ sententiæ non sint ad manum? Quid quòd malæ sententiæ procliuitatem pro se habent naturæ nostræ ad malitiam, vt efficaciores sint, quàm bonæ? Eo denique deducit rem, vt confiteatur noscere lectionem poetarum, nisi cautissimè vtaris. Id si ita est, non videtur attingenda puero, quem illhic Plutarchus instituit, sed iam grandiori natu, & sanis opinionibus imbuto. Quibus de causis ac rationibus sic videri posset faciendum. Quoniam quidem in eis & dulcia, & pulchra, & magna, atque admirabilia insunt multa, non tolli oportere, sed repurgari: non amputari affectum membrum, sed medicamento adhibito curari. Obscœna in totum rescindantur, tanquam emortua, & pertractura in contagiæ quæ tetigerint. Scilicet intolerabilè faciet humanam

manum genus iacturam, si ex spurco poeta partē abscondas noxiam, & id facias in libello, quod in tuo ipsius corpore facere non dubites, si res exigat? Detruncauit Iustinianus Cæsar tot iuriscōsultos, & nefas erit ex Ouidio detrahi eos verus, quis adolescens sit nequior? Imò vero amissa sunt tot philosophorum & sacrorum authorū monumenta, & graue erit, ac non ferendū facinus si Tibullus pereat, aut ars amandi Nasonis? Vtique non de præsentibus modò, ac posteris præclare merebitur, sed de poetica arte, ac poetis ipsis, quisquis eam repurgationem erit aggressus: haud aliter quàm de hortis, qui vnenis illhinc eruncatis, solas reliquerit herbas salulares. Ita & ignominia erit poetis detracta, & malum virus legentibus. Cætera autem quum pingent, sciant, qui legunt, picturas esse & hominum sæpe numero pessimorum. Quum deos audient, cogitent hos esse reges, quum heroas, proceres: quum homines, plebem. Interdum deos putet accipi pro illa vi quæ illis attribuitur: vt Iuppiter, Regni sit maiestas, Minerua, sapientia, & consilium, Mars, belli impetus, Mercurius, interpretatio, Apollo, dulcis quædam peritia, & lux mentis. Iplis quoq; poetis fides eleuanda, multum quidem valuisse eos natura, ac spiritu, sed homines tamen fuisse mediocri iudicio, doctrina verò & vltu rerum sæpe nullo, aut certè perquam exiguo: tum animi perturbationibus obnoxios ac seruentes, vitiiis inquinatos. Succurret fortasse alicui demirari, vnde igitur tanta illorum auctoritas non in vulgum solum, sed ad scholas etiam sectatorum sapientiæ? Cuius rei hæ sunt causæ. Fuerunt primi & antiquissimi scriptores, ideòq; poetæ dicti: multum verò ab omnibus defertur vetustati. Suauitas dictionis conciliauit fidem, quando quidè faciliùs credimus, quæ libenter audimus. Quùmq; homines viderent semina disciplinarum omnium in illorum libris esse sparsa, crediderūt absolutos eos esse in illis omnibus. Nullum est enim humanū ingenium quamlibet focors, & ab institutione humanitatis remotū, quod non semina artium omnium quædam à natura acceperit: siue re ipsa illhinc sint ea, siue potestate, de quo nō disputo. Id verò si imperitis & tardis hominibus contingit, quanto illis magis, qui ingeniorum essent præditi acumine, atque acrimonia? Idquæ in nostris poetis experimur, qui carmina vernaculis linguis componunt, quos quum sciamus esse homines

Vnde tanta poetarum auctoritas.

imperitissimos, tamen ea suis carminibus videmus illos inferere, quæ etiam ipsi admiremur, qui illos nouimus: & quibus indoctis aut ignotis facile persuadeat se in omnium artium genere magnam & diuturnam operam collocasse. Aratum accepimus astrologiæ imperitum, & Nicandrum Colophonium hominem ab agro remotissimum carmina illis de rebus ornatissima conscripsisse. Accedebat afflatus diuini numinis, quo credebantur instigari: ideo illorū dicta non accipiebantur aliter, quam Dei per hominem ceu per fistulam loqueris. Philosophi verò recepta authoritate abusi sunt, ad persuadendum populo, quod vellent. Et quia inflammabatur illorū animus, longèque ardore illo exerebat sese natura, quæ ex illis deprompsissent, putabant se tanquam naturæ doctrina comprobare.

Authorū
nomina.

De arte.

Latinae
linguae
authores.

Sed dicamus iam de singulis nominatim. Ad formulas primorum rudimètorum habet institutor ex veteribus Donatum, novos autem Nicolaum Perottum, Sulpitium Verulanum, Antoniū Nebrissensem, Aldum Manutium, Philippum Melanchthonem, sumet quem volet, pares esse in tradendo video. De constructura indigemus exactiore aliquo opere, & deuincto numeris, quo melius commendaretur puerorū memoriæ. Nam quæ nunc quidem extant certè, vel exempla sunt solùm absque canonibus, vel canones à quibus excipiuntur plura, quam ipsi comprehendant: opus esset ei, qui id vellet præstare lectione atque obseruatione longa, & diligenti authorum Latinæ linguæ: sed plurimum arbitror adiuuari posse sex libris Thomæ Linacri de emendata structura, item Mancinelli thesauro, & libris de non vulgari literatura Lanciloti Passii. Interea tamē videntur pueri præceptis Antonii Nebrissenis, vel Philippi Melanchthonis: adiungent libellum de constructione octo partium, qui nomine Erasmi circumfertur, quem Gulielmus Lilius peperit, Erasmus concinnauit. Latina lingua vt alia quæcunque, ex populi vsu solebat olim disci, ea postquam in ciuitate est corrupta, ex authoribus peti est cœpta iis scilicet, qui à Cætone Censorio ad tempora Adriani Cæsaris scripserunt: vt primus eius author sit is ipse M. Cato, postremus Suetonius Tranquillus. Hic est illius tanquam vitæ cursus. Pueritia fuit sub Cætone, senectus sub Traiano, & Adriano, ætas optima, & vis, vigorque illius circiter seculum M. Tullii

non

non quin & cæteri qui secuti deinceps sunt scriptores multa habeant apta, speciosa, exulta, atque exornata, quum propriis in verbis, tum in translatis, & quibusdam ceu formulis dicendi. Sed nescio quo pacto maximè videntur propria & naturalia quæ sunt æui Ciceronis, in eo ipso, in M. Varrone, C. Cæsare, Sallustio, T. Livio, Vitruvio: post quos Latinus sermo ad luxum est & delicias cum moribus ciuitatis conuersus, vt fucata sint magis & adumbrata, quàm priora illa: & delecta potius voluisse eos appareat, quàm dicere, aut animi sentia loquendo exprimere. Itaque quantum fieri poterit dabitur opera vt illius sint seculi verba, & phrasæ: non tamen in hac egestate & difficultatibus Latinæ linguæ repudianda sunt, quæ posteriores attulerunt, Seneca, Quintilianus, Plinius, Tacitus, & eorum æquales: nisi forte stet sententia obmutescere in tanta multitudine ac varietate rerum, de quibus est singulis horis loquendum in artibus & tota vita. Qui authores sunt Latinæ linguæ probi, hi non omnes idonei sunt grammatico: quippe qui de omni rerum ac disciplinarum genere disserunt, quò grammaticæ vel studiosus, vel esse professor non aspirat: neque enim cognitione artium omnium professor vnus obruendus est. Qui verò in contemplatione eiusmodi rerum versantur, ii grammatici illhinc annotent, & excerpant, quæ ad illius inquisitionem pertineant. Ex quibus vnittersis conficitur dictionarium Latinæ linguæ, quod nullū est plenum satis & iustum. Istudque sit duplex, alterum enumeratione tantum vocabulorum, breui interpretatione adiecta, alterum copiosius dictis authorum intermistis: quod faciet, non solum vt securus sit lector, & expositione acquiescat, verum vt sciat quoque quemadmodum vsurus sit, quod forte cum sine exemplo lateret. Expediet in quaque etiam vulgari lingua geminum pueris tradi, vnum quo Latina verba reddantur vulgaribus, alterum quo vice versa vulgaria Latinis: quod in nostro sermone Antonius Nebrissenus fecit: opus non satis exactum, tyronibus magis quàm prouectioribus utile. Ex dictionario absoluto, & tanquam suis omnibus partibus confecto iam & pleno decerpit magister, quæ quotidiano sint vsui necessaria: vt appositas voces iis, quæ pueri velint eloqui colligat, quorum primordia erunt à leuius, quæque ætas illa facile sustineat, vt pote à lusioni-

Dictionarium.

bus: sensim ad maiora procedetur de domo, & tota supellectili de vestimentis, de cibis, de tempore, de equo, & naui, de templis, de cælis, animantibus, stirpibus, de ciuitate & republica. Condiunt hæc iocis saltis, fabellis scitis, ac lepidis, exemplis atq; historiis iucundis, paræmisiis, parabolis, apophthegmatis, sententiis acutis, argutis nonnunquam & grauibus: vt sic libentiùs hauriantur, & magno cum fructu non lingue tantùm, sed etiã prudentiæ, atq; vsus vitæ. Sunt tamen quædam artium propria, ea nõ curabit attingere: vt de caulibus rerum naturæ, de medicamentis, de legibus, & iure ciuili, de quantitatibus mathematicis: relinquet hæc, atque eiusmodi suis quæq; artificibus, magis verfabitur in iis, quæ sunt vitæ communia, quibus nulla ætas, nulla conditio, nulla professio eximitur: qualia sunt ferè quæ modò connumerabã. Interea verò dum dictionarium eius generis non habemus, institutor ipse ex sua lectione hæc, vt poterit, ad utilitatem discipulorum annotabit. Tum exhibebit faciles authores captiui suorum aptos, vt apologos, quibus delectatur ætas illa, & rebus solidioribus paratur. Versiculos castos & simplices, vt Catonis, qui sunt elegantes, & cordatissimi, Michaelis etiam Varini, philosophorum item sententiolas, quæ omnia ediscant. Sequentur epistolæ Plinii Cæcili, quæ flosculos, modòque dicendi habent, & conueniunt illi comitati scholasticæ, iisque omnino rebus de quibus studiosi homines & colloqui inter se consueuerunt, & scribere: ita vt sint qui ea gratia multas earum ad verbum ediscant, quidam etiam eiusmodi dulcedine ac verborum delitiis capti Ciceronianis prætulerint, quod penè est nefas. Sunt & epistolæ quædam Aegidii Calenti mirè festiuæ, quibus pueri valde oblectarentur. Ad varietatem & copiam verborum exponet librum Erasmi de copia priorem. Tum de recta pronuntiatione in genere, traditis summa quadam vniuersalibus normis. Hinc de figuris ex Quintiliano, aut Diomede, aut Mancinello, aut Ioanne Despauterio: quem in vsum tabulæ quandam Petrus Mozellanus confecit, quæ parieti affigi possit, vt deambulanti studioso occurrant, & quasi ingerant se oculis. Incipiet his stylũ mouere, ita vt alienus sit prorsum, & magnam habeat licentiam ex alienis non verba tantùm, sed longas quoq; sententias, & periodos excerpenti: in quo spectabitur quàm apic suis interserat. Sequitur alter liber
de

de copia rerum Erasmi. Tradetur hic summam cognitionem rerum gestarum, temporibus per notas qualdam distinctis, & cōsignatis, sicut in viis solet fieri: ut ab Adam ad Eluuium, ab hac ad Abraam, vnde ad Moysen. Tum ad bellū Trojanum, ab hoc bello ad Romam conditam, hinc ad expulsos reges, inde ad Romam à Gallis captam. Tum ad Alexandrum Macedonem, deinde ad primum bellum Punicum, ad secundum, ad tertium. Iam ad Syllam & Marium, postea ad Christum natum, à Iuliano nostro ad Constantinum, ad Gothos deinde, tum ad Hunnos, ad Carolum Magnum, ad electionem imperatorum, ad Gotifridum Bylloniū, ad transitum Turcarum in Europam, ad captum Byzantiū, ad reueratam Granatam, postremo ad imperium Caroli quinti, sub quo agimus: generatim in singulis spatiis exponet, quæ bella insignia sint gesta, quæ memorabiles sint vrbes cōstruētæ, qui homines clari vixerunt. Adde his etiam breuem descriptionem orbis primū vniuersi, & maximarum partium, tum prouinciarum, & quid in quaque commendatum: famæ. Vtilis ad hoc Pomponius Mela.

Loca & tempora.

Iam hic accedet ad puriores illos scriptores, & imitatione ne dignissimos: diu enim sequendi sunt illi, qui sequentem non fallant, donec assuefacti horū ductui, sine periculo possumus & alios audire. Cæsar quotidiano sermone egregie utilis, cui Cicero laudem tribuit puri & incorrupti sermonis Latini, & Quintilianus elegantie, cui proprie studuisse illum testatur: tum Cæsar ad iunctæ Ciceronis ipsius epistolæ familiares: simplices sunt tamen, & vsui magis congruentes, quas ad T. Atticum scripsit, nisi quod sunt in eis quædam obscurissima. partim sic scripta, ab ipso Cicerone de industria, partim vitio atque ignorantia temporum ita deprauata, ut restitui iam non queant. Terentii fabellæ propter elegantiam sermonis scribi putabantur vel à Scipione Aemiliano, vel ab eius amico C. Lælio, is qui sapiens vsurpatur. C. Cæsar Terentium puri sermonis amatorem vocat. Minus multo est puritatis in Plauto, antiquarius est enim, & licentiosè indulget sibi personis seruorum, quum risus, & exhilarationem theatri, atque hinc multitudinis applausum peruersitate etiam loquendi capiat, sed neque insensibilis est lynceror. Ex utroque cuperem refecta, quæ pueriles animos iis vitis possent pollucere, ad quæ naturæ quasi

Lectio authorum.

nutu quodam vergimus. Poetarum lectio magis ad vegetandum ingenium pertinet, & ad stellas illhinc quasdam, & velut insignia orationis petēda, quàm ad alendum corpus sermonis. Comici verò propinquiore sunt pedestri orationi, quàm versui. Tragicis inter eos sunt mediis, multa habēt grādia, turgidiora etiā quàm ex pediat cōmuni sermocinationi: plurima tamen, quæ aptè ad vsum queant applicari. Latinæ linguæ solus remāsit Seneca tragicus: credo prisecos nō conseruatos, quòd rudes eos atque impositos esse existimarent, nec tanti esse illos describere. Simul cum poetis discet totam rationē prosodiæ, & quantitatis syllabarū exactiūs iam & subtiliūs. Audiet Virgilii Bucolica: in quo opere est illud animaduertendum, quòd in omnibus dramaticis, id est in quibus loquētes personæ inducuntur, esse quædam verba, & dicendi formas potius ex decoro personæ, quàm ex sinceritate linguæ, vt auctores aliter dicerent, si sua non aliena persona vterētur. Quod magis vsu euenit comicis, & iis qui delectationi seruiunt lectoris, quàm seriis authoribus: idque videmus quotidie in linguis vulgaribus fieri. Quocirca non semper ex Plauto argumenta sumenda sunt ad comprobationem Latinitatis, sed neque ex Terentio, quāuis hic est in eo parcius, neve ex Theocrito ad Doricam dialecton, aut ex Virgilio in Egloga, de quibus iactatum est à quibusdam, qui urbani videri affectabāt:

Dic mihi Dameta, cuius pecus? an ne Latinum?

Non, verūm Agonis nostri sic rure loquuntur.
Ignari vel dissimulantes captasse Virgilium gratiam rusticitatis, quòd & Theocritus fecerat indulgentiūs. Hinc odas Horatii explicabit aliquot. Adiunget Poetas Christianos, antiquū Prudentium, & qui ætate hac scripsit Baptistam Mantuanum magis copiosum & facilem, quàm tersum, aut sublimitati argumentorū respondentem: etsi in Prudentii carmine sunt etiam quæ desyderes. Post hæc sequētur Georgica Virgilii, & Politiani rusticus. Hic incipiet ipse carmen pangere. Enarrabit institutor ad cognitionem fabularū Metamorphosin Ouidii, & sex libros Fastorum; non enim venerunt ad nos plures. Seligentur Epigrāmata Martialis nonnulla. Addet Persium, quem dignissimū legi antiquitas censuit, vt Quintilianus, Martialis; & D. Hieronymus testatur. His succedet Aeneis Virgilii grande opus, & plenum graui-

tatis;

tatis, ac rerum bonarum, & quod Iliadi non concedat. Lucani carmen plurimum habet virium, ut etiam bellicis sine propè pares, nec prælia videatur canere, sed committere, & intonare clasicum, eodèmq; ardore arma scribere, quo Cæsar tractavit: ita ut illum quorundam aures tanquã sonum vastum ac immodicum non ferant.

Illud tamen non ignorandum poësi operis succisivis studendum, sumendãque eam non ut alimentum, sed ut condimentum. Ingeniũ verò poëticæ appositum illud censemus, quod ingentes habet impetus, quibus interim supra solitum & ordinarium naturæ suæ modum assurgit, celi òsque ac penè cælestes spiritus elatione illa concipit: ut non grandes tantummodo, vuidãque sententias mētis acies intueatur, & colligat, sed in numerum constringat, harmoniam ex animo suo hauriens supra corpus concitato.

Ex historia libros aliquot degustabit Livii. Prælegetur item ei Valerius Maximus, qui ad orationis picturã multa ornamenta adferre verborũ ac sententiarũ poterit, quas habet initio & sine cuiusq; capitis fortassis cõcinniores quã inter dum deceret gravitatem exemplorã. Postremum locũ obtinebunt Orationes Ciceronis, in quibus sunt ornãmẽta, lumina, & virtutes omnes dicẽdi: è quibus deliget magister, quas relit suis enarrare, neq; enim persequi omnes cõvenit. Ex his quæ posui, ediscet ea discipulus, quæ instituto præscripserit, sed quicunq; authores enarrabuntur, semel atque iterum per hebdomades singulas de moribus audient nonnulla, quæ vitiis auditorũ medeantur, vel ut pellantur, vel ut ne inuadant, atq; inualeſcant. Hęc quidem magister enarrabit: ipse per se discipulus post prima illa rudimẽta ubi clarius aliquid cõperit in literis cernere, privato suo studio hos leget. In arte grammatica Thomam Linacrum, à quo multa sunt Latinæ linguę mysteria ostensa, ac sine impietate prodita. Tum duos Antonios, Nebrissenſem, & Mancinellum. Ad elegantiam vocabulorum primum omnium Laurẽtium Vallam. Superstitiosus est ille quidem certè in quibusdam, sed discẽtibis perutilis. Quum aliquid negat in authoribus haberi, sustinendum iudicium in præſentia, nec utendum eo quoad apud scriptorem indubitata fidei legeris. Adde huius aliquos ex iis, qui authores illos interpretatur, quos magister enarrabit, ut Seruiũ Honoratũ, aut similes. Hadrianus

Ingeniũ
poeticũ.

Qui disci-
pulo (cor-
sum legẽ
di.

Cardinalis collectione illa exemplorum non parum proderit: & si est in docendo parcior, quàm oportebat: satis fecisse se dictis authorum congerendis ratus, ab enarratione difficilium cautè manum continuit. Guëlinus Budæus utroque opere in pandectas, & quinque libris de assè, plurimum opitulatus est rei Latine, elaborata illa seruatione rerum ac verborum lingue vtriusque. Authores Romani sermonis diligenter euoluendi: nam si id fieri iubebant præsci illi, quibus sermo hic, quem nos arte cōsuectamur, haustus erat cum lacte, vt ex illorum lectione excoleretur lingua, & copia atq; vbertas proueniret, quid nobis censes faciendum, quibus est ascititius, quique illum guttatim colligimus? In historia leget Liuium, eum certè, qui residuus est, integrum: cuius Patavinatè, quam gustabat Pollio Asinius, nos non gustamus: scilicet nō habemus iam palatū vsque adeo eruditum, vt certè morosum. Hinc Corneliū Tacitum, qui habet quædā duriūscula & imitatu periculosa, sed est grādis, audax, multūmque inest in eo spiritus. Hinc Sallustium, qui multa est ab antiquis mutuatus, quemadmodum vulgato epigrammate incelsitur: & Attæius philologus admonēbat Pollionē: vt obscuritatem vitaret Sallustri: quo magis miror illum à quibusdam tradi pueris: est tamen iis qui intelligunt, iucundissimus, & cuius lectio minimè exatiet. Ad poetarum, fabularūmque cognitionem & si plurima ex Ouidio, atq; iis authoribus, quos recensui, desumpserit, habet tamen Ioannem Bocatium, qui deorum genealogias in corpus vnum redegit felicitiùs, quàm illo erat seculo sperandū: tamen si in interpretandis fabulis sæpe est nimius, & frigidus. In Latinis verbis quos sequatur velut duces, deliget Catonem, Varronē, Columellam, Palladium de rebus rusticis, Vitruuium de architectura: in quibus permagna est ad res plurimas appellandas nominum purissimorum atque aptissimorū copia. Antiquarius est Cato, sed ea in illo reperias, quæ nusquam alibi. Durus Varro, & opificibus accommodatus. Columella elegantior, & tersior, item Palladius, nisi quod interdum habet vocabula, & idiomata Latina vtique, verūm sui temporis, scripsit enim sub Hadriano. Vitruuius græcissat sæpe, & est ad intelligendum cum primis difficilis, ne cum picturis quidem Iucundi Veronensis: propterea quod adificandi vetus illa ratio ex usu abiit: vt nō iniuria de illo Budæus dicat,

non cuiusuis esse hominis Corinthū adire. His adiūget Grapaldum de domo, non ad phrasin, sed ad explicationem vocabulorum: qui plus habet conatus, quàm rei, huic omnia ferè ex illis sunt, & Plinio desumpta. In quibusdam incertus ipse incertum dimittit lectorem. Tum orationes omnes Ciceronis, declamationes Quintilianī. Sunt inter recentes nonnulli qui momenti aliquid adferre ad sermonē possunt. Longolius simiolus est Ciceronis, & Iouinianus Pontanus: hic tamē minus obtinet Tullianæ vetustatis, quàm Longolius. Angelus Politianus magnas habet argutias. Erasmus admirabilem facilitatem ac lucem. Et est quum iuuat potius recentioribus applicari, tanquam similibus, ac magis paribus, quàm prisca illis, tam à nobis & moribus, & ratione quadam intelligentiæ semotis.

Quos verò in bibliotheca ad consulendum collocabit, hi erunt: Varronis de lingua Latina libri tres intricati ex illo dicendi more ipsi peculiari, atque ea de causa mendis à librariis inductis maculosi, ac deformes, Festi Pompeii decuratio. Non. Marcellus. Ex recentioribus Nicolai Perotti Cornucopiæ: quod si vacet legere, non pœnitebit collocatæ in eo operæ. Nestor haud satis eruditus. Tortellius ad orthographiam diligens. Ex quibus dictionarium suum Ambrosius Calepinus congessit, homo congerendis quidem illis idoneus, explendis verò quæ deerant, non idoneus.

Hic quidem Latinitatis cursus: cui aliquāto post initium æquari debet etiam Græcitatatis, sicut dixi, vt ambo conficiantur pariter. Ad prima rudimenta adhibebit tabellas aliquas Græcas, Aleandri puta, aut eiusmodi, quò sonos, & vires litterarum, syllabarumque pernoscat. Hinc ad declinanda nomina & verba primum librum Theodori Gazæ, quem Erasmus vertit. Tum interpretabitur Aesopi fabellas, propterea quòd & verbis sunt faciles, & sensu ad ætatem illam apto. Græcorum quoque prouerbium de rudibus satis indicat solitos illos ab Aesopo auspicari. His addetur liber secundus Gazæ, in quo illustrat coloribus, quæ primo libro adumbrarat solum, ac deliniauerat, Aristotelem secutus, & naturam rerum. Tum oratio aliqua puri scriptoris & facilis in manus dabitur, Isocratis scilicet, aut Luciani, quod quidem sit certè sine corruptela: aut etiam Ioannis Chrysostomi, qui est tersus, & eximie dilucidissi-

Quos
consulet
solum.

Græcitas
studium.

mus. Syntaxis parum est accuratè à Græcis cōscripta, quòd populum habuerunt diutius bene loquentem, quàm Latini, vt minùs fuerit opus obseruatione ac regulis: & alioqui Græca structura fusissimā est, vt ægre in alucem possit cogi. Theodorus aliquid attigit in quarto volumine. Ioānes Lascaris canones ad imitationem Latinorum est commentus: parum hic verè, Gaza autem parum ad docendum appositè. Illud esset potissimum annotandum, quibus in rebus Græca & Latina inter se structura dissident. Nam hic transferre ad nos aliqua puer incipiet propter nolendā linguæ vtriusq; proprietatem, & copiam verborum parandā, tum vt ornamenta illa & cultum Græci sermonis in Latinum eliciat. Discet prosodiam & orthographiam, quæ apud Græcos vt in quibusdam sunt apertissimæ atque indubitata, sic in multis vsus modò sequuntur, vel quod vni alicui placuit. Eas ad res facit tertius Gaza. Græca lingua diutius est sincera & pura conseruata, quàm nostra, quòd illa Barbararum nationū incursus minùs sensit, quàm occidentis. Sed vigor tamen eius & quasi iuuentutem fuit, quū maximè Atheniensium opes, imò Græciæ totius florent: nempe à tyrannide Pisistrati ad exitum Demosthenis. Ante Pisistratum, atq; etiam Periclem nihil scriptum est legi dignum: post Demosthenem plurima quidem, cæterū integritate sermonis cum ætate illa minimè cōparanda. Itaq; enarrabit præceptor epistolas aliquas Demosthenis, Platonis, Aristotelis. Orationem aliquā Demosthenis, & cuiusquam ex illis decem Rhetoribus, quos eodè seculo Athenæ tulerunt. Lexicon Græcæ linguæ componendum, quale de Latina diximus copiosum, & plenū. Antequā attingat pœtas, præcipiendū nonnihil de dialectis: qua de re extat opusculum Ioannis Philoponi, & alterum Corinthi. Tum audiet rhapsodias aliquot parentis poetarum omnium Homeri. Hinc Aristophanis primam, & alteram fabulam Euripidis aliquot: qui authores elegantes sanè sunt, & inter paucos Attici. Aristophanes festiuus, Euripides grauitate sententiarum etiam maximis philosophis par, vt Quintilianus ait. Ad sententias boni sunt Theognis Doricus, nempe Siculus, & Phocilides Ionicus. Post hos reliquus Homerus consequetur: qui attentè ac diligenter est à discipulis virtutes. lo & audiendus de præceptore, & separatim relegendus, multis in locis ediscendus quoque. Magnæ sunt huius viri virtutes

Homeri
virtutes.

tutes

tutes, quas persequi longum sanè, atque operosum esset. Primùm quæ scripsit, non dicere videtur, sed ante oculos listere, ea est quasi depingendi vis & efficacia: qua virtute posteros omnes adhuc sine controverbia superat: nec corpora expressit modò, sed animorum reconditos illos motus, qui sub sensus non veniunt: vt nihil videatur esse aliud eius poemæ, quàm imago vitæ humanæ. Communis sensus adeò est callens, & ita sunt rerum naturæ conformia, quæ dicit, vt post tot secula mutati, que eo moribus, institutis, tota viuendi ratione, tamen ætati etiamnum nostræ & cuiunque alii verba, sententiæ, collocationes, orationes illius cõsentaneæ sint: quibus de rebus facilè tam longam diuturnitatem sustinuit, & per tot secula non solùm authoritatem vèrùstatis, sed nouitatis gratiam conseruauit, quum recens in vnoquoque videretur. Sunt tamen suæ & illi vitia, quæ nos vt vitentur, indicabimus, sicut de virtutibus fecimus ad imitandum, si cui modò tantum est facultatis ac roboris. Hieronymus Vidas tanquam superuacaneum & redundantem Homerum incessit, luxuriantem in narrando, & admiscentem superflua: nec dubitat Virgilium illi, & ceteros Latinorum anteferre, velut astrictiores & sanctiores. quum Græci omnes vitio illi sint obnoxii, vt Homerum secuti nimii sint, atque etiam nonnunquam subputidi. Nec placent ad ei descriptiones medio prælio curruum, & in iurgio Therisitæ: quæquam hoc posterius ad vim potest referrì, & exemplum, vt videat lector, cuiusmodi vir. heroibus tacentibus, regi maledixerit. Damnat etiam humiles similitudines, ac sordidas interdum: vt milites muscis assimilari in mulctra, Aiace in asino, qui nescit è pastu discedere ab actus fustibus. Virgilius decentius, qui formicis & apibus exercitus facit similes tantò honestioribus, quàm musce sint, rebus. Ad hæc parum conuenit tam otiosè Diomedem & Glaucum media pugna esse collocutos. Repetitiones possunt videri illius cui, sicut in sacris literis. Sed epitheta non decet esse vbique eadem: tam nominat Paris Menelaum ἀρκίφ:λλο, quàm Græci: & ἰκνύμιδας ἀχαιῶ persona Troianorum: & in media monomachia persona Menelai Διομήδεος, quum eum dicat maleficum, & violatorem hospitii bene meriti: vt solùm videantur epitheta ad commissuram numeri quæ sita, non ad vim, aut gratiam. A quibus vitis excusare cum possit

Homeri
vitia.

possit aditio operis, non enim integrum illud dedit in apertum, ut omnia exacto iudicio perpenderet atque elimaret: sed separatim singulas rhapsodias ad cantus & delectationem popularem: quæ omnia longo post tempore collecta sunt, & digesta per grammaticos iussu & procuratione Pisistrati Atheniensis: quæ etiam fuit causa cur nec patris, ac ne patriæ quidem usquam meminerit. Iam verò illius duo sunt opera, alterum calidum, alterum callidum: multa non satis probi exempli continent, quæ de natura rerum, & humanis attingit moribus, torquentur, quocumque est visum iis, qui vati fauent immodicè. Cæterum de Homero satis. Addentur huic reliqua, si videbitur, Aristophanis, & Euripidis: tum *ἔργα ἡσίοδος* Hesiodi, & Græca aliquot epigrammata, quæ argutias & salem habent non spurcum. Postremò Pindarum obscurum in primis, & reconditorum vocabulorum usurpatorem: quem tamen Academicus Archesilas idoneum in primis dicebat vocem implere, & verborum magnam præbere copiam. Theocriti pastoricia multum habent Venerum in illa dialecto Dorica, sed quò intelligantur melius, explicandæ sunt allegoriæ, sicut in Bucolicis Virgilii, alioqui frigent pleraque omnia. Ad historiam præleget Herodianum, ut cum vertitione conferat Angeli Politiani. Est author ille cæcidus ex se, ac facilis, sed ea gratia Voluianus transtulit, ut non ab homine Græco videatur genitus, sed à Latino. Tum Xenophonis *ἑλληνικά*, quo nihil est purius, & inaccessatius. Thucydidis libros aliquot imperabimus difficilis licet scriptoris, duri ac planè terrei.

Quos discipulus leget in Græcis. Ipse vero studio per se suo hos leget: In arte grammaticæ Oecolompadii dragmata. Ad inflexiones verborum & nominum Adrianum Amerotium. Ad poëtarum & linguarum cognitionem Urbanum. Interpretes eorum poëtarum, quos modò nominaui, multa ex linguæ arcaicis patèfaciēt: quorum poëtarum nullus est qui non aliquem habeat *ἀναλόγῃ*. Homerus principem omnium est nactus Eusthatium Constantinopolitanum. Addet Thomam magistrum de atticis. Ad res ciuiles commentarios Græcæ linguæ Gulielmus Budæus nuper conscripsit paræ diligentia, cuius sunt Latina eiusdem. Multa eruit abstrusa, compluribus tenebricosis locis atque obscurissimis lucem inuexit. Authores linguæ

linguæ euoluet Isocratem, quo simplicius ac purius cogitari nihil potest, Xenophontem, & decem Rhetores. Luciani verba satis sunt tersa, & phrasis dilucida. Asianus est, verborum apparatu instructus, ac tumens, rerum inanis prorsum. Adiunget his Thucydidem Atticum, & faciliorem hoc Herodotum, licet Ionicum. Ad varietatem rerum habet libros Aristotelis de animalibus, & Theophrasti de plantis: quos ita Latinos fecit Gaza, vt vtrisque legendis magnæ possint in linguis illis opes comparari. Sic porro leget vt magis de verbis ac sermone sit, quàm de sensis sollicitus. In Demosthene, quem crebrò habebit in manibus, absoluta est linguæ illius vis, ac gratia, non aliter quàm de Ciceronis orationibus diximus.

In bibliotheca tanquam ad cõsulendum reponet hos. Lexicon Græcolatinum geminum, ex Græco in Latinum, & ex hoc in Græcum. Hesygium ad intelligentiam poetarũ, Homeri potissimũ. Iulius Pollux varietatem & copiam verborum suggeret, lectore tamen indiget doctissimo: nã innuit magis peritis, quàm docet imperitos. Sunt in his duabus linguis authores quidam misti, qui simul & historias & fabulas, & vocum significatus, & oratoria, & philosophica attingunt: quorum appellatio vera est, & maxime propria philologi. Huiusmodi sunt in Græca Suidas, & Athenæus: in ambabus Aulus Gellius, homo rhapsodus planè, congestor potius, quàm digestor, & ostentator, quàm peritus, loquaculus sine eruditione: in verbis ac sententiis putidulus. Quæ de significato vocum disserit, sunt friuola & plerunque imperita, ac falsa. Legendus est quidè, sed ita, vt te rem leuem scias inspicere. Sanior est æmulus eius Petrus Crinus. Ad philologiam etiam pertinet opus Augustini de Ciuitate Dei, Erasmi adagia: quod opus affluere potest lectioni magnorum authorum, vt ad es adulescens non omnino veniat rudis ac nouus. Huius ferè notæ sunt Budæi annotationes, & asis, de quibus sum locutus. Cælii lectiones antiquæ, quæ interdum vetustate horrent nõ tam rerum, quàm verborum. Macrobbii Saturnalia multum habent bonarum, ac variarum rerum. Petrus Textor leuidentem texuit: licebit tamen officinam eius nonnunquam consulere, quanuis perturbatam, nec semper certam: vteratauthor literarum Græcarum prorsum ignarus, nec

Quos
Græcos
cõsulet.

Authores
misti.

in La

in Latinis magnæ dexteritatis: meruit tamen laudem diligentia aliquam. Raphael Volateranus variæ vir eruditionis ac latè patentis inter alios est mihi reddendus. In hunc numerum nescio an patientur grammatici Isidorum Hispalensem interfarciri. Adfert nonnulla ex antiquis hausta haud prorsum aternanda, præsertim quòd fontes illi non peruenerunt ad hanc ætatem. Restant scriptores alii linguæ vtriusque, quos partim in aliis disciplinis propter rei argumentum necesse erit cognoscere, partim leget alio tempore, vel in hac ipsa professione remanens, vel quum in altioribus animi reficiendi gratia ad hæc vacabit respicere. Hic est cursus octo aut nouem annorum à septimo ad quintumdecimum annum, vel etiam sextumdecimum, vt cuiusque ingenium & progressus fuerint. Sentio me diu esse in hac de linguis præceptione immoratum, quod eo feci quia multi præuè sunt à pueritia instituti, quum tanti referat, quemadmodum in exordio hæc tradantur, vnde reliquæ deinceps artes omnes ac disciplina dimanant. Hastenus linguarum institutio vel iis qui ad disciplinas alias parantur, & quasi formantur, vel quibus ea sola per ingenium aut delectationem sufficit, vt in earum rerum sola cognitione velint subsistere. Qui ingenio erunt vel tardo admodum, absurdoque, & ineptè coniectante, vel suspicaci iniquè, & in peiorem partem reiiciente, quæ audiat, his Latinam linguam vtruncque didicisse suffecerit, & portiunculam Græcæ aliquam, arcebitur lectione authorum. Sermonem verò ad commercium humani generis didicerit: nisi fortè furiosus omnino sit & væcors, quem præstabit à lingua doctorum summouere: ne quæ sub illa sunt abdita & conclusa, magno tum suo, tum alieno malo intelligat. Qui saniore ingenio ac iudicio, nolet tamen, aut non commodè poterit altius conscendere, hic etiam linguarum & authorum cognitione contentus. Huius porro ad vitam vsus fuerit, vt sit scriba ciuitatis publicus, capeßat minores magistratus, fungatur legationibus. Habebunt & hi, & superiores illi sermonum peritiam, qua senectutis graue tædium authorum lectione leuèt, quum iam alteris licebit, alteros ætas meliora docuerit, quòdque in eis adhuc erat acerbum mitigarit. Hi sunt philologi, & eorum exercitatio philologia. Ex his deligètur, qui alios instituant quos nolimus iis tantum limitibus, quos descripsimus circumfere

Vsus linguarum ad vitam,

Philologi.

cum sepiri, sed alia etiam omnia scrutari, & pernosse, quæ ad philologiam pertineant, abstineant modò ab anxia atque Magistro inutili Græcorum subtilitate, quam in omni tractatione de rum eruditio. sermone sunt persecuti, seu commentum veriùs, velut in carminibus, & tota poetica in contextu orationis, in schematicis, ac figuris. Credat M. Fabii grauißimi præceptoris sententiæ, ac consilio inter virtutes grammatici poni illam, aliquid nescire. Quos verò scriptores ceu consiliarios aliis reliquimus, huic tradimus legendos, vt pro ratione suscepti officii vnus ille multorum laborem sustineat. Itaque in arte Grammatica restant huic Priscianus, Diomedes, Asper, Phocas, Caper, Capella: parum quidem ad docendum idonei, sed qui moneant multa, quæ præceptor in suum & discipulorù vsum faciliè depromet. Terentianus item de prosodia & carminibus. Ex vicinioribus huic ætati Perotus, Sulpitius Verulanus, Curius Lancilotus, Aldus, Ioannes Despauterius, qui sunt multò quàm illi commodiores. In Græcis verò Herodianus, Thryphonius, & qui patrum memoria Græcæ literas in Italiam inuexit Chrysoloras & Ioannes Lascaris. Authores Latini & Græci sermonis, si qui habent argumentum ex reconditis quæstionibus altioris disciplinæ videlicet primæ philosophiæ, aut scrutationis causarum naturæ medicinæ, iuris ciuilibus, theologiæ, ii relinquendi sunt penitus suis professoribus. Sin de facillioribus differunt, nempe astronomia, cosmographia, philosophia morum, prudentia, descriptione naturæ, aut in illis quidem prioribus, sed expositè tamen ac dilucidè, non video, quo minus sint philologo attingendi. Quòd si quis in illis locus altius se aperit, contentus quæ sui sunt muneris, inspexisse, ad alia transibit, examinationem illius modestè iis concedens, qui in eiusmodi artibus operam ex professo ponunt: vt suus cuique professioni honor, ac dignitas constet, ne termini confundantur, & aliæ in aliarum ius ac possessionem temere inuadant. Itaque Senecam licebit euoluere, à quo multum adiuuabitur verborum & propriorum, & translatorum vi, tum copia & varietate: vt rem eandem crebrò, ac sine fastidio possit expromere, multumque alere potest sacundiam Latinam metaphoris potissimum præ cæteris scriptoribus dextere accomodatis. De Marco Tullio quantum proderit, superuacaneum est dicere, parente copiarum Romani sermonis,

Qui in arte auctores.

nis, vt eum Caius Cęsar appellauit. Ciceroni Quintilianum adiunxit Laurentius Valla, tanquam comitem, aut veriùs socium, parémque: non omnino iniuria, quum verborũ munditie, tum translationũ, & totius dictionis acumine. Quintus Curtius candidus est, sed Criticorum quidam eiusdem illum esse coloris caufificantur: non périnde est nitidus Iustinus. Post hinc periculosa sunt omnia. Gellius durissimarũ elegantiarum affectator. Apuleius in asino planè rudit. In aliis sonat hominem, nisi quod florida sunt ridicula, sed excusata ea inscriptio. Macrobius melior est his, atque explanator, habet quę non tam vulgari sermoni sint vtilia, quàm philosophiæ explicandæ. Tertullianus perturbatissimè loquitur, vt Afer. Cyprianus & Arnobius eiusdem gentis clariùs, sed & ipsi nonnunquam Afrè. Augustinus multum habet Africitatis in contextu dictionis, non périnde in verbis, præsertim in libris de Ciuitate Dei, quod vnum ex eius operibus legendum censeo philologo: id enim bona ex parte in media philologia versatur, quemadmodum superiùs admonui. Ambrosius non adeò Latinus est, vt suauis: Latinius Hieronymus, nisi quòd nonnunquam sacrum se authorem esse meminit, de re sollicitus magis, quàm de verbis. Christianorum omnium facundissimus est Lactantius, sonum habet planè Ciceronianum: præterquam in paucis, imitandus cætera. Postremus Boëthus cuiuslibet nostrorum superiorum comparandus. In Symmacho, Sydonio Apollinare, Paulino parcam philologo, & eam illi operam remittam.

Hinc longo interuallo est descendendum ad proxima nostræ ætatis. Franciscus Petrarca ab hinc annos paulò plures ducenteis bibliothecas tamdiu clausas referauit primus, & puluerem, sicúmque è monumentis maximorum authorum excussit: quo nomine plurimũ ei Latinus sermo debet. Non est omnino impurus, sed squallorem sui seculi non valuit prorsum detergere: Ioannes Boccatus eius discipulus nulla ex parte est cum magistro conserendus. Rursum linguarum silentium vsque ad memoriam auorum: In qua Leonardus Brunus ab Aretio satis fuit emendatus, simplex, naturalis, & nonnunquam in historia scribenda nescio quem ex Liuiο colorem ducit. Laurentius Valla egregiam præ se fert indolem, & verbis quum puris, tum etiam propriis vtitur: quæ ante elegantias scripsit, vt de voluptate, minùs sunt accurata,

accurata, quàm quæ post eas. Itaque meliora sunt quæ de Græcò vertit iam senex, Thucydides, ac Herodotus. In Frãcisci Philelphi verbis planè nihil desyderes: eius tamè lectio est molesta, quòd motu omni, & quasi vita caret: & fortasse is est genius, quem in quoque libro victuro Martialis requirit. Theodorus Gaza plurimùm locupletare potest nostram linguã vertendis ad nos Græcis. Minus est felix Georgius Trapezuntius, & verbosior, minore etiam verborũ delectu. Iouiniani Pontani verba ex Cicerone sunt desumpta, & phrasis tota. Pomponius Lætus exiguæ eruditionis, tota illa eius celebris diligentia circa verba, & historias aliquot, tum saxa eruta, & monimenta diruta consumpta est. Campanus festiuus, & facilis, à rebus est inops. Hermolaus durus, styli genus quoddam affectauit submorosum ex vetustissimis, & nuperime inuentis vocabulis conflatum, vt Ennium, & Plautum Apuleio, Capellãque videatur miscuisse. Politianus elaboratus, verba eius bona, & vsui cõmuni apta, officiosis duntaxat: nam grauitatis minus habet, quàm vellem: & dum selectas quasdam vel vuculas, vel dicendi formulas, quasi gemmas auct ostẽtare, longiùs circumducit lectorem, pluribus tum verbis, tum sentis orationem onerans, quàm erat opus. Grauior Ioannes Picus, & satis castigatus, nisi quo loco altercatur cum Theologis. Antonius Sabellus fuit quidem plenus, sed lutulentus quandoque, similis eĩ auctori, ex quo res desumit: vt colorẽ videatur mutare cum solo, per quod omnino tanquam fluius decurrit: quod non rarò vsu venit sollicitis de re magis, quàm de verbis. Memoriam nostrã sunt Erasmus, Budæus, Melanchthon, Sadoletus, Bembus, Franciscus Picus, Andreas Alciatus, vt alii multi vel iam magni vel aliquando futuri, de quibus quoniam viuunt, nihil dicam: dicent sequentes quum erit iudicare liberiùs.

In Græcis auctoribus leget Platonis pleraque omnia, quem Iouis sermonem Græci aiunt sonare, Aristotelis Ethica, & Politica, in quo est admirabilis loquendi proprietates, Plutarchi moralia, & vitas illustrium virorum, Galeni quẽdam, vt de tuenda valetudine, versione Linacri addita. Fusus est Galenus, & plenus verborum, nempe Asianus, sed bonorum, atque elegantium. Philostratus floridus ac picturatus: dilucidus magis & simplex Libanius. Ex nostris Synesius

elaboratus & translationibus paulò obscurioribus frequēs. Basilii & Gregorius culti, Chrysostomus apertior & redundantior, in præfationibus Illocrati similis, in elocutione Luciano & Galeno. Et hi quidem profæ orationis auctores, quis omnibus si Plinium secundum voluerit adiungere, non iam auctor vnus aliquis accesserit, sed bibliotheca integra ac planè iusta, tantis rerum, ac verborum diuitiis. Quis se illo præterito philologum audebit profiteri?

Poetæ.

Poetæ restant, ad quos tanquam antidotum librum adhibebit Plutarchi de poetarum lectionibus, & alterum Basilii Magni de legendis ethnicis, breuiorem quidem illum, sed pietatis refertum. Ars Aristotelis poetica non multum habet bonæ frugis, tota in obseruatione antiquorum poematum occupata, & in iis subtilitatibus, in quibus molestissimi sunt Græci, quòdque cum bona illorum venia dixerim, inepti quoque. Palæphatus vetus auctor poetarum fabulas ad congruentem quãdam historiæ, ac veritatis applicationem traducere est conatus, non omnino sinistrè, nisi quod in nonnullis aliàs deficiunt eum coniecturæ, aliàs fallunt. Horarius numerosus, festiuus, translationibus, vt Quintilianus inquit, feliciter audax. Ouidii de illo testimonium est canere eum Romana lyra culta carmina: heroico carmine est planipes, nec obtinere poterit sonum & maiestatem illius. Catullus duriusculus, vt ait Plinius, & probè sarricundus: non minus etiam Tybullus, ac Propertius dulces, & Ouidius miræ facilitatis, quem Seneca seculum suum amatoris non tantùm artibus, sed sententiis impleſſe meritò queritur. Manilii astronomicon graue est, sed *Αἰθακακιδίου*, & sine motu, quemadmodum de Arato Quintilianus inquit: etſi hic noster assurgit nonnunquam, & ardentius spirat. Syllius Italicus diligens, plus artis, quàm naturæ habet, quod Plinio est visum. Valerium Flaccum, vt Apollonium Rhodium, non video quid atineat legi, quasi nihil sit, in quod tempus consumatur potius: non tam illorum vel carmen vel dictionem improbo, quàm argumenti leuitatem. Iuuenalis multis in locis asper est, ac durus, materiæ suæ conueniens, mollis & suavis Statius. Ex Martiale reicienda obscœna, in reliquo cuiusmodi sit, testimonio Plinii Cælii credamus. Longè est his pœsterior Ausonius Gallus, vbique argutus, & excitans, nec lectorem finit dormita-

re. Claudianus melior, & ingenii ac spiritus planè poetici. Iuuenus, Sedulius, Prosper, Paulinus Iululentæ & perturbatæ sunt aquæ, salubres tamen, vt de quibusdam fluminibus ferunt. Apollinaris minùs in carmine deprehenditur orationis molestia, quàm in prosa: numerus enim illam vel operit, vel sustinet. Ioannes Hamuillensis, qui Architreonium propter materiam inscripsit, non omnino malus, certè melior, quàm pro seculo. Longo interstitio subsequuntur Franciscus Petrarcha, in quo si non tantum fuisset naturæ iuxta & studii, ætas illa orationem eius facillè contaminasset. Franciscus Philelmus professor carminum, vt præcoces partus subinde agnoscas. Elaboratior & dignus magis legi est Iouinianus Pontanus. Politiani musæ plurimum suauitatis habent, multo sale, argutiis, Veneribus conditæ: sed ex eius epigrammatis extirpanda sunt scæda illa gentili nedum Christiano indigna. Marullus obscurior est, & gratia impari. Strosæ duo, pater, ac filius satis exculi. Hieronymus Vidas, & Actius Sannazarius Virgilianæ imitationi tanquam sacratissimis legibus alligati. Acutus Thomas Morus, & plenus aculeis, ac ingenii. Erasmus Horatio similis, qualem se esse voluit. Græci poetæ præter eos de quibus meminimus, sunt Quintius Calaber, qui παρακρίμνα poemati Homérico assuit, vt Augustinus Vegius Aeneidos decimumtertium. Genealogia Deorum Heliodi ad intelligentiam Poetarum utilis, cætera futilissima. Sophoclis Tragædiæ, cuius non leue fuit semper pretium, etsi huic Euripides præfertur. Arati phænomena, quæ M. Cicero & Germanicus Cæsar ad Latinos verterunt. Ioannis Lascaris extant Latini & Græci lusus ex argutiis breuibus & velut punctis subobscuri.

Præcipui interpretum sunt Valerius Probus, cuius per- Inter-
pretes.
pauca supersunt adhuc in Bucolica, & Georgica Vergilii, Aelius Donatus, qui circa consilii explicationem in Terentio & Vergilio est multus: sed in Terentio magis se interpretem Latinorum verborum recordatur esse, etsi in his non rarò infeliciter assignandis præsertim differentiis, sicut in consiliis cõminiscitur plurima, quæ nunquam scriptoribus in mentem venerant. Seruius Honoratus philologus est, vt facillè credat quiuis, diligens, sed multa affirmat incõperta. Notas in eum aliquot Philippus Beroaldus composuit, homo non

multò quàm Seruius ipse accuratior. Cæterùm sunt in Ser-
 uio cõplura, quæ promptius sit dicere esse falsa, quàm aper-
 ta ratione confutare. Acron & Porphyrius Horatii exposi-
 tores plerisque recentiorum longè sunt impares, dormitãt
 crebrò, atque adeò stertunt quoque. Meliores sunt Beroal-
 dus, & Sabellicus in Suetonium. Breuis Sabellicus, alter fu-
 sior, sed negligentior, qualis etiam est ad Alinum Apulei.
 Mancinellus super Vergilii Bucolica & Georgica probè grã-
 matici fungitur munere. Landinus eundem poetam ni-
 mis philosphatur, vt Petrus Marfus in officia Ciceronis lo-
 quacitate penè intolerabilis. Parrhasius ad raptum Proser-
 pinæ Claudiani, & Nicolaus Beraldus ad Politiani rusticũ,
 & Franciscus Syluius ad Gryphum Ausonii multum habent
 ex philologia bonarum rerum accuratè depromptarum.
 Alconius Pædianus vtinam & integer ad nos peruenisset, &
 syncerus, potuisset magnopere intelligentiam Ciceronis, lin-
 guãmque adiuuare. Sunt enim in Cicerone haud sanè pauca
 perobscura, & iis tenebris obsita, quæ discuti iam nulla po-
 terunt luce propter ignorantiam actorum illius temporis.
 Multa in authoribus enucleant Hermolaus Barbarus Pli-
 nium ac Melam annotans. Angelus Politianus in Cæturiis,
 Budæus, Alciatus, Sabellicus, Beroaldus, Aegnatius opere cui
 titulum fecerunt annotationes authorum. Tum Ludouicus
 Cælius. Antonius Nebriffensis in quinquagenis.
 Ioannes Pierius Valerianus Vergilium colla-
 tis variis codicibus emédauit, labore pro-
 sectò ad lectionem præcipui vatis
 perutili. De Baptista Pio, &
 Cornelio Vitellio piget
 loqui. Censeant de
 præsentibus
 posteris.

* *

LIBRI TERTII DE TRA-
 DENDIS DISCIPLI-
 NIS FINIS.

IOAN-

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De tradendis disciplinis, siue
de Institutione Christiana,

Liber Quartus.

ACTENVS cognitioni lingua-
rum vacauimus, quæ fores sunt di-
sciplinarum omnium atque artium,
earum certè, quæ monumentis ma-
gnorum ingeniorum sunt prodita.
Itaque ignoratio linguæ cuiusque ve-
lut ostium disciplinæ illius claudit,
quæ ea ipsa lingua est compræhensa,
& consignata. Sed meminerint ho-
mines studiosi, si nihil adiecerint linguis, ad fores tantum per-
uenisse eos artium, & ante illas aut certè in vestibulo versa-
ri: nec plus esse Latinè, & Græcè scire, quàm Gallicè & Hispa-
nè, v su dempto, qui ex linguis eruditus potest accedere: nec
linguas omnes labore illo propter seipsas dignas esse, hoc
est, si aliud nihil quærat: quippe propter exteriorem utili-
tatem tantummodo parantur, vt ad ea penetremus, quæ lin-
guis illis includuntur velut thesauris quibusdam pulchra at-
que admiranda.

Studio sermonis finitima est ratio examinandi instrumen-
tum veri & falsi per enuntiata simplicia & cõposita: quæ cen-
sura veri nuncupatur. Adolescens ab studio linguarum huc
traductus facile quæ proponuntur, capiet: neque verò quic-
quam oberit, quo minus ante finem peritiæ sermonis consu-
ram hanc aspicietur: vt pariter & illud consummet studiũ,
& in hoc decurrat. In hac tunc arte, siue artium seramento atq;
organo primũ ea vocabula explicabuntur, quæ huius tracta-
tionis sunt propria. Hinc de simplicibus effatis, tum de com-
positis, postremò loco de argumentationum formulis: eaq;

De diale-
ctica.

κριτικῶν. dialectica κριτικῶν nominatur, id est, de iudicio argumen-
 tationis. Ad hanc libelli quidam extant hominum recentium
 non omnino inutiles, ut Georgii Trapezuntii, Georgii Val-
 læ, Philippi Melanchthonis: illi poterunt enarrari principio.
 Tum Aristotelis *ἡθικῶν*, ommissa disputatione futuro-
 rum contingentium, quæ & per se intricatissima est, & altio-
 ris contemplationis. Libri priorum multa eiusdem generis con-
 tinent, & obscura, & mea quidem sententia parum necessaria:
 desumat illhinc institutor, quæ videntur ingenii suorum,
 & arti quam tradit, convenire. Exercitatio erit in his non ri-
 xosa: nam talis est hæc ipsa ars suo pte ingenio. Quod si ri-
 xis addantur rixæ, quid aliud fuerit quam oleum incendio
 aspergi, ut ajunt: Erit consultius, ut conferant sua studia per
 interrogationes, quam per argumentorum conflictum, neque
 enim habebunt adhuc de quo argumententur. Parabuntur
 iam nunc disputationibus aliarum artium, propositis thesi-
 bus, ut ex regulis observationis huius condiscant nihil repu-
 gnans admittere, nihil consentiens reiicere: quam exercita-
 tionem obligationes nostri vocant, quæ neque ars sunt vl-
 la, neque pars artis, sed tantum præceptorum executio, & ap-
 plicatio ad opus: In his duo sunt solum vitanda, quæ modò
 arripit, non recipere pugnantis positus, non respuere cõgruens
 positus. Socraticæ interrogatiunculæ non modò per indu-
 ctionem, sed eliciendo paulatim, velut actis cuiusculis aduer-
 sarii sensu, diuisionibus ac diffinitionibus, vehementer sunt
 ad multa conducibiles, ad verum exprimendum, ad exacu-
 dum ingenium, & ad reuincendum eum, qui contrà tendit.
 Leget ipse per se adolescens, tacito studio Boethum, Capel-
 lam, Apuleium, Augustinum: etsi hi Græcissant. Politianus
 flosculos quosdam decerpit ad ostentationem, quam vnã
 ferè vezatur: utilis est tamen suppeditare quædam artis vo-
 cabula: Cognoscat vniuersam Aristotelis Dialecticam at-
 tentus. Aristotelis quidem libri multò aliter distinguun-
 tur, citantur à veteribus Tullio Cicerone, Laertio Diogene,
 Seruio Honorato & aliis, quam à iunioribus: sed nos, qui-
 bus prisca illa sunt ignorata, acquiescemus iis, quæ accepi-
 mus. Græci in Aristotelem interpretes Psellus, Mangenetus,
 Ammonius obruunt lectorem verbis inanibus, qui propè est
 mos enarratorum illius gentis. Iacobus Faber tum in Aristote-
 telem scripsit, tum Dialecticã ipse cõposuit: multaq; ex rece-
 pris

Obliga-
tio.

De libris
Aristote-
lis.

ptis suo xuo opinionibus tanquam ex cœno trahit.

Sequitur rerum naturæ cognitio, eam facilius adolefcens Cognitio rerum na-
quàm res prudētix intelligit: quippe naturalia ſentū & acu-
mine aſſequitur, res autem prudentix vſu vitæ, & multarū
rerum peritia, ac memoria. Quæ de natura exculpimus vel
ſenſibus ſunt parta, vel phantaſia, quibus iudicium mentis
acceſſit rector ſenſuum: quocirca pauca & malignè ſumus
conſecuti propter eas tenebras, quæ denſiſſimè animos hu-
manos oblidēt, ac premunt: quocirca veriſimilia conſecta-
mur magis, quàm aſſequimur, quæ pro cōperto habeamus
vera. Sunt quidam duri ad eò, ac difficiles, vt in omnibus ra-
tionem exigant vel ſenſibus expoſitam, vel menti inuincibi-
lem: vt Ariſtoteles, & C. Plinius: hi ſunt alienis inuentis in-
creduli, & in rebus piis impii: quum ipſi aliis tantopere in-
exorabiles in iis tamen quæ probant, læpe rationi aſſentian-
tur leui, atque infirmæ: vel vnicæ authoritati eius, cui ſunt
adiurati. Idcirco ab ſtudio hoc ſummouēdi ſuſpicaces, quique
omnia vertunt in deterius. Nec quicquam diſciplinæ huius
tradendum parum firmis in ſancta perſuaſione, niſi etiam
addantur exactæ cauſæ primæ philoſophiæ, quæ ad diuini-
tatis cognitionem pertingunt. In naturæ contemplatione
ac ventilatione primum ſit præceptum, vt quandoquidem
ſcientiam ex his parare nullam poſſumus, ne nimium indul-
geamus nobis iis ſcrutandis, & exquirendis, ad quæ non
quimus peruenire: ſed ſtudia noſtra omnia ad vitæ neceſſita-
tes, ad vſum aliquem corporis aut animi, ad cultum & incre-
menta pietatis conferamus: ſiquidem intenta & accurata di-
ligentia nihil aſſequimur aliud, quàm, vt Solomon ſapien-
ter dicit, afflictionem. Nec vacat ſic occupato diſtrictòque
cogitare de Deo: quod ſi tētet facere, illico obuertatur ei an-
te oculos ea ſcrutatio, in qua eſt totus. Quare contempla-
tio rerum naturæ niſi artibus vitæ ſeruiat, aut ex notitia
operum ſuſtollat nos in authoris notitiam, admirationem,
amorem ſuperflua eſt, ac plerunque noxia. Quapropter il-
la abiicienda ſunt penitus, quæ ad curioſitatem quandam ſo-
lùm pertinent, ne illis diſtensus animus meliora ſcrutari
poſtmittat, & quæ ſcire muneris eſt veri ac germani philo-
ſophi. Magis ſunt illa ſpernenda, quæ ad inanem oſtenta-
tionem conſecta nihil in ſe continent ſolidi, & profuturi: de
quo genere ſunt Suicetica, quæ detinent, abducuntq; à cura

meliorum : quòdque est grauius, reddunt eis ineptos. Neque enim est philosophus qui de instantibus & de motu enormi aut conformi nugatur subtiliter, sed qui generationes & naturas nouit plantarum atque animantium, qui causas cur quicque fiat, & quomodo. Nec attingenda Arabica indocta, insulsa, impia. Sed nec veterum Græcorum, Latino rúmve quamlibet doctorum hominū rimandæ opinioniones omnes, ac placita. Nam quorsum attinet scire, non defuisse, qui niuem atram esse contenderent, ignem frigidum? Scire quidem fortasse nihil interdum obesse, occupari autem dum id vel propugnas, vel labefactas, id verò est nimis liberaliter abuti tempore. Itaque & in Aristotele molestas illas disputationes seu rixas veriùs contra antiquos philosophos prætereundas censeo. Adde quòd nec Aristoteles vbique narrat fideliter, nam inuertit illorum vel sensa vel verba, nec satis validè confutat, & ex suis ipsius principiis illos refellit: denique non tanti est illa nosse. In omni philosophia quæ est de natura illud prædicetur iuueni ea illud modò auditurum, quæ imaginem habeant veri, quantum quidem ingenio, iudicio, vltu, & diligentia potuerunt assequi, quibus curæ fuit illa indagare: nam quod nos verum esse pro certo possimus confirmare, rarum est. Initio exhibenda sunt facillima, id est, sensibus ipsis peruia. Hi sunt enim ad cognitionem omnem aditus. Ideo primum inter hæc obtinebit locum expositio quædam, & velut naturæ totius pictura, cælorum, elementorum, & earum rerum, quæ sunt in cælis, quæque in elementis, igne, aëre, aqua, terra: vt non aliter summa quadam sit comprehensa delineatio atque orbis vniuersi descriptio in tabula. Aristoteles eam ad rem libellum conscripsit de mundo, siue ille est eius author, siue alius quispiam. Phrasis quidem iucundior est, quàm pro Aristotelica seueritate: tum perspicua magis, quàm solitus est Aristoteles de natura disputare: sed illi opusculum hoc asserunt Iustinus martyr, & Ioannes Picus: certè ex Peripatetica schola prodiit. Apuleius illud pro suo vertit, & inscripsit cosmographiam: quædam sunt tamen fusiùs ac accuratiùs explananda: vt de cælis enarrabitur ei sphæra Ioannis Sacribuschii, tum Theorica planetarum Georgii Purbachii, Liber etiam Plinii secundus. De geographia verò, & hydrographia Pomponius Mela, &

libri

Descri-
ptio na-
turæ.

librꝫ quatuor Plinii vsque ad septimum. Nihil est hic opus disputationibus, sed contemplatione naturæ tacita. Quærent interim, & rogabunt veriùs, quàm altercabuntur, aut disputabunt. Sunt nonnulli haud satis altiori causarum inquisitioni idonei, qui ingenio sint præditi tardo, & velut capite demisso, quod vel non assurgat, vel in splendorem intueri non sustineat, vt oculi lusciosi, vtique vel non libeat, aut non sit per vitæ rationes integrum: his est hoc sistendum loco. Tum extra auditorium leget ipse per se Arati phænomena, & Iulii Iginii cælestem historiam. Manilii astronomicon multa habet de Chaldaica superstitione ac vanitate inspersa: ad eundem tamen non sine iudicio & duce, qui quæ deuitanda sint, submoneat. Strabonem item euoluet descriptorem orbis, & scriptorem rerum gestarum: contemplabitur Ptolemæi picturas, si quas nactus sit bene emendatas. Addet quæ nostrorum nauigationibus in confinio sunt Orientis & Occidentis reperta. Aristotelis item volumina de animalibus, & discipuli eius Theophrasti de stirpibus, & Dioscoridis de herbis, cum annotationibus Marcelli Vergili, qui transtulit, & Corollariis Hermolai Barbari: tum ad rusticas res M. Catonem, Varronem Terentium, Iunium Columellam, Palladium, non iam ad verba, vt antea, sed ad res intuendas. Petrus Criscentianus stylo & verbis malè cultus, non malè agrum & villam colit. Pisces utcunque describit Oppianus Dioscoridis popularis. Hanc naturæ partem vehementer ignoramus, quòd & in ædendis piscibus incredibile dictu quantum sibi natura indulserit, & in nominandis consuetudo: vt in maris regionibus, atque oris diuersis diuersi sint ac perquam dissimiles, etiam qui eiusdem sunt generis atq; speciei, variæ sint in variis plagis figuræ ac formæ: nec solùm in eis appellâdis linguæ inter se dissentiunt, sed vrbes & oppida, atque adeò vici eiusdem linguæ. De gemmis, metallis, & pigmentis Plinius scripsit, qui ea ipsa omnia est cõplexus, quæ modò recensui: quod & Iulius Solinus fecit Plinii simiolus, vel veriùs supplicator. Nec minùs cõtemplatione hanc iuuare Raphael Volateranus potest tertia suorum commentariorũ parte quam philologiam inscripsit, author magnam sanè diligentie laudem meritis. Hæc quidem ei qui hac in parte studiorũ volet permanere legenda sunt hoc loco, & perscrutanda diligen-

ter: ei verò qui porrò pergat ad sequentia, post causas natura-
 ræ exteriores perquisitas in hoc erit velut amœno diuerso-
 rio cõquiescendum. Studio sum spectationis huius vs sedu-
 lum ac diligentem requirimus, ita minimè pertinacem, ar-
 rogantem, contentiosum. Nihil hic iam opus est altercatio-
 nibus & rixis, sed aspectu quodam. Itaque contemplantur
 rerum naturam in cælo & nubilo & sereno, in agris, in mon-
 tibus, in syluis: tum ex iis quæret, ac sciscitabitur multa, qui
 in locis illis sunt frequētes: quod genus sunt hortulani, agri-
 colæ, pastores, venatores: quod Plinius & alii harum rerum
 magni authores indubiè fecerunt: neque enim vnus aliquis
 potest omnia hæc adeò tum multa, tum varia intuen-
 do obire. Ipse etiam siue cõtempletur quid, siue narratem audiat,
 nō oculos modò intētos habeat vel aures, sed animū quoq:
 magna enim & accurata animaduersione est opus in omni
 natura contuenda, obseruatione hæc temporum, & ingenii
 ac virium cuiusq; rei. Magnam hi adferent vtilitatem agro
 colendo, percipiendis & cõdendis frugibus, esculentis, & po-
 culentis, medelis ac fomentis in affecta valetudine. Erit se-
 num locupletum ingens delectatio, tum refectio animorum
 iis, qui vel priuata negotia, vel rem publicam gerunt. Quan-
 do non faciliè alia reperietur voluptas sensuum, quæ compa-
 rari huic vel magnitudine vel diuturnitate valeat: quippe quæ
 sciendi desiderium exhilarat, quod in omni humana mente
 ardētissimum est. Quocirca dum cõtemplationi huic datur
 opera, non est aliunde recreatio petenda, nec cibo huic con-
 dimentum: deambulatio ipsa, atque otiosa illa cõtemplatio
 & schola est & magister: vt quæ aliquid semper quod cum
 admiratione speculeris ostendit, vnde eruditio increseat. Sed
 reuertamur ad scholam & doctorem.

De prima
 philoso-
 phia.

Qui pergunt vltèrius discere, iis post descriptionem il-
 lam rerum breuem ac facilem, artificium naturæ occultum
 declarabitur, quæ est prima philosophia, scrutatio videli-
 cet & concretionis corporum, & actionum omnium, quæ
 ex intimis rei cuiusque naturaliter oriuntur, vnde ad ipsas
 causas exteriores egredimur, tanquam opera intimarum, &
 ad Deum vsque conscendimus, parentem, causamque vni-
 uersorum, si modò recta insistamus via. Nam inuisibilia
 Dei, per ea quæ facta sunt, oculis mentis sese offerūt, sempiterna quoq; illius virtus & maiestas. Quòd si obliquè inceda-
 mus,

mus, errabimus tota via in diuersum. Quapropter philosophia hæc non temere, nec quomodocunque est tractanda, in qua tam grande paratum est periculum errori. Itaque non est natura ad gentilitiam lucernam scrutanda obscuræ lucis malignæque, sed ad facem hanc solarem, quam Christus mundi tenebris inuexit: eam ad rem nos tentauimus opus scribere, ne haberemus gentilia consecrari tanto detrimento religionis, aut certè discrimine. Adde quòd si non exactius, apertius certè sunt omnia à nobis prodita. Nam Aristotelis prima philosophia, quæ *πρῶτη τῆ φυσικῆ* dicuntur, & libri de auditu physico octo: quæ ad idem argumentum pertinent, euoluenda sunt hoc loco: multum enim tum eruditionis habent, ut illius omnia, tum ingenii, sed obscuritatis quoque plurimum: quin illæ Aristotelicæ subtilitates, atque adeò nõ rarò quoque prætenues minutia, frangunt ingenii aciem, ac retundunt. Præbuit etiam nonnullis ansam, ut quæ nusquàm essent inquirerent, & ex diligentia, atque attentione quærendi immodica, aliquid se inuenisse crederent, & videre sibi viderentur, quæ non viderent, ac se essent quidem: non aliter quàm qui ludo ac sereno cælo de medio die quærunt astra, ex hallucinatione putant se aliqua cernere. Octo libri physicorum prælegentur inueni, & quidem cum cura, siue si ab Aristotele ipso sunt præscripti, siue, ut quidam putant, dicente illo excepti, à Nicomacho autem filio qui Theophrastum audiuit, collecti, & æditi: ideòque *πρῶτη φυσικῆ ἀποτέλει* inscripti. Nec minùs tradentur accuratè sex prima volumina primæ philosophiæ: nam reliquos seu duodecim sunt, siue ut nonnullis placet, quatuordecim, ipse per se legit, selectis sententiis ac dogmatibus memoria dignis, reliqua difficultatis sunt ut ingentis, ita etià sterilis: quæ tamen diligentius ac penitus magister scrutabitur, ut aliqua illhinc & sibi, & auditoribus utilia eruat. In quinto libro categoriæ explicantur. Adiungendum opus Porphyrii de quinque vocibus ex Aristotele decerptum, tum diffiniendi ac diuidendi ratio Boethi, quæ est essentiarum explicatio. Libellus circumfertur Speusyppi de diffinitionibus Platonis, vnde ad omnia diffinitionum genera licebit exempla petere.

In hac tanta inuestigatione magistrum volumus diligentem, moderatum, minimè arrogantem, aut in statu magister. tuendo præcipitem: nec aliter cunctabundum atque sustinen

stinentem sese, quàm qui se in tenebris, & per lubricum intelligit vadere. Desiderat disciplina hæc auditorem ingenii attollētis se, ac erigentis supra sensus ad causas rerum ac primordia, ad collectionē vniuersalis ex singulis: In quibus generalibus est doctrina, sicut in singularibus delectatio: illud enim est mentis, hoc sensus. Ideoque magis delectat Plinius, Aristoteles magis docet. Alienum est ab instituto hoc ingenium nugax, ineptè coniectans, item contentiosum, vt rationem ad omnia euidētem atque inuincibilem efflagitet quæ non potest vbique exhiberi, sed conuenit vnumquemque contentum esse ea verisimilitudine, qua humanum ingenium integrum, hoc est, non affectione ac partibus imbutum, non contentionis, sed veritatis audum, facile acquiescat. Institutor & hæc & omnem de natura commentationem ad mores excolendos referat, vt animos ad virtutem fingat, pietatis respectum, & curam instillet pectoribus: quarum rerum magnam occasionem, & vberissimam copiã naturæ contemplatio omnis præbebit Sic videntur voluisse sua tradere Seneca, & Plurarchus, interim etiam Plinius Secundus. In præceptis primæ philosophiæ ambages sunt quædam obœundæ, progrediendum aliquo vsque, inde eodem reuertendum, vnde veneras: ab a ad b, rursum à b ad a: propterea quòd in hisce rebus indagandis non ducimus mentem nostram via rerum, sed via sensuum, quæ hos habet meandros. Itaque elaborandum semper, vt priora sint simpliciora, & magis rudia, id est, sensui magis exposita, & cognita. Ea verò expolientur paulatim, & ad censuram mentis venietur, postquam sensu vsus fueris, quantum oportet.

Vocabula in philosophia prima.

Vocabula non sunt in natura satis apta, quandoquidem populus à quo manat sermonis copia, rerum essentiam, naturam, vim non capit, vnde vera & maximè propria appellationum ratio deberet proficisci: sed tamen à vulgi consuetudine recedere nos in totum non conuenit, aut certè si quid exactius tentamus eloqui, receptus est vsus declarandus, ne alios fallamus.

Disputationes.

Disputationes hic & studiorum quietà collatio potiùs, quàm altercatio, non iam ad victoriam pertinebunt & gloriam, quod permittebatur pueris, sed ad verum intuendum, quod est pretium operæ amplissimum: vt sit quædam quasi militia ad eam asserendam: ergo asserta, continuò sunt ponenda

nenda arma, & vbi illa procul emicuerit, hastæ sunt imperatrici summittendæ. Noli contra verum ingeniosus, aut doctus existimari, non tu illi tenebras offundes, sed luscioso ac infirmo humano ingenio sæpe alieno, sæpe etiam tuo ipsius non veritatis vitio, sed nostro. Itaque rectam semper viam in his tenete quantum quisque iudicio integro assequetur quæ vobis sic incedentibus transuersa sese obtulerint, id est, quæ dubia ex ipsa re nascuntur, dissoluite: nolite autem latam & regiam viam egredi, ac in deuis tramitibus impedimenta, atque offendicula quærere, quæ in media via opponatis, hoc est, aciem mentis per totam naturam peregrinatum mittere, vt vndecunque conuertat, quo veritatis lucem & vobis, & aliis obstruat. Seuoct quandoque philosophus seipsum à condiscipulorum colloquiis, vt solus ipse, ac quietus, quæ audierit, quæque legerit, recognoscat, & contempletur, clariùs tum videbit singula, & iudicabit acriùs: plurimum ea res tum intelligentiæ, tum iudicio confert. Chrysippus Stoicus solitus erat dicere: Si inter plurimos me excerem, nunquam philosopharer.

Exercitationes corporis aliquanto robustiores conceduntur, nempe robustioribus iam & magis confirmatis, deambulationes intentiores, aut longiores, cursus, saltus, iactus, lucta, modò scholasticè, non militariter, nempe ad reparationem virium, vt valetudo sit in iuuenili corpore firmior, & ipsi alacriores, ne ingenium grauitate valetudinis opprimatur. Eget etiam disciplina hæc crebris animorum refectioibus, quæ subtilitate, ac difficultate sui vehementer ingenia defatigat: sed eiusmodi recreationes præter eas, quæ de corporum relaxationibus obueniunt: ex superioribus repetuntur studiis, lectione poetarum, cosmographorum, historicorum siue naturæ, siue rerum gestarum.

Exercitationes.

Post expositam naturæ picturam, & intimum eius artificium, tum essentias rerum: studium sequetur instrumenti probabilitatis, seu de ratione, inueniendi argumenta, continuo mox de ratione dicendi. Sic enim optimè hæc intelligentur, nec aptè possent propter inscitiam earum rerum, quæ in eiusmodi obseruationibus tractari est necesse, quæ quum ex aliis artibus, tum ex medio vitæ vsu depromuntur. Sed neque debent diutius differri, quoniam alia maxima & perfectissima studia hisce instrumentis adiuuantur.

De ratione inueniendi argumenta.

Arg

Argumentorum inuentio pars est dialecticæ vna ex duabus, altera est enim, quam supra de iudicio posuimus, seu veri cœsura. Separauimus tamen tradendi loco quoniam sic interest discendum. Vtraque ars & dialectica & rhetorica rixosa ex se est, ad contentionem ac peruicaciam procliuus, ideo rixoso & contentioso ingenio neganda, item suspicaci in peius: omnia enim illuc detorquebit. Affert etiam vtraque ars malitiæ plurimum, idcirco nec malitiosum ingenium, & ad fraudem faciendam paratum instrui illis conueniet. Sed nec malo viro tradendæ nempe seditiose, venali, iracundo, vltionis auido: fierent huic gladius in manu furentis, sicut est in prouerbio. Quinetiam cuiusque credentur, modicè sunt & exiguo tempore degustandæ potiùs, quàm ebibendæ: reddunt enim spinosos, rixosos, fraudulentos, Nam quod dicunt vitio id euenire malè vtentium, sit sanè ita, sed multi oblata occasione in vitium labuntur.

Præceptor
quis.

Facundissimū hic præceptorem requirimus, & quod magis exigitur, acuto ingenio, iudicio integro, & sano, versatum in omni genere disciplinarum atque eruditionis, quiq; vitiorum animaduersor sit subtilis, & acer. Quod Cicero ni vehementer profuisse testatur ipse idem in Bruto, quum ait se Miloni Rhodio operam dedisse, homini in notandis, animaduertendisq; vitiis, & in instituendo, docendoque prudentissimo. Nihil est scilicet perinde difficile, ut orationis lapsus, & flagitia animaduertere primū, hinc velut indicare digito, tum exprimere, postremò corrigere. Deest interim aliquid, & te desiderare intelligis. nec promptum sit tamen explicare, quid illud sit: ut de L. Gellio, & aliis quibusdam oratoribus Cicero scribit. Ad inuestigationem probabilitatis enarrabit doctor Ciceronis topica, additis commentariis Boethi, aut quod malim, Rodolphi Agricolæ dialecticam, voluminibus tribus facundissimè, & ingeniosissimè expositam. Cicero nem verò, & Boethum discipulus per se non semel leget, cui M. Tullio totam penè artem hanc debemus quæ ab Aristotele quidem reperta, rudis adhuc est ostensa, nec vtentibus satis habilis. Leget item per se Quintiliani librum quintum, nec non Ciceronis duo de inuentione volumina, quod opus excidisse: sibi dicit iuueni: adiunget Victorini cōmētarios. Aristotelis octo libros topicos attentè, ut omnia illius philosophi, iterū atq; iterū cuoluet, nō tã
ad exp

ad expoliendum, aptandumque instrumentum hoc credibilium, quàm vt sententias, & præcepta variarum rerum, quæ in opus illud sunt cõgesta, annotet, & ad manum habeat, vbi res poscet. Magister velut diligens apicula per omnia disciplinarum viridaria circumuolitans vndique decerpit discipulo suo, & colliget obseruationis huius exempla: sed in rebus vitæ magnam copiam oratores suggerent, & poetæ tragici, qui sunt omnis generis argumentis referatissimi.

Tractatio erit prima, vt ea quæ audierunt, magistro Exercitatione. reposcente, reddant: additis vel eisdem, vel nonnunquam aliis pro ipsorum captu exemplis. Hinc examinatio quemadmodum magni & præstantes ingenio viri credibilia sua inuenerunt, quis ut horum locorum in illis vsus, & quàm cõueniens. Tum propositis simplicibus rebus, quæ in illis sit argumentorum in omnem partem materia, & quasi sarrago per sedes rationum: vt homine signato, aut philosopho, aut principe, aut republica, idem in comparatione fiet duorum, aut plurium: vt si quis philosophum & sutorum conferat inter se. Hæc vbi diligenter trita erunt, & percognita, sumpto iusto, & quasi legitimo themate, ad partem vtranque excogitabuntur argumenta, quorum momenta vel separatim expendentur, vel ex collatione.

Huic dicendi succedit ratio, quam à bonis, & sapientibus viris repudiari, aut negligi minimè conuenit: quandoquidè efficacissima est, ac potentissima, & in omnes vitæ partes necessaria. Nam in homine ius, ac imperium summum est penes voluntatem, ratio & iudicium velut consultores sunt illi attributi, affectus autem vt faces. Atqui & affectus animi sermonis scintillis accenduntur, & ratio incitatur, ac mouetur: quo fit, vt sermo in toto hominis regno ingentes vires obtineat, ac subinde ostendat. Nec immeritò Euripides *τυραννικῶν* vocat facundiã: & per sermonem amplissimas opes, potentiam, regnum quoq; assecutos esse nonnullos cõstat: vt Pisistratum, & Periclem. At dicunt: Prolapsi sunt mores in deterius, idcirco non sunt hominibus ea committenda, quibus in perniciem aliorum vterentur. Equidè quibus ingeniis credendam esse facultatē hãc censerem, paulò antea exposui, & quantum mihi de ea sumendū videretur. Sed certè quò sunt corruptiores animi hominum, eò ars hæc accuratius

Dicendi ratio non spernenda.

tius deberet à prudentibus & probis viris suscipi, quæ in animos nostros dominatur tantopere, vt illos à flagitiis & sceleribus ad curam aliquam virtutis traducerent. Necessitas vel ex eo ostenditur, quòd nulla omnino vitæ ratio atq; actio carere potest sermone, publica, priuata, domi, foris, cum amico, cum inimico, cum hoste, cum maiore, cum minore, cum pari. Is est maximorum, & bonorum, & malorum causa. Quantum ergo est vt sermone decenti, & consentaneo personis, rebus, locis, temporibus, ne quid exeat peruerse, pueriliter, indecore? Neque enim aliò est tota hæc tractatio conuertenda, non ad inane verborum studium, vt ea compta sint, atque splendida, vt concinna, suauisque structura coagmentata: sed neque dicamus putidè, ineptè, ac vt minimè dici conueniat: vt appareat artem hanc potissimam esse prudentiæ portionem.

Quomodo tradenda rhetorica.

Quapropter sic meo quidem iudicio tradetur, vt primùm omnium qui sit orationis finis procul spectemus: tum ad ea perueniendum quæ instrumenta: quæ via. Exempli gratia. Finis est docere, persuadere, mouere. Instrumenta sunt verba simplicia, composita, & eorum sensa, quæ omnia per singulas ipsorum qualitates aperienda sunt, & examinanda. Tum quemadmodum operi applicanda sint instrumenta videbimus: id est, quæ, cui fini, & quemadmodum. Hinc speciatim de docendo, & eius partibus, de persuadendo, de mouendo, & eorum formis. Habebitur ratio dicentis, audiētis, loci, temporis, negotiū. Iam quæ instrumenta quibus rebus sunt apta, ad hunc finem, hoc loco, hoc tempore, hoc dicente, hoc audiente. De quibus nisi ego fallor, perturbatè, confusèque est olim à maioribus nostris præceptū, minimèq; ad vsum congruenter. Possunt tamen à sedulo institutore multa ex illis colligi, nempe ex Ciceronis libris Rhetoricis, Quintiliani institutionibus oratoriis, ex Hermogene, libro potissimùm quinto, qui est de dictionū formis, & Hermogenis penè interprete Georgio Trapezuntio. De formis item multa præcipit Demetrius Phaleræus in libr. *περὶ ῥημνέας*, & Aristides *περὶ πολιτικῆς λόγος*. Nam est eiusdè ars Rhetorica de sermone simplici, vt Apollinis Cadaræi. Dionysius Halicarnassæus præcepta quædam aggressus est tradere de orationum, siue argumentorum generibus, vt de panegyricis, epithalamiis, epitaphiis, & eiusmodi. Tum Latinos sumet in manus, Martiani

tiani Capellæ librū quintum, Rutilii Lupi de figuris, quod opus è Gorgia vertisse ferunt non Leontino illo, sed alio quodam. Iulius Ruffinianus, & Rhomanus Aquila de eodē argumento libros reliquerunt posteris. Sulpitius Victor præcepta quædam artis conscripsit. Ex his omnibus decerpit tanquam flosculos, vel vnde ipse fasciculum, quem iuuenibus suis exhibeat, concinnet, vel quos sparsim tradat, dum aliquos artis huius præceptores enarrat. Enarrabit verò si quos velit, primùm facile aliquod ac breue artis compendium, quale est Martiani Capellæ, aut Philippi Melanchthonis, vel quatuor Rhetoricorum libros ad Herennium: quos qui Ciceroni assignarunt, equidem quid secuti sint, haud video: ex Quintiliano videtur posse colligi à Cornificio esse compositos. Tum Quintiliani libros quinque, nempe tertium, quartum, octauum, nonum, decimum. Oratorem Ciceronis, & Aristotelis Rhetorica ad Theodecten, opus magni quidem ingenii, ac artis, quod in hoc authore est perpetuum, sed ingentis quoque utilitatis ad sensum, & prudentiam vitæ communis. Leget ipse iuuenis priuato suo studio Quintiliani reliquum, Ciceronis partitiones ad filium, de oratore, & Brutum, Aristotelis vel cuiuscunque alterius ad Alexandrum Rhetorica, Georgium Trapezuntium. Cæterum quando nō habemus iam populum vel Latine loquentem, vel Græcè, operosum esset noua in elocutione illarum linguarū præcepta excogitare: vetera sufficient, additis nonnullis ex natura ipsa catholicis, quæ in omnes linguas possint competere. Adiungetur ratio linguarum, quo pacto inuentæ, adultæ, perditæ, quemadmodum cuiusque censeatur vis, natura, copia, elegantia, grauitas, cultus, & aliæ sermonis qualitates. Præceptis rhetoricæ non nimium adhærendum esse Ciceroni placet, vel ob hoc vnum, quod nullus ferè artis magister ipse eloquens fuerit: quod mihi de instrumento omni dicendum videtur, in quo adornando non perinde elegantia requirenda est, & accurata compositio, quàm vt apte vsui deferuiat. Sed neque exercitationes in arte dicendi diligentes admodum & crebras probarim: ne anceps instrumentum lædendi voluntatem titillet, occasione oblata: tum procliuitatem ad fraudem & malitiam pariat: tametsi initio frequentiores esse velim, quàm quum de vario, & multiplici argumento dicent. Primùm faciliora quæ

Rhetorica ad Herennium.

De ratione linguarum.

dam, & simpliciora, versabunt, quæ styli nec *διωρισμ*, nec compositionem magnopere desiderant. Fabellis, historiolis, dilatione contractæ rationis, contractione dilatæ ac fusæ: quæ sunt in scriptoribus percrebra. Tum in aliis docendi ac delectandi formis. Hinc in iis quæ controuersiam, & quæstionem, & aduersarium habent. Nouissimè in motu & concitatione affectionum animi. In quæstionibus primo loco tractabuntur eæ, quæ sunt absque negotio indefinitæ, de locis communibus & sententiis (Sæpe admodum Seneca inquit) translatitiis, quæ nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis aptè, & ei applicantur, & aliò transferuntur, tanquàm quæ de fortuna, de crudelitate, de seculo dicuntur: quod genus sententias Portius Latro supellectilem vocabat. Fuere olim qui in usum hunc communes locos conscripserint, ut Q. Hortensius, Protagoras, Prodicus, Trasymachus Chalcedonius: multis exemplis exercèdi sunt iuuenes, in suis, & alienis, ut sua explicent, aliena intelligant. Sequentur deinde quæstiones cum circumstantiis, quæ definitæ nuncupantur.

Contra
veritatem
nō dicen-
dum, nec
pro mate-
ria infami.

Nunquàm contra veritatem assuescent dicere, nec pro ea materia, quam rhetores infamem nominant: ut contra Socratem pro Busyride, pro voluptate, cōtra æquum, & pium, ne si id quandoque ioco fecerint, faciant aliquando serio, quum praua animi libido illhuc rapiet. Stet tanquàm in acie facundia omnis pro bono, & pio, contra flagitium, & nefas. Verba, quibus nullus subest sensus, cassa prorsum res sunt, & vana quadam specie turgida. Imprudentes sensiculos de ridemus: atque aspernamur. Prudentia semota probitate malitia est, & perniciosa fraus. Itaque vera & germana rhetorica disertata est sapientia, quæ à iusto, & pio separari nullo pacto potest. Neque verò imitanda sunt nobis, quæ fuerunt gentilitati recepta, maledicere, conuitiari, prauissimas suspiciones iniicere, recta inuertere, ex bona causa malam facere, ex mala bonam. Satius est causæ detrimentum pati, quàm virtutis. Nec in profanis solùm, sed nec in vlllo penitus quamlibet sancto, & inculpato viro imitabimur, quæ per se sunt mala.

Iudiciali genere nihil omnino indigemus, in quo mulcum inesse malitiæ vel Aristoteles est author, præterquam quòd res ipsa id satis loquitur. Litigare non satis decet Christianum, quantum in ea versutia, imposturis, insidijs, fraude

quæ

quæ in illis actionibus imprudentibus, atque etiam inuitis surrepunt. Nam quod Quintilianus ait, quid si impetrari aliter æquum, atque obtineri non possit? Quid sit togam, nisi ferro, aut veneno, recuperare non possis, vtrum fuerit consultius, carere toga, an sic recipere? Vitam sit satius perdere, nedum togam, quàm sic conseruare.

Declamant iuuenes apud magistros de iis argumentis, Decla-
matio. quorum aliquis sit deinceps vsus in vita: nō quemadmodum prisco illo seculo de iactantibus dicebant in schola, quæ nunquam in vita cōtingerent, de quo meritò Quintilianus conqueritur. Ad meditandas scribendâsq; orationes in quietum locum secedant, vnde vox nulla, nullus strepitus exaudiri queat, tum etiam subobscurū, ne quid oculos vel aures percutiens, animi cogitatus interpellat: quod Demosthenem facere consueſſe perhibent. Legent ipsi declamationes & suaforias, quas ex oratoribus sui tēporis Seneca collegit. mendosas quidem illas, & truncas, nam desunt Græca non pauca, & Latina sunt deprauatissima, sed erunt nonnunquam adiumento dicentibus: nam plurima in illis sunt & inuenta subtiliter, acutéque, & lepidè ac venustè expressa: multæque verborum ac sententiarum conformationes, & quasi lumina. Sopatris sophistæ *διειρησις* (ἐπιμάρτου) extant prolixæ admodum, eas institutor ipse scrutabitur, & ad scholâ, quæ illhinc videbuntur, deferet.

Pronuntiationis habenda ratio, nec in postremis: quam Pronun-
tiatio. in dicendo pollere plurimū Demosthenes sensit. Ideo iuuenes dicturi cōseruent vocē diæta, & exercitatione, sed naturalem vocem, non simulatâ, & fictam, vt phonalco sit opus. Singulis hebdomadibus declamationē vnâ apud cunctum Corre-
ctio de-
clama-
tionis. auditorium institutor corriget: considerabit primū, quæ de re dicatur: hinc quis, quo tempore, ad quos fingatur dicere: tum examinabit verba simplicia, & coniuncta, sentētias, argumenta, ordinē: vniuscuiusque horum omniū per se qualitatem, hinc quàm cōmodè rei de qua dicitur, congruât illo tempore, & loco, & auditore, & dicente, qui ponūtur: nec attendet ad eò, vt omnia sint exacta, vt argumēta valida, & inuincibilia, quàm ne inepta: quoniã quidem nihil est in arte hac indecoro turpius, nec immeritò dicitur caput esse, decere quod facias. Videtis quo ingenio, quo vsu, quâta prudentia, & attentione ad corrigēdum sit opus: quare difficillimū hoc

est magistri munus, sed & ipsi tantum & scholæ longè fructuosissimum. Nam ex correctione vna plus eruditionis & iudicii refert auditor, quàm ex prælectionibus atque enarrationibus permultis. Ergo eam ad rem & frequentes, & intētis animis inter sint, nec sine pugillaribus, vt capita, & summas rerum excipiant, quæ actutum in cubiculis suis diffusius exponant, literisq; & memoriæ imprimant, ac insculpant, vt monstratum semel periculum in perpetuum vitetur. Sciântq; iuvenes propter copiam & varietatem malorum, quibus vndique, & subinde inestamus, maioris esse iudicii ac operæ deuitare mala, quàm tenere bona. Verū enim vero quando loqui naturale est. sermo autem quicumque ar-
tis, sine qua nascimur, & finxit alioqui hominē natura mirè inimicum, quoniam rudem prorsum, & artium omnium expertem, imitationis indigemus. Imitatio porrò effictio est rei alicuius ad exemplar propositum: quocirca proponenda iunt, quæ iuuet expressisse, optima scilicet, non simpliciter, sed iuxta præsentēs vires: sapienterq; à Marco Fabio præcipitur, ne initio pueri ad magistri æmulationem conentur assurgere, ne destituantur viribus: sed quod illis erit facilius, ac promptius, aliquem de condiscipulis doctiorem exprimant, quo innisi paulatim se ad magistrum exprimendum erigant: quod consilium agricolas in maritandis vitibus videmus sequi. Et quemadmodum in homine, sic in oratione quoque imitatio vt similitudo quædam è corpore atque animo spectatur. In oratione verba & compositio sunt pro corpore sententiæ verò, argumenta, dispositio, atque illa ceu œconomia pro spiritu ac mente. Filius non tam dicitur patri similis, si lineamenta, si figuram & formam referat, quàm si mores, ingenium, sermonem, incessum, motum & illam quasi vitam, quæ ex interiore animæ sede foras, per actiones emicat, & se nobis ostendit. Si inueniri posset alius, qui vnus omnia haberet optima, Deo simillimus ac proximus, vel potius Deus ipse, is esset sanè imitandus solus, sed nullus est ab omni parteram felix: quapropter rectè Seneca, Non est vnus, quanuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquàm par sit imitator authori: hæc natura est rei semper citra veritatem, & minor est similitudo: & quò plura exempla ostensa sunt, hoc plus eloquentia proficitur. Eadem est Quintiliani sententia, qui non qui maximè imitandus

De imi-
tatione.

Non imi-
tandus v-
nus.

tandus

Cicero-
nis imi-
tatio.

randus, eum solum imitandum cenet. Sunt qui ex omnibus Ciceronem vnum deligant, quem effingant solum: Habet quidem optima Cicero, sed nec omnia, nec solus. Quum delectat, quum docet, admirabilis est praeter ceteros: in colligendis argumentis acutus, in deuinciendis & iacendis non perinde dexter & validus. Deficitur interdum viribus propter fufum illud, & Afianum dicendi genus, quod est in eo à quibusdam magnis ingeniis notatum Caelio, Bruto, Attico, Tacito, Quintiliano, qui eum pondere ait pugnare, vt Demosthenem viribus. Quamquam isti noui imitatores non tam animum orationis ad exprimendum contemplantur, quam exteriorem verborum, ac styli faciem. Sed neque ad hanc imitandam quiuis est factus: nam eo, qui ad imitationem hanc caloris, & virium non satis affert, nihil est frigidius: iacet enim tota oratio, motu & vita caret: qualis est Iouiniani Pötani. Vtilis est imitatio verborum Ciceronis, & tuta, dictionis verò non item. hanc enim si quis nõ assequatur, in sermonem quendam degenerabit redundatam, eneruam, vulgarem, ac plebeum, cui vicinus admodum est M. Tullius: à qua tamen utilitate vindicat ipse se, & asserit admirabili dignitate orationi addita ex sciētia & cognitione multarum & maximarum rerum, tum concinnis, & venustis numeris, aptissimis, & naturalibus metaphoris, contrapostitis, periodis, gratia quadam inexplicabili, ac propè inimitabili. Sed certè non si Cicero optimus est, atque eminentissimus, alii protinus mali, aut spernendi. Non est vnus eloquentiæ vultus, inquit Tacitus, nec statim deterius est, quòd diuersum est. Cicero ipse in Bruto multos oratores in diuersissimo dicendi genere, summos tamen ponit: cuius rei si nõ alii, Cicero vtique & Demosthenes exemplo esse possunt. Quãobrem acutè inspici oportet, quibus tandem rebus appositum sit iuuenis ingenium, quod in omni vitæ institutione faciendum esse sapientes consulunt, vt eò se quisque applicet, quò naturæ nutu quodam fertur, si modo in finitimum virtuti vitium non propendit: vt ad Ciceronem, si copiam diligit: ad Demosthenem & Atticos, si parsimoniam verborum: ad Sallustium, si astrictam breuitatem, & penè Laconissimum: qua breuitate, vt Quintilianus testatur, nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius: ita fiet vt in ea re si non summus, certe neutiquam euadat con-

Ingeniū
sequetur
cōgruen-
tia.

remnendus: nam in omnibus, aut etiam pluribus fastigium, vel proxima fastigio tenere loca, optandum est magis, quam sperandum. Porro quibus quisque sit rebus apponitus, cognoscatur ex delectatione, quæ de cõformitate & congruentia quadam oritur obiecti & facultatis: faciet etiam sui periculum, quod in annis quidem rudibus magister spectabit, & arbitrabitur: postea verò quàm magis profecerit, idem ipse. Quòd si ingenium ad vitium vergat, vt copia ad exuberantem redundantiam, parsimonia ad pariditatem, nerui ad maciem deformem, tum verò diuerti generis imitatione ad rectum & sanum habitum deflectitur. Prudẽter Quintilianus institutoris munus vult esse adiuuare, quæ in quoq; discipulorum inuenerit bona, & quantum fieri potest, adicere quæ desunt, & emendare quædam, & mutare.

Qui auctores in quaque virtute præcipui.

Idem magister qui sint in quaque virtute præcipui, signabit: vt ad sermonem familiarem Cæsar primas partes feret, & Ciceronis Epistolæ: non quin Cicero cuius sit electione verborum, ne quid aliud dicam, par, sed fusa illa phrasis quotidiano sermone non satis conuenit. Commentarii ab Hirtio additi vel Oppio, planè sunt alii quàm Cæsaris, minus & puritatis & maiestatis habent: vt Cæsarianos à principe scriptos appareat, alteros à priuato. Ad comitatem Plinius Cæcilius, & Politianus. Ad historiam fuscam Liuius. Ad consilia explicanda, Tacitus, ad cõmentarium historiæ Suetonius, & Florus. Ad præcepta artium, in rebus, in ordine, ac cuncta methodo, Aristoteles. In verbis, & dictione Quintilianus, & Rodolphus Agricola. Ad paraphrases Themistius, & Erasmus. Ad carmen Heroicum Homerus & Virgilius. Ad lyricum Pindarus, Horatius. Ad Tragædiam Euripides, & Seneca. Ad Comædiam Aristophanes, & Terentius. Ad vertendum propriè Theodorus Gaza. Politianus opus facit suum: nec Erasmus caret gratia, etiam ad verbum transfrens. Sed exemplum vertendi fuerit Ciceronis de vniuersitate liber, quæ est pars Timæi Platonici. Ad gratiam Dialogorum Plato, & Cicero. Ad astutam ratione capiendi aduersarii Socraticæ inductiones, modò astrictiores sint, quàm vt eas Plato persequitur. Ad efficacem rationem argumentandi Aristoteles: ad ciuilem Ciceronis dialogi, & Lactantius. Adhortari ad mores probos, bonus Cicero: dehortari ab improbis, Seneca. Habet idem sententias concinnas, argutas,

gutas, breues, quas iaculatur tanquam spicula amentata. Ad præcipiendum de moribus breuiter & cōmentarii vice Plutar-
 chus. Ad conciones in populo non perinde erudito Ci-
 cero. Ad scholam Quintiliani declamationes, siue cuiuscūq;
 sint, illius certè seculi. Ad attentam, aut eruditam cōronam
 Demosthenis orationes: item Liuii, quæ sparsæ sunt in histo-
 ria. Ad suauitatem & numeros Isocrates: nam altiores habet
 Plato, quem inter profam & versum fluere Aristoteles ait.
 Dicæarchus autè Peripateticus totum scribendi genus tan-
 quam graue, & molestem repræhēdit. Ex his omnibus quod
 operi suo conducatur decerpit: & rationem sequetur pictorū,
 qui ex agrorum, & campi aspectu amœnissima quæque in
 opus suum transferūt. Nec immeritò à Cicerone ipso Zeu-
 zis Heracleotes laudatur, qui Crotoniatis Helenā picturus
 ex multis mulieribus formosissimis delegit, quod in quaque
 vidisset pulcherrimum. Ingenio est ad bene imitandū opus
 acuto, & iudicio acri: adde etiā naturali quadam, & occulta
 dexteritate. Itaq; recta bonarum rerum imitatio bonitatem
 ingenii arguit. Nam quidam ea sunt vel tarditate iudicii, vel
 his in rebus absurditate naturæ, vt eodem orationis stylo o-
 mnem se stylum referre arbitrentur: sicut vno aliquo suo ge-
 stu, quemcunque alium, & eodem digitorum pullu concen-
 tum omnem. Sunt qui iuxta sententiam Senecæ, vitia sua &
 intelligāt, & ament: tantus est in omnibus studiis error, ma-
 ximè in eloquentia, cuius regula incerta est. Institutor id
 animaduertet: quod si iuuenis ineptè, quæ imitāda sibi pro-
 posuit, effingat, ab imitatione eum ad suam ipsius naturam
 sequendam traducet, vt sit suus, qui alienus non potest. Ini-
 tio quidem, sicut antea monui, facillima exprimet, atq; adeò
 concedam illi, vt quæ reddere non poterit, ab exemplari ipso
 in suum opus transferat, modò ne illum fugiat non id esse
 imitari, sed supplare: in quo errore plurimi versantur: pau-
 latim autem verè imitabitur, id est, ad exemplar effinget,
 quæ volet: non de exemplari cētones surripiet, quos in ope-
 re suo consuat.

Proposito autem ante oculos exemplari attentissimè x: **Quomo**
 mulator contempletur, ac consideret, qua tandem arte, ac do imi-
 ratione ab auctore id putet coniectum, vt simili artificio & tandum.
 ipse quod animo destinari, perficiat. Ars enim & opifi-
 cium, quantum fieri quidem possit, idem præstandum est, &

quodam modo furripiendum, non materia eadem, vel opus idem. Velut si quis exempli causa gratias alicui acturus eadem dicat, quæ Cicero Senatui, quæ populo Romano, vel, quæ Aufonius Gratiano Augusto, furari hoc quidem certè esset. Imitari autem fuerit, si consideret, quid author in orationis exordio velit efficere, quid secunda parte, quid tertia, & sic deinceps: quæ primo dicit loco, quæ aliis sequentibus, quibus sententiis in quaque re vtatur, quibus argumentis, & quibus ex locis petitis, quomodo colligatis, & cōnexis, quas similitudines inducat, quæ vsurpet exempla, quos animi affectus attingat, vbi, quomodo, quibus authoritatibus sua fulciat, & quorum: non quò nos vtamur eorundem, sed vt eorum, qui nobis loco eodem sunt, quo illi erant authori nostro: qua commissura priora posterioribus compingat, quæ verba singulis partibus accommodet, quam verborum structuram, hoc tu artificium idem effingito, nō eadem vel verba, vel sensa. Subiiciamus verbi gratia breue aliquod exemplum. In oratore suo refert Cicero Carbonem tribunum plebis hæc in concione quadam dixisse, in qua Cicero ipse staret: O M. Druse, patrem appello: tu dicere solebas sacram esse rempublicam, quicumque eam violauissent, pœnas esse ei ab omnibus persolutas: patris dictum sapiens, temeritas filii comprobauit, quo dicto admirabilem sequutum esse concionis vniuersæ clamorem & plausum. Si quis ita effingat. O diue Paule, Tharsensem appello: tu dicere solebas sacram esse charitatem, quicumque eam violauissent, pœnas esse ei ab omnibus persolutas. Apostoli dictum sapiens scelerum temeritas comprobauit: non tam erit imitari, quàm si quis dicat, O diue Paule, Tharsensem appello, tu semper prædicare consueuisti magnas esse vires charitatis, quicumque secundum eam nō viuerent, nec pertinere ad regnum Christi. Apostoli sententiam piam consuetudo scelerum abdicauit. In hac imitatione omnia illa sunt quæ in venustate prioris dicti, incisa, membra, & dichoræus clausulæ. Eorū quæ imitationi sunt proposita, quædam nunquam possis ad perfectum referre, quod genus sunt homini naturalia: ea verò semper sunt sequenda, quoniam æquare non est concessum: furoris est enim hoc sperare. Alia verò possis, vt pleraque omnia humana: quæ effingi eadem specie queant, vel genere, velut orationis copia, breuitate, splendore, grauitate,

gratia,

gratia, argumentis, dispositione, ac eiusmodi. Sunt tamen ex humanis inuentis nonnulla, quorum vel ars omnino perit, vel vsus, hæc ægre perfeceris, qualia ii, qui tum vixerunt, quum ars aut vsus vigeret: quemadmodum in linguis Latina & Græca, quarum quoniã populum amissimus, mutuanda sunt semper ex veteribus vocabula, nec nos vlla, aut certè per pauca possumus nouare. Stylus non périnde est ab illis sumendus, nam parta vndecunq; materia artifex eã tractabit ad arbitrium: tametsi contendere, vt dictionis ornatu ac cultu antiquitatem superemus, aut æquemus saltem, non tam malum & vituperandum est, quàm periculosum, ne linguamur viribus, & in absurditates incidamus: vel certè difficile desuetis iam auribus à censura soni illius. Promptius esset ea de causa in linguis vernaculis, quibus est populus magnus sermonis sui author, magister, iudex. Puerum imitari liberale est, ac laudabile. Senem imitari, seruire, ac turpe. Conuenit enim vt puer magistrum & ducem habeat, quem sequatur, non item vt senex. Quocirca vbi satis te in imitationis hoc, vt sic dicam, stadio exercueris, æmulari incipe, & te cum duce tuo conferre, quã parte accedas propius, qua longè à tergo relinquere. Virtutes illius, & vitia, æquus & diligens censor examina, quid in illo deceat, quid habeat vitandum: quam virtutem redditu facilem, quam gratiam penè propriã, & aliis inconcessam. Hæc cõparabis cum tuis, & ex eorum vel rectè dictis, vel secus ipse corriges tua, siue dum vitium deuitas, siue dum te componis ad pulchra. Conare vt magnas virtutes æques, mox etiam vt vincas: plenum hoc quidem negotii, & profectò arduum, magnãq; est opus indutria: sed in sublimi sita ex cuiusque rei præstantia, & iuxta verbum vetus pulchra difficilia. Nec solùm tua opera ad opera ductoris tui tanquam ad amulsim arbitraberis, sed tua ipsius priora cum posterioribus conferes, vt ex comparatione depræhendas profectum. Cuicumque dicendi generi diu assueueris, quamlibet id accuratum sit, & excultum, pro naturali habebitur: quod de Euripide Aristoteles tradit. Nam consuetudo in naturæ conditionem transit. Quapropter manifestæ dementiæ est, non facili, dilucido, puro, eleganti sermoni assuescere potiùs, quàm portentis verborum, aut horri orationis, vel sordibus: quoniam quidem pari labore constant omnia, non rarò etiam mi-

nori bona. Hæ artes organa sunt, ideo per se nihil efficiunt: admouendæ sunt operi, hoc est aliis disciplinis, quibus formant, & parant ingenia discipulorum. Instrumentum hoc si v-
 sui atque experimentis rerum publicæ ac priuatæ applicetur, rectorum est ciuitatum, imò conditorum etiam, & principum, & eorum qui ius dicunt, vel de iure respōdent. Sin theologia, concionatorum, & illorum, qui homines ad rectum formant, ac meliores efficiunt. Quippe sapientē virum decet non ipsum per se solum sapere, sed alios quoq; fingere ad virtutem: idcirco non vita illum multò recta esse, atq; inculpata par est, sed oratione quoq; efficaci. Efficax quidem est sermo veritatis, efficacissimus Dei sermo, vt Paulus inquit. Apostolis quidem hoc satis, abundeq; erat: nam fortissimorum argumentorū locum obtinebant prodigia, & ea, quæ supra naturæ vires ostendebant: tum vita innocens, & in qua vel calumniator suspicionem non inueniret criminis, quam non iniuria plurimū persuadere aiunt. Ad hæc peculiare Dei subsidiū, quod ille charissimis sibi submittebat, quoties esset opus. Sed vt nunc sunt & dicentiū, & audientium mores, præclare agitur cum veritate, si facundiæ viribus instructa & fulsa fidem impetret: non quin malim multo etiam ad faciendum fidem res nudas sermone, quàm sermonem à rebus inopem, ac destitutū. Sed certè res ipsæ conuestitæ, ac ornatæ oratione, sobrio vtique cultu, & moderato, alitiū descendūt in pectora audientium, quæ in aure statim non offendūt tanquam in limine. Ideoq; sancti viri castam, & puram eloquentiam nunquàm sunt aspernati, nisi qui alsequi non quierūt. Et Lactantius facundiam Ciceronianæ similem optabat sibi, quò veritatem fortiū propugnaret, & hominibus persuaderet faciliū. Anxia illa, & accurata, & picturis insignis eloquentia, tum splendore, atque apparatu omni illustris, ac præfulgens, fortasse res sanctas minimè decuerit: certè multò minus sermo spurcus, & vitii inquinatus. Candidis, & mundis linteis atrectari sacra conuenit, non byssinis aut sericis: sed neque canabaceis, aut lineis maculosis. Cæterū de sermone satis.

Traducetur hinc iuuenis ad studium mathematicarū artium, vt loquacibus succedant mutæ, & imponatur silentium linguæ tamdiu agitata: quare ab aurium munere, ad oculorum transibitur. Mathematicæ circa quantum ver-
 santur

ſantur molis, & numeri. Hæc arithmetica, illa geometria no-
 minatur: quæ ſunt primæ in illo genere, ac ſimpliciſſimæ.
 Geometria in cælum ſublata aſtronomiam efficit, viſibili-
 bus addita *ἀστρονόμεον* ſiue perſpectiuam. Arithmetica ſonis ad-
 miſta dedit muſicam. Et horum ſingulæ biſariæ ſunt, alteræ
 quæ intra contemplationem ſubſiſtunt, ſpectatiuæ appellan-
 tur: alteræ in opus exeunt, quæ actuoſæ ſiue effectrices. Ex
 prioribus poſteriores exiſtunt, quod eſt eis cum actione o-
 mni, atque exercitio commune. Mentis enim cogitatio a-
 ctiones omnes humanas, & manuū opera antecedit, tanquã
 generans genitum. Sunt tamen qui ſtudia ſua ad altera ſeor-
 ſum adiungant, vt vel contemplantur modo circa executio-
 nem, vel exequantur inſpectione omiſſa. Sed nos vt hacten-
 us fecimus, de contemplatiuis potiſſimum loquemur. De
 effectiuis quoque interdum ſummonebimus. A diſciplinis
 hiſce vehementer leuia, & inquieta abhorrent ingenia, quæ
 ſibi impenſe indulgent, nec laborem ſuſtinent aſſiduæ inten-
 tionis. Aſtringunt enim hæc ingenia, & cogunt hoc agere,
 nec peregrinari patiuntur. Non ſunt etiam idonei obliuio-
 ſi, quandoquidem ſciri, ac teneri centeſima non poſſunt ſi
 exciderint prima, ea eſt in dictis illis ſeries, & confirmatio-
 num perpetuus nexus. Sũntque ea de cauſa magnopere la-
 biles, niſi exerceantur crebrò, atque inſulciantur animo. Se-
 pe aliis diſciplinis amœnioribus non ſatis appoſiti iſtis
 ſunt apriſimi ſeucri, ac tetrici. Caterùm cognitiones hæc,
 atque obſeruaciones, ſi quis progrediendo ſibi indulgeat,
 in infinitum abeunt: & ſolicita horum inquitio à rebus
 vitæ abducit, cõmunitque ſenſus reddit expertes. Sapien-
 ter Socrates, vt alia, qui quum tantus eſſet mathemati-
 cus, vt Euclidem Megarenſem quantus fuit, effecerit, &
 vt minùs hiſce rebus addictum Ariſtophanes ridet in fabu-
 la, eatenus tamen impendendam geometriæ operam cenſe-
 bat, quoad quis & dare, & accipere terram ad æquam men-
 ſuram poſſet, ſignificans referenda eſſe ad mores omnia, &
 vitæ vſum, non ad inanem, ac infructuoſam quandam ſpe-
 culationem anxiam, & moleſtiſſimam, quam parit diu-
 turna in mathematicis attentio. Primordia verò, & pro-
 greſſus aliquos aliis maiores, aliis minores, vt cuiuſque erit
 ingenium, & diligentia conducere ad res vitæ complures,
 & ad cognitionem philoſophiæ. Plato ex auditorio ſuo
expel

expellebat eos, qui illuc venirent à mathematicis deserti, ac inopes. Apud eum ipsum, & Aristotelem, & reliquos priscos philosophos exempla sunt de mathematicis plurima, tum quòd aptissima sunt, & certissima: tum quòd illis temporibus longè essent notissima.

Arithmetica.

Primo locò tradetur arithmetica, quippe quæ est simplicissima, ac ideo prima. & exercitium quoque illius & numerorum tractatio non solum explorat ingenium, sed exacuit, & alacrius reddit. Nec vlla vitæ pars carere potest numeris, Multa etiam naturæ, ac rerum diuinarum mysteria numeris esse comprehensa, & notata, sacri & prophani scriptores docent. Crassi quidam nobiles pulchrum, si Deo placet, ac generosum esse arbitrantur, nescire omnino computare. Restat ergo vt generosum habeatur non esse hominem, sed leonem aliquem, aut vrsium, aut aprum ex illis suis insignibus. Nam animantes omnes brutæ, computationis sunt ignaræ, solus computat homo. Non quòd pecuniæ contemptum in principibus viris incessam, aut à magnificentia opulentos deterream: sed virtutes omnes ex scientia boni venire velim, non ex ignorantia mali. Initia numerorum, & nomina & figuras agnoscent iuuenes, hinc assuescent coniungere inter se ad eliciendas summas: tum diuidere coniuncta, & subtrahere, & quid reliquum sit ostendere. At quum multæ sint numerandi formæ, per literas Alphabeti, per Latinas etiã figuras, expeditissimus videtur mihi, qui de nomine inuentoris, vt quorundam est opinio, Algorismus nuncupatur. Arabicum esse inuentum credo. Tum addentur numerorum nomina, quæ qualitatem, atque adeò naturam indicant: vt de numero pari, impari, pariter pari, pariter impari, primo composito, de dimensu, & proportionibus inter se numerorum, & tota illa tractatione arithmetices intima.

Geometria.

In Geometria exhibebuntur primû explicaciones omniû rerum nominum, de quibusea in arte fit mentio. Tum dogmata illa, quæ cum natura mentis nostræ videntur coniunctissima, eorûmque habere nos velut impressas animo anticipationes. Hinc theoremata, & eorum probationes, quæ principiis, vt oportet positis, non persuadent, sed cogunt, & vim adierunt. Ex ea optice, siue perspectiua, & architectura nascuntur: quarum omnium multæ sunt in communi vita ad tuendum corpora vtilitates: nempe ex geometria ad omnem mensu

mensuram, proportionem, motum, & situm molium, siue mouendæ sint, siue spectandæ fixæ in vestigio, & immobiles: quemadmodum in dimensu agrorum montium, turrium, ædificiorum. Architectura quantas ad habitandum commoditates adfert: quam perispectiua adiuuat, sicut in picturis. Perispectiuxæ specularia sunt annexa: vtinam auditiuæ **Auditiuæ.** esset reperta.

In Musica multum degenerauimus à prioribus, ob craf- **Musica.** sitiem auris, quæ subitum tonorum iudicium omne funditus amisit, vt nec longa sã, nec breuia in communi sermone diiudicemus: idèoque & genera aliquot proportionũ amisimus, & magnas illas vires, atque admirabiles, quas de prisca harmonia memoriæ traditur. Hanc iuuenes & theoreticem accipient, non nihil etiam practices, modò sobriæ, & castæ: quæ fessos studentium animos Pythagoricorum ritu demulceat, reparet, ac tibi restituat: tum effertatos atque asperos ad lenitatem, mansuetudinem que traducat: quod à vetustate per integumenta fabularum dictum est mouere saxa, & feras pellicere, vt de Orpheo, atque Amphione fama fertur.

Astronomia de numero, magnitudine, motu cælorum, **Astrono-** ac syderum, & de singulis quibusque separatim, & inter se **mia.** comparatis, non referetur ad diuinationem venturarum, vel abditarum rerum, quæ ingenti vanitate humanos animos detinet, & ad impietatem sensim allicescit. Sed referetur ad descriptiones, ac determinationes temporum, sine quibus rustica opera, quibus vita omnis continetur, exerceri non possent, tum ad positus locorum, quæ sit cuiusque longitudo, quæ latitudo, qui abscessus: quod multum quidem cosmographiæ conducit, sed vniuersæ nauigandi rationi maximo opere necessaria est, quæ citra cognitionem hanc incerta inter maxima, & grauissima discrimina erraret, ad altitudines, aut depressiones syderum, ad recessus eorum atque accessus vel nobis, vel inter se. Adhibebitur astrolabium siue quadrans, quale olim fuit Ptolomæi, siue orbiculare, vt nunc est nostrum. De Arithmetica exercitii, atque speculationis, Iacobus Faber satis accommodatè scribit, vt in schola tradatur discipulis, & ex seipso, & Iordano Nemorario, & Boëtho **Mathema-** **ticarum.** Seuerino, quemadmodum ex hoc eodem de Musica. Nec minus de geometria præcipit: quin spheram quoque conscripsit ad eam, quæ extat Ioannis à sacrobusco, quam itè enarrari

rari auditoribus conueniet, nisi quis eam malit, quæ ædita est à Proclo Diadocho. Theorica item Planetarum idem Faber composuit, quæ discipulus eius Iodocus Clichtoueus elucidauit commentariis, argumentum & fundamentum totius operis ex Georgio Purbacho est sumptum. De usu uero Astrolabii Proclus paucissima quædam reliquit, sed scholarum exercitationibus aptior est Ioannes Poblatio meus quibus magister ex Ioanne Stofferino Iustingensi, & Ptolemæo nonnulla adiunger. Nec est aduenienda harum artium rudimenta inutile, quod est in Margarita philosophica de mathematicis traditum: quæ si quis grauetur suis prælegere, saltem consulat, ut ipsi per se inspiciant. Introductionem ad geometriam & perspectiuam Carolus Bouillus concinnavit: sed & perspectiua exat Ioannis cuiusdam Cantuariensis. Quæ omnia postquam fuerint cognita, tum ad Euclidem uenietur. Hunc uelim accuratè explicari: nam in eo magnarum rerum speculationis huius exactior est, quàm in alio quouis tractatio. In eius libris de geometria, de arithmetica, de specularibus, perspectiua, & phænomenis acutissimè disputatur. Studiosus ipse leget per se Capellam de mathematicis, hinc Raphaelis Volaterani geographiæ initium, & uigesimum quintum de philologia volumen. Censorinus multa de musicis disserit. In spheram Ioannis sacrobuscii Petrus Ciruelus commentarios reliquit: item Franciscus Capuanus in eandem, & Theorica planetarum Purbachi. Eriç in magistro ac discipulo harum disciplinarum ingenium quietum, & quodam modo statarium, sedulum, attentum, incumbens atque instans operi. Disputationibus nihil est opus, interrogatiunculæ sufficient, & responsiones breues, aut operis ostensio, & collationes ad picturam: radio enim sunt, & puluere, uel abaco contentæ. Recolendæ sunt subinde, ac retractandæ iis, qui memoriæ uolunt illas insigere, sunt enim alioqui fugacissima. Qui disciplinas alias Minerua, aut fortuna aduersante, non poterunt consequi, hic fistent: & ad uitam ea præstabunt adiumenta, quæ modò commemorauimus, si speculationem in exercitium, atque opus deduxerint. Tum etiam docebunt alios. Hi uero authores eos cognoscent, quibus nihil necesse est illos distineri, qui aliis artibus parantur: uelut in arithmetica Cudbertum Tonstallum Ioannem Siliceum, Thomæ Brauardini geometrica:

in Astronomia Ptolomæum, Georgii Vallæ mathematica. Archimedis opera non dubito quin sint in genere illo absolutissima, quæ ipse non vidi: legisse se in Hispania, atque ad eò maxima cura, & vigiliis de codice surreptitio descripsisse Ioannes Vargara meus mihi retulit. Hoc est adolescentiæ curriculum ad quintum & vicesimum annum, aut eo circiter.

Iam vir ætate, ingenio, rerum cognitione, atque experimentis instructior, a maturior paulò, censyderare vitam humanam attentius incipiet, & hominum artes ac inuenta: in iis, quæ ad esum pertinent, quæ ad vestitum, quæ ad habitandum: in quibus ab scriptoribus agricolationum adiuuabitur, tum iis qui herbarum, qui animantium naturas, & vires persequuntur: ab iis item, qui architectonicam tractarunt Vitruuio, & Leone Alberto. Hinc quæ ad conuehendum, in quo est equus, mulus, bos & omne genus vehiculi, cui nautatio est finitima, nempe etiam vectio: hæc omnia persequetur qua ratione ac modo sint inuenta, quæ sita, aucta conuertata, applicata vsui, & emolumētis nostris. Iam quæ ad oblectamenta sunt per sensus omnes teperta, quæ sit societas domi priuata viri, vxoris, liberorum, consanguineorum, affinium, asseclarum, seruorum. quæ in ciuitate publica, quæ ad eam per hominum ingenia excogitata, & inuēta, quæ per stultitiam conficta nomine atque opinione sine re omnino vlla. Quæ sunt omnia τῆς ἡυυκλοναυδίας: de quibus carptim attingere Plinius, Athenæus, Aelianus, Macrobius, meliùsque differunt de his senes in circulis suis, & exedris, sicut Cicero inquit, quàm homines eruditissimi in gymnasiis, quod Plinius in præfatione sua cōqueritur. Ideo nihil est hic opus schola, sed auiditate audiendi & cognoscendi: vt nō erubescat etiam in tabernas & officinas venire, & ab opificibus de suis operibus sciscitari, ac edoceri: quod quia dedignati sunt iam olim docti homines facere, idcirco hæc quæ teneri, ac sciri tâtopere referebat vitæ, incognita illis penitus relicta sunt, ac prætermissa: eaq; ignorātia in sequentibus adhuc seculis increuit, nihilque his annis quàm plurimis annotatū est de moribus, ac ratione vitæ, vt meliùs ætatem Ciceronis, aut Plinii nouerimus, quàm nostrorū auorū, quis Carum victus vestitus, cultus, habitatio. Vellem vt docti aliqui Viru

rari audiebam Louanii, hominis non p̄inde literati, vt bo-
ni: nec illi ingenium aut diligentia defuit, sed locus & tem-
pora. Is Louanii gymnasio Liliano p̄ærat. Et quia sub cu-
ra sua pueros habebat complures, ad visendos vel filios, vel
propinquos quum venirēt varij generis homines, colloqui
illos cum eo erat neceſſe, & vt eſt conſuetudo regionis con-
uiuari etiam: inquirebat horas aliquot ante conuiuij tem-
pus, quibus in rebus plurimùm, & dextre eſſet conuiuia ſuus
verſatus: erat alius nauta, alius miles, alius agricola, alius fa-
ber, alius ſutor, alius piſtor: de eodem ipſe artificio aliquid
interea legebat, & meditabatur: tum veniebat ad menſam pa-
ratus, vt & oblectaret conuiuam ſermone de rebus ipſi no-
tis, & ab illo ita prouocato, intima, & ſecretiſſima artiſa-
cilè cognosceret: audirētque breuiſſima hora, quæ ille vſu
multorum annorum vix eſſet aſſecutus. Ita diſcedebat de col-
loquio & conuiuia lætior, & conuiuator prudentior, ac pe-
ritior. Quantam prudentiæ humanæ opem ferrent, qui hæc
mandarent literis, vt ab exercitatiſſimis in quaque arte acce-
piſſent? Erit hæc animorum leuatio ac reſectio in diſcipli-
narum ſeueriorum ſtudiis, & in curis negotiorum: eſt enim
occupatio honeſtiſſima, & planè viro ciue digna, qua in om-
nes vitæ partes prudentia ſupra, quàm credi poteſt, auge-
tur: quibus hoc licebit, obſeruabunt, & tradent in vſum po-
ſteriorum, qui nobis filiorum loco eſſe debent: adiungēt cen-
ſuram ſuam virtute approbanda, & rectis moribus, vitis au-
tem inſectādīs breuiter & acutè, quò faciliùs in animos le-
gentium illos velut aculeos inſigant. Reuertamur iam ad
ſcholam, & auditoria.

De rebus
ſpirita-
libus.

De rebus ſpiritalibus multa ſunt à veteribus falſa con-
ſcripta, vt ab Apuleio & Plutarcho in deo Socratis, à Porphy-
rio, lamblichò, Michaelè Pſello: propterea quòd dæmones
plurima de ſe, de que angelis ſunt mentiti, partim inſtigati
ſua ipſorum ſuperbia, partim cupidine fallendi homines:
& quòd diabolus, quemadmodum inquit Spiritus Sanctus,
mendax eſt, & pater mendacii. Quum vera loquitur, ex alie-
no ſenſu loquitur: at quum mēdacia, de ſuo ipſius proprio.
Itaque de angelis & dæmonibus ex noſtra pietate colligen-
tur pauca, & lobriè: nam accurata illorum cognitio neceſſa-
ria nobis non eſt, imò ſæpenumero noxia, at que ea ipſa de
cauſa incerta. Contra verè ſpeculatio de hominis anima ma-
xima

De homi-
nis ani-
ma.

xima disciplinis omnibus adfert adiumenta, propterea quòd ex animæ intelligentia & captu de omnibus fere statuimus, non ex rebus ipsis. Eius tractatio cum naturæ ipsius ordine pariter procedet, vt primùm de vita disputetur in genere, hinc de vegetatione, tum de sensu, de affectionibus, de mente: in qua de intelligentia, de memoria, de ratione, de iudicio. Hæc doctor potissimum decerpit ex sacris authoribus, tum Aristotele, Alexandro Aphrodisæo, Themistio, Platone, Timæo, ac Plotino. Quòd si velit Aristotelem, vt moris est, enarrare, habet eius libros de anima tres: omittat primum, exhibeat alteros: de sensu ac sensili, de recordatione, de somno & vigilia, de iuuentute & senectute, de inotomniis, de diuinatione per somnum. Præmoneat gentilitatis, & pericula, vt vitentur, indicet, opponâtque venenis illis paria antidota. Ipsi per se Alexandrum, Themistium, & Platonis Timæum legent: item Timæum ipsum Locrensem. Platonicos numeros Proclus, Chalcidius, & Marcellus Ficinus exponent. Plotinum etiam obscurum & intricatum Martilius idem elucidat. Scindit se hic velut in vias duas studium, vt alteram hi teneant, qui corpora curaturi sunt medici: alteram ii, qui animos. His rerum historia tradetur hoc loco crassior, minúsque ad subtilitates illas inquisitionis causarum diducta: prioribus verò differenda est parumper, quoad causas naturæ curiosius fuerint rimatæ: eas dico, quæ sensibus sunt magis expositæ, de quo in vniuersum, & ordine ad docendum apto nullum est opus à quoquam conscriptum, sed sparsim ab Aristotele octo libris Physicis, de quibus diximus, quatuor de cælo, duobus de generatione, quatuor meteororum, sectionibus problematum, ab Alexandro in problematis: à Platone, & Timæo, quos paulò antè memorauimus, Apulcio in dogmate Platonis, Alcinoo de doctrina Platonis, M. Cicerone in libris de natura deorum, de diuinatione, de quæstionibus Academicis: de vniuersitate autem pars est Timæi Platonici ab eo versâ. et si M. Tullius magis aliorum opiniones recenset, quàm ostendit suam. Senecæ quæstiones naturales ex Peripatetica & Stoica disciplina cõmissæ. Plutarchus multa habet naturalia in conuiujs, in quæstionibus Platoniciis, & aliis eius opusculis: de placitis philosophorum quatuor eius volumina, item Diogenis de phi-

De causis
naturæ.

Philosophorum vitis hæcenus proderunt, vt cognitis tot, tam variis, tam absurdis de natura philosophorum sententiis, studiosi intelligant illos etiam fuisse homines, & falsos sæpe in rebus apertissimis: vt rationi potius assuecant consentire, quàm humanæ authoritati: nec mirentur eos in reconditis rebus de Deo scilicet, de pietate, ac eiusmodi lapsos, qui in facillimis videntes ac prudentes celsipitabant: quas sine offensione vel cæci præterissent, modò ne insani, quales illierant, & in transuersum acti ab impotentia animorum. Censorinus libellum reliquit de deo natali, in quo insunt quædam naturalia, plura in Macrobio, plurima in Galeno: ex recentioribus autem Alberto Groto non pauca, etsi audent quædam asseuerare periculosissima. Hos omnes magistro huius contemplationis, & tanquam à secretis naturæ euoluendos tradimus: ex quis concinnabit ipse suis auditoribus opus de naturæ causis ea perspicuitate, breuitate, ordine, vt intelligi, & teneri ab auditoribus queat: primum de quatuor principiis inhærentibus, tum de iis omnibus quæ veniunt sub sensus: hinc de elementis simplicibus, de mixtis imperfectis, & iis quæ in aëre gignuntur, quæ Græci *μικροσκοπία* nuncupant: de lapidibus, de iis, quæ viuunt, & de vita: de metallis & cunctis fossitiis, de herbis, fruticibus, arboribus, de animalibus quadrupedibus, de auibus, de piscibus, de insectis, de humano corpore: quæ non narrando persequetur, quod opus esset infinitum, sed inuestigandis causis, vnde constantur, quomodo existunt, adolescunt, manent, agunt, & suis muneribus funguntur, quæ proferant, & vice versa minuuntur, cadunt, intereunt, dissoluuntur. Nihil habebit necesse varias scribentium opinioniones arcescere: nec onerabit tanto pondere & doctrinam suam, & ingenia discipulorum, quæ ipsi certissima videbuntur, & validissima, sulta ratione tradidisse contentus. Quòd si colligere hæc vel non vacabit per otium, vel non adeò sibi fidet, vt credat posse, explicet solùm Aristotelica: nam aliorum non sunt perinde auditoribus vtilia. In Platone multum est eruditionis, sed reconditæ, vt quum ars occultatur in opere, eoque discipulis non satis congruens: doctis verò melior, etsi in natura arbitrandæ non est cum Aristotele comparandus, vt in præceptis morum excellat. Reliquos scripto-

rum

rum auditores ipsi priuato suo studio euoluent. Institutorem desiderant hæc acri quidem ingenio, cæterum in definiendo ac statuendo cunctabundum. Iuuenes exercebunt se in his crebris disputationibus, verum quæ non luxurient in nugas, & cauilla. Condiuntur moderatione sine arrogantia, atque odio: haud ignari scientiam pererram esse, aut nullam potius, opinionibus stari: vt nō sit, cur quisquam vel de peritia sibi placeat, vel diuersum sentienti, aut tuenti succenseat.

Qui ad artem medicinae transiturus est, vel cōmigraturus veri ius, huic sunt exactissimè vires, naturæque pernoſcendæ fossilium omnium, quæ sunt variorū generum, pigmentorum, lapidum, gemmarū, stirpium, animantiū, humani corporis: vnde obseruationes duæ proficiſcuntur, esualis, & medicina, quas non duas esse, sicuti superius admonebam, sed vnam ex duobus membris concretam, principi medicorum placuit Hippocrati. Rerum enim cognitis facultatibus, naturisque, & cum naturæ & constitutione animati corporis, & humani potissimum collatis, depræhenditur quid fortius sit, quàm vt superari ab interna animantis potentia, & confici valeat: quid tenuius atque imbecillius, quàm vt vegetare, ac sustentare corpus queat: quid alienā atq; inimicam corpori qualitatem adferat, vt sumptum vel affligat, labores dolorésq; importet grauisimos, vel etiā interimat: quid contrā congruentem amicamque corporis vitæ, sensibus, animo, menti, vt conseruentur, vt vigeant, vt corroborentur, vt iucundo quodam sensu perfundantur. In quo primum vniversum humanum genus consideratur, quid ei communiter conueniat, hinc per partes contemplamur corporaturam, temperationem qualitatū illarum principum, ætatem, locum, tempus, actiones, mores, atque assuetudinem: eadem in rebus quæ sumuntur adhibetur censura. Hactenus terminos suos esualis prorogat, sine qua, vt præclare docet Hippocrates, vita esset non agrestis modò, & serina, sed existerent singulis penè momentis labores, & cruciatus repentini, tum subitæ atq; inopinatę neces plurimorum: quin hebetarentur sensus, & animi stupeſcerent, aut in furores atq; insanias miserabiliter incurrerēt. Difficilior inuentu existimatur hæc à plurimis, quàm medicina: imò verò demiratur

Affecta
valetudo.

potuisse inueniri. Sed indubiè prima inuentio diuinæ fuit opis, non in homine minùs, quàm in mutis animantibus. Perisset profectò maxima humani generis pars priùs, quàm ad explorationem peruenisset huius obseruationis. At verò quum aliquid accessit corpori, quod constitutionem illam primam tuam & solitam perturbat, affligitque, vnde dolores consequuntur, impedimentum functionum huius constitutionis, hoc loco, hoc tempore, hac ætate, his moribus, affecta vocatur valetudo, & ægrotans corpus: ex eadem illa consideratione rerum admoventur, quæ affectionem illam cohibeant, ne se effundat, nè ue inualefcat: quæque deinceps tollant, tum quibus intereà ita percussus sustentetur, & vitam producat: hæc medicina nuncupatur. Itaque coniunctæ sunt artes istæ, & germanæ, vt medicina sit nonnunquã, quæ esualis existimatur, aut vice versa. Cæterùm esualis simplicior est, & in functione generalis magis: quippe quæ genera & formas tantùm considerat, quum medicus ad singula rem deducat, non præceptis, sed actione: nam circa singula quæ sunt innumerabilia nulla versatur ars: præter hæc medicina temporaria est, & quorundam, esualis omnium, ac perpetua. Sed loquamur iam de medicina. Cui arti in hominum corpora vitæ ac necis potestas, & ius summum est permittum, nec vlli vnquam vel imperatori, vel regi tantum in homines licuit: quocirca & medicum ipsum nauare diligentem operam omnes diui atque homines postulant, clamant, requirunt, vt prudentissimè atque amantiissimè quæ suæ sint & fidei, & potestati commissa, tractet. Quanta, & quàm præsentanea pestis est, si huic potētix adiungatur inscitia? Quid si inscitix, quod ferè fit, arrogantia, & ex hac rabies oriatur, & pertinacia non cedendi?

Dotes me
dici.

Itaque propter tam paratum discrimen maximis artis huius authoribus placuit non videri dignum eum medici professione ac nomine, cui hæc non adessent omnia: Natura, ingenium, institutio longa, & diuturna, probitas morum, sedulitas, vsus. Ingenio est opus diligenti, attento, coniectori optimo, prudenti, moderato, non ambitioso, neque ostentatore, non pertinaci, quòdque in sententiam nolit transire melius dicentis. Erit huiusmodi, si habuerit persuasum nihil sibi debere esse prius, aut charius vita & salute hominis, vt
nec

nec existimationem sui aut quæstum anteponat ei, qui ad illius manum atque operam tanquam ad asylum quoddam ex grauisimo periculo confugit. Id verò est boni viri & Christiani. Nam si quem per ignorantiam aut peruicaciam inflexibilem occiderit, quomodo deinceps id damni sarciet? Quantam, & quàm exactam est Deo redditurus rationem? Siquid ab vno theologo erratum sit, ab alio corrigitur: si à iureconsulto, succurritur æquitate iudicis, restitutione in integrum, denique fit pecuniæ iactura. Quòd verò à medico, quis corriget? Homini extincto quis adferet remedium?, vt magis mirer inueniri tam multos, qui ad eò periculosum munus suscipere, ac profiteri non dubitent: sed nimirum plerique eorum prius in professionem inciderunt, quàm intelligerent quantum id esset quod susciperent. Id verò tantum est, vt quidam ad reliquas boni medici virtutes etiam felicitatem adiungendam ducerent, & vota esse facienda censerent, vt postquam rite artis præceptis esset medicus perfunctus, res cederet prosperè: ea est in natura nostra imbecillitas, in morbis impetus & peruicacia, in medicamentis infirmum ac lentum subsidium, in ingeniis hominum ignorantia. Contra quos hostes armatos semper, ac in perniciem supra caput incumbentes, quibus existimamus esse viribus pugandum, ne nos opprimant?

Magister principio enarrabit facillima & breuia, quæ auditores ediscant, aphorismos puta Hippocratis, aut Galeni artem. Habent authores hos principes, Hippocratem quasi fontem, & parentem omnium, hinc interpretem eius Galenum, Paulum Aeginetam, Largum Scribonianum, Celsum, Serenū, Psellum, Nicandrum, tū Arabes, Auicennā, Rasim, Abenroen, Mesuen. Ex priscis scriptoribus artem veterinariam nuperrime Ioannes Ruellius composuit, & Latinam fecit. De hoc professorum ordine nihil equidem pronuntiabo, quòd non sunt à me ea cura, atque attentione lecti, nec ita in medicorum illa velut adyta penetraui, iudicium de eis facere vt possim: hoc verò illorum esto qui feliciter sunt in ea disciplina versati. Ratio tamen tradendæ artis medicæ, quantū quidē ipse assequor, hæc est, vt primū expositæ sint nobis ac perspectæ partes omnes humani corporis, quæ cui? que vires, quæ cuique natura, quæ inter eas proportio, &

Ordo tradendæ medicinæ.

quasi harmonia. Hinc de iis morbis, qui vniuersum hominem infestant: de iis, qui certam vnam sedem non habent: de iis, qui certam: quæ cuiusque illorum origo, sedes, auctus, progressus, effectio, opus, reliquæ, vestigia: Cuiusmodi qualitatis, ac virium res aduersus morbum illum affecto corpori prodesset, quæ cohiberet, ne inualesceret, quæ penitus depelleret: tum disquirendum, quæ nam sit ea res in natura: si non sit talem inuenire, quærenda est proxima: & quod in ea deest, alia supplendum eius facultatis, qua prior caret. In his considerantur vires formæ vniuersæ, tum si quid à locis vel temporibus accessit facultati agendi, aut decelsit: vt herbæ in Italia, vel in Flandria natæ, in estate aut vere, loco mediterraneo, maritimo, arido, vliginoso: & declarandum quo pacto applicabitur, vbi erit opus. Quòd si multis & variis ex rebus medicamentum, vt sæpe fit, componatur, ostendenda est cuiusque vis & causa contemperationis: cur hoc illi adiungitur, atque admiscetur: quid in eo vel iuuat, & supplet, vel corrigit, vel cohibet, vel excitat.

Disputationes.

Disputationes erunt, quomodo vniuersales canones in experimentum singulorum operum deriuentur: ne curæt mihi scrutari ea, de quibus dubium est etiamnum, an sint: illa contemplantur potius, quæ esse constat, quæ sunt permulta, & vel longissimum possent æuum occupare: ne distineantur inani quadam inuestigatione ad nugas, & altercantium cauilla, inter quæ magna fit temporis iactura optimis & necessariis in rebus consumendi.

Exercitia artis medicæ trifaria.

Exercitia huius artis erunt trifaria: Primum in agnitione eorum omnium versabitur quæ pro medicamentis conluerunt vsurpari, fossitionum, pigmentorum, lapidum, gemmarum, stirpium, animantium, & eorum, quæ sunt in eis. Quia verò præcipuè ad medicamenta omnia vires insunt in stirpibus, eos contemplantur non semel, aut simpliciter, sed ex varietate temporis ac loci, vere, æstate, autumno, hyeme, oriente sole, occidente, meridie, cælo nubilo, turbato, sado, sicco, sereno, in agris, in hortis, in syluis, in montibus, locis mediterraneis, maritimis, aridis, humidis: magnas enim varietates ex his omnibus stirpes recipiunt, radice, foliis, floribus vel contractis, vel expansis, vel alio atque alio colore infectis, vt iam non eosdem dicas autumno, qui sint
bye-

hyeme, non sicco, & sereno cælo, qui humido, & in aliis ad eundem modum. Nec solum varietates hæ faciem mutant, sed vires quoq; & ingenium: quin ipsam eandem herbam & nascentem, ac pullulantem considerari conuenit, & grandescentem, & adultam, & senescentem: nec minus quæ ex his apud pharmacopolia constantur, spectabit. Sectione humani corporis quam *ἀνατομίαν* vocant, frequentes, attentique dispicient, vnde venæ, nerui, ossa nascantur, quò pertineant, & quâ: quæ sit eorum magnitudo, quis vsus in viuente, qui inter illa concentus. Secundum exercitiũ erit, vt ægros cum veterano aliquo medico adeant, & obseruent diligenter, quemadmodum is præcepta artis operi accommodat. Tertium verò, quum iidem ipsum soli manum iam admouebũt operi, quod bene vertat. Et sicut in frugibus quasdam non consumimus, sed reservamus ad semen, ita in medicis erunt plerique omnes: quos in executione professionis, & in curandis corporibus ponere, quod reliquum est ætatis, conueniet. Erunt autem nonnulli, qui operatione aliis relictâ, ipsi in artis contẽplatione, & tanquam illius mysteriis subsistent. Hi erunt homines qui vel luopte ingenio à commerciis abhorrebunt hominum, vel qui sustinere non poterunt fastidia morborum, aut qui impares erunt labori concursandi, aut tenerioris frontis, quàm vt perferri possint tam multa quæ medicis videndo sunt atq; audiendo deuoranda: deniq; quibus natura medicæ artis deerit, quam primam in medico desiderari superius ostendi. Sed hi tamen erunt, quibus ad eam naturæ conditionem acumen ingenii & iudicii vigor sit adiunctus, varia quoque & latè diffusa doctrina, ex qua impensus quidã erga studia amor nascitur, vt nõ faciliè ab inspiciendis sese rebus emolumentis vllis sinant auocari. Hi velut antistites quidam artis in ipsis adytis & mysteriis versabuntur perpetuò: docebunt alios, scribent. cõsulentur, respicient subinde ad linguas, ad philosophiam, ad omne genus scriptorum liberius. Nam illos qui artem in vsum generis humani conuertunt, vbi primùm sese publicis utilitatibus dedicarunt, & quati consecrarunt, nolim ampliùs ad alias vllas disciplinas, aut artes diuertere, est enim in hac vnâ satis superq; quod agât, vel vita vniuersa, quamlibet diuturna, ac longa. Itaq; non ferant eum, qui ad opem hominibus

ferendam accersitur, Ciceronem, aut Demosthenem, Vergilium, aut Homerum lectitare: multò minùs authores aspicere artis grammaticæ: sed nec historicos, aut etiam philosophos, nisi si qui adiumenti aliquid adferre possint iis, qui salutem suam ipsius curæ commiserunt. Didicisse hæc oportet priùs, certè hic non addiscere: disciplinis omnibus atque exercitiis literarum æternum vale dicet, in hæc vnam intentus & incumbens prorsus. Faciliùs tulero cuiusvis artis professorem diuersis nonnunquam occupari, quàm huius: quæ adeò longa, varia, obscura est, ut æg. quamlibet felix ingenium cunctum sit ei percipiendæ, aut rite exercendæ par: quantò minùs ingenii portio aliqua. Hi tamen experimenta sua monumentis literarum ad vsum posteritatis cõsignabunt. Sciâtque medicus, quicquid temporis huius vnus studio subtraxerit, tantum iurripere ac furari sanitati suorum ægrotantium.

De exercitiis medicinam.

Aggressis bonis auibus experimenta artis, nihil potius habebit, aut charius, quàm humanum corpus. Quocirca experimenta prima, quæ sunt plenissima periculi, non sumet in humano corpore: nec in dolio sigillatim aspiciabitur: quod est in Prouerbio, sed in re vili, nempe in mutis animalibus. Quod si necesse est in homine fieri, ne sint saltem tenera, & delicata corpora, quæ iniurias medicamentorum non sustinent: sed ea, quæ violentia fomenti afficit fortassis, accommodet, non extinguit: ut sit, quod veteres soliti erant dicere, periculum in Care. Iam verò ingressus ad ægrum visendum medicus, quo habitu erit, quo cultu, qua diligentia, & sermone utetur, perscripta sunt omnia, quum ab aliis medicis, tum ab Hippocrate Coo breuiter, ac prudenter compræhensa. Sed ego tamen nonnulla more meo explicatiùs ponam. Primum est omnium, ut curet se medicus, ne graui sit ipse valetudine, neu pallens, & ore ipso morbum suum oculis obiciens obuiorum: ne illud protinus de sacro Euangelio audiat, Medice cura te ipse. Quam spem de eo medico æger concipiet, cuius artem in illo ipso videt nihil proficere? Tum ob ægrotorum fastidia vestiatur nitidè magis, quàm splendidè. In ipso ægro statim primo aspectu considerabit habitum, & constitutionem corporis, aetatem, animum. Quæret de valetudine superioris temporis,

de

de moribus, & consuetudine illius: hæc omnia humanè atq; affabiliter: tum audiet patienter, nec hariolandi gloriam captabit, vt diuinet quæcunque circa illum contigerunt. Graues patiuntur casus, qui ita se huic inanissimæ aurulæ concedunt, & valetudines languentium affligunt, ipsos etiam non rarò perimunt, dum medendi arte non contenti, diuinationem quoque gestiunt ostentare. Neque verò quæcunque ab assidentibus mulierculis audierit, pro exploratis, cõpertisque accipiet, ipse iudicium suum velut condimentum asperget. Admoneri boni consullet, imò habebit etiam gratiam. Aequitate in animi obtineat in censendo, ne quo se sinat affectu abripi. Præclare secum actum sentiet, si in illa ipsa moderatione sui nanciscatur quod cupit, nedum vt commotus, ac perturbatus necessaria possit rite exequi. Cogitet bonus, & sapiens medicus, se velut salutare quoddam numen in terris versari: vt diuos imitetur integritate morû, & opum contemptu. Castas manus, castos oculos ab omni impudicitia conseruet: sed nec quatum ex opera rediturum est in loculos, curiosè repetet. Equidem vehementer admiror esse permultos medicos ad lucrum attentos, quum nulli magis intelligant, & experiantur quotidie, quanta sit vitæ breuitas, quàm fugax, quàm incerta, quàm leues causæ valentissimos homines absument, ac pròinde quàm parum profint diuitiæ, quarum exiguus est adeò vsus, & breuis. Quid ergo de illis dicam, qui auuiditate lucri morbos differunt? quo nihil cogitari potest inhumanius. Non priuatim videntur isti admonendi, sed publica seueritate puniendi, haud aliter quàm conuicti facinorum capitalium. Cur in eum animaduertitur, qui hominem liberum cecidit, istis verò impune est morbos cum certo valetudinis exitio proferre? Si vel morbi ratio, vel infirmi ingenium ab alloquio abhorret, paucis verbis rem transiget, & maxime sobriis: sin ferant sermonem, facundè aliquid narrabit, lepidè, accommodatè ad captum audientium, ad agrum, & eos qui adsunt sine scurrilitate exhilarandos. Tentabit initio, an poterit agrum suum curare victus ratione, hoc est diætâ: sin res poscat, addet medicamenta, sed simplicia: sin maior sit morbi vis, & varia, ad commissionem transibit. Si res exigat, vt ad capiendum consilium, alii sint acciendi medici, propo-

net sibi ante oculos non existimationem sui, non quæstum, quæ duo quanti sunt, si cum hominis salute conferantur? sed id quod ei expedit, qui ad fidem suam cōfugit: vt in eum patrio quodam esse affectu necesse sit, si viri boni officio velit defungi. An est aliquis, quod magis nos ad beneuolentiam & benefaciendum adducat, quàm fiducia nostri? Quapropter eo veniet animo ad deliberationem, vt in sententiam meliùs monentis paratus sit cōcedere: audiente ipso, de quo agitur, non different, nec aliis presentibus contendent:

in illa enim dissentione opinionum, qui iudi-

care ipsi nesciunt, nec possunt statuere, cui

se parti potissimùm applicent: inde

nascitur desperatio quædam

sui, & artis totius odiũ,

quam habent pro

incerta.

* * *

LIBRI QVARTI DE TRA-
DENDIS DISCIPLI-
NIS FINIS.

IOAN-

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De tradendis disciplinis, siue
de doctrina Christiana,

Liber Quintus.

CONFECTA est nobis ea via quæ rerum naturam cōtemplatur, quæque hominum corporibus vel alimēta demonstrant, vel antidota aduersus morbos impendentes, aut contra iam incūbentes remedia. Nunc alteram illam aggredimur, qua tum excoluntur animi, tum sanantur, vt in hac quoque sit mentis illustratio, ne morbi inuadant, atque vbi inuaserint, per rationis imperium depulsio ac restitutio sanitatis. In vitæ negotiis prudentia præsto est nobis, atque auxilio: in rebus diuinis pietas, quæ qui sit Deus docet, & quemadmodum nos aduersus illum decet gerere: eamque vnã verè ac maximè propriè sapientiam nominarunt: de qua non est hic dicendi locus, curam sibi peculiarem tanta res postulat.

Prudentia verò pericia est accommodandi omnia, quis in vita vitur, locis, tēporibus, personis, negotiis. Hæc est moderatrix, & clauus in affectionum tēpestate, ne hi sua violētia nauē totius hominis in breuia, aut scopulos inpingāt, vel obruāt magitudine fluctuum. Duabus autem ex rebus prudentia nascitur, iudicio, atque vsu rerum. Iudicium opus est sanum & solidum, interdum quoque viuidum & perspicax. Experimenta rerum vel nostra ipsorum sunt, quæ nos agendo cepimus, vel aliena conspecta à nobis, lecta, audita: Alterutrum cui desit, prudens esse non potest. Nam quæ ad vsum referuntur aliquæ, ea nisi aliquādo ipse obeas, quātumc

tuncunque exposita habeas & percepta, nunquam tamen rectè exequeris: quippe quum manum admouebis operi, non multum aberit, quin tã venias nouus, quàm qui nihil prùs de eo ipso cognouerat: haud aliter quàm ad pingendum, texendum, luendum, rudis penitus videtur accedere, qui instructus quidem venit præceptis, sed inexercitatus penitus. Iam exercitatio per se ac vius nisi regatur à iudicio proficiet quidem non nihil, sed manca erit prudentia hæc, & sæpenumero in occasione rerum agendarum infirma, & inuis. Multi enim variarum rerum habent experimenta, & complurium cognouerunt mores nationum, ac gentium, sed quia segni, & præpedito iudicio, seu nullo potius, parum admodum prudentiæ, ac interdum nihil omnino collegerunt. Quocirca nec adolefcētes, aut iuuenes prudentes esse queunt, qui experimentis carent: nec tardi sēnes & iudicio de rebus vel hebeti vel prauo. Quapropter facultatis huius tractatio magna de causa est à nobis post artes omnes perceptas collocata.

Prudētia
duplex.

Cæterum prudentiæ finis & tanquam scopus biceps est. Vna pars eò spectat, quum prudentia ad corporis & affectuum libidinem confert omnia, vt quicquid siue iudicii parauit, siue vsus rerum ad voluptates, honores, opes, potentiã solerter cõuertat, quæ est valricies, & astutia: sacris authoribus carnis prudentia nuncupatur, quòd iis sit intenta, quæ caro concupiscit. Altera pars est, quæ ad mentem & suam, & aliorum iuandam actiones suas omnes, & cogitationes refert, hoc est, vt se, & alios meliores reddat. Et quoniam prior illa, quemadmodum Paulus inquit, stultitia est, de hac altera loquemur. Cui non sunt idonei natura stupidi, aut stolidi, nec inepti, & pueriles coniectores: quando quidem prudentiæ pars optima in coniecturis sita est, quas de rebus sequentibus, è coniunctis & transactis sumimus: vt genus sit quoddam diuinationis prudentia, quemadmodum prisca sententia declaratur: Bene qui coniecerit, hunc vatem perhibeto optimum. Sed heque leuia ingenia, & sibi indulgentia: non enim per summas est rerũ facies volitandum, sed penetranda intima diligentia & assiduitate, quam sibi indicere non sustinent ingenia delicata. Minus multò sunt apti scurræ, impostores, dicaculi, iocularis, qui res maximi momenti festiuitate, & argutiis eludunt, magnamque de rebus grauissimis

Prudētia
diuinationis

mis consulentium spem ioculari licentia frustratur, & in feriis ineptiunt, nuganturque: vt sapienter sit illud à veteribus animaduersum, facilius scurram futurum diuitem, quam bonum patrem familiars. Pertinaces item & contentiosi hinc arcedi, vt mox ostendam. Qui eiusmodi sunt ingenis tanquam ad prudentiam, id est, regendi artem non facti, & appositi, ipsi alios non regent, regentur ab iis quos natura ad prudentiam finxit.

Iudicium porro, vt quod est in prudentia naturale doceri Iudicium non potest, elimari, & excoli potest: primùm lectioe eorū authorum, qui plurimùm bono illo valuerunt, Platonis, Aristotelis, Demosthenis, Ciceronis, Senecæ, Quintiliani, Plutarchi: ex nostris autem Origenis, Chrysostomi, Hieronymi, Lactantii. Hinc instrumento veri inueniendi, quo patet, quid in quaque re vel verum sit, vel eius simile, qua ex obseruatione plurimum lucis accedit animis. Dicendi etiam ars rectè percepta magnum ad ierre iudicio adiumentum potest, vsus etiam, quod est alterum prudentiæ membrum, plurimùm confert censendi facultati, vt manus manui.

Experimenta nostra accedunt ætate & rerum actibus: aliena ex cognitione prioris memoriæ discuntur, quæ historia nuncupatur. Fæque efficit, vt præteritis non minùs videamur interfuisse, quam præsentibus, illisque perinde vti posse, ac nostris. Meritò sacerdos ille Aegyptius Solonē & Græcos qui recordationem prisce memoriæ non tenerent, pueros appellauit. Historia si adit, ex pueris facit senes: sin absit, ex senibus pueros, quippe quæ testis est temporum, & lux veritatis, sicut à prudentissimis est visis diffinita. Cuius præterquam quod est iucundissima, incredibilis est non ad vitam modò, sed ad artes quoque omnes utilitas. Quanto pere humanos animos delectet, & reficiat, iudicio sunt aniles fabulæ, quas etiam cum summa voluptate audimus attentissimè, ob id solùm: quod faciem historiæ aliquam præse gerunt. Quis verò non aures illico, & animum erigit si narrari audiat insolitum aliquid grande, admirandum, pulchrum, fortè, liberè factum, dictumve, ex iis quorum historiæ refertissima sunt. Videre est quosdam, dum legunt, vel audiunt narrationem rerum quampiam etiam sæpe falsam immori cupiditati pernoscenti, cibum, & potum, & somnum obliuisci, earumque rerum cupiditates naturales vincere

Experi-
menta.

Historia.

Historiæ
delecta-
tio.

cere, dum ad exitum perueniant. Vtilitas verò, intò etiam necessitas quotidie deprehenditur in vita. Nemo patrem, nemo maiores suos nosset, nemo ius suum aut alienum vel scire posset, vel obtinere, nemo quam regionem incolat, quomodo illuc perueniret, nemini sua possessio certa esset, & rata, nisi historiarum munere. Quid dicam ad capeffendam reipublicam, & populi negotia administranda, quantum adferat momentum? L. Lucillum Cicero scribit, profectum Roma rei militaris penè rudem, quum totum iter & nauigationem consumpsisset, partim in peregrinando à peritis, partim in rebus gestis legendis, in Aliam venisse, factum Imperatorem tantum, vt Mythydates rex post Alexandrum maximus, hunc à se maiorem ducem cognitum, quam quenquam eorum quos legisset, aut vidisset, confiteretur. Alexander Seuerus, quod legitur apud Lampridium, in rebus dubiis historiarum gnaros solitus erat consulere. Zenobiam Reginam supra muliebrem prudentiam historiarum peritia, extulit, quam etiam scriptitasse ferunt. Quid causæ esse credimus, cur philosophi nostri regendis ciuitatibus, & populis, iam pridem idonei non fuerint, nisi quòd historia carerent, prudentiarum nutrice? Sunt tamen qui veteris memoriarum cognitionem inutilem esse sibi periuadeant, quòd mutata sit vniuersa ratio victus, cultus habitandi, gerendi bella, administrandi populos, & ciuitates. Quæ opinio quoniam aduersatur sapientum hominum sententiæ, magnum sit argumentum, & rationi esse contrariam. Nimirum negare nemo potest omnia illa esse mutata, & mutari quotidie, nempe quæ sunt voluntatis nostræ, atque industriæ. Sed illa tamen nunquam mutantur, quæ natura continentur: nempe causæ affectuum animi, eorumque actiones, & affecta, quod est longè conducibilius cognoscere, quam quomodo olim vel ædificabant, vel vestiebant homines antiqui. Quæ enim maior est prudentia, quam scire, quibus ex rebus, qui hominum affectus vel concitantur, vel sedantur? affectus porrò illi quæ adferant momenta in republica, quos motus, quemadmodum continendi, sanandi, tollendi, aut contrà exagitandi, & confouendi siue in aliis, siue in nobis ipsis: quid magis vel rectori ciuitatis, vel cuius cuiusvis nosse expedit? & quidem iucundissimè, & genere pru

re prudentiæ felicissimo. Quotò nanque felicius est alienis malis admonitum sapere, quàm propriis? vt sit historia velut exemplum eorum, quæ sequaris quæq; deuites. Quid illa ipsa quæ mutata esse constat, quanta emolumenta suppeditant? vel vt aliquid in tuum vsum reuoces, vel vt causam intellegas, cur quicquam tum sic agebatur: quò eandem ipsam, aut similem rationem ad actiones tuas quum res feret, applices. Nihil est enim veterum adeò deluctum, & abolitum, quod nostris viuendi moribus accommodari quadantenus non queat: Nam & si forsitan iam alia, vsus tamē idem manet, quod eunti per singula facile erit deprehendere.

Iam artes ipsæ ne constare quidem possint, si historiam sustuleris. Hippocrates, Galenus, & alii medici quàm sæpe historicos agunt, dum experimenti successum narrant? Ipsa adeò medicina ex historia collecta est, sicut Plinius ex M. Varone perhibet. Quot morborum genera, quomodo & vbi orta, aucta, compressa, sedata, sublata memoria vetus prodit: sine quorum noticia inanca est medicina, & potissima sui parte orba: quam ex tot vndique experimentis necesse est colligi ceu aquas pluias stillatim. In morali philosophia plus exempla proficiunt, quàm præcepta: scilicet libentius ac promptius imitatur quisque, quod admiratur. Quis non citius adducitur ad fidem vel cum præsentissimo periculo seruandam, quod M. Attilius tam constanter, & magno eam animo saluam præstitit, quàm viginti de eadem ipsa re documentis? Tū ad fortiter omnia pro Christi gloria patiendū magis accendimur martyrum exemplis, quam theologorū monitis: magisque à sceleribus deteremur tristi scelerosorū exitu, quàm detestatione philosophorū de vitis. Mitto sententias, tot prouerbia, apophthemata, quibus cōponendi mores impensissimè adiuuantur, quæ omnia è media historia petuntur. Ius totū ex historia manat, quod ostēdit caput illud Cuius iurisconsulti de origine iuris. In eo enim situm est ius Quiritum, quid Quirites sciuerint, statuerint, egerint, quid Senatus decreuerit, magistratus pro potestate dixerint, principes iusserint. Atqui ea omnia vnde sunt? An non ex historia? vt ius vel Romanum, vel cuiusuis alterius gentis nihil sit aliud, quam ea historię pars, quæ mores alicuius populi persequitur, eos quibus vitæ communicatio comprehensa est quo pacto inter se agant, quo cum exteris.

Historia
omnibus
artibus v-
tilis.

Quid

Quid verò Theologiæ quanta pars est narratio gestorum populi Israelitici, Christi, Apostolorum, martyrum, denique sanctorum omnium, & totius ecclesiæ? quæ nos & docent, & validissimè ad bene agendum inflammant. Equidem nolim in grauissimas disciplinas contumeliosius aliquid dixisse, sed nescio quo pacto Historia videri posset præstare omnibus, quæ vna tot artes vel pariat, vel enutriet, augeat, excolat, idque non per amara & molesta præcepta, atque exercitamenta, sed per animorū delectationem: vt simul pulcherrima ac fructuosissima haurias, simul animū recrees, ac reficias. Verum historia cognita est iam nobis quadantenus in puerili institutione, sed illa modò ad rationem temporum, & nomina præclarorum hominum noscèda: nunc verò exactius est ac plenius versanda, quoniã melius ab adultis iam, confirmatisque post rerum vsum aliquem intelligitur, vt in vitæ emolumenta conuertatur, iudicio adhibito: tanquam succus naturali calore diffusus per corpus, vnde alatur homo, & vita producat. At verò in cognitione historiæ minimè conuenit nos circa friuola & molesta detineri, in quibus laboris est, & curæ multum, fructus omnino nihil: præsertim quum bonarum, & vtilium rerum tanta suppetat copia. Audiendus est prudens magister M. Fabius, qui in institutionibus sic inquit de futuro vtique oratore: sed nos ad prudentem virū accõmodabimus. His accedit enarratio historiæ diligens quidem illa, non tamen vsque ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certè claris oratoribus memoratas exposuisse, satis est, persequi autem, quod quisque vnquam vel contemptissimus hominum dixerit, aut nimix miserix, aut inanis iactantiæ est: & detinet, atq; obruit ingenia meliùs aliis vacatura. Nam qui omnes, etiam indignas lectione, schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Sic ille. Ergo tenenda sunt ex historia, primum ratio temporum, hinc facta & dicta, quæ exemplum possint aliquod adferre, siue vt bonum imitemur, siue vt malum deuitemus. Bella & prælia non accuratè persequenda, quæ tantum instruunt animos ad nocendum, & vias ostendunt, quis inuicem possimus lædere. Notanda sunt duntaxat, & leuiter, qui arma ceperint, qui vtrinque duces, vbi congressum, qui victi, quid illis actum. Nec aliter dicenda vel legenda hæc, quàm latrocinia, cuiusmodi

re vera sunt pleraque horum omnia, nisi quæ fortè aduersus latrones sunt suscepta, quod inter Christianos vtiã non tam rarò vsu eueniret. Satius igitur, & fructuosius fuerit dare operam togatis rebus, quæ in virtute præclarè ac sapienter sunt acta, quæ in sceleribus atrociter, sædè: qui exitus, quàm militi benefactorum, quàm tristes, atque infelices malorum facinorum. Tum dicta & responsa hominum præditorum ingenio, sapientia, vsu rerù, ea potissimùm quæ Græco verbo *ἀποφθιγμῶν* dicuntur: cõsilia etiam, cur quicquid susceptum, factum, dictum, eorum potissimùm, qui probitate, sapientia, studiis bonarum artium reliquis antecelluerunt, quales sunt philosophi, & præstâtissimi omnium diui nostræ pietatis: vt non solùm quæ ab animi incitatis motibus sint edita cognoscamus, sed quæ à vi mentis & iudicii. Indignum profectò est affectionù nostrarum opera mandari memoriæ, non item consilii ac rationis. Historiæ necessaria est imprimis locorum notitia, sine qua intelligi illa non potest, sed ea est iam nobis alibi ostensa.

Authores rerum gestarum vetustissimi alii ab aliis celebrantur. Aegyptii sacerdotes suos nobis ingerunt. Græci **Authores** Cadmum Agenoris filium. Sed Abraamum Vrensem priorem illis omnibus historiam reliquisse multò est certius, ex qua sunt origines cæli & terræ apud Mosen, atq; eam ipsam historiam Abraamus ex filiis Sethi accepit, quos Iosephus ait duabus columnis lateritia & saxeâ consignasse literis mundi exordia, & semina maximarum artium: quo apparet historiæ vsum cum ipsis penè hominibus cœpisse, nimirum sic expediebat humano generi. Cursum historiæ à primo vel mundi, vel gentis alicuius initio cõtinuatum ad postremum vsque præstat inspicere, idque si fiat, rectiùs percipiuntur, ac tenentur omnia, quàm per partes interruptas, non aliter quàm si in descriptione orbis vniuersitas terræ ac maris vno aspectu ob oculos ponatur, facilius erit mûdi faciem, & singulorum ordinem, sitùmque intelligere. Polybius Megalopolitanus totius humani generis historiã similem animantî facit integro, particulares verò narrationes disiunctas eisdem membratim discerpto, cuius figuram, pulchritudinem, vires nemo ex partibus ita laceris colliget. Quapropter & nos historiæ membra sic copulabimus, vt vnũ existimemur coagmentasse ex multis, si non vt animal vnũ, vt structu-

ram utique vnam compositione aptam, seruata, quantū quidem per diuerſitatem ſcriptorū licebit, ratione temporum, quo nihil eſt hiftoriæ aptius, aut congruentius. Principio legendus aliquis qui ab vltimis temporibus ad noſtram memoriam, aut ei proxima hiftoriam tenore vno contexit, vt ſumma quadam proponantur omnia: ſit ſanè vel Naucleus, vel hoc copioſior & purior, & diligentior, adde etiã doctior, Antonius Sabellicus. Paulus Oroſius ab orbe condito ad ſua tempora ſummas rerū aptè perſequitur. Hinc partes ſunt iam hiftoriæ cōpingendæ per ſpera authorum integra, quod erit cōmodius, quam per partes illorum. Mundi origines Moſes tradit libro, qui ea de cauſa Genetiſis inſcribitur. Libellus circūfertur Berofi Babylonii titulo de eadem re, ſed commentum eſt: quod indoctis & otioſis hominibus mirè allubefcit, cuiuſmodi ſunt Xenophōtis æqui uoca, tum Archilochi, Catonis Sempronii, & Fabii Piſtoris fragmēta, quæ eodem ſunt libro ab Annio Viterbienſi conferruminata, cōmentis ſque reddita magis ridicula: nō quin inſint quædam in illis vera, nam alioqui frontē non haberet narratio, ſed ipſum hiftoriæ corpus commentitiū eſt, nec illius, cuius titulum mentitur. Manthon Aegyptius, & Meſtaſthenes Perſa ex Eufebio ſunt deſumpti. Sequuntur Exodus, Numeri, Ioſue, Iudices Iſraelis. Philo Alexandrinus ab Adamo ad necem Saulis Regis hiftoriā ſummatim deducit. Diodorus Siculus ab inundatione quæ ſub Ogyge fuit Rege Beotiæ ad ſua tempora, id eſt, ad C. Cæſarē Dictatorem: quem Plinius neſcio qua cauſa dicat primum apud Græcos deſiſſe nugari, quum nihil eo ſit nugacius, niſi forſan quòd nullū operi ſuo illecebroſum, aut magnificum titulum indiderit, ſed inſcripſerit tantum βιβλιοθήμας. Græca hiftoria fabuloſiſſima eſt vſq; ad Olympiades, nec quiſquam vera à falſis diſcreuerit: ſed nec quæ deinceps ſequitur mendaciis caret, licet paulò verecundior: Ad eam non nihil adiuuētī Homerus adiēt in utroq; poemate, etſi cōueſtiuntur in eo fabulis penè omnia. Dares Phrygius & Diſtis Cretenſis figmenta ſunt eorū, qui de bello famoſiſſimo voluerunt ludere. Dion Pruſienſis Troiam non fuiſſe captam argutatur. Philoſtratus in hiftoricis magna Homeri mendacia maioribus mendaciis corrigit. Iliada Homeri compleuit Q. Calaber. Accedunt iam libri Regum, & τὰ παραλειπόμενα, Heſter, Thobias, Iudith

apocryphi, Esdras, cuius in quatuor libros diuisi, priores duo ab Hebræis agnoscuntur in canone, posteriores apocryphi sunt. Romanorum origines obscuræ, ac tenues venerunt ad posteros, quod ante urbem à Gallis captam rarus esset literarum usus, ut inquit Lilius. Est Iosephi de antiquis aduersus Appionem disputatio, de qua diuus Hieronymus miratur in homine Iudæo tantam peritiam Græcitatæ. Herodotus pater nominatur historiarum, quod primus ad rerum narrationem, elegantiæ, & vitæ orationis adiunxit. Habet fabulosa permulta, sed operis titulo excusatur, inscripsit enim musas: quo significauit quædam dici licentius, id enim musis permittitur, ut audientium animos suauius detineat, quod interdum seueritate narrationis, non assequerentur. Religiosior Thucydides Atticæ memoriæ suam complectitur de bellis Pelopon. Sequitur Xenophontis Historia, *παρκλησιμῶνα*, Lycurgi leges, Cyri iunioris *ἀνάβασις*. Nam Cyri maioris *παιδεία* informatio est principis, non historia. Aemilius Probus de ducibus exteris ad Atticū, nullum enim Romanum attigit. Res Alexandri Macedonis conscripserunt Latine Curtius, Græcè Arrianus. Iam latissimè pater pelagus Plutarchi de vitis Græcorum à Theseo ad Philopemenen. Plenus est author ille rerum, plenus monitorum ad virtutem. Trogus quadraginta libros de toto penè orbe ediderat, eius extat modò compendium, in quod Iustinus illum redegit. Pausanias de gentibus Græcis multum confert notitiæ vetustatis illius nationis. Plutarchus idem vitas decem rhetorum scribit, multaq; in eo insunt opere de ciuitate Atheniensis, ut plerique eorum rem administrarunt publicam. Diogenes Laërtius philosophorum vitas ad scæminam quædam composuit. Magna est in eo opere rerum cognitio, multoque est legi dignissimum. Aelianum videre mihi non contigit, citatur à nouis scriptoribus. Res Populi Romani ut scitè à L. Floro traduntur, non minùs gentis historiæ complectuntur, sed orbis vniuersi, & totius generis humani. Conducat ad eam intelligendam de magistratibus, & sacerdotiis illius ciuitatis cognoscere, de quo libellus legitur Fenestellæ nomine, siue illius est, seu cuiuscunque alterius, & Pomponii Læti ex eodem desumptus: tum de urbis regionibus breuiter scripsit Faustus Victor nuda persecutus nomina. Acta illius gentis à primordio urbis orlus est Lilius, & ad sua tem-

pora contexuit, nempe ad principatum Augusti, sed multò maxima pars intercidit. Tres iam pridem ferebantur decades è quatuordecim. Accesserunt nuper libri duo: quum hæc ederemus, quinque alii ex quinta decade in antiqua bibliotheca sunt reperti. Diligentissimus scriptor ad bene tum loquendum, tum sentiendum in negotiis quum primis utilis. Sunt qui eius opus nolint in decades partiri, sed præfationes decimo quoque libro ita fuisse ab auctore distinctum testantur. Eius Epitomen L. Florus co^oraxit, quam habemus, & alterum Flori eiusdem opusculum de Romana historia, quo nihil potest fingi in illo genere vel acutius, vel lepidius. Dionysius Halicarnassæus Græcè de Romanorum initiis, & primis vrbis temporibus tradidit à M. Varrone hero suo accepta. In Polybio non minorem, quàm in Liuiio iacturâ fecimus, ex quadraginta eius historiarum libris quinque tantum residuis. Libri Machabeorum tres sunt, quorum duos habemus versos inter sacros, tertius Græcè non legitur, incertum quis illorum author fuerit. Quidam Iosepho assignant, & eos Græcè ab illo genitos, quòd phrasis non videtur aliunde trãsfusa. Sallustius de bello Iugurthino, hinc de coniuratione Catilinæ: tum Cæsaris commentarii. Bellum civile Pompeianum Lucanus cecinit historicis magis admirandus, quàm poetis. Cornelius Nepos, quem Catullus ait Romanorum æuum tribus chartis explicasse. Iulius obsequens de prodigiis ad notationem valet temporum. Appianus Alexandrinus & externa, & ciuilia Romanorum bella memoriæ mandauit Græcus author. Paterculus Velleius. Plutarchi vitæ Romanorum à Romulo ad Othonem: eiusdem parallela. Valerius Maximus sparsim attingit historias multarum gentium, dum exempla generatim colligit. Sanctum Christi Euangelium à quatuor scriptoribus expositum. Liber vitæ, & historia humani generis instaurati adoranda: quæ tanta felicitas in principatus collata est Augusti, & Tyberii. Actus Apostolorum memoriæ consignauit Lucas idem, qui & Euangelium. Suetonius Tranquillus Græcorum & Latinorum scriptorum diligentissimus, atque incorruptissimus res duodecim Cæsarum videtur mihi integerrimè exponere, qui in optimis principibus nec vitia, nec suspiciones vitiorum tacet: in pessimis vero etiã colores virtutum non dissimulat. Pari fide ac diligentia

Laërtius Diogenes philosophorum vitas composuit. Eiusdem Suetonii extat de grāmaticis opusculum. Cornelius Tacitus grauis ad consilia, ideóq; prudentiæ multū conferens, tum etiam quia domi magis versatur, quàm militiæ. Est & Taciti liber de Germanorum moribus. Flauii Iosephi antiquitates, & bellum Iudaicum, quod Vespasiani contecerunt: de quo & Aegelsippus paulò post scripsit, Latinus factus ab Ambrosio Mediolanēsi antistite. Dió Calsius Cocceius sub Alexandro Seuero Romanorū historiam libris octoginta Græcis literis cōposuit. gesta itidem Traiani & Arriani vitam, vt testatur Suidas: historia eius nō extat integra. Iulius Frontinus de aquæ ductibus, & ad locorum vrbs Romę noticiam valet, & ad notationem fastorum, meminit etiã complurium consulū. Philostrati sophistæ inter quos sunt nonnulli philosophi, & oratores ab Eudoxo Guidio, qui Platonem comitatus est in Aegyptum, ad Aspasium, qui Romæ sub Antoninis vixit. Eiusdem Philostrati Apollonius penè totus figmentum est rabiosum, ac blasphemum hominis in fingendo non inexercitati, quiq; historias comminisceretur de iis, quæ nemo vnquam vel vidisset, vel audisset. Herodianus à Commodò ad Gordianum, Aelius Spartianus, Capitolinus, Lampridius, Volcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flauius Vopiscus ab Adriano ad Carinum. Ammiani Marcellini quod superest, opus nec oratoris omnino, nec historici. Poinponius Lærus à Balbino & Pupieno ad Heraclium. Paulus Orosius, si quis eum antea non legerat, hoc loco euoluet. Eutropium item, qui Epitomen confecit rerum Romanarum à Iano ad Iouianum Cæsarem. Sextum item Aurelium ab Augusto ad Theodosium. Flauius Blondus libris decem Romam triumphantem depinxit, & alio opere instauratam Italiam. Petrus Crinitus poctas Latinos quinquelibris expresit à Liuiio Andronico Salinatoris liberto ad Sydónium Apollinarem. Paulus Varnefridus Longobardus, qui Diaconus cognominatur. Cæsares à Valentiniano ad Leonē. Procopius & Agathias res Iustiniani transf miserunt ad posteros: ex eisdem Leonardus Brunus Aretinus bellum Gothicum composuit: ab his ipsis bellis ad suā memoriam, id est ad Pium secundum Pontificem Romanorum decades scripsit Blondus, quas ab inclinatione imperii nominauit. Res ecclesiasticas à Christo Domino ad Cō-

stantinum Cæsarem Eusebius nouem libris explicuit, quæ historia ecclesiastica dicitur: decimum atque vndecimum volumen Ruffinus addidit priorū interpres ad principatū Arcadii, & Honorii. Historiam alteram ecclesiasticam legimus trium virorum, quæ ideo tripartita nuncupatur, in Epitomen per Calsidorum coarctatam à Crispo & Constantino Consulibus ac Cæsaribus ad decimumseptimum Theodosij Augusti. Diuus Hieronymus scriptores ecclesiasticos recensuit à Petro ad seipsum, Theodosio imperante. Gennadius eodem tempore suos addidit à Iacobo Episcopo Nelibenæ Persiæ, qui martyr sub Maximino fuit, ad Honoratum episcopum Massiliensem. Beda presbyter Anglus narrationem ecclesiæ suæ literis mandauit. Habemus etiam acta conciliorum, quæ Ioānes Gerson collecta esse autumat ab Isidoro Hispalensi: alii post alia addiderunt, vt Pius Basiliense, cui ipse interfuit. Dissecto ac diuulso imperio Romano, vnaquæque gens suis nixa viribus, res sibi suas domi & foris gefit, inde sunt peculiare gentium historiarum. Eginhardus scriba Caroli magni vitam & acta illius commendauit posteris, de eodem Turpinus, & nuper Donatus Accioalus breuiter ac nitide. Gaguinus res Francorum ad sua tempora deduxit, id est ad Ludouicum vndecimum, admittis, vt fama est, affectibus: meliore fide Paulus Aemilius nempe de rebus priscais, id est à primis Francorum regibus post excussam Romanorum dominationem ad Philippum & Carolum fratres, Ludouici filios. Res Gotthicas posteris prodidit Iordanus Castalio, Hispanas Rodericus Toletanus præsul, Saxonicas Albertus Crantus, Venetas Sabellicus, Aragonenses Maria Siculus, Scothicas Hector Boethius, Pius Pontifex Bohemicas, Beatus Rhenanus Germaniæ origines, situm, mores. Saxo Grammaticus de Danis ea scribit, quæ fabulositatem respiciunt, vt in admirationem aliarum gentium conficta credas. Sed mireris quoque in illo seculo, atque illa regione verba & elegantiam dictionis. Fabulosa sunt magis quæ de Britanniarum originibus quidam est commentus à Bruto illos Troiano deducens, qui nullus vnquam fuit. De gentibus ad Orientem & potissimum Tartaris Agython quidam Præmostatenis librum reliquit, qui in illis regionibus aliquandiu egit ab hinc annos ferè ducentos. Platina Romanorum Pontificum vitas legimus à Petro ad Xystum

quartum. Ioannes T ritemius Abbas Spanhemēsis vitas Scri-
 ptorum ecclesiasticorum congeſſit orſus à Clemente Ro-
 manorum epiſcopo ad hæc tempora, multorum enim me-
 minit, qui adhuc viuunt. Memorix mandauit ſua tempora
 Leonardus Aretinus. Bellum Neapolitanū Alphonſi Ponta-
 nus. Michael Ritiuſ reges aliquot Chriſtianos collegit, in
 quo opere multa ſunt locorum, hominum, & familiarum
 corrupta nomina, vitio credo deſcribentiū. Baptiſta Aegna-
 tiuſ Cæſares breuiſſimè recenſuit ad Maximilianum. Navi-
 gationes Oceani, & ordem nouum repertum ſuo tempore
 Petrus Martyr Mediolanenſis monimentis literarum con-
 ſignauit. Sed poſteà ſunt res ampliores conſecutæ, & quæ ſa-
 buloſæ videbuntur ad poſteros, quum ſint tamen multò ve-
 riſſimæ. Sigillatim quorundam vitas ediderunt varii, vt Ta-
 cituſ Agricolæ ſoceri. Seueruſ diui Martini. Paulinuſ Am-
 broſij. Pontiuſ Cypriani. Hieronymuſ Paulæ, Hilarionis,
 Malchi. Nuper Laurentiuſ Valla Fernandi regis Aragonū.
 Antoniuſ Panormitanuſ acta & dicta Alphonſi Fernandi
 huiuſ filii. Campanuſ Brachij. Raphael Volateranuſ & in
 anthropologia, & in Geographia multa de rebus geſtis con-
 gemit, quæ illiuſ opera vehementer hitoriæ proderunt. Sunt
 alii permulti, qui memoriã rerum iuuare poterunt, & ſi
 non ex profeſſo hitori, velut Cicero, Seneca, Gelliuſ, Ma-
 crobiuſ, longè pluſ Polydoruſ Virgiliuſ in libris de rerum
 inuentoribus, & Auguſtinuſ in ciuitate Dei. C. quoque Pli-
 niuſ, & Plinii ſurunculuſ Solinuſ. Strabo item & Piuſ Se-
 cunduſ geographi. Ex Græciſ Plato & Plutarchuſ in mora-
 libuſ opuſculiſ. Suiduſ, Athenæuſ, & poetarum interpreteſ,
 ſi non tam omnia confunderent.

Hiſ omnibuſ iam percurſiſ quædã velut admonitoria ha-
 bebimur in bibliotheca, non quæ explicent fuſè, ſed quæ ve-
 lut digito indicent, & in memoriã reducant. Ea erit breuiſ
 annotatio temporum, quale eſt ſupplementum chronicorū
 Epiſcopi Bergomatiſ parum ſèpe accuratum: melioreſ ſunt
 Ottho Phryſingenſiſ, & Rhegino. Eufebiuſ Cæſarienſiſ, plu-
 rimūm adiuuare partem hanc poſſit; ſi non tam menduſ
 veniſſet ad poſteros negligentia, atque inertia deſcriben-
 tiuſ. Producentur illiuſ tempora à Hieronymo per annos
 quinquaginta, hinc à Proſpero Aquitanico per annos ſexa-
 ginta, tum à Matthæo Palmerio Florentino vſq; ad annuſ

domini millesimū quadringētesimū quadragesimū nonum inde à Matthiā Palmerio Pisano per annos triginta adduntur his quædam Sigiberti Monachii Gemblacensis. Similis est Eusebiano labor Bedæ presbyteri, sed aliquantò explicatio: cui Hermannus Contractus successit vsque ad annum millesimum sexagesimū sextum. De rebus Cæsarum & Pontificum Romanorū, si cui vacat plura legere, addat licet Antoninum Florētix Archiepiscopum. Hi sunt propemodum Græci & Latini rerum gestarum auctores, qui quidem ad nostram notitiam peruenerint. Nam qui desiderantur sunt penè innumeri, Græci potissimum, quorum quos Plutarchus vnus citat, iniri numerus non potest: idē ait Marathonium bellum à tercentum scriptoribus mandatum fuisse literis. Nec attingi, qui de exigua aliqua gente, vel de vna quapiam ciuitate quædam conscripserunt, velut de Flandria, de Leodio, de Traiecto: nec qui linguis vulgaribus prodiderūt sua, vt Valeram Hispanum, Frosardum, Monstreletū, Philippum, Cominium: quorū multi sunt legi & cognosci non minùs digni, quàm plerique de Græcis, vel Latinis. Sed mentio hæc rerum à magnis viris actarum in mentem reuocat mihi eum dolorem, quem sæpenumero cepi animo maximum, dum ipse mecum reputo, quàm diligenter quanta cura Alexandri, Annibalis, Scipionis, Pompeii, Cæsaris, & aliorum ducū. Socratis, Platonis, Aristotelis, & aliorū philosophorum acta per scripta sunt, & sempiternæ memoriæ infixæ, ut periculū nō sit, ne vnquam excidāt: acta vero Apostolorū, martyrum, deniq; diuorū nostræ religionis, & ipsius siue crescentis ecclesiæ, siue iam adultæ operta maximis tenebris ferè ignorari, tanto siue ad cognoscendū, siue ad imitandum, quàm ducum, aut philosophorum fructuosiora. Nam quæ de iis sunt scripta, præter pauca quædam, multis sunt commentis sædata, dum qui scribit affectui suo indulget, & non quæ egit diuus, sed quæ ille egisse cum vellet, exponit: vt vitam dicter animus scribentis, non veritas. Fuere qui magnæ pietatis loco ducerent mendaciola pro religione confingere: quod & periculosum est, ne veris adimatur fides propter falsa, & minimè necessarium: quoniã pro pietate nostra tam multa sunt vera, vt falsa tãquàm ignaui milites atque inutiles oneri sint magis, quàm auxilio.

Historiæ accedat fabularum cognitio, sed eruditarum, quæque

Querela
de histo-
ria eccle-
siæ.

quæque ad vsum vitæ, quum res possit, accommodari queant: quales sunt poetiæ, tum apologi Aesopici, proverbiorum & sententiarum, quibus sensus communis addiscitur. Exclamet hic aliquis, ecquando tandem omnia hæc legentur? à viris cõfirmata iam ætate, tum etiam senibus eo tempore, quo vel ludendum esset, vel nugandum. Nam si quis quantum in lusionibus, quantum in colloquiis inanibus, sæpe etiam noxiis, quantum in torpenti otio cõsumatur temporis, expendat, comperiet planè his omnibus quæ dixi percurrendis, atque aliis multò plurius affatim superesse. Abundamus tempore, si prudenter dispensetur, quod malè impendendo sit arctissimum. Quòd si idem non possit per se legere omnia, habeat, vt moris olim Romanis fuit, lectorem, quem distinctè, doctè, expeditè recitantem auscultet.

Cum historia coniuncta & complicata erunt vitæ publicè ac priuatim instituendæ præcepta. Quæ vniuersa institutio eò pertinere debet, vt rectus quidam ordo cõseruetur, & sua cuique maneant debita officia: ne quod natura, & recta ratio inferius esse iubet, fiat superius: hoc autè quod auctoritate præditum esse cõuenit, vilescat, nec ipsius imperia audiantur: quòdque instructum esse prudentia par est, stultitiã in se dominari sinat. Ergo natura corporis atque animi explicata, nemo est vsque eò à sensu omnì, ac iudicio alienus, cui non illico manifestum fiat, & certum, corpus debere obsequi animo, in animo verò motus rationis expertes rationi ipsi dominæ ac imperatrici, videlicet vnde homines sumus: & ex iis rebus inter quas versamur, simillimæ, coniunctissimæque diuinæ illi naturæ, quæ regit omnia. Nec dubitandum est, quin ea ordinatio in homine fuerit, quum ille primum è manibus artificis exiret sibi relictus: quippe opus quodcumq; ita est plenissimũ, ac perfectissimum, vt est eius opifex peritissimus, atque optimus. Sed enim uero omnia sunt per scelus inuersa, vt superiores partes deposcat sibi inferius, affectiones cõtendant pro ratione audiri, ratio victa & oppressa obmutescat, & seruiat affectuum temeritati. Hęc est æterna in homine militia, seu pugna veriũs: inque eo est perpetuò laborandum, & connitendum, ne dominã superet ancilla, in quam tyrãnidem exerceret acerbissimã, & ab homine degenerare cogeret in belluã. Ad suppetias ferendũ rationi cuncta moralis philosophiæ præcepta sunt comparata

velut exercitus quidam. Quare noscendus est homo totus intus & foris: intus verò in animo affectus & mens, affectus quibus incitantur rebus, vel auferuntur, quibus contrà cohibentur, sedantur, tolluntur. Hoc demum est hominē seipsum nosse, quod veteri sapiētiae monitu iubemur facere. Sed hæc ostensa esse iam oportet in disputatione de anima, quemadmodum verò affectiones animi subduntur rationis auctoritati & cōsilio, huius obseruationis. Mens autē nostra ea tenebrarū densitate obducitur, vt id nō dispiciat: affectus enim peccato incitati ingentē atq; obscurā simā caliginē ab oculos rationis offuderunt, opus est ratione quāpiam liquida & minimē perturbata. Ea verò quānam esse vel potest alia, vel debet, quā diuina? multis, & maximis de causis: siue quia illa est omnīū sapientissima, siue quia nostræ cōditrix, atque ideo canon illius, & regula, vt ad nullā possit rectiūs dirigi: siue quòd viā, qua ad Deum veniatur, qui est hominis creandi finis, qui meliūs, aut certiūs, quā Deus ipse indicarit? Ergo ex Dei doctrina præcepta disciplinæ huius erūt nobis haberienda. Deum nemo vidit vnquam. Dei interpretem atq; internuntium habemus Christū Iesum, nō eiusdē cōditionis, cuius reliquos omnes, sed filiū, & quidem vnicū, quiq; semper est in sinu patris. Filii interpretes sunt eius discipuli, tū discipulorū auditores, & alii deinceps sancti viri: tamen hoc rariū iste est purior, quò propinquior suo fonti. Ex horum doctrina & dictis velut remedia colligētur morbis animi, vt sub rationis manū & potestate affectiones subdantur: ordinatione hac cōstituta, & quoad licebit fundata, probè sese homo geret secum ipse, & cum Deo, & cum homine superiore, inferiore, pari, siue priuatim, siue in familia, siue in re cōmuni omnium & publica, siue foris cum exteris. De institutione hac cōscribetur liber aliquis breuis, perspicuus, Christianæ pietati per omnia consentiens, quem magister enarrabit.

Scriptores humanæ sapiētiae tractationem hanc de moribus quatuor in partes secuerunt: in eam quæ priuatim cuiusque animum ac mores informaret, quā Ethicē: in eam quæ familiam componeret, quā œconomicē: & quæ cœtus, congregationesque populorum regeret, quā politicē nominarunt. Addita est portio illius quædam de vitæ officiis mediis, quæ non tam informatione illa naturali continetur, quā posita sunt in more, & educatione cuiusque regionis

Diuisio
moralis
philosophiæ.

regionis & populi. Quæ ab eis sunt his de rebus monimentis literarum posteritati relicta, ea per se quisque priuato suo studio euoluat. Sciat modò se inter spinas per loca obscura ingredi, vt suspenso vestigio incedat, nec vsquam pedem securus figat, nisi vbi lucem nostram admouerit eaque ostenderit tutum esse illhic subsistere. Neque enim plus illis tribuemus quamuis maximis & acutissimis ingeniis, quàm quantum illi cum Christianitate consentiunt, hoc est homo cum Deo. Extant & Ethicis decem Aristotelis ad Nicomachum filium volumina, quæ quibusdam non ad Nicomachum placet esse scripta, sed à Nicomachò: quod Cicero in libro de finibus quinto subsignificat. Laërtius in vita Eudoxi author est Nicomachum Aristotelis filium dicere Eudoxo voluptatem fuisse summum bonum, quæ sententia est in Ethicis. Suidas sex illum Ethicorum libros ait reliquisse: in quo ambigi posset sint ne hi decem, qui Aristotelis inscribuntur, an duo illa magnorum moralium, an octo ad Eudemum. Sed cuiuscunq; sint authoris, certè Aristotelis nomine viginti habemus libros de moribus, quæ magis ad sciendum & differendum faciunt quàm vt moueantur, qui audiunt, aut velint ita viuere. Simile est huic opus diui Thomæ Aquinatis secundæ partis summæ, quod duos in tomos diuiditur, scriptoris de schola omnium sanissimi, ac minime inepti. Hi libri concinnati sunt partim ex sacris, partim ex prophanis scriptoribus, tum receptis vulgo opinionibus. Multis in locis facilè intelligas secutum illum esse alienum iudicium, suum non adhibuisse, quod fuit ei commune cum scholasticis. Magis ad mouendum conferunt Platonica, quæ sunt de moribus, Xenophontis commentarii de rebus Socraticis, Plutarchi, quæ sunt itè de argumento morum, Ciceronis de finibus, Tusculanæ quæstiones, Lælius, & Cato maior, Senecæ de beneficiis, de clementia, de consolatione ad Martiam, & ad Albinam matrem de vita beata, de tranquillitate animi, de breuitate vitæ, de ira, Epistolæ ad Lucillum: quæ in hoc fuerunt scriptæ, non tam vt mitterentur, quàm vt in vnaquaque quæstio aliqua tractaretur de vita, & moribus formandis. Boëthius de consolatione philosophiæ, Petrarca de vtraque fortuna. Præceptor in his erit sanctus, incorruptus, qui nihil det ostentationi: tum prudens non modò in multris disciplinarum generibus, sed in vita etiã

commu

Vitia duorum generum.

communi. Tradet sic bene viuendi præcepta, vt non sciant solùm, sed incitentur, & velint bene agere, nempe erudito sermone, atque efficaci, multis tum sententiis grauibus, tum actorum exemplis sulto ac munito. Nec habebit satis indicasse hoc esse bonum, malum illud. Sed rationem addet, cur quicque sit tale, cur ab hoc fugiendum, persequendum illud. Vitia nihil habebit necesse curiosius, ac subtilius explanare: vtinam malum ne sciremus quidem. Sed quãdo in ciuitate, & cœtu hominum alii alii magistri sunt ad flagitia, & malum quamlibet à præceptoribus celebratur, ignorari tamen ab hominibus non potest, obuium vbique aspectui & auditui. Idcirco rationem hanc in eo velim teneri, vt quum duæ sint vitiorum formæ, altera earum quæ animo continentur, utilitatis ac voluptatis cuiusque expertia, altera quæ in corpus cum delectatione sensuum aliqua manant: illa quæ sunt animorum, explicentur, & retegantur fusè, tantò scilicet apertius eorum fœditas ob oculos ponetur: vt in superbia, ira, odio, liuore, quæ animos hominum vexant, & cruciant: nec emolumentum quicquam adferunt, vt non iniuria furia nuncupentur: ea verò quæ vel delectant, vel hominum vtique iudiciis prorsunt, etiam si omni carent pulchritudine, tamen quia voluptatem præ se ostendunt, hoc est dulcem perniciem, & simulachrum quoddam naturalis desyderii, malim obscure & tectius tradatur, insectando grauius, atque ostendendo quàm tetram & in præsens turpitudinem adierant, & in posterum pœnitentiam relinquât. In quo exemplorum deesse nobis copia nequaquam potest, nõ veterum tantummodo, sed quæ quisque viderit, etiam homo perquam adolescens. Nec velim periclitando esse cognita, trahent enim sæpe eum, qui semel de se gustarit: & in his est violenta consuetudinis dominatio, facilius erit à nunquàm gustatis abstinere. Ac quemadmodum Lacedæmonii seruos ebrios liberis suis offerebât, vt hi aspecta in temulentis fœditate oris, absurditate dictorum, factorumque ab ebrietate abhorrent. Sic fuerit operæpretium monstrare iuueni tristis exitus, quos voluptates plurimis attulere. Eundem in modum sit mihi dictum de his vitiis, quæ cum populari utilitate sunt coniuncta: quod genus habentur avaritia, astutia, fraus, vltio, quæ praua illa imitatione utilitatis non paucis allubescunt. illa verò sunt omnium perniciosissima, quibus

quibus laus etiã atq; approbatio accedit. Nam quũ id, quod virtuti est proprium, transfertur ad vitia, quid ſpei ſit reliquum miſero hominum generi & ad flagitia procliui, niſi vt dempta abominatione, qua deterrèbatur à ſcelere, ruant omnes in capitalia facinora, de quibus etiã palãm pèrinde gloriantur, vt de virtute? Huius notæ ſcelera ſunt cædes, hominum, & crudelitas belli, & apud quosdam honeſtiſſimarum matronarum conſupratio. In hæc vitia ex ipſa hominum natura ſumenda eſt oratio, & iudiciorum. deceptio patefacienda.

Disputationes ſint in his graues de quæſtionibus vitiorum & virtutum. Licet hic plus paulò altercari, quàm in æconomicis, aut politicis: ſed de iis potiùs quæ ad diffinitio-
 nem ſpectent naturæ affectuũ, quàm, vbi diffinitum iam, & conſtitutum fuerit quemadmodum ſit viuendum.

Vitæ officia ex prudentibus, & bene educatis in populo diſcuntur. Sunt enim ſingulis nationibus ſua. Sed à prudentibus in quoque populo eſſet curandum, vt ex iis ciuitatibus quas ipſi adiſſent, ea deſumerent ad vſum ſuorum, quæ rectis eſſent iudiciis conſentanea, quæque per quos ſuorum, mores corrigerent, prouiſo ne ingenio ſuæ regionis aduerſarentur. Nam ſunt quædam Germano congruentiſſima, parum apta Hiſpano. In his verò locorum, temporum, hominum diſtinctionibus moderatrix eſt prudētia, quam vbi-que præſto ad eſſe conuenit. Græci olim de officiis ſcripſerũt Panætius, & Hecaton. Sed nunc ſola habemus Marci Tullii: quæ ad Chriſtianiſmum diuus Ambroſius tranſtulit. Sunt & à Iouiniano Pontano nonnulla de magnificentia, de conuiuentia, atque huiusmodi tractata, nõ ad eò, vt res tanta poſcebat, plena.

Rei familiaris cura non ad quærendas aut conſeruandas opes referenda eſt, vt ferè Gentilitas putauit, ſed ad quietem, & tranquillitatem familiæ: vt commodè tranſigamus vitam, ſitque domus ſua vniciuique velut portus quidam moleſtiarum, & curarum. Itaque aſſignandum eſt cuique in ea ſuum, munus maximè aptum, ne quiſquam ſit in ea otioſus, ne ve alienum officium inuadat, labori, aut commodis ſuis conſulens. Tum vt bene, ac ſalubriter paſcantur, vtiliter veſtiantur, commodè habitent, bene velint inter ſe, domum ipſam, non minùs, quàm patriam diligãt, nutricemq; quan-
 dam

Disputationes.

Officia.

Oeconomica.

dam esse existiment, seu matrem verius. Dominus sit præfectus, & exactor omnium, quem vt patrem ament omnes, revereantur vt dominum: illique vni supremum sit ius in cunctam rem familiarem. Hæc est familiæ institutio, de qua præcepta edet philosophiæ moralis pars illa, quæ à Græcis *οικονομική* nominatur. Scripserunt de illa Xenophon Atticus, qui reliquis plurimorum iudicio antepositur. Aristotelis opus nō extat integrum. Multa hac de re sparsim à Platone, & Plutarcho dicuntur, qui etiam præcepta connubialia composuit, vt Erasmus librum de matrimonio, & Franciscus Barbarus de re vxoria multis in locis inanem. Nihil est opus auditorio vel præceptore, non disputationibus, sed colloquiis cum patribus familias prudentibus, quale est Socratis cum Isomacho apud Xenophontem.

Respublica.

Respublica ad quietum, pacatūque conuictum pertinet, vt ciues mutuō iuuent, & libenter & beneuolē. Caritas communicatione utilitatum extēditur, quies ab eadem charitate conseruatur. Verūm vbi caritas abest, iustitiæ officium in eius locum succedit, non illius blandæ ac inermis, sed armatæ potestate, ac viribus, quæ frenos concitationi animorum iniiciat. Et quando sepe numero non potest vnus iustitiæ administer omnia obire, quæ in ciuitate iustitiæ opem implorant, electi sunt alii potestate vel pari, vel impari, qui magistratus, & iudices nuncupantur. Hæc ergo est forma reipublicæ, hæc philosophiæ politicæ consideratio, & cura, quos affectus esse conueniat ciuium inter se, subditorum erga principes, & magistratus, magistratum inter se, & aduersum subditos, quæ ex his affectibus actiones, & opera nascantur. Quum verò dicitur, quod ius cuique in rem, aut homines, iam leges inferuntur: nā politica disciplina solos informat animos, & mores ciuitatis: quanquam attingunt non raro hæc mutuō, vt leges multæ ex politica sint, & e contrario. Neque hic magistrum requirimus, neque disputationes, sed eam animaduersionem, quam initio diximus de affectionibus animi, ac moribus. Hinc vsum rerū in foro, & curia. Senes nonnunquam de republica inter se disserāt seniliter admisisse eō inuenibus, vt ab eis & rerum peritiam, & morum grauitatē accipiant: quā grauitatem, quæ admodum præclare ait Cicero, minimè contentiones decent. Quocirca cauillatores & pertinaces publicis consiliis nequaquam sunt idonei:

nei: quoniam nihil est in vita, & moribus hominū, quod detorqueri, ac inflecti à recto cauillando non possit. Sollicitū vero magis esse de victoria, quàm de veritate, prudentiam corrumpit, vt idem inquit Cicero. Administrationi reipublicę opus est iudicio sano, integro, solido magis, quàm arguto, aut acuto, ingenio frigido, & tardiusculo potius, quàm feruido, ac præcelerari: vt simpliciter quę sint dicta in consilio, accipiat, multūmq; de eo apud se cogitet prius, quàm iudiciū mentis suę proferat: facile verò in sententiam rectè censentis transeat sine contētiōe, & spinosis subtilitatibus, anxius magis de cōmuni bono, quàm de existimatione sui. Ideoq; ad regendos populos Romanus, quàm Græcus, melior, & Gentes ad Septentrionem, quàm ad Meridiē. Populari enim & carbonaria trutina appendendus est plerunquē populus, non exacta illa aurificis statera. Rector cōuentus hominum haud ignorabit sese velut ædificii totius architectū esse quemadmodum scitē Aristoteles docet, vt iubeat, vt vetet quid in ciuitate fieri oporteat, aut secus. Quare cōuenit eū si nō sigillatim exactē, generatim certē & summa quadā scire, quorsum disciplinæ, & artes omnes pertineant, quę illarum origines, fines, materiæ, actiones, & earum quę manibus exercentur, & quę solo constāt ingenio: vt norit, quid quatenus, quo modo sit in ciuitate admittēdū, aut ab eo propellēdū. De republica scripserunt olim Plato primus: secūdum cuius institutionem tum demum viuent homines, quū aliqua existet ciuitas solis sapiētibus habitata. Idem Vtopiæ cōtinget Thomę Mori. Legenda tamen & Platonis respublica & eiusdē leges, atq; hæc ipsa Vtopia, ex quibus non pauca annotabūtur regimini ciuitatum perquàm vtilia. Aristotelis octo libri politici plus habent quę hominum & ingeniiis, & vsu confirmatis iam moribus congruant, vt fuit vir ille prudentissimus, & callētissimus sensus communis. Ciceronis libri de legibus tres lectu sunt periucundi, nec fructu carent. Sed eiusdem de republica volumina desyderamus. Isocrates Nicocli regi dat præcepta, tum subditis in *συμμαχιχῶ* qui in tractatione locorum communium est cunctus vt solet. Xenophontis Cyri educatio quanuis à Cicerone, & aliis veterum apprimē laudata, nimis tamen videtur mihi militaris. Agapetus ad Iustinianum Augustum documenta quædam composuit de rege. Christiani Principis

pis institutionem Erasmus scripsit. Francisci Patritii de republica, & regno duo legimus opera iustæ magnitudinis, in quibus dicta & facta multorum congescit, de suo penè adiecit nihil, otiosus multis in locis, ac segnis, quòd sine delectu aggregauit, & sine censura, quæ duo in adducendis exemplis potissimum requiruntur. Hæc est ars principum consiliatorum, iudicum, denique eorum qui ciuitates, & gentes moderantur.

Leges.

Formæ ciuitatis adnexæ sunt leges, quarum origo & processus ad hunc ferè modum habent. Hominum ciuitates, ac cõuentus omnes æquitate sunt velut glutino deuincti, quippe quæ est conseruatrix, & anima cuiusuis humanæ societatis. Quæ sit vera æquitas, inueniet ratio, non quælibet, sed pura & magna vi naturæ incitata, vel illustrata monitis sapientiæ. Nam qui vel perturbantur affectibus, vel iudiciis sunt torpentibus, nec ullis philosophiæ præceptis eriguntur; ægerrimè ad æquitatem intuendam perueniunt. Superiores illi, qui sunt de rara in populis nota, æquitatis illum ceu fontem in riuos deducunt pro locis, pro temporibus, pro ingeniis hominum, ut præsentis societatis vsui conducatur, quæ lex dicitur: qui vero legi parère, alios cum potestate cogit, iudex, siue lex loquens. Quocirca manifestum sit philosophi esse de æquitate tractare, & ex ea deriuare leges, nec ullius artis alterius esse potest: quique olim populis leges sanxerunt philosophos fuisse constat, Draconem, Solonem, Lycurgum, quique de republica & ciuitatibus componendis documèta tradiderunt. Qui verò leges has latas iam & receptas tenent, atque interpretantur, iurisperiti sunt dicti, quòd ab eis quid sit ius in quaque re sancitum, rogamus. Si quis satis putat se munere iurisperiti facturum legibus his ediscendis, ut eas non aliter quàm index quidam teneat, is nimirum nihil aliarum facultatum indiget, ac ne ingenio quidem ullo vel iudicio. Sin verò id demum est veri & perfecti iurisperiti munus, ac professio, ut legum sensa & mentem explicet, ut quæ sit in quaque lege æquitas, id est, qui vigor, quæ vita, quas conseruari, quòque tempore expediat, quas antiquari, nimirum philosophia huic homini est opus, mediocriter quidem naturali, sed morali plenè, ac absolutè: tum verò non sacerdos ac professor fuerit Romanarum aut Hispanarum legum, sed quod Celso, & Vlpiano

Philosophi est de æquitate tractare.

placuit

placuit, boni & æqui. Cuius artem per magna aliqua exco-
 gitari ingenia equidem percuperem, quam futuri iuriskon-
 denda
 sulti addicerent, quæ ars iustitiæ vocaretur: ne tot subinde æqui &
 in vnaquaque ciuitate accumulanda, atque exaggeranda fo-
 rent leges aliæ super alias sine fine, & sine affectu. Cicero
 persona L. Crassi cogitasse aliquando se scribit, vt ius ciuile
 in artem redigeret, generibus primùm assignatis, hinc for-
 mis, quæ à generibus penderent. Sed id breuiter percurrit, &
 per transennam ostendit, vt illhic alia. Aristoteles initia si-
 gnauit quædam, sed in re suo intricatè per geometricas &
 arithmeticas proportionibus. Posset tamen aptiùs id fieri de-
 clarandis primùm naturalibus, id est, quæ essent vniuerso-
 rum hominum sensui ac iudiciis consentanea: hinc quæ va-
 rietatem opinionum recipiunt, de quibus alia rectis iudiciis in
 plerisque congruunt, alia in more tantùm & consuetudine
 sunt posita, mutanturq. temporibus, locis, personis, habent
 tamen qui inter se dissentiunt, probabilem quisq. opinionis
 suæ rationem: hæc postrema ad iudicium hominum in qua-
 que ciuitate prudentium essent releganda. In duobus alteris
 contemplandum quæ magistratus sit erga priuatum cura,
 quod iussum, quod imperium, quatenus liceat, & fas sit: quæ
 priuati erga magistratum obedientia, qui honor, quæ digni-
 tas. Magistratus inter se qui quibus potiores, quorum par-
 tes in republica magis necessariae, vel honestæ. Priuati inter
 se quo modo se gerent emendo, vendendo, locando, condu-
 cendo, permutando, donando, accipiendo, promittendo, iis
 quæ prosint sibi, parandis, & conseruandis, iis verò quæ ob-
 sint, auertendis: quæ præmia & honores iis, qui ceteri pro-
 fuissent, quæ pœnæ & supplicia iis, qui læsissent: quæ litium
 ratio, siue quid vltimè velis, siue tuum repetas, quæ tuendi, quæ
 excipiendi, aut negandi. Ad quam singula istorum accommo-
 dari normam natura, & recta doceat ratio siue in vniuersum,
 seu pro ingeniis generatim locorum, temporum, hominum.

Ante omnia leges sint notæ omnibus. Quis enim liben-
 ter se vel duci, vel custodi incognito committit? Quæ verò
 est iniquitas ignorantia legis crimen non defendi, quum le-
 ges tamen ignorentur? Ita que leges ignotas statuere decipu-
 las est tendere, non regulam vitæ tradere. Minus est cauillo
 & insidiis occasio in re omnibus perspecta: quippe in obscu-
 ris & occultis locis insidiæ fiunt, non luci, aut in frequentia

Condi-
 tiones bo-
 næ legis.

sub tot oculis, testibus atque arbitris eorum, quæ gerantur. Notæ erunt, si breui sint, ac dilucido sermone conscriptæ: quales sunt leges optimi ac sapientissimi legum latoris Dei, & discipulorum eius. Si paucis, & maximè propriis verbis res exponatur, tantum erit ad notationem æquitatis dictum, quantum fuerit latis: cætera benignæ interpretationi relinquentur, ut validissimus vbique sit respectus æqui & boni. Quòd si longa & accurata oratione rem persequamur, omnia videbimur voluisse explicare, nec aliquid sanis interpretationibus reliquisse. Ita hoc magis valebit lex, quàm quantum eloqui constitutor eius potuerit: quòmq; nulla sit tanta facundia, quæ vastissimum illud æquitatis pelagus possit concludere, fiet profectò ut exclusa æqui & boni moderatione in locum illius cauilla, doli, fraudes, insidiæ succedant, quod euenire quotidie videmus in iis legibus atque instrumentis, quæ persequi minutim volunt singula: ut nihil sit aliud hoc facere, quàm fenestras aperire fraudi quamplurimas. Vulgari prodantur sermone & cum primis aperto, ac perspicuo, qui si procedente tempore, ut fit, obscurior reddatur, declaretur, aut innouetur vocabulis seculi præsentis. Vidit hoc priscorum hominum & prouidentia, & æquitatis simplicitas, qui leges duodecim tabularum pueris in ludo ediscendas dabant, etiam ætate Ciceronis, id est, post annum penè quadringentesimum: per quod & facilitas sermonis ostenditur, & quòd vitæ degendæ rationem vnicique familiarem esse vellent. Sint leges imbecillis blandæ, robustis robustæ, pertinacibus feroces, quod est optimi rectoris ingeniù, sicut eleganti versiculo sapiens expresit pœta:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Publicam quietem alant, & foueant, asperè interturbatoribus illius, cuiusmodi sunt delatores, calumniatores, qui que multò libentissimè, & facillima quaque de causa lites suscipiunt: ut quemadmodum Isocrates admonet, damnosum homines sentiant litigare, contrà non litigare fructuosum. Nec solùm dabunt operam ut ciuium conseruetur inter se concordia, sed cum toto hominum genere, quos regeneratio mystica tam iubet haberi pro ciuibus, quàm generatio intra limites eosdem. Nec quicquam hoc perinde effecerit, ac si ad Christianum vnicum præceptum sint accommo-

datae,

datæ, charitatem hominum cunctorum mutuam. Quam ob rem nec sancientiæ leges indigenis vtilis, exteris noxiæ. Et quando in bonis ciuitatis moribus pauca, ac propè nullæ leges sunt satis, contra verò in malis moribus quantumcunque numero non sufficiunt, non solum in reipublicæ constitutione, sed legum iussu cui propter potentiam plurimum homines tribuunt, curandum est, vt casta atque incorrupta sit puerilis educatio: tum in viris & ciuitate vniuersa honesti, & sobrii, & verècundi mores, propositis ad hoc præmiis, ac pœnis. Prudens in Cyri educatione inquit Xenophon: Pleræque ciuitatum nihil omnino sollicitæ, quemadmodum pueritia instituat suorum ciuium, nihil ad hæc præcipientes de grandiorum moribus, iubent illis tum non furari, non rapere, non vim domui cuiusquam inferre, non cedere, quem non est æquum, non adulterari, non contumacè se præbere magistratui, & alia his cõsimilia. Quòd si quis cõtrà fecerit, pœna est illico parata. At leges Persarum facinora suorum antecapiunt. Si quidem à primo statim curæ illis est, ne quod prauum, ac fœdum facinus velint ædere. Sic Xenophon. Philosophus etiam ille nõ minùs sapienter, qui rogatus, quomodo quis bonos haberet liberos, respondit, si eos in ciuitate bene instituta tolleret. Et leges quidem antequam fixæ sint & sanctæ, rogari conuenit, hoc est, deliberari cum multitudo an approbari oporteat: in qua consultatione tempus cõsideratur potissimum, in quo præsens rerum status continetur: & feruntur vel infinite, vel ad certum aliquod tempus, & descriptum locum, vel etiam de vno aliquo homine, aut municipio, quod priuilegium nominatur. Si lex placeat, proponatur publicè dies aliquot: quod trinundino fiebat Romæ, vt si quid cuiquam parum videretur æquum, de eo magistratus admoneret: post id tempus firmæ sunt leges & ratæ. Perscribantur accuratè, distinctæque: seruentur in tabulario populi loco maximè tuto, minimè ruinæ obnoxio, vel quod est magis cauendum, incendio. Extent earum codices duo, in altero cõtineantur leges nudæ, cuius subinde fiat populo non legendi modò, sed describendi etiã, si velint, copia. In altero leges sint cù earum rationibus & causis, vt ex eis prudentes viri æstiment, sit ne è republica abrogari legum illarum quampiam, vel aliquid in ea innouari. Nam ratio dux est legis, ea sublata & legem

tolli par erit, quæ propter eam rationem est accepta. Adde quòd ratio efficiet, vt meliùs intelligatur lex. Sed in nostris ingenis ea est hebetudo ac ruditas, & in verbis infantia, vt nihil valeamus adeò dilucidè explicare, quin multis id fiat implicatum, & obscurum: quare interpretibus est opus.

Interpre-
tes legis.

Et quoniam ius ciuile spectare ad ciuium concordiam debet, ideo qui illud interpretaturi sunt, & quasi de eo edituri oracula, quibus rebus ea concordia facta testata conseruetur, ediscant, cognitis tum humani generis communi natura, tum multarum gentium animis, & moribus, sed potissimum suæ ciuitatis: quod fiet multa videndo, audiendo, obseruando: gestis quoque rebus maiorum legendis, & temporum, mutationumque, quæ aliquando inciderunt in rempublicam varietatibus. Quibus velut condimento opus est magno & vegeto iudicio ad annotanda & censenda singula. Nec iniuria prudentiæ nomen peculiare huic hominum generi olim fuit, & professio ipsa iurisprudètia nuncupata. Multi artem hanc teneant, profiteantur pauci, illi videlicet quibus à Senatu, aut principe erit permissum, vt Romæ fiebat sub Cæsaris. Interpretentur hi leges scripto quidem rogati à iudice, voce consulti à litigatore. Interpretationes mandent literis, si velint, sed lingua secretiore, & tantum doctis nota, non ex suis vel alienis opinionibus ac placitis, sed ratione adhibita, vt non plus habeant virium, quam ratio ipsa imperarit. Nihil scribatur aliud: neque excogitetur casus, quæ res vt infinita est, & perplexa, ita etiam inutilis.

Quomodo
do leges
docendæ.

Docendi & discendi hæc erit via. Grauißimis viris pateant libri illi legum, & rationum, de quibus dicebam modo. Ipsi statis anni diebus quod commodo illorum fiat, placidè ac moderatè conueniant, de quæ illis legibus sermociuentur. Rationes conferant, quas leges ex vsu sit antiquare, quas renouare, & quasi reparare exolescentes: de quæ eo principem, aut magistratus, aut Senatum edoceant. Huiusmodi erant Athenis Thesmothetæ, dum illa respublica staret. Ad hos senes, quum licebit, studiosi iuris ventitabunt, quod est memoriæ proditum de Q. Scæuola: audient eum respondentem consultoribus de iure. Sorsum verò exponet eis causas, & velut fontes legum, vel quas ipsi idem dedere, qui tulerunt, vel suas, vel priorum interpretum iuris. Ipsi inter se moderatis, ac grauibus colloquiis disputabunt, quàm

quàm congruant leges rationi, ac velut vitæ suæ æquitati: an causæ & tempora imponendi legum præterierint. Id fiet non in cœtu & corona ostentatione titillante, ac sollicitante: periculosum est hoc enim & dicentibus propter arroganti- am, & audientibus, quòd eorum animi minùs obsequentes legi fient, quam intellexerint fortem habere contra se rationem, cui vni humanum ingenium suapte sponte obsequitur. Ad hæc altercationes multas anas torquendi leger ostendunt, tum etiam lites excitandi, alendi, producendi, vnde concordia vehementer affligitur, præcipuum societatis bonum.

Inter scriptas leges, quas quidem nouimus, Romanæ videntur excellere. Sunt enim ad humanum conuictum aptissimæ, nempe ad contrahendum: tum ad quietem, vt homines à facinoribus deterreant, neu quis audeat, cum altero consociare iniuriam. Sunt præterea doctæ & grauitè perscriptæ, verbis puris, propriis, euidentibus, splendidis: tum à collectoribus ordine quodam constructæ satis ad discendum appposito, nisi quòd interdum correctio illa priorù per posteriores aliquid obscuritatis gignit, & inscitia superiorum ætatum multa, quæ non intellexit deprauauit. Sed corrigi possunt ex Codice, qui Pisis Florentiam dicitur esse translatus, quem autographum esse quidam suspicantur, sed est sanè peruetustus, & aliis emendatior. Addantur enarratiunculæ breues, ac perspicuæ: quanuis iam locis aliquot factu esset prope impossibile, siue ob intricatum sermonis contextum, siue ob significatus quorundam verborum, qui exoluerunt penitus.

Exercitatio earum sit in reddēda earum ex bono & æquatione, cur quæq; constituta sit, & sancta, quod est magnorum ingeniorum, ita ad summam prudentiã cum primis expedit, tum vt in aliis quoque negotiis dux sit nobis ratio, cuius ope ad cognitionem veniam perfectæ æquitatis. Non sunt in singulis artium ii legendi soli, quos præscripsimus, nam fugisse nos aliquos cognosci dignissimos nõ dubitamus: & existent post nos alii vel pares maioribus, vel superiores etiam. Magistrorù fuerit ea cura, vt ipsi degustent omnia, & suis demonstrant, quæ ediscenda, quæ legenda, quæ habēda in bibliotheca ad consilium quum res ferat, interdum quoque ad ornamentum modo loci, atque explendos foru-

Leges Romanæ.

Exercitatio legū.

los. Qui maiore vi mentis instinctus diuinitus non humilibus detineri curis poterit, sed ad commercia sese cælitum eriget, fœlix ille & superis charus, is ad Theosophiam & Theologiam ascendet. De hoc beato atque admirabili non est nobis dicendum cum aliis, & iam de cursu tanto fessis: propriam curam exigunt hæc. Dicemus aliquando si Deus dederit, per otium, renouato animo, & maiore musarum ardore incitato. Nam ea res amplior atque augustior, quàm homines opinantur.

DE VITA ET MORI- BVS ERVDITI.

CONFECTO curriculo artium humanitatis, declaremus iam, quid nobis videatur faciendū docto viro, quomodo reliquum ætatis transigendum siue separatim secum, siue cum aliis, in vsu atq; exercitio suarum artium, in traditione earum, quomodo inter professos artem ac disciplinam eandem, vt ille se erga illos geret, corúmque de se opiniones accipiet, & celsuras, quo pacto sua cõsignabit literis, & transmittet ad posteros. Non eo quo singula persecuti sumus ordine percurrat, vt ad posterius studiū transgressus, nefas esse existimet prius respicere: miscebit studia, & prima in tertiis repetet, tertia in sextis. Nam connexionē inter se habent omnia hæc, & affinitatē quãdam: alia in manus resumet, quia necessaria præsentis vsui, alia quia leuamenta præsentis laboris. Erit sciendi studiosus. Nec se vnquam ad fastigiū eruditionis peruenisse arbitrabitur. Sententiã Senecæ est animaduersa acutissimè, potuisse multos ad sapientiam peruenire, nisi se iam peruenisse crederēt. Idem ad Lucilliū est author, Tam diu discendū, quãdiu nescias, & si prouerbio credimus, quãdiu viuas: quandoquidē nihil est in vniuersa natura tam promptum, & facile, quod non totam hominis ætatē possit distingere. Non erubescet homo sciēdi cupidus à quocunq; discere, qui docere quid possit. Cur hominem ab homine pudeat discere, quum humanū genus multa à belluis discere nō puduerit? Ita verò studendū, vt non obruatur ingeniū mole operis. Valetudinis habenda imprimis ratio, & eorum qui nostræ sunt curæ cõmissi. Docti homines quū intelligūt se ingen

ngenio, consilio, cognitione rerum præstare ceteris, aut certe sic alios existimare, ingētes attollunt spiritus, tanquã ipsi homines inter pecudes viuãt. vnde incredibile est dictu, quanto pere arrogãtia inualescat. Sanctè illud à Paulo Apostolo dicitur inflari homines scientia, charitate adificari. Sed reflectet in se oculos sapientiæ sectator, nec plus aliorũ de testimoniis, quàm sua ipsius acquiescet conscientia. Reputabit quàm multa sibi est cōsciens se ignorare, quæ alii eũ scire nõ dubitant: quoties hallucinatur, labitur, fallitur, & à vero quàm longissimè discedit, vt non sine grauissima ratione & causa Socrates, quem Græciæ consensus sapientissimum nuncupauit, professus sit nihil neque se, neque alium ququam scire. Quod placitum ingens deinde philosophorum manus constantissimè tenuit. Et profectò si quis ritè expendat & reputet singula, comperiet nihil certius à nobis, quàm pietatem nosci. Theophrasti etiam sententia iure laudatur, quæ cuncti sciant, minimam esse eorum quæ ignorent portionem: quod diffusius persequi nõ est instituti huius. Quid si excutiat singula, & ad subtile examen reuocet? Næ illi tam magnifici tituli sordere incipient. Lingux quid aliud sunt, quàm voces? Aut quid interest semotis disciplinis, Latinè, & Græcè noris, an Hispanè, & Gallicè? Dialectica & rhetorica instrumenta sunt artium, non artes, meliùtque à natura traduntur, quàm à magistro. Philosophia opinionibus tota, & coniecturis verisimilitudinis est nixa. Sed neq; hæc sigillatim exponere est huius loci. Age verò donemus te aliquid scire certum atque exploratum, an hoc ignoras alieni te habere beneficii? Cur tibi accommodata vestis facit animos? Si quid habes boni, alienum est: si quid mali, id verò est tuum vnus. Vides te eruditum, munus Dei est, cui displices, nisi quam inde gloriam nancisceris, in illum referas. Equidem haud repugno, quò minùs vir doctus talem se esse intelligat, & aliis sapientiozem, sed neque esset doctus aut sapiens, nisi id facìle perspiceret. Volo tamen agnoscat, cuius sit ea sapientia, illique vni referat acceptam, à quo velut fiduciarium possidet. Quum se admirationi esse cōspicit, ne sistat in se, quod est periculosissimũ, nec oculos deiciat in terrã, vt honore illo ab hominibus tributo sibi applaudat ipse, tanquam opera & merito suo cōsecutus, quod est manum suam ipsius osculari, iniquitas maxima, quem-

admodum Iobus ait, & negatio contra Deum altissimum.

Eruditio Quatuor rebus constat eruditio, ingenio, iudicio, memo-
 quot re- ria, studio. Tria prima cedò vnde habes? Nunquid non ex
 bus con- Deo? Si qua est docti laus, de postremo petitur, quæ res in-
 stet. fima est omnium, & leuissima. Quid quò ad eam ipsam
 adiutus es constitutione corporis non graui, nec torpida,
 tum etiam valetudine, quæ Dei sunt dona? Quid ergo docti
 superest proprium, quo gloriari possit? An quò voluit? At
 quàm multi vellent, si tam eis per Dei benignitatem liceret,
 quàm tibi. Itaque inter laudatione Qui erigat se vir sapiens
 ad contemplationē sanctæ illius, & diuinæ sapientiæ, ad cu-
 ius infimū, vt Paulus inquit, humana omnis sapientia com-
 parata mera est dementia. Veniat illi in mentem, si homi-
 nes vnus aspectu guttulæ tantopere cōmouentur, quid fa-
 cerent, si copiosissimum illum & aternū fontem daretur in-
 tueri, vnde manant vniuersa? Tum adoret demisso animo
 authorem bonorum omnium, & agat gratias, quòd munera
 sua copiosius dignatus est sibi, quàm aliis impartiri: quòdque
 voluerit se esse instrumentum alicuius partis consilii, atque
 operis sui. Nam nos omnes instrumenta sumus voluntatis
 illius. Quocirca nullus sit tanta eruditione vir, & rerum pe-
 ritia præditus, vt putet Deum indigere ipso ad effectum con-
 silii sui. Primum quòd solutissimæ est arrogantæ existi-
 mare te aliquid posse præstare, quod nullus alius possit, si
 eodem applicet animum. Deinde quòd non magis instru-
 mentis vllis Deus ad agendū indiget, quàm luto ad aperien-
 dos cæci oculos. Ex lapidibus suscitare potest filios Abraham:
 & infirma elegit mundi, vt confunderet fortia. Quòd si tu
 vir sapientia præstantissimus & in dyltus beneficio Dei tan-
 tus euasisti, vtique in quemcunque ille fauorem transtulerit
 similem, fiet similis. Quapropter rogandus ille est, qui om-
 nia largitur, & per nos operatur, quæ ipsi est visum, vt no-
 bis potissimum eruditio nostra prosit: ne nos instrumētum
 faciat in bonum aliorum, perniciem nostram: ne idem acci-
 dat nobis, quod vel malis medicis, qui alios curant, se non
 curant: vel tubicinibus qui alios ad prælium adhortantur, ipsi
 non pugnant: vel candelis, quæ aliis quidem lucent, se ipsas
 consumunt. Itaque quoties ad studiū accedimus ab oratio-
 ne auspiciandum est, quod fecisse Thomam Aquinatem, &
 alios permultos sanctos viros memoriæ est proditum: idque
 est

est orandum, vt sana sint nostra studia, vt nemini noxia, vt nobis & omnibus in commune salutifera.

Caterùm si omnibus vitæ actionibus propositus esse debet finis aliquis, quanto magis studiis? vt constitutū sit nobis, quò pertineat labor noster. Neque enim studendum est semper, vt studeamus solūm, nec vt se animus inani quadam contemplatione ac cognitione rerum exlex & immunis oblectet. Negat Socrates vacare sibi ad interpretationem fabularum poeticarum, quoniam nondum norit se: & ridiculum sit eum, qui se non novit, aliena scrutari. Multò minùs studiorum fructus pecunia æstimāndus est: quem vnum esse arbitrantur homines ingenii abiectis, quique plurimum à vera studiorum ratione absunt. Nihil est enim tam diuersum literis, quàm pecuniæ vel cupiditas, vel cura: vt quocunque hæc incubuerit, protinus studium rerum cognoscendarum expellat: quod se bona fide nisi liberis ac morbo illo solutis pectoribus non committit. Ditandum inquit, postea philosophandum. Minimè gentium: imò contrà, philosophandum priùs, postea ditandum. Nam si priùs dicere, philosophari mox noles, & de opibus sollicitus, & in mille raptus vitia vsus diuitiarum ignorās philosophiæ nescius. Quòd si semel philosophère, expeditum tibi erit postea ditari, quantum sat erit. Nullam allegare causam quis potest, quò minùs in philosophia ponat operā, quin ea ipsa ad studium sapientiæ illum impellat. Philosophandum est pauperi, quia non habet, vt leuior ei fiat paupertas. Philosophandum est diuiti, quia habet, vt rectiùs opes administret. Philosophabitur felix, vt felicitatem probè regat. Philosophabitur infelix, vt infelicitatem leniùs ferat. At verò ex artibus vt quæque cum maiore hominum malo venduntur, ita minimè oportet ob quæstum exerceri, vt ius, medicinam, theologiam. Non ingeret se vir doctus ad capeffendam rempublicam etsi optare debet prodesse quamplurimis, nam arbitrari se vni sibi natum, quod priscus philosophus Platonem admonuit, vnde est illud Apostoli: qui episcopatum expetat, bonū opus expetere, tum vt occupet bonus eum locū, quem occuparet malus. Sed non habet idem & gratiæ & virium ingestus, quod ascitus. Si accersatur, contempletur diligenter priùs animos suorum ciuium, sani ne sint, an sanabiles: vt si qua parte prodesse queat, non recuset laborem, sin verò

inanem atque irritam sumpturus est operam, omnino abstineat: quod fecisse Platonem perhibent, quia populi sui mentes adduci ad sanitatem aliquam posse desperaret. Corda verò plerorumque principum adeo sunt corrupta, & magnitudine illa fortunæ ebria, ut nulla arte refingi queant in melius, medentibus aspera atque infensa. Sinendi sunt valere illi cæci, ut Dominus dicit, & duces cæcorum: curam nostram traducamus in populum magis tractabilem, quique se curantis manibus faciliorem, atque obsequentiolem præbet. Quod & fecit idem Christus, apud quem non pluris est plebeus quivis, quam princeps.

Assentatio doctorum.

Nihil perinde artium omnium decus, cunctaque eruditionis scædavit, & abiicit, ut quorundam scolorum leuitas, qui passim assentantur quibuslibet principibus potissimum, non exemplo magis quam veteri. Sed nec homines verè docti hoc faciunt, populus tamen id discrimen non capit, pro doctis habent quoscunque vident specie aliqua sermonis Latini vel scribere, vel loqui. At qui tuentur se, qui id faciunt, hoc colore, ut dicant, non se quales illi sint, prædicare, sed quales esse debeant ostendere. Dilutus sanè color, & quem alii utique non discernant: quare assentationis damnant literatum, atque adeo etiam ipsas literas, illumque abominantur, qui scelerosum principem tanquam optimum commèdet: quin etià princeps ipse, prava de se opinione imbutus, talem existimari se arbitratur, qualis dicitur: unde arrogatior fit in dies, & intolerabilior, inque instituto vitæ genere confirmatur, ex quo videt se tantum laudis nancisci, ut id docti viri monimentis literarum impressum, infixumque oportere esse censeant. Si studiosi assentari non consueuissent principibus, & eruditionem illi pluris facerent, & laudari se ab illis impensissimè gauderent, videlicet iuxta prisce poetæ dictum, laudatis viris, tum reprehensio magni esset ponderis: nec aliter acciperetur docti hominis approbatio, quam religiosissimi testis testimonium grauissimum. Nec minus princeps quam alius quivis amplissimum virtutis suæ in hac vita præmium duceret erudito se homini approbari. Nunc verò pili non faciunt, quæ sciunt se numo vno sestertio, numo verò, imò frusto panis empturos. Ergo quum res ferret, ut sint a nobis laudandi, parcius laudandum, & ita, ut sentiant se potius admoneri, incitarique ut pergant, quam gratulat

tulationem cani tanquam curriculo absoluto, quumque profecturum te speres. Liberè sunt reprehendenda vitia, modo acerbitas absit, & rabies: sin odium solùm quæras, neque prosis, abstinendum ab irrito labore. Nec potentum, aut omninò cuiusquam vitiis offundendus color præmii spe, aut cupiditate alia: quod est magnopere nefarium: nam efficitur ut & illi ipsi audaciùs male agant, & alii quum illorum exemplo, tum docti hominis assensu.

Sunt alii qui studiis non pecuniam venantur, sed gloria: generosius sanè quiddam fateor, verùm quæ ut in adolescentia, & inuentute maximos subdit stimulos ad honestas actiones, ita multorum deinceps est malorum causa & origo, sicuti aliàs ostendi: quòd omnia oculis intuentium tribuimus, nihil conscientia, quæ non aliud quicquam de nobis iudicat incorruptius. Ideòque spe iam perceptæ gloriæ sæpenumero decidimus, quòd qui falso de nobis iudicarat, errorem tuum post intelligit, aut falli incipit qui rectè: etsi crebrius euenit, ut deceptæ existimationes vertantur in melius, quippe res veras, solidasque tempus confirmat, inanes autem dissipat, & absomit. Quocirca nemo se gloriam in posterum assecuturum confidat vano viuientium fauore, & specie quadam præclarorum operum. Nam exemplo simul affectus illi incitati sublederunt, in eorum locum iudicium subit, & quidem exactius. Itaque multos in vita honoratos accepimus, ignobiles, & contemptos post fata. Accedit huc, quòd uti dicebam modò, opinionum commèta delet dies, recta iudicia corroborat. Agè verò, quàm incerta est fama? quàm lubrica? Multi immortalitatem sibi polliciti, ne diuurnitatem quidem assequi potuerunt: ut Appion grammaticus, qui, ut apud Plinium legimus, immortalitate donari dicebat à se illos, ad quos aliqua opera componeret. At ipsius ne litera quidem, extat. Quàm etiam iniqua, ut benemeritis non contingat? Extant Quidii opera, non extant Chrysippi nec Crantoris. Integer ad nos peruenit Vincentius Bellouacensis, non Titus Liuius, non Polybius, non Marcus Varro, non ipse idem Marcus Tullius, ut non temere Martialis dixerit, libro victuro genium esse opus. Adde his, quàm est varia? Idem alio tempore, & aliis locis pulchrum videtur, & sædum. Quid quòd præclara inuenta ingeniis & diligentia sequentium obliuantur, ut multis priorum posterum

posteri magnitudine sua, & quasi altissimis substructionibus luminibus obstruant? Sed fac te nactum esse claritatem, laudem, gloriam, quid tibi proderit mortuo, qui nihil eorū sensurus es, quæ hic agentur, utique non magis quàm equus quum in Olympiis victor prædicatur, aut Apellis pictura, quam cum admiratione contemplamur? Quid ad Cicero- nem, vel Aristotelem reddit ex tanto nomine? Quid ad alios vel literis illustres, vel bello? Sed in ipsa eadem vita quid senties absens de gloria? Quid dormiens? In præsentia verò necesse erit, vel eos qui te in os laudant, esse vanos: vel te, qui illa coram dicta libenter audias. Cedò autem, quid tandem dicent? ó doctum, ó facundum hominem, imò verò ó leuem & vanum hominem, si tam leuem aurulam præmium tibi literari laboris proponis. Quòd si tu neglectis humanis laudibus, conscientiaæ tuæ volueris seruire, & per illam Deo, quantò solidior tibi & diuturnior gloria continget, si te laudarit Deus viuens viuentem, præsens præsentem, immortalis inmortalem: qui te semper intuetur, qui de te non ex falso pronuntiabit iudicio, sed ex tuo ipsius testimonio? Non qui seipsum commendat, is probatus est inquit Paulus, sed quem Deus commendat.

Viro docto cogitandum est, frequenter de migratione ex hoc æuo, deque vita illa sempiterna, & ita meditandum sæpe ac multum, ut familiarem sibi cogitationē mortis faciat, ne ad illius mentionem terreatur. Tum veniet illi in mentem iudicis illius & remuneratoris singularum actionum, ad quem breui veniendum ipsi est, finita scena, & hypocrisis vitæ: cui se approbari vnicum erit illius studium. Nam cui se vindicare cupiat vel reus vel patronus, si sapiat, nisi suo iudici? cui athleta, cui pugil, cui omnis qui aliquid agit sub iudice? Poetæ olim Græco poema suum recitanti, quæ omnes deseruerant, Plato instar fuit totius populi Atheniensis, non erit nobis Christus Dei sapientia? Magnum est, inquit vetus prouerbum. Athletam placuisse Herculi: quantum ergo nos Deo? à quo toties laudabere, quoties aliquid egeris illi gratum. Porrò illi nihil esse potest gratius, quàm ut eruditionem, & quæcunque sua munera in utilitates hominum proferamus, hoc est filiorum suorum, quibus ille ingentia impartitus est commoda, ut mutuò prosint in commune: & vult nos gratuitò distribuere, quæ gratuitò à se accepimus,

quan

quanquam ipse pro eisdem, quæ nobis est largitus, copiosissimè refert gratiam, admirabilem Dei benignitatem: quæ ipse gratis nobis dedit, hæc eadem si ipsi reddamus, amplissimè remuneratur.

Hic est ergo studiorum omnium fructus, hic scopus, ut Studiorum quæsitis artibus vitæ profuturis, eas in bonum publicum fructus. exerceamus, unde merces immortalis consequitur: non ad pecuniam, non ad præsentem gratiam, aut delicias, quæ fluxæ & momentaneæ sunt. An verò pecuniæ causâ rectè viuimus, rectè mouemus, & tam amplum Dei munus tam vili & contemnendo prætio commutamus? An propter gloriam? Miser si illam tam auidè consector, quæ per tot labores & curas egre retinetur, incerta, fugax, ut nulla sit seruitus cum hac cõparâda: miserior si populi vuculas re tam præstanti & Nota. sacra mercor, & laudari à mortalibus malo, quàm ab immortali: ab stultis, quàm ab ipsa sapientia. O quàm aureo piscamur hamo, & quidem anguillas putres? Bona ergo fide exercendæ sunt disciplinæ in eum ipsum vsus, ad quem sunt à Deo collatæ. Neque enim discendum est semper, nec ad vitam transferenda doctrina. Infinitum quidem ex se est studium quodcunque, sed aliqua tamen eius parte incipere debemus illud ad aliorum commoditates ac emolumenta deducere: in quo prudentia est opus, quia exercitium circa singula & separata versatur, quæ regit prudentia circumstantiarum omnium æstimatrix, & arbitra.

Proditurus ad hominum occursum & conspectum vir doctus, meditatus & paratus exeat tanquam ad pugnam, ne quæ do verla- à praua aliqua effectione capiatur, à quibus oppugnamur bitur in- vndiq; atque incessimur, & qui toties ab aliis auscultatur, ter homi- auscultet ipse aliquando se. Confirmet domi animû magnis nes. & validis cogitatibus ad despicientiam honorum, & dignitatum: meminerit eius vocis quam à Domino audiuit, salè se esse terræ, lucem mundi: nihil conuenire minus, quàm vel fatuû salem fieri, vel lucem tenebrosam. Cuiusmodi illa existimamus fore, quæ hoc sale condientur, vel illustrabuntur hac luce? Exeat ergo rationibus munitus, ac armatus, quibus resistere oppugnantis assultui valeat. Præstet re vera salem & lucem compositione animi, & moderatione perturbationum, verbis sapientissimis atque opportunis, ne sit importuna sapientia, ac pròinde putida, & odiosa; sed quæ quoties se
prose

proferet, velut salus quædam appareat iis, qui adsunt. Gestû ipsius & corpus vniuersum modestia & moderatio decorabunt, dicta verò & facta, grauitas, ac constantia: vt aliis ad similem vitæ rationem exemplo esse possit. Multùm quidē persuadere oratione, sed plurimùm vite innocentia. Et quo ab illo accuratiora prodeant ac puriora omnia, illud animo eius perpetuò succurrat, nihil ab eo vel dici vel fieri, quod auctoritatem non habeat, & in exemplum à beneuolis sumatur, putant enim eam esse legem vitæ: à maleuolis autem & inuidis ad examen & censuram sinistram. Idcirco erit & in agendo cautior, & in pronunciando cunctatior, & omnino in loquendo circumspectior. Propter hunc bene audient literæ atque artes, multique eius æmulatione studiis sese disciplinarum dedit, quarum fructum tam pulchrum, atque admirabilem cernunt. Quàm est pudendum viris doctis, homines sæpe imperitos moderatiores habere animi motus, quàm illos sapientiæ præceptis constipatos. Qua de causa literis frequenter grandè fit à plerisque conuitium, multisque in odium venerunt, qui sese prudentiores fore arbitrantur, si illarum nihil prorsum attigerint. Cæterùm ea bonia quæ viri docti aspectui exhibebunt hominum, verius re ipsa præstent, quàm ostentatione. Prodit se tandem malè simulatus animus, atque eò fit magis inuisus, ac detestabilis quò diutius grauiùsque imposuit. Veritatis porrò ingentes & solidæ sunt radices: & lux quantumcunque occultetur splendorem suum foras emittit. Sapienter Epictetus: oues non iactant apud pastorem, quantum quoque die comederint, sed id retestificantur, lacte, lana, fœtu. Turba istudiosorum seculum vocat felix, in quo multa sit eruditio: non est verò id felix seculum, sed illud quum homines docti re ipsa præstant, quod legerunt, quod profitentur, quod aliis præscribunt: quum qui audiunt, & vident, coguntur exclamare: hi sunt qui loquuntur, vt viuunt: & viuunt vt loquuntur, quod philosophos illos de Origene. Ad mantio dixisse Eusebius est author. Ne erubescas parùm rectè facere, quæ non potes meliùs: erubescere malè facere quæ potes bene. Præbebunt se docti mites, affabiles, moderatos, prauis cupiditatibus inuictos, & ostendent quantum in hominis corde efficere possit sapientia, si regnet: quàmque longo interstitio sapiens ab incipiente distet. In rebus magnis, &

præclaris valere ac pollere sit eis satis: ne cupiant in quibuslibet haberi magni non in armis, equis, venatione, piscatione, saltationibus, lusibus, dicacitate procaci, aut triuiali. Hoc ardelionum est, non sapientum: & fiunt eruditi ridiculi, qui de illis non minus volunt, quàm de sapientia iudicare. Nam quemadmodum à luce nihil in obscuro cernimus, nec ab obscuro in luce: ita mirandum non est sapientes hallucinari ad nugas trãslatos, utiq; & nugatores in sapientia cæci sunt. De docendo.

Est eruditi hominis opus eam ipsam eruditionem in alios transfundere, & quasi duo lumine lumen in aliorum mentibus accendere: ideóque in visione Danielis dicitur, eos, qui ad iustitiam erudierint multos, fulgere sicut stellas in perpetuas æternitates: & Dominus noster magnum illum vocatum iri ait in regno cælorum, qui iustitiæ præcepta & ipse fecerit, & alios edocuerit. In docendo quem potius magistrum imitabimur, quàm illum ipsum Christum, quem pater ad erudicendum humanum genus cælitus demisit? post hunc magno interuallo eos qui Christum sunt secuti. Is verò quum esset diuina sapientia, illa tamen protulit sola, quæ audientibus essent profutura, non quæ quantus ipse esset, declararent. Nam si gloriam suam affectasset, aut sese patefacere expetisset, quæ essent ab illo, & quàm admirabilia patefacta, sed quæ captum omnem excelsissent, etiam angelorum. At verò nobis seruiebat omnis illius oratio, non ostentationi sui. Sed ne delitiæ quærendæ sunt, vel oblectatio. Pliinius peculiarem in studiis sentit causam illorum esse, qui difficultatibus inuicti utilitatem iuuandi prætulere gratiæ placendi. Paucitate discipulorum contentus fuit Dominus, quum Dei sapientiam, & viam æternæ salutis monstraret mundo. Quis potest de discipulorum numero conqueri, quum author humani generis duodecim hominum scolæ acquieuerit? Frequenti auditorio ambitio magis seruit, quàm seueritas institutionis.

Ceterum de schola oracula hæc habentur veterum, docendū sine inuidia, absq; rubore discendum, gratiæ semper habendæ docenti, aliena inuenta sibi non vsurpanda. Cogitabit vir sapiens mundum hunc esse, velut ciuitatē quãdam, cuius ipse sit ciuis, aut magnam quandam domum cuius ipse sit de familia, nō referre à quo bene aliquid dicatur, dicatur modo: hic parari opes illas, hic ad publicas relinqui cōmoditates: Oracula veterum de schola

tes: parentur, & communicentur, à quo autem, nihil interesse. Quare & ipse sua pro virili parte conferet, & alios vt conferant, benignè adiuuabit. Et quatenus se, ac suam imbecillitatem cognitam habet, & perspectā, alioqui nec sapiens dici posset, nec doctus, reputet cum animo suo, quātam humano generi inferret iniuriam, si neminem se vel meliorem esse, vel doctiorem vellet. Porro de cursu institutionis Socratis sententiā ex Platone adducit Cicero, quem solitum dicere scribit, perfectum sibi opus tum esse, si qui satis esset cohortatione sua concitatus ad studium percipiendæ, cognoscendæque veritatis. Sed nos similitudine vtetur notior: tamdiu esse cuique opus duce, quandiu viam ignoret, eam vbi per sese possit peragere, animo indigere magis, quàm magistro.

Concordia doctorum.

Docti inter se concorditer, ac humanè conuersentur. Enimvero turpissimum est nobis, latrones ac lenones maiore inter se cōsensione viuere, quàm eruditos. Sed nec eruditus vnanimitas, ac beneuolentia deerit, si disciplinas integre ac sanctè coluerint, non ad gloriam, vel quæstum: nam vbi harum rerum cupiditas inualuit, difficile est sanctā seruare societatem. In studiorum collationibus qui alteri melius dicenti concedit, ne victus nominetur: alienissimum est ab hac re nomen illud, neq; enim pugna est hæc, vel qui disferunt, aduersarii: acerbissima atque inimicissima appellatio in suauissimam rem, & beneuolentiæ natura ipsa plenam est translata. Nam quæ potest maior inueniri coniunctio vel arctior, quàm animi, & eius, qui illum ad prudentiā aut virtutem excolit? Non alia vtique quàm arui, & agricolæ, vt non immeritò parentes sint animorum, qui docent. Et quæadmodum in oculorum, ita in mentis aspectu. Qui non satis cernit perspicuè, acutiùs cernentis cedat iudicio, sine indignatione. Oculos ille acutiore vel saniores est nactus, hic ingenium vel natura perspicatius, vel vsu, ætate, diligentia expolitius. Quid quòd interdū animaduertentiæ magis laus est, quàm ingenii: casus nonnunquam, sicuti quum elapsus numus, à multis quæritur? Sed vt nuncupetur sanè quando ita inueterauit, congressus, & lucta, & pugna, & victoria: quæso expendat quisque secum, quantum sit beneficium liberari à tyrannide ignorantie, quæ seruitus est omnium grauisissima, & teterrima. Sapienter Plato, Tantò præstat dis-

sputa

sputatione vinci, quàm vincere, quantò est melius magno malo liberari, quàm liberare. Quid enim exitius homini potest contingere, quam falsa opinio? Vt sit hoc fortasse liberatori gloriosius apud nonnullos, liberato certè vtilius est. Verùm huic tantò ignorantix malo libentius eximeremur omnes, si disputationes minùs essent scenicæ, nec tantum tribueretur coronæ, quæ colluctantes cingit: essetque amica potiùs sermocinatio, quàm pugna inimica. Quod quum in genere omni disciplinæ fieri decet, tum potissimum in theologia, vbi contra sacram veritatem impiè configitur, & scrupuli gignuntur in animis audientium de rebus, quas certas, fixas, inconcussas haberi fas est. Exasperat porro sparsos scrupulos daemon hostis, atque auget: accommodant etiam homines suas manus, dum vnusquisq; de ingenii gloria laborat magis, quàm de veritate asserenda. Cedendum veritati omni, non piæ modò, & sacræ, sed prophanæ quoque: & præcepto sapientis obtemperandum, quo iubemur non contradicere verbo veritatis vllò modo.

Candidæ ac prudentes censuræ vehementer sunt studiis omnibus viles, si animi iudiciù citra damnum affectus profertur, vt inquit Tacitus: nec quicquam est in his damnosius, quàm iudiciorum confundi signa, sicut in vita voluntatum: vt nesciatur quid quisque aut probet, aut improbet: quod vsu venit hoc tempore, quum periculosissimum est de quoquam loqui, tam iritati sunt omnium animi, & parati ad pugnandum, vt vel attingere quamlibet leuiter nò sit tutum, etiam si aliò spectes: tenera atque infirma conscientia illico sese peti suspicatur, haud aliter quàm hulcerosi equi actutum concitantur, strigile audua. Quanquam vitio huic incitamenta atque incrementa prabuere quamplurimi, qui acerbissimè alios perstrinxerunt, nò vt veritatem exprimerent, sed vt sugillarèt, ac infamarent nomen alienù, vel odio impulsì, vel falsæ gloriæ tpe adacti, existimantes tam se habitum iri pulchros, & præstantes, quàm alios tetros esse, ac viles ostendissent. Sed illis multò secus, atq; sperauerant, accidit: nam candoris etiam ineruditi sua est apud omnes laus, malignitatis vel eruditissimæ vituperatio certa. Quid, inter hæc odia quantam accipiunt plagam disciplinæ? Detrahitur authoritas tam odiosè rixantibus, & tam capitaliter inimicis: despondent animos excellentia ingenia, quum pertaxa

rem adeò amaram nempe digladiationes perpetuas ab studiis reuiliunt, ac abhorrent: profectus inter hæc studiorum amittitur, atque obſcuratur veritas, dum malunt quidam corrumpi literas, quàm inſtaurari per ſuos inimicos. Quantum ſcelus eſt eloquentiam, ingenium, & alia magna atque admiranda Dei munera, hominibus à Deo ad vtilitatem hominum conſeſſa in eorum perniciem conuertere, per bona malefacere? Hoc verò iam nec ferarum quidem eſt, nedum hominum. Quanto religioſius Quintilianus Ethnicus, quàm nos Chriſtiani: Mutos natos, & egere omni ratione ſatius fuiſſet, quàm providentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Quid refert quomodo impetas alium, ferro an ſtylo, vbi voluntas eſt eadem, & plerunque lingua plus lædis, aut ſtylo, quàm gladio? quippè ferro corpus modò conſuicias, lingua verò etiam animum. Artes humanitatis nominantur, reddant nos humanos: à Deo optimo ſunt traditæ, reddant bonos. Nam qui alteri inuidet, quod eſt ei Deus largitus, quid aliud quàm ſanctum Dei iudicium improbat, & diſtributionem munerum illius condemnat? Tametli quid eſt, quòd queri quiſquam poſſit de Deo? An non tecum ille egit prolixè? Aliquos ſupra te vides, at quantò plures infra te? Erit vir doctus in definiendo lentus, in aſſeuerando minimè pertinax. Quæ reprobaturus eſt, etiam atque etiam leget, verſabit, excutiet, ne quid ab eo temere in damnando aſſermetur: minus circumſpectum eſſe velim in laudando. Caueat ne non ſatis intelligat, quæ damnat: ne cui notam inuſturus eſt, maiorem pro ſe rationem habeat, quàm ipſe contra eum. Conſultius fuerit nihil pronuntiare, quàm vt condemnatio in iudicem ipſum recidat. Quòd ſi hanc ſiue prudentiam, ſiue benignitatem animi in homine doctò requiro, quid me ſentire par eſt de illis, qui bene dicta inuertunt, & deprauant, quo cauſatius exiſtimentur conuellere? Nam ſi ſecltere in melius & pium & vtiliſſimum eſt multis, profectò magnum erit ſcelus in peius detorquere.

Ego Adrianum Florentiũ illum, qui poſteà factus eſt ſummus Pontifex, quum adhuc eſſet decanus Louanienſis, in publicis ſæpe diſputationibus quæcunque authorum dicta à diſputantibus citarentur, interpretantè pro ſe audiui, nunquam aſpernantem, etiam ſi ex iis eſſent, qui adhuc viuunt, nempe Iacobi Fabri, aut Eraſmi Roterodami. De viuis cenſendum

Adriani
Pontificis
mos.

sendum cautiùs, de mortuis reuerentiùs, qui sunt iam inuidiæ exempti, & redditi suo iudici: eamque subierunt censuram, quæ omnes manet, idque potissimum de illorum vita, & moribus: nam de eruditione paulò licet liberius. Eos per quos profecerit quis, citet benignè, nec velit, ut ait Plinius, in furto deprehendi potius, quàm mutuum reddere, præsertim quum fors fiat ex usura. Olim adeo erant in suum cuique tribuendo æqui, ac liberales, ut ne verbum quidem vnum authori suo subtraherent: declarant id Plato, Aristoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, & alii: nunc & verba, & sententia, & argumenta etiam integra, nonnunquam inuenta & opera subtrahuntur: quod seruire est admodum, magnarumque similitudinum in studiis origo: Cui enim non sit graue seruos sibi suos abduci, nedum filios? Utinam & de hoc plagio aliquid cautum esset lege Fannia: nec vlla spectari conuenit discrimina vel patriæ scriptoris, vel sectæ, vel ætatis: quemadmodum stultus ille populus, qui ut prudenter ab Horatio carpitur, redit ab fastos, & virtutem æstimat annis. Non quin par sit, ut libri plus authoritatis mereantur, qui iam tot seculis placuerunt, illisque tot ingeniorum consensus approbationis suæ calculum adiecit: de quibus omnibus vna illa de scriptoribus sententia proferenda iudicatur. Quid quòd nouitas omnis iudicium præpedit, videlicet nondum bene cognita? Qui in verbo vno aut altero, aut multis etiam quempiam correxerit, ne continuo videri postulet se illo esse doctiorem, aut magis ad rem attulisse, quod multi sibi ipsi stultè persuadent: ut si quid in magnis authoribus corrigant, illis se protinus anteponi oportere autument: velut quum memoria seu incogitantia magnus vir labitur, nam Horatio vel Homerus ipse dormire nonnunquam videtur: aut quum linguæ ignorantia fallitur, quæ errata Græcè, ac Latine semidocti captant, magna sanè iniquitate, qui à nobis eam cognitionem Latini aut Græci sermonis exigunt alieni atque insititii, quæ in Cicerone, aut Demosthene vix fuit, vel in quopiam ex illis, qui linguam suxerunt cum lacte, quique populo vniuerso uti quotidie poterant magistro, & de quibus dubitarent, à cerdone vicino aut fabro admoneri. Quòd si isti tam acres censores subituri essent eandem conditionem iudicii, mitiores credo se præberent suis reis. Haud pauca iniquissimæ huius seueritatis habemus exempla, non

tam prisca, quàm seculi huius finitimi, Vallæ, Politiani, Berroaldi, Mancinelli: non pauca ætas nostra tulit, ut præteream in hoc genere calumnias, de quibus quum de corrupta grammatica dicerem, sum locutus. Equidem haud negauerim, quin notari magnos scriptores inter sit eruditioris. Sed nõ protinus plus aut idem adiicit, qui notas, & qui opus composuit. In authore alicuius disciplinæ, boni consuletis errores alterius: ut in theologo historiæ, in historico primæ philosophiæ, modò muneri suo satisfaciat: multò benigniùs linguæ peccata cõdonabit: bonam sententiam Gallicæ, aut Hispanæ dictam amplectemur, non accipiemus vitiosè Latinè. Ego verò cum Marco ipso Tullio indifertam malim sapientiam, quàm stultam loquacitatem. Augustinus rectè, qui eo magis ait solœcismis & barbarismis offendi homines, quo infirmiores sunt: & eo esse infirmiores, quo doctiores videri velint, non rerum scientia, quæ ædificat, sed signorum, qua non inflari difficile est, quum & ipsa rerum scientia sæpe ceruicem erigat, nisi Dominico reprimatur iugo. Nolim tamen hoc sibi nomine imperiti & sordidi scriptores plaudant, tanquam res habeant, quia verbis carent: imò duplici crimine sunt isti damnandi, quòd quum rerum essent vacui, nitorem omnem, atque elegantiam verborum abiecerunt: nam si res essent penes illos, indocti profectò atque iniqui esset, de vocibus mouere illis controuersiam vllam aut querelam omnino aliquam: quo apparet multa esse verba nequicquam Ioanni Pico profusa in illa ad Hermolaum epistola nobili: non enim res sunt apud Auenroem & Scotum, quod ipse sibi sumit, qui à nobis non tam ut spurci, quàm ut inanes culpantur. In scholis & tota vita quantumcunque ob ingenium, iudicium, studium, eruditionem multiplicem, cognitionem variarum rerum latè patentem laudetur quis: de virtute certè ac pietate laudari corã non oportet, ne leui illa extollatur aurula, & id ipsum bonum de quo laudatur dum laudatur, amittat: nec absentem nisi parcè, & de operibus quæ videmus. Paulus nõ vult quenquam de ipso iudicare, aut sentire, supra id quod videat in eo, vel audiat: & Sapiens nesciri ait ab homine odio ne, an amore dignus sit: videlicet finis est expectandus in vno quoque hominum, animali ad mutationem promptissimo. Viri docti eo inter se debent esse affectu, ut iuxta Pauli sententiam, nec inuicem

iudicent, nec iudicati ægreferant: sed vtrique expectent patienter tribunal, & forum illud Domini sanctum, & iustum. Iudicans dementer, ac flagitiose agit, qui de conseruo suo communi domino præiudicat. Iudicatus autem tractet animo id, quo se Paulus cõsolabatur: Ego verò nihili facio à vobis iudicari, vel ab humano die. Dominus est, qui verè & iustè est de me sententiam laturus: illius cognitionem reformido, illi quantum possum, me ipse paro.

Non deerunt magnæ eruditioni, qui inuideant: res altas & pulcherrimas morsu appetit liuor, læda & iacencia præmittit illæsa. Themistocles Atheniensis homo, quod res eius docuerunt, acutissimus, rogatus à quodam, an præclaram sibi videretur agere: nondum inquit, nam inuidos non habeo. Quòd si ea est lex, quam sibi humana malitia imposuit, ferat vir sapiens cõmunem sortem, nec indignetur sibi accidere, quod omnibus. Nec à Deo contendat impetrare, quod ab eo pater filius non impetrauit vnicus, charissimus, vt in tuo mûdo deessent sibi calumniatores & maleuoli, qui diuina illius opera in partem pessimam raperent. Vult ergo lege hac seruus nequam domi alienæ tolu, qua filius domi suæ tenebatur? Sed nec est tamen à benefaciendo propter inuidos, & maleficos cessandum. Accipite Socratis orationem, quæ est à Platone in eius Apologia per scripta. Si mihi viri Athenienses in præsentia concedatis vitam hac conditione, vt ne post hac in sapientiæ inquisitione verfer, diligo quidem vos, sed Deo certum est parère potius, quàm vobis, ac quamdiu viuam, & valebo, philosophari, atq; vnumquèque vestrum exhortari ad virtutem non desistam.

Et quando is qui eruditionem est nactus non præsentibus tantummodo, nec iis quibus cum viuic, prodesse volet, verùm absentibus quoque & posteris, sensa animi sui monumentis literarum ad diurnitatem cõsignabit. Principio noscat se, & vires suas expēdat, quibus polleat rebus, quibus sit scribendis idoneus. Aptissimi omnium sunt ad monimēta ingenii tradenda posteris, qui iudicio præditi vegeto & aceri, ad coniectandum sunt dexterrimi. Qui verò diligentia solùm valent, ingenio non item, ea sibi deumant, in quibus diligentia sit opus, non acuminè. Abstinebunt ab orationibus, ab historia, cui conciones sint admistæ, à prima philosophia, à præceptis morum: tractabunt obseruationes, colle-

Quomodo ferenda inuidia.

De scribendis operibus.

stanea, nudos annales, emendationes authorum, collatis edicibus, quod fecit Valerius Probus, non addita sua coniectura: nam hoc munus est iudicii. Non eiusdem est & multa colligere, & de illis omnibus exactam sententiam, & iudicium promere. Idcirco studiosi, qui nihil intermittendo multa legunt, multa audiunt, multa scribunt, & colligunt, iudicio ferè seiplos priuant præcipuo bonorum omnium in vita. Danda est sua studiis relaxatio, & viuidius est iudicium animi non fatigati. Cursus, saltus, & q; labores omnes fortius ac validius ex interuallo exequimur. Scripturo multum est legendum, meditandum, scribendum, emendandum, & denda paucissima. Harum actionum hæc est, nisi fallor, proportio. Lectio sit vt quinque, meditatio vt quatuor, scriptio vt tria, emendatio vt redigat illa ad duo, ex his duobus vnū proferendum in apertum. Ad hoc opus maximi momenti purior ab affectibus & sedatior accedat, quàm ad aliud quodcunque, etiam pacem à Deo, & veniam precatus. Veniet illi in mentem vox dissolui statim, exaudiri à paucis, scripturam omnibus innotescere, & semper: idcirco nunquàm non lædere, quæ hic sint mala. Non sument in manus stylum, quandiu ira, vel odio, vel metu, vel ambitione, vel qua alia praua cupiditate agitantur. Si eam deponere non possunt, stylum citius deponant, ne quid veneni in opus trasiundatur animo, id est ex fonte.

Emendatio.

Posteaquam scripseris ostende iis opus, à quibus rectè admoneri te posse confidas, eorùmque sententiam attentus ac patienter auscultato. quam tecum æquo animo reputes, vt quæ videbuntur corrigas. Quantò satius est ab amico priuatim admoneri, quàm ab inimico publice obiurgari? Sunt tamen noua quædã inuenta, quæ melius poterit author ipse arbitrari, ac iudicare, quàm alius quiuis. Primum quum pariet, ne afficiatur amore fœtus necdum vili: quæ res vehementer iudicandi facultatem debilitat, quum prius quàm cognoscamus, diligimus: quod parentes in filiis faciunt, qui nondum natos iam amant, quo fit vt mox censere de natis non valeant. Hinc quod Quintilianus consulit, opus aliquantisper seponat, vt ad illud postmodum reitigerat: o iam inuentionis ardore, tanquam alienum redeat, lector, non author: accedet multum iudicio ex dilatione, tum comparatione sui atque aliorum. Quæ omnia si probè sit executus, opus tamen

perg

pergat placere, bonam debet author spem concipere, placiturum quoque aliis.

De emittendo in publicū versiculus est Horatii, Ne præcipitetur editio, nonúmque prematur in annū. Ex cuius duabus partibus priori consentio, posteriori non item. Neque enim videtur mihi in tanta vitæ breuitate expedire, vt nonus demum annus sc̄tum nobis pariat. Sed neque in vniuersum potest dari certa regula propter varietatem ingeniorum, & operum: satis fuerit adsonitiam esse cuiusque prudentiam, nõ oportere editionē tanquam imminaturum partum antetempus eiici. Nam re posita quacunque necesse est, iudicium antequam ritē de illa statuatur, quæ ad illam pertineant omnia attentē ac subtiliter circūspicere, quod fieri cogitationes præceleres non sinunt, vt quæ intentionem mentis in vnum aliquid rapiunt penitus, & à contempatione totius auertūt: itaque fallitur scribens ipse, & falsus alios, qui se illius cōmiserunt fidei, in eundē secum errorem trahit: quòdque semel erit prauum, si de eo admonetur à quoquam, pertinaciter defendit, ne lapsus credatur, vnde oriuntur sectæ, leracissimum rixarum seminariū. Sin ipse errorē suū sponte agnoscit, non emendat simpliciter, sed ambiguè, ac perplexè, nomini magis, quàm veritati consulens. Hinc sunt editiones fictæ, & refictæ toties, vt aliquāto post nesciatur quæ prima sit illarum, quæ altera, vel tertia quæ authoris ipsius sentētia standum: idque fit tantò confusius & incertius, si quo secūda, aut tertia, & alia deinceps recognitiones non peruenierint. Neque verò me fugit, esse nõnulla, quæ primo quoque tempore necesse erit euulgari: de quo genere sunt narratio rei gestæ ad plurimos viuentiū pertinētis, tum quæ insectandi criminis in cōmune noxii, aut depellendæ à nobis calumniæ cōponuntur: ea satis fuerit diligēter esse à nobis excogitata & perscripta, nam dilationem res non ferunt: nec quæ sunt eiusmodi, præcipitata dici debent, sed maturata. Non desunt quæ de terit cura, non emendat: sunt enim ingenia tam subiti ac viuidi impetus, vt eorū opera meliora sint effusa, quàm refusa.

Quæ post editionem videbuntur authori ipsi parum rectè expentā, corrigat planè aperte, simpliciter, magis de claritate veritatis sollicitus, quàm de sua ipsius. Sed nec ipse iacturā vllam fecerit existimationis. Quis enim est vsque adeò rerum humanarum expertus, & ignarus, vt nesciat optimos

Editionis
correctio

quosque, & sapientissimos viros tempore, ac studio in melius proficere? An ego excellentis ingenii virum nihil plus credam affecutum lenem esse, quàm iuuenem? Iners profectò, ac miserrimum est ingenium, cui non plus posterior dies, quàm prior adfert. Si libri sint dogmatici (parsi iam & euulgati admodum, consultissimum erit librum correctionum exemplo diui Augustini componere: aut si quid erit addendum, secundam aditionem seorsim dare, vt fecisse videmus Boethum Seuerinum. Synopsis vel non continet dogmata, vel non adeò est diffusum, licebit, quod est apud poetam, male tornatos incudi reddere versus, & opus reconcinnare, atque etiam si res ita ferat, retexere de integro. Quod si ab aliquo corrigatur, agnoscat beneficium, & palàm agat gratias. Veritas enim pro qua nos in acie conuenit stare, nullius est propria, sed communis omnium. Quòd si ille in eam inciderit, irasci te non oportet, illi potius gratulare felicitatem, quam & tibi licet esse cum illo communem. Sed proculdubio ita res habet, qui pro veritate certant, sic sunt animati, vt eam à quocunq; inuentam complectantur: qui autem pro suis inuentis, id est pro suo nomine ac gloria, tanquam aras & focos, quicquid ab eis prodierit, tueantur: cuiusmodi sunt in omni quidem disciplina complures, sed in iis potissimùm artibus, quæ circa sermonem occupatæ sunt, grammatica, poetica, rhetorica, & ea, quæ cum his est coniuncta, philologia: primùm quòd peritia verborum, vt rectè est ab Augustino scriptum, valde inflat: deinde quòd horum opera magis videntur esse illorum fœtus, quam quæ philosophi, aut theologi conscribunt: orationem enim orator peperit, poeta carmen: veritatem non peperit philosophus aut theologus, sed natura: ideòque verax philosophus còtradictionem opinionis suæ, naturæ potius interpretatur esse iniuriam, quàm sui. At qui falsum comminiscitur, ægrius fert repugnari sibi, quàm qui asserit verum: nam verum nemo gignit, falsum ex mendace ipso nascitur: itaque qui verum affirmat, propugnatio nem sui dicti naturæ, tempori, Deo committit, qui falsum, ipse sibi illius tutelam sumit. Accedit his, quòd verba velut facies & forma quædam sunt exterior, sensa autem interiora illa referunt, ceu valetudinem & mentem. Indignius verò formosi accipiunt cutem & lineamenta sua perstringi, quàm
boni

suam virtutem: citiùsq; vir probus malum se appellari æqui
 bonique faciet, quàm speciosus deformem. Quæ ad mores
 non pertinent ea graue est ad alienum nos stomachum
 aut iudicium formare. In his verò, quibus homi-
 nes vel meliores fieri, vel peiores possunt,
 publicos præfectos esse aliquos exa-
 minandis libris expedit, viros
 iudicio, doctrina, probi-
 tate in toto populo
 præcipuos, ac
 specta-
 tos.

TOMI SECVNDI, QVI CONTI-
 NET LIBROS DE TRADEN-
 dis Disciplinis, sine de do-
 ctrina Christiana,

FINIS.

BB 5

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De prima Philosophia, siue de
intimo naturæ opificio,
Liber Primus To-
mi Tertii.

Dux vitæ
mens.

DE INTIMO naturæ opificio, hoc est, quibus ex causis, qua ratione, atque actione orientur singula, crescant, existant, intereant, dissidendum est nobis hoc opere. In quibus omnibus scrutâdis tamen magnis tenebris premitur nostra mens tamen alium in hac vita haberi eorū quæ sensuri aut dicturi sumus ducem, nec possumus nec debemus, quam quod illa & vi sua naturali, & usu ac meditatione consequitur, ne dum ea comminiscimur quæ ratione nulla demonstrantur, in absurda figmenta incidamus, & somnia sequamur pro doctrina sapientiæ. Cui quidem rationis nostræ præceptioni, ac monitis non solum aulcultabimus in speculatione naturæ, sed in rebus etiam diuinis cum omni cultu, ac reuerentia, vel spectandis, vel ut dabitur nobis exponendis. Habitat enim Deus lucem inaccessibilem nobis, circumseptâ caligine, ita ut nos corpore hoc peccati obfessi lucem non valeamus intrare, nec pererrare caliginem: & qui proxime ad Deum accedunt, offundi se vicina caligine sentiant, & non assequi sese attestentur, quemadmodum vir ille cælitus etiam illustratus fatetur: ego, inquit, nondum arbitror me compræhendisse. Tamen in illis ipsis quæ indicibili interuallo captum nostrum omnem antecellunt, & verbis ac humano loquendū est more, &

re, & ut ratio & iudicium nostrum assequitur, sentiendum, ne si hūc spernamus ducem, in errores multos vagi, atque incerti prolabamur. Furor est hominē relictois quę homo capit, ea quę non capit, affirmare, nisi quę constet magistro edoctū humanitate omni maiore, ac potiore, quod paucis admodū tribuitur. Neque verò vsque adeò mentis nostrę acies retusa est, quin catenus veritates prospiciat, quatenus hominum generi conducit: hoc enim beneficium est ingens hominum generi à Deo butum.

Et humana quidem iudicia sunt quędam naturalia, sunt *Humanū* alia siue artificialia, siue arbitraria libeat appellare, siue etiam *iudiciū.* consulta. Naturaliter dicuntur iudicari, quę ab omnibus eodem modo & semper: ut quę vsurpantur à sensibus. Item quę à parte maxima, & ab iis quorū ingenium integrum est, ac rectum, id est, planè humanum, non deprauatum vel stupore, vel educatione quadam serina non studiis, ac persuasionibus infectum, & detortum. Artis siue arbitrii, siue consilii sunt, quę ab aliis aliter, & aliàs censentur. Quod naturale est, non potest esse ex falso. Neque enim falsas de rebus opiniones humanis ingeniis Deus indidit: nec potest certius esse veri argumentum, quàm omnes naturaliter sic sentire. Nam si magni alicuius & sapientissimi viri autoritas iure habet momenti plurimum, quanto habebit maius autoritas generis humani, & quidem à natura verissimo, ac certissimo doctore instituti: Quid ignorat Deus, aut quid est, in quo velit nos falsos? Vult ille nos opus suum veras de se, ac rebus omnibus, habere sententias, nec in scitia nostra illi potest vlla ex parte prodesse. Auspicatè de hoc tãto ac tã admirabili opificio dicturi, ab illo exordium cepimus, à quo sunt rerum vniuersarum origines, in quo mediã ad quem exitus, quem admodum à sancto Apostolo est traditum.

Apparet ergo à natura esse nobis inditum Deum esse, *Deū esse.* quando nulla est tam barbara atque immanis natio, cuius *i dicitur* non animum intelligentia atque informatio imbuerit Dei. *q' id est* Quisquis oculos in sublimè ad tantam, tãmq̃ admirabilem speciem attollens considerat ordinem, & constãtiam cęlorum, ac temporum, profectò dubitare nullo modo potest, *uobis* quin à præstanti aliqua sapientia hæc administrantur. Tum quę sunt naturalia, in iis apertissimè se produnt, quę *Lucan' huj'* repentina consilium omne excludunt. Atqui in lætis, aut trist

tristibus subitis, sepe etiam in admirandis, quum affectus arte non possunt regi, oculos sursum omnes dirigunt, & opem illhinc poscunt, aut gratulantur, aut venerantur, ac adorant: quod est clarissimum signum, existimare eos illhic habitare potentissimum authorem ac rectorem omnium. Nam quod sursum oculos erigunt, quum princeps naturæ sit vbiq; hoc significant, dignissimum esse locum illum, quæ sedes dicitur, & quasi regia principis omnium. Tum illius & vis & sapientia potissimum cælo declarat, sicut à diuino vate dictum est, cælos enarrare gloriam Dei,

Deus. Verum quisquis Deum nominarit, indubiè rem putat se nominare sapientissimam, potentissimam, optimam: magnūmq; ducit nefas esse, si quis contrà de Deo sentiat. Quid enim sapientius, quàm qui hæc regit quæ vel sola contemplatione stupefaciunt omnium mentes? Quid potentius, quàm cui hæc vltro parent? Quid melius, quàm qui hæc cōdidit omnia tam pulchra, tam grandia, nullius rei indigus, quique tantas commoditates rebus omnibus conditis ad se conseruandas progenerat? Qui tam lentus est ad se de iis vlciscendum, à quibus numen suum nefandis facinoribus violatur: neque enim inter hominum scelera adeò tum crebra, tum etiam grauia, & abominanda momētum temporis perseueraret mundus, nisi ille, qui hæc regit esset optimus, & proinde longanimus. Ergo quia sapientissimus est, omnia in finem aliquem constituit, & quia optimus in finem bonum. Non enim sapiens temere aliquid aggreditur, nullo præposito sibi fine, quem spectet. Nec bonus aliud spectat, quàm bonum. Et quia potētissimus, facili quæ sapientia ad finem illum esse congruentia iudicabit, exequutus est. Nobis quidem propter tarditatē ingeniorum, & maximarum rerū inscitiam, ortus, progressus, exitus, & causæ singularū ignorantæ sunt. Fieri tamen non potest, quin ille maximas habeat, & in minimis rebus causas, alioqui non esset qualem natura ipsa docet, sed neque alium vel mens ipsa potest sibi cogitatione fingere.

Causæ voluntatis Dei. Verum illius sanctæ & reconditæ voluntatis rationes, ac consilia occulta sunt nobis. Itaque vxcordis est carum rerum causas inquirere, quæ causæ nō sunt ab illo foras proditæ, sed in consilio ipsius reueruantur. De quo est in sacris literis: Quis cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius

eius fuit. Tales sunt causæ eorum, quibus illa sapientia pro instrumentis vtitur sui finis, nam hæc sunt voluntatis eius, sicut artificis in paritate similibus instrumentorum hæc sumere ad opus magis, quàm illud. Omnia enim Deo sunt ad quoduis opus paria, nec minùs commodè aliis possent vti ad eundem finem, quàm illis quæ sumit: vt ignem esse calidum, glaciè frigidam, hominè sic esse cõpositum, sic alii, sic viuere, tot cælos, tot stellas, non pauciores, nec plures. Hæc naturæ, id est, huic opificio sunt prima, nobis postrema, vt nec nos, nec illa vterius progrediamur: illa quæ vbi incipit, nos qui ibi sistimus. Deo verò media sunt, ac instrumenta voluntatis. Quippe non aliud sunt rerum naturæ, quàm illius instrumenta. Quærere cur non plura astra, cur non pauciora, cur nõ aliter disposita, Item de elementis, de formis animantium, denique de numero, magnitudine, dispositione, viribus earum rerum, quibus constat hæc tanta vniuersi molitio, hoc verò est vetita septa transcendere, & impudèter ingerere se in arcana diuinitatis. Illa enim omnia voluntatis sunt illius cuius consilium nescio an communicatum sit angelis, certè nobis occultum est. Quæ verò his positis sequuntur, naturæ sunt, Et naturæ legibus sancitis, vt ignis lignum exurit, non saxum: stomachus humanus panem & carnes concoquit, non stupas. Luna plena deficit, silens verò solem abscondit. Longiores esse dies in æstate, quàm in hyeme. In quibus coniecturas quasdam inuenit hominum inquisitio: nam scientiã non meremur, & peccato contaminati, & proinde graui mole corporis oppressi, Sed neque est nobis necessaria. Nam videmus omnium quæ in hoc sublunari sunt mundo principè esse, ac præsidem hominem constitutum, quando non beluis sunt hæc parata, quæ vt nesciunt: finem verò quum aliquem etiam in minimis ac vilissimis esse rebus sit comperitum. Nec mirum, quando, vt diximus, à Deo nihil est temere, aut frustra conditum, nempe à sapientissimo. Hominis autem tam excellentis naturæ nullum hic videmus, imò eum anxie & irrequietè aliò pergere, dum hanc vitam agit, apparet eum aliò tendere, ac spectare. Nec quicquam homine esset vel vanius, vel miserius, si huc tantum omnes illius actiones, cogitationesque reierrentur: quum eum palàm sit nunquam quiescere, semper in sollicitudine, & cura futurorum iactari, nunquam potiri votis, quibus in

Hom
princeps
subluna-
rium.

totum acquiescat: optare semper, quorum nunquam fiat compos: qua de re alibi erit copiosius differendi locus. Quapropter, aliorum dubio procul quam ad vitam hanc pertinet, nempe ad alteram quam assequetur his vinculis corporis & peccati solutus. Ut quemadmodum in locis maternis tantis contactus inuolucris, per nouem menses huic luci formatur, sic in hoc corpore illi alteri paretur: quod tantum mysterium intellectum esse à L. Seneca magnum est indicium, quantum ad veritatem omnem mysteria nostræ sint à natura conformata, quæ si velint studiose nauare operam, ad ea peruenient, quæ impiis, atque imperitis incredibilia videntur. Sed reuertamur ad id, quod cœpimus. Quemadmodum ergo in utero sensim robur accipit, & conditit hanc lucem, atque ærem posse ferre, sic nunc exercet se per virtutem, ut tantæ illius lucis aspectum sustineat, in qua est finis eius, ad quem est conditus. Nam in eo positus nihil requirit amplius plenus gaudiorum, & securus. Sed hic eum contemplari est velut præfectum huic orbi, religionis capacem, ac Dei cognoscendi. Et quia cognoscit tantum bonum, etiam amat, nam voluntas in bonum fertur, prona nutu suo, ut mentis acies in verum. Porro quod amatur expetitur. Quid enim amatur nisi pulchrum, & ideo expetibile? Amor enim vinculum est vnicum rerum spiritualium: siquidem non alto glutino possunt illæ copulari. At quod homo natura id expetit, euidens signum est posse assequi: quando ad impossibilia naturales cupiditates non accēpimus. Ad hoc quidem habent omnes insitam à natura expetitionem, quam reprimunt tamen nonnulli tanquam improbum votum, & impossibile desiderium, quum se tam pulillos reputant, illum verò tantum, sicut in humanæ quoque fortunæ magnitudinibus vsu venit: idcirco opus fuit medio aliquo, quod complexum in se sublimis & infimi naturam desperationem adimeret, fiduciam augeret, ut ab humili ad excelsum per illum ascenderetur. Sed hominem hunc siue iam tantarum rerum dominum, siue tantis bonis destinatum, instructum fuisse præclarissimis à Deo ad tanta munera facultatibus credi par est. Nam qui sapientissimus iussit finem peti, idem optimus facultatem & instrumenta finis consequendi voluit attribui: potentissimus tribuit. Fuit igitur ornatus, & quasi armatus viribus, & firmitate

mitate corporis, vt ipse mancipiorum suorum dotes excel-
 lentiùs possideret: celeritate intelligentiæ, qua mundana &
 diuina facillè percurreret, quum vellet, quum esset opus: tum
 luce iudicii, & consilii, vt quid & cuius quidque esset pretii
 momenti: que censeret, in iis quorum erat dominus factus:
 æquitate etiam voluntatis, vt quæ conformia essent sum-
 mo illi & soli bono, cui erat vni pariturus, tequeretur, quæ
 contrà deuitaret: vt hoc denique obsequio & amore coniu-
 geretur ei, quo nihil habuit clarius, & pròinde neque opor-
 tuit. Nunc verò quum & corpore hominem cernamus
 morbidum, & seruum eorum, quæ illi Deus subiecit, tum
 intelligentia tardum, & consilii tenebrosi, & voluntatis pra-
 uæ, indubiè degenerasse apparet ab illo homine, qui quum
 huic mundo erat à Deo præiectus, tum ad tanta bona con-
 ditus ac destinatus: nos peccatum scimus esse causam, quo
 desciiuit à principe, & imperatore suo Deo. Quidam phi-
 losophorum naturæ progressu eò peruenerunt, vt dice-
 rent animas hominum in istis corporibus, tanquam in er-
 gastulis vincetas magnorum scelerum pœnas dare. Sed de
 imperio rerum & sine destinato vtrum retinuerit, vtrum
 amiserit, ex relictis, ac perditis facultatibus est intelligere:
 Ademptæ sunt vires & celeritas cognoscendi: hinc ad regen-
 dum potentia, tum obedientia subditorum, ergo & re-
 gnum cuius hæc erant instrumenta: & in eius corpore ve-
 lut nota quædam censoria iniusta est rebellionis primæ,
 vt menti nec corpus nec affectiones obtemperent, magna
 quidem & deploranda iactura, sed huic maximam adfert
 consolationem spes finis, quæ sumitur ex facultate ad
 eum consequendum relictâ. Nam in delicto illo quum
 homo quantum in ipso erat, ius sibi omne præcideret ad fi-
 nem, Deus tamen illius misertus castigauit filium, non ab-
 dicauit. In illo utique scelere dominatum amisit orbis, non
 tamen, quod magis expetendum est, pœnit eum reiecit
 Deus à fine: idcirco nec instrumenta & veluti viaticum su-
 stulit, quo ad eum perueniret: tantumque ei reliquit lumi-
 nis, quantum sat esset ad ingrediendum illa via, quæ re-
 ctâ ad felicitatem deduceret. Nunquam eo lumine susti-
 nuuit Deus orbari prorsus hominem, quod ei de suo lumi-
 ne quotidie accendit. Nunquam enim iuit vlla vel tam stu-
 pida & socors natio, vel tam cæca ætas & caligine oppressa,
 in qua

in qua homines ignorarint illa, quorum scientia ad felicitatem eos perduxisset, si essent executi. Ideo de filio Dei, quæ est diuina lux & sapientia dicitur, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mūdum. Perdidimus ergo res, & imperiū, sed nobis vera bona diuino beneficio, seu veriūs indulgentia relicta sunt. Ad cognitionem quoque rerum naturæ id reliquit facultatis, quo assequeremur, quod vitæ huic tuendæ satis esset, sed labore tamen, cura, intentione magna animi: non quod eruendæ sint res e tenebris, sed quod tardius est factum nostrum ingenium, & debilior mētis vis casu illo flagitii & discessu à lumine. Neque enim tenebris sunt res coopertæ, sed nostræ mentes: nonnulli tamen quæ sunt in nobis vitia, in naturā transferunt: verūm neque hac ignorantia quicquam accepimus iacturæ ad eam perfectionem, quæ sita est in adeptione finis. Nam amplior causarum cognitio pulchra quidem est, & voluptatem habet permagnam intuitu spinosissimi spectaculi, vt Virgilius felicem eum vocet, qui potuit rerum cognoscere causas: Sed tamen hæc tamen modò necessaria, quantum sat est ad parandam & conseruandam vel vitam vel virtutem, & vitam propter virtutem: quò videtur etiam Virgilius eam ipsam deducere felicitatem intelligentiæ causarum.

Atque metus omnis, & inexorable fatum.

Subiecit pedibus, strepitūmque Acherontis auari.

Atqui istud relictum est humano generi ex tanta opum iactura. Anxia verò illa cognitio adeò non est ad parandum quod petimus, necessaria, vt non rarò etiam illhinc abducat. Multi enim acti dulcedine scrutandi cur quicq, fiat, & quomodo, à cælestium rerum cura & cogitatione auocantur, & à cultu virtutis, dum illis suis studiis tanquam à Sirenis occupatis nec regere vacat populos, nec domos, nec suos ipsorum mores componere, per quæ ad felicitatem illam cōtenditur, nec aliter licet: maximæque, & præcipuas vitæ utilitates deserunt, dum illis suis voluptatibus immodicè indulgent: non aliter quàm qui ludendi, aut libidinis delectatione, subtrahunt se à negotiis seriis. Atqui dicat aliquis, vt Aristoteles, naturale est hoc hominibus sciendi desiderium, & cognoscendi rerum primordia, progressus, exitus, quid ergo inane penitus euadet? Minimè verò. Imò quia nequit in totum frustrari, expleri autem in vita hac videmus nō posse,

collig

Tenebræ
in nobis,
nō in re-
bus.

colligendum tanto philosopho fuerat aliquid post vitā hanc restare vbi exleretur. Breuis est homini hæc vita concessa, vt in ea se ad alterius felicitatem exerceat per virtutem, & parer in hoc vnum intentus, non impeditus aliis curis: si hoc ritè fecerit, consecutus quæ concupiscit. Nam quum illi erimus coniuncti, & quasi vnum per amorem facti Diuinæ sapientiæ, in qua sunt thesauri omnes scientiæ cognitionis, dimota, qua nunc occultatur caligine, vbi permittetur nobis omnia ex pleno, & puro haurire, vt animus noscēdi avidus facile se expleat, sitimque illam exatiet: quod in Phadone Platonis docet Socrates, & Cicero ex Platone. Nostamen interea dum hanc vitam degimus, siue quis eam peregrinationem, siue exilium nominet, quædam annotauimus huic itineri conducentia: earū causas inquirere & vile est in præsens, & quia nobis vile, ideo se in hoc nobis natura magis indulgentem præbet, quæ paratiora semper tribuit, quæ profunt. Ex singulis enim aut quæ viderunt oculi, vel audierunt aures, & alii sensus in sua quisque functione cognouerūt, mens nostra præcepta effecit vniuersalia, postquam illa inter se contulisset, nec quicquam simile obseruaret in contrarium. Incerta quidem hæc sæpe, nam res & temporibus mutantur, & locis, & falsa deprehenduntur, quæ erant inter eruditos longo tempore receptissima. Sed quæliacunque è re hominum fuit consignari, & tradi per manus: nam satius est rara negligi, quàm non annotari, & tradi frequentia. Multi in vnum contulerunt quisque sua, & simul præsentis, ne in colligendo falleremur, ne fieret vniuersalis canon ex vno aut altero experimento, & quia tempus res mutabat, vetustatem cōsuluimus, cui prospexerunt maiores prædendis iis, quæ ipsi vsu suo obseruassent. Tum ne locorum variis naturis falleremur, quod operis quoque loco natura exerceat, & quasi miraculum ostenderet, sumus scrutati. Sic emendicauimus aliquid, quo hanc egestatem sustentaremus. Nam nihil est minùs verum, quàm quod prouerbio iactatur, quorundam ore trito, inter omnes sciri omnia. Melius illud, quæ cuncti sciunt, minimam esse portionem eorum, quæ ignorant. Et quando quidem tam multi ad sustentandam hanc inopiam cōtulerunt, nemo enim est, qui nō aliquid in suum vel alienum vsum inquirat: nam ad disciplinas nobis vtilis exculpendas, vires, & naturalem

Regulæ
vniuersales.

quandam industriã vnusquisque habet. Ideo diligenter sunt animaduertenda verba, quibus quisque obseruata sua communicauit, vt intelligamus quid sit id, quod perhibetur. Prouidè Dioscorides Cilix, quum herbarum historiam scriberet, singularum nomina multis linguis expressit, ne ignoraretur, de qua herba diceret, quod tanto pere conduceret cognosci. Ad hoc vis propè omnis sciendi atque intelligendi in verbis est sita: nam verbis sensa consignantur, & quæ quisque mente ac cogitatione assequitur, verbis exprimit, iisque quantum facere potest contentis cum explicacione naturæ rei cuiusque. Itaque diligenter communis verborum vsus est animaduertendus: ex quo plurimæ in omnibus disciplinis & existunt quæstiones, & profligantur. Quod est videre apud Aristotelem, Platonem, & alios. Quamquam quid philolopho tribuendum sit consensui loquentiũ, aliàs dicemus, vt spero. Teneat philosophus sensum communem in verbis, sed de illo differendo adit modus, ne non tam in rebus videatur esse occupatus, quàm in vocibus, quod alienum est ab eius professione. Tum ipse, vt quiuis alius, quæ dicat, ea quoad eius facere poterit, lingua & verbis de vulgo sumptis eloquatur. Quocirca communis sermo exactè cognoscendus est ei, qui ex collatione minorum alium, aliquas diuitias corrogat qualescunque, id est, aquam ex stillicidiis. Ideo disciplina hæc, quæ à nobis in præsentia instituitur, accommodata est principiis omnium artium. Nam causas & origines rerum, quæ aliæ tanquam principia inexplorata accipiunt, principio enim nihil est prius, hæc contemplatur, & explorat. Tum verba communis vsus enucleat, quæ cæteræ velut tecta cortice accipiunt bona fide, nihil metuentes fraudis: hæc enim fraudem, si qua delitescat, retegat, quæ singula scrutatur. Ita aliæ hinc mutuantur illa prima, & quasi fundamenta sui ædificii. Est etiam ad vsum vitæ apta, & ad bene sentiendum iudicandumque intellectus iis, quæ versantur in vsu communi hominum. Postremò ad vniuersales statuendas regulas animaduerso quantum fieri possit, naturæ artificio, & ad experimenta adiuncto pro norma, quæ omnia de natura rerum volo intelligi. Ingredimur ad cognitionem rerum ianuis sensuum, nec aliàs habemus clausi hoc corpore: vt qui in cubiculo tantum habent speculari vnum, qua lux admittitur, & qua for-

Ad quæ
utilis di-
sciplina
hæc.

Prima re-
rum di-
uisio.

ras prospiciunt, nihil cernunt, nisi quantum speculari illud sinit: ita nec nos videmus, nisi quantum licet per sensus, tametsi foras promicamus, & aliquid vterius colligit mens, quam sensus ostenderunt. Sed quatenus per eos conceditur. Assurgit quidem supra illos, verum illis innixa: illi ei aperiunt viam, nec alia egreditur: alia quidem esse iudicat, non tamen alia intuetur. Ergo nos quæ dicimus esse, aut non esse, hæc aut illa, talia non talia ex sententia animi nostri cernimus, non ex rebus ipsis: illæ enim non sunt nobis sui mensura, sed mens nostra. Nam quum dicimus bona, mala, vtilia, inutilia non re dicimus, sed nobis. Et sensus interdum adeo sequimur duces, vt quomodo illis videantur, ita etiam pronuntiemus vulgo, quamlibet mens contrarium statuatur: vt non esse dicat ea Cicero, quæ tangi, aut cerni non queant, animo tamen atque intelligentia comprehendantur. Quocirca censendæ sunt nobis res non sua ipsarum nota, sed nostra æstimatione ac iudicio: nec protinus sententiæ accedimus Protagoræ Abderitæ, qui talia esse dicebat quæque, qualia à quoque iudicarentur: de quo à Platone & Aristotele iure reprehenditur. Neque enim qui dicimus ex iudicio nos nostro de rebus statuere, iidem & veritatē rerum ad nostrum iudicium detorqueamus. Nos ergo cognitionem seu iudicium habemus sensuum, phantasie, mentis. Sunt quæ visus cognoscit, vt colorata, & lucida: sunt quæ auditus, vt soni: sunt quæ tactus, vt calida, frigida, sicca, humentia, aspera, leuia, dura, mollia, grauiā, lenia, densa, subtilia. Sunt quæ gustus, saporis: sunt quæ odoratus, quod nomen ipsum adfert odores. Sunt etiam communia quibusdam sensibus, vt magnitudo, numerus, sub quibus coniunctum, & separatum, & hinc quadantenus totum, pars: ad copulationem quidem, non ad vnitatem, quies, motus, figura, sub qua status, & dispositio partium, vt sedere, iacere: & quæ sunt contraria tenebræ, silentium: & quæ assimilata vt colores Iridis, & palumbis in collo: quæ sensibilia dici possunt. Phantasia ex cōiunctione sensilium aliquid colligit, quæ se-
 Diuisio rerum.
 Sensibili-
 lia.

re sunt hæc. Ex sensibus sine alia ratiocinatione, id in quo solēt esse nempe subiectū illorum, vt ex colore, forma, statu, figura, hominem, leonem, capram: ideo fallitur similitudine accidentium, vt aues quæ ad pictas vras occurrunt: & ille,

qui pictum velum dimouebat tanquam verum. Ita omnia composita naturalia huius sunt notitia: tum colligit ex sensibili exteriori actionem, vt ouis, aut canis de forma maleficiū: vel ex memoria, vel cæco stimulo naturæ necessario sibi. Tum ex actione agens cognoscit, velut ex calore ignē: quod posset ad primum referri: Quæ omnia vocentur sanè phantastica: hæc homo cum brutis habet communia, atque ideo toties in illis decipitur. Cæterum ex iis, quæ sensus attulerunt, quæque commiscuit & composita est Phantasia, quædam facile adhibito iudicio deprauendit recta & breui argumentatione: cuiusmodi sunt ex causa effectus, ex effectu causa, ex actione finis, ex instrumento actio, omnia deniq; quæ per instrumentum inueniendi veri solent exculpi, adhibita cuiusque artis materia, idque in rebus quæ omnino exterioris huius naturæ constant opere: quæ à nobis dicantur deprehensa. Sunt quæ mens ardua quadam assurrectione supra sensus, & magna indagine inuestigauit, non solum rectè, sed obliquè & ambagiosè, non tatum quia aliquid esset, aliquid esse, sed quia aliquid esset, aliquid non esse, aut contrà: huius generis sunt Deus, angeli, dæmones, mentes, immortalitas, virtus, vitium, scientia, prudentia, felicitas, & omnia quæ sub sensus non cadunt: quæ dicantur indagata, siue inquisita. Et hæc quidem naturalia sunt, id est, quæ natura sua constant, non intelligentiis nostris, aut operibus. Nam nos imitati sumus naturam aliquid etiam agendo. Excogitauit mens nostra, quod ageret ob finem aliquem, quæsiuit apta instrumenta, operata est, & partim substitit in effectione, partim opus ex ea peperit: omnia hæc sunt excogitata, in quibus continentur artes omnes ac disciplinæ. prudentia tota, administratio rei priuatæ, & publicæ, geometrica, & arithmetica, & musica, non quæ naturali constant effectione, sed quæ humanis ingeniis, quæ perfectius intelliguntur à nobis, quò mens magis excolitur vsu rerum. Sunt quidem hæc in natura, sed à nobis manarunt, & sine nobis inania sunt, nulliusque efficaciam, quatenus quidem talia. Sunt quæ peius confinximus, sed in rebus, vt honorem, calamitatem, iniuriam, contumeliam: quæ cessante quadam nostra persuasionē, nulla essent: hæc nominentur conficta. Illa verò quæ commentisumus sed extra res, vt chimæras, & centauros, nullo sint nobis loco, nullo ordine. Quæ verò hæctenus diximus,

per

Phantastica.

Deprehensa.

Indagata
Inquisita.

Excogitata.

Conficta.

pertinent ad ea, quæ sunt: nam & in futurum, & in præteritum quum se acies nostra tendit, & alterutra contemplatur, memoria vititur in actis, prospicientia in his, quæ deinceps sequuntur: appellemus hæc prospecta, illa respecta. In præsentia ita exposuisse vniuersalitatem rerum iustecerit. Nam qui in obscuris versantur locis, non quid sint res audent definire, ac affirmare, sed quid ipsis videantur. Vtilis est hæc annoratio ad cognoscendi exercitationem. Prospecta dicimus fore, respecta dicimus fuisse, cætera dicuntur esse: quoniam sicut posui, ad censuram nostræ intelligentiæ de essentia cuiusque rei loquimur, sed quæ, & cuiusmodi sint singula procedenti opere subtiliùs explicabimus. Neque enim omnia possunt simul tradi: paulatim sunt rudiora eliminanda, & ad superiora est per inferiora ascendendum, vt figura quadam tradantur prima, hinc exactiùs reliqua. non tam vt se habent ipsa, quam vt intelligi à nobis possunt. Quemadmodum verà bona omnia sunt in Deo, in rebus vero ab illo genitis imagine tantùm quadam ad illam veritatem efficta, ita esse verum in Deo est, ab illo communicatur rebus aliis omnibus. Et hoc est primum munus, quod à Deo datur rei conditæ, & tanquam fundamentum aliorum munerum: omnia enim quæ Deus condidit, esse ab illo acceperunt: vt esse possit quodam modo sic crassè declarari, quod Deus dat primum omnibus, quæ creat. Nam vt nihil est supra esse, omnia sunt sub eo, aut certè nihil est eo vltèrius, ita mens nostra faciliùs nomen intelligit, quàm exprimit rem, imò illi alia omnia per ipsum vel additionem ipsius declarantur. Ab essentia nomine ens est deriuatum. Rei nomen tritius est Latinis auribus. Ideo ex illa generali significatione in alias permultas distribuitur: vt significet modò statum, sicut respublica, priuata, familiaris: & pecuniam, vt facis rem: & vt sit aliud à personis, quemadmodum in causis forensibus: & aliud à verbis, vt:

Prospe-
cta.

Respecta

Esse.

Ens.
Res,

Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur: Et aliud à futuris, vt de redicas, non de spe: & aliud à præteritis de re morbi dislere, non de causa: & pro commercio & negotio quocunque, vt res est tibi cum duro homine: etiam pro rebus gestis, siue actis, vt res Apostolorum scripsit Lucas: & pro cōmodo atque utilitate, vt in rem esse. Est & quiddam generalius: quàm vt possis verbo vno exprimere, velut

de re vxoria, de re rustica, de re bellica, & nauali: quæ Laurentius Valla obseruauit. Nec solum in Latino sermone, verumetiam in aliis linguis, quod illi rem vocant, in tam multa diffundunt. Sed certè ens modò sit receptum appositius exprimit vim sui significatus, quale est Græcis *τὸ δὲ*, quod Seneca queritur se vno Latino verbo non posse exprimere. Sed potest vsu tritum fieri: quam Latinorum morositatem iure Quintilianus accusat. Pergamus porrò entis formas, modòque declarare: **Q**uod sensili est tectum

Sensatū.

& quasi conuestitum, quod appellemus sanè sensatum, vt ab armis armatū. In eo est sensile, & moles illa exterior, quam sensile operit: tum quiddam intimum esse necessum est, quod nec oculis, nec vlli sensui est peruium, à quo manant actiones & opera, vt in homine consilia, & ratio: in arbore frondes, flores, fructus: in cane latrare, & leporem persequi. Quod si intereat sensatum illud, & aliud pro eo succedat, vt quum homo perit, & existit cadauer, quum arescit arbor, & remanet lignum emortuum, tum ex ligno fiunt cineres, restant quidem multa ex sensilibus, manet moles, aut coniuncta, vt prius, atque eiusdem tenoris, vt in cadauere: aut sparsa, vt in cinere & fumo, actiones tamen amplius nō sunt eadem: idcirco nec fons & quasi caput actionum est idem, nempe vis illa intus latens. Nam in cadauere eadem est moles, & tota exterior facies, nō tamen sensus, nec mens, nec actiones, quæ prius. Vis omnis ex actionibus deprehenditur, vt facultas artificis, & ciuilis potentia: neq; enim vim, aut facultatem, aut potentiam ipsam cernimus, nec sensu vllò vsurpamus, quæ in penetralibus sita est cuiusq; rei,

Vis.

Moles.

quò non penetrant sensus nostri hebetes. Et quàm est generosa & actiuosa vis hæc, tam moles illa in qua residet abiecta & torpida: ideo nec actione vlla vel opere potest cognosci, quam non habet iners, & perpetuum segnis. Tegitur quidem sensilibus, quæ illam vtcunque spectandā præbent: sicut dicimus intueri nos hominem, cuius vestimenta solum intuemur: idcirco species illius iure dici possunt, & forma, quòd in formem forment. & facies, quòd quasi faciant esse, sine quibus insecta esse videatur, ac rudis. Ceterum torpens illa & qualiscunque eius natura melius capitur, quum res priores cadunt, posteriores surgunt: vt quum bos perit, aut ligna comburuntur. Nam quod viribus aliis discedent

Species.

Forma.

Facies.

scendent

scendentibus, aliis subeuntibus quasi hospitium illud temporarium præstat, moles hæc est, quæ materies nominatur. Ea est velut ingens quædam massa, & sicut Græci dicunt, *ὕλη*, Materies quasi sylua per totum mundum diffusa: ex qua portuunculas assumens author omnium addit vim illam, & existit unumquodque ex iis, quæ tam pulchra & varia in mundo disponuntur homines, animantes, stirpes, lapides, metalla, vires illas præstantiores Deus condidit, quarum unicuique aliquid de sua potentia & sapientia est impartitus, aliis plus, aliis minus, prout quæque fecit suorum munerum capax. Nos autem in tanta re imago aliqua ad intelligentiam diriget. Quemadmodum pinsuri panem massæ addunt fermentum: & coacturi caseum lacti induunt coagulum, & ut volunt vel panem vel caseum cõficere, ita multum aut parum fermenti & coaguli admiscunt. In pastillis quoque odoriferis stymmati, quod est corpus & materia succus infunditur, quod est ex olei generibus, quæ nominantur hedesmata, unde varia fiunt pastillorum genera pro ratione succi. Et sicut multa habemus sigilla, quæ eidem ceræ imprimimus, ita Deus massa hac utitur ut lacte, ut corpore stymmatum, ut massa farinæ: fermenta autem, coagula, succos habet varios quasi in pixides distributos: sumit partem massæ, adiungit particulam fermenti, vel coaguli: quibus massæ partibus ex eadem fermenti pixide applicat: hæc sunt earundem virium: ut duo homines, duo equi, duæ arbores quibus ex diuersis, diuersarum: sicut homo & canis: illa dicuntur eiusdem naturæ & rationis, hæc variarum. Ergo diuersitas hæc ex fermentis nascitur, non ex massa: fermenta enim sunt multa, massa vniuersi modi: nec est vlla, quæ non quamlibet vim possit recipere: subacta certè & parata recipit. Omnes sunt quæ torpidæ & segnes, sedes tantum virium: quarum quidem experimur quotidie casus, interitus, ortus nouos. Materies quantumcunq; dissipetur, manet tamen, & facilem se his mutationibus præbet: ut de eodem appareat esse fonte, quæ eiusdem sunt ingenii. In sublunari mundo facile id potest intelligi: de cælesti materia dubitarit quis, ut quæ non videtur esse eiusdem naturæ, ac nationis, cuius hæc nostra: nec enim fluida est, sed firma, & constans. An id ex forma ei venit, non suo apte ingenio, ac nutu? Sed hoc certè nullus mortalium definierit, qui in cælis nunquam est versatus: adducor tamen

Materia
cælorum.

verbis diuini Philoſophi, & quem illa ſapientia edocuerit opifex rerū, vt exiſtimē diuerſæ eſſe naturæ. Moſes enim librū originū mundi ſic exorditur: In principio creauit Deus cælum & terrā, vt hoc dicto duæ materiā rationes, ac notæ videantur designatæ, non duæ corporum eſſentiæ: addit terram fuiſſe vaſtam, atque incompoſitam, & opertam tenebris. Quid potuit ſignificantius dici de hac noſtra materia eorum, quæ generationes ac interitus accipiunt? Ea eſt fluctuans, inculta, & tenebris obſita, cerni vt non queat: additur ei facies, formatur, & excutitur ſigillo impreſſo, vel fermento adiecto. Hæc ſunt duo fruſtra, ex quibus ſenſata omnia conglutinat, ſeu veriùs commiſcet Deus. Idcirco primordia dicuntur ſenſatorum. Neque verò neceſſariam eſſe video priuationem illam Ariſtotelicam, vtique non magis, quàm noctem ad diem. Sed Ariſtoteles ne in totum diſſentiret ab opinione veterū, quæ pugnātia fecerant principia miſtorum naturæ, priuationem, id eſt, vim diſcedentem pro principio addidit materiæ, ac vi ſequenti. Atqui non timidè ſolet à priſcorum ſententiis diſcedere. Sed proſectò non poteſt eſſe principium rei cui aduerſatur, & quam impedit. Nec aliter ex priuatione fit ſequens vis, quàm ex ludis Olympiis Gynnici, dies ex nocte, & omne poſterius ex priore: quod ipſe idem fatetur generationem non eſſe. Iam cur potiùs compoſita naturæ ex contrariis ſunt conſtandæ, quàm ex conſentientibus? Quòd ſi contraria exiguntur, hoc eſt, diuerſa, tam ſunt diuerſa materia & vis, quàm duæ vires. Caterùm quando materies vna eſt omnium, non poteſt rerum diſcrimen ex illa ſumi vt ſint hæc, vel talia.

Varietas Ex viribus varietates exiſtunt in rebus, & inde in nominibus rerum. Porro in nominibus rerum, alia eſſentiam rei ſignificant, alia affectionem modum quendam quo res ſe habet: qui modi adſerunt enti nomen aliud, quàm quod ex eſſentia ſua ſortitum eſt, vt materiæ huic ſi vis nutriendi & emittendi frondes, flores, fruſtus indatur, fit arbor, quod nomen eſt eſſentiæ illius: ſi humilis ſit, aut ruſſa, aut viridis, lenis, aſpera, hæc nomina modum quendam rei dicent, & proceritas, & color aliud ei nomen quàm pro eſſentiæ ſuæ ratione dabunt. Hi eſſentiarum modi atque affectiones à Græcis apto nomine *συμβυκνῆτα* nominantur, quod eſſentiæ contingant,

tingant, à nobis vulgo accidentia: possunt etiam vocari accidentia, adiuncta, addita, adhærentia, seu inhærentia. Sed hæc essentiam non mutant rei, cui adhærent. Et cui hæc adiuncta innituntur tanquam fundamento primo substantia nuncupatur. Ea & recipit adhærentia, & mutat illa, aut certe liceret sine casu suo: nec ipsa cuiquam adhæret: addita verò cui substantiæ semel affiguntur in ea manent perpetuò, nec migrare possunt, sed in vestigio interire. Quin ipsa inter se alia aliis præbent fundamentum, vt olor candori, candor extensioni, & densitati: fundamentum tamen primum, & omnium est substantia, ideo sic appellata, quòd aliis subsistat: Græcè *ὑπόστασις* vt videatur aliud respicere, nempe accidens, sicut & hoc substantiam. Duo enim hæc ita sunt inter se complexa, vt nec accidens inueniri possit se iunctum à substantia, vtique in hac naturæ institutione, nec substantia nuda adhærentibus, id est, sine modo aliquo, & ratione qua se habeat. Quocirca à plerisque omnibus quaesitum est, essent ne substantia & accidens distincta, si non a loco, certè essentiis: vt in panno madido aliud pannum dicimus, aliud humorem. Quidam negarunt duo esse, alii omnia distinxerunt, & interminabili adhærentium numero obruerunt non naturam, in quam illis nullum erat ius, sed ingenia discentium: alii quædam separarunt, vt colores, sapores, quædam vnierunt, vt motum & figuram: difficili profectò discretionem, in qua ægre dixeris quid sequantur. Ita res in varias sectas est discissa, & agitata affectibus, non scientia, quæ in ea re nulla esse potest. Nam substantia & adhærens adeò sunt complicata, vt non modò sensu explicari non queant, sed nec cogitatione, vt imago vtriusque capi separata possit ab animo nostro tâto artifice imaginum. Quippe mens nostra clausa hoc corpore substantiæ imaginem non assequitur nudam adiectis. Nobis tamen omnia ea sunt, quæcunque iudicamus esse vel res naturæ, vel earum modos, & adiuncta, siue in substantia aliud ab ea, siue rationem quandam & affectionem illius hoc modo habentis. Quanquam vt solus Deus verè est, & omnia ab eo condita, si cum illo comparentur, non sunt: ita substantia inter res conditas, sola est, & recte *οὐσία* nominatur. Adhærentia tenuem quandam habent essentiæ participationem, quam debent substantiæ, siue aliud sint à sub-

stantia, siue non : nam quomodocunque res censeantur nostri instituti nihil interest. Neque aliter substantiæ & inhærenti ens attribuitur, quàm hominis nuncupatio tibi & tuæ imagini in tabella pictæ.

Materia.

Ex substantiis materia proxima est nihilo, quemadmodum Augustinus inquit, quod alieno prorsum munere faciem & cognitionem accipiat, nempe beneficio illius vis, de qua diximus. Talem esse congruebat, quæ posset quascunque vires receptare viles, medias, præstantes non aliter quàm oculus omni colore liber est, ut omnes recipiat : & auris omni sono externo, ne quem excludat. Nam si potestates insectæ sint energia aliqua, illa se & circa minorem præbebit ferocem, & circa maiorem contumacem : nihil ergo oportebat esse, quod erat futurum potestate omnia per vires quæ ex actionibus sunt inducendæ : idcirco materies nuncupatur. Nam materia est in quam vnaquæque operatio exercetur. Quicquid agit, circa aliquid versatur, & in eo vult efficere, quod destinauit. Sic fabro ferrario ferrum est materia, & lignario ligni, & medico humanum corpus, dicenti res & verba, laudis materia est fortitudo, vituperationis ignauia, vel sordes : & materia libri dicitur, in qua scriptor elaborauit. Clodius materia gloriæ Miloni, Veientes Romanis. Ex materia omni addita congruente actione ad aliquid, nascitur illud cuius materia est pars vna, & id quod ex actione accedit altera. Nam illa Clodius materia gloriæ Milonis, & fortitudo laudis, sic habet. Quippe ex Clodio & actione hominum se licet iis quæ homines de illo sentiunt, ac loquuntur, existit Miloni gloria, ex virtute & hominū de ea existimatione laus. Atqui nec Clodius illuc intrat nec virtus : intrant utique non aliter quàm sunt materia : neque enim ipsæ res sunt materia vel laudis, vel gloriæ, sed in hominum menti : metaphora tamen illæ res dicuntur, ut imagines nomina eorum accipiunt, quæ referunt : veluti dicimus, Scipio semper erat in ore. Cæterum quæ sine metaphora rem cōficiunt, proprie sunt materiæ huius propositi, nempe naturales, ex quibus aliquid constat adueniente eo, quod per actionem accersitur, & in eas est operatio agentis, ut in ferrum & ligna : alteræ illæ potius sunt obiecta quædam, in quæ actio dirigitur : vsus tamen quæ essent similia, eadem fecit, ut in aliis multis : eaq; diligenter sunt discenti animaduertenda, ne iudicium perturb

turbetur. Idem vsus vnde aliquid proficisceretur materiam vocauit, sic diuitias materiam dixit ruinæ, Helenam belli.

Quod ex actione Dei accrescit materiæ geminum est, internum & externum: exterius facies est, vt dixi, interius vis & facultas ad agendum. Sed ea non simplex. Nam quædam est præcipua, & velut artifex, altera artificis instrumentum: omnia enim quæ agunt instrumentis egent præter Deum vt in animante anima artifex est omnium functionum vitæ, quas tamen obit per calorem, per humorem in organis corporis, nempe stomacho & iccinore: hæc instrumenta adfert secum artifex in corpus: vt pictor penicillum, faber seram & scalprum. Præcipuam illam vim & opificem rectè Cicero effectiorem nuncupauit, Aristoteles actum, id est energiam: non quòd per eam quod erat potestate hoc, fiat actus hoc: neque enim fit vnquam actu homo quod prius erat potestate homo, nempe materia concinnata & apta, qua nvis de tali minùs forsitan esset absurdum: sed certè quod erat potestate ad hoc, fit reipsa in hoc.

Effectio
Actus.
Energia.

Philosophorum recentium schola & effectiorem, & faciem, & instrumenta, & omnia propè adherentia formas vocat recepto illis vocabulo. Sed de verbis in disciplina hac nõ conuenit nos litigare, intelligantur modò quæ vlturpentur. Illi enim formam diffiniunt, quæ adserat esse rei, & eam in illo conseruet. Iam omnia penè accidentia aliquam rationem essentia adierunt rei, siue substantia, siue accidenti. Nã quemadmodum per effectiorem rationalem homo est homo ita per virorem pannus est viridis, per calorem aqua est calida, per paternitatem homo est pater. Et quemadmodum sunt fermenta essentialium rerum, ita etiam adiunctorum, vt quæ ex eodem habent virosis aut caloris fermento eiusdem sint eatenus ingenii, naturæ, rationis, & vti Philosophi loqui consueuerunt, speciei, ac formæ, quanquam effectio & actus essentialis magis est similis fermento, coagulo, succo, adhærens verò sigillo impresso. Habet quidem effectio ad materiam imaginem quandam eorum, quæ de adiunctis diximus: nam videtur illi hære, nec separari: quæ enim separaretur postmodum ostendemus: adde quòd materia mutat effectiões. Verùm substantia est effectio magis, & veriùs, quàm materia. Nam si per quod accidentalia est substantia sunt est accidens, per quod substantialia sunt, nõne erit

Forma.

Effectio

substan

substantia? Per virorem res est viridis, per animam rationabilem res est homo. Si calor, exempli gratia, aut frigus est hæc effectio, non dicetur homo, sed calidus, aut frigidus: & peribunt appellationes substantiæ, quæ ex effectione nascuntur, non ex materia per quam nihil est hoc, aut illud, vel huius, aut illius modi. Iam materia bruta nunquam tantos effectus ederet, uti neque inhærens essentiæ tenuissimæ & proximæ nihilo: restat ut quod operatur, sit aliquid à materia distinctum, & ab inhærentibus. **E**cce non habet vires ad tanta edenda opera: substantia igitur. Adhærentia enim res sunt leues, opera hæc magna, solida, maiora multò, quam ipsa accidentia. At quod efficitur, maius non est, aut præstantius sua præcipua causa. Nec accidentia ipsa artifices sunt, sed artificibus se præbent. **Q**uibus porro artificibus? Non materiæ, quæ iners, & ad actiones non solum inepta est, sed obturbans, & impediens corpore suo, ac segnitie. Nec si quis adamantis inhærentia in ligno collocaet protinus lignum fiet adamas, & eadem habebit vires. Quotidie experimur diuersa entia eisdem adiunctis diuersos effectus edere, & multò dissimillimos, non solum quæ inhærentia habent eadem torpida, & quasi emortua, sed illa etiam viuida, quæ prima nuncupantur, humiditatem dico, ariditatem, calorem, frigus, vnde tanquam ex parētibus oriuntur reliqua. **Q**uid quod entia naturalia subinde mutāt adiuncta, & quidem in intimis, non modò in externis? Non ideo tamen essentia variatur, ut animantes omnes atatibus, regionibus, victu, morbis vehementer mutantur, in eadem tamen ipsa effectione. **Q**uid, aqua quum feruescit, definit ne esse aqua? Neque verò si quis equi simulachro cereo caloris atque humoris & reliquorum adiunctorum tantum addat quantum est in vero equo, continuò equus existet. Velim dicant mihi quantum caloris, & humoris sufficit conficiendo asino? quantum equo, vulpi, cani, leoni? **Q**uæ sunt omnia eiusmodi, ut ab ipsis repudientur sensibus: nec aliter faciunt, quam qui instrumentis attribuunt totum opus, si artificem non videant. Scitè ab Empedocle Aristoteles quærit, quid illud sit quod in materia tam varia & dissidentia inter se adiuncta contineat, & coerceat: nisi sit vis illa effectionis: alioqui ipsa per se non consisterent, quoniam conatu suo vnumquodque ab alio separaretur, & dissiliret, præsertim quum in vita videan

videantur coherere. Ergo mistum naturale aliquid est, non **Mistū na-**
 per materiam penè nihil, nec per accidens, quod etiam **turale.**
 nus est, sed per affectionem, quæ inter inferiora hæc maximè
 est, & reliqua omnia perficit, quibus adiungitur. **Quapro-** **Acciden-**
pter & substantia est effectio, & per eam solam sunt nomina **talia.**
 substantiæ, per quæcunque alia sunt accidentalia etiam per
 partes, vt frondosus, lacertosus, pinguis, materiatus: & per a-
 ctiones quamlibet intimas affectioni, vt viuens, & intelli-
 gens, si quidem actionem dicunt, non paratam ad id facul-
 tatem. Quas ob res licet rectè illud dicunt, vulgo plantam
 non sentire propter densitatem materiæ, nam effectio-
 rum essentia non nascuntur ex affectione materiæ: imò nulla
 est herba, quæ non sit rarior quouis humano corpore. In
 materia est effectio eo connexionis modo, vt nullum habea-
 mus simile, quo rectè possit exprimi. Sed quadantenus
 est simile succo in pastillo, & aquæ in massa farinæ. Neque
 hæret actus in materia, vt accidens: nam hoc magis dicitur
 adhærere, effectio inhærere, seu verius inesse, quæ in intimis
 eius est, quamcunque partem spectes. Adhærentia superfi-
 ciei applicantur, etiam illa quæ in occultissimis videntur af-
 fixa. Si enim retegeretur, quod est tectum, vt calor in visce-
 ribus, in extima superficie deprehenderetur adiunctū, haud
 aliter quàm literæ in libro clauso, vel aqua in spogia, seu pãno.

Et quemadmodum effectiones per se carent materie, ita **De spiriti-**
 sunt à Deo essentia quædam condita etiam minùs sensus **bus, seu**
 nostros ferentes, & propinquiore diuinæ naturæ. Nã effe- **mētibus.**
 ctiones serè extendi videntur per corpus: quod declarant
 stirpes, & quædam repentia in modum annulorum compa-
 cta, quæ si patiaris, frustra per se viuunt. Porro illæ alteræ
 essentia extendi non queunt nec in materia vlla possunt dif-
 fundi: refugiunt enim molem omnem, quæ spiritus à nobis
 nominatur, quoniam inter ea corpora, quæ nos sensibus
 vsurpamus, nullum est spiritu tenuius: ideo illhuc quoque
 id nomen transtulimus, ad ea notanda, quæ nihil haberent
 crassum, nihil expansum: hac parte similes Deo, qui omni
 prorsum caret corpore, ac commistione. Nam si sancta illa **Deus cor-**
 & immortalis natura corpus aliquod haberet, vt homo, iam **pus non**
 non per se viueret, sed per aliud, videlicet per animum, & ali **habet,**
 quid in eo esset imperfectum, quod virtutem, atque abolu-
 tionem aliunde mutaretur, nempe corpus ex animo. Et sicut
 homo

homo non ex materia homo est, sed ex animo, ita & Deus nomen suum ab animo acciperet: aliquidque in eo inueniretur non Deus, imò constaretur ex iis, quæ non sunt dii, quemadmodum homo ex iis, quæ non sunt homines. Si aliud haberet genus concretionis & corporis, ex minutis diis constitueretur ille maximus Deus, non aliter ac tota aqua, ex aquis particularibus. At verò humanum ingenium paulùm modò si se conetur erigere, ducente naturæ luce, facile assequetur esse spiritus à Deo conditus, diuersæ multò conditionis, quæ sunt hæc corpora, quæ sub sensus veniunt. Omitto quod ad mundi magnificum ornatum pertinet esse substantias aliquas molis, quas sensus capiant, aliquas omnino molis expertes, quas sola mens. Sed quemadmodum sunt aliquæ res conditæ multùm Deo dissimiles, vt quas videmus, & tangimus, ita par est aliquas esse naturæ simplicitate similes. Et sicut Deus quum sit vniuersi atque impermixtus, tamen quadantenus videtur coniunctus mundo, quum illum moderatur: quadantenus disunctus quum consideramus per se sine mundo: tum etiam contemplari est illum & mundum temperantem, salutemque illi præsentia sua conferentem, æqualem mundo, & sine mundi administratione priorem mundo. Ita conuenit duo esse genera spirituum, alterum corpori admistum, quod regat corpus, & vitam illi ac salutem præstet, æquale corpori. Alterum corpori non admistum, prius omni corpore. Et sicut Deus in illa simplicitate res vniuersas mente atque intelligentia continet, sic esse conuenit res ab eo creatas, quæ omnia certa quadam ratione captu intelligentiæ suæ possint complecti. Iam in hoc ordine operum Dei quum ea, quæ intuemur, tam sint auctori dissimilia, par est non deesse similia aliqua. Vnde etiam mens, vt plena sint omnia, eam quoque similitudinem requirit, quæ vnum faciat, quod iam opus dici non possit, sed idem ipse. Videmus tam remota ab illo, necesse est esse proxima, necesse est esse coniunctissimum aliquid. Nec fas est locum aliquem esse in hoc spatio, & quasi ordine rerum à Deo progenitarum vacuum, quo natura abhorret, nec patitur auctoris sapientia & potentia: vacuum dico, non rebus, sed rerum cum parente suo similitudine, ac conformitate. Atqui mens à Deo ad meram & nudam materiem progrediens in maximum locum inanẽ sibi incideret rerum spiritualium

Vacuum.

ritalium. Quid quòd cognitioni & iudicio sensuum, esset factum abunde, iudicio mentis non satis? Sensus haberent sua propria, quæ caperent: mens non haberet, quo sine sensibus se attolleret.

Volo autem post hæc dici mihi quantum quidem huma Causa cõ
 num ingenium potest assequi, quæ tandem condendi mun- dendi mû
 di causa? qui finis tantæ molitionis? siue conditus fuit ali- di.
 quo temporis initio, siue æternus est: nam de hoc mox videro. Pythagorici, & Platonici bonitatem Dei dicunt esse causam
 quòd quum bonus esset, boni autem natura sit nulli inuide-
 re, voluit beatitudine sua non se solum frui, sed alia procrea-
 uit, quibus se communicaret. Communicare se omnibus
 principem naturæ aliis magis, atque euidentiùs, aliis mi-
 nùs, & obscuriùs etiam Aristoteles sentit. Videmus enim res
 omnes quantum ipsis per vires naturæ suæ conceditur, assur-
 gere ad imitationem, ad similitudinem, & participatum
 quendam æternæ illius atque infinitæ perfectionis autho-
 ris sui: aliæ quidem magis aliis, prout nactæ sunt gradum
 sui erigendi, vt omnia videantur illum pro modo suo suspi-
 cere, admirari, amare, & cupiditatem se illi coniungēdi, qui-
 bus possint signis, attestari. Quòd si se ille ac suam indici-
 bilem beatitudinem communicare aliquibus voluit serió,
 ac bona fide, profectò aliqua necesse est procrearit, quibus se
 ampliùs ac perfectiùs communicaret, quàm istis, quæ sub
 sensus veniunt. Vt enim tenuis est, ac propè nulla commu-
 nicatio rerum torpentium, & perpetuò manentium in vesti-
 gio naturæ suæ, sine mente ac sensu: quænam est etiam bru-
 torum communicatio? quæ hominù, quandiu hic corpore
 hoc clauduntur? Hiccinè est finis tantæ constructionis? con-
 uerti certa lege astra, & cælos, inde inferiùs nasci omnia, tum
 ali, crescere aliquouisque, paulisper vigere, sensim relabi, ac
 interire? Stati isti maximorum corporum motus, surgen-
 tium, & cadentium vices. Hæc quàm Paulus iure vanitatem
 appellauit, cui creatura omnis in hoc seculorum cursu subdi-
 ta est, quem fructum, aut delectationem adferre potest sa-
 pientiæ, ac grauitati Dei? quum nec prudenti inter nos viro
 vllam adferant: nec velit homo sapiens ea gratia quicquam
 agere, nedum Deus illa sapientiæ & altitudine mentis infini-
 tæ. Ergo ad veram & iustam sui communicationem proge-
 nuit indubiè aliqua, quæ possent illū primum qui & quātus
 esset

esset intelligere, ex intelligentia amare, ex amore velle illi coniungi, & ex coniunctione atque vnione cōsortes fierent intelligentium bonorum illius, & in communionem venire immortalis felicitatis. Quos ergo ad hæc condidit, tales utiq; condidit, quales esse conueniret, qui hæc possent assequi: ad intelligentiam immaterialis immateriales, & mente celeres, atque actiuos, neque enim bruta hebetudo rem adeò subtilem penetrabit. Ad vnionem cum simplicissimo simplices, cum optimo bonos: quo modo enim aliter poterunt vniri sibi multò simillimæ? præsertim amoris copula quæ dissimiles nunquàm connectit? Quoniam similitudo amoris est sedes, dissimilitudo auersionis, & odii. Ad hæc si gustata semel huiuscemodi felicitate, mortales se esse recordarentur, & aliquando deuolutum iri tantis bonis, amarissimum beatitudini admisceretur condimentum, adeò vt beatitudinē esse non sineret: ideo quos amori ac vnioni suæ condidit, & capaces suæ felicitatis, immortalitatem quoque est impertitus: tum quòd tales esse congruebat, qui immortalē intelligerent, quiq; immortalī connecterentur, tanquam recepti in amicitiam, tum ne interitus memoria tanta illius gaudia, etiam quando perciperentur, eriperet. Quibus de causis & rationibus mentes esse aliquas necesse est intellectiois participes, simplices, atque in sui natura omni corpore liberas: quæ per amorem authoris sui fiant bonæ, illiq; in beatitudine vniantur ad æternitatem victuræ. Certè mens nostra quemadmodum fieri aliter potuerit, ne cōminisci quidem potest. Hos, sicut dixi, spiritus nominamus. Inter quos primo loco sunt illi, qui de officii nomine vocantur angeli, quibus Deus vtitur ad ministerium mundi simplicissimis, & ideo agillimis, sapientissimis, optimis, fortissimis: tales esse decet ministros Dei ad res maximas. Pares istis sunt origine naturæ, impares conditione quidam, qui à Deo descuerunt, ideo defectores nominantur & transfugæ: nec cessant homines sollicitare, vt etiã à Deo deficient: quanquam indubiè peccatum retudit eis vires, & aciem naturæ, vt in hominibus. Secundo loco sunt animi nostri impares excellentia naturæ angelis. De homine enim dicitur in Psalmis. Minuisti eum paulò minùs ab angelis. Spiritus hos esse *oútiar* non minùs quàm nostra sensata, certum est: nam quum sint conditione ac natura sua præstantiora, certè non erunt mi-

Angeli.

Demos.
nes.

Animi.

nus aliquid, quàm illa. Sed an etiam substantiæ sint accidentium, quæri potest. Habent illa entia affectiones quasdam suo illo modo, quibus intelligunt, iudicant, volunt, nolunt: nec aliter illis hærent pro ratione suæ naturæ, quàm sensatis sensilia, nempe foris: vt si anima nostra vel angelus fieri posset corpus, ita existerent in eo illa eius adhærentia, vt in nobis, quæ cadunt sub sensu. Sed quod de sensatis nescitur, an eorū sensilia, & reliqua adiuncta, re ab ipsis distinguantur, multò minùs de spiritibus. Nos autem de his eadem figura pergamus loqui, qua cœpimus.

Quæsitum quot sint mentes illæ, quos nos angelos nuncupamus? Aristoteles quinque & quinquaginta posuit, vano Eudoxi commento adductus de orbium numero. Sed multò plures esse congruit, siue administratio spectetur tanti & tam multiformis regni, siue tanti principis maiestas, siue communicatio felicitatis Diuinæ, ac sempiternæ, quæ fuit condendi mundi causa. Quanto ille veriùs numerum accepit Daniel, qui vidit Deum in solio sedentem regni sui. Millia inquit, millium ministrabant ei, & myriades myriadum assiscebant ei. Christus hominum atque angelorum Dominus decem angelorum legiones paratas sibi esse dicit à patre, si poscat, vt pudeat homulum ei resistere, cuius imperata obedienter faciunt tanti exercitus, quorum cuilibet militi vel sapientia, vel robore non valet. quicquid est hominum comparari.

Entia omnia, siue substantiæ, siue adiuncta alia veniunt paulatim ad essentiã, alia statim totam simul essentiã nascuntur. Homo & animantia omnia, & stirpes, & lapides, & metalla, denique quæcunq; molem aliquam habent paulatim fiunt, atque adolefcunt: ea itidem hærentia, quæ sensibus intelliguntur, & alia ad eundem modum, vt artes, & prudentiæ, & virtutes, & vitia. Accipiunt simul totum esse suum, quæ mole carent: vt angeli, mentes nostræ, & quæ inhærentia partes non habent, nec crescere dicuntur, nec minui. Et eorū quæ sunt, alia simul eodem momenti habent partes sui omnes, vt saxum, homo, viriditas: alia fluxu quodam feruntur, vt motus, & tempus, quæ nec vnquam sunt tota, & Terminis quacunq; sui parte dicuntur esse, vt hora, & annus. In his vero quæ paulatim velut in lucem hanc naturæ emergunt, & non sunt quæ habent naturæ terminū, sunt quæ nostrū. Homini ster.

enim, & rebus quæ natura constant, natura ipsa terminum statuit, ad quem, quum peruenerint, recipiant essentiæ illius nomen: nempe hominis, quod prius erat embryo: aut cadaueris, quod prius homo: aut cineris, quod prius lignum: & fructus, quod prius flos: atque in his sunt certi termini, & tanquam puncta, ante quæ nondum est hoc, sed simul primum attingit metam illam iam est hoc omni loco, omni tempore, quæ à nobis ignorantur. Nos verò limites iis posuimus, quæ sunt multa, pauca, magna, parua, longa, breuia, lata, angusta, denique quæ numero & magnitudine constant, hæc enim nostris iudiciis metimur: sicut illa per nos conficta, clarus, obscurus, diues, pauper, quæ etiam ad priora referuntur, mensuræ, molis, aut numeri: omnis porro mensura non rei est, sed metientis animi. Quocirca hæc certum nullum habet terminum, quandoquidem nos crassius res determinauimus, quàm natura, alia aliis videntur: nec quicquam statuere potuimus, quod omnes reciperent propter varietatem sententiarum in humano genere. Ita que difficile dictu est, quo termino indiuisibili aliquid dicatur magnū, quo pauper, quo diues, quo aceruus, quo populus, exercitus, seges, fluuius, ita ut vel supra illū iam non ampliùs, vel infra illum nondum sit hoc: denique in omnibus, quæ illis constant, quæ dixi, multo, paucio, magno, paruo, & huiusce rationis, quæ in nostra æstimatione sunt posita. Qua de re non vna est velut meta insectilis in nobis figenda, quod est naturæ: sed latus est limes, in quo illud sit hoc, & vel supra vel subter non sit: velut in aceruo tritici non per grana procedendum, quod faciebant Stoicorum & Academicorum cauilla spinosa, nec in populo per hominum singulos, sed in illo per mensuras aliquas, in hoc per quinquagenos aut centenos: ita enim crasso iudicio crassa sunt obicienda, quæ censeat: tum in latitudine illa tanta varietas iudiciorum, & sententiarum comprehendatur. Quæcunque res semel recipit est ad terminum illum essentiæ suæ progressa siue naturæ, magis aut minus. siue nostrum est illud, quod nanciscitur ex essentia nomen: ut homo, saxum, prudens, bonus, diues, aceruus, populus, arbor, viriditas: & esse hoc nec in ipso recipit magis, aut minus, ut vno tempore magis sit hoc, quàm alio: nec ad aliud relatum simile: neque enim duorum hominū, aut duorum virorum alter magis est homo, vel viror, aut minus. In accidentibus

tibus verò, quæ recipiunt maius & minus, id est quæ crescere & minui diximus, ad substantiam comparatis magis est, ac minus: vt in albo & viridi. Apposita substantiæ ad accidentia pertinet, sicut humanus quali mansuetus: marmoreus, quàm habens in se marmor: vt album habens album, vnũ est magis altero. Si quis tamen spectet essentiæ rationem in albo aut iusto, magis quàm in hærentiã subiecto, nullum iustũ magis est alio iustum, aut minus. Sed ex subiecto cui hæret iustitia plus, illi minus. Quum verò magis & minus sumuntur pro potius, aut similius, aut propinquius, vel nomina substantiæ pro accidentibus, possunt tum quidem illa aduerbia essentiæ adiungi. Græci magis sunt homines, quàm Scythæ, non pro essentiæ humanitatis, sed pro actionibus illius: ceu quis dicat humaniores sunt, plus valent ingenio, & ratione, & iis, quibus censentur homines. Sic viror hic magis est viror, quàm ille, id est, plus habet præstantiæ, nitoris, & actionis, nempe exhilarandi oculorum intuitum, & alia huius notæ. Amazones magis sunt viri, quàm Phryges, magis exhibent actiones, & opera virorum: magis ciuis qui natus, quàm qui ascitus: quali præstantior, & plus existimatur agere ea, quæ sunt ciuis. Crocodilus magis est serpens, quàm piscis, id est similior: & laterculus bene coctus magis petra, quàm crudus: hæc omnia ad accidens referuntur, nempe ad actionem, quæ se profert, aut in hærens aliquod occultum: quanquam vicinitate primi, ac veri entis sunt quæ dici possint magis, aut minus entia, sicuti postea demonstrabitur. Quas vires, & facultates Deus vel spiritibus, vel effectiõibus attribuit, vel adhærentibus, vel sensatis, deniq; omnibus ad agendum in alia, vel vt aliorum in se actiones recipiant, naturæ nominantur. Ita nihil est aliud natura, quàm vis indita vnicuique rei: à Deo ad agendum, aut patiendum: vt natura ignis est calefacere, & stupæ accendi facile, ferri non tam celeriter. Et quoniam à Deo hæc sunt vires ingenitæ, voluntatis illius sunt, cuius causæ à nobis nesciuntur, quum sint tamẽ maximæ, sapientissimæ, æquissimæ. Sunt naturæ quædam minores, seu priuatæ, aliz maiores, & publicæ. In vnoquoq; est sua natura in effectiõne posita: Est vis quædam in cælis, est vis sparsa per orbem totum, leges videlicet in origine à Deo sancitæ: hæc est communis, quæ proprias connectit, & cõplectitur, vt vnum tan-

Natura.

quam corpus ex illis ceu membris coalescat mirifica con-
 nexione: eaque maioribus suis viribus fouet, adiunat, vt bo-
 nus princeps subditos, aut vt filios pater, quantum ei licet,
 & quatenus se minores illi accommodant, & præbent faci-
 les. Vnde incredibilis nascitur cuiq; charitas erga illam tan-
 toperere, vt seipias deserât, si ita naturæ publicæ expediat. Neq;
 enim ascendet aër, nec descendet aqua, ne sit vacuum, quod
 abhorret generalis natura. Et membra nostrorum corpo-
 rum modò integra: pro toto corpore naturaliter sese pericu-
 lo offerunt, non leui hominum documento vnicuique salu-
 tem publicam priuata debere esse antiquiorem, quãdoqui-
 dem & in communi propria continetur, sicut in iis, qui ea-
 dem vehuntur nauis. Nam hoc etiam indidit omnibus natu-
 ra, nihil priuatũ saluum fore, si malè sit reipublicæ. Sed ima-
 gine quadam cuiusmodi sit natura, commodiùs exponatur.
 Non aliter considerandum est naturam omnem esse à Deo
 paratam ac instructam, quãm videmus machinam aliquam
αὐτοματὸν, horologium puta, aut similes ab artifice compo-
 ni, ac per momenta sui intendi, vt illa deinceps vltro mouea-
 tur, & aliquid efficiat. Tale quiddam est in prima constitu-
 tionē naturæ, hoc modò est discrimen, quòd artifex homo à
 machina sua abscedit, & finit eam per se opus exequi, Deus
 adest semper suæ naturæ, instructionē illam præsentis suæ
 ope continens: quam opem semper ei infundit, non secus
 quãam ab anima corporis harmonia cõseruatur. Itaque ap-
 prior fuerit, & propior imago, si velut *υἱομορφὸν* quendam
 consideremus Deum.

Deus neu-
 ros pates

Ceterum de conditione mundi ingens fuit inter Philoso-
 phos controuersia, quos vel affectus agitabant standi pro
 receptis inter se, atque adiuratis opinionibus, vel ignorantia
 potiorum quorum sententias alienum videri possit huc ad-
 ferri. Ego verò faciliè confido me ostensurũ, tum esse à Deo
 conditum, tum aliquo temporis principio non ab æternità-
 te. Herbam exempli causa aliquam sumo. Quæro, quis eam
 procreauit? Dicunt terram vi sua. Quis hanc vim terræ in-
 didit? Cæli. Quis cælis, & syderibus eam potentiam? Ex se
 sunt nacti, inquit. At verò qui id dixerit, rem adieret, quã
 nec intelligere quidem possunt hominum ingenia: quod phi-
 losopho quum de natura disserit, faciendum non est. Et pro-
 fectò nihil seipsum recessit, maximo est argumẽto ab aliquo

Mundus
 aliquan-
 do con-
 ditus.

vno esse facta omnia. Ad quam ego rem facile aduocabo generis humani testimonium: omnes enim eum, qui præ sit mundo authorem vniuersorum nuncupant. Nec aliud possunt sibi cogitatione comminisci. Quod si cæli conditores sunt huius orbis, quæro certane, ac necessaria lege, an ne libera & voluntaria? Si certa, quis imposuit? Quæ enim res astringit te ad aliquid, quæ possit esse libera? Tum quo consilio in æternitatem dispositi sunt tot, & tam varii effectus? Certè consilium fuit primum, & sapientiæ tam multa, tam varia in tantam temporis longinquitatem perpetua serie ordinare, consilium autem, & sapientia necessitatem excludit actionum. Nam quod dicunt, agunt ita, nec aliter possunt, quoniam sic mundo expedit. Quam innumera sunt, quæ nõ minus mundo conduceret aliter fieri? An etiam tot habere me pilos, nec pauciores, nec plures, tot esse herbarum genera ad salutem mundi pertinet, accepturi maxima detrimenta, si diuersum accideret? At verò si libertate quadam, quæ in tanta æternitate nullæ extiterunt, aut paucissimæ rerum species? Imò verò quæ non alius orbis? quum vis eadem sit nunc, quæ prius. Iam interrogo istos, utrum cæli tanquam machinæ quædam per se agerentur, nec vllum habeant consilium, an habeant? Quid dici posset insanius, quàm sine mente, sine consilio agitari res ordinis & pulchritudinis admirandæ? Si habent, à quibus agantur & regantur, velim scire, quæ sit causa tot, & tam variorum effectuum, quot se nobis ostendunt per anni vices? Respondent motum cælorum. Ergo illæ primæ, & potissimæ erunt causæ, quæ cælos mouent. Nam si libratio halterum efficit, vt ad certas dimensiones pulsantur horæ, nimirum magis erit horum pulsuum causa, qui halteres composuit, & librauit. Et si torni conuersio effecit toreuma, veriùs id effecit toreutes. De his verò, qui regunt caelestes illos globos, ille erit summus, ac præstantissimus, qui reliquos torquet, ac regit, quem sanè Deum appellent licet.

Video quibusdam aquam hæcere, quod aiunt, in materia, vt eam existiment non esse à Deo conditam, sed in ea versari, atque exerceri Dei opificium: ideo illum opificem, atque artificem, & instructorem, & dispensatorem, & fabricatorem mundi nominant magis, quàm authorem: quod est oppidò quàm stultum. Placet illis effectiones omnes à Deo con-

Materia.

di. An non plus est effectiões tantæ excellentiæ condere, quàm materiam brutam & torpentem? Omnes creati, & finiti artifices in materia operantur, & se exercent: si ille inconditus, atque infinitus ad eundem modum in materie versatur, quid plus præstat, quàm alii? Aut ubi est immensa illa ad efficiendum potentia?

Mundum
nō fuisse
æternū.

Mundum verò æternum non fuisse demonstrant rerum noua inuenta: quotidie enim aliquid prodit veteribus inauditum, incognitum, tanquam proficiente mundo. Quot genera morborum, artium, regionum vidit nostra ætas, maioribus profum, ne de nomine quidem nota: tum vetera inuenta nō longè à suis initiis progressa, vt appareat noua esse omnia? Dicunt mutari vices rerum, & easdem infinities reuerti. Cur ergo illorum non meminerunt priora secula? Nam nec eluuiēs, nec exustio terrarum vlla vniuersum orbem semel corripit: certè quæ alicui regioni perierint vel ipsa, vel earum reliquiæ, vel mentio saltem aliqua apud integras remanserit, si non hominum recordatione, at beneficio literarum, siquidem æternus est eius vsus, qualem esse in æterno mundo necessarium est. Quòd si eluuiōni, vel incendio vllus est reliquus, is ad posteros de clade suorum velut per manus tradiderit: sin nemo, sed noui illhuc migrāt a quis exiccatis, aut conflagratione restincta, at isti saltem aliquid de origine, antiquaque sua patria posterorū memoriæ commendarint. Quid causæ est quòd nemo vnquam huius nouæ Indiæ, alterius huius orbis meminit? Historia Gentiliū nulla de iis, quæ ante tria annorum millia contigerunt, ac ne literæ quidem vllæ, vt ante hoc seculum nulli ænei typi. Nam quanuis Aegyptia, & Chaldæa vanitas annos pro libito suo tibi fingat, non tamen posset dicere aliquid gestum. Adde huc, quòd illorum quæ habentur antiquissima de Iside & Phoronæo recentia sunt apud Græcos, qui minùs sibi permisēruūt in annorum computatione mentiri. Pertinet verò ad Dei magnitudinem mundum esse ab eo factum, vt sciremus quid, & quantum esset, quod posset facere. Nemo enim potentiā illius intelligeret in æternitate mundi, quantumcunq; diceretur author illius. Ex nihilo verò procreasse omnia hoc demum est immensæ facultatis. Nam in æternitate vires authoris absconduntur. Quid, quantum, quatenus, quomodo fecerit, latent illhic omnia vastissima altitudine

dine dimerfa. Nec quantus ipse per fe effet folus, fatis iudicari poffet in æternitate operis. Pertinet ad Dei bonitatem existimari conditum, vt intelligamus quemadmodum voluerit fe communicare. Nam fub æternitate neceffitas quædam occultatur, quæ pretium bonitati detrahit. Quis enim bonum effe cenfeat, aut ei habeat gratiam, quem quæ agat, aliter non poffe agere arbitretur? Tum vt nos fciremus, qua nobis effet cum illo beatitudine fruendum, nempe non ea, quæ eft in cõuerfione cæleftium phærarum: aut rebus cõdendis, fed quam in fe habebat folus fibi fufficiens, ante mundum procreatum.

*
* *

PRIMI LIBRI DE PRIMA PHILOSOPHIA, SIVE DE INTIMO NATVRÆ OPIFICIO,
FINIS.

DD 4

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De prima Philosophia, siue de
intimo naturæ opificio,
Liber Secundus.

Materia
nō perit.

DE NATVRA & materia pergamus dicere. De quibus ita est sentiendum vt sit velut artifex quidam natura, sed conditus, edoctus, atque instructus à Deo, cui Deus materiam assignauit, vt in ea vires & facultates illas exerceret, quas ab ipso accepisset. Quocirca non est quidem æterna materia, semel tamen cuncta est producta: nam quantumcunque inter hæc naturæ actiones cadant, vel oriantur effectiones, & adhærentia, nihil materiæ perit: discinditur quidem, & dissipatur, & aliunde transfertur aliò, nec vsquam subsistit, nunquam tamen consumitur, neque partem vllam amittit sui. Alioqui in tanta continuatione, ac serie eorum quæ generantur, & intereunt, iam esset tota penè cōsumpta: & cōstringi oporteret cælum, ac terræ admoueri. Agens verò est natura, & in hanc materiam: Porrò agentis non est conficere sibi materiam, sed in aliunde acceptam operari. Ita qui materiã opificio naturæ suppeditaui, prior est natura. vt prior qui cædit syluam, quam qui nauem fabricatur. Quòd si crearet materiam natura, certè creando aliquid ageret: atqui actio naturæ omnis est in aliquo, & in aliquid. Cedò quid substitueretur actioni parandæ nouæ materiæ? Quæ porrò essent actionis instrumenta? vtique ex illis aliquid haberet materiæ, quod esset illi congenitum, & pròinde naturale. Ergo parens & effector materiæ ille est, qui nec instrumen-

tis

tis eget ad agendum, nec in aliquo, aut in aliquid operatur:
 sed per se in nihilo, cuiusmodi nulla est natura condita, sed
 solus Deus. Materia hæc nullam omnino habet vim, idcirco
 nec naturam præter hanc nullam habere vim, nullam natura-
 turam, vt omnium sit capax: nisi quis fortè hæc vocet ad pa-
 tiendum facultatem & naturam. Ergo quum vis illa sit velut
 artifex, siue ad actionē, siue ad passionem, nam passio quo-
 dammodo est actio, & artificio est opus ad commodè seren- Natura
instru-
mentis
indiget.
 dum, ne momento temporis actio passum absumat, indiget
 vis illa ad vtrunque instrumentis: nam per se solus diuinus
 artifex operatur, cæteræ res omnes instrumenta adhibent:
 nec quælibet instrumenta sufficiunt, sed certa, & ei quod effi-
 ciendum est consentanea: sicut non quocunque lignulo pi-
 ctor pro penicillo vitur pingendo, nec scriba pro calamo
 scribendo. At quum omnia, quæ sunt in actione, seruiant
 fini, artifex suo opere intentus tota actione nihil conatur
 aliud, nisi parare viam & facultatem fini, vt his ille, si sit vis
 aliqua, vtatur, quæ parata inuenit ad actionem suam exer-
 cendam, vel ferendam passionem: aut si nihil sit aliud quàm
 forma, vt in artificialibus, habeat promptam materiem
 sibi idoneam, in qua quiescat: vt quodam modo videatur
 pater filio thesaurizans naturæ instinctu, sicut Paulus in-
 quit. Sic natura in bulga matris organa fabricatur ventu-
 ræ animæ congrua. Tum effectio illa ingressa ea instru-
 menta, quæ ipsi prior elaborauit facultas, elimat, aptat &
 reddit sibi, quoad eius præstare valet, appositisima: velut
 anima membra corporis calore fouet, auget, corroborat:
 nisi fortè hæc quoque aptatio beneficii est prioris naturæ.
 Et non secus quàm artifex diuersis instrumentis diuersa, ac
 sæpe contraria operatur: eiuſque opus commoditate in-
 strumenti adiuuatur, incommoditate impeditur, aut fit de-
 terius, ita in natura eadem facultas diuersis instrumentis
 tum varia, & pugnancia efficit: videlicet eadem anima in
 oculo intuetur, in aure audit, in appetitu quem ducit phan-
 tasiæ iudiciū vult: in voluntate, quam ducit ratio, non vult.
 Tum expeditius fit opus, vel impeditius: vt visio per ocu-
 lum, operatio per manum quinque digitorum, aut trium.
 Nam effectrix vtique eadem est, sicut idem scriba, vel fa-
 ber. Quo circa bene parata materia à natura priore induci-
 tur naturæ posterior, tanquàm hospes in hospitium: eadem

instrumenta & paratio quum deteritur, ac minuitur, & ad agendum facultas fit tardior, & ad patiendum imbecillior: vnde sequitur facilè à contrario corruptio.

Genera- tiones & corrupti- ones vnde Non ergo generationes & corruptiones sunt à materiæ pronitate & natura, quæ nulla est, nec magis ad effectiõnem, aut faciem hanc vergit, quàm ad illam: neq; mutationes de- siderat, neutra est enim ad quamcunq; effectiõnem, & for- mam: sed ab hac materiæ adoratione, & quasi instrumen- tis facultatum ac naturarum ortus a pteritus existit, quo- niam effectiõnes quæ sunt actuosæ ex se, ac viuidæ, quum destituuntur agenti facultate, contabescunt, & extinguuntur. Accedit huc quòd perpetuæ sunt aliarum naturarum in alias actiõnes, & quasi pugnæ, quum nihil sit quod contrariũ nõ habeat, vel ex ipso natum, quando aliunde deest: per instru- menta alia fortius agunt, alia infirmius resistunt: quæ natu- ra infirmius resistit, & quasi despondit animum, facultatem inimicæ præbet validius agendi in se: at quæ agit fortius, fa- cultatè resistendi constringit in altera: ita vna generat quod vult, altera discedit victa, & perit: vt corruptioni adiuncta sit semper generatio, & huic illa.

Prima p- paratio materiæ.

Prima præparatio materiæ est velut pinsio quædam con- ficiendis panibus, vt iam temperata sit, quasiq; mollita & subacta vsibus naturæ corporibus generandis, inducendis ef- fectiõibus, & viribus exercendis. Simul peculiaribus sensa- tis prospexit Deus, simul vniuersitati orbis, vt materia non informis iaceret, atque indigesta, sed concinnata recipiendis viribus, & cõducens ornatui, atque vsibus mundi huius. Non est indurata multa subactiõne, & effectiõibus inductis, quæ multis & fortibus instrumentis armata, negotium faceissent naturæ operanti, ne facilè concederent: sed leuiter adiunctæ sunt effectiõnes paucis instrumētis, & tanquam infirmis sa- tellitibus munitæ, quæ non solùm loco cederent naturæ ma- num operosiori actiõni admouenti, sed illi etiã instrumen- tis suis quæ in materia relinquunt, auxilio essent.

Quatuor elemēta.

Principio quod non est visum auctori vniuersorum res omnes iacere torpidas, & quasi emortuas, nec in inuicè ex- pediebat agi & concitari omnia, idcirco ignem actuosum, vigentem, celerem condidit: quod vel aspectu ipso intelli- gitur vi & agilitate perpetua. Terram verò firmam, atque stabilem: quod indicant densitas, & frigus pigrum, & quies
temp

sempiterna, & mundi locus medius, vnde nihil necesse haberet aliis cedere, quò feruntur omnia quæ stabilitatem habent, & vnde leuia discedunt. itaque alter irrequietus semper sursum contendit, altera continuo sedit, nec se postmodum vltro commouet: erant etiam hæc idonea humanis sensibus, quod tamen est posterius, nempe ignis aspectui, terra tactui. Verù duo hæc quã tantũ inter se natura sua distent, iungi non poterant sine medio. Atqui est apud Timæum Pythagorice, & Platonem: vinculorum id est aptissimum, atque pulcherrimum, quod ex se atque iis, quæ astringit, quàm maximè vnum efficit: id optimè assequitur ea, quæ Græcè analogia, Latinè comparatio, proportio ve dici potest: quod aptè visum est posse fieri non tam vno vinculo, quàm duobus, nempe aere & aqua: vt aer vicinus esset igni, aqua terræ. Aqua densitate & frigore conciliaretur terræ. Aer igni raritate, & liquore, & lubricitate sua morigerum se illi præbens. Aqua humore suo friabilem terram, ne disgregetur, contineret, cohiberetque. Simul humido rigore velut frenos igni iniicit, ne omnia prærapidis absumat. Aer igni suppeditat leue alimentum se ipsum, & quæ sublata ex aqua ipse agitationibus suis extenuat, & propè in naturam suam conuertit, ne ignis spissum ac solidum nactus alimentum, ita in eo inualeceret, vt periclitaretur orbis iste. Adde quòd ab igne supernè concitatum, non sinit aquam, & terram, & media corpora torpescere. Ad hæc insinuatus per loca omnia tenuitate, & lubricitate sua facile sine incommodo scindentis dissipatur, simul etiã auget corpora hac insinuatione, dum aperit præcedens, & nutrimenti receptacula aperta continet, donec solidiori nutrimento cedat, vnde viuètia sustentantur, & cresunt: denique quascunque impressiones aliunde inuectas facile in se admittit, quoniam sic est vsu naturæ, vt qui sit medius, & per inferiora hæc omnia diffusus. Iunguntur ergo & tanquã commiscetur subtilissimum inferius cum superiore crassissimo: & ita aqua aëri applicatur, vt sensim videatur in aërem rarefcere: ita aër aquæ, vt sensim in aquã incrassari: non aliter quàm videmus in anno fieri vel in hominũ artibus, aut in habitu partium dei, fallente atq; indeprehensibili transitus, nisi postquam transferunt.

Corpora hæc, ignis terra, aqua & aër primum his inhærentibus

Quatuor tibus, & quæ in vinculis sunt inter se connexa & temperata ea prima hęc lore, frigore, humore, sicco, vt humor astringat ariditatem, ne dissoluatur: ariditas frenum sit humori ne vniuersa in un-

det: frigus calori moderetur, calor frigus temperet: calor humore fiat tardior, ariditate acrior. Hęc est prima illius rudis materię pensio speciosa mundo & naturę, siue in pręsens, siue si quid maius molitur, vttilis. Sunt enim quatuor hęc ad

agendum, & ad patiendum conducibilia naturę, & proinde generandis ac corrumpendis rebus. Quę ita à nobis sumantur, non vt sint corpora sic affecta, sed vt affectiones corporum, & adiuncta: vnde statim alia ex horum actionibus nascuntur, videlicet calor: vt est actiuus & subtilis, inferiorem locum refugit, qui est quietis, & torporis, superiora appetit in quo diffundat se, & dilatet, & agat & vigeat proximus illis cęlestibus motionibus, quibus nullum est otium. Ideo multi locum assignant igni naturalem concauũ globi lunę, sicut terrę mediũ mundi, de quo est alibi disputandum: sed certè locus ille est calidissimus omnium,

Calor.

& ignitus. Calor humido pascitur: idcirco omnia, in quę inuadit, quantum est virium suarum, exiccat: quo fit vt humido segnior sit calor: frenum est illi humor, non minus quàm pastus: & calor occupatus intus in humore consumendo foras exit lentior, in sicco acerrimus est: quum omnia sint intus victa, foras erumpit seu famelicus, & rapax, & vorax, vt stomachus in esurie. Qua de causa difficile vi-

Tempera deri posset multis temperationem qualitatum naturalium tio aeris. aëris, aut vllius omnino elementi ex calido & humido mi-

sceri, quippe quę violentè cohabitant. Quod si naturaliter & pacatè possent in eodem considerare, ea sola commistura vitam animantis efficeret, atque ad immortalitatem fulciret animam in corpore alimento semoto. Seneca verò, & alii Stoici aërem opinati sunt non calidum esse, sed frigidum, argumento esse illius medium, vbi maxime purus & naturalis est, nam vtrinque ex vicinia inficitur. Pythagorici quoque æthera frigidum vocant aërem. Sed profectò magis videtur aër alienarum qualitatum capax, quàm suam vllam propriam sortitus: vt à superiore corpore accendatur, atque exiccetur: ab inferiore autem humectetur: in medio verò quòd sit frigidus, non naturam ipsius demonstrat, sed quod ex cęlo & terrarum vapore solis tepesfacto

radiis

radiis vtrinq; ad medium rigor pellitur, vbi cogit se, ac corroborat aetione cohibitionis quam Aristoteles *ἡ ἀπὸ τῆς ἕξης* vocat: ita vt existimari possit inter ignem & terram vnicum esse medium, aquam scilicet: eamque ex naturæ comodo subtilissimè extenuatam superne aëre nuncupari, principibus qualitatibus in tanta materiæ tenuitate aut elisis prorsum, aut leuiter admodum hærentibus. Sed redeo ad qualitatuum opera. Frigus tardum est & pigrum, **Frigus.** ideo subdit, & is putatur locus frigidorum, nempe minus: indicio est leuius esse ferrum ignitum rigenti, & hominem viuum, quam cadaver. Reliqua ita fiunt graua & leuia, **Qualita-** prout hoc aut illud participant. Glutinum rerum est humor: **tes secun-** qui si abesset, omnia friarentur in puluerem, sicut fit in arida. dissimilis arenis: & quoniam caloris est partus, eū calor quū in uadit, distrahatur, vt in aëreū liquorem conuertatur, quo facilius & in seipsum: sicuti cibus conficitur in corpore, vt paulatim quàm simillimus reddatur corpori, & à similitudine fiat idem. Itaque calor humida resoluit, extenuat, rariora facit, hoc est, vt minus sit materiæ in æquali loco, aut tantundem in maiore. Nam rarum & densum sicut paruum & magnum relatione dicuntur inter se: extenuatur o humore, & absumpto in vaporem & auras, quod siccus superest abscedente calore contrahitur. Quod si omnino glutinum sit absumptum, fit multò minus quàm antea: vt cernere est in cineribus, qui tantò minores iunt quàm lignum: & in corio, & aliis, quæ postquā affectæ sunt vi caloris integra manent minora restant: inflat enim, & extendit humidum excoactum. Ita membra animantium tument in exercitio, & in æstate: frigefacta verò longè sunt minora, quam prius: nam resolutus est humor, quem calor exuxit. Neque verò ita calor depascitur humorem vt corrumpat penitus: nihil enim materiæ perit in natura, sed igne extincto, illico in auras abit: quod humore est velut illitum, fit leue vt corium, cutis iuuenum: is humor si absit, & ariditas extrema partes occupet, fit asperum, inæquale & rugosum quod videmus contingere in corio igni admoto, in quo primum omnium humor ille absumitur supernè iusus. Neque enim ex inæqualitate sola est asperitas, nisi accedat siccitati. Quid enim aqua leuius etiam in tempestate, & altissimis fluctibus? Et quum frigus ad centrum se cogat, calor verò ad extrema prouolet, fit, vt

fit, vt humori additus calor, ampla reddat extrema, humori additum frigus minora, densiora tamen, velut in glacie, & in hominum manibus ac pedibus, quæ membra ampliora sunt in viris, quàm in sceminis. Si quod est glutinum in corpore vel densum disfratur, vel abstrusum foras elicitur, fit molle: vt in cera igni admota, in hastis, in cornu, in ferro. Quod verò densius habet glutinum & plus sicci, durius est. Durum est enim cuius partes tactui non cedunt, molle contrà: ita secundum comparationem hæc dicuntur ad actionem tangentis. Neque verò idem esse quis putet densum, & durum: nec idem graue & durum, quippe plumbum mollius est ligno, quum sit densius, ac grauius, sed in eoli quor est maior. Quod humorem habet glutinosum, vt partes densæ tenaciùs inter se compingantur, est lentum, tanquam corium, radices aliquæ, vt raphani multi, & napi: quod verò humorem habet aqueum, huius partes leuiter compinguntur, fit tenebrum: & quanquodo quidem partes infirmè connectuntur, facile separantur. Sed hæc iam secundæ sunt philosophiæ, sicut illa de coagulo, fractione, comminutione, scissione, impressione, & eiusmodi: quæ Aristoteles pro solita sua diligentia persequitur in libro *μετεωρολογικῶν* postremo. Hæc ergo terra, ignis aqua, aer elementa sunt mundi huius inferioris, & tanquam materia naturæ ad agendum apta: non ipsa sunt materia, sed ne illa rudis atque incondita iaceret, hisce qualitatibus est ornata, quæ naturæ operanti facile subseruieret. Idcirco elementa hæc fusa sunt per hoc totum, quod cernimus, vt præopta sit huic artifici materies, & ad manum in qua se exerceat, & vnde opera sua proferat: vt si quis domum alicuius opificis ingressus, aliquam conspiciat materiam passim iacentem, nihil dubitet, quin ea sit materia illius opificii.

Sed de eo inter sapientes disputatur, an illa quatuor insint in vnoquoque composito constante ex massa illa, de qua diximus, & specie substantiali. Vetus quæstio, & explicatu difficilis. In hac tamen nostrarum mentium cæcitate vtendum est sensibus manu ductoribus, vt mens iudicet ex iis, quæ illi nuntiant, quæque ipsi percipiunt vel in rebus ipsis, vel in earum actionibus, vel in iis, quæ similitudinem habent cum natura, nempe artibus. Sed de artibus nihil nobis in præsentia illa adierunt, quæ compositionibus non vtuntur, sed solitariis rebus, ac simplicibus detrahendo aut formando.

An quatuor elementa sint in vnoquoque mixto

do. Compositionum verò quædam iis rebus constant, quæ inter se non pugnant, cuius naturæ sunt gemma cum auro, lana cum serico, stannum cum plumbo, aliæ ex iis quidem quæ possunt, sed non commiscentur, tantum applicantur: vt quum fiunt imagunculæ ex saccharo, zinzibere, cinnamo, pipere integris: aliæ ex comminutis & commistis fiunt, non tamen copula additur, qua vniantur, vt quum eadem illa contrita permiscentur: deest enim humor, quod est glutinum: aliæ compositiones habent omnia, sed proportione actionis, & passionis tam inæquali, vt celerrima sit actio, ac propè momentanea: sicuti quum pauca guttæ aquæ in amphoram vini sunt infusæ. Quærendus est ergo opifex aliquis proposito nostro conformior, qui partes non solum applicet, sed commisceat, & in mutuò insinuet, confundatque, & inter se pugnantia committat: quæ vires ad diuturnitatem pugnae adierant, & glutino compingantur, ac coadunentur: tales mistiones apud coquos & pharmacopolas est videre, qui in hoc quoque student, vt quemadmodum natura animantium corpora suis compositionibus finxit, ita ipsi suis conferuent, ac reparent naturalibus, quantum efficere possunt, similibus. Sed de pharmacopolis dicamus, quorum temperationes velut imagines quædam sunt naturalium. Itaque de pharmacis quæ illi conficiunt, in aliis simplicia manent integra, vt in cataplasmatibus, quæ vulneribus adhiberi consueuerunt. Sic elemēta integra videmus in pruna ignis: in aliis sunt penitus extrita, vires solæ & agendi aut patiendi facultates quæ in illis prius erant, existunt apertæ, & promptæ vt in theriaca veteri: quod cernimus in corporibus animantium omniū. In aliis vires quidem sunt reliquæ, sed consopitæ exstātur calore, nempe agitato, vel igne admoto vt in theriaca noua: sic animaduertere est in vino, aceto herbis multis: interdum resolutione, vt si in aquam immittatur saccharum, manifestò cernentur partes quædam sidere, nēpe terræ, aliæ superiora petere, nempe aeræ, vel ignæ: hoc deprehendūt quotidie qui resoluunt mista & substātiās segregant. In aliis vnum aliquid existit, vires aliorum in eo sunt absorptæ, vt nusquam cōpareant: sicut in vino diluto. Ita in coagmentatis naturæ. Sunt in quibus ex manifestis qualitatibus omnia dicas terrā, minimum reliquorum, quæ torpida sunt, & stabilia, vt metella, & saxa. Sunt quæ
 plura

Pharma-
ca.

plurimū habent aquæ, torpida, fluida, mollia, tenera: nō solum illa composita, quæ inchoata nominantur, nix, grando, ros, pruina, sed caro ostreorum, & marina: stellæ. Vbi cū que verō manifestus est ignis in composito, manifesta sunt reliqua elementa. Nam ignis nunquā descendet ad terram sine primis illis naturæ mediis: etiam in pruna quæ ardet, in flamma ipsa aliquid est humidiusculi, quod simul primum absumptū est, ignis extinguitur, tum etiam terreni & ærei: contra ascensus à terra ad ignem, non est adeo euidens. Et fortassis saxum nihil ignis habet, aut certe si quid habet, exiguum est admodum, quodque sensum effugiat. An quia paululum ignis, ut a ctuoli & præstantissimi sufficit magnæ portioni terræ, in qua occultetur, vix ut deprehendi queat, sicut coagulum in caseo, fermentum in massa? Nec vilum est auctori naturæ effectiones cum materia coniungere sine illis principibus elementorū inhærentibus, quæ ut obscura sunt in his, quæ sensu & vita carent, sic in viuentibus sunt notabiles. Quæcunque enim aluntur, necesse est habeant vim igneam, nihil enim viuit sine calore: ut intelligatur nec victuros nos vitam alteram æternam sine charitate. Vis ignis in viuente rapit, retinet, conficit, conuertit, expellit. Hæc omnia animaduertimus in culinis nostris ab igne fieri. Porro si ignem habent viuentia, ergo & humorem alimentum ignis, & humorem prius aqueū, hinc æreum: tum solidum aliquid in quod alimentum & recipiatur, & conuertatur ad incrementa, ad conseruationemque illius igneæ rapacitatis tanquam iniectis claustris: alioqui breuissimæ omnes essent vitæ, ac prærapidæ, nec vlla sufficerēt alimenta. Quocirca effectiones has igneas dicamus, quoniam sine igne non tuentur sese: & ignis quodam modo est quiddam viuens: alitur enim & absumit: idque in viuentibus promptum est, quæ quò plus habent caloris naturalis, hoc plus cibi & appetunt, & conficiunt. Anima'es effectiones quoniam præter viuendi munus sentiunt quoque, declarant & aliquid habere se supra stirpes: his ergo inest quiddam naturas horum elementorum excedens: quas sanè dicamus animas caelestes: nam & eas animaduertimus mirificè ad habitus cæli suos variare. Humanæ animæ mente ac ratione sunt præditæ, quod est plusquam caeleste, nempe diuinum, quo Deum & nouerunt & diligunt: ideo in descensu omnia secum

Effectio-
nes igneæ

Effectio-
nes caelestes.

secum trahunt. Ergo prima & simplicissima initia, atque elementa rerum conditarum sunt potestas & actus, siue materies & vis: in sensatis prima illa rudis atque ignobilis materia, & effectio, quæ opificiò naturæ inditur: vbi verò est adhærens, substantia est ei pro materia, adhærens illi pro vi & natura quadam. In spiritualibus ipsi spiritus modo quodam materiæ sunt suis adiunctis: accedunt primæ materiæ, quæ vulgo nominantur elementa, tanquam initia rerum, sed secunda, vt panis primùm est farina & aqua, hinc massa iam pista: elementa verò sunt simplicia, ex quibus constant composita, vt verbum ex literis, ciuitas ex hominibus: partes iam sensati initia sunt, nō tam substantiæ quàm molis, aut numeri.

Et entium singula vires habent vel ex se, vel ex alio. Ex se Vires.
 dico habere ea, quibus munere Dei contigerunt, per illa quæ intus possident, vt pote per effectiōnem substantiæ, aut formas inhærentes. Vnicuique massulæ fermenti, vt in priore similitudine persistamus, certas aliquas vires tribuit Deus, quas secum in massam illam materiæ inducunt, vt animamabus asinorum, animabus leonum, effectiōnibus adamantium, vitium, oliuarum, has vires omnes participāt res, quæ fermentatæ sunt illo velut fermento, quas esse eiusdem speciei seu formæ superius est positum. Similiter etiam inhærentibus, nam ex calore, frigore, virore, denso, graui, certæ quædam vires nascuntur: item in spiritualibus: hæc quidem entibus ex vnoquoque. Aliæ vires extrinsecus accedunt ex aliqua ratione soli, cæli, seminis, insitionis, medicationis, nutrimenti, & eiusmodi, quæ applicantur, vel inseruntur, vt Persica poma in Persia lethalia, hic salubria. In his sunt vires effectiōnum nō per species, sed per rerum singula, quæ indiuidua nominantur, quæ ex priore vi & adiunctiōne huius peculiaris constantur: vt illa speciei simplex sit & elementum huius compositæ: quanquam & compositio huius peculiaris sit ex duarum, aut plurium effectiōnū compositiōne, nempe alimenti, aut soli huius additi effectiōni vitis, aut Persici pomi, aut hominis: vt ex specierum viribus conspirantibus fiat singulare quiddam: qua ex temperatione prior vis vel adiuuatur, vel impeditur, vel tollitur, vel aliò flectitur, vel noui aliquid accipit manens integra. Itaque munera Dei sunt hæc omnia, & voluntatis eius: nec secus quàm si

Interiora
per exter-
nas actio-
nes aut
passio-
nes se pro-
ferunt.

quis alteram libram in æquilibrio tangat, ea continuo verget deorsum, ita omnia parata sunt ad eas propensiones, quas Deus in eis faciet, ea illis erit natura. Sed interiora illa per externas actiones aut passiones proferunt se, ac ostendunt: nam ad agendum vel patiendum datae sunt vires & facultas, quod hunc in modum facile erit cognoscere: Lapis semper est idem, ac sui similis, iustus ergo nihil habet, nisi vniuersimodi essentiam. Planta suis temporibus edit folia, flores, fructum, crescit, decrescit, aliquid obrinet supra essentiam: animans non solum crescit, & minuitur, sed sentit, & cognoscit, aliquid affert supra plantam. Homo præstat omnia, & præterea intelligit, ratiocinatur, iudicat, aliquid inest huic supra brutum. Hæc sunt Dei opera, quæ ille per voluntatem destinat, per sapientiam constituit, per potentiam exequatur: quas agendi ac perficiendi facultates impartitus est iis mentibus, quas sui similes condidit. Loquamur de homine, de quo quum dictum fuerit, facile de angelo etiam intelligetur. Habet ergo homo ad Dei quandam imaginem voluntatem, consilium siue rationem, & vires: vt consilium suadeat, aut dissuadeat voluntati, quæ est imperatura: voluntas imperet viribus, vt se exerant ad opus: vires capeffant iussa. Voluntas ergo domina est, ratio consultrix, vires mancipium. Facultates hæc quidem naturales sunt à Deo inditæ homini, quum naturam statueret, & hæc naturale habent aliquid, quò nutu ferantur suo, vel à quo abhorreant, ac discedant: dico voluntatem, & consilium: nam vires vt mancipium, nec ad iubendum admittuntur, nec ad consulendum, sed tanquam corpus sunt brutum parens semper imperio, nunquam imperans. Vergit ergo ratio in verum, auersatur falsum: fertur volūtas in bonum, malum deuitat: utique quod tale censuerit ratio, an fallatur, nihil interest, bonum certè, aut verum existimari sufficit. Ratio hæc & iudicium quum se ad aliquid vel in se, vel extra se vult applicare, habet sæpe, & finem quem petat sibi propositum, & viam & rationem prouisam, qua ad illum perueniat. Hæc ratio vocatur industria, & ars, quæque ab arte dicitur solertia: quæ est ratio seu facultas aliquid agendi, aut patiendi in se vel in aliis ingenio, aut studio quaesita: vt loqui naturæ est, Romanè, aut Græcè artis. Deum colere, humanis est mentibus informatum: sed hoc, aut illo modo,

Ars.
Solertia.

do, ex humanis persuasionibus. Non enim nos solum arte aliquid agimus, sed bestia quoque à nobis edocta: vt per funem elephantum ingredi, & canem sic venari, & equum gyros complicare, & explicare: quæ ipsi sua sponte faciunt, naturalia sunt. At quum vel finis non est præstitutus, vel ratio, & via hæc non est promissa, sed temere aggredimur, quod exit casus est: vt fodiendo thesaurum reperiri: hoc enim propositum non erat: aut tegula de tecto lapsa, occisum esse hominem. Quumque nostras extructiones imitari volunt pueri, congerunt temere lapides & ligna: & exit sæpe numero id in quo doctum ingenium elaborasset, priusquam exprimeret. Temeritas hæc est, vel quum nullus finis est præpositus, vel quum ad eum nihil omnino prospectum aut minus, aut aliter quam oportet. Ideo in actiones hominum, qui tarditate cordis vel ad iudicandum impediuntur, vel rapida animi perturbatione impelluntur, multum valet casus. Sapientes minimum casui relinquunt in iis, in quibus casus solet interuenire, velut in rebus & negotiis vitæ: nam in illis quæ non sunt in manu nostra, nempe naturalibus effectis, aut incertis euentibus plurimum Deo committunt, seu verius omnia: quo fit vt casus interdum in artem vertatur, quum obseruatum est, quomodo illud exitit. Sic multa sunt in artibus inuenta. In artificialibus, quæ sola ars facit, dicuntur talia, nam alia naturæ sunt quæ potestatem sequuntur: vt homini persuaderi indignitatē artis est, ex persuasionem indignitatis inflammari ad iram, iratum diruere ædes, naturæ. In lyra sonus naturalis est, concentus artis: qui si fiat sine arte, naturalis erit, vt si cadat testudo: aut quum casu spongiæ fit pictura. Compositio horologii artis, hinc curus ille per definita quædam momenta naturæ est. Hæc vel illa compositio pharmaci artis est, operatio in animante naturalis.

Casus.

Casus in artem interdū vertitur.

Ars est naturæ æmulatio, eaque quantum facere potest, conatur naturam exprimere: quod nunquam assequitur. Natura enim intima rerum penetrat, ars circa exteriora, & supremas facies versatur. Id quoque videtur naturale, vt imitatio omnis citra exemplar subleuat: cum qua bene agitur, si quam proximè accesserit. Et quemadmodum natura à rudissimis exorditur, postea paulatim educit ad perfectum, ita & ars sensim expolit: natura inditionibus, & ingignendo

Ars naturæ æmulatio.

in intimis, ars verò addendo exterioribus, detrahendo, mutando: vt in cuforiis, nempe mutatione exterioris figuræ. Veluti quum æs funditur, & ex statua fit lebes: tum applicatione, & quasi contactu, vt quum pannus inficitur. Quæ nõ solum in iis animaduertuntur, quæ manu cõstât, & *χρησθησιν* nominantur, verum in illis etiam quæ penitus sunt in animo, disciplinæ, prudentiæ, virtutes, addendis quæ videntur necessaria, refecandis superfluis, corrigendis, & castigandis inuersis nascuntur, & incrementa sunt. Tum sicut naturæ proposito illi tacito à Deo indito primum omnium occurrit opus perfectum, in actione verò simplicia primùm queruntur ad compositionem perfecti, ita humano artificio opus ipsum est primum cogitatione, primordia autem operis, & elementa prius exequitur. Quocirca animus in intelligendo iter sequitur, non actiones naturæ, sed propositi illius: prius enim mista intelligit, & sensui obiecta, hinc magis simplicia, & recondita. Et quemadmodum se habet homo ad artificium naturæ, ita iners homo ad artificium hominis periti. Nam homini prius notum est opus absolutum naturæ, quàm eius elementa: & imperito notius compositum artificiale, quàm eius partes. Nec aliter miratur homo ex illis iniitiis tanta opera posse à natura edi, quàm imperitus hoc prestare artificem ex tam rudi materia tanquam aliena, ab eo quod per artem videt editum. Et sicut infirmi & rudi materiæ accedens forma naturalis fit res naturalis, ferrum puta, homo, arbor, ita naturali accedens ars fit artificialis, nempe gladius, scamnum, grammaticus. Natura conatur ad optimum prouehere effectum suum, quantum cuique speciei concessum est, videlicet ad imaginem, & participatum proximam virtutis Dei: ars ad absolutionem naturæ. Sed nec natura potest Deum contingere, nec ars naturam, quod vtraque imitatio est. Vis in vnoquoque inclusa, siue naturæ, siue artis, quum se exerit, atque explicat, fit actio, vel passio, modo ne quid obstat. Actio est explicatio potentie in aliud minus: passio explicatio potentie ad aliud maius: minus voco infirmius, & inualidius. Itaque in actionibus naturalibus actio & passio terminis differunt, non re: vt via inter Louanium & Lutetiam. Actio enim est ab a in b: passio à b ad a: Ex actione hac sequitur effectus, sed hac lege, vt aliquid fit quod agat, & nõ temere, verum propter finem: neq; enim

temer

Actio.
Passio.

temere suscipitur vlla actio. Etiam pueri fines aliquos statuunt suis actionibus, non refert an assequantur: sed neque viri, nec natura semper assequitur: certè quidem fines habent, sed ad finem spectare ac tendere quum sit in his quoque, quæ omni intelligendi facultate videmus orba. apparet ab eo regi, quæ ea facultate non caret. Quæ enim non intelligentia tãquam intelligentia operantur, ab intelligente necesse est moueri. Quomodo cæcus ea quæ oculis cognoscuntur, censebit, nisi vidente admonitus? Et hæ duæ veræ ac propriæ sunt causæ, agens, & finis: nempe à qua, vel propter quam aliquid fit: vt in motu principium & meta. Nam materiam, & formam quia partes sunt, causas nominari inuilitatum est: magis initia & elementa nominaueris, sicut causas principia & origines. Si quis tamen & has quoque in causis velit recipere, in verbo erit sita controuersia. Efficiens causa actionem præcedit, finalis & actionem & effectum suum sequitur, hoc est id, quod propter illam fit: vt ædificans, domus, habitatio. In eo qui agit necessaria est facultas ad agendum quæ est vel interior, vel exterior, vt demonstrauimus. Et aliæ res celeres ad agendum vires ostendunt, ac próinde motus incitatos, vt calor: aliæ tardas, vt frigus. Contrà in patiendò calor exiguas habet vires, quum est inimico inualidior: frigus verò ad ferendum multas, Idcirco, citissimè ignis penetrat, tardè rigor: expellitur verò calor leuissimè, frigus lentè: vt febres acutæ celerius vel extinguunt ipsæ, vel extinguunt corpus: morbi frigidi pertuaciores sunt: opium in theriacæ tardissimè omnium cedit. Ex naturalibus facultatibus hæ sunt necessariae, vt mutari nõ queant, sicut igni exurere: illæ voluntariæ, vt quæ ab hominis voluntate proficiscuntur, tanquam comedere, bibere, currere. Ventriculum concoquere naturale est, & alia quæ in hominis manu sita non sunt. Naturale est in vnoquoque, ad quod agendum vel patiendum potentiam à natura accepit. Istud verò non vno modo, nec similiter in omnibus dicitur. Nam vel ea vis est effectiõni indita, vt semper agat, quoties in quod agat, admouetur: vt igni comburere, iracundo irasci: vel vt semper agat, quoties libeat, vt homini ratiocinari: vel est vis toti indita, vt homini ambulare: vel vis inhærenti indita, vt aquam feruefactam calfacere: hoc verò inhærens vel ex ingenio compositi est attributum, vt lapidi

Causæ.

Agens.

Naturale

grauitas & durities: vel vi intrusum, velut in aquam feruor: vel casu contigit, vt venenum fungo, quod ex terra venenata adhæsit: vel arte partum, vt pennæ scribendi commoditas & gladio scindendi. Dicitur etiam naturale ad quod accepimus potentiam, & ad eius omnino contrarium non habemus: vt homini errare, falli, mori: non enim potest nunquam errare, aut permanere immortalis: quicquid enim origine inditum est, aut circa originem, naturale nuncupatur, sicut cæcitas, & surditas in quibusdam: & sermo in vnoquoque, quem primum didicit. Naturale etiam est, quicquid non est contra naturam: ita & artificialia omnia, & voluntaria naturalia dici possunt. Nam etsi ad omnia, quæ ingenio atque vsu exculpius potentiam à natura accepimus nobis innatam, tamen quæ exercitatione, studio, industria paramus, artis dicuntur, non naturæ, quum industriam nostram spectamus: at quum potentiam, naturæ sunt: vt homini naturale est posse pingere, non equo: & artificialia vel tota sunt artis, vt scriptio: vel ratio quædam & modus, vt sic ambulare, sedere, comedere, loqui. Voluntarium quod à voluntate libera proficiscitur, vt hominis, vel angeli: hoc aut est elicitedum à voluntate, vt velle: aut iussum, vt ingredi. Naturale in specie fit, voluntarium in particulari, vt ambulare nunc. Sunt quædam præter naturam, ad quod illa non dedit potentiam: sicut arborem in bruma flores fundere, ac fructus, saxum ab aqua excuari. Supra naturam, quum plus præstatur, quàm illa concesserit: vt puerum mouere grandem molarem. Alia contra naturam, quum contrarium fit, quàm illa dederit potetiam: vt glaciem ardere, ignem frigidum facere, lapidem per se sursum ferri: nam iactum violentum quidem est, sed non contra naturam, imò secundum eam: extra illam sunt hæc omnia. Verùm hæc distinctiones à vulgari sermone confunduntur: vtile tamen videtur in philosophia obseruari ad percipiendam disciplinam. His accedunt postremo diuina opera, vt omnia quæ egrediuntur naturæ limites: cuiusmodi Christi miracula, & quæ ille nos edocuit de arcanis suis. Sunt multa in natura quæ ad euentum referuntur, vt species naturæ sit, singulare autem euentus: sicut aquam defluere naturæ est, hæc verò aut illhac euentus.

Vsus & assuefactio etiam si artium sit, & rerum industria quæ sitarum, efficiunt, hoc est habitum, qui in partem naturæ

Volunta-
rium.

Præter na-
turam.

Supra na-
turam.

Côtra na-
turam.

Extra na-
turam.

Diuina.

naturæ concedit. Nam maximas, & penè naturales profert vires vtique in iis quæ recipiunt. Neq; enim omnibus de assuefactione vestigium relinquitur. **Habitus.** Habitus est pronitas ad eadem, cui res assuevit: siue sit agere, vt in digitis ad pulsandum: siue pati, vt incendi febre, vel iracundia: siue negatio seu priuatio potiùs alterutrius, vt tacere, non ridere, non latrare. Nec aliud considerandum est esse habitum, quàm sigillum in materia impressum. Et quæadmodum in rebus, quas contrectamus vsu veniunt, vt signum non imprimatur, nisi in re molli: ita in tota natura ex assuefactione vestigium duntaxat adhæret rei molli. Possumus etiam ad explicationem figurare nobis res molles fluere in morè amnis, quod si quæ decursus detur, & quasi aperiat alueus, illhac defluunt, vt in fluuiis, in humoribus animantium. Ergo consuefactionem recipiunt corpora animantium, & stirpium, animi etiã nõ ex se, verùm ex corpore cui sunt velut alligati, & quo tanquam instrumento vtuntur, quandiu eo sunt inclusi. At in quibus multum est humoris, citiùs adhæret impressio, quàm quibus parum: vt pueris celeriùs, quàm senibus, sanguineis, quàm cholericis. Siccis non hæret signum: vt saxo vel ferro: nec in admodum fluidis cõseruatur, vt in aqua aut aëre: cuiusmodi sunt hominũ quidam leues, & mutabiles. Quod si mollia admissio habitu indurent, tenaciùs eum retinent: vt in cera, quum durefcit: in ferro & argento, quod emollitum recepit notam aliquam, similiter quæ à teneris animis imbibuntur diutissime perseuerant, quod corpus solidius sit quotidie, ac firmitus. Quæ sunt ex natura totius speciei, aut contra eam, habitum non recipiunt: velut igni ardere: saxo ferri sursum.

Est & in habitu delectatio in iis, quæ alioqui dura sunt factu, & difficilia: nam in facilibus mutatio reficit: sed habitus delectatio est in illis quia minùs sentitur molestia actionis. **Delectatio in habitu.** Proprius enim, ac ideo facilius fit, quod sepe est factum: quippe itur aduerso flumine in nouis, prono verò in solitis. Nec leue adert momentum delectatio ad id quod agendum, aut patiendum est: quodve aut non agendum, aut non patiendum. Et quoniam habitus naturam relipit, fit vt quantumcunq; artis habeat actio, si ei diu & perpetuo assueuimus, naturalis videatur: sicut accuratus & elegans sermo in Euripide, cauilla & sales in Plauto, & bonis benefacere ex vsu in naturam vertit:

ars enim in usum, & pròinde in naturã videtur cessasse: nam quicquid artem non præ se fert, naturale nominatur: quemadmodum & simplex, vt in omnibus actionibus, quum nihil est simulatum, ac fictum: & naturale à ficto distinguitur, vt flores naturales ac ficti. Et quemadmodum fluuius per datum alueum decurrit, qui illi crebrò agendo aperitur, ita si cesses, oblimatur: & primum malignè aqua defluit, hinc omnino auertit aliò iter: sic habitus, qui agendo altius imprimuntur, ac confirmantur, desidia exalescunt.

Necessarium. Naturali proximum est necessarium ac possibile: ei verò quod còtra naturam est, impossibile. Necessarium est, quod aliter non potest esse, quàm quomodo est: idque vel simpliciter, vt Deum esse: vel collatum alicui, vt hominem respirare si sit victurus: & studere, si sit futurus sapiens: & anima necessaria est corpori ad vitam. Hoc necessarium variè spectatur, Deo, naturæ, homini, huic homini, illi, hoc tempore, hoc loco, hoc statu rerum: & aliud magis alio, vt magis necessaria respiratio ad hominis vitam, quàm epulæ: magis necessaria anima, quàm respiratio: quòd diutius liceat vitam prorogare sine alimento, quàm sine respiratione: & sine respiratione, quàm sine anima. Verùm necessitas hæc non certi est momenti, sed alicuius lati temporis. In appellationem venit necessarii, quod est conducibile: sicut homini vestis, & tectum: quæ etiam à Græcis *ἀναγκαῖα*. Similiter quæ oportet fieri, vt posita in æquitate, lege, more, officio, instituto: & hoc necessarium est in re, ex re verò in pronuntiatione, vt Deus est omnipotens, & quod viuere habet animam.

Impossibile. Impossibile contrarium est necessario in pronuntiatione, nō in re, nam in re nihil est possibile, sed in dicto, quum esse nō potest, quemadmodum asseritur, aut negatur, vt hominem sine respiratione diu viuere. Sed in re tamen impossibile contrarium est vtiles, & commodo, vt sine tecto & vestitu vitam degere impossibile.

Possibile. Possibile, seu quod tritius est Græcis *ἄνατον*: nam nos Latino hoc rariùs vtimur, ac serè nunquàm: & si non video cur sit reiiciendum in philosophia, præsertim quum veteres non dubitarint aliquando impossibile dicere: sed certè eius significatio ad necessarium se habet, vt aliquando ad semper: ad impossibile verò, vt ad nunquàm. Interdum possibile iis quidem qui vsurpant, pro facili sumitur: sicut impossibile

bile pro arduo, & difficili: & in hoc aliud magis est alio, pro-
ut est facilitati vicinius, sicut expeditum, & promptum: vt
tres, & quatuor, & quot quisque voluerit gradus, possit sta-
tuere. Ex iis quæ aliunde veniunt, quædam sunt contra natu-
ram formæ violentia quadam externa inuecta: vt calor in
aquam. Sunt quæ cogi & verti non possunt, vt ignem hoc
naturæ cursu frigefacere.

Quæ contra naturam fiunt, sic cognoscuntur: Effectus Quæ cõ-
velut inuitus extorquetur: & ipsa quum primum licet, sen- tra natu-
sim se in conditionem suam restituunt. Idcirco eiusmodi ram.
actiones postquam impetum cogentis euaserunt, debilio-
res sunt, quàm antea: est enim aliquis in violentia terminus,
quo transacto lentescit, & flaccescit actio. Verùm nec vni-
uersa vis cogētis repente se explicat, sed paulatim inualescit,
donec cõsumatur amplitudo potentix. Quocirca lapis sur-
sum iactus minimũ habet viriũ vno digito à manu, ad me-
dium ferè plurimum, in fine per quàm parum. Contra in de-
scensu plus habet viriũ iuxta terrã, quàm in medio aëre. Hic
est naturalis motus: vnde apertũ sit ex nihilo omnia hæc in-
ter quæ versamur, esse à Deo condita, & tanquam ab ipso vi
quadam iacta aliquo vsq; ferri: tum sensim eadem reduci ad
nihilum etiã maiore impetu ac nisu, quàm ascenderãt, nem-
pe ad naturã suam. Quod si hæc est conditio singulorũ, etiã
mundi ipsius esse credi conuenit, quantum quidem ad vires
istas motuum ortus & occasus pertinet. Efficiēs sicut prius-
quam agat, finē aliquem sibi destinat, ita sine proposito in-
strumenta, seu media prouidet ad finem pertingendum.

Instrumentum est, quo quis vel extra se, vel certè aliõ à Instru-
se ad aliquid vel agendum vel patiendum vtitur. Ferrum in- mentum.
strumentum est hominis, itidem manus: ratio verò instru-
mentum animi, quæ facultas quædam intelligitur esse ani-
mi, & tanquam eius pars: quæ quãuis essentia non differat,
differt vel facultate sua ac potentia, vel certè nostra intelli-
gentia, quod ad sic definiendum nobis sufficit. Et quoniam
instrumenta omnia ad aptationē materiæ applicãtur, apta-
tio materiæ opus est instrumentorum: quod verò ex apta-
iam materia existit opus, artificis dicitur: vt serræ findere,
asciæ dolare, arca verò huius operarii, quatenus talis: nam
hominis per se non est, neque Socratis.

In hunc locũ venit etiam exemplar, quod quis in agendo par.

contemplatur, vt simile effingat: quod genus sunt apud pictores plurima. Platonis Idææ, quæ nullæ sunt apud Deum, extra illum quidem, aut aliud ab illo: nam maior & potentior est illa sapientia, quàm vt externis adiumentis indigeat: nimisque Diuina illa magnitudo ad angustias nostræ mentis à sapientissimo philosopho contrahitur. Instrumentorum alia sunt animata, alia inanimata: ex animatis hoc rationis cōpos, illud impos. Tum alia libera, alia serua: quorum exempla sunt amici, clientes, affectæ, serui, filii, opes, arma, authoritas, potentia. Instrumentum si se contra naturæ suæ rationem accommodat agenti, inuitum est, & coactum: vt lapidem ferri sursum, & auem occidere: aut moueri a scia, & fieri mensam. sin secus, naturale est: vt lapidem demissum ab aliquo ferire eum, qui est subtus. Quæ secundum naturam vniuscuiusque instrumenti facimus, nullis egent viribus, vt lapidem demitti: quæ contra naturam egent, naturalia sunt, vt in medicina. His quæ manibus exercentur, adhibetur vis, vnde difficultas, & ex hac labor, & ex labore lassitudo. Spectantur in difficultate instrumentum, & qua agendum, & in quid: vt scribere penna plumbea, & per chartam asperam: aut grauem gladium per aduersum flumen trahere ad scindendum nodum ligni. Vires enim requirit instrumentum: tum alias per se medium, & alias id, in quod operatur, prout actioni ipsi repugnat, vel actioni, quæ hoc instrumento exercetur: velut securi rubiginosa lignum scindi.

Omnia sunt Deo naturalia Quare quum vires naturales vniuscuiusque rei nihil sint aliud, quàm quas Deus in eo ingenuit, neque enim quicquid sibi fecit vires, necesse est, vt omnia se præbeant Deo ad agendum naturaliter: & tam ignem frigefacere sit Deo secundum naturam, quum vult, quàm nunc contra naturam, quum nõ vult, id est, contra ipsum eundem. Neque est aliud in vnoquoque natura, quàm quod ipse vult, quodque ipse dat. Ergo quemadmodum Lunæ lumen Solis est lumen, quia ab ipso venit, & conseruatur: aut quod ex calyce soli opposito in parietem reflectitur: ita vires naturales Dei vires sunt, & adhuc propius, ac veriùs, quàm hæc ipsa: & eis ille vtitur ad agendum minimè necessariis. Non enim qui per alium facit, continuo per seipsum non posset: vt magister quum iubet discipulum à condiscipulo cædi. Quumque ille omnia condiderit è nihilo, egit certè aliquando solus, quæ nunc per causas

fas naturæ, vt hominem gigni, vel herbam ex semine. Quod si sit huius agentis naturalis opere ac vi, eam verò vim totam largitus est ille, profectò eundem ipse effectum potuit solus edere, qui præbet, quicquid agens facultatis possidet, & potentix ad agendum illud. Imò verò si quis naturales causas consideret, quæ se Deo ad aliquid efficiendum, administras exhibent, inueniet nihil in eis ex se esse virium ad id vel perficiendum: vel quadantenus adiuuandum, sed esse omnia voluntatis Dei: quod ipse idem satis ostendit, quum luto aperuit oculos cæci. Quod lutum ad aperiendos oculos conferebat? Imò potius ad obturandos videbatur valiturum. Cæterùm demonstrare voluit, se ad hunc istum modum vti secundis causis ex voluntate sua, non ex necessitate. Quocirca quum omnia Deo vtenti naturalia sint, agit Deus sine labore, sine molestia, sine resistentia. Nam si quid resistentix esset contra naturam operaretur: siquidem est resistentia ex appetitu sui conseruandi, ideo resistit ei qui corruptionem intendat, aliquid contra nutum naturæ suæ agendo. Nec conuenit potentix Dei, quicquam illi posse resistere. Nam quæ tandè posset esse proportio inter vires Dei condentis, & rei conditæ, vt vel momentum temporis valeat subsistere inuito illo? Quare quum voluntas eius sit natura cuiusque, voluntate sola operatur, nempe indita natura: nam si velit lapidem ascendere, eam faciet esse eius naturam: nec aliter tum ascendat, quàm nunc in hac eius voluntate descendit.

Ex causis si actio spectetur, aliæ sunt certæ, quæ semper ita agunt, vt ignem calfacere: aliæ incertæ: quæ nò semper ad eundem modum, vt lapidem iactum aut ferire. Sunt sine quibus non fit aliquid, et si efficiendi hoc quidem naturam nullam habent: vt lucem nò illustrare cubiculum, nisi aperiatur fenestra: quæ latissime patent. Nam ex eis nonnullæ sunt quietæ penitus, ac torpidæ, & vt Cicero vocat stolidæ: quæ nihil prorsus in eo quod subiectum est, ipsæ exequuntur: vt pecunia iurgis, & latrocinii: aliæ quædam per se adferunt adiumenta, vt aspectus & collocutio benevolentix. Sunt qui in genere hoc ferramenta & instrumenta omnia concludant. Ad idem genus pertinent, quæ remotione sua inducunt effectum ei contrarium quod admotione sua solent: vt abscessu solis terram frigidari, quæ calfit accessu. Sin effectus spectetur & in eo locus, vel tempus. Sunt in loco & tempore proximæ, vt ignis,

Causarum
 diuisio.

calē

caloris in manu admota : Sunt remotæ , vt ignis caloris in manu . quæ incaluit tactu aquæ seruefactæ : & in his alias licet aliis remotiores dicere. Est enim ordo in causis, vt hæ sint primæ , secundæ ille, tum tertix , & quartæ. Sed neque in infinitum tamen recta disceditur , nec in causis re ipsa existentibus eodem tempore, nec in iis quarum aliæ aliis tempore succedunt. Quippe infinitæ non sunt res, nec tempus fuit infinitum. Sed quæ numero distât, vel ordine non protinus loco distant, aut tempore, aut actione. Sol lunam illuminaat, luna speculum, speculum cuiuslibet : simul existunt hæc omnia eodem puncto temporis. Referuntur quoque causæ ad cognitionem nostram, vt aliæ sint cognitæ, aliæ incognitæ: in aduentu pleræque omnes sunt ignotæ, in recessu multæ cognoscuntur.

Finis,

Finis est cuius causa aliquid fit. Is mouet vim & potentiam ad agendum , quare ea est potissimum causa : nam & causa ponitur in eius diffinitione : & principium omnis actionis ab eo exordimur : & in eo tota conquiescit actio : inque illo est ratio quædam etiam efficientis, itaq; dicimus sanitas deambulationes has facit, & potentiam laborum, qui suscipiuntur propter eam. Finis omnis à cupiditate nascitur, vel vt adsit aliquid, quod abest: vel vt maneat: quod adest. Sic in negatiuis, vt absit quod adest, vel auertatur quod adierit. In præteritum non est finis, neque in præsens, semper in futurum: illuc enim actiones, & destinata diriguntur, quò spes, & cupiditates. Iam verò finis est semper cuique, quod ipsi videtur profuturum: ideo quicquid obtinet locum finis, semper est specie quadam boni contactum, etiam si honù re vera non sit, certè tale esse existimatur. Nec potest pro fine proponi, de quo quis desperat: nam alioqui nunquam destinaret sibi, quod assequi se non posse haberet compertum.

Media.

Media sunt ceu instrumenta quædam, quis finem licebit consequi. Finem oportet esse omnium preciosissimum: media viliora sunt. Quippe finis, quod vltimus est, quò appetitus tendit, per se amatur, amoris huius nulla est mēsurā: ipse alia omnia metitur: vt vnumquodque ex mediis tanti à nobis fiat, quantum est ad nanciscendum finem idoneum. Nemo quod pluris æstimat pretium vilioris facit: nam etiā qui aureo homo piscatur, vt est in prouerbio, chariorem habet vel oblectationem suam, vel ostentationem, quàm aurum ipsum

ipsum: nō quidem piscem, quā aurum, sed aliud, quod ipse facit finem piscationis: nec qui tonfor nouacula argentea reddit barbā, numulum, quem mercedis loco accipit, finem statum argenti: sed aliud, nempe discere, quum à pluribus, & plus quā alii collecturus sit. Et sicut vniuersus nutus voluntatis ad potiendum sine propendet, ita vehementiūs fertur in ea media sine quibus consequi illum nullo modo posset, quā cum quibus posset quidem, sed non périnde ex sententia, vt cum illis. Quapropter ea sola res finem sibi præstituit, quæ voluntatis & cupiditatis est compos: cætera quæ sunt harum expertia, ex eo pendunt, quod habet velle: quodque cum voluntate illis præest: atque eò vergūt, quò ille iubet: vt res brutæ à Deo: & ii nutus sunt illis naturales quædam cupiditates. Nec aliquid est quod agat sine fine: nam is semper excitat vires ad agendum, vti modò dicebamus. Non quòd omnis ex actione effectus destinatus sit illi, sed quod nihil agit, nisi quod sibi destinari. Neque enim aliter eligentur ad certas actiones certa instrumenta: sed ad quascunque sine discretione arriperentur quælibet, essentque actiones omnes vagæ & incertæ. Atqui contrā experimur in omnibus venire vsu, & hominem parata habere instrumenta varia, & Deum rebus dedisse diuersa ingenia ac facultates, vt si his vtantur: fiant hæc: sin illis, illa. Et alienis instrumentis nunquā ad exitus veniri proprios, & eisdem instrumentis eisdem euentus sequi: magnum hoc argumentum est aliquid esse in agendo præstitutum ac præfixum, pro ratione cuius deligantur instrumenta. Quòd si instrumenta finem arguunt, quid causæ est, quin intelligentia hominis, & vis mutæ charitatis, & religio, ac Dei cultus ob oculos nobis ponant, cui fini sumus conditi. Neque enim tantis & talibus instrumentis erat opus ad edendum, bibendum, vestiendum, habitandum. Præter hæc multum abest temeritas à ratione: quæ temeritas in Deo profectò esset, & in homine, si in sua actione nullum scopum prospicerent, sed expectarent casum. Nam quid dicitur fieri temere, nisi quod sine cōsilio, sine iudicio, sine ratione, quæ omnia scopum semper prospiciunt, euentui creditur incerto? Quapropter homini non sola tributa est voluntas, vt quid velit agere, sed mens & ratio quæ consultant agendum nescit, & quomodo quod cupit, consequetur. Similiter Deo attribuimus sapientem, &

provid

Temeritas.

providam voluntatem, quæ sunt propter finem: quippe providentia finem spectat, adeo ut quàm quisque sit providentissimus, tam intueatur fines longiores. Iam in homine & rebus omnibus conditis duntaxat quæ inter nos versantur, non est actio sine difficultate & labore, nempe conatu perveniendi ad finem. Atqui nemo laborem suscipit nullo sine proposito, quum dulcius & pretiosius sit quiescere, & molestia vacare. Medium verò nunquam est eo preuosius, propter quod suscipitur: nec solum hoc comperimus in voluntate hominis & ratione, sed in voluntatibus naturalibus. Nec homo persisteret in actione, sed simul cum esset defessus ad aliud transiret: quod pueri & leues homines factitant, quos non multum tenet desiderium finis, quanto teneret minus, si nullum omnino defixissent? Iam voluntas semel quiescens nunquam moueretur: nam à se non mouetur, nunquam enim desineret moueri: & si quid eam impelleret ac moueret, ut ad se ferretur, is eius esset finis. Nec videremus eam conquiescere finem assecutam, nempe ubi pervenit, quod volebat: cessat enim motus sublata causa. Nec semel mota unquam quiesceret, quum eadem semper esset motus causa, quæ prius: nempe semper nulla, sed casus & temeritas. Quod si omnia instrumenta sunt illi principi opifici, & ab ipso reguntur, ac mouentur omnia, nihil mouetur sine causa, & fine, quum casus & temeritas longissimè absint ab illa infinita providentia: neque enim fas est de Deo dicere, quod de sapiente viro esset, nefas ipsum quidem agere, cur verò agat, nescire. Et si in regno mundi maiora sunt ordinata, finem habent aliquem: etsi nullum minus agitur nisi per maiora, & hæc minora sine utique non carent. Nec est sapientia eius non videre quid post actionem sequetur, nec consilii si videt, non magis in aliquem certum scopum dirigere, quàm temere iacere, & si omnia condit, quia vult erit temeraria voluntas eius, quæ sine causa impelleretur: quod est summius & impius cogitare: & fines illius ad nos referuntur, non ad illum, id est, ad nostra bona, non ad bona referuntur. na ipsius. Ille enim omni bono, quod expeti potest cumulat: nam si ita esset, peiore esset conditione quàm nos: quibus si qua desint bona, ab ipso possunt desumi: illi quæ desolent, a nullo: ita semper quo careret, requireret, nec posset adipisci. Nam quid tandem maius aut melius esset illo

illo, quod ei de bono suo impartiretur? quum bona omnia à Deo & alia quæcunq; tanquam ex perenni quoddam fonte continenter dimanent, nec aliunde possint. Quòd si sufficiens sibi est Deus, non creauit res sibi, sed rebus: si bonus, non creauit malo, sed bono. Itaque videmus in his naturis quæ quantum possunt, parentem omnium imitantur, vt priores ac generantes non laborent agendo sibi, sed operi tuo, ac sequenti naturæ. At quod in mysticis literis scribitur, omnia propter semetipsum creauit Dominus, impiũ quoque ad diem malum, ostendit cui fini omnia sint parata, nempe quæ rationem sortita non sunt propter hominem ratione præditum: hic verò ad Deum refertur, vt cum eo sit beatus: sed ex hominibus qui à Deo abcesserint, his calamitotus manet dies. Non est autem homo propter angelum cõditus, sicut est equus propter hominem: scilicet homine angelus non indiget, vtique nec vlla re corporea. Homo est qui illis indiget, ac vtitur etiam angelo ad ductum cæcitatæ suæ, & custodiam infirmitatis: nisi illi vnus Deus velit esse pro omnibus. Quocirca melior est homo cunctis rebus corporis videlicet finis quàm media potior. Propter etiam ad efficiendam causam nonnunquam pertinet, vt Dominus mundum hunc non produxerit propter aliquem, quòd aliquis hoc meruerit, sed propter se quòd sit ipse optimus. At verò finis, vt dixi, proposito primus est, executione postremus. Sunt alii fines propter alios, vt scribere propter opes, hæ propter iucundam vitam. Ideo finis in hoc medius, est in illo extremus: vt nauem perficere, finis est fabro, nauæ medium huic in portum deducere post nauigationem negotiatori medium, finis qua stus. Sæpe etiam in eodem, vt finis huius hominis fabri mensam efficere, patrisfamiliæ vt, egeni pecunia mutare. Proprius cuiusque operantis finis est is, quem vbi assequutus est, desinit sic operari, aut quatenus talis: quum nauigat nauta hoc agit, vt nauta, quum bibit, aut comedit, vt animal: quum pecuniam recipit, vt avarus, vel vsurus. Quum Appelles pingit tabulam, agit vt pictor, & picta tabula quiescit pictor, quum de pretio, agit vt negotiator, vbi cõuenit de pretio, quiescit negotiator, redit ad alia. Hæc sunt propria & per se: quũ aliis applicantur per aliud dicuntur: vt pictor negotiatur: & finis huius hominis tabulam perficere. Ergo quo finis posterior

rior est, hoc magis respicit naturam finis. Et tantò est prior, & antiquior proposito, adde etiam maior, & potior. Tum quò quisque prudentior, hoc magis postremos fines cogitatione spectat: nam in vltimum illud intendit aciem mentis, & eò dirigit sua omnia. Contrà pecora id solum intuentur, quod adest, quòdque præsens est, & huc modò tendunt.

In finib⁹ Sed in finibus ab vno ad alium in infinitum non tenditur in rectum, neque in reflexum: vt alii sint aliorum fines non tenentur in numero interminabili. Nam si essent innumerabiles, quòd modo finis gratia quicquam fieret, quod ab agente infinitis abesset gradibus? Neq; verò finem huiusmodi vel incitatione mentis possemus consequi: media enim distinctione infinita non est in tempore finito à definita celeritate pertransire. Nec aliquid esset finis extremus, quoniam in innumeris nihil est vltimū: at quum de fine extremo censeantur reliqua, nulla restaret interiectorum finium censura, neq; pretium: ideo nec optimum quicquam: siquidem optimum est, cuius gratia reliqua omnia facimus. Hanc ergo inutilitatem & cõfusionem finium meritò natura abhorruit, quæ quum ordinatissima est, tum semper ad vtilitatem aliquam relata: itaque singula rerum naturalium metam aliquam habere certam videmus, quam cuique fixit cõditor prouidentissimus, in qua sisteret, inque ea videmus sistere: nec mens nostra infinita separata simul capit, idcirco ad innumerabilia se non extendit: quãuis fertur nonnunquam in vnum aliquid, quod est infinitum continuum, vt est appetitus infiniti: qualis fuit in iis, qui æqualitatem Dei expetiuerunt. Sed fortassis in hominibus non est ille vnus appetitus cuncti immensi, sed per partes: vt hoc affectus ad illud transeat, inde in aliud, ex quo rursus in aliud, nec vsquam sistat. At verò in reflexum aut circulari infinitorum est noster appetitus non vnus, verum vt dicebam modò, multi: quemadmodum si velit quis opes ob honorem, hunc propter famam, at famam rursus propter opes, vt non singularia videantur sumi, sed formæ & rationes: nec tamen miserius est quicquam quàm aliud ex alio fieri finem, nec vnquam sistere, semper pendere. Idcirco nihil miserius hac vita, in qua nulla quies est, sed vana omnia. Vanum enim est quod intus nihil habet vtile, quod proferat, sicut vanæ bullæ, & vanis elusit auenis, & homines vani vel de inani mente, vel de verbis, quæ quum videantur plena,

Optimū.

Vanum.

plena,

plena, vacua sunt. Sicut actio rerum contemptibilium vana, velut in puerili lusu. Vanum est etiã quod finem nunquam assequitur: vel quod assequitur quidem, sed minor est, & re ipsa vilior nauata opera: aut ex eo est genere in quo non acquiescimus, sed alium expetimus ex alio: quod arguit leuitatem & vilitatem exitus, vt in se nõ detineat, sed tanquam nihil sit actum, ad alia excitet protinus, tanquam priorum semper, pœniteat. Quo sensu Paulus dicit vanitati creaturam omnem esse subiectam. Quandoquidem nulla videtur esse postrema actionum meta in qua acquiescãt, sed ex aliis in alios irrequietè transitur: aut vtique vilis est ac despiciabilis, vt operã in eo cursu positã nos pigeat: cuius generis sunt curã omnes in vita dempta virtute.

In causis tam efficiẽtibus, quã finalibus cognoscendis, **Causarũ** vehementer aberramus ignorantia, & tenebris, & infirmitate nostri ingenii. Iam author omnium plurimarum notitiam sibi reseruauit vni, vt ne angelis quidem, & beatis illis mentibus communicarit. Sunt omnia quidem exposita, sed mentes nõ tantum adferunt lucis, vt peruideant: nec tantum capacitatis, vt possint complecti. Nos verò quoniam experimentis sensuum omnia collegimus, experimenta verò sunt effectus & actionis, sit, vt hinc ad causas peruenerimus: tum vicissim retro à causis ad effectus commeamus. Ex calore intelleximus ignem calfacere: iam vbi ignem videmus, calfacturum eum scimus. Quòd hominem aliquem leo deuorarit, animaduertimus eam esse in eo naturam: itaque quum leonem conspeximus, deuoraturũ, si quem sit nactus, non ambigimus, atque ea de causa metuemus, ac fugimus. Pluere sæpenumero à meridie comperimus, quum in ortu solis rubicundum sumus calum intuiti: iam vbi rubet calum, pluuiam prænuntiamus. In quo tamen frequenter fallimur: putamus enim aliquam esse causam, quia solet euenire, vt si quis decies aut duodecies ineat viam plenilunio, putet forsã aliquis plenilunium esse illius itineris causam. Iam quum duo sint pariter oculis exposita, multi vtram alterius dicant esse causam, ambigunt: vt cum Romuli excessu sol defecit: alii defectum syderis causam dicunt fuisse mortis regis, alii contrã: quum non rarò neutra sit alterius cauia, vt in hoc exemplo. Fines quoque ignoratissimi sunt, propterea quòd nec nos eadẽ ingredimur in cognoscendo, qua

natura in operando, nec tam procul progredimur, idcirco eodem non pertingimus: itaque vel citra consistimus, vel abimus in diuersum. Quicquid causa est prioris, existimatur etiam esse causa posterioris: vt persuasio voluntatis, voluntas operis, ergo & persuasio operis: sic author & consultor causa operis, & principium eius & caput. Ergo Deus causa est prima, origo, fons, principium, caput omnium causarum. Et vt nihil gignit se, sed sæpe simile, ita nihil est causa sui ipsius, sed similis: vt calor motus & motus caloris: non eiusdem tamen caloris, sed alterius, nempe aucti, aut diminuti: vt edacitas morbi, & morbus edacitatis, non idem verò morbus, aut eiusdem edacitatis. Consulatum expeto propter honorem, & honorem propter consulatum, non eundem tamen consulatum, sed in speciem. Iam ergo & efficientem causam habemus instructam facultate, & finem qui ad se mouet, sequitur vt sit, quando & vbi fiat actio: neq; enim sine loco & tempore exercentur nostræ actiones, nec earum rerum omnium quæ mole constant. Nam quicquid sub aliquem sensum venit, extensum est, & in quocunq; est ea siue extensio, siue quantitas, est moles, quæ materiem illā primam & effectiōnem complectitur, eaque si secetur, prodit numerus. Ita numerus potestate in extensione includitur. Extensio vel spectatur per exteriora molis, vel per intima: in exterioribus sunt longum, & latum: in intimis altum, quod idem profundum. Geometra extensiones has separat à mole, id est à corporibus materiæ ad tradenda artis suæ præcepta: vt quod nulla expansione cōsideratur, sit punctum: velut sol in cælo, terra in mundo. Quod vna tantum alicunde aliquo, longum vocat, non latum, neque imum, lineam scilicet: vt quas sol suo cursu describit lineas imaginantur duci lapsu notæ: vt sole cōficiēte ambitus illos suos. Quod verò duas habet extensiones in eodem plano, nempe in rectū, & transuersum, superficiem volunt esse, quasi superiorem faciem: eamque diffundi imaginantur ex transuerso fluxu linæ. Quod verò in profundum descendit, corpus est: quod considerant fieri, si fidat superficies. Quod vna tantum productione spectatur, id longum est, siue in rectū ante nos iaceat, siue in obliquū, vt linea: quod duabus, ex iis altera nempe maior, longitudo est, minor, latitudo. Sin æquales sint, quod in rectum, est longum: quod in transuersum, latum.

quare

Quantitas.

Punctū.

Linea.

Superficies.

quare longum & latum ex spectatibus censetur: ut in quadrato, aut circulo: idque in his quæ similes habent partes: nam quibus sunt dissimiles aliquid naturaliter est longum, aliud latum: sicut aliud inferius, aliud superius, initium, medium, finis. Quorum omnium in nobis sunt exempla, & in quocunque animante: in homine à capite ad pedes longum protenditur, inter brachia seu latera est latum: in stirpibus initium à principio vitæ sumitur, nempe à radice, sicut libri exordium est initium siue apud nos, siue apud Hebræos, quavis diuersa scribendi ratione. Molis atque extensionis nulla est adeò exigua, quæ ex partibus non concresecat, etsi sensum frustrentur: neque enim ex impartibilibus coagmètur: quod Aristoteles acutè colligit in sexto libro de physico auditu: ut magis mirer Epicurum post illius argumèta opinionem esse complexum de atomis. Sed forsitan Aristotelica non legerat, ut contemnebat omnia præ suis. Itaque diuidendæ magnitudinis nullus est modus in re, tametsi aliquis est in nostra facultate: nam tenuissimæ quædam minuties non solum manus & instrumenta nostra effugiunt, sed aciem quoque sensuum frustrantur.

Quæsitum est tamen sint ne insecabilia in mole aliqua, De indi-
etiam si non sint partes eius, punctum dico, lineam illatabi- uisibili-
lem, & superficiem sine denso: explicatu quidem haud facile, bus.
sed certè non videtur. Nam qui adducti geometrarum authoritate id censuerunt, falsi sunt ignoratione principiorum illius artis. Non enim vlla dicunt illi esse talia, cogitatione solum à materia seiungunt. Ideo Aristoteles ait eos non mentiri, quoniã non sic ponunt esse, sed sic se imaginari, in quod mendacium non potest incurrere. Puncta lineam finiunt, non constituunt, lineæ superficiem, hæc corpus. Ergo quisquis secat lineam, quum ex duobus finibus quatuor faciat, etiã duo noua addit puncta, id est profert terminos duarum linearum, quæ prius erat vna: qui termini antea latebant: non quod nascantur, sed quod excant, & se ostendant. Quisquis superficiem partitur, quatuor edit lineas: quisquis corpus, superficies plures. Et sicut nihil est insectile in extensione, ita nihil immensum siue infinitum, ut finem omnino nullum habeat.

Infinitum duobus modis intelligitur, aut quod nullum Infinitum
penitus habet exitum, aut quod nullum certum, ut linea in circulo.
cum reflexa: quomodo infinitum imperium in magistratibus
dicimus nullum omnino habet terminum corpus partiendo,

quod est infinitum, non re ipsa, sed potestate, quæ nunquam susteret, nec perfici actione vlla posset, particulatim tantum carpitur: neque enim infinitum est re ipsa in natura, non extensione, non numero: sed neque in aliis dici potest infinitum, nisi in quanto molis vel numeri, aut in iis quæ habent se vtralia. Mundum ipsum videmus finitum, quotcunque libeat Astrologis cælos conuolui: vnumquodque enim eorum proportionem habet ad terram aliquam. Quod verò proportionem habet ad finitum, esse infinitum nequit. Solus Deus est infinitus illa velut magnitudine viriū, ac durationis, tum etiam aliarum rerum, quas ex operibus illi attribuimus: de quo post disputabimus. Sunt quædam quæ sine materia & mole expansionis habent quandam similitudinem & proportionem magnitudinis, extensionisque, nempe tempus, & motus.

Tempus. Tempus quid sit, magnis visum est authoribus difficillimum dicere, vt Ciceroni, & Augustino: nec Aristoteles satis explicauit, mensura motus & quietis, quanuis cōgruenter satis. Nos verò imagine quadā exprimamus mēsurā esse durationis & perseuerantiæ essentiæ cuiusque rei: quod magis figura quadam adumbratum sit nobis, quàm declaratione essentiæ temporis.

Æternitas. Æternitas est quæ tota simul & semper ei adest, qui in illa est tanquam mensura sui, cuiusmodi solus est Deus, vnde æternus nominatur, reliqua enim quæ æterna non sunt, in tēpore dicuntur esse, non in æternitate: quæ tametsi comprehendit omnia, non tamen mensura est, cui accommodari quicquam possit non æternum.

Partes tēporis. In tempore est quidem momentū nunc præsens, sed quod fluit continenter, & tanquam labitur. Est præteritum, quod iam effluxit, & abiit in nihilum. Est futurū, quod appropinquat, quod appetit, quod instat atque vrget præsens, vt sibi cedat. Hæ sunt tres partes temporis. In æternitate est nunc vnum quod semper sistit, fixum atq; immobile, quod hodie existimatur à Psalmista dici: Ego hodie genui te. Sed nos hoc non assequimur. Nostra verò tēpora ex captu, & cōparatione nostrarū rerum Deo accommodamus: vt quod crearit, quod creet, quod creabit, quod fuit hoc aut illud agens, quod erit, quod est: quum nullum præteritum, nec futurum

Præsens, illi congruat: ac ne nostrū quidem præsens, & nunc, vt Plato sapien-

sapienter sensit: nam quū nec dum futurum sit, nec iam præteritum, nec nostri quidem præsentis scias statuere, quid sit: alii præsens latius capiunt, quàm alii, prout sunt mente ampla. Deus quidem totam æternitatem: inter nos autē, alii magis, alii minus: bestix exiguū admodum. Sed de nostro, quū ex partibus constet, quantumcunq; sit minutū, quoniā certē extensum est, nemo facile dixerit, quæ pars re vera sit: quippe illius aliqua iam præterit, alia nondum est. Quocirca nec hoc quidem nostrū nisi satis competit Deo. Nec aliud verē esse dicitur: nam nos nō sumus, & ex natura nostra, cui semper admista est mors, & ex tēpore, in quo velut torréte quodam rapimur, quod nunquā est, cuius etiam præsentis aliud iam abierit, aliud nondum venerit. Huius est nature tempus omne fluxum, & caducū, quantumcunq; pro rogetur, etiam si in infinitum, quod in mentibus sit nunquā perituris: quæ quidem perpetuæ sunt, æternæ non sunt: quoniā illis prius est, & posterius: quod ab æternitate est alienum. Sempiternæ utiq; dicuntur, atq; etiam quadantenus æternæ: quod parte quadam fruuntur æternitatis in illa felicitate deinceps sequitur. Sed intelligātur modò, quæ dicimus: verbis vnusquisq; vtetur arbitrato suo. Ergo tēpus nostrū de æternitate expressum est, & nostrum sectile de illo insectile, sed vt sæx è puro: & eam ob causam tam dissimile: non propter id vnde exprimitur, sed propter id, in quod recipitur, quod statim deprauat, & corrūpit illud purissimū, quod in se accipit, applicant se tamen insectili illi æternitati partes nostri tēporis per illam fixam transeuntis, nō dissimiliter, atq; ad terrā partes cæli circūacti, quo sensu fuisse & fore accōmodamus Deo.

Sed in nostro tempore est quiddam, quod in infinitum dilatatur, vt ratio huius mensuræ triplex sit, immensæ antè, ac post: immensæ in se quens modò, definitæ vtrinque: quarta porrò est nulla: nam quod exordium nunquàm habuit, nec habere potest exitum. Quænam enim existere potest noua interitus causa, quæ in infinito tēpore nulla fuerit? Et quoniā rectum mensura est optima sui & prauī, ordinatum inordinati, neque aliter præuū atque inordinatum depræhendetur, quàm ex collatione ordinati ac recti, idcirco nostra omnia tempora ad motus cælorum referimus, qui ordinem admirabilem obtinent.

Triplex
mensura
in tempo
re.

Temporis partes aliæ sunt essentielles, vt futurum, præter-

Tempo-

ris diu- ritum, momentum, punctum, hora, dies, pro spatio quo Sol
 fio. circumagitur, mensis, annus. Nunc verò, & tunc nostræ sunt
 indicationis. Accedentium sunt vel ex rebus. quæ in tempore
 naturaliter dies, nox, hyems, æstas, pueritia, iuuenta, seculū.
 Illa autem pluuiosum, serenum, non sunt iam partes tempo-
 ris, sed habitus illius quidam. Nostra tempora sunt quæ ad
 actiones atque opera hominum pertinent, iustus dies, profes-
 sus, sementis, vindemia: in quo est occasio rerum agendarū:
 Occasio. id est in quo solet, aut potest commo-
 de, aut debet, aut oportet aliquid fieri, vel non fieri: sicut loqui, tacere, mouere se,
 aut quiescere. Occasio est enim aptissimum ad aliquid agen-
 dum tempus. Actionis cessatio sub actione fit nobis in
 proposito conclusa: vt tacere, & quiescere: quæ referuntur ad
 priuationem huius actionis magis, quàm ad negationē vni-
 uersalem: nam in negatione nō est simpliciter occasio: quip-
 pe infinitè patet, & plurimarum rerum genera includit. Oc-
 casio etiam tempus nominatur, vt à Græcis *ναυπη*. Occasio
 ad nos spectat, & ex ratione rerum sumitur: nam idem tem-
 pus huic est occasio, illi non est. Et quemadmodum res sunt
 in tempore, ita etiam in loco.

In alio
 esse.

In alio esse dicimus, quod ab eo compræhenditur: modus
 enim imaginationis nostræ est vt maius & capacius videatur
 esse, in quo quid est, quàm id ipsum quod inest in alio:
 tametsi re vera non sit: quippe crebrò vel par est, vel etiã ma-
 ius. Quibus modis esse dicatur aliquid in alio, infinitū esset
 persequi, non solum in varietate linguarum, quarum cuique
 est sua loquendi proprietas, sed vel in vna quapiam propter
 tropicas dicendi formulas. Sed nos ex lingua Latina, & Græ-
 ca quædam consignabimus ad intelligentiã philosophiæ, ac
 vitæ. Est aliquid in alio quasi intra illud, vt vinum in dolio,
 cor & renes in corpore: vnde reliquæ oriuntur rationes eo-
 rum, quæ inesse dicuntur. Sic condita omnia insunt in tēpo-
 re: quod tempus imaginamur velut extensum supra mun-
 dum vniuersum, non aliter quàm cælum: nam quomodo re
 vera simus in tēpore, nemo facilè eloquetur. Est aliud in ali-
 quo quasi illi applicitū, siue adhærens, vt homines in area, in
 terra, in naui, in lecto modo quodā fulcimēti. Est aliquid in
 alio cuius maxima pars ab eo tegitur, aut potissima: vt ho-
 mo in pallio, vel thorace: in quo valde indulsit sibi mos lo-
 quēdi cōmunis, vt etiã homo dicatur esse in pallio, quum so-
 lum

lum tegitur dorsum & caput in pileolo, quo vix operitur summus vertex: in iis etiã quæ cingūt aut redimiunt, vt corpus in zona, & caput in diademate, ac sertis. Sunt aliqua in aliis, quum corū essentia est in illis, velut inhæres in substantia, anima in corpore, Deus pater in Deo filio, & hic in illo. Est in alio cuius producendi potestas est in illo, sicut fruges & arbores in seminibus, in patre filius, atq; etiã nepos: quẽ admodum Paulus dicit in lumbis Abrahæ fuisse Leui, quum ei occurreret Melchisedec rex Salem. Hoc modo in pictore est pictura nondum cõta: in Deo mundus est, & omne opus in authore, prius quàm proferatur. Similitudo quæ reddit ferè idem, etiã efficit vt similia inter se alia in aliis censeatur esse, vt pater in filio, amicus in amico. Nam etiã eadem inesse mutuò censentur, vt puer in viro, & consul prior in posteriore, & ciuitas quæ fuit ab hinc mille annos in hac quæ nũc est, successione sunt hæc eadẽ vt ostendemus. Est in alio, quod ab eo tanquã generali cõprehenditur, vt homo in animali, brachiũ in corpore. Generale etiã per distributionẽ in iis est, quæ cõprehendit, vniuersale in singulis, totũ in cunctis, vt animal in homine, homo in societate, corpus in suis mēbris vniuersis. Trãsfertur aliquid ad suas vires, tũc in eo esse dicitur, in quo suæ vires tanquã regnũ in rege. In etiam pro potẽtia sumitur, vt hoc eodẽ loco, & quũ sic effamur, nõ esse in honorato honorẽ, sed in hono rate, quod ex Grẽcitate ducitur. Trãsfertur animans ad animi cogitatũ, atq; intentionẽ, quo modo dicitur esse in eo, quod agit, & in quod intentus est, sicut sapiens magistratus in cõstitutione reipublicæ, theologus in contẽplatione pietatis. Finis huc pertinet, in quo sita sunt cuiq; media, & instrumẽta: vt auaro omnia sunt in pecunia. Sipienti autem in se ipso collocata.

In pro potẽtia.

Locus.

Intra quod quicque continetur locus est illius, vt cubiculum hoc locus meus, & domus in qua est cubiculum, & hæc vrbs, & aer, & cælum, quo cuncta continentur. Sed citimus cuiusque rei, ac proprius locus, qui circũdat illud proximẽ, non aliud: quod mathematicè est intelligendum consideratione corporis tãquam superficiẽ, quàm dense volet quis, modò sub ratione solũm lati atque ambientis: moueturque id compræhẽdens ad motum compræhensi, non aliter: quod à nobis additur in gratiam communis sermonis, qui mutatum non dicit locum, etiã si re vera corpus circumsepiciens

mutetur: vt ædes hæ non protinus mutantur, quòd subinde circa eas nouus aër succedat, qui cum vento distatur. Quocirca locus non tam rationem habet corporis, quàm compræhensionis, quod quidem ad motum attinet, relatæ ad fixum aliquod: vt si exempli causa ea cõpræhensio eodem situ est ad immotum parietem, quo erat prius, locus non censetur mutatus. Potest nonnunquam considerari substantia corporis continentis, vt corpus: tunc verò non mutata compræhensionis collatione ad immobile mutatus dicitur locus: vt quum vinum eodem posito C. apotheca de dolio in feriam transuafatum est, in quo nec deessent, qui mutatum quidem vas dicerent, locum non dicerent: vas enim corporis habet rationem, locus superficiei. Assignauit natura vnicuique rei locum ingenio ipsius aptum, & pròinde conseruationi: vt nobis aërem, aquam piscibus, aquæ superficiem terræ, aëri supra terrā & aquam, grauibus mundi medium, leuibus extremum: qui loci quod à natura distributi sunt, naturales nominantur. Locus ille in ciuili sermone pro statu rerum, non est huius instituti, neque pro existimatione, & vice, vt loco fratris.

Loco attributa.

In loco quædam sunt partes, quædam positis, alia inhærentia. Partes sunt, quæ naturæ constant ordine sursum, deorsum, antè, & ponè. Positis verò, quæ relatione ad aliquid positum, vt dextrum, sinistrum, hic, isthic, illhic, quæ ad collationem nostram pertinent. In rotundo locus medius est semper infimus, circuitus est superior: sic in mundo cælum sub nobis superius est terra, licet nobis videatur esse inferius. Fiunt sæpe ex partibus positiones, vt loci quarundam rerum consideratione ac respectu anteriores redantur posteriores, inferni superni, sicut dextri ac sinistri. Inhærentium numero reponuntur nomina partium loci, quæ ex corporibus ambientibus sumuntur, cælum, aër, aqua, terra. Hinc terræ partes, Italia, Hispania, Gallia, tum aquæ, hoc fretum, pelagus, portus. Accipiunt & aër & cælum terræ nuncupationes, vt hæc auis volat in Hispania, hesperus lucet in Italia, duo soles apparuerunt in Græcia. Remotiora sunt ab loci essentia adiuncta illa, locus latus, angustus, planus, montosus, saluber, maritimus. Ex nobis sunt desertus, celebris, honestus, pudendus, sacer, prophanus, forum, templum, quæ nos facimus. Ergo in quibus antè & retro,

tro, in eisdem prius ac posterius, nempe in tempore, & loco. In tempore alia ordine ipso temporis, vt vetustiora sunt priora, alia nostro ordine, nam interdū propinquiora nobis dicimus priora, & vetustiora propinquiora, quemadmodum antiquiora vocantur vltima. Naturæ sunt priora tempore, quæ illius cursu alia antecedunt: vt Deus primus, & simplicia priora compositis, & partes toto, & cor cæteris membris, & genitis gignentia, & causæ effectis: denique vnde quid nascitur, & sine quo aliud non possit esse, quum illud esse possit sine eo. In loco prius positionis ordine, vt omne principium prius medio, & caput prius pedibus: prius nostro ordine, vt honoratius in honorato est prius: & locus medius apud alios primus, apud alios non item. Ad hunc modum dignissima sunt cæteris priora, vt prior cõsul quàm prætor, & hic quàm quæstor: prior homo quàm bellua, effectio quàm materies. Ideo etiam antiquiora nominantur meliora translatione à loco ad tempus, & quos habemus charissimos vel coniunctos sanguine, aut aliqua necessitudine, priores sunt aliis, vt patri filius prior quàm frater, loco scilicet & ordinatione affectus. Est etiam prius loco naturæ ordine, vt quod illa posuit principium in quaque re: velut in homine caput, radix in arbore: & quod est ei charius, vt quisquis sibi, & propria quàm aliena. Eiusdem rationis ac modi quod illi præstatius, vt Deus, quàm res conditæ, & finis quàm instrumenta, & res vera, quàm simulata, & totum parte, & cælestia terrestribus, & vt verbo vno concludam, ea quæ sunt mundo potiõra.

Sed res spirituales in quo sint loco, & quemadmodum, non est explanare promptum. Illæ verò nec nusquam sunt, quare necesse est esse alicubi, sed non ita sunt in loco, quemadmodum corpora, vt superficies aut corpus essentiam earum circumsepiat: quòdque intra huiusmodi corpus relinquitur, illæ impleant, futurum aliòqui vacuum. Nec possum aptius declarare qua ratione spiritus sint in loco, quàm si eos ita esse in eo dixerim, vt nos in tempore. Est ergo spiritus essentia in loco, nam nõ vbique: limites verò loci illius operatio eius exterior determinabit, quæ quàm latè se porrigat, tam præsens esse angeli essentia iudicetur. Quocirca quum mens nostra corpore quanto inclusa quanta solum possit imaginæ animi cõcipere, de loco operationis spirituum vtcunque

Locus spiritualium.

possimus dicere, de loco præsentis nullo modo.

Immen-
sitas.

Sed quid dicemus de immensitate Dei, quæ capit, & quod est, & quod non est? Pauca utique, magis ut testemur nos non capere, quam ut confidamus posse definire. Sicut ex æternitate defluit tempus impurum ex impuro, diuisibile ex indiuisibili, ita ex immensitate locus: immensitas enim est præsentia tota ubique simul. Et non aliter quam ex infirmitate nostri iudicii Deus dicitur esse in tempore, ita etiam in loco: similiter enim se habent ad Deum locus & tempus. Quocirca quæ de æternitate sunt nobis ad tempus dicta, immensitati ad locum possunt aptari. Aeternitas mensura est immensurabilis infinita infiniti: immensitas locus est immensus, & illud hic vnum est atque idem per quicquid est in mundo, & extra mundum, quod nos non capimus, nempe mundani. Deus tamen non minus illhic est extra mundum, quam extra nostrum tempus. Et applicat se hic noster locus per partes immenso illi sine partibus: quomodo Deum dicimus esse in hoc aut illo loco, haud multum aliter quam humanam animam in toto corpore, & in quacunque eius parte. Sed assensus iste arduus admodum est humanis ingeniis: quare ad alia transeundum.

Hic im-
mensitatis.

Vacuum.

In disputatione de loco percommode quæsitum est à philosophis sit ne vacuum alicubi in mundo. De vacuo variè homines loquuntur. Vulgus vacuum appellat in quo nihil est solidi: ut mediū hoc, quod idcirco inane nominat: ex qua loquendi ratione Epicuræi sunt falsi. Alio modo quum non inest quo debet, aut solet impleri, ut vacuū caput, in quo nihil prudentiæ: & vacuū pectus, in quo non est cor: crumena sine numis vacua: vrbs vacua, in qua non sunt homines, & si crebræ pecudes: vacuus folliculus, quum non tumet vento. Est vacuum locus in quo nihil est omnino: qua intelligentia loquuntur philosophi, ut nullū sit in hac rerum natura vacuū. Quid sit extra cælum, norunt cælites. In hac certè cuncta finxit Deus conferta corporibus, nihil inane, aut vacans: ut hic mundus similis esset authori suo, in quo plena sunt omnia, nihil otiosum, aut vacuum. Nam quod maximè videri posset vacuum, medium hoc expletum cernimus aëre: aërem verò substantiæ lubricæ esse voluit, & subtilem, ut facile quæuis penetraret, ac repletet: aliisq; discedentibus corporibus, ipse succederet. Et vniuersitatis naturam vacuum ab-
horre

horre argumēto sunt peculiare naturæ, quæ illi communi seruiunt. Atqui in contrarium feruntur hæc suis ipsarum, contra naturas suas agunt. atque ingenia, ne vel temporis momentum aliquid existat vacuum. Sic aquam videre licet calamo aut fistula attractam sursum ascendere, & cucurbitam in roratoriam quæ subtus est multiforatis, continere aquam superiore foramine obstructo: nec dolium quum perterebratur, vinum effundere, nisi aperiatur prius aliquod aeris spiraculum, magno de momento hominum ut priuata comoda publicis postponant. Plana etiã se contingentiã vi diuelluntur, donec aer subeat, ne sit vacuum. Lucretius Epicurus argumenta quædam colligit, quibus concludere se autumat esse vacuum, scilicet, quod nisi id esset, nihil vel moueri posset in pleno, vel ali atque augeri, reseratis & constipatis meatibus: imò ob ea ipsa nihil est vacuum: nam nec ullus esset motus in vacuo, sed subita & momentanea à loco in locum migratio: nec alimentum reciperetur sensim in venas: sed puncto temporis cuncta peruaderet: quod nutrimento & auctibus esset inimicissimum. Omitto alia eiusdem naturæ quàm hæc sunt, ridicula. Quid quod omnis naturæ mutatio per ocultos fit & fallentes transitus, ab hyeme in ver, ab hoc in æstatem, tum in autumnum, rursus in hyemem: à die in vespere, à vespero in noctem, ab hac in auroram & diem. Idem est cursus in hominum ætatibus, ut nihil lacunosum, vel hiãs relinquatur: quæ aperte plena esse omnia loquuntur.

Prius quàm de motu dissero, addam quæ de quantitate restant dicenda, quæ etiam ad actionis cognitionem facient, Ea in quibus est quantitas habent partem, & totum. Pars est, quæ cum alio vel aliis facit aliud. Pars omnis in iis est, in quibus sunt multa & pauca. Et quauis in mole continua sint partes, nihilo secus tamen partis nomen magis ad quantitatem numeri vergit: nam quum partes in corpore signantur congregatio efficitur, id est numerus. Sed partes necesse est congruenti quodam spatio esse coniunctas, coniunctæ non possunt nimis esse. Nam quid tandem excogitari potest materia & effectione coniunctis? Disiungi verò vsque eo possunt ut amplius non dicantur partes: velut si populus ciuitatis sit valde dispersus. Prima coniunctio est materiæ, & affectionis, proxima inherētis: nam effectio insinuata est per materiæ intima; inherētis autem extrema potius

Pars.

potius materiæ videtur attingere, quàm penitiora: quemadmodum est à nobis paulò antè declaratum. Sed certè eius est secunda coniunctio: hæc dicuntur partes essentiæ huius vel talis: quæ sequuntur etsi essentiæ rei construunt, tamen partes vocantur quantitatis: nam magis ex congregatione rerum iam absolutarum inter se, aut extensione vniuscuiusq; rei sumuntur, quàm ex illa complicatione materiæ, ac speciei, vnde rei essentiæ constatur. Itaque tertia coniunctio est eorum quæ iam quidem ex materia constant, & effectione, vel forma, ita sunt tamen vel apta inter se, vel connexa, vt nõ coniuncta videantur, sed res vnius tenoris, & tanquam alia videatur ex alia nasci, quæ vulgo continuantur, nos vnita nominemus: hæc non est simplex: nam alia non est connexa omnino, sed aptata, vt quæ nullo penitus medio, sed per se ipsas congruentia vnius ad alterum ita committuntur, vt vnus sit tenor non solùm rei, verùm & nominũ quoque: sic aqua, aër, os, neruus, & cætera huiusmodi habent partes, quæ à Græcis *ὁμοιωτές* nuncupantur, quasi eiusdem naturæ cognatæ germanæ: nam vna quæque pars extensionis aquæ est aqua, non autem essentiæ: neque enim materia est aqua. Aliæ distant inter se & formis inhærentium, & facie ac figura: ideo nominibus quoque, vt caput, brachium, manus: tum inter se caro, os nerui, cortex, rami, folia, flores, fructus, idcirco indigent copula, quæ talis est in eis, qualis in mundo: quæ ex iis quæ compingit, & se ipsa vnum faciat, naturam vtriusque retinens, non formæ appellatione, sed ingenio rei: vt cartilago quæ à carne est caro, & fit sensum os, vsq; ad os: ab hoc incipiens est os, & paulatim in carnem desinit. Omnia viuientia & artificialia penè habent huius generis partes quas Græci vocant *ἑτεροιωτές*, quasi dissimilares: quæ vocentur à nobis membra: ipsa verò quæ priores partes habent: dicantur *ὁμοιωτέ*: quæ posteriores, *ἑτεροιωτέ*: quasi vnipartia & varipartia. In iis inhærentibus, quæ crescunt, quæque minuuntur, auctus illi & diminutiones tanquam eorum partes à nobis considerantur: ita enim parua est ira, quæ quasi paucas & exiguas partes, magna quæ contrà, & sunt *ὁμοιωτέ* ad hunc modum nigritia, prudentia. Sunt quædam artificialia, quæ habent partes dissimilares, vt grammatica: non enim vnaquæque grammaticæ pars est grammatica. Quarta coniunctio eorum quæ attingunt se tantùm, quæ sunt

*ὁμοιωτές**ἑτεροιωτές*

sunt vel applicita, vt cùm tabulæ compinguntur, quæ commissa nominantur: vel connexa, vt in fune, in textura, in nodatione. In hoc reponuntur genere, quæ coniunguntur quidem, sed glutino, quod non respicit vtriusque naturam: quæ omnia vocantur contigua: sic domus habet partes contiguas, & liber folia. Fit tamen vt illud glutinum procedente tempore in naturam eorum, quæ conuincit, vertatur: sicut calx in lapidem: tum ex contiguis fit corpus vnitatis. Huius sunt generis quæ miscentur, aqua & vinum, tum pharmaca quousque fiant vnum. Quinta coniunctio est eorum, quæ certis quibusdam interuallis congregata quiddam efficiunt, vt grana aceruum, ligna struem, homines populum, & ciuitatem, nisi quis ciuitatem censeat non tam conuentu intra eadem mœnia, quàm eodem iure, officio, magistratu, vt in bello ciuili Pompeiano, de quo non laboro, verba & sermo in hoc genus cadit: neque enim quantuncunque separata grana facient aceruum, nec homines populum, nec literæ verbum, nec verba orationem, nec domus ciuitatem, nec milites exercitum. Hoc modo omnia quæ sunt in mundo, efficiunt mundum. Sed numerus interdum est naturæ ac rei, interdum nostræ cogitationis. Sic quatuor reges quantumcunque separati, coniunguntur à nobis mente, quum reges computamus, & numerum reddunt. Est & alia coniunctio spirituum, maior multò, quàm quæuis corporum, etiam eorum, quæ vnita sunt: quum scilicet spiritus nexu suo deuincuntur, qui est amor: sicut duorum amicorum animi cohærent, & vnum fiunt.

Quod constat ex partibus, totum est. Sed nec simpliciter totum dicitur, nam totum vel refertur ad minora, vel ad se, vel ad maius. Ad minora nempe ad partes totum est: quicquid conficit pars cum alio, id est, quicquid partem illam capit: vt ad manum & homo est totum, & brachium. Sin ad se, totum est quod constat ex omnibus suis partibus, ex quibus pro natura speciei solet constare: & hoc vocatur integrum. Cui opponitur diminutum, seu truncatum: quum aliquid deest formæ illi à natura tributum, quæ mutilatio non est si-
 ta in paruo & magno, sed in congregatione partium, quas illa species naturæ munere accepit: quare in membris est mutilatio, non in partibus germanis: non enim diminuta est manus, si sit parua, aut brachium exiguum, cæterum si desit

TOTUM.

Integrū
Diminu-
tum.

VNUS

vnus ex quinque digitis: nec ciuitas est imminuta, si vnus aliquis priuatus moriatur: neque singuli homines partes sunt ciuitati à natura tributæ, id est rationi & essentia ciuitatis, sed si non sint magistratus, aut publicum consilium, aut plebes. Et quanquam omnis detruncatio singulorum est, quandoquidem detruncari, ac diminui formæ non solent, tamen est alia diminutio huius in nomine speciei, & alia in re singulari. Manus hæc si pars minusculi digiti decidatur, non est manus diminuta, est tamen hæc manus diminuta: vt non sit iam quæ prius. Est quum totum referretur ad maius, ita totum est, quod alterius pars non est: difficile inuentu, quod non sit pars alicuius. Nam ad summum vnaquæque res est pars mundi. Sed vt consideramus, ita exprimimus: velut si quis de ciuitate nihil cogitet, vnum hominem dicet totum, sin cogitet, huius erit pars. Ergo totum quod de partibus sumitur, aut est ex complexu, aut ex vnitæte, aut commissione, aut connexionem, aut innodationem, aut copula, aut mistione, aut congregationem: omnes ferè eiusmodi habet corpus animantis, nempe materiam simplicissimam, effectiõnem, inhærentiam, caput, & truncum, nodos in spina, & annulos in collo, connexionem intestinorum, colligationem neruorum, atque ossium, sanguinem, mistionem humorum, & quasi congeriem partium. Ex partibus sunt quædam ad solam quantitatem spectantia omni seclusa mole: vt quæ sunt mathematica, angulus, palmus, vlna, hæc enim extra materiam omnem intelligimus, alia inter se collationem dicunt quantitatis: vt quæ sub comparationem eunt maioris ac minoris simplum, duplum, dimidium sesquialterum: quarum hæc ad numerum magis se applicant, ille ad extensionem. Et quædam rei partes eam habent in toto dignitatem, vt sine illis totum nõ queat conseruari: quale est in homine caput: & in omni animante cor, aut quod est cordis vice. Aliæ sunt inferioris dignitatis, quibus remotis, etsi id totum quod erat antea, non maneret, quod restaret tamen nomen obtineret prioris essentia, ac formæ: vt si homini abscinderetur digitus, homo remaneret: & ciuitas vno quolibet priuato moriente.

An pars hominis homo. Ventilata est quæstio inter captiones disputantium, an partes aliqua animati eodem censeantur nomine, quo totum: vt brachium hominis animal sit, & homo: nam in quo
dicun

dicunt inesse animam, & quidem rationabilem, id verò ius esse aiunt & animal, & hominem vocari. Sed enimvero quæ partes animalis, si essent ab aliis resectæ, animal conficerent, eis liceat nomen idem competere: vt reliquum corpus digito, aut manu dempta: in cæteras appellatio totius non competat, sicut in brachium, vel crus: neque verò corpora sunt animata, id est, animam habentia ceu effectiorem, etsi vim animæ sentiant: nam animatum id demum placet esse, in quo anima est effectio. Sit sanè in hominis brachio rationalis anima, vt præiens, non tamen vt forma seu effectio, & tanquam artifex: videlicet quod alicubi apta instrumenta non habet, id in eo artifex esse & effectio non potest: quo circa corpus necessariis instrumentis ornatum, quod organicum dicitur, id solum est corpus animæ, id est, in quo animæ licet actionibus suis fungi: nec aliud verè animari dicitur, non magis quàm si in saxo poneretur hominis anima. Neque enim præsentia est animatio, sed exercitium operationum. Reuertamur iam ad compositum quod ex partibus diximus coagmentari. Simplex & vnicum est ens, quod partes habet omnino nullas, tanquam angelus: & quo quicque pauciores habet partes, minúsque inter se dissimiles, hoc est simplicius, & magis vniusmodi: velut aqua, vel charta, quàm homo, & arbor. Simplex etiam est cui nihil est additum aliud à ratione suæ essentia: quomodo solus Deus est simplex: nam quicquid in eo consideratur esse, de natura est ac ratione diuinitatis: qua mente ne angeli quidè sunt simplices: nam eis bonitatem & intellectus plurimarum rerum addimus, quæ de natura ipsorum non sunt: accedunt, recedunt, minuuntur, crescunt. Sed nos Deum vocemus simplicissimum & vniusmodi, angelos, & mentes nostras, simplices, ac immistas. Verùm vnaquæque res sicut similitudine quadã Dei est, ita similitudine illius intra se est reducta: vt substantiam suam, & essentiam in se complectatur, ac contineat, ab aliis seclusa: nec alienas essentias in suam admittat: alienas voco, quæcunque ad illius absolutionem non pertinent, vt ea sit vel hoc, vel tale. Idcirco vnaquæque quamlibet misceatur ex variis, vnum est ens quemadmodum Deus vnum est: nam etsi vnum non sit simplicitate essentia, vt angelus, nec complexu partium essentialium vt corpus & anima, nec vnione vt charta, vel stirps nec con-

Simplex.

Vnum.

nectione

nectione vt pannus, nec conglutinatione vt paries, inueniet nihilominus formam vnus aliquam, qua se vnitati vendicet nempe in modum vel acerui, vel struis, vel cœtus. Et quæ sunt rationes partium ac totius, eadē sunt vnus etiā: quocirca sicut vnaquæque res est vna, & author rerum vnus, ita opus illius quod capit vniversa vnum est: vnus mundus, & vnum in eo humanū genus, & vnus Dei filius Christus vnus humani generis collapsi magister, instaurator, seruator.

Vnus mū
dus.

Motus.

Sequitur vt dicamus de motu, quod Aristoteles facit quadruplicē, à loco in locum oppositum: ab ortu ad interitum, vel contrā: ab adiuncto ad adiunctum maius, minus, aduersum: vel à remotione adiuncti ad adiunctum, aut vice versa: à magnitudine maiore ad minorem, aut ab hac ad illā. Primus est translatio: secundus generatio, si ad hanc tendit, vel corruptio si ad eam: tertius variatio quam ille ἐπιπόρευσις nominat, vulgo alterationem vertunt: quartus incrementum, si ad maius itur, diminutio si ad minus: vt motum in genere diffiniri liceat transitum, siue mutationem ab hoc in illud. Ita omnis actio atque operatio erit motus, tanquam transitus ab eo vnde proficiscitur actio, ad id quod intendit. Sic angeli dicantur moueri, quum quid agunt: & animi nostri non solum in illis tumultibus, & tempestatibus affectionum, sed in cogitatione etiā & placida intelligentia, sicut Platoni visum est: de quo à nobis alibi disputabitur. Ita motus est transitus entis ad id consequendum re, quod habet potestate: quocirca Deus non mouetur, quando nihil ei nouum potest accedere.

Deus im-
mobilis.

Quies.

Quies absentia est seu priuatio motus, quemadmodum tenebræ lucis, silentium soni: ita quot modis dicitur motus, totidem quies. Iam quæ mouētur, alia mouentur per se, alia ad motum alterius, alia vtroque motu. Per se mouetur homo, quum ingreditur: ad motum alterius, quum gestatur: ambobus modis, quum in naui satagit per tempestatem. Motus in rebus spiritualibus quā fiat, nemo facile dixerit. In mobilibus verò per medium est ab extremo ad extremum, id est à principio ad finem illius: nec vnquam simul est in toto, alioqui momento temporis idem esset in duobus locis, nempe in exordio, & termino. Ad hoc si in medio nactum esset finem, ibi sisteret: itaque foret finis motus in medio: nec iam id esset medium, sed extremum: quod in infinitum restringeretur,

tur, vt quæcunque essent media, fierent metæ. Neque actiones mentium nostrarum aut angelorum expertes sunt: temporis: omnes enim rerum conditarû actiones tempus metitur, sicut diuinas æternitas: quare tantum intelligitur esse de motu & actione in præsens, quantum de tempore; & quando tempus mensura est motus, ideo celeritatem quoq; motus tempus definit, vt quod plus spatii cõfecerit in pari tempore, & sic proportionem temporis ad spatium peractum, celerius existimetur motum: & in spiritualibus quod parem actionem, vel opus actionis minore tempore absoluerit, citius dicatur moueri: quapropter admirabiles sunt rerû spiritualium concitationes, ac celeritates: conferuntur inter se, vt alia ingenia aliis dicantur magis cita, & actiuosa, nempe quæ idem velocius assequuntur, aut maiora pari tempore. In angelis magis dixerimus rapidissimos esse impetus, quàm motus: expeditissimè enim quicquid instituerût, perficiunt. Motus ad eundem cõsideratur modum, quo lineæ: quarum aliæ sunt directæ à puncto in punctum breuissimæ: aliæ ambagiosæ vel incuruæ: quæ quum ita se in seipsas reflectunt, vt punctum extremû attingat primum, fiunt circuli: & sicut linea curua vna est, linea fracta nõ est vna, ita curuus aut orbicularis motus vnus est: sin rumpatur, fiunt multi. Rumpitur motus morula atque interstitio. Quòd si progrediatur vterius semper ad oram ei contrariam, vnde primum exiuit, motus sunt recti: sin versus eandem reuertatur vnde venerat, reflexi, seu reciproci: siue id per eandem lineam directam fiat, aut per aliam curuam ad idem punctum, siue per aliam omnino lineam ad aliud punctum in eandem regionem vergens, altius, depressius, par: vt ab a ad b, à b in a, vel in c, in his figuris quinque: quæ non solum cõtinent in translatione molis, quum ea locum mutat, sed in omni actione spiritus, ac corporis. Porrò quod inter eos transitus intercedat cessatio aliqua, quum docet ratio, tum sensu in plerisque percipimus. Nam res omnis vel mouetur naturaliter, vel vi: si naturaliter, nacta igitur finem suum quiescet: sin vi, ergo inter finem violentiæ, & initium pronitatis naturæ aliquam ponet intercapedinem, dum violentia succedat, & natura se exerat: quemadmodum in lapide sursum iacto. Neq; ex motu violento & naturali vnus motus fiet eodem tenore vnitus: etiam in quibus vis altera subito excipit,

ac retorquet, aliquid est interstitii, etsi minus ad deprehendendum expositi, quo prior vis delassata, posteriori nouæ, ac vigenti concedit: in quo est pugna, & contentio, quæ in momento temporis indiuiduo nõ transigitur, tempore aliquo est opus breuissimo quidem ad actionem celerrimam, sed diuiduo tamen. Sunt in quibus sensu ipso quietem annotamus, vt in sagitta sursum iacta, quæ se in momento quo deorsum retroagit, cessat paulisper, ac nouum motum exorditur: idem in actionibus, & passionibus principum qualitatum corporis, idem in omni incremento ac decremento naturæ licet deprehendere, vt in tempore, in æstu Oceani, in animantibus: idem in ipsis naturis spiritualibus, videlicet in cogitatibus nostri animi. Motus rectus nõ potest esse infinitus, vnus, continuus: quoniam infinito esset opus spatio, in quo se extenderet, quale nullum est vsquam: circularis infinitus esse potest, quoniam in eodem spatio posset continuari quamlibet angustæ, modò à vi aliqua, & potentia indefatigabili sustineretur. Idcirco motus eiusmodi attributus est cælo, vt diurnus esse possit: nec pausam vllam interponit vnquam, quoniam ita est ex vsu naturæ. Et sicut magnitudinibus quosdã affingimus limites, in corpore superficies, in his lineamenta, in lineamentis notas, seu puncta, & hos omnes ratione quadam insectili quatenus sunt termini: sic in tempore quædam consideramus puncta, quæ ab Aristotele vocantur *τὰ πύ*, eaque velut initia sunt & fines, non partes temporis, eius dico quod nos partimur, nam ipsum in natura vnum est perpetuum, nec interstitit. In motu etiam quædam interualla & quasi puncta imaginamur, quibus non aliter motum dissecamus, quàm tempus: eaque Aristoteles appellat *κινήματα*, mutata vulgo nominantur. Et quum actio omnis motus sit ab aliquo in aliud, opus est ad eam mouente ad initium, & mouente ad exitum: ad initium mouet finis destinatus, ab initio verò ad calcem ducit efficiens: finis est in voluntate, efficiens in viribus. Hac temperatione atque harmonia, connexuit Deus omnia: nam & vtrunquetam finis, quàm efficiens in exordio, & medio operantur: efficiens explicatione virium, finis incitatione atque stimulatione: desiderium enim finis detinet agens in opere: scitè Horatius, Animum, spe finis dura ferentem. Nam in quibus delictatio detinet, ea ipsa

ipsa delectatio est finis. Quocirca duo sunt in actionem Duo ne-
 necessaria, velle & posse: hoc est virium, illud finis. Vo- cessaria
 luntas in iis, quæ mente, iudicio, consilio sunt prædita, li- ad actio-
 bera est: nanque hæc gratia attributi sunt ei illi velut consul- nem.
 tores, vt quid factu videatur optimum, cum eis consultet, ac
 deliberet: reliqua tantum habent instigationem quandam,
 & tacitum naturæ calcar, quo sine deliberatione agitantur,
 atque impelluntur: nec possunt retrouertere, nisi cum vi
 maiore repelluntur, vt quum ignis feruor circumfuso frige-
 gore impeditur: & auiditas cibi in cane metu fustis retarda-
 tur: in quo naturæ vires diuersæ inter se pugnant: tam enim
 fertur brutum naturæ impulsu, quam res inanima: itaque
 consilio non est opus, vbi non consultatur: stimulo est opus
 intimo, & salutare illi, in quo est. In potentia seu facultate Vires.
 sunt agentis vires, quæ considerantur aliæ: ex dantis mune-
 re: hæc sunt effectioni, aut cuiusque formæ ingenitæ, vel
 aliunde inditæ: pars sunt acquisitæ, vt artes hominum: Sunt
 violenter obrusæ, atque impressæ, sicut calor in aqua ferue Instrumentum.
 facta. In partem virium venit instrumentum, quod vires
 adiuuat: vt manus, vel gladius. Quod si instrumentum
 accommodum non sit, impedimentum est, non instrumen-
 tum: vt inualidum puerum graui & inhabili ense armari.
 Censentur vires vel ex loco, & tanquam sede, vel ex opere.
 Ex loco, nam aliæ sunt spiritales in spiritibus, vt in animis
 nostris vis ingenii ac memoriæ: aliæ corporales in corpori-
 bus: ex quibus nonnullæ sunt in insensibilibus, aliæ in ani-
 mantibus, quædam in nobis, vel extra nos, vel intra nos.
 Accedit his ex loco & tempore commoditas, quæ duo viri-
 bus modò profunt, modò obsunt: plura & maiora facimus
 illo aut illo, paruo, magno loco, & tempore. Adde his adiun-
 cta tempori & loco, vt comedere, concoquere, studere, labo-
 rare, salubri loco, die sudo, & subfrigido. Ex opere autem
 nam sunt quibus vtimur vlroneis, hoc est, ex pronitate na-
 turæ, & tanquam libentibus: vt igne ad vrendum, ventricu-
 li calore adcoquendum. Sunt quibus repugnantibus, & co-
 actis, vt gladio ad scindendum: seruo, qui ad officium per-
 trahitur: aliis precario, vt principe ad fauorem. Alia tan-
 quam ex officio præsto sunt, vt leges, & boni magistratus.
 Quorundam est eblandienda opera, sicut vulgi amicorum:
 ingenia etiã nostra plerunq, sunt allicefacienda. Sunt quibus

authoritate ac iubendo vrimur. Quibus rebus adiuuamur pro nobis, eisdem lædimur, atque impedimur contra nos.

Quantò facultas agentis est maior, hoc minore ac minus ap-
posito tum instrumento indiget, tum commoditate loci ac
temporis: validius enim minus eget ope externa: alioqui nõ
esset validius in se, nec quicquam à potentiore distaret infir-
mius. Quocirca magni artifices in commodioribus instru-
mentis exactiora perficiunt opera, quàm mediocres idonea
instrumenta nacti: vt Apelles carbunculo de foco rapto melius
expressit, à quo esset ad Ptolemæum inuitatus, quàm alius
fecisset apto penicillo. Quòd si præstantissima est Dei vir-
tus ac potestas, vtiq; iustrumento nullo indiget: quippe in-
strumentum imbecillitatis est, vt quod per se non potest, as-
sequatur per aliud. Condita omnis vis ac potètia certis limi-
tibus clauditur, non modò ad continuationem actionis, sed
ad impressionem, & magnitudinem effectus. Hinc nascitur
agendi, & patiendi inæqualis quædam libratio, quæ propor-
tio seu comparatio nominatur: nihilq; est adeò facile, quod
à creato agente nõ agatur cum difficultate propter finitam
eius vim, & repugnantiam patientis. Angelos verò sicut in
essentiæ incorruptibilitate, ita in expedita actione adiuuari
arbitror à Deo, ne quid subeant molestiæ. Quocirca in qui-
bus virium agentis & patientis libratio, & quasi contentio,

Conatus. conatu opus est, quo virium suarum tantum colligat agens,
quântum sufficere iudicet, idque effundat desiderio finis: opus
est item tempore, in quo exerceat conatum perueniendi ad
finem. Nulla est ergo inter Deum & eius opus comparatio:
alioqui tempore indigeret ad perfectionem operis institu-
ti, nec in minore posset efficere: indigeret etiam conatu, in
quo à nemine posset adiuuari, vt ipse iuuat alia. Istud verò
nullam rem illi, quæ habeat contulisse infinitam eius poten-
tiam apertè loquitur. Nam si finitus est, ac limitatus, velim
scire, quis ei limites præfixit? In conditis rebus facilè hoc
quiuis expedierit, in illo quis dicat? quis possit vel cogi-
tando fingere? quum nec eo quicquam fuerit prius, nec in
eo aliud sit quàm Deus vnus, merus, purus, simplicissimus.
Quòd si nemo vires illi est largitus, sed ipse sibi lumpsit, nec
aliunde, sed ex se, dubitari profectò non potest, quin sum-
pserit infinitas. Quis sibi bonum sumit, nisi plurimum,
certè quantum potest? Quid ergo secundum finitam ali-

quam

quam mensuram acceperit, nec accipere plus poterat? Quis illius manus constrinxit? Quæ res modum ei potuit imponere? Cedò autem, num non id constat Deum esse, quod nihil maius cogitari potest, imò maius esse omni, quod cogitari potest, & vt sapienter addit Joannes P'icus, infinite maius. At si infinitus non est, minus certè est, quam concipere possit nostra mens: nullum est enim finitum, supra quod illa non valeat se erigere. Adde quòd non potest ea supra primum sui authorem cogitatione se attollere: sicut nec est aliquid, quod ultra suam originem queat regredi: atqui quocunque limitato amplius aliquid illa concipit, maior est ergo conditor omnium. Quorsum attinet, impietates comminisci, quas nec ingenium nostrum capiat, quum interdum id in pietate ipsa vix ferant nonnulli? Constituant iam isti philosophi, vtrum malint factum aliquando mundum, **Mundus** an æternũ. Si æternus est, infinita Dei virtus declaratur con- **an aliquã** seruatione per tempus infinitum sine lassitudine. Si in **do factus.** aliquo temporis principio est exortus, infinita virtus ostenditur productione de nihilo: omnis enim finita virtus in aliquo se, & ex aliquo exercet. Quod autem ex nihilo aliquid educit, infinitum sit necesse est, nempe quod tantam habeat proportionem virium supra opus, quantam aliquid supra nihil: quæ planè est infinita. Itaque Dei opera quantus sit opifex, testantur. Quæro autem, quid egerit, siue in numero, siue in magnitudine, siue in modo, quo non possit aliter, & maius, & præstabilius, efficere? Quid tandem est in operibus Dei postremum, supra quod nihil esse possit? An in singulis rerum aliquid? An in formis, & quas species nominant? An non plures potest arbores cõdere? plures equos? plures homines? plures cælos? ac stellas? & vt homo pomis alitur ac pane, ita lignis, & saxis? & vt cælum ab hoc Orientis puncto ad istud Occidentis conuertitur, contrario motu volui? Aristoteles fieri aliter posse non putat, quoniam quemadmodum factum sit, bonum sit mundo: addas etiam licet optimum, sed ita vt melius fieri non possit, non autem vt hoc melius sit, quam quicquid ille potest facere: isthuc enim optimum non in puncto insectili est positum, latè patet: si diuersum fecisset, id quoque optimum fuisset mundo. Sed Aristoteles pèrinde facit, ac si quis quod architectũ commodam ædificasset domum viderit, existimet nec aliam, nec

aliter posse cum extruere æquè aptam vsibus. Quòd si de architecto homine cogitare dementiæ sit, quale erit de architecto immensæ sapientiæ ac potestatis? Cæli Aristotelis seculo octo esse putabantur. Apud illos contenta his erat rerum natura: imò non credebatur plures posse capere: nonus est à sequentibus astronomis adiectus: postea decimus. Stellæ quid agunt in mundo? Ad ornatum vult eas esse Aristoteles sparsas. Quæso te, vna addita, vel dempta variaret hunc ornatum? Quòd si non plura esse possint astra, neq; pauciora, nec ampliore numero esse homines poterût, nec minore: quum magis hominum genus ad mundi salutem pertineat quàm astra: quoniam semoto homine nullus est condituræ huius vsus. Quòd si rerum singula & plura & pauciora potest condere, quinetiã de formis idem existimamus? præsertim quum iam adulto mundo non pauca sanè extiterint, non uæ rerû species ex veterum cõmitione, non minùs inter ea quæ sensus sunt expertia, quàm inter animantia, & stirpes quædam perierint. Quid quòd multa arte nostra fiunt meliora, quàm quomodo sunt à natura ipsa initio producta, vt triticum, & vix: nos ergo Dei opera poterimus, vt sic dicam, meliora facere, id est, aptiora nobis, ipse non poterit? imò aliquid poterit plus arte nostra adiutus, quàm solus, quæ vel cogitare, furoris est. Ad hæc interuallum excellentiæ formarum inter se alicuius est latitudinis, in quo noua species posset interici: ab vltima etiam & illi proxima specie ad eum spatium est non modò magnum, verum infinitum quoque: & esset infinitum etiam si centuplo præstantior aliqua species conderetur: vt appareat relinqui locum infinitis formis, antequã expleatur quod inter Deum authorẽ & quodcunque eius opus immensa intercapedine se porrigit. Meritoque est à Platoniciis reprehensus Aristoteles, qui illa velut distributione publicorum munium vniuersitatis quum septem inferiores orbes assignasset mentibus, octauum Deo attribuit, iniqua proportione: etenim magis præstat Deus mentes omnes pariter, quàm octauus orbis septimũ. Itaq; non habet princeps mundi peculiare opus, quoniam illius sunt cuncta, & ipse est supra omnia tanto interuallo, quanto immensus supra definita.

Deus an operatur
infinite. Quid ergo, nam id requirit aliquis, si infinitus est Deus, num omnia infinite exequatur? Ad actionẽ quidẽ infinite, ad opus finite: ex nihilo pro

creare singula infinita est actionis, opera tamen quæ existunt, finita sunt. Non enim accommodat Deus res potentia suæ, sed nostris vsibus, ac commoditatibus: non spectat quid ipse possit facere, sed quid mundo conducatur: ut quum nobis loquitur, non vitur infinita sua facundia, & sapiëntia, quæ mentes omnes obrueret, ac cõfunderet, sed ea quæ congruat cum nostra infirmitate. Si omnia fuissent infinita, nullus constitisset ordo: essent prærapida, immoderata, actiones subita, & momentanea temporis: interitus atque ortus singulorum vel certè rigor perpetuus sine motu in eodem vestigio, atque æternus torpor, nec iste ornatus, ordo, vices, distinctio rata, & constantes. Et quanquam ille in natura sua nec numerum habet, nec pondus, nec mensuram, omnia tamen perfecit his tribus consistentia, quemadmodum à nostro sapiente dictum est: quoniam ita est illi visum, nõ quia aliter facere nec debuit, nec potuit. Nam si ad hunc modum necessario ageret, actio illius foret naturalis, nec esset actionum suarum compos & dominus: & quantumcunque delectaretur opere, nõ tamen aliter in eo versaretur, quàm plantæ, aut bruta, aut corpus nostrum, non ut mens. Sed libertas profectò nostrarum functionum, & libertas spirituum omnium dico in agendis, extorsus declarat, quò res sunt illi viciniore, eò maiore esse libertate præditas: idcirco in eo esse fontem libertatis purum, quemadmodum essentia, vnde comunicetur reliquis. Quid minus conuenit quàm existimare nos esse actionum nostrarum dominos, illum nõ esse? Quòd si naturaliter ageret, omnia secundum abolutã suam atque extremam vim produceret, ut in iis videmus, quæ naturaliter quid agunt: itaque omnia ab eo exirent infinita, nempe ab infinita vi ac potentia totam sese in opus explicant. Nam quæ agunt naturaliter, nullum delectum habent virium, nec partim explicant, partim reseruant sibi: sed quascunque possunt, simul effundunt: id licet in nobis animaduertere in actione voluntatis & actione mentis: quarum hæc naturalis est, illa libera. Tametsi nec natura sua Deus caret, & hac de causa neque naturali actione: ex qua quod nascitur, quemadmodum è potentia est infinita, sic illud sit etiã infinitum necesse est: & quia naturaliter gignitur, simillimum sit parentis sui: huc enim naturalissimæ omnes actiones intèdunt. Et quãdo Deum nihil habere potestate docuit

Deus an
 agat ne-
 cessario.

mus, sed actum esse purum, fit ut otiosi illi aliquando sit nefas: quocirca ab actione nunquam cessavit, & verisimilius est ab actione naturali non cessare, quam à libera: quemadmodum etiam ex nobis ipsis licet cernere, in quibus interquiescit voluntas aliquando, mens nunquam. Colligimus ergo Deum aliquid produxisse naturaliter, infinitum, simillimum sibi, æternum: quod quia ex parte mentis venire magis intelligimus, quam voluntatis, quoniam illuc se applicat natura, huc libertas, sapientiã nuncupari, fas, iusque est: hoc philosophus quo nomine sanè voluerit, insigniat: Christiana sapiëntia, filium patris appellat: verum hæc persequi exactius altioris est contemplationis. Habes Aristoteles Deum actum purum, nec vnquam cessantem, & aliquid naturaliter producentem: non tamen insultamus tibi, tanquam aliquid nos eruerimus, quod te latuerit: nec ista nos adeò plenè assequeremur, nisi ab eadem ipsa Dei sapientia edocti: cui agimus gratias de ineffabili suo dono, non ingenii nostris, aut diligentie studiorum. Redeamus iam ad finitas vires, quæ indigent ad actiones suas tempore, quum infinita non indigeat. Nam si finita est potentia, aliquatenus licebit illi: sit hoc a b c: illud ergo consumetur in tempore itidem a b c: partes igitur in partibus, nempe a in a tempore, b in b, c in c: nec vlla pars virium est insectilis, non ergo se explicat in tempore intellectili. Præter hæc si actio omnis est transitus, nec transitus est absque medio, non poterit fieri nisi in tempore ab ea quidem potentia, quæ simul nequit esse in ambobus terminis, nempe limitata. Et si in quacunque actione inest conatus perueniendi ad calcem, certe aliquid distat initium ab exitu, in qua intercapedine conatus exercetur, alioqui non erit opus illo. In iis quæ contra naturam aguntur patientis, semper est lucta initio, medio exitu: nunquam enim non pugnant agentis violentia, & patientis natura. In iis verò quæ secundum naturam, nulla est motus initio contentio: nam is motus à natura excitatur, quæ est in vnoquoque: quæ secum non pugnat, nisi fortè admistum habeat impediens, vt animum ad speculandum consurgere, deprimatur enim mole corporis. Sed quantumcunque vis sit naturalis, vbi est actionem ingressa confligit in quod agit cum agente: propterea quòd agens nempe mouens, nititur penetrare ad finem: medium verò quantumcunque

cunq̄ue molle penetrationi renititur: siquidem est penetratio omnis velut diuisio, diuisio autem corruptionis initium, non aliter ac coniunctio conseruationis adminiculum. Et quò durius est medium, hòc habet partes constipatiores, & próinde auctiores vires: itaq; validiùs reluctatur: ideo motus in aqua difficilior est, quàm in aëre, & in luto, quàm in aqua liquida. Traducuntur hæc ad res spirituales, vt aciem dicamus ingenii, iudicii, sensum quasi penetret interiùs, tum dura sunt quæ difficilia, atque abstrusa, ceu multa contexta cortice, & densa, vel procul posita, vt per longiorem motum eò sit veniendum, & per aliorum gradus atque adminicula. In hoc actionis medio materia componitur, & adornatur, inductioni eius speciei, quam agens instituit, siue artis, siue naturæ, essentialis, aut inhærentis. Extrema sunt, à quo ad quod res transit, medium est inter hæc. Transit verò res ab vno loco in diuersum, transit ab adiuncto ad adiunctum, transit materies ab effectione ad effectiorem. A loco in locum res transmittitur, vel quod nouum habet locum relicto priore, nõ mutata sua magnitudine, aut mutata, si prius motus est loci: si mutata, vel dilatata, vel contracta: si dilatata creuit: si contracta, diminuta est. Medium in motu locali est translatio, quæ fit vel ab ipso moto, qualis est in animalibus ingredi, uare, volare, serpere: vel extrinsecus expelli, attrahi, attolli, deprimi, vehi, volui, seu conuerti. Medium in incremento est additio extensionis, in decremento est detractio. Ab inhærente ad inhærens variatio est, seu vt vulgo loquuntur alteratio: quæ fit quum nouum inhærens quæritur, siue prius amittatur nullum, siue aliquod. Sed si orbationes, & quasi spoliationes accedentium in accedentia reponamus, vt tenebræ, quies, silentium: erit ab accedente ad accedens, vel à toto accedente ad totum, qui est ceu motus quidam loci à termino ad terminum: vel à maiore ad minus, vel contrariæ: quæ sunt incrementum & decrementum. Ex inhærentibus Inhærentia sensim subeunt: vt quæ sunt in extensione, & in quibus tum mo sunt consuetudines, quemadmodum virtus ac vitium: alia tus. repente, vt paternitas, filiatio: tum quædam alia accedens habet contrarium seu aduersum: contraria enim sunt inhærentia, quæ rationem actionum, & effectum significant subria. eodem genere diuersissimorum, ita vt magis diuersa aut remota nõ sint alia, eiusdem quidem generis: vt quorum colò-

Priuatio.

rum hic maximè cogit obtutum, ille dissipat: hic plurimum exhilarat oculos, ille contristat: ex saporibus qui gratissimus est palato, & qui ingratisimus: ex principibus qualitatibus, quæ vehementissimè agit, & quæ remississimè, quæ sursum attollit, & quæ deorsum deprimit. Nec inconuenient sub vna generis latitudine multa esse extrema, multa aduersa: vt quum genus est amplum, sicut in tactili: aut quum variè pugnarum naturæ spectantur. Sunt quæ aduersum habent nullum, sed absentia illorum nomen inditur, quæ est orbitas quædam, vt dixi, seu nuditas, seu priuatio, vt si absit visus animanti, in eo est cæcitas: quo in loco nõ est lux, sunt tenebræ: vbi non est sonus, ibi silentium: vbi non est motus, ibi quies: quæ orationes in variis linguis variè exprimuntur: sunt quæ pauciores habent, sunt quæ plures, prout sunt linguæ copiosæ. Atque hæ certis nonnunquam, & impostis nominibus assignantur: non rarò tamen ea notantur non minum cõpositione, qua expers significatur, aut sine. Apud Græcos est τὸ ἄλφα: quod illis est promptissimum, ideo plurimarum habent aptiora nomina, quàm Latini: apud quos est in, & quandoque ex: tamet si ex his nonnulla contraria magis sunt, quàm orbantia: vt iustus, iniustus. Tam quæ videntur, pro iis consueuimus ducere, quæ sunt: ita oliuam dicimus & hominem ex ossem, quòd in eis parum sit ossis, & ideo nihil videatur: lignum insecabile, quia difficilè secatur: materiã immortalem, quia post longum tempus perit. Sed quæ vera sunt priuantia essentiam habent nullam, contraria habent. Non enim sola absentia caloris est frigus, neque frigoris calor: neque sanitatis morbus, aut morbi sanitas. Nam est, quæ facit sanitatem harmonia illa humorum, est qui facit morbum humor aliquis excreescens: nisi fortè non ex illo humore redundanti morbus nascitur, sed ex perturbatione contentus. At verò quum non sola alterius absentia facit alterum, sed causæ sunt vtrique certæ, non dicuntur priuatiã: & si hoc facilius dictum est in genere, quàm explicare in singulis, quia pleræque causæ sunt incognitæ, præsertim inter quæ nõ inuenitur medium. Quippe sunt quæ in substantia idonea si alterutrum non insit, necesse sit inesse alterũ: vt in quocunque homine stato quodam tempore naturæ dentatum esse, aut edentatum: videns aut cæcum: neque enim videns est lapis, aut cæcus, nec caniculus ante certam diem. Aegrum

grum & sanum medium non habere Aristoteles affirmat: in quo est illi controuersia cum medicis. In iis quæ sensim fiunt, motus est per adiectum vel detractum adhaerentis vsq; ad terminum maioris aut minoris, vel certè vsque ad aliud: vt quum ex albo fit candidum, aut fuscum, vel ex albo cæruleum: ex cæco videns, ex vidente cæcum. In priuationibus fiunt omnia, per ea quæ aliquid adferunt, quæ sunt positiones siue habitus, Græce ἔργα: ab illis plerumque orationes nomina sua accipiunt. Diffinitiones autè semper: atque adeò hæc est priuationis præcipua nota, quòd per positionem suã tanquam absentem declaratur, uec aliter potest. Neque verò quilibet sit admiratus me à cæco ad videns reuertisse, quãdo quidem non video vbi locum habeat, quod dicitur, à priuatione in habitum non posse regressum fieri: etenim a tiliètio, à quiete, à tenebris fit: à cæcitate quotidie experimur, à morte ipsa etiam gentiles produnt. In iis accedentibus quæ subito existunt, non est in ea ipsa actio, sed in illa, per quæ existunt: vt in paternitate gigni filium, in consulatu declarari consulem: in quibus tamen motibus necdum vel paternitas est, vel consulatus. Ab effectione in effectiorem migrat materies per expulsionem, & tanquam reuulsionem prioris, nam radicata est omnis effectio in materia: & quò radicator, hoc illam euellere operosius. Quanto agens est potentius, tantò celerius, & facilius, & aptius quamcunq; sumit materiã, ei operi, quod destinauit, parat ac proinde præoptius opus absolut. Deo obsequentissima est quæcunq; materia, nobis multæ reluctantur. Aliæ pertrahi nõ possunt, quòd volumus: vt ex aère simulachrum à nobis fieri, quod angelus faceret. **Q**uare ista omnia vires, repugnãtia, & eiusmodi relatione dicuntur, non per se, ac simpliciter: vt magnum, paruum, robustum, imbecillum. Et quia in actione omni resistantia est ex eo, quod patitur, agens ad eam vincendam colligit vires: tum minores, quum minus videt oblistere & lætiùs, ac remissiùs agit: tum maiores, quum validiùs purat patiens obniti, ac repugnare. Idem vicissim patiens facit aduersum agens: quæ collectio virium conatus appellatur, etiam si nihil sit opus, satis est tamen agens iudicare esse opus: vnde est dictum illud: magno conatu magnas nugas agere, in eos qui vel ingenii vigorem, vel eloquentiam in rebus nullius pretii consumunt. Ex conatu oritur labor, tanquã actio

A priuatione in habitum regressus.

Conatus.

Labor.

& pails

Defatiga-
tio.

& passio ex potentia: nam magni conatus executio est labor, nempe actio in id, quod existimatur multum reluctari: vel passio in id, quod existimatur validè agere: quo potentior creditur contentio, maior est labor. Ideo viri magis videntur sibi laborare, quàm pueri: quoniam magis expèdunt actiones; pueri autem, vt qui sine consideratione ac reputatione se exercent, tametsi plus agāt, tamen non videntur sibi perinde laborare. Laborem sequitur defatigatio, quæ est debilitatio potētis, vt reddatur infirmior. Quocirca si qui laborem respiciunt, ac faciliè metiuntur, quum se magis laborasse credant, remittunt vires: & defatigatos se esse sibi ipsi persuadent, multò priùs quàm ad metam virium sit peruentum: qui laborem non respiciunt, nec perpendunt, vt quæ naturaliter operantur sine expensione actionis, cuiusmodi sunt bellux, & pueri, non priùs defatigationem sentiunt, quàm exhaustæ omnino sint vires. Quapropter tunc demum assuetaciendus est labori homo, quum laborem non sentit.

* *
*

LIBRI SECVNDI DE PRIMA PHILOSOPHIA, SIVE DE INTIMO NATVRAE OPIFICIO FINIS.

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De prima Philosophia, siue de
intimo naturæ opificio;
Liber Tertius.

BI PERVENTUM est ad si- Actio na-
nem actionis naturalis, nulla est turalis.
amplius resistētia, sed opus est per-
fectum, & cōquiescit agens: videli-
cet si etiam num superesset conten-
tio in illo opere ac reluctatio, agēs
non quiesceret, quoad eam sustulisset.
quippe perfectum nondum esset
opus, quod agens cupit. Nam quod
desessum otatur, antequam opus perficiat, non consummat
nec operis, nec sui finis actionem, sed suarum virium. Itaq;
parata materia, sequitur ex natura ipsa parationis effectio,
vel forma adiuncti citra omnem penitus laborem, non secus
atque in operatione naturali: tanquam ornata domo indu-
citur dominus, vel quæsitis instrumentis artifex. Neque ars
nostra vterius progreditur, quàm quoad materies sit apta,
& concinna: vt pingendo, aut struendo. Sed nos quemadmo-
dum perficiatur opus artis perspicimus, quoniam ars no-
stra: quemadmodum opus naturæ non perspicimus, quo-
niam illa est Dei: nos coniunctione, & commistione, & de-
tractione vtimur extrosus. Natura in intimis versatur, idcir-
co naturales ortus, auctus, cursus, diminutiones tacita sunt,
& occulta omnia nec prius intelliguntur, quàm sunt pro-
gressa: vt in cælorum agitatione, in mutationibus tempo-
rum, ætatum, incrementis & damnis animantium, quæ fieri
nemo potest deprehendere, facta intelligimus. Tum inter
natu

naturam & artem, hoc est discrimen, quòd natura perfecta actione, effectiones indit, quas habet munere Dei ac lege, quam quum orbem conderet, sanxit: ars eis caret, quas si haberet, tam naturalia essent artis opera, nec minus suis partibus expleta, quàm naturæ: nunc verò inchoatio nostri operis se prodit, quòd illi deest effectio, id est, postrema illa absolutio, & tanquam colophon: quod perspicui potest in theriace, quam nos compositione inchoamus, natura verò perficit operatione virium suarum, quas vires committis rebus indidit. Sed paratio materiæ non vna est, & simplex: vt quum triticum in terra occatum putrescit, hinc germinat, adolescit, innodatur geniculis, profert spicam. Qui in mediis aptationibus versantur, nò dicuntur principes operis, sed qui in postrema, quum vltima manus additur, & opus relinquitur perfectum: nam qui in officina pictoris calores terunt, & tabellas leuigant, & carbone imaginem delineant monogrammam, non dicuntur pictores, sed qui colores inducunt, qui adumbrant, & quendam velut motum, vigorémq; ac spiritum addunt picturæ, quæ est ceu effectiois similitudo quædam, & imago. Est actio quæ relinquit post se effectum aliquid, vt cuius finis non est eadem ipsa actio, sicut in extructura ædium: est alia quæ suimet est finis, vt cantus in cicada: nam in homine delectatio videtur peti, & in delectatione refectio virium corporis vel animi. Effecta sunt nonnulla causis similia, vt homo hominis, calor calor, quæ paria vel similia nominantur, vel etiam germana, & cognomina & conformia: alia dissimilia, vt ex igne compresso in luto, collatio in cera, quæ vocentur disparia, dissona, absimilia, difformia. Alia effecta simul nascuntur cum suis causis, vt lux cum sole, calor cum igne: alia post, vt homo post hominem. Alia non diutius existunt quàm causa est præsens, vt lux solis, imago in speculo: de quorum numero sunt res omnes conditæ, quas Deus salutare sua præsentia à casu in nihilum defendit. Sunt quæ remanent quidem, sed amota causa continuo flaccescunt: sicut calor quem ignis reliquit, & motus rotæ digresso vertente: alii ex causa non pendent, vt animantia, ab animantibus genita. Sed iam de operibus naturæ cõcretis loquamur, nempe quæ ex materie illa rudi, & effectioe intelliguntur consilari. Est inter hæc quod vbi conditum est sistit, vt lapides,

gem

Materiæ.
paratio.

Effectus
actionū.

gemmæ: quæ sunt sanè rara. Nam crescunt pleraq; omnia, quippe quæ ex paruis admodum initiis videmus adolescere: quocirca elementa prona sunt ad mutuam migrationem, labuntur, transeunt, permutantur facilè, quò suppetat rebus omnibus alimentorum copia: & quod relictum est ab vno, in alterius ius, ac naturam concedat: quoniam noua materies mundo non accedit, ex vetere omnia pinfuntur: non tamè pari alùtur modo, alia quâdiu sunt aluntur, crescunt, decrescunt: quædã nò imper: priora sunt plâtæ, & animalia: posteriora sunt metalla, saxa, alumen, sulphur, lignum vel ab arbore decisum, vel à terra euulsum, aut os animali demptum. Quæ aluntur, vel additione ad prius totum dilatâtur, vt metalla, & calculi: vel subitò atque insinuatione materiæ occulta, vt animâtes, & stirpes. Quocirca hæc cõuenit meatu tum plures habere, tum ampliores etiam, per quos nutrimentum commeet: sed nec ita apertos tamen, ac directos, vt quò inditum sit, continuò trãscurrat. Alendi vis ac facultas paulatim demutat escam in similitudinem corporis naturæ suæ, quo ex gradu breuis est ad corpus ipsum transitu, nempe inter cõformia: ideo dicitur viuientia ex eisdem fieri & alii nisi enim ita conuertatur cibus, non aletur viuens, vt in quibus affecta est vis illa & debilitata. Hinc adolefcunt viuientia vsque ad certã quandã metam: post quam recurrunt, & diminuuntur. Sed alimenta quantum efficere possunt per vim nutriticem, sarcinũ, ac reparant, quod detrimẽti est acceptũ. Semper quidẽ viuẽti corpori detrahitur aliquid à calore naturaliter insito, sed minus tamè, vsq; ad illum crescendi limitem, quàm sit additum, si modò non desit pastus conueniens. At verò quẽadmodũ ritè composito ac librato horologio automato, vis illi & potestas est ab arifice instructa certo aliquo tẽporis spatio horas pulsandi, aut signãdi: quẽ vis statis dimẽsisq; interuallis se explicãs profert, atq; ostẽdit: haud aliter vnaquẽq; res victura in prima cõstitutione originis suę facultatem à natura accipit ad certos virium, vigoris, incrementi numeros, quos ratis temporibus per gradus suos explicat: velut quum porrigit membra, quum amplificat robur: vt in minutissimo corpore magnum illud quod deinceps intuemur, latuisse credas: velut fruges, poma, ingentes arbores, homines, elephantos, in tã exiguis seminibus præcessisse, quæ omnia nò temere sunt iacta, & calui ad

Alimẽta.

Adolefcere.
re.

inde

Status.

indefinitum atque incertum aliquid quasi commendata, sed eorum omnium dimensus in semine atque ipsa origine à natura sunt præscripti: vt quibus curæ fuit hæc animaduertere inspecto semine aut animante recens orto, facillè prædicant, quos deinceps auctus, quas vires, quam valetudinem habiturum sit. Hoc tamen artifex & natura distant, quòd ille horologium instructum relinquit, natura opus suum nunquã deserit, semper comitatur, seu veriùs ducit: tantũ initio fundamenta iacit operis deinceps futurũ & quasi in exiguo spatio delineat cuiusmodi velit illud euadere. Res omnes ad statum naturæ suæ fastigium progressæ insistent aliquantisper, priùs quàm retro abeant. Mora enim inter duos contrarios motus intercedit à nihilo ad certum aliquid, & ab hoc retro in nihilum: in quo interstitio pugnat natura cum violentia, seu potiùs duæ naturæ inter se euectrix ad aliquid, & deductrix ad nihilum: prior enim quæ ascensum promouit, laborat conseruare, in quo statuit loco: at quæ descensum molitur, laborat reducere ad locum vnde res est desumpta: sed hæc vincit, nempe naturalior, quoniam ex origine profecta consistentia eò est diuturnior, quò contentio est maior: vincente autem natura nihili res deorsum reuoluuntur, partim æquis gradibus, quibus ascenderant, partim lentioribus, partim plenioribus, prout valida est natura alicuius. Sed quum non procul ventum est ab exitu, vehementer fracto atque extenuato fulcimento prioris naturæ, inualefcit natura nihili, quæ est originis cuiusque rei: & citatissimè rapit effectiõnem ad idem nihilum, vnde erat desumpta. Nec singulæ modò rerum, sed species quæque crescendi ac minuendi habent terminos ratos definitosque à natura. Neque enim in mole ac incremento eorũ quæ dilatantur in infinitum est abire, nec cohiberi ad minimum sub quo nihil sit amplius: ergo meta est aliqua posita, & à certo ac prouido opifice certa ac definita. siquidem equi effectio nec tam ingentem valet occupare molem, quàm sunt Pyrenæi, aut Alpes: nec tam parua coerceri, ac cõstringi, quàm pulex. Nam in omni coniunctiõne effectiõnis cum materia adhiberi solent quædam inhærentia, quibus ceu instrumentis effectio ad exercendas suas vires vtatur, ab effectiõne est restrictio, ab inhærentibus dilatatio. Potest enim & aëni & equi effectio in leuissima poni minutie: potest & anima

ratio

Termini
crescendi
ac minuendi.

rationalis in puncto insectili: sed inhærentia per quæ vitæ functiones obit, materiam exigunt extensam: contrà verò inhærentia prorogari ac diffundi latissimè possunt, nempe adiunctione similium: effectio verò quæ potentix est terminatæ dilatare se tantopere, ac vires suas per tantum spatium porrigere non potest. Ex quibus licet deprehendere, quàm diuersæ res sint effectio opifex, & effectioni instrumenta adiuncta. Nec solum magnitudinem aliquam materix inhærentium excitatio postulat, sed densitatem quoque, & constipationem certam, in qua tantum valeat cogi virium, quod ad agendum aut patiendum sufficiat. Itaque non in quantumcunque rara materie fungetur suis muneribus equi vel leonis anima, nec quantumcunque pressa & densa: quippe in extenuata parum erit virium ad agendum, in densa ad patiendum: quæ duo necessaria sunt iis, quæ aluntur, & augentur. Quantò vires, & facultates corporales subtiliores sunt, & magis quasi spirituales, minùs indigent materie ad sui exercitationem, & efficiendum aliquid: cuius est generis vis ignis, & eorum omnium quæ relipiunt illius naturam, atque ingenium, vt venena calida, & gemmæ: nō quia in maiori materia & spissiore potentiores sunt, sed quòd in exigua & prætenui id vigoris obtineant, vt faciliè se ostendant: & cognoscatur illa inesse: cæterum in tam minuta ramenta gemmam contriueris, aut venenum tenuaris, vel in tam rara materia ignem accenderis, vt insensibile vestigium relinquatur efficacix. Nam vires illæ sicut insectiles non sunt, ita detrahendo, vel tenuiter extendendo ad eam imbecillitatem possunt redigi, vt contopiantur penitus tanquam emortuæ: quod videmus aquæ contingere, cuius humectatio non percipitur vel in gutta minutissima, vel in euaporatione valde rarefacta. Non sunt iidem formarum omnium limites, nec eiusdem vltro & citro certi, nobis utiq; nec fortassis à natura in individuo quodam puncto collocati, sed latitudinem habent. Et sicut substantiæ crescunt, ita etiam adiuncta illarum: in quibus vel extensio consideratur, vel intentio, & quædam altitudo, ac quasi infectionis saturitas: in extensionem metam non habent sursum, deorsum habent: in profundo verò vtrinque: quoniam in extensione augetur applicando, quod est infinitum: in intensione viribus, quæ sunt finitæ. Etenim adiungendæ materix nullus est modus,

detrahendæ est aliquis, vt illud possit hæere: profundum verò per incrementum sit virium, quibus aliquid esse extremum est necessè. Ita videmus candorem aliquem, quo nihil fieri posset candidius, dulcorem, quo nihil dulcius. In altero verò extremo si vehementer diluatur color, aut quodcunque aliud inhærens flaccescat, perdit formæ illius nomen: citius quidem censuræ nostræ, quàm naturæ rerum, sed & ipsi quoque aliquando. Ex res, quibus nihil est alieni admistum, puræ nominantur: quæ etiam simplices, & interdum meræ, vt medicina simplex, aurum purum, odor musci merus. Alienum est quod naturæ cuiusque compositionis non est necessarium, nec refert, etiam si semper inueniatur coniunctum: satis est nō esse de ratione illius temperamenti ac essentiæ: rationem eam dico, quam natura in specie constituit: qua mente dicere consueuimus nusquam inueniri aquam, vel terram puram, aut quid simile: & medici tertianam febrem, aut quartanam puram aliam vocant, quandam non puram. Transit hic loquendi mos ad artes hominum, vt pura sint, quibus nihil est additum, quod artis ratio addi non iubeat: sicut theriacam puram aut non puram, cui absynthium sit admistum, vel mentha: hoc enim adiaci ars non præcipit. Mistum nō vno modo dicitur, nam est & quod de multis conflatur, vt homo, vt pharmacum, & cui purum est contrarium, de quo loquebar modò: sic mithridaticum aliàs purum ac simplex nominatur, aliàs mistum. Quòd si adiunctum sit peius, reddit ens corruptum, siue deprauatum. Quum verò in procreatione similitum, quod genitum est gignente apparet peius, degeneratio nominatur: quod in adhærète potissimum, sed in essentia quoque non rarò accidit: velut in frugibus, in seminio animantium, in hominibus: idque sit vel ex eodem ipso generante prius deprauato, vt quum ex valente cane imbecillus nascitur in morbo parentum progenitus: quum ex ovo aquilæ accipiter, ex ovo accipitris coccyx, aut miluus: phasellum si in hoc solo seueris, vicias colliges: vel ex praua qualitate accedente, dum fingitur & nascitur: velut quum optimum frumentum ab immodicis humoribus in auenam mutatur: vel post natum à qualitate soli, cæli, victus, à moribus & consuetudine: vt capræ illæ interioris Asiæ, ex quibus sit caprinum sericum vndis pictum, si in citeriorem Asiam,

aut in Aegades iufulas transportentur, bonitatem pili perdunt: earum autem soboles aliis indigenis omnino est similis. Canes si assuescant domi iacere, & de aulicociis, vel mensæ analectis pasci, licet parentibus venatoribus nati, ingenium mutant: quod in illis duobus canibus Lycurgus Spartanis monstravit. Res vniuersæ desumptæ sunt è nihilo, & pleræque illarum execrationi subditæ propter noxam hominis earum domini, ita non solum vergunt ad nihilum, sed etiam quia depræta, celerius eò feruntur, impellente deteriore illo admisto. Quare si nulla adhibeatur cura & diligentia, hoc est, si quiescant, & torpeant, occasionem præbent, ut peius illud ad corruptionem inualescat. Ita aquæ immotæ cœnum contrahunt, terræ squalorem ac situm, aurum obducitur scoria, frumenta acerres infestant & his nocentior gurgulio: humanum corpus vexatur morbis, & animo nostro multum sese bestia, ac bruti insinuat, nempe ingenio torpenti ignorantia, inertia, stupor: rationi & iudicio imprudentia ac impetus: quod fit quum in otio iacuit ratio diu languens, ac dissoluta, affectibus verò impulsoribus gesta sunt omnia: quo quid aliud est esse belluam? Artes etiam deprauantur delidia. Exercitiis purgantur omnia, & virescunt: ignis, aqua, terræ, frumenta, libri, vestes, ædes. Idcirco Anneus Seneca prouidentiam ait, & dispositorem mundi Deum aëra dedisse ventis agitandum, illósque ab omni parte iussisse spirare, ne quid remaneret situ squalidum, & torpens. Euentilatio vegetat stirpes, euannatio mundat, conseruatque fruges. Exercitatio purgat aurum, argentum, Exercitatio animos nostros ad humanitatem, omnemque sapientiam excolit. Et inhumanæ sunt nationes illæ, quæ sub cæli cardinibus torpentes, socordiam ipsæ suam desidendo augment. Sapienter in Theæteto Plato: Motus, inquit, facit videri gigni rem, & esse: quies autem non esse, atque interire. Agitatio enim, & confriictio foris quidem noxia, & damnosa, quæ se extrinsecus continenter rei applicant, excutit, nec finit affigi, intus verò quæ illhuc sese intinuarant, cœcutit, ac reuellit: calorem autem salutarem tum deterfis sordibus & tanquam exteriore quodam frigore purgat, ac pròinde acuit, tum abditum elicit, & consopitum exuscitat: qui inuadens in inimica absument illa, & tanto facilius, quod ea iam ex con-

Calor omnia viuificat.

cussu luxata minùs adhærebant rei. Quies verò per cessationem caloris finit frigus inualefcere : quòd non repugnans contrariis præbet multis corrumpentibus occasionem & locum, vnde res perimitur : magno & mirabili documento viuificari per calorem corpora, mētes verò per charitatem: frigore autem contabescere, ac interire. Quæcunque natura hoc agit sine, vt effectiõnem, seu formam importet, obiter priorem tollit, cum qua manere nequit, quam vult inducere. Quocirca agentia naturalia non directè corrumpunt, tanquam is sit eorum finis, sed obliquè, quòd aliter non queunt quod destinarunt perficere: effectiõni quidem nihil est pugnans, sed iis qualitatibus, formisque, quæ materiam vt effectiõni apta fiat temperât, & quasi pinsunt, & sine quibus durare nequit effectiõ in materie, sicut homo in domicilio supellectili denudato. Nam quæ sunt in natura inimicitæ hostiles, vt vulpi & cygno, tum amicitæ, vt palumbi & perdici, quas historici naturæ persequuntur, etli inter effectiõnes videntur exerceri in cuncta specie, re vera inter illas sunt solùm contemperatiõnes materiæ, haud secus quàm inter homines ignotos primo occurfu, & inter venenũ, & animal: scilicet qualitates petit venenum, nempe calorem frigus, humorem ariditas, & has vitiat, vnde sequitur viuētis mors: nam necesse est effectiõnem instrumentis & cuncto ornatu destitutam loco cedere. Non abnuo quin interdũ agens voluntarium malitia sua tantummodo spectet interitum rei: sed nos de naturalibus loquimur. Omnis actiõ contra rem vel incūbit extrinsecus, vt opprimens, ac cõburens: vel extrinsecus quidem adoritur, insinuat se tamen ad penitiora, vt cibus, & venenum, & caries, deniq; sua in quaque re vitia: aut intus est suborta, quoniam compositiõ rei ex contrariis miscetur, foris venienti quod plus habet roboris nõ ad agendum, sed renitendum, magis obsistit, ac próinde diuturnius sese cõseruat: cuiusmodi sunt frigus, & ariditas. Quod verò irrepit, ac se insinuat, si pugnam intus reperit, alterutri se adiungit parti, nempe cõformiori suo ingenio, atque ita prægrauat alteram: vnde temperatura illa dānum accipit. Temperatura enim vt harmonia, in rata quadam libratione partium est sita. Libratione disturbata, & temperaturam disturbari est necesse. Quapropter subueniendum semper est laboranti, quod velimus cõseruatum. Nam vt actiõni ac

passioni omni difficultas est adiuncta, & ea de causa labor, continuatione illa agendi aut patiendi deteruntur ac delassantur vires: quas vel augeri conuenit, vel conseruari, vel saltem reparari. Augentur iis rebus auctis, & confirmatis, in quibus sedes est virium: vt in animali neruis, qui torpescunt humore nimio, frigore contrahuntur, excitantur, & dilatantur calore moderato: ideo exercitatio multum confert ad vires, tum propter calorem, tum etiam propter assuetudinem, qua succus & Spiritus vigoris eliciuntur ad neruos, tanquam aluco aperto, quo diximus omnia defluere, in animatis potissimum. Conseruantur vires si à cōtrario, & corrupte vendicantur: Reparantur, atque instaurantur, si quantum amissum sit, resarcitur: quod fit vel foris vel medicinis, & vnctionibus, & fomentis, & alimento iniecto: aut intus sublato obice, vt cruditate, si ea oberat, & sumministrato salutari succo, vt brachiis fossoris, cruribus cursoris, cerebro studiosi. Internum fomentum est quies post laborem, sicuti Poeta ille dicit:

Quod caret alterna requie durabile non est,

Hæc reparat vires, fessaque membra nouat.

Quaquam hoc non præstat quies, quæ est laboris cessatio: neq; priuatione sola fit resectio. quæ priuatio ex se nihil est, Quies. sed adiectu, & positu, nempe diffusionem succi per concoctionem, & collectionem eius in otio, in quo vires quod circa inimicum pellendum non sunt occupatæ, vacare possunt accersendis vndique, quibus coadunatio ne atq; auxilio stabiliantur: ratione hac stomachi vires studio debilitatæ recreantur, ac reficiuntur quiete: eadem in laborante ingenio, in agro, in arcu: in quo tenso neruus & lignum continenter laborant, dum vterque in alterum tanquam violētum contrahitur. Arcus tē-
sio. Quod si crebrò iaculeris, atteruntur agitatione, & disgregantur partes: sin remittas, coguntur, & coadunantur. Verùm in rebus omnibus postquam ad metam illam, quo cursu & alacritate sua progredi vis naturæ potest, peruentū est, consumpto in vnoquoque vigore potentiæ, remanet nihil secius inimicus, & pugna interitum minans: quo loco vtres tantopere defessæ & afflicte, nunquam vsque possunt aliunde fulciri, atque adiuuari, quin plus semper sit, quod perit, quàm quod restituitur. Nam hostis semper est recens, vires autem de contentione fatigatæ. Ita sensim ad casum

Senium.

nutant, magnamque corruptioni fenestram aperiunt. Hic firmitatis defectus, quum non subita vi aliqua & prærapida, sed sensim, & tanquam naturaliter post peractum vigoris iter irrepit, senium nominatur: quod iter aliis breuius datum est, aliis longius. quæ distinctio etiam iis contingit, quæ sunt eiusdem formæ, vt hominibus, equis, prunis, ceratis, menthis, petroselinis: nonnulla etiam habent breuius, quam ferebat ratio primarum virium, ac valentiæ à natura ingentiarum, quoniam aliquid illis accidit, quod eas affligeret, ac debilitaret, vt citiore termino defatigatæ consistendum haberent: quod euenit morbis corporis, ægritudine animi, immodicis laboribus, vsu Veneris: denique omnia quæ ad valetudinis rationem faciunt, ad senium quoque. Quæ res pugnam in se elementorum maiorem habent, magis sunt & mutationibus & casui obnoxia: vt omnia viuentia, & de viuentibus animalia: in hisque manifestius est senium, in quibus varietates & permutationes videmus crebriores, magisque ad admirationem notabiles. Et quando animi humani visum, quæ phantasia nominatur, à corpore tam variabili regitur, visum autem iudicium mentis agit, fit vt magnas subinde varietates ac mutationes in hominum sententiis ac voluntatibus animaduertamus, ac proinde in humanis operibus, quæ ab illis oriuntur. In quibus non tantus est conflictus aduersorum sicut in inanimis, variatio quidem longè minor, ac rarior, sed ferè est aliqua. Vbi autem pugnatium minor est temperatio, ibi firmitas ac stabilitas diuturnior: tanquam in saxis, auro, argento, ferro, gemmis. Quæ res fini est vicina, velut naturali quodam impulsu in præcepta à natura datur, quæ tum hoc rapit ad nihilum, tum materiam concinnauit iam, atque aptauit nouo enti, quod illico existet. Cæterum cum naturali actione effectio expellitur, & iam iam abit, ad postremam luctam, & velut dimicationem de summa rerum vires omnes suas reliquas foras euocat, quæ ante à in intimis erant reconditæ, & affixæ, vnde corroborari appareat, & quasi reuiuiscere: quod in igne videmus contingere, & morbis animantium, sed eo impetu à fortiore vi compresso, ac cohibito, statim effectio exarmata penitus excedit. Inherentium alia sunt natura, quæ simul cum re nascuntur, vt in igne calor, partim vel ex facultate rei accedunt, vt in homine scire aliquid, pro-

Inh: ren-
tium ortus.

uide-

uidere, scribere, vel causa quapiam externa. Tum alia paulatim prodeunt, & augentur, sicuti prudentia, vitium, virtus, Inherentia & sensilia: nonnulla subito, & tanquam temporis momentum in toto, sicut paternitas. Sunt quædam sempiterna, ut natiua, quæ teritus. vim non admittunt: frigus tolli potest ex aqua, ex niue non potest: quemadmodum neque ex igne calor, & omnes effectiois vires. Singula adiuncta nulla sunt perpetua, ut hic calor, hoc frigus: in specie possunt esse talia, ut calor frigus in igne & niue: sunt multa non natiua perpetua, multa diuturna: in utroque genere infecturæ, & consuetudines animi reponuntur, quædam breuis sunt temporis, ut calor aquæ igne amoto: quædam momentanea, ut rubor ex pudore, pallor ex terrore vano. Ad eundem modum alia accidentia tolluntur subito, ut paternitas: alia paulatim recedunt, sicut venerant, siue contrariis de causis, candor contractus frigore, calore cluitur: siue priuatione atque absentia causæ, velut calor præsentia ignis genitus, separatione paulatim restinguitur: sic animi assuetudines desuetudine exolescunt primùm, tandem abolentur quasi obstructione elicis, per quam humor solebat decurrere. Quædam sola mora euanescent, ut plerique animorum motus: quædam diuersas habent causas, velut proferendi, ac subducendi sui, quas persequi nemo posset. Perpetua nisi subiecto pereunte non pereunt: subiecto enim ablato non solum perpetua, sed quæcunque inhærentia extinguuntur. Diligenter tamen intuendum quod nam sit cuiusque inhærentis verum & germanum subiectum, in quo situm sit, ne fallamur. Quandoquidem alia in effectione sola sunt affixa: quomodo in homine intelligere, in gemmis, in herbis, ac stirpibus, in animantibus vires illæ multas ad res utiles: quæ licet non exercentur sine mole, non sunt illius tamen, sed effectiois: quæ sunt talia, illico cum effectione penitus fugiunt. Alia sunt in materie per effectionem, ut in igne calor: hæc sublata effectione restant aliquantisper, sensim tamen vanescunt, ut calor animantis: haud aliter quam rota eo cessante, qui conuertit. Quod si sequens effectio non respuit eius formæ adiuncta, conseruantur ea in materie, dum prior effectio aboletur, & effectiois nouæ aduentu confirmantur: cuiusmodi sunt omnia penè sensilia. Hærent nonnulla in copulatione materiæ ac effectiois seu formæ: quod genus sunt sen

Subiectum
inhærentis
quod.

siones: quæ quum illa duo dissoluuntur, & ipsa intereunt: quædam materiæ sunt infixæ, sed per quantitatem, vt omnia quæ ad figuram & formam pertinent: quæ pereunt variata quantitate, vt triangulus, quadrangulus, rectum, obliquum, sonus, quæ est velut forma quædam aëri impressa, ita dissipato aëre vel conuiescit sonus, vel notam aliam recipit: cuius rei exemplo sunt voces in vento. Sunt quæ in effectiōnem transeunt, sed per materiem, & à materie, vt violenta agitatio, hæc quanuis effectio intereat, manent tamen, vt quum homo in fluctibus suffocatur. Quæ adiuncta originem habent foris, vtpote quæ per collationē dicuntur, possunt extrinsecus perire, manente fundamento: vt paternitas filio mortuo. Possunt quidem aliis multis de causis nasci & corrumpi adherētia, sed nos de eorum modo cum suis subiectis interitu verba fecimus.

Finis.

Habet quicquid agit finem aliquem, quem sibi quasi scopum proposuit: ad eum ubi peruenit, opus est ei perfectum: tum cessat, aut se aliō cōuertit, videlicet ad aliud genus operis, aut in eodem ipso opere ad aliud genus actionis: vt postquam factus est homo, expletum est hoc opus naturæ in essentia: ad ornamenta eius & incrementa sese transfert, curat vt fiat maior, vt facultates quas ipsa est elargita, in vsum aliquem proferat: huc enim à natura inducitur, & occulto stimulo instigatur. Quò res fini postremo propius accedit, hoc est perfectior, vt in pictura, in colore, in sapientia, in virtute, in homine, quando incorporatur in vtero. Sed diuersarum rerum diuersi sunt fines: sunt nostri, sunt naturæ, id est causarum naturalium, & huiusce vis per vniuersum extensæ diffusæque. Sunt Dei. Arbor Deo, ac naturæ opus est absolutum, non statuario, vel nauiculatori. Homo qui vniuersus nascitur, vel sedigitus imperfectus est naturæ, sicuti eidem scæmina imperfectus est vir, quippe natura ad optimum in vnaquaque specie intendit, idcirco & in humana ad virum: nec scæminam nisi defecta viribus gignit. Est quidem perfecta scæmina, nō tamen perfectus homo. Itaque absolutum & perfectum ad comparationem dicitur, vt perfectum enthymema, imperfectus syllogismus: absolutus vir politicus, inchoatus philosophus. Dei, vt est in sacris literis, perfecta sunt opera: huic omnia sunt consummata, & suis omnibus partibus expleta, atque hac ipsa de causa bona
etiam:

etiam: videlicet bonum est cuique quod ipse vult aut tanquam finem, aut tanquam ad finem. Neque enim voluntas & appetitus omnis aliò fertur, quàm ad boni rationem, ac speciem. Itaque finis, & quæ ad finem spectant boni semper faciem ac formam obtinent. Idcirco in sacra historia dicitur: Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona: quod Plato in Timæo secutus dicit opificem naturæ, quum contemplatus esset opus absolutum, perfusum esse lætitiâ, illudque approbasse: videlicet rebus omnibus adhæsit aliquid ex ingenio causæ eius, qua mūdus est procreatus, nempe bonitatis Dei, quæ illum ad nouam hanc molitionem adduxit. Nobis vt diuersi sunt fines, ita & diuersæ perfectiones ac bonitates, tum aliæ alio tempore. Homine Deus in hoc mundo collocauit, instruxitque, quibus opus esset ad nanciscendam felicitatē immortalem. Ergo perfectus homo est Deo, qui ad hunc modum est adornatus: perfectus verò sibi, qui iam æternitate perfruitur, & quò illi propior, hoc perfectior. Perfectus est nemo quandiu æuum hoc degit. Sed vir bonus qui in stadio sese exercet pietatis, magis indies perficitur, donec per fidem & agnitionē filii Dei occurrat in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: & vniatur imperfectum perfectioni vel quæ cogitari potest, summæ. Perfectio non rarò pro excellentiâ, & præstantiâ vsurpatur, de qua est non nihil dicendum.

In præstantiis oportet esse normam aliquam, qua censeantur: nam aliter quæ quibus præsent, dici non poterit. Ac quemadmodum rectū mensura est & sui, & obliqui, non e contrario obliquum recti, aut sui, siquidem rectum vnum est, simplex, & sui simile: obliquum varium, dissimile, multiplex. Ita excellens minus excellentis erit mensura, non versa vice. Quippe non aliter iudicatur imperfectum, quàm per distantiam à perfecto. Imperfectum ergo reflexim est interdum absoluti norma, vt præstans & sui, & vilioris norma est rectè, ac simpliciter. Quumque alia aliis præsent, necesse est aliquid esse omnium excelsissimum, vnde reliqua & excellentiâ suas mutuentur, & excellentiarum mensuram. At quando excellentiæ nihil sunt aliud, quàm bona quædam cuiusque naturæ attributa munera, illhic esse oportet excellentiarum fontem, vnde in reliqua quicquid est boni, dimanat, nempe in optimo, qui alii rebus omni-

Perfectio
nes Dei.

bus largitur bona, non de alieno, sed de suo: qui est ipsa etiã bonitas, quam ex se possidet, non ex alio, aut per aliud. Adeo vt vel ipsius vmbra & simulachrum quoddam assequi bonum efficiat. Quod si vel sola eius similitudo bona reddit entia, multisque excellentiis cumulata, quantam existimari excellentiam illam par est? Infinita est nimirum eiusmodi præstantia, multisque rationibus ab ingeniis nostris enumerata, vt complures esse videantur. Sed quæ cum rebus conditis communicatæ sunt, eas considerantur, quas habet vt conditor, nempe vt causa operis, videlicet & quæ creauit, & propter quam est creatum. De tantis arcanis, & tam sanis mysteriis modicè loquendum est, ac reuerenter, ne alicubi vel per prauitatem sensus, quod ille auertat, labamur, vel per imperitiam verborum. Causa condendi mundi efficiens fuit eius bonitas, finis beatitas: nam quod felicissimum se videbat esse, & quod bonus esset, voluit alia etiam procreare, quibus beatitatem suam impartiretur. Est ille per se felicissimus, nec felicitatem suam aliunde accipit: nec vices vllas sentit felicitatis, vt vel loco aliquo, vel tempore quicquam felicitati accedat, aut decedat: vna essentia, vna beatitudo, simplex, & sui semper similis. Neque enim summa esset felicitas, quæ augeri posset: nec in ea summa lætitia, quæ vices reciperet incrementi, ac decrementi. Nec certè est aliquid vnde possit mutari, de quo in sanctis oraculis legitur: Ego Deus, & non mutor. Apostolus Iacobus docet apud Deum non esse vicissitudinis obumbrationem: & Plato æternam illam pulchritudinem nullas vices ait recipere. Nec in illa purissima bonitate cupido est nocendi vlla. Qui enim læditur, à seipso læditur, non à Deo. Nam si ad illum accedit, iuuatur, nempe à vicino bono: sin ab eo recedit, læditur, nempe à vicino malo. Communicat verò se, quantum quicque pro modo suo posset capere: paratúsque est cuiusque quantum id velit, & possit. Atque vt declarat communicare se & velit, & possit, si quis modò capiat, gignit similem sibi per omnia: & cum eo nexu utriusque per omnia simili se coniungit: in quo magna præbetur nobis fiducia, cuiusmodi futuri sumus cum illo in immortalitate. Scilicet filii & patris connexio, exemplar est, quo cognoscamus cuiusmodi nostra futura sit: quod Christus ipse declarauit, quum à patre suo petit, vt sint vnum quemadmodum

modum nos sumus. Nec bonus esset, nec felicitatem suam cognosceret nisi vim haberet cognoscendi, & intelligendi: neque aliter vellet se communicare, neu iucunda esset nobis illius communicatio, si brutum esset, aut torpens. Ad hæc sapientem esse necesse est, tum ad viam communicationis inueniendam, tum quòd non esset absoluta beatitudo ex coniunctione insipientis. Nec vllum potest esse bonum in re mortua nec solida felicitas cum mortuo versari: viuic ergo, & quidem nunquam quiescens: quum nec intus habeat, vnde possit affici, qui sit omnino Deus: nec exterius queat existere, quum extra illum nihil sit nisi ab eo conditum, & quod eius sola voluntate perseueret. Immortalis igitur est, nec vnquam beatitudo nostra deficiet: nec beatitudo esset timentibus illius casum: idcirco illi vna terræ ac cælorum voce acclamatur, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Est vis infinita, vt qui illo vno confidunt, qui que illius sunt participes, certi sint: habituros se quicquid cupiant: nec aliquid posse interuenire, quod illorum gaudium perturbet: quum infinita vis eos tueatur. Merito Timæus, & Plato inducunt authorem diuorum pollicentem diuis immortales illos futuros, non quidem natura ipsorum, sed consilio suo: quod potentius sit quacunque fraude ac damno. Et Dominus noster cõfirmat eos qui ad se venerint, neminem erepturum de manu sua. Quippe vis illius voluntati est par: imo vis & facultas nihil est aliud, quàm voluntas: de quo scriptum est, Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt. Et facultas hæc tanta nullo est otio alternata, sed actus est merus, nunquam interquiescens. Nam si esset magis, tum opportheret nos qui illi essemus coniuncti, interdum cessare: ita beatitudo nostra vt quæ vices reciperet, non esset perpetua. Agit etiam expedite omnia, nulla cum difficultas attingit, nullus labor: nihil enim aut laborans, aut impeditum, aut in difficultates coniectum, felix est: nec qui illius est particeps beatus, qualis esset nostra beatitudo delassata: sed nec vnde desatigetur habet, quando omnia, quod ille vult, agunt naturaliter, vt ostendi. Quòd si actus est purus, nihil admiscetur ei potestatis, & tanquam materiæ: quo fit, vt quoniam sine potestate cognoscit, summè cognoscat: impedit nanque cognitionem potestas. Idcirco de illo scriptum est: omnia esse nuda & aperta coram

coram oculis illius, Quapropter venire nobis in mentem non potest, quo minus summè sit sapiens: quippe cuius intelligentiam nihil vel retardat, vel interturbat: quocirca nulla res eum potest fallere. Postremò quod fundamentum est omnium, verè ac absolutè est, à quo, & per quem reliqua sunt: ergo à capite omnia generatim colligentes excellentiæ in eo hæc connumerantur, bonitas, beatitudo, immutabilitas, communicatio sui, generatio, cognitio, sapientia, viuere, nec vnquam senescere, immortalitas, vis, actus purus, actio expedita, essentia. Cui hæc adsunt tanta & tam admiranda bona, quibus nihil vel fingi potest maius, pulchrius, præstabilius eum necesse est seipso esse contentum, subque statu acquiescere, ac pròinde infinitè esse beatius, quàm nos explicare possumus, vel etiam cogitare: quin & nos etiam futuros beatissimos si in consortium admittamur vel tenuissimæ particulæ tantæ beatitudinis. Sed non sentiendum est præstantias has vel re vel specie ac ratione aliqua, distingui in Deo: vna est modo quæ capit omnes, & ea est vnaque illarum. Scilicet bonitas est omnes, & immutabilitas est omnes, & generatio est omnes, & actus purus omnes, atque ad eundem in modum de reliquis: non per confusionem aut permissionem, sed per simplicitatem, & vnitatem sanctæ illius essentia: nos verò ad nostram intelligentiam, & loquendi commoditatem separamus. Quæ nos de diuino illo & omnipotenti numine cum omni veneratione sentire fas iusque est, & ratio præscribit. Gradus inter has excellentias hoc modo est considerare, vt quando omnis excellentia in eo sita est, cum illa excellentia immensa coniungi, vnde nascitur beatitudo immarcescibilis, id demum sit excellentissimum, quod cum eo nos deuincit, atque vnum facit, quod est amor illius: nam amor rerum spiritualium est copula: ex amore nascitur fiducia in eo solo, vt cum amemus, & illi vni fidamus, quando quidem videmus nos & bonum, & potentissimum amare: Hæc appellatur bonitas, non illa quæ à Deo generaliter per omnia, quæ condidit, est fusca, sed qua mens in similitudinem quandam transformatur diuinæ naturæ, quæ omnibus prodesse vult, nocere nemini. Eiusmodi bonitas multas in partes distribuitur, de quo Cõmuni non est hic dicendi locus. Proxima est communicatio sui, si quid habet vtile: nam hoc maximè est cum bonitate cõiun-

Excellen
tiæ in Deo

Bonitas.

Cõmuni

Etum

Etum, nemini inuidere, sua bona aliis impartiri. Hinc sapien-
 tia consequitur. Nam proximus gradus ad bene agere est be- **Sapientia**
 ne sentire, ac sapere de rebus. Neque ad sapientiam nisi per
 intelligentiam venit: nec ad intelligentiam nisi per cog- **Intelligē**
 tionem tum animi internam, tum exteriorem sensuum, in **tia.**
 iis quidem certè, quæ sensus habent, sicut in vnoquoque **Cognitio**
 nostrum est videre. Vita verò & vigor quidam initium est **Vita.**
 tanquam motus ad cognitionem. Generationis naturalis **Genera-**
 est cupiditas etiam sine sensu: quæ est æmulatio generatio- **tio.**
 nis diuinæ. Charitas verò factus alius spectat, nec est sine
 sensu, qua imitatur nodum illum amoris, quo pater & filius
 connectuntur. Tum immortalitas vel certè diuturnitas vi- **Immorta-**
 tæ est adiunctum, sicut perseverantia eiusdem status ac mo- **litas.**
 di, & immutabilitas sine senio. Nam in his, quæ excellen-
 tiæ alias comprehendunt superiores sunt, ut quæ plures ha-
 beant præstantias: quæ sine aliis esse possunt, inferiores di-
 cuntur, ut quæ pauciores cludent. Sequitur iam vis & a- **Vis.**
 ctio quæ sine vita esse potest quemadmodum & actio lon- **Actio.**
 ga, expedita. minùs delassabilis. Essentia in finem est o- **Essentia.**
 mnium quæ sine aliis omnibus potest subsistere, sine ipsa
 reliquorum nihil. Communicantur hæc creaturis, quan-
 tum ipsæ capiunt, larga quidem manu, quod est in Deo, sed
 non amplius, quàm quod valent recipere, & quo pacto va-
 lent, quoniam excellentia Dei quum ad creaturam pertin-
 git, ita fit in ea deprauata, & turbida, ut non ex fonte illo
 videatur hausta, sed ex alio cœnoso: sicut aqua de liquidissi-
 mo fonte sumpta, quum vitio amphoræ perturbatur, ex li-
 mo videtur deprompta, non ex puro. Quocirca perfectio-
 nes quæ sunt in Deo communicantur rebus conditis: & ex
 illis sunt perfectiones, sed imperfectæ, si cum eisdem confe-
 rantur in Deo existentibus. Et in vnaquaq; excellentia dege- **Degenera-**
 neratio facilè ostenditur, vel ex collatione maioris in con- **tio.**
 ditis rebus: ut cognitio bruti quàm degeneret indicabitur, si
 quis admoveat humanam conditionem: illa enim ultra vi-
 sum, seu phantasiam non progreditur: hæc verò supra visum
 se attollit, humanæ quoq; vitium ex angelica erit intelli-
 gere: nam nostra vaga, incerta est, operæ, ac negotii plena.
 Angelicam etiam facilè degenerantem deprehenderimus,
 si paululum nos sustulerimus ad contemplationem diui-
 næ. Deus lucem habet in se, & ex se, angelus à Deo mu-
 tuatur

tuatur. Sed nos rem tantam figura aliqua ob oculos ponamus. Imaginemur annulum aliquem, cuius signum imprimatur chartæ multiplici, expressiora sunt singula in prima charta, quàm in secunda, & in hac, quàm in tertia, & ad hunc modum in cæteris, quousque ventum sit ad postremas: in quibus imago quidem erit totius sigilli, sed confusa adeò, & perturbata, vt in genere potius dicas huius sigilli esse, quàm vt quicquam peculiare possis annotare, quin erit aliqua de postremis vel postrema imago, quæ potius habere imaginem sigilli alicuius dicetur, quàm huius aut illius, sed certe sigilli: nulla erit tamen, quæ non aliquid retineat impressum: nam quæ nihil prorsum retinet, non est huius numeri. Simile est huic, si quis consideret circulos, quos in aqua efficit lapis immissus. Tales sunt perfectiones à Deo in creaturis consignatæ, & impressæ, quantum ad earum distantiam attinet: quarum quæ propinquiores sunt Deo, expressius illius sigillum referunt. Propinquiores voco non loco, sed similitudine naturæ. Quocirca alteram similitudinem sumamus fortassis aptiorem, non iam ex loco, sed natura. Obiiciamus soli multa corpora variè perspicua, nempe aquam puram, & pellucidam, vitrum chrysellum, laminam corneam, linteum, pannum lineum, ebur, lignum, saxum, ferrum. Hic licebit intueri, quàm variè lumen transmittet: videlicet per vnumquodque, vt est eius perspicuitas. Eodem modo lux illa diuinæ excellentiæ vniuscuiusque sese naturæ communicat, quomodo ea est capax, & in aliis transluet radius, alia adumbrant: & vmbra hæc densior est in minus perspicuis, & in solidissimis densissima: sicut quam lignum facit, vel saxum. Poterimus fingere ad figuram aliquam angulum acutum, cuius lineæ in infinitum abeant, hunc esse Deum: creaturas in eo angulo aliquousque progredi, vt exempli gratia sint lineæ a b, angulus c: infima sit in contactu, superiores latius se extendant, aliæ super alias, vsque ad d e. Quapropter excellentiarum mensura in nobis, ac norma gemina est, altera recta, altera reflexa: recta & vera cuiusque rei, vt perfectiùs

Norma metiatur id, quod est minus perfectum. Hæc est in præsentia non proportio vel accessus ad diuinam excellentiam, ciuiarum. tra quam in infinito interuallo cuncta subsistunt: quo fieret vt paria essent omnia: quippe finita ab infinito intercapedi-

ne pari

ne pari separata: sed similitudo quædam, imitatio, effectio, imago excellentiæ diuinæ, quam utique mentes nostræ capiunt, in his rebus, quas diximus: ut quæ propius nobis referant & expressius diuinam imaginem, quam concepimus animo sublimiora censeamus, hinc quæ obcurius pro humilioribus habeantur. In quo ordine primi erunt angeli, secundi sunt homines. hinc rationis expertia, in quibus vestigium citius dicas adheuisse, quàm imaginē. Ita ut si quis cogitatione sibi pingat hunc condensentem mundum per opus suum transisse, iacencia statuet omnia præter hominem & angelum, hos rectos, ut in his aliqua similitudo imaginis Dei adhæserit, in illis solùm vestigia. Est altera censura reflexa, qua nos sæpenumero propter imbecillitatem nostrorum iudiciorum commodius, quàm recta illa utimur: ita discessus à despiciatissimo erit formula: ut quo quicque discesserit ab infimo, hoc existimetur excellentius. Quæ attingunt altiores excellentias, excellentiora sunt: itidem quæ eisdem, sed copiosius, & expressius ad exemplar. Quod si in ignobilioribus excellentiæ sunt quædam, quæ non in superioribus, eæ perfectionem maiorem non arguunt: quia superiora sortita sunt plura, aut plus, aut meliora, & potiora: ut in animante generare, quod non est in angelo: in quo id esset creare, quoniam ex nihilo produceret: animans autem ex materia progignit, quæ nulla est in angelo, & lapis in essentia diuturna atque immutabili præstat animans, & animalium complura homini in sentiendo præferuntur.

In vnaquaque specie facultates excellentiæ sunt per singulas rerum partes, non tamen actus propterea quod facultas illa impeditur nonnunquam, ac retardatur, ut per totum genus hominum posse bonitatem assequi, etiam si bonus sit nullus: modò ne sit bonitatis facultas sublata, ut in demone: in quo scelus tanquam impactus aries vehementer retroegit præstantiam nobilissimæ naturæ etiam vsque ad imum: quoniam longissimè à fiducia, & amore in Deum abest, quem nullum habet: ideo is solus in sacris libris malus dicitur. Multarum quoque rerum præclaras facultates peccatum homini detraxit. Longè est aliud in comparatione singulorum, aut aliqua multorum, sicut populi, & nationis. Nationes nãque, & populi & quidem vnumquodlibet eorum aliquod nactum, creditur peculiare à Deo mu-

Excellen-
tia speciei

aus: quæ persequi ad nullam scientiam pertinet: non enim posset, quæ sunt infinita, & magis necessaria turbaret: ut si quis in medicina propriam cuiusque herbæ, vel ægroti naturam insisteret perscrutari. Generatim hæc, aut speciatim sunt ab artibus tractanda, non sigillatim. Sunt in actibus tamen qui ex facultatibus nascuntur, limites quidam in vnaquaque specie statim, quos nullum eius singulare transgreditur: nempe quod est summum in facultate formæ. Equi gestare non queunt pondus quodcumque: nec in artibus abitur in immensum, quantumcumque; additio per alios fiat. Videlicet neque additio proficit, quæ sit in re si in ingenio nostro redundat, atque effluit. Describere formarum ordines: & tanquam in classes ad sensum vocare, hoc est, quæ species quibus præstant, & ordinare eas in speculatione nostra, quemadmodum ordinatæ sunt in natura, hoc verò solus ille potest, qui condidit. Nam nobis proprietates rerum, vires, excellentiæ ignorantur: nisi fortè in genere, ut angeli sint primi propter bonitatem & felicitatem, quam copiosissime possidet, hinc homines propter facultatē ad bona similia. Tum animantes integræ, quæ perfectæ nominantur, nempe sensu & cognitione præditæ: tum inchoatæ, quæ sensu carent aliquo: stirpes dehinc, quia viuunt: & ex his frugiferis, quorum censura est ex generatione ac viribus: gemmæ admirabiles facultates ad ordinem suum adierunt. Sequuntur metalla, quæ non omnino sunt inertia, vel torpida: hinc lapides, & glarea. Postrema in substantiis est materies, & proxima non enti: nam adiuncta velut entia sunt picta, sicuti aliàs est expositum. Sed inter hæc prima sunt, quæ in mentibus sedem obtinent, hinc quæ in animis, & sensibus. Tum ex corporalibus sunt illa elementorum quatuor propter vires agendi, ac patiendi: dehinc quæ ex iis nascuntur, quæ ad tactum pertinent. Inde quæ ad reliquos sensus, post interiora, & quæ minùs esse deprehenduntur: sequuntur hæc præiudicationes: vltima iam & sine sensu ac classe sunt inania, excogitata, conficta.

Ordo rerum.

Vnde nata est re- doquidem author est vnus, simplex, vbique sui similis. Gra- rum di- ues & recõditas quæstiones subinde attingimus: verendum- stinctio. que est, ne nos multa temere ac inconsideratè iactemus. Sed de hac timidè, nec sine veniæ præfatione paucis est dicendum.

eendum. Videntur rerum differentia ex communicatio-
 ne desumptæ excellentiæ diuinæ: vt ea si variè in variis elu-
 ceret, facilius à mente rationabili posset intelligi, quæ vni
 communicata minùs esset ad cognoscendum, æstimandum-
 que prompta. Tum verò vt maiores agnoscerent, quan-
 to plus ipsis tribuit Deus, quàm minoribus. Ornatus
 quoque stupendus, & decor ineffabilis ex difformibus, ac
 dissentientibus est quasitus. Adde quòd ad vsum potio-
 rum rerum viliores Deus progeniuit. Disposuit præterea
 ad similitudinem sui, vt alia taceret esse, alia viuere, alia
 intelligere: & qui vnus potest omnia, ita temperauit sin-
 gula, vt ea imitatione quadam sui possent aliquid: quique
 vnus quodam modo est omnia, voluit vt singula essent ali-
 quid: non aliter quàm doctus quispiam, qui artes omnes
 pernouit, alium librum de grammatica scribit, alium de
 dialectica, alium de philosophia naturæ. Libri verò simu-
 lachrum quoddam sunt illius mentis: qui quemadmodum
 ea intus habita sit loquuntur. Postremò quòd infinitus
 protulerit finita, vnus multa, testatum esse voluit, se ad hæc
 condenda voluntate adductum, non necessitate vlla. Sed
 nos iam tenebris incipimus offundi: itaque referamus pe-
 dem. Si quis philosophari cupiat, quantam hic depræhen-
 det Philosophiæ partem hominibus ignotam? de ordine ex-
 cellentiarum inter species, de similitudine, aut vestigiis en-
 tium creatorum ad Deum, quum nihil sit in rebus condi-
 tis, quod non efformatum, atque effectum sit ad expressio-
 nem alicuius perfectionis Dei. Nam cui procrearet similia
 nisi exemplari, quod est intuitus, nempe sibi ipsi? quem vnus
 noscit, & per se quæ sunt, quæque non sunt omnia tan-
 quam essent, & re vera sunt illi. Itaque hominem habere
 binas manus, quinos digitos, & vngues in singulis, leonem
 pilosum esse, murenam glabram, virum barbaturum, fœmi-
 nam imberbem, laurum semper virere, cerasum rotundum,
 ac rubens, prunum oblongum, lupum voracem, leporem
 timidum, vulpem astutam, ouem mansuetam, apiculam pro-
 uidam, omnia ad illius imaginem aliquam sunt effecta.
 Quis hic non cogatur exclamare: O altitudo diuitiarum
 sapientiæ & scientiæ Dei?

Species inter se non sunt sicut numeri discretæ, sed sicut Species

quomo- series in magnitudine, in qua alia aliis copulantur: nec
do distin- quicquam est proprius, quam velut annulos esse in torque,
guuntur. nihil vt remaneat inane, nec tamen vt momentis, & velut
punctis insectilibus distinguantur: conferta quidem sunt
spatia, sed tamē interseri aliquid potest inter proximas com-
municatione ambarum: velut inter equum & asinum mulus:
quod in numeris contingere nō posset: nihil enim inter qua-
tuor & quinque interieceris. Atqui nouas species ex com-
mitione aliarum videmus nasci. Ego inferior excellentia
aliquid attingit altioris, sed erigit se quantum valet, vt mul-
tum se in illius præstantiam inserat, plurimumque de illa
communicet: quod si assequatur, aliis eiusdem notæ fit præ-
stantior: vt lapis si vitam agat stirpis, stirps si aliquid de ten-
su animantis referat, mutum de intelligentia & sensu ho-
minis, homo de sapientia angeli, angelus de bonitate & fe-
licitate Dei. Nam similitudo harum excellentiarū excellen-
tiæ dicuntur, si cum iis conferantur, quæ vestigium earum
nullum habent: vt in ape & formica illa velut in futurum
prouidentia, in cane sagacitas, in vulpe cautio. Quocirca
superius, est semper norma & censura deiectionis. Deus om-
nium, angelus hominis, homo animalium, hæc stirpium,
stipes metallorum, metalla saxorum: dico in eo, in quo ex-
cellit: nam in sentiendo extrinsecus non est homo censura
aliorum animantium. Itaque elephas mutorum est præ-
stantissimus, quia proximus intelligentiæ rationabili. Quod
si hominis forma formarum est inter animantes pulcherri-
ma, excellentior erit simiæ facies, quam equi. Id nisi recipia-
tur, nulla erit regula præstantiarum, nec iudicium firmum.
Sed in simia offendit nos dissimilitudo formosæ faciei, nepe
color teter, pili, simitas, perpetua gesticulatio: quæ etiam
in Aethiope homine essent odiosa.

Agere ex Vnumquodque entium ea ratione agit, qua habet excel-
præstan- lentiam, qua verò imperfectionem, & defectum à similitu-
tia. dine summi patitur. Loquor de passione perpellente ad in-
teritum, non de adornante ad aliquid consequendum me-
lius. Hæc quidem est rerum præstantia, sed præstans sumi-
tur nonnunquam pro bono, quo sensu ea sunt præstantio-
ra nobis, quæ aptiora nostris destinatis: appetitus enim, vt
demonstrari, de sine est, hic de bono; ita in rebus commo-
ditates

ditates appellamus præstantias : vt præstat aurum argento, caro veruecis carni lupi, aut piscis, & philomela graculo : quæ ad nos referuntur. Quòd si omnia hæc à Deo sunt parata homini, vtique re vera, & simpliciter præstantiæ dici possunt : nam quò illi maiorem vsum adferent, excellentiora dicentur.

Perfectum est etiam quod vndique absolutum, expletumque per seipsum sufficiens sibi alienæ opis nõ indiget, quomodo nec homines, neque angeli, nec cæli perfecti sunt: sed Deus solus omnipotens, infinitus, æternus. Naturalis cuiusque rei cupiditas est, vt ad optimum illud, atque excellentissimum speciei suæ pertingat, quantum consequi per facultatem valeat : hoc vbi est nacta, conquiescit, & studet se in eo conseruare. Homo verò quum semper vltius appetat, & viuat in futurum nixus, nec vnquam in eo quod adest, velit fixus persistere, semper autem alia ex aliis concupiscat, & quidem diuersi generis, colligitur profectò cum in æuo hoc summum illud & perfectissimum non habere, nec posse felicem hic fieri. Reliqui appetitus ex desiderio perfectionis oriuntur, nempe tuendi sui, & obistendi inimico: nam nisi sit quicque, non potest perfectum illud assequi. Habet homo talem quoque naturalem appetitum conseruationis sui ipsius, verùm vt non naturæ informatione iudicat, sed sua persuasione in errores incidit turbulentos, Error ho ignarus quid sit ipse, quæ sui conseruatio. Itaque alii seminis in uocant suum corpus, alii suam potentiam: alii suas diuitias, se cognoscendo alii existimationem sui : qua mente diuus Paulus homines scendo. illos dicit amantes sui. Ex conseruatione sui, statim nascitur contrario corruptenti repugnare, & coadiuari cū eo, à quo aliquid possit virium accedere ad se defendendum, nempe cum suo simili. Ea coniunctio, & quasi conspiratio *αυτιωπίστας* dicitur verbo Græco ab Aristotele, & Theophrasto : cohibitio à nobis, vel coertio: quæ iis potissimum contingit, quæ lubrica sunt, ac pròinde facile ad se mutuo transcurreunt: quod genus sunt liquida omnia, aer, aqua, & quæ sunt naturæ horum, oleum, vinū, seuum, sanguis, ac eiusmodi. Cuius rei plurima sunt in natura rerū, & quotidiana experimenta. In aridis non æquè hæc deprehenduntur. Est in bestiis quoque hæc ad mutuū auxilium

Syncretif
mus.

conspiratio. Nec hominibus deest is qui syncretismus de
veteri Cretensium more nominatur: de quo est illud, con-
iungunt homines mala. Nihil est felicius, quam fieri vo-
ti compotem, nihil acerbius, aut miserius, quam frustra-
ri. Quapropter orandus est pater cælestis author,
& rex naturæ, ut & animum præbeat, quo
velimus, & vires augeat, quis possi-
mus ad summam veri ac
naturalis boni
peruenire.

*
*
*

TERTII LIBRI DE PRIMA PHI-
LOSOPHIA, SIVE DE INTIMO
NATURAE OPIFICIO,
FINIS.

IOAN-

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS VALENTINI,

De Explanatione cuius-
que essentia.

HAC materie per vniuersum
diffusa sumit semper natura velut
ex sylua, & addit suum artificium
quali massæ fermentum, vti aliàs
dixi: quibus de eodem fermento in-
dit, ea sunt eiusdem seu speciei, seu
formæ: nam fermentum illud est pro
effectiõne aut forma: sic vtcunq̃
sit hoc nobis, imagine hac declara-

tum: sed pergemus tamen etiam aliter explicare, vt res fiat di-
lucidior: nam non hæc quàm dicantur exactè quærimus, sed
quàm aptè ad intelligentiam. Quemadmodum pharmaco-
polæ & vnguentarii dispositas domi habent capsulas, & nar-
thecia, quorum alia piper continent, alia myrobalanos, sunt
quæ theriacam, sunt quæ potiunculas, & cætera quæ ad eos
artifices pertinent, & nomen superscribunt, quid in quoque
insit: ita natura omnia in suas velut pixides distribuit, & cui-
que adscripsit nomen, illis quæ continerentur, commune ho-
mo, equus, adamas, pyrus, albor, nigror, virtus, vitium. Rur-
sus quemadmodum vna est ciuitas, & in ea familiæ multæ
Scipionum, Lentulorum, Ciceronum, Fabiorum, vnaquæq;
ab vno aliquo pro authore sanguinis deducta: sic in mun-
do familiæ hæc hominum, illa equorum, pyrorum, aurî, ar-
genti. Itaque non loco sunt distincta hæc, sed vt in ciuitate
Sciptiones alii habitant in Saburra, alii in exquiliis, alii in
palatio, sunt tamen omnes eiusdem familiæ: non aliter in na-
tura similitudo, & conformitas coniungit hæc, non locus.
Porro similitudo hæc ad essentiam semper refertur, non ad

Vniuersale.

hærentium rationem: quod est acutè ac subtiliter attendendum; nam etiam inter inhærentia est communicatio hæc, & conformitas, vt inter duo alba, inter duo nigra, sed ea tamen ad nigri & albi essentiã pertinent. Est inter Aethiõpem, & coruum conformitas in nigritie, non tamen qua sunt hæc animalia, sed qua sunt colore hoc tincti. Itaque communio hæc similitudo est essentialis in multis: quod in schola vniuersale nominatur. Essentiã verò cuiusque rei non per se ipsam cognoscimus, sed per ea, quæ illa sensibus vsurpamus, nẽpe actiones, & passionibus cuiusq; nihil enim agēs, vt inquit Cicero, ne cogitari quidẽ potest quale sit: & in actionibus vel passionibus non eas contemplanur, quæ ex constitutione sola materiæ nascuntur, quales sunt viri & fœminæ in animantibus, & quibusdam plantis: nec temporarias & addititias, sed quæ maximè ex intimis veniunt: vbi est effectio & essentiæ cuiusq; fons, quæ actiones, passionēsve perpetuæ sunt: non quod semper sint in actu, sed quod semper sit ad agendum facultas parata: nanque has demum videtur habere ex natura: atque hanc sequimur similitudinis viã etiã in iis rebus, quæ materiæ sunt expertes: cuiusmodi sunt omnia inhærentia, & angeli: vt ex intimis & perpetuis actionibus quæ similia sint dicamus, quæ dissimilia: neque enim video quid causã sit, quod minus aliquot angeli in similitudine vna ingenii ac naturæ congruant, vt animæ hominum, & multa inhærentium. Nam materies non efficit vnum indiuiduum, sed effectiõnem aut formam ad multa indifferenter astringit ad hoc vnum. Pergamus autem de iis loqui, quæ sub sensus cadunt: videlicet quæ habent materiã hanc, quæ ipsa se oculis intuentium ostendunt, & formam sui exteriorẽ præbent cognoscendam sensibus: ex qua ferè de interiorẽ habitu licet iudicare, & ex qua primum nomen formæ, & speciei est ortum. Quippe imago illa & forma, & facies, & species in omnibus hominibus efficit, vt eiudem dicerentur formæ atque speciei: in omnibus armatis, sedentibus, nigris, albis. Cæterum ex actionibus difficile est iudicium, propterea quod vnde nascantur, & quales sint non satis perspectum habere, atque exploratum possimus: sæpe ex similibus siue affectiõibus siue formis diuersæ nascuntur actiones: nonnunquam contrã: sed vel ipsas veras & germanas tenemus, quod est sanè quàm rãrum: vel quantum possumus

sumus, finitimas, & proximas: ratio enim distinctionis formarum ex his actionibus petitur: ideo hæ sunt, quæ & cuique speciei sunt propriae, & aliæ ab aliis species per hæ separantur. Itaque & propria dicantur suarum formarum, & aliarum differentia: quarum differentiarum nos ingenti laborare penuria merito Aristoteles est conquestus. At verò sicut in ciuitate gens vna in multas discedit familias, & harum vnaquæque adhuc in alias: vt de Corneliis sunt quidam Lentuli, quidam Scipiones & Scipionum partim sunt Africani, partim Nasticæ, partim Asiatici: sic in rerum natura sunt latiores quædam similitudines, quæ alias arctiores capiunt: sunt arctæ, quæ secari, ac separari iam inter se vltius non queunt: vt omnia animalia similitudine quadam tenentur effectiois viuientis & sentientis: sed homines inter se non solum effectiois viuientis sentientisque, verum intelligentis quoque & ratione præditæ. Colorata omnia hoc ipso sunt similia, quòd colorem habent superfusum: alba verò hoc eodem ipso, & quòd colorem disgregantem visum. Iam ergo imponamus nomina, quòd facilius sit deinceps rei intelligentia. Similitudo hæc vocetur natura, seu conditio, seu ratio, seu forma, seu nota: vsitatus est in latioribus genus, in angustioribus species: ea capit multa in vno aliquo conformia, id est, de multis dicitur: quatenus in vno aliquo sunt similia, aut communicant, quòd vnum est de illorum essentiali ratione, id est, quatenus sunt hæc, aut illa: sed ampliores similitudines collatæ ad suas arctiores dicuntur genera: quæ capiunt multas species, quatenus in vno aliquo essentiali communicant: totum & partes nuncupantur. Sed generis nomine pro ratione, & modo, & forma, & nota quadam abutimur, vt genus belli, cibi, dicendi: & pro natione aut gente, genus humanum, Troianum. Et generis vinculum vt speciei cum vniuscuiusque essentia est aptum, & connexum: & essentia pereat sit tollatur. Ergo genus & plures species completitur, & de vnaquaque affirmatiue dicitur: tum cuiusque potest illa congruere, & genus: quin & omni dicitur tempore, nec potest non dici. Cæterum eadem ipsæ latæ si ad alias conferantur latiores, sunt species. Itaque sunt latissimæ nonnullæ, quæ latiores supra se non habent: velut vltra quas nihil est, sicut res. Ista dicantur genera generum, seu suprema, prima, antiquissima: ex quibus cæteræ species suspen-

Species,

Genus,

sæ sunt, vt inquit Seneca. Infimas nominemus meras, & artificissimas, & imas, sub quibus nihil est commune aliquibus, sed rerum singula, vt homo, equus. Nam Troianus, & Romanus si qua ratione sunt conformes in humanitate considerentur, vna est similitudo: sin patria, segregantur, quæ ad hominem non pertinet distinctio, sed ad locum, vel nationem: neq; enim sub humanitate compræhenditur ea difformitas, sicut rudere & hinnire sub vita. Videlicet idem homo esset M. Cato, etiam si alibi natus, quæ in Romæ: non idem animal Bucephalus si non hinniret. Species omnia quæ sunt naturæ ac essentiæ generis, continet: addit insuper ex se aliquid, quod est suæ essentiæ, non inhærentis, aut materiæ: vt homo ei quod est animalis, nempe vitæ & sensui, rationem adiungit: & album colorato sparsionem intuitus.

Troianus nihil essenziale adfert homini: ac ne vir quidem, aut foemina: materic nanque est sexus non effectiõnis. Ideo mutasse quosdam sexum minus est mirandum, quoniã non migrabant ab effectiõne essentiali in diuersam. Itaque multo est aliud superius in dialectica, & species vel genus in hac speculatione: siquidem illud nuncupationem modo capaciores spectat, hoc essentiam latior: vtrobique nomina sunt nobis proposita, sed illhic nomina affirmanter dicta: hic res nominibus compræhensæ, & consignatæ: quandoquidem genus hoc aut species non modo in nominibus vel nostris intelligentiis est situm, sed in natura rerum est ea similitudo, ac communitio, etiam extra nomina, atque intelligentias nostras: est enim in ipsis rebus, seu potius res ipsæ similes conformesque, tum in facultate naturæ mundi lege ad productionem similium, vt in ea sit vi quadam, in rebus autem expressione. Nos tamen similitudines conferimus, & nomina alia à singularibus imponimus, quum res non sit alia. Sunt quædam similitudines mediæ, quæ subalternæ vicissitudinariæ dicantur: vt nec latissimæ sint, nec artificissimæ, quibus aliquid est antiquius: hæc & genera, & species dicuntur: mediæ, siue interiectæ. Quod vnicum est in se contractum, & à similitudine capitur, nec ipsum capit alia, Græci ἀτομον vocant, à nobis dici potest singulare: vel rerum singula, vnum, vnicum, ex Græco vertentibus inlectile, vel indiuiduum: & quia etiam ἰνδιβιασι Græcè, suppositum à nonnullis appellatur. Seneca speciales homines

vocat

Indiui-
duum.

vocat Ciceronem, & Catonē, generalem verò, qui sub oculos non venit. Vnaquæque res mundi tam substantiarum, quàm accidentiū vna est, & singularis imagine authoris sui: neque est vlla tanta inter res duas similitudo, quæ vnum ex duobus possit reddere, nisi quum figura aliqua & loquendi ratione tale quiddam dicimus: vt ex duobus animis amoris vinculo vnum fieri, & duo candida eodem colore esse infecta, quia simili: quomodo singulare nominamus, quod par, aut simile non habet: singularis Christi erga nos charitas. Verùm in se contracta est vnaquæque res, vt non solum sui absimilis, sed nec ea sit, quæ sibi est simillima: & quemadmodum in substantiis infectile est vnum, ac singulare, quod per se totum subsistit: ita in adiunctis, quod in vno inhæret singulare est. Prouidendum tamen ne nos fallant res in nominibus: nam sunt quædam res, quæ solæ quidem & singulares sunt, nomina tamen indiuidui nō habent: vt sol, luna: in quo ratio significationis nominum est attendenda: videamus, quomodo vel sit impositum, vel à nobis vsurpetur: vtrum vt hoc vnum solum significet, nec aliud quicquam, vt Socrates: an vt hoc, & quicquid huic fiat essentia simile: si hoc, species est, sin illud, indiuiduum: ergo sol species est, Saturnus, aut Venus indiuiduum. Ille verò gradus quo à genere in speciem descenditur, videlicet illa actionis facultas vel passionis propria vnicuique speciei, & qua abundat species supra genus, speciei suæ proprium est, aliorum differentia. Proprium cuique est, & quod est diuturnū, ac perpetuum: vt diuorum propria: sunt voluptates, ait ille in comœdia: & proprium quod cum alio non est commune, vt proprius Pauli mos: ita quod quisque habet solus, est illi proprium. Sic differentia est, qua inter se res differunt, velut Plato & Socrates nobilitate, forma, ætate: in quo differentia tria distinctorum genera complectitur, diuersa, varia, separata: vt diuersitas ad essentiam referatur, varietas ad inhærentia, separatio ad compagem, aut coniunctionē: vt duæ partes candidæ huius chartæ integræ diuersæ sint: si altera nigro imbuatur, sint variæ, si discindatur, separata. Sed in proposito nos essentia rationem spectamus, vt ea facultas & vis quæ cuique formæ est attributa Dei munere per naturam constituto, nec vlli alii, proprium sit illius, differentia aliorum: si assequimur, bene habet, sin minus, conlectamur quantum possumus, proxima.

Propriū.

Differentia.

Quæ arte & vsu sunt quæ sita, non dicuntur nature, neq; illa quæ aliunde extrinsecus accesserunt: vt medicamine aliquo, aut à soli vel cæli proprietate peculiari: quippe quæ nõ sunt muneris à natura constituti, & assignati illi formæ simpliciter, sed ex addito: vt Persico occidere in Persia, non hic. Proprium ergo est, quo restringitur genus ad aliquam speciem: differentia qua ab aliis formis siue sui, siue alieni generis segregatur, sed proprior est & germana magis, quum sui. Cicero consulit filio, vt si proprium non inueniat, communium frequentia vtatur loco proprii: nec vllius rei maiore laboramus inopia, quàm differentiarum: quocirca perdifficile est assignare genera & species, siue descendendum sit à superioribus ad inferiora coarctando, siue laxando ascendendum: tum vt rerum intelligentia, ita etiam nominibus deficiatur, quæ non ex rebus nobis nascuntur, sed ex captu ingenii nostri aptantur rebus. Et quia toties inherentes meminimus, dicamus & de illo non nihil.

Inhærens.

Inhærens est, quicquid essentia accedit, id est quod nõ est de essentia ratione, ac ingenio: vt albor in homine, & in olore. Sunt inter hærentia alia momentanea, quæ ex subito aliquo affectu nascuntur: vt rubor, in eo qui verecundatur: hæc etiã subito transeunt: alia diuturniora, velut candor in charta: alia sunt perpetua, sed quæ mutari possent, vt nigrities corui: nõ possunt corui albi nasci medicatis ouis: alia quæ mutare nulla vi aut arte quæunt, vt calor in igne: his utique nature legibus. Similitudo accidentalis est, quum in cores congruunt, quod non est de eorum essentia: vt Aethiops & coruus, Germanus & olor: si quis tamen duo nigra dicat similitudo est essentialis: nigrities enim de essentia est nigri, nempe forma eius. Itaque Socrates & Plato sedentes, similitudinem habent adiuncti: si quis autem dicat duo sedentes, quatenus sunt sedentes similitudinem habent essentia: & sedens species est illorum singularium: ita accedens vniuersale non est, quoniam non in essentia superius.

**Nominũ
distin-
ctio.**

Nominum alia sumuntur ab essentia, siue effectione aut facultate illius naturali: vt homo, vel rationale: hæc dicuntur essentialia: item albor, nigrities: nam ad hærentia essentia quamdam habent suo modo: quod verò de inherentes significatione trahit, id est accidentale: tanquam album, nigrũ: in quibus sunt, & quæ materiam notant corpusculum: & quæ partem

partem succosus: & quæ inhærens dicunt, vel exterioris sensus: vt albor, ridere: vel interioris, vt intelligens, ridere aptus, bonus: in quo sunt vires rerum, vt herbarum, lapidum: vel quæ ex collatione, pater, filius: vel quæ applicita, vt herbis coronatus, vestitus, armatus: quæque in loco & tempore, aut contrâ, id est quæ capiunt, aut capiuntur: vt vinum doliare, & dolium vinarium: & quæ res admistas signant, & magis interiores, limosus, lapidosa via, piscosus lacus: & quæ separata sunt, vt omnia quæ possidentur, vel possident, vt diues, vxorius, paulinus: vel ab ea vel in eam procedens, vt actio, & passio: quibus & si exempli gratia à nobis positis omnem tamen rerum distinctionem fermè conclusimus, quanuis res naturæ in certas velut sedes tribuere fortasse impossibile nõ fuerit: verba autem quis poterit, tam sparsa, tam diffusa, translata, impropria, in tanta licentia sermonis & tanta varietate linguarum?

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Ex his conformitatibus nascitur idem, & diuersum: seu aliud. Nam quæ vehementer sunt cõformia, idem solemus nominare: aliud vel diuersum pro dissimili vsurpamus: similitudo enim facit tanquam idem, quemadmodum de amico dicitur, quod sit alter ipse, propter cõformitatem animorum: tum sensu & phantasie iudiciu sequimur, cui multitudo plurimu in appellandis rebus tribuit: at hoc ex similibus vnum apud se efficit. Sed ex eisdem alia eadem sunt, siue idem specie quasi similia specie, seu sub eadem speciei congregatione, & velut familia, vt duo homines: alia idem sunt genere, vt hic homo, & ille equus, id est sub eodem genere animalis: aliqua idem sunt indiuiduo, hoc est vnum sunt *ἄτομον*, vna res singularis: quum dicimus hæc duo, aut tria idem sunt indiuiduo, vel duo nomina ostendimus, vt Socrates & Sophronisci filius: vel rem eiusdem nominis diuersis temporibus aut locis, vt Socrate heri & hodie, Tyberim Romæ & propter Hostiam: aut quasi diuersæ res ostenduntur, vt Aristoteles sedens, & deambulans, siue eodem tempore & loco, siue diuersis. Res eadem aut idem sunt indiuiduo variis locis, aut temporibus, quæ mutatae non sunt: quæ verò mutatae sunt diuersæ indiuiduo dicuntur. At mutatio hæc vel spectatur ex ipsa re & natura, vel ex nostris iudiciis. Ex ipsa re solus Deus est immutabilis: quippe qui idem omni loco, omni tempore, Socrates alius est hodie, quàm heri, multum in eo varian-

Idem.
Aliud vel
diuersum

Mutatio.

tur.

tur. Sed mutatio vel ad ea pertinet ex quibus constat rei essentia, ut materiam & formam, siue effectiōnem. Et hæc mutata faciunt aliud ens: nempe si quid sit materiæ ademptum, si quid additum. Quocirca anima cuiusque nostrum, vnusquisque angelus, saxum in mari non est aliud ens, quàm fuit superiore anno: homo est aliud hodie, quàm heri: in viuētibz enim fluit semper materies propter alimenta: in hęcrentia verò faciunt aliud tale. Hoc modo angeli & animæ mutantur: & idem sunt Barcherus candidus & fuscus. Sed iudicis nostris non est certa, nec perpetua regula, ut quisque considerat, ita & sentit, & eloquitur: alia alius animaduertit: quæ cuique mutata non videntur, eadem illi dicuntur, ut fluiui perennis aqua heri & hodie: quæ autem videntur mutata, in similem tamen locum & ordinem successerunt, apud plerisque non amittunt eiusdem appellationem: ut eadem sit nauis totos decem annos sæpius resarta, quemadmodum de naui Thesei Athenienses cauillabantur. In iis quæ crescunt, quæque minuentur plerique vocat idem, ut in hominæ puero & viro, in albore, in iustitia, in prudentia. Sunt, qui aliud: illi ita vocant vnum, tanquam explicuerit se, quod erat contractum in auctu: vel contraxerit, quod erat expansum in damno. Hi verò tanquam aliquid sit detractum, aut de nouo accesserit. Non desunt, qui etiam de mutatione accidentium aliud ens vocent: ut alium hominem, alium equum, alium Socratem: in quo hi spectant faciem, illi mores, ingenium, fortunam, actiones, adeò ut alium etiam Deum quidam inconsideratè dicant, ex diuersitate actionum diuersum facientes agens.

Diuisio. Ex descensu à genere ad speciē diuisio & diffinitio nascitur, duæ res omnibus artibus maximè necessariae. **Diffinitio.** Diuisio nihil est aliud, quàm separatio coniunctorum. Diffinitio est cuiusque rei limitatio. Coniuncta sunt partes in mole continua, & partes in numero, quæ congregatæ sunt. Quum partes continui secantur, partitio est: quum partes numeri, distributio, segregatio, separatio, & aliis nominibus hunc in modum. Sed sunt quædam partes congregatæ in cumulo vno cõformitatis ac similitudinis, ut indiuidua in specie, species in genere, ideo & genus totum dicitur, & species partes: nam ita genus ex suis formis cõstat, ut corpus ex suis omnibus partibus: nisi quòd in aliis totis partes nomen sui totius

non obtinent, species habent. Vnusquisque enim hominum est animal, non quæuis hominis pars homo. At vnaquæque pars aquæ est aqua, sed non ea aqua, cuius est pars. Vnusquisque verò homo est animal, non aliud animal, quod ipse est, aliud cuius est pars: nam conformitatis illius ratio tuta est æquabiliter per omnia, quæ eiusmodi conformitate, & quati cognitione tenentur: vt in familia & gente vnusquisque est Scipio, & Cornelius. Itaque eadem etiam similitudo efficit vt vnaquæque pars sanguinis pars quidem molis sit sanguis, nõ is sanguis, cuius est pars, nec quatenus est sanguinis pars, sed quatenus illa ratione & natura est similis. Quæ verò ambiguitate nominis clauduntur, ea non separantur, sed declarantur: vt taurus mons, & animal: nam si aliqua similitudine colligantur, eatenus nomen similitudinis genus est illorum, vt si canis sit animal hac forma & figura, marinus, & terrestris sunt sub eo: & si Socrates significet, quicquid sic vocatur species est ad omnes ita nuncupatos. Sin nulla tenentur similitudine, non est genus, sed ambiguum nominatur vt taurus mons, & animal, aquila auis, & sydus: quæ translationibus dicuntur, ad hanc de qua loquimur, similitudinem non pertinent: vt ignis, qui ardet, & amor: item quæ per imaginem nomen recipiunt, vt homo pictus, & verus: nam pictus non simpliciter homo dicitur, sed abusione quadam vulgaris sermonis, qui à sensibus regitur: vt ipsum vulgus sermonis dominus. Separatio ergo partium quæ sub toto genere clauduntur, diuisio à philosophis nominatur. Sed quatenus incommodum est in diuidendo multa persequi, ideo in locum formarum succedunt differentiæ, quæ in pauciores possunt contrahi, quàm species, vt si quis singulas ciuitates ad rationem administrationis persequi institerit, longum nimis fiet: ita comprehendet breuiter: Esse ciuitates alias quæ ab vno regantur, quæ est monarchia: alias à paucis regi, quæ oligarchia: alias à multitudine, quæ democratia.

Videndum vt quæ diuidunt, exhauriant totum diuisum: *Leges diuisiõnis.* ideo non est proba diuisio, animalium hoc bipes, illud quadrupes: nam sunt apoda. Tum ne plura comprehendat partes, quàm totum: ideo neque hæc est proba, de animalibus hæc quidem viuere, illa esse extincta: quippe mortua nõ sunt animalia. Tertio ne vnum membrum de alio possit affirmatiuè dici: quare neque sic rectè distribuieris. Animalium quodd

quoddam quadrupes, quoddam bipes, quoddam repens quando sunt etiam quadrupeda, quæ repunt. Quapropter danda opera, ut membra quo inter se non congruant sint vel opposita vel disposita, quæ dicuntur disparata: Ex virtutibus hæc quidem est pietas in Deum, illa verò iustitia erga homines: in metallis aurum, argentum, æs, stannum, plumbum, cuprum, argentum viuum. In oppositis sunt contraria seu aduersa, ut quæ sub eodem genere remotissimas habent vires: album, nigrum: dulce, amarum: calidum, frigidum: motus sursum, & motus deorsum. Hæc habent certa à natura & definita fundamenta: neque enim lapis bonus est, aut malis moribus, nec æger aut sanus: & in fundamentis tempus à natura constitutum: nec infans bonus est nec malus: & aliis aduersis medium interponitur, qualia sunt propè omnia, album ac nigrum ambiunt ceruleum & viride. Sunt quæ carent medio, ut sanum & ægrum ex Aristotelis sententia. Sunt alia opposita, quæ dicuntur priuantia, quorum vnum nihil aliud videtur quàm priuatio, ac denudatio alterius: tanquam lux & tenebræ, videns, cæcum. Quædam sunt contradicentia: etiam, non: hoc, non hoc: relatiua nonnulla, de quibus alibi est à nobis dictum. Ex his omnibus fit bona distributio: videlicet aduersis inter quæ non est medium, animalium partim sunt sana, partim ægra: si habeant medium minùs commode. Sed videndum ne quid omittatur, nisi fortè exempli gratia fiat diuisio magis ad intelligentiam alterius rei, quàm ad eius ipsius accuratam expositionem: ut sapes sunt, dulce, amarum, austerum, acidum, & eiusmodi: quod sæpenumero solet fieri: præcipuè in assignandis artium exemplis, ut nos interim fecimus per priuantia hoc modo: Locorum alii lucidi, alii obscuri: Hominum alii videntes, alii cæci. Per contradictoria fit quum vel differentiarum nomen ignoratur, vel adeò multa sunt, & varia, ut non comode queant comprehendi: Pars volucrum est rapax, pars non est rapax. Relatiua locum habent præcipuum in rebus politicis: Cives omnes aut priuati sunt, aut magistratus. Hæc ratio diuidendi spectat & ad diffinitiones assignandas: nam superiore posito, & membro vno sectionis illi applicato, rectèque ab aliis omnibus seiuncto, existit diffinitio. Nam ut rerum natura in certas formarum similitudines cuncta disposuit, ita singula ab aliis omnibus secluse

quæ

quæ illa similitudine non tenerentur, **Q**uare diuisio con-
 cibilis est ad explicationem eorum, quæ sub illa conformita-
 te cõprehenduntur, diffinitio verò ad segregationem à dif-
 formibus atq; absimilibus, vt ea similitudo tota intra se coga-
 tur, nec aliud admittat, quod non sit eiusdem ingeni, ac na-
 turæ: idcirco finitio, seu diffinitio nominatur, à Græcis **ἔσθ** Finitio.
 quasi terminus, & designatio limitũ: ne vel res ipsa ad alie-
 nos egrediatur, vel alienum aliquid intra illos se insinuet: a-
 lioqui magna sequeretur & in loquendo, & sentiendo per-
 turbatio: qualem videmus accidere, quum de rebus agitur,
 quarum ignoratur diffinitio. Idcirco sapienter Plato præce-
 pit, vt disputatio omnis & disertio à diffinitione sumat ex-
 ordium. Ergo finitio sit nobis intellecta breuis explanatio
 similitudinis & dissimilitudinis, communionis & proprie-
 tatis, illud in genere, hoc in proprio. Hæc quidem germana
 est diffinitio, quæ essentialis nominatur: sed quatenus rerũ
 essentiæ per se sunt nobis ignotæ, quæ sita sunt per quæ illæ
 nobis innõtescerēt, nempe adiuncta: quippe vt intelligentiæ
 nostræ ex sensibus nascuntur, ita essentialium cognitio,
 quæ est mentis ex adhærentium cognitione, quæ est sensus:
 nec solũ in essentia substantiarum hoc vsu venit, sed in es-
 sentia quoque inherentium. Cæterũ explanationes istæ
 per adiuncta magis declarationes, aut expositiones, aut expli-
 cationes dici debent, aut vt vocant nonnulli, descriptiones,
 quàm finitiones. **Q**uia verò non solũ per illas essentiæ
 quædam monstratur ratio, sed etiam quadantenus termina-
 tur, ac intra certos fines redigitur, diffinitio videtur posse no-
 minari: modò quæ sit inter eas discretio sciamus, videlicet vt
 illa diffiniat, hæc declaret. Et quò penitius rei essentiã diffi-
 nitio attingit, hoc sit verior quidem, sed tamen obscurior:
 quo fit vt essentiæ diffinitiones parum nos doceãt, minimèq;
 sint nobis vtiles, ac ea de causa, vt puto, raræ. At verò essen-
 tiæ finitione sola diffinitur species, quæ est species: quæ &
 genus habet ad communionem, & ad segregationem pro-
 priam differentiam. Genus verò genere non capitur, nisi
 qua ratione est species. Sed neque singulare habet propriam
 sibi distinctionem essentiæ, accidentibus figuratur: vt qui sit
 M. Cato, qui Bucephalus, quæ Portia aut Lucretia.

Definitio
quid,

Declara-
tio quid.

tion

Dicamus ergo diffinitionem breuiter ac propriè com-
 prehensam rei naturam, per ea quæ sunt illi intima: declara-

tionem autem expositionem cognobilium inhaerentium illi propriè congruentem, quod declarat. Vtroque autem modo diffinitio est brevis, atque apta rei limitatio, seu circumscriptio. Sed multis modis explicatur, declaraturve quæque res. Aut enim ignorantia vocis clauditur: vt tuburcinari, id est celeriter comedere: antigerio, id est, valde: *αυτγωρες*, id est, homo: quod fit ab vna lingua in aliam, vel in eadem: nihil ad hunc locum, interpretatio est hæc, non definitio. Proxima est huic etymologia, vt fides quæ fiat quod dicitur, quæ ex se non habet latis virium ad hoc quod quarimus, & variatur apud varias gentes, & robur, atque auctoritatem sumit ab iis, qui vel sic appellant, vel sic exponunt originem. Sunt tamen quædam etyma, quæ ex natura rei acutè ac subtiliter deducta, diffinitionis habere locum possunt: qualia sunt vera nomina: & quæ ob eam causam naturaliter significare dixit Plato in Cratylo: sicut vipera, quòd viuum pariat: in omni enim lingua sic diffiniretur. Hæ sunt explanationes vocum magis, quàm rerum, sicut in diuisionibus. Philosophi alii de inuentoribus sumunt appellationem, alii de schola, sunt qui de placitis sectæ, quidam de vita. Tertia expositio fit per metaphoram: ver anni est pueritia: homo paruus mundus: coitus brevis morbus comitialis. Lusus sunt hæc, et si declarant interdum rem, ac circumscribunt: vt affectus est ignis animi, cuius ardor celari ægre potest. Huc pertinet similitudo omnis, seu proportio, quæ Græcè *ἀναλογία* dicitur: mens est in homine, quod in mundo Deus. Quarta est remouendis iis, quæ cognoscimus, vt sciamus, quod non cognoscimus, nihil esse illorum: auimus est, quod solum ex homine non apparet, edit tamen hæc opera tam admiranda. Interdum sublatis iis sigillatim, quæ nouimus, subiungitur aliquid aliud. Angeli sunt non Deus, non homines, sed medii quidam spiritus inter illos. Sunt nonnulla quæ aliqua rei nota insigniuntur, vt cognoscantur, tanquam oues signatæ, aut merces. Paulus est, quem persequentem ecclesiam Christus ad se conuertit. Cæstius est, qui dicebat Ciceronem nescire literas: licet interdum haud scias statuere, vtrum potius alterius sit nota, Cæstius sui dicti, an dictum illud Cæstii. Sed non est iustus & tanquam legitimus terminus, nisi res quadranter sit comprehensa, vt ea concludatur sola: & quicquid ipia amplectitur: aliarum res omnes quæ eiusdem

Interpretatio.

Etymologia.

Metaphora.

Proportio.

dem non sunt rationis ac naturæ, sint exclusæ. Quapropter ad rectè diffiniendum, sumendum est de principio non tam genus, quàm superius quiddam accommodatum exprimentæ rei, siue id essentiæ sit, siue adhærentis, siue etiam metaphoræ: tum concinnandum, & coarctandum adiunctione interiorum, dum illud totum quadret, ac fiat propriû: quod ex diuidendi ratione, commodè posse fieri Boëthius Seuerinus docet: vt diuidatur quicquid additur, & examinetur, num membrum vni repropolitæ cõgruat, alterum non, an vtrunque: si alterum non cõpetit, astringendum adhuc pressius: si verò vtrunque propriû est, sistendum ibi, quoniam expleta est suis omnibus partibus diffinitio. Itaque hic non pèrinde propria & differentiæ sunt essentiæ diligendæ, quàm declarationis. Superius verò de quo dixi, id etiam debet esse, quoad eius fieri poterit, declarans, & remanente oculos subiiciens: hoc ferè est proximi loci superius. Nam quod recedit longiùs propter amplitudinem minùs est aptum. Exemplum inquirendæ diffinitionis est apud Platonem de Sophista, licet non satis ad docendum idoneû, magis erit, quod Rodolphus habet de iure, cuius hæc sunt verba: Sumamus inquit, exemplo nobis ius diffiniendum: inueniemus primum ius vim quandam in se habere cogendi, & iustum, vnde nomen videatur traxisse. Itaque erit ius nobis vel placitum, vel decretum quoddam. Veruntamen non omne decretum ius erit: nam & domini seruis, & patres filiis, & philosophi discipulis decreta edunt, quæ tamen ius nõ vocamus, cogitemus aliquid, quo ista excludamus: videmus potestatem quandam esse istis, sed minorè, quàm vt iura facere possint: addamus ergo esse placitum maioris potestatis, hoc est vel populi, vel in quem populus potestatem suam transtulit, vt senatus, vt principis. Quid ergo? Quicquid iusserit princeps, si seruis vt lectum insternant, ius erit? Non videtur: sed quod ciuitati iustum est, idq; quod ad statum eius tuendum pertinet: sed neque id quidem ius erit, si vel partem aliquam ciuitatis grauiùs premat, vel finitimos contra fas naturæ, gentiùmve lædat: a quom ergo esse oportebit. Circumsferamus diligenter oculos, videamùsque, ecquid intra complexum diffinitionis possit venire, quod nomine diffiniti non contineatur, sed & contrà quoque, contineatur ne aliquid diffinito, quod diffinitio non admittat: quæ si non videbun-

tur, colligamus iam à capite omnia, dicamúsque: Ius est decretum maioris potestatis ad tuendum ciuitatis statum ex æquo & bono institutum. Hæc Rodolphus.

Distributio rerú in locos. Verum enim uero ei, qui rectè diffiniturus, aut diuisurus est, rem esse perspectam penitus, & cognitam oportet, intus, foris, vt in numerato atq; ad manum ea habeat omnia, quæ ad illam pertinent: quæ nos ad artem tantæ utilitatis adiuuandam hunc in modum tribuamus, vt alia de ipsa sint rei essentia, velut genus, forma, differentia, singularia, pars, totum: omnia hæc inter se in directa serie siue ascendendo siue descendendo ad essentiam mutuam spectât, cuiusmodi sunt animal, homo, ratió præditus, Aristoteles, corpus, caput. Alia essentia sunt applicita, & hærentia: vt quæ sensu comprehenduntur, quæq; cogitatione ac mente, vsq; adeò affixa rei, vt manere iam ampliùs sine illa non queant. Hinc sunt actio & passio: Tum causa nempe efficiens, & finis, media etiã, & effecta. Postea quæ rem capiunt arma, indumenta, locus, tempus: in quibus res ipsa complectitur, vt quæ in loco, quæ in tempore, quæ in corpore, quæ in vestitu, denique quacunque ratione existentia in alio. Iam quæ referuntur ad rem, in quibus sunt quatuor oppositionum genera: pugnantia, orbantia, contradicentia, relata. Est quum ad disiecta & separata egredimur, ea sunt duæ res diuersæ, aut plures nullo comparationis vinculo inter se collatæ: comparationem uoco quatuor illas oppositionum formas. Sunt etiam addita quomocunq; & applicita: vt cruor in veste, lutum in facie, geometria addita rhetorice in eodem animo. Sunt à nobis attributa, vt conficta in vita, possessiones, & ii qui possident, facultates, opes, honor, dignitas, nobilitas, magistratus. His subiunguntur, quæ sunt ante rem, quæ illâ quomocunq; censentur antecessisse, maiores, prædictiones, oracula, somnia. Postremò quæ illi quocunq; pacto succedunt: vt fama, posterius, exemplum. Hæc ferè in libris primæ philosophiæ explanauimus subtiliter: & quum de probabilitate differemus, persequemur fusiùs. Ex his omnibus definitiones, ac diuisiones depromuntur, quod videre est in scriptoribus cuiusque notæ, & cuncto vitæ vsu. Speusippi circunfertur de Platonis diffinitionibus Libellus, in quo multa eorum, quæ diximus licet exempla animaduertere. Sed

nos sigillatim de vnoquoque genere subiungemus, eodem quo posuimus ordine. A genere in formam sic partimur: Ciuitatis regimē, aut democratia est, aut oligarchia, aut monarchia. Simiæ sunt simii, Cercopytheci, Cynocephali, Cæpi, Sphinges, Callitriches, Satyri, Cynopropi, Manticoræ, Crocutæ: ad differentes, ex animalibus hoc ratione præditū, illud orbem: ad singulas res, Christiani orbis Reges Carolus, Fernandus, Franciscus, Henricus, Ioānes, Iacobus. A toto ad partes diuisio huiusmodi: Literæ aliæ pinguntur atramēto, aliæ minio, aliæ creta, aliæ carbone: hæc sunt enim literarum partes, nempe materies. Ex adhaerentibus, partim hominum sunt naso summo, quidam extante, quidam aquilo, nonnulli repando, aliqui retorto, multi recto: quæ aliorum pertinent, nempe ad adiuncta: contra verò à partibus in totum, à minoribus ad capaciora non est diuidere. Finitiones inferiorū per superiora fiunt, sicut est declaratum: nonnunquam retrorsum venit, vt per inferiora finiatur superius, & maius, quum eo loci positum est superius, vt ultra se nihil admittat, quo explicetur, aut certè non possit apertè: ita magis tum arctioribus tanquam exemplo quodam ostenditur, quàm diffinitur: vt ens est quod est substantia, quòdve substantiæ accedens: in quo quando ascendere non datur, descendimus. Huius notæ sunt diffinitiones illæ, qualitas est per quam quales esse dicimur, vt Aristoteles inquit: inhærens est, per quod res habet aliud nomē, quàm pro essentia suæ ratione. A signatur etiam diffinitio à partibus totius, vt apud Ciceronem: Ius ciuile est quod in legibus, senatus consultis, rebus iudicatis, iuris peritorum autoritate, edictis magistratum, more, æquitate, consistit. Et Papi- nianus: Ius ciuile est quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum venit. Homo est quod cōstat anima rationabili & corpore ita formato: Corpus componitur ex capite & trunco: Domus ex fundamento, parietibus, tecto: Ciuitas ex senatu, equestri ordine, ac plebe. Quæ utique diffinitio tum demū a signatur, quum notiores sunt partes, quàm totum. Contra ex toto fit partis diffinitio: Materies est ex qua constant quæ generantur, quæque corrumpuntur omnia. Quod genus diffinitionis difficile est aptum & simplex reddere, nisi aliquid sit admistum ex alio delumptum loco: velut caput est in omni animatè primum, ad or-

A genere.

A toto.

Ex adhaerentibus.

A partibus.

dinem refertur: facies est, ex qua homo cognoscitur, apponitur, ad actionem, nam pars de se non satis potest totum explicare. Sequuntur inhaerentia, quae campum diuidentibus & diffinientibus aperiunt latissimum. Oculi sunt quidam nigri, quidam glauci, partim virides, partim caerulei: Animalium sunt alia simplicia, alia cauta, alia stolidia. Diffinitio hinc accipitur: Homo est animal rectum, lato pectore, expansum in brachia, diductis manibus in digitos, leui cute, ad prudentiam & bonitatem appositum, & factum, pietatis capax. Bouis descriptio est apud Varronem, Equi apud Virgilium. Sed quid persequor singula? Animantes omnes, stirpes, lapides, metalla, gemmae hoc ferè modo declarantur, utpote sensibus congruentissima. In actione diuisio est: Animalia vel ingredi, vel serpere, vel natate, vel volare: Diffinitio: Delphinus est piscis celerrimè omnium natans, & solus inter eos saliens: Amor est condimentum, quo res omnes etiam amarissimae dulcorantur. Ex passione: Eorum qui bene viuunt, ii multa sentiunt incommoda in vita, nempe qui agunt inter malos: illi honore afficiuntur, qui inter bonos. Iracundus diffinitur, qui ad iram leuissimis de causis celerrimè rapitur. Accedunt his causae: Calor omnis aut est à Sole ac caelis, aut ab igne. Diffinitio: Dies est lux per hemisphaerium nostrum à Sole diffusa. Homo est animal peculiari Dei opere conditum. In numerum causarum veniunt instrumenta: Eruditio paratur usu, paratur studio, paratur doctrina. Persuasio omnis fit rebus, aut verbis: Triticum aliud molitur mola aquaria, aliud ventaria, pars asinaria, pars trusatili. Oleum est liquor ex oliua trapeibus expressus. Altera causa est finis: Eruditio ab aliis ad usum corporis quaeritur, ab aliis ad usum animi, à quibusdam vero ad vanitatem ostentationis. Diffinitur hoc loco homo, animal à Deo ad aeternam beatitudinem genitum. Ius civile est aequitas constituta iis qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. Media sub instrumentorum rationem ferè concluduntur. Sunt causae sine quibus effectus non sequitur. Fames contigit alias sterilitate agrorum, alias vastatione. Bellum Troianum est quod Graeci cum Troianis gesserunt propter raptam Helenam. Est in causis ignotis fortuna: ut, aliis hominibus cessantibus perueniunt omnia, aliis nihil nec vigilantibus, ac strenuè laborantibus, aliis tenuiter

ter, ac malignè. Diffinitio: Honor popularis est locus dignitatis, quo cæca fors sine delectu cecidit, quos ipsa non videt. Casus est in iis, quæ accidunt præter destinationem: Duo hi foderunt, hic thesaurum reperit, ille laqueum, Thesauros partim bestiae prodiderunt, partim homines terram vertendo, pars ruina exitit ædificiorum vel montium. Diffinitio: Orichalcû est æs auro simile, quod Orius metallarius produxit, dum studet ex ære aurum facere: Bombarda est tormentum bellicum, quod metallario aliud agenti inopinato extitit. E causis nascuntur effecta. Est ira quæ aliis cogit manus afferre, est quæ sibi met ipsi. Diffinitio: Vipera est quæ sola ex serpentibus viuum parit.

Ab effectis.

Quæ rem capiunt.

Quæ rem capiunt varii sunt generis, sicut in prima philosophia patefecimus. Ex omnibus & diuisiones, eliciuntur, & diffinitiones: quorû exēpla ferè sic habēt. In eo quod capit homines hi vestiuntur panno, hi linteis, illi byssinis, aut sericis, sunt qui cõtextis frondibus, aut plumis. Vinum aliud seria, aliud dolio, aliud vtre seruatur. Ex loco, Animalium alia in terra viuunt, alia in aqua, partim in aëre, quædã sunt amphibia. Herbæ sunt agrestes nonnullæ, sunt aliæ hortenses. Crocodilus piscis, est serpētinus in Nilo viuens. Balsamum liquor est odoratissimus in sola Iudæa proueniens. Valētia vrbs est in Hispania vltiore, miliari vno à mari reducta. Concio est oratio, quæ in loco publico ad multitudinem habetur. Triarii sunt milites fortissimi in postrema acie collocati: In tempore: Flores nascuntur quidã primo vere, quidam adulto, quidã senescēte, alii æstate ipsa, atq; etiã autumno. Amygdalus est arbor, quæ prima omnium floret. Pyrus syluestris, quæ tardissimè. Vegetatio est vis animæ, quæ prima se in homine profert: ratio quæ postrema. Cupiditas gloriæ est quæ vltima præstantibus viris exuitur. Quæ sunt velut inhærentia in substãtia: intelligēdi vis in hominibus est sita, vel in angelis, vel dæmonibus. Angina est morbus faucibus affixa, & podagra articulis pedum. Partes in toto: Dignitas & manui & pedi sunt communes: Folia tum arbores, tum frutices, tum herbæ habēt. Intercalaris est dies, quæ solus habet quartus quisq; annus. Quæ in aliis sunt potestate: Fruges aliæ sunt in herba, aliæ in semine: Picturæ sunt quædã delineatæ iam, aliæ adhuc in animo pictoris. Quæ in aliis vi, & potentia: Regnum vel in vno est, vel in multis, vel in

paucis, in optimatibus, aut plebe. Diffinitiones, quæ aliquid declarent non facile est in his generibus inuenire: propterea quòd quæ in aliis sunt potestate vel potentia, ita latent, ut ea sint potius per alia explicanda, quàm ut alia explicent. Sed de his satis: nam singulorum adferre exempla, quæ in prima philosophia persecuti sumus, quum esset longum, tum verò minime necessarium: & verendū esset ne subtilis illa rerum minutarum concisio fastidium lectorem adferret.

Quæ ab
aliis capiuntur.

Quæ ab aliis capiuntur eadem propè sunt in his, quæ modo sunt dicta. In vtre aut mel seruatur, aut aqua, aut oleum, aut vinum. In bulga mulieris vel puer nascitur, vel mola, vel bestia. Semina sunt quæ continent in se arborem, sunt quæ fructicem, sunt quæ herbam. Regum hi habent in se regnum in vniuersum, hi bonam partem, alii exiguam. Diffinitiones sunt: Humana mens est sedes intelligentiæ, rationis consilii: Ciuitas sine iustitia est receptaculum latronum. Maiestas reipublicæ est in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Annus est in quo duodecim menses comprehenduntur: Pes est extrema atq; infima hominis pars: Aurora principium diei: Bonus princeps est, qui nō in cogitatione suorum commodorum, sed publicorum est cunctus.

Relata ad aliud.

Iam quæ referunt, per se quidem inhærentia sunt, sed inter se comparata ad hunc locum pertinent, in quem diuisio non cadit: nam hæc si per superius partiuntur aliorum spectant: ut. Colorum hic niger, hic albus: quæ sunt generis & formarum. Hominum hi vident, illi cæci sunt, alii patres alii autem filii: in adiunctis reponuntur. Sin vnum in aliud tentes diuidere nihil proficies. Diffinitiones in his sunt,

Virtus est vitium fugere, & sapientia prima
Stultitia caruisse.

Sed propius & exactius: Album est color, cui ex contrario maxime repugnat nigrum: Cæcitas est visus orbitas: quæ etiam est essentialis. Nam priuationis essentia est positionis absentia: ut tenebræ luminis. Hæ essentialis sunt quoque: Pater est, qui habet filiū: Dominus, qui seruum: Seruus, qui dominum. Idcirco minus quàm aliis ex locis notæ. Contradictoria & separata per omnia diuidendi genera sunt susa: deq; earum diffinitione iam est dictū. In additis diuisio est: Dicendi ars in quibusdam est sola, in aliis est cum philosophiæ cognitione coniuncta. Diffinitio; Parasitus est comes
indiu

Addita.

indivisus stultorum, ac profusorum diuitem: Magister equitum est dux, quem sibi adiungit dictator. **Attributa** Inter homines inuenias diuites & pauperes: inuenias nobiles ac ignobiles: tum honestos, ac viles. Pauper est cuius census non valet quinquaginta numis aureis: Eques est ciuis Romanus, cuius census est quingenta millia. **Ante rē.** Contrā sic: Possessiones alix sunt pauperum, alix locupletum, alix nobilium, alix plebeiorem. Nobilitas est dignitas, quæ antiquitate diuitiarum censetur. **Ante rem:** Qui nascuntur, alii patre viuo: alii mortuo: Ex iis qui viuunt, alii sunt patrimi, alii matrimi, alii vtrunq; alii neutrum. Posthumus est qui nascitur patre mortuo. Opiter, qui patrem quum non habeat, habet auum. Paris est Priami filius, de quo parentes somniarunt futurum eum Troiæ facem. **Post rem:** Alii obscuri moriuntur, alii claritatem post se relinquunt: Felix mors boni ciuis est, quæ contingit in limine calamitatis patriæ. **Post rem**

Miscentur ex diuersis locis diffinitiones, quas vel nomenemus mistas, vel de loco censeantur præcipuo, vel certè ab eo, quem quisque potissimum spectarit: quod vt diffiniendo non est vitium, ita in diuidendo esset turpe: in quo est cauendum, ne rationes diuidendi in eadem diuisione cōfundamus: vt, Animalium alia terrestria, alia aquatilia, quædam aërea, nonnulla rapacia: Herbx sunt aruenses, hortenses, salubres, multifolix, paucifolix: incurunt enim in se membra, quod vitandum esse superius admonuimus. Verum si ad varias diuisiones pertinet, non miscentur: Homines colore sunt candido, fusco, atro: naso aquilo, simo, repando: oculis nigris, glaucis, cæruleis: Auium alix gregales sunt, alix solitaria, alix feræ, quædam manuetæ: aliis pastus est carnes, aliis fruges, nonnullis vtrunq;. **Diffinitiones mistæ.** Difficile dictu, vnde diffinitio elicitur, nisi ei, qui prius vniuersam rei, essentiam rationemque interiùs ac exteriùs pernorit: quin & illi etiam, qui exploratum hoc habet, non pèrinde promptum statuere, vnde petitur diffinitio, quàm diffinire.

Leges diffinitionis sunt, vt diffinitio sit æqualis diffinitioni, non minor, neu maior. Tum vt rem explicet: idcirco parum apta est, quum in ea diffinitum ponitur, nisi in relatis, quæ sunt *ωρίστη*, quod aliter nequit fieri. Mihi verò continere superuacaneum vel redundans, id est quod abscindicitra iacturam totius possit, non video necessarium existi-

mari: neque enim ingeniis omnibus breues sufficiunt, sed nec longas esse conuenit, quæ expeditæ intelligentiæ rei parantur. Et quando explanare ad ingenia audientium refertur, prospiciendum diligenter, qui audiant, ut quantum res patiatur, diffinitio eorum captui applicetur. Quocirca Cicero & Quintilianus ita diffiniendum censent, ut maxime præsentî negotio congruat: aliterque gloriam finit Cicero agens Cæsari gratias pro Marcello restituito, nempe ad populum populariter, quàm in Tusculanis quæstionibus philosophicè disserens apud paucos. Et Aristoteles de iucundo loquens in Rhetoricis ad Theodectem, oportere ait existimari diffinitiones eas esse sufficientes, quæ neque exactæ sint, neque tamen obscuræ: quod dictum ad res morum, ac vitæ pertinet.

Diffinire
quanti sit
viri.

At verò hæc quæ à nobis posita sunt omnia percipere ac tenere, quum sit diuisuro & diffinituro necessarium, apparet profectò quàm sit diffiniendi hoc munus magni viri, & excellentis: quique non vniuersam modò eiusce rei, quam diffiniturus est naturam explorarit, sed alia plurima non ignoret: neque enim aliter poterit eam rem, quam limitandam suscepit, & in maiore includere, & in minora diducere, & à vicinis, circumfusisque secernere, ac separare. Neque vlla nota alia æquè doctum ab indocto, acrem à tardo distinxeris, ut peritia diffiniendi. Nam quibus multa sunt per ruditatem aut torpedinem confusa, si discernere ea nesciunt: ita rebus finitimis & similibus falluntur, ut fraus omnis ex conformitate nascitur. Error autem quamlibet in dif-

finiendo exiguus, breui fit ingens, quippe procedente scrutatione ac dissertatione rei amplificatur. Quòd si ritè sit ab exordio diffinitum, omnia certiora existunt, & multa facilissima.

*

DE EXPLANATIONE CV-
IVSQUE ESSENTIÆ
FINIS.

IOANN

521

IOANNIS LV- DOVICI VIVIS

VALENTINI,

De censura veri Li-
ber Prior.

INSTRUMENTVM exami-
nandæ veritatis singulis disciplina-
rum atque artium idem accommo-
datur. Nec ullam habet certam ma-
teriam rerum, in qua versetur: sicut
nec illud alterum de quærenda pro-
babilitate: adhibetur enim à quoque
artifice, dum in materia sua inquirit,
quàm aptè enuntiatur sit ad ve-
ritatem expromendam: aut quàm rectè
veritatem per probabilia inuestigarit.
Itaque duo hic examinantur, simplicia
effata, quæ nondum in argumentationem
coguntur, & argumentationum cõplexio.
De quibus priùs quàm dicamus, aliquid
est de eorũ partibus loquendum. Quarum
partium aliæ sunt minimæ ac simplicissimæ,
aliæ compositæ. Minutissimæ ac tenuis-
simæ sunt in grammatica literæ, in cen-
sura hæc voces integræ, quæ ad aliquid
significandum sunt institutæ. Est autem
significare signum facere, indicare aliquid
alicui. Sic homo homini aliquid significat
literis, nutu, manu, gesticulatione. Ipsa quoque
eadem signa non nihil significant, per quæ
aliquid declaratur, aut ostenditur, velut
manus mota, index, nutatio, in viis regis
mercurioli, & quæ tenduntur ante cauponas,
& tabernas, & officinas omnis generis,
quibus admonetur populus, aduentores
recipi, aut hoc vel illud cudi, aut vendi.
Ex hoc genere sunt voces prolatae, &
scriptæ: vtræque aliàs voces, aliàs
verba nominabo. Ergo significat animo
id omne, quo animus quomodocunque
admonitus intelligit. Sed in hac
intelligentia duo sunt, cognitio signi,
& significati: vt vocis huius homo,
& hominũ: prior

Signifi-
care.

illa cognitio est imperfecta, atque inchoata, posterior plenæ & absoluta, illius quidem signi. Significare verò non simpliciter sumendum est, aut vniuersaliter, sed semper respectu & ratione alicuius, sunt enim voces quæ equis aliquid significant, velut clogmi, & poppy smi: sunt quæ canibus, vt iubilatus, aliæ Græcis hominibus, aliæ Latinis, aliæ Hispanis. Celebris illa apud Sophistas vox buf Latinis auribus nihil est, Catalano flatu designat: vt becus in Aegypto vox erat incognita, Phrygi panem præcipuum, edulium denotabat. Sunt voces peculiariter paucis quibusdam notæ ipsorum vel conuentu vel tacito consensu, vt inter cæcos in Hispania lingua est quædam propria, quam vulgus non capit, etiam inter lenones: sic in negotiis principum ne depræhensæ literæ prodant arcana, & inter priuatos, vt Ciceronem & Atticū, vnde fit, vt minùs illæ epistolæ possint intelligi. Quocirca voces quæ nihil significant in ea lingua qua loquimur, etiam si in aliis sexcentis significant, nihil significare eas dicemus. Præter interiectiones reliquæ omnes voces significant, vt Aristoteles dicit *κατὰ συνθήκην*, hoc est, ex pacto, ex conuentione, & quadam loquentium conspiratione ac consensu, nullæ naturaliter significant, nisi interiectiones, nec eæ omnes: nam quædam Romani aut Græci sunt magis sermonis, quàm affectus: sicut euax, euge. Nisi quòd fortassis is motus corporis, & ea adhibebatur pronuntiatio, vt illhinc potius, quemadmodum affectus esset animus, posset intelligi, quàm ex verbo ipso. Neque verò perturbat nos, quòd Quintilianus naturalem significationem à trãslatione distinguit: vt volare natura sua sit auium, trãslatione animorum: alia mente ille est locutus ac nos, vt in libris de dicendi ratione ostendemus. Sic ergo diffiniamus vocem significantem, vt sit communis nota, qua inter se aliqui aliis notiones suas explicant, id est quæ mente concipiunt. Itaque vsus est dominus significatum. Bouinari, & lesum, & Latina illa nomina, quæ, vt inquit Ennius, fauni vatésque canebant, aliquid illo prisco sæculo significabant, atate Ciceronis nihil. Quid opus est crassis argutiis in iis, quæ pueri propè adferunt ex ludo illo suo? Quocirca vocum significatio, hoc est notatio animum spectat, non res. Nam Hector, Chimæra, bellum punicum, & cætera, quorum res nusquam sunt, aliquid tamen significant

Vox si-
gnificās.

cant, id est animo sunt alicuius rei nota: quæ res etsi ex natura sit sublata, animo tamen superest etiamnum, & tanquã viuit, dum intelligentia comprehenditur. Quare alia dicitur significare aliquid, quod in solo sit animo: alia aliquid quod in natura rerum. Quanquam ex iis, quæ significant, sunt quæ animo significant aliquid, vel aliqua, vt homo, capra, herba, albus, niger, Hector, Chimæra: denique omnes partes declinabiles, præter pauca quædam per quæ animus concipit vel rei alicuius imaginem, vel aliam eius generis, ac modi, cuius sunt res: vt per Hectorem hominem quendam, sicut per me, aut te: per Chimæram animal quoddam varium, sed certè animal, vel animalium partes. Alia non insigniuntur, atque imprimuntur animo tanquam rei quædam imago, sed tanquam modus rebus inuisus: vt omnis, aliquis, quidam: & omnes partes orationis, quæ non inflectuntur: licet inter aduerbia sint quædam, quæ aliquid significant: vt mane, quemadmodum quum dicit Perlius: Jam clarum mane fenestras intrat: & multo mane. Reliqua omnia per se nihil sunt, nisi aliis applicentur: quæ tamen modum quendam & rationem illis adferunt, non aliter quàm inhærentia non subsistunt sine subiectis, faciem autem quandam, rationemque illis addunt. Priora illa significatiua, hæc posteriora consignificatiua nominantur, ab Hammonio *σημαντικὰ καὶ συνημαντικὰ*, ab aliis categorematica hoc est prædicatiua, & syncategorematica, id est comprædicatiua, quo etymo mox declarabitur: illa primigenia possunt nuncupari, hæc posteriora, seu secundaria: nam nec essentiam vllam habent sine illis, sicut de inhærentibus diximus: nec inueniri nisi illis inuentis potuerunt: vt prior fuit substantia quàm inhærens. Mirumque est potuisse illa consignificatiua declarari: nam de significatiuis etsi magnum fuit, non tamen adeò admirabile. Itaque veteres illæ & rudes linguæ, vt sermo puerilis, minùs illis syncategorematis abundat, quàm recentiores excultæ iam vsu atque expolitæ: & quò quisque est in quaque lingua facundissimus, ita vsu horum exactissimè callet: contrà rudes, aut tardi faciliùs rerum nomina assequuntur, quàm hæc secundaria. Ex vocibus aliæ binæ aut ternæ aut quocunq; alio numero idem inter se comparatæ significant, aliq; diuersum. Idè quæ significant non vno modo:

Significatiua
re aliquid
& aliquo
modo.

Significatiua.
Consignificatiua.

Quipp

Significa Quippe alia idem sunt penitus, ut Socrates Socrates, Equus re idem et equus: alia significatione incomplexa idem notant ut valdiuersum de, multum: bellum, duellum: alia explicatione, ut Socrates Sophronisci filius. Scipio domitor Africae. Homo animal ratione praeditum. Illae primae eadem nominentur, postremae pares, siue aequales, mediae synonymae. Reliquae sunt diuersae aut variae quae non omnino idem significant. Quærat aliquis an voces in diuersis linguis idem significantes, ut homo & ἄνθρωπος, synonymae sint dicenda? Non videtur, nam non idem vtrique genti significant: nisi forte apud quâ in usum sunt receptae ambae, sicut Zephyrus & Fauonius: phlegma & pituita: Pallas & Minerua. Diximus enim significare non simpliciter dici, sed secundum respectum. Ex iis vocibus, quæ diuersum significant, id est quarum aliquis vnus, ambitu significatus clauditur, quod non alterius, aliae superiores sunt aliis, quæ & illas, & aliquid ultra includunt: inferiores sunt inclusae animal homo, coloratum album, homo hic homo, album hoc album, homo Troianus, femina Troiana, Alia nihil inter se habent commune, ut homo asinus, album nigrum: quæ dicantur diuersae, seu distinctae: inter quas aliae sunt auersae, aliae negantes, aliae priuantes, aliae collatae, aliae aduersae ac segregatae. Aduersae sunt quæ sub genere vno aliquo adiunctorum extrema obtinent, ut album & nigrum sub colore, frigidum calidum sub tactili. Negantes sunt duae eadem, quarum alteri negatio additur, bonum non bonum: hæc propemodum in appositis contingunt, sicut priora, aut in iis, quæ vim & naturam habent talium. Priuantes sunt, quarum altera priuationem tantum dicit alterius in subiecto iam apto positionem recipere, ut videns, & cæcum. Collatae sunt, quæ relationem ad aliquid habent, sine quo non intelliguntur ut pater, filius. duplum, dimidium: neque enim essentiae suae rationem per se tuentur: ab Aristotele dicuntur *ὑποσέ*, à Cicero ne ea, quæ cum aliquo conferuntur, vulgo relatiua, non eo modo, quo quædam pronominum à grammatico vocantur relatiua. Cætera omnia nominantur auersa, & segregata, seu ut usus obtinuit desperata. Ex categorematicis alia rem simplicem & vnâ significant sine adiecto, ut quæ cuiusque essentiam denotant, homo, capra, lapis, aurum, cuiusmodi sunt pleraque nomina substantiua vnus generis: quæ

quæ Quintilianus vocat rerum nomina, philosophorum Absoluta
 vsus Absoluta. Alia cum adiecto significant, vt quæ dicuntur
 adiectiua, quæ idem Quintilianus apposita nuncupat: item
 nomina cõmunia, & vnius generis nonnulla, quæ aliquid
 affingunt substantiæ velut magister, dominus, pater, diues
 pauper, consul, iudex, appellationes nominantur. Substan- Concretũ
 tia vniuscuiusque eorum vocatur concretum, velut in pa-
 tre homo, in albo res ipsa, cui albor est affixus, quod non
 est ex se tale: neque enim homo est ex se consul, id est, ex ho-
 minis essentia: nec charta ex chartæ essentiæ candida. Abstra- Abstra-
 ctum est, vnde fit tale, vt consulex illo magistratu, candidus ctum
 ex candore. Idcirco negant candorem dici candidum, & vi-
 rorem viridem: quod sanè ita est, nisi cum magnitudo qua-
 litatis significatur: vt viridissimus est in smaragdo viror, &
 hic viror viridior, aut minus viridis, quàm ille. Ex vocibus siue
 significatiuæ sint, siue consignificatiuæ, aliæ res significant,
 aliæ rerum sunt vocabula: hoc est aliæ sunt rerum nomi-
 na, aliæ nominum nomina. Nihil quidem est quod non
 sit res, sed hic ego rem à vocibus distingo, sicut apud
 Horatium.

Verbáque prouisam rem non inuita sequentur.

Nec solùm quæ aliquid vel aliquas res designant, sed quæ
 modum dicunt rebus innitentẽ, rem significare dico in præ-
 sentia, quemadmodum inhærens voco rem. Vocum nomi-
 na sunt quæ nihil aliud quàm voces significant, non quate-
 nus sunt voces tantùm aut scripturæ, sed quatenus illæ ali-
 quid significant. Huius sunt generis ea, quæ in tribus de ser-
 mone artibus tractantur, nomen, verbum, inflexio, longa
 syllaba, breuis syllaba, Tropus, Schema, metaphora, enun-
 tiatio, syllogismus, enthymema. Illa quæ rem notant, ap-
 pellantur primæ rationis, siue intentionis, siue ut Capella
 & Boethius loquuntur, impositionis, vel positionis: hæc al-
 tera secundæ. Sunt voces quæ vnum tantùm significant, vel
 plura vt vnum: vnum significat Socrates, hic filius Sophro-
 nisci: plura significat populus: plura quidem homo, animal,
 sed vt vnum: quod fit dupliciter, vt illa omnia vnum effi-
 ciant tanquam corpus coniunctione, aut congregatione, vt
 in aceruo & ciuitate, vel vnum, vt vna sit impositio, vnus
 intellectus, & ratio omnium in illa congruentiâ, & qua-
 si similitudine. Sic homo Socratem, & Platonem eadem
 homi

Primæ in-
 tentionis
 Secundæ
 intentio-
 nis.

- hominis ratione, quoniam uterque est animal ratiōabile.
- Vniuoca.** animal bouem & equum, quæ vnum sunt in vna ratione animalis, nempe in substantia sentiente: hæc vocant vniuoca, siue certa, siue definita. Aliæ significant plura diuersis rationibus, causis, impositionibus, quæ dicuntur æquiuoca, siue pluriuoca, & ambigua: vt taurus bouem tuarem, & montem diuersissimam ratione. Asina scæmina asini, & illum ex gente Cornelia. Sunt qui ambigua hæc à calu dicant appellari quòd ea velut calus quidam tradunt ad illam alteram significationem, non prima & naturalis nominis impositio atque attributio significationis: vt taurus Romæ bouem significabat primum, postea montem illum Asiæ: fortasse postquam L. Scipio Romana arma illuc tulit. Asina prius significabat asinum scæminam, Cornelium verò illum, non priusquam is asinam duxit in forum ære onustam pro dote filix. Quæ nota aliqua distinguntur, æquiuoca non sunt, vt prolatione, scriptione, genere, numero. Sunt quæ gradu aliquo transeunt ad res etiam alias signandas: ideo metaphora nominatur, siue translatio: in qua semper inesse oportet aliquid ceu transitum præbens nempe rerum quandam inter se conformitatem, aut proportionem, quæ Græcè analogia vocatur: ideo & hoc analogum appellemus, quasi proportionale: vt, ferreus de eo dicitur, quod ferro constat, sed propter duritiam de quibusdam animis. Caro & os de animali: at illa similitudo quædam ad oliuam, & prunum, & cerasum traduxit. Quòd si marinus canis propterea sic vocatur, quòd similitudinem habeat huius nostri, analogum erit, non pluriuocum: nihilo secius vtrunque est ambiguum.
- Tenenda est hæc regula,** quod in proposito non est ambiguum non est habendum pro ambiguo, vt si quis quærat, ex quibus elementis constat mundus, aut quomodo periturus sit? nihil attinet adferre aliquid de mundo muliebri, aut de Duce illo Iustiniani Augusti: vel de elementis literarum. Voces simplices sunt octo orationis partes, aut quæ pro vna aliqua sumuntur, vt parterfamilias *δινοδοσκόρις*, magister populi dictator, linguæ inopia, non solum in nostra, sed in Græca etiam, quibus magis & diutius licuit fingere. Compositæ siue complexæ voces sunt duæ, aut tres, aut plures orationis partes vel vinculo colligatæ, vt Valdaura & Maluenda: Ego cum Ioannio: affectus est tempestas vel congruentia adiun-
- ctæ

Et applicata, ut substantium & appositum, vel duo substantia in eodem casu appositivè, vel diversis, ratione quadam grammaticæ structuræ, velut possessionis, aut eiusmodi: nomen & verbum, adverbium, & nomen vel verbum, vel participium, interiectio: & id quo affectus tendit, ut ò factū bene. Nam ista, Socrates per & cum, nihil sunt, nec simplices voces, nec compositæ. Hæc crassius sint à nobis posita, magis ut intelligantur tanquàm rudium, quàm ut subtiliter examinentur: sed nec sunt accuratè exigenda quæ ferè sunt primæ institutionis, & quorum dominus est v-
sus po-
puli.
*

DE ENVNT

EX compositis vocibus alia imperfectum reddunt sensum & quasi suspensum, in quo desideretur aliquid: ut homo in campo, Socrates & Ioannes, hominem amare. Alia perfectum, & acquiescit qui audit: ut Petre lege, quæ orationes nominantur, & si non omnes orationes expletum habent sensum: ut si veneris: an tu disputas? Ex perfectis atque absolutis quæ sunt de indicatiuo modo, id est quæ significant aliquid esse, fuisse, fore, ad hoc nostrum institutum pertinent: in eis enim est hoc quod quærimus, verum vel falsum, ideo indicatiuus modus, & demonstratiuus, & narratiuus nuncupatur, à Græcis verò ἐριστικός, quasi definitiuus, & à Quintiliano fatendi modus, quod aliquid dicat ac demonstrat quemadmodum

Enuntia-
tiones.

sit, erit, aut fuit. Hæ orationes multis nominibus signantur, ab Aristotele ἀποφάνσεις, id est, pronuntiationes, siue pronuntiatæ, siue proloquia, ab aliis ἐπαγγέλλειν, quasi enuntiationes: est enim ἐπαγγέλλειν declarare, enuntiare, aperire: ab Stocis ἀξιόματα, quod Cicero effata vertit. Sunt nonnullæ enuntiationes in quibus etiam si sit alius modus quàm indicatiuus, tamen is intelligitur, ut vellem prandere, hoc est volo: & modum subiunctiuum pro indicatiuo poni, & tēpora illius pro tēporibus huius: id verò ludi est grāmatici. Impediuntur interdū hæ pronuntiationes, quæ sunt indicatiui, aliqua adiectione, quæ sententiā suspēdit: quemadmodum de orationibus diximus: ut quum tu hæc dices? & interrogationes ferè, quanuis sunt in eis quædam, quæ perfectum sensum obtinent, ut apud oratores, quum non tam rogandi causa fiunt, quàm vrgendi: An est aliquis seditiosus sceleratior? Quis est homo qui vult vitam, diligit videre dies bonos? Sunt enuntiationū quædā genera implicita, & clausa, quæ ex priorum sensu patefiunt: ut, Superbia inuidiam parit, & contrā: Ego semel huc veni, atque iterum: de quibus non aliter censendum, quàm si essent explicatæ. Quæ vnum verbū habent indicatiui nominantur categoricæ, quasi prædicatiuæ: nam κατηγορημα dicunt Græci, aliquid de aliquo

Catego-
ricæ.

enunt

enunciari seu dici, à nobis enuntiatiuæ nominētur, seu simplices, quæ verò duo vel plura habēt verba vel indicatiui, vel subiunctiui aliquo vinculo connexa, vocentur compositæ, seu coniunctæ. In categorica duo sunt termini, quæ Aristoteles *ἀντιπα* vocat, hoc est extrema: id quod de aliquo dicitur, seu enuntiatur, & id de quo enuntiatur. Hoc nuncupatur subiectum, illud prædicatum. Prædicatum dicitur quoniam sicuti modò admonui, prædicare appellāt Græci *καταγορεύειν*. Subiectum verò est, quod alteri subiacet, cui alterum superponitur. Nam id est subiectum in enuntiatione, cui ratio significatus prædicati innititur, aut attribuitur per affirmationem, vel negationem: vt iudex sedet, non sedet: diligitur, non diligitur. Ita subiectum ceu materia est, & fundamentum prædicati velut accedentis. Quicquid reliquum fit in enuntiatione dempto subiecto, prædicatum esse magnis artis huius authoribus placuit, vt Socrates disputat bene mane in Academia deambulans, præter Socratem reliquum totum esse prædicatū. Sed sunt effata quædam, in quibus idem semper est subiectum, quomocunque vertantur, vt voluptas est perniciofa: aliæ, in quibus variari potest situ, vt titillatio est vitium: non omnis homo est animal, non omne animal est homo. Simpliciter fuerit, & huic proposito aptius subiectum diffinire cui aliquid tribui aut tolli significatur, quod à nobis obiectum nominetur: prædicatum verò, quod alicui applicatur, aut tollitur, quod sit sanè dictum. Neque enim minùs nō esse animal dicitur de lapide, quàm esse animal de homine. At interdum idem dicitur de eodem: Socrates est Socrates, gladius est ensis: nonnunquam par de pari, vt homo est animal rationale: aliàs superius de inferiore, vt homo est viuens: aliàs contrà, vt animal aliquod est homo, non omne animal est homo: vel inhærens de subiecto, Socrates est fuscus, parsimonia est vtilissima: vel diuersum de diuerso, Socrates est Plato, homo est equus. Omnis vox quæ vergit ad dictum, pars est dicti, quæ ad obiectum obiecti: vt lusus & magistratus sunt corticulæ: sunt voces, quæ aliis adhærent, non coniunctione aut nodo, sed quadratione & congruentia, sicut obliquus recto, appositum substantiuo, aduerbium alii parti: quæ determinationes nominantur, siue affectiones, quasi limitationes quædam, & moderationes eorū, quibus adiunguntur: quæ vires suas variè exer-

Prædicatum.
Subiectum.

Obiectū.
Dictum.

cent. Nam aliæ astringunt, vt liber Platonis, aliquis, puer hic equus. Aliæ laxant, omnis homo semper disputat, possibile, & eiusmodi. Aliæ auertunt à perfectione naturæ ad diuersum, hic homo viuit vitam stirpis: partim ferè mutant, militaris clementia: sunt quæ explicant nomen, canis celestis: sunt quæ rem, hoc est rei essentiam, rationalis homo, mortalis homo: quædam in hærentia declarant, malè suada fames, & turpis egestas. Nonnulla tollunt penitus, velut homo depictus in tabula: quæ affectio dicitur distrahens, vita laxi, ferè omnis, non enim est omnis. In partem dicti accedit verbum, in quo sunt duo, coniungendi vis, & tempus: in priore sunt affirmatio & negatio, quæ ad modum & connexionem verbi pertinent, & sunt velut nexio & dissolutio: quæ adesse aliquid significat, affirmat: quæ aufert, negat: hæc appellatur enūtiatio negatiua, illa affirmatiua. Boëthius affirmationem & negationem nuncupat. Cicero enuntiationem aientem, & negantem, affirmantiam & negantiam. Capella dedicatiuam & abdicatiuam: nec est necesse negationem exprimi, satis est clusam intelligi: vt arrogans est alius sapiente bonoque: rixosus distat à philosopho. Sunt mistæ qualitatis, vt Socrates aliter disputat, quàm Plato: Socrates omnibus præterquam pecunia abundabat: tantum habeo Titum mecum, careo pecunia: quibus aliquid significatur esse, aliquid non esse. Ad tempus pertinent aduerbia temporis, aut nomina, per quæ tempus designatur, vt iam, nunc, cras, nunquam, longo tempore, hoc die, necessario, possibile, impossibile. Nam illa prætor nunc, cras erit consul: victor iam postea vincetur, verbum habent in se latens: qui nunc est prætor, qui nunc est victor: etiam si dicas iste victor aliquando fuit victus, & sedentem possibile est ambulare: in quo geminus esse potest sensus, aut totius, vt quod hæc sit possibilis, sedens ambulat, tunc vnum est tempus: aut partium, in quo duo sunt tempora, nempe quod potest sedere, potest etiam ambulare: prius Aristoteles dicit componere, posteriùs diuidere. Sunt tempora quæ habitum significant, vel quæ loquendi consuetudine aliorum referenda sunt, quàm ad ipsum tempus verbi. Iste pingit, actus est: iste bene pingit, moris & consuetudinis: vt iste ius dicit in hoc populo, iste pingit hanc tabulam, rosa est flos, intelliguntur quum rosa est, & quum tabula pingitur: in quo

In verbo
quæ.

Affirma-
tio.

Negatio.

Compo-
sita.

Diuisa.

quod facile est cauillari, sed per lusum & argutias: qui loquitur, & qui audit, multo secus intelligit: vt si quis dormientem roget, tu dormis? is ait se dormire: & qui dixit, bona est voluptas, & addit, ego mentior, de alio sentit tempore: sicut in quibusdam verbis quæ voce eiusdem sunt temporis, re non sunt. Socrates vbi libenter vixit, ibi est mortuus: In quo loco hic prandet, in eodem cœnat: Idem solum & frumenta profert, & legumina: Eadem manus morbum & medicinam dabit, & variis temporibus dicuntur: quemadmodum non est vnum tempus, si dixerò, Nudiustertius emi ædes meas, non enim erant meæ, quum emerem, sed quæ nunc sunt meæ. Ita que ad communem intelligentiam sunt hæc referenda. Nam de sermone omni non possunt ita vniuersum perpetuæ tradi formulæ, vt qui non ea quæ naturalia sunt sequitur, sed quæ voluntaria, & variæ ac subinde mutabilis iudicii. Quicquid in pronuntiatione ponitur aut sumitur pro vno certo tantum, vt pro alio non possit: aut pro multis tanquam vno, vt quæ sunt propria ex se, vel quæ nota aliqua proprietatis signantur: Socrates hic homo, hi homines, isti homines, nunc, hic: ea reddunt effectum singulare seu certum. Sunt alia, quæ ita pro vno sumuntur, vt pro alio sumi possint: aut quæ pro multis sumuntur disunctione, vt aliquis homo, nempe hic, vel ille, vel alius: aut pro vno quoque sui significatus, illa particularem enuntiationem efficiunt, siue specialem, hæc vniuersalem: In plurali ad eundem modum, aliqui homines, omnes homines: in illa pro aliquibus capitur vt distinctis disunctione, isti, vel illi: in hac pro omnibus & isti, & illi. Mixtæ sunt quæ simul istorum habent aliqua. Quæ verò sint vniuersalitatibus, singularitatis, particularitatis notæ, non est dialectici definire, sicut nec quæ negationis, sed vsus, & eius artis, quæ in hoc vsu obseruat: ea si qua est, sit grammatica. Exempla horum omnium sunt, quò res fiat notior, vt singulares dicantur hæc, Socrates disputat, hic homo docet: res vniuersales hæc, omnis homo docet, nemo docet, nemo non docet, quis non docet? Nam quum dico nemo docet, homo pro omnibus hominibus accipitur: nõ minùs quàm in hac, quisque docet. Sunt quædam enuntiationes, quæ quum faciem habeant vniuersalitatibus, ad aliud potius genus ex sensu referuntur: vt cuncti simul ore fremebant: quæ collectiua uerba.

Vniuersa isti omnes simul. Est & aliud vniuersalitatis genus, quod appellatur generalem conuenientiam potest, id est eius, quod conuenit, expedit, par est, necessarium est, & huiusmodi: exempla huius sunt multa, ut apud Marcum Tullium, Omnia tua causa volo: omnia profecta sunt abs te in me. Et in Exodo dicit Dominus Moysi, Ostendam tibi omne bonum: tum in Euangelio, Spiritus sanctus docebit vos omnem veritatem. Est etiam alia vniuersalitas reflexa, ut Aristoteles, Omnia diligenter scripsit, nempe quæ scripsit. Vergilius:

Ipsaq; tellus

Omnia liberiùs nullo poscente ferebat.

Particu-
lares.

Scilicet quæ ferebat omnia. Est & quædam imperfecta quum pro pluribus aut plerisque abutimur. Cicero pro Sextio: letitiam paucorum luctum omnium. Particulares sunt, aliquis homo disputat, non disputat. Nam quidam homo disputat, si quis velit in singularibus reponere, cum hoc non admodum contendam. Infinitæ sunt quæ ex se nulla nota attributæ sunt alicui generi, homo disputat, Athenienses pugnant, Romani hanc urbem condiderunt: quæ ex sensu transferre vel ad vniuersales possunt, virtus est bonum: vel ad singulares, homo adest, de aliquo prius locutus: vel ad particulares, Achiui hic occultantur, homines habitant sub æquinoctiali, dolus latet sub hoc verbo. In quibus verò vniuersalitas & singularitas insunt, vel qua alia mixtæ nominantur, utique ex se, nam aliis sic spectatibus vniuersales fiunt: aliis secus singulares, aut speciales: ut si quis dicat, Socrates semper deambulat in Academia: alius Socratem modò considerabit, huic fiet certa, & dicet cur singulariter ais hoc de Socrate? & non item de Glaucò, vel Hippia? alius illud semper, & respondebit vniuersaliter, isthuc quidè ne dixeris, an nunquam sedet? ad eundem modum in his: hic homo possidet asinum, Socrates habet aliquot discipulos.

Cõposita
enuntia-
tio.

Composita enuntiatio est plures simplices vel aliquo vinculo, vel per se ipsas aptè connexæ: ut, Fortuna & dominos facit insolentes, & seruos meticulosos. Interdum ratio conjunctionis in proprietate linguæ postulat alium modum à narratiuo, nec tamen non continuo est coniuncta, siue composita. Nam in his sola spectatur connexionis ratio: ut si equus haberet alas, volaret: Tu es adeò eruditus, ut Aristotelem

tele. Superes: nam indocti dicunt quòd Aristotelem superas: idem tamen quod nos intelligunt, & nos, quod illi. sed hoc nostrum est secūdum linguæ proprietatem. Multa etiā per indicatiuum Græci efferūt, quæ nos per subiunctiuum, & illi per infinitiuum, quæ nos per subiunctiuum, aut imperatiuum. Omnia coniunctionum genera, quæ à Grammaticis *συνέκτακτοι* earum nominantur, his sunt apta: coniunctiuæ, disiunctiuæ, illatiuæ, aduersatiuæ, approbatiuæ, & causales: quæ ex modo sunt literario. Tum quædam aduerbiorum formæ, vt Temporis, quum, quando. Loci, vbi. Similitudinis: ita, adeò, sicut, Comparisonis, hoc, quò, quāto, tantò, tam, quàm, & in ablatiuis absolutis, quæ terè tempus significant. Stulto regnante sapientes affliguntur, & per quàm, vt magis currit, quàm deambulat. Adde his relatiuum quis, Sine copula sunt apte applicita: Bona ingenia pudor debilitat, mala confirmat audacia: Optare quæ libeat, potes, consequi quæ libeat, non potes: Pauperi desunt multa, avaro omnia: quibus vetustatis gratia vinculum demitur. In his non aliter quàm in simplicibus, negatio in nodum incumbit, id est in copulam, non in partes: non &, non vel, non si, vel certè significatur incumbere. Cicero post nodum transtulit primo de diuinatione, si nō significant, nullas dant vias: pro non significant, nullas dant vias. Omittitur interdum consequens per figuram Græcam, & potissimū Atticam: vt apud Thucydidem & alios: quod nostri quoque sunt imitati, vt Cicero in tertio de Oratore.

Negatio & affirmatio pugnant inter se, sed ex ratione quantitatis, vt vniuersalitas cum vniuersalitate: Omnis homo legit, nullus homo legit: vel vniuersalitas cum particularitate aut singularitate: Omnis homo legit, aliquis non legit, Socrates non legit: & singulares, Socrates disputat, non disputat. Et inter se mistæ, Socrates semper disputat, nunquam disputat, aliquando non disputat, nunc non disputat. Quum singulares sunt, aut quidquid in vna erat vniuersalitas, fit in altera particularitas, vel singularitas: aut e contrario, vocatur contradictio: & si has quoque contrarias appellat Cicero in libello de Fato: sed nos aptius ad artem Etio. distinximus. Quum verò vniuersalitas in vtraque remanet, contrarietas, seu aduersitas. In compositis pronuntiationis affirmatio & negatio ad deuinctionem spectat, non ad contrarietas.

Pugnæ
nūtiatio-
num.

verba, unde censetur eis oppositio. Coniunctiuæ vniuersalitem quandam videntur præ se ferre, disiunctiuæ particularitatem: Iustitia est virtus, & fraus est scelus: Non est virtus iustitia, vel nulla fraus est scelus contradictoria: si remanet coniunctio &, fiunt aduersæ, vt, iustitia est virtus, & fraus scelus: Non est virtus iustitia, neque vlla fraus est scelus, quæcunque ad rationem coniunctiuarum se applicant vniuersalitem participant, quæ disiunctiuarum particularitatem.

Regula.

Regula est generalis in Latina lingua contradictiones in omni genere enuntiationum proprias, ac germanas fieri præpositione negationis: aut si fuerit præposita, subtractione, modò hæere possit commodè. In Græca, & aliis tametsi ex proprietate sua repugnet lingua, sensu tamen idem fit.

*

DE CENS

DE CENSURA VERI
ET FALSI.

CENSERE quæ enuntiatio vera sit, quæ falsa, id nullius est artis certæ, sed vniuscuiusq; in sua materia, & in iis quæ sunt vitæ cōmunis, viri prudētis multum in negotiis, & vsu rerum versati, quiq; cōmunem sensum, atq; intelligētiam acutè animaduertit. Instrumentum tamen hic trademus, quo quisq; in sua arte, rebus

tamen præcognitis, verum & fallum in pronuntiatis inquirat. Vera pronuntiatio est, quæ enuntiat id, quod re ipsa ita est. Falsa quæ id, quod non ita est. Vera est, Deus est omnipotens, Adam fuit, Christus iudicabit homines. Non est quidem Adam, sed verum est fuisse. Et hæc, Adam fuit ita significat sicut est, nempe illum fuisse. Ad verum & falsum multa

consequuntur, alia ex re, alia ex nobis. In re sunt immutabilia, in quibus necessaria, & impossibilia, sicut in prioribus contingentia, solita, rara, crebra. Possibilia fusa sunt per omnia, magis tamen vergunt ad mutabilia: quāuis necessariū non est simplex, vt nec possibile. Necessarium quod oportet fieri, vt necesse est esurientem comedere, & parère legibus, vel quod fieri aliter nequit, siue immutabili rei essentia, siue

ineuitabili aliqua vi, vt homini moriendum esse. Possibile est, quod legibus licet, quod est cōmodum, quod concessum, permissum: potest etiam fieri, quicquid naturæ rei non repugnat. Ex verbis autem alia sunt certa, alia incerta, absurda, incredibilia, scita, ignorata, dubitata, & eiusmodi. Proposita enuntiatione videndum est nunquid sit ambigui, siue in verbo pluriuoco, vt canis est animal: siue in connexionione vocum, vt aio te Acacida Romanos vincere posse: hoc statim distinguendum, quod nullius est artis, quemadmodum de vero & falso dixi, sed cuiusque in suis, vel prudentis in communione vitæ. Explicanda etiam ea, quæ diximus implicita, vt iterum, contrà & eiusmodi: curris? non. Tum verum falsumque inquirendum ex quantitate, ex qualitate, ex copula, & affectionibus.

Prima formula. Omnia quæ sub vniuersalitate cōpræhen

dunt, veram eam reddunt, si ei, quod enuntiatur, quod modo enuntiatur cōgruant: vnum aliquid, si nō congruat, falsum. Si quis ab vniuersalitate ad singularia rem deducat, descendere dicitur, sin à singularibus ad vniuersalitatē ascendere: hoc ad austruendam vniuersalitatē valet, illud ad infirmam. Videndum, vt singularia verè sint illius vniuersalis, contemplandum tempus, & moderationes, & cōiunctæ sumantur coniunctiue. In ascensu & descensu vniuersalitatis omnia compræhendi est necesse ad vnum austruendum, aut putari aliqua generali clausula compræhensa: vt pote sic in cæteris, nec est reperire quidnam obstat, in cōtrarium non est obseruatum, aut quid simile: in descensu vnum sufficit ad dissoluendum, tanto scilicet facilius destruere, quàm construere, lædere, quàm iuuare: vt nō sit magni viri posse officere, sed prodesse. Est quum vno aut altero inducto, vniuersalitatē subiicimus, rati illa pro omnibus sufficere, quod exemplis agitur more Socratico: eaque dicitur *ἡ ἀπαγωγή*: Ad nauem regendam non adhibetur nisi peritissimus, ad scholam, ad equum, ergo nec ad rempublicam administrandam a sciendus est nisi peritissimus. Id genus inductionis latentem habet vniuersalitatē, hoc modo: ad equum, ad nauem, ad scholam, nec est inuenire in contrarium aliquid, ergo ad omnia, si ad omnia, & ad rempublicam. Absurdum enim sit negare, quod ad hoc solum, quum ad alia omnia conueniat, præsertim quod de eo ipso est controuersia, vt tantummodo videatur negasse temporis causa, non veritatis. Quod si cui parum placet, sit sane inductio non vniuersalitatis, sed similitudinis, & exemplorum.

ἡ ἀπαγωγή.

Secunda. Secunda formula. Particularitatem vna singularitas pro ea confirmat, omnes contra eam infirmant. Et sicut in vniuersalitate vsi sumus cōiunctiua, quæ naturam obtinet vniuersalitatis, sic in particulari vtemur disiunctiua consimilis ingenii. Sed est animaduertendū inueniri in particularitate acceptiones duas, hęc certā, illam incertam. Certa est, quum sub nulla delitescit, nec ad aliam refertur, vt alicui vni certo possit congruere, quod est effectū: vt orator aliquis hęc scripsit. Incerta est, quum sub alio delitescit, nec de vno aliquo est sensus, nempe quū sub vniuersalitate significabatur clausula: vt ad singula illius vniuersalitatis referatur, nō ad totam. Hęc iunioribus suppositio confusa nuncupatur, quæ sic est Ciceroni

Cicero in exposita in libro quinto de finibus bonorū ac maiorum. Quum dicimus omnibus animalibus extremum esse secundum naturam viuere, nō ita accipiendum est, quasi dicamus, vnum esse omnium extremum: sed vt omnium artium recte dici potest commune esse, vt in aliqua scientia versentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse, sic animalium commune secundum naturam viuere, sed naturas esse diuersas, vt aliud equo secundum naturam, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus sunt communis. Sic ille. Fit etiā incerta, vt hic pane est opus ad edendum: neque enim hoc aut illo, si modō opus esse id dicitur, sine quo nequit fieri. Solus homo nouit religionem, non solus hic aut ille: sed hæc perinde est, ac si dicas, quicquid nouit religionem est homo, sicut in illa quisquis edit panem edit. Tum Romæ ac Sparta consilium publicum est senatus: & in peruulgato exemplo, Parisiis & Romæ venditur piper: quia rō & vniuersalitas quædam est, sicut rō vtrobiq. Hæc verō siue incerta, siue confusa, attingenda non est, quoad collatio illa vniuersalitatis in singularitatem, aut particularitatem sit resoluta.

Tertia formula. Singulare vnum probat suum commune. Tertia.
 ne particulare, non contra: particulare inferius probat suum superius, item particulare, sed retrorsus non idem valet. Vniuersale superius probat singulare, & inferius tam particulare, quàm vniuersale.

Quantum ad copulam in pronuntiato simplici attinet, Tria tempora sunt tempora, præsens, præteritum, futurum, quæ sunt naturæ tempora. Et in hæc reducuntur artis tempora, siue Latinæ linguæ seu Græcæ. Præteritum imperfectum significat nō fuisse aliquid absolutum, quum aliud fieret, aut esset factum. Præteritum plusquamperfectum significat fuisse absolutum. Sunt & duo futura, perfectum, atq; imperfectum, legam, legero. Sunt quædam tempora vel consuetudinis ac frequentia, vel conditionis, vt aliās admonui: Iste pingit, Iste docet pueros huius vrbis, Iste ius dicit, Rosa est flos suavis odoris. Alia non ad tempus quod præ se ostendunt referuntur, sed ad quod intelliguntur: vt si quis dicat, Cicero est infans, verum ergo mentior: quæq; eiusdem temporis in voce, diuersi in re esse docuimus: tum etiam Historici quum narant, Scipio vincit Annibalem, Pompeius nascitur, Brugæ conduntur, intelligendum hoc tempore de quo scribo. Istitis

quoque adduntur limitationes, quæ idem efficiunt, ut, *De bene pulsata fides, iste semper garrat: in quo est vel frequentia, vel cōtinuatio longi temporis.* Possibile quatenus pro non repugnanti sumitur amplius est tribus temporibus, ut quicquid sit, erit, fuit, sit possibile: & quod nunquam erit, modo ne repugnet naturæ rei. Cogitabile, intelligibile, opinabile, & alia de quibus potest humanus cōmitari, etiã latiora sunt, quàm quæ fieri possunt: nam animus noster humanæ naturæ terminos excedit, vnde apparet longinquiorē esse eius originem. Tempus præsens non eandē habet apud omnes latitudinem. Deo tota æternitas est præsens, & quò quis est propinquior illi naturæ, hoc eius animus capacior est temporis. Aliæ res fluunt, aliæ manent. Quæ fluunt non aliter sunt, quàm quum fiunt. Quæ verò manēt, & fiunt paulatim, quum fiunt, nondum sunt. Illæ autē in quacunque sui parte sunt: hæc non nisi quum partes omnes habēt absolutas, & cōiunctas. Enuntiationes de futuro & de præterito interdum significant simpliciter aliquid fuisse in præterito tempore, aut futurum in venturo: nonnunquam etiam ex loquendi ratione denotant iam non esse, aut nondum esse: ut, *Fuimus Troes, Fuit Ilium, & ingēs gloria Dardanidum: Et campos vbi Troia fuit.* Et quod Cicero de occisis cōiuratis dixit, fuerunt. In prioribus datur formula, de futuro vera est enuntiatio, si aliquando verum erit in præsentī, sin aliter falsa. In posterioribus non solum idem requiritur, sed negatio etiam huius præsentis: tales solent esse de rebus fluxis: ut, *Hæc hora fuit, Ille annus erit: de quibus si sint, solemus respondere, Fuit verò? Imò est: Erit verò? Imò est.* Quæ sunt de præterito plusquam perfecto, & imperfecto ad præsens reducuntur, cum collatione alterius temporis explicato & signato, quo ad existentiam reducto, reducitur posterius: *Quum ego veni, tu legebas: In a tempore veni, in a tempore legebas: nam in a vera erat, tu legis, quum veniebam tu legebas: in a veniebam, in a legebas: quum veniebam, tu legeras, in a veniebam, & ante a legisti.* In narrationibus utimur crebrò præteritis imperfectis, propterea quòd omnia velut in cursu quodā ostēdimus, & tanquā fierēt nondū consummata: quippe ad illud tēpus referuntur, de quo verba facimus.

Regula.

Futurum perfectum reducitur ad præteritum eius temporis, quod signatur, *Quum venies, iam conaueo, in a venies:*

nies. eo iam hæc erit vera, ego sum cœnatus: De possibili, ut si ponatur inesse, nihil sequatur repugnans ei, cui est possibile, nempe Deo, naturæ, homini, & eiusmodi: de intelligibili humana mentem sic concipere. Sed providendum, ne in explicando tempore fallamur, ut quod confusum est tempus, in uniuersalitate dissolutam explicetur. Omnes Cæsares fuerunt Romæ: non enim sic ad præsens reducet, Omnes Cæsares Romæ: sicut in hac, Augustus & Vespasianus fuerunt boni principes: nam coniunctionem &, uniuersalitatem quandam diximus comprehendere. Eodem modo pluratiua quæ rō & includunt: Catones fuerunt viri sapientes. Sunt in quibus varia, sicut dixi, includuntur tempora, quod est animaduertendum: nam quum sic estamur, Heri emi edes meas, Heri scribebam hoc opus, Hic victor aliquando erit victus, duo sunt tempora, præsens in eo hic victor, aut certè antèrius: futurum, aut posterius in illo erit: Ita ergo rediget, Qui aliquando vicit, nunc est victus, ut quum futurum illud posterius sit præsens, iam præterit illud prius. Eundem in mundum quando enuntiamus, Albū possibile est esse nigrum: duo sunt tempora: Et iste dux est sapientior Pyrrho, quàm Pyrrhus fuit: ex qua pendent hæc atque huius notæ, Scipio fuit omnium, quos vnquam Roma genuit continentissimus imperator. Sic in aliis: de quibus communis sensus nos docebit. Sunt quæ facilius censentur sine reductione, quàm reductæ: ut illæ de præterito imperfecto, & plusquamperfecto, & futuro absoluto: tum etiã quum quid additur, iste aliquando studebat, bene pingebat, olim erit doctus, statim veniet, diu fuit in magistratu: sed tamen ut reducantur spectandum tempus, quo quicque refertur: considerandum hoc ex iudicio cuiusq;, ut statim veniet. Sumamus dimidium horæ intra quod hæc sit vera, venit, diu fuit consul: in toto hoc tempore est consul. Affectio necesse est aprè hæreat affectio: nec est iam affectum expendendum simpliciter, sed sic habens: Omnis minister tyranni est crudelis: Ferè omnes sic viuunt.

Connotatum connotatiuo adiunctum abstracta coniun- Appella-
git, vel ipsa vel quæ ad ea pertinent, non connotatiua: bonus pictor, non bonus homo designatur, sed bonitas pingendi, si modò hæere possint, aut ex usu soleant: nam alioqui disiliunt, & aliò transeunt, ut sutor cocles. Sunt schemata, quæ

quæ efficiunt vt interim ad vtrunque res pertineat, nō sicut poeta, & qui mœstus est, & qui mœsta canit: Orator in statu Orator bene partus, talis oratione, aut corpore, Cecidit præ-
torem, vel hunc hominem, vel præturæ dignitatem, aut se au-
thoritatem: Pictor vxorius, vel homo vxori deditus, aut qui
semper vxorem pingit, aut qui omnes mulieres simili vxori
sux, qualem nouimus quendam. In verbis cognoscendi
idem euenire, author est Aristoteles, vt cognosco venientem,
cognosco consulem, video pontificem, &c. ut quum cohærent,
est quum non. Ceterum nos vsum obseruamus, nō facimus:
Nouit ne ille nostrum consulem? fieri potest, vt non coniu-
gantur cognitio, & consulatus, sicut vidisti pontificem. In
compositis enuntiationibus intuendum in coniunctionem,
in quam tota veritas enuntiatæ compositi incumbit, aut con-
tra falsum: nam de simplicibus iam est dictum. Ad veritatem
coniunctionis & disiunctionis eadem sunt, quæ ad vniuer-
salitatem & particularitatem necessaria. Coniunctionis veri-
tas omnes partes exigit veras, falso satis est vnam esse falsam
quale est illud, quod apud Quintilianum mater inquit: ma-
nifestum est de duobus non dixisse verum, quos de altero cō-
stat esse mentitos. Disiunctioni sufficit vera vna. ad corrobo-
randum: ad debilitandum verò omnes oportet esse falsas. Dis-
iunctiua sensus communis sic ferè vtitur, vt non putet se v-
trunque confirmare quemadmodum ponit, sed alterum tan-
tum ex dubitatione amborum: Quem video, aut frater meus
est, aut præceptor: nemo sic loqueretur, si alterum sciret ve-
rum esse, aut vtrunq; nisi fortè per iocum. Ideo Stoici, quos
secutus est Cicero in Topicis, Ciceronem Latinorum con-
sensus, aiunt in disiunctione plus vno verum esse non posse: di-
centis quidem ea est mens, nam quum medici sic præcipiunt,
ad febrem proficere hanc herbam, aut illam, aut fomentum,
aut pilulas, aut ecligma, aut potionem hanc, profunt quidem
omnia, sed non sentiunt adhibenda esse omnia, nec simul ali-
qua: verum vt dicentis ignorantia potest partes disiunctio-
nis omnes falsas efficere, propterea quòd non omnia ita cō-
plectitur: vt nihil sit reliqui, sub quo verum excludatur: sic
etiam potest veras partes facere, quod non ita distinguit,
quin inter se in veritate congruant, vel ex sua imperitia, vel
quod interdum quoque omnia vult confirmare, sed separa-
tim, & disiunctim. Ita Stoici non ex re ipsa de veritate disiun-
ctionis

De com-
positis.

Disiuncti-
uas

Etiam statuerunt, sed ex quorundam loquentium sensu.

Vergilius in secundo Aeneidos:

Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi.

Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,

Inspectura domos, venturæque desuper vrbi,

Aut aliquis latet error.

Omnia hæc erant: vt quum dicimus, Hic lepus aut sibi timet, aut soboli: Milites semper sunt aut de suis, aut de hostium periculis solliciti. Proculus iuriconsultus duo facit disiunctiuarum genera, nempe disiunctiuarum & subdisiunctiuarum: atque has rursus in species duas partitur, primum genus ponit quum necesse est vnum verum esse, alterum falsum: vt dies est, aut nox: secundum, quum potest esse vtrunq; falsum, non vtrunque verum: vt homo sedet, vel deambulat: tertium, quum vtrunque verum, non de vtrunque falsum: vt omne animal agit, aut patitur: quæ sunt in libro quinquagesimo pandectarum iuris Romani. Ad conditionalem exigitur, vt posita conditione ponatur id, quod ex conditione sequitur. Nam in hac, Si vis verum dicere, hoc vinum est generosum, perinde est, ac si quis enuntiet, Si vis verum dicere, fa-teberis hoc vinum esse generosum, aut aliquid eiusmodi. Ad rationalem, vt quod sequitur, tanquam ex ratione videatur inferri à proposito. Causalis nõ est vnus generis & simplex siquidem & omnia genera causarum continet, & effectus, & signa, denique fusa est per omnia genera argumentorum. Temporales ad tempus, Locales ad locum explicatum referuntur. Relatiua sunt duplicia, astricta, & simplicia, siue in genere. Astricta sunt quæ referunt antecedens cum eo, quod de illo est dictum: vt aliquis homo est mutus, qui nouit literas, nempe ille idem, qui est mutus. Relatiua in genere seu simpliciter, ad antecedens pertinent solutum, non astrictum limitationibus. Romanus vincit, qui se solum putat gubernandi peritissimum: non ille idem qui vincit, sed Romani. Sunt quædam obiecta & dicta, quæ naturam respiciunt complexorum: Fames & morabilem ciunt: Ceruisia vel vinum inebriat: Habes pecuniam & famem, pecuniam, vel famem, Sumuntur hæc vel complexè, vel separatè: aut sic, cunctim & sigillatim: sigillatim, vt vnum quodque separatim & per se: Crapula & meridiatio nocet valetudini, hæc nocet, & illa nocet. Quod si numerus sit pluralis, qui ad illos refertur in singular

Conditio-nalis.

Rationa-lis,
Causalis.

Relatiua.

gularitatem cum illis dissoluitur: Mare & meretrix sunt magna voragines: Est magna vorago, & est magna vorago. Si complexim, non resoluuntur, sed pro vno conuenit termino accipi, atque ita explorantur, an recte congruat obiectum cum dicto. Anima rationalis: & caro vnus est homo. Lac & pisces sunt venenum.

Aequiu-
lencia.

Examinatur veritas aequipollentia pronuntiata: omnis vniuersalitas par est vniuersalitati: omnis particularitas particularitati, certa certa, incerta incerta, quantumcumque conuertantur pronuntiata, modo iidem maneat termini, eadem significatio, & qualitas. Itaque hæc recurrunt, Nullum concretum ex elementis est immortale, nullum immortale est concretum ex elementis: Aliqua virtus est sempiterna, aliquod sempiternum est virtus. Sunt aliæ aequiualentia: peculiares linguis, vt in Latina plerunque duæ negationes affirmant nunquam non, id est semper: nonnunquam, aliquando: quantum est hominum, pro omnibus, sicut in rogando nonne pro etiam? num pro non: sed hæc linguæ sunt propria.

Lex.

Oppositione etiam exploratur veritas, vt contrarium contrario, album nigro. Lex est, contradictorias nec veras esse posse, nec falsas: Nam si omne a est b, fieri non poterit vt aliquod a non sit b: & si fiat vt aliquod a non sit b, iam fieri non poterit vt omne a sit b: quum hoc a non sit b. Eodem modo necesse est Socratem esse vel non esse: & aliter esse vsque eo est impossibile, vt nec humanus animus capacissimus capiat, & in fingendo satis liber possit fingere. Idcirco hæc lex est præcipua, & notissima in omnibus artibus, in disciplinis, & in tota vita. Estque fundamentum, & regula omnium. Altera lex, aduersas, seu contrarias falsas esse posse, nunquam veras: nemo enim esse potest vbiq;

Lex altera.

& nusquam: potest tamen nec vbiq; esse, nec nusquam.

* *

PRIORIS, QUI EST DE CENSURA
VERI ET FALSI LIBRI FINIS.

IOAN

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS
VALENTINI,
De Confura veri & falsi
Liber Posterior.

DE ARGUMENTATIONE.

ARGUMENTATIO est con-
nexio enuntiationum, vt prius ex po-
steriori sequi, & quodam modo na-
sci videatur, & cum eo quasi necessa-
rio cohærere: homo aliquis dispu-
tat, ergo rationem exercet. Prius vo-
catur antecedens, ratio, argumentū,
propositum: posterius, sequens, con-
sequens, intentio, illatio, totū verò

Ciceroni est, conclusio, vulgo consequentiam dicunt. Prius
& posterius voco non positione, sed sensu. Id quod alterum
interre intelligitur, prius est: id quod inferitur, posterius: si-
cut quum dico esse connexionem, vt prius ex posteriore se-
quatur, ad nos refero, non ad rem: neque enim minus erit ar-
gumentatio etiam si non consequatur, vt dies est, ergo auro-
rora splendet: sed tamen connexio est, vt consequi existime-
tur, id est quum ita connectimus, vt videamus velle gigni, ac
inferri. In hoc cōfectionis genere ea est conditio, vt argumē-
ti veritas necessariò intentionem reddat veram, adhibebitur
illa certissima regula de contradictoriis, vt contradictoriū
sequentis repugnet præcedenti: aut existant duo contradicē-
tia simul vera vel falsa. Sed connexio hæc rectè fit vel ex signi-
ficatione vocum, vel ex structura pronuntiationum: illa si
bona est, priuatim in se bona est non perpetuò in simili:
hæc vero altera, quæ ex constructione nascitur, vniuersalis Similis
est, vbi que idem valet, dummodo similis constructio siue cō-
positio

positio seruetur, id est similis sit nodus, & ratio colligenda: quod fit, ut sicut in vna se habent inter se primum, secundum, & tertium, sic in altera. Si quis ita coniungat omne possidetur ab a, b est c, ergo & b possidetur ab a: similes sunt hæc, b est de numero c, b est vnū ex c, ergo a possidet c & a possidet c: non tamen si quis inserat, ergo c conculeatur ab a: nihil enim habent commune possidere & conculeare. Cuiusmodi illud est apud Ciceronem: li qui in morbo sunt, sani non sunt omnium insipientiū animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniunt: Proba est conclusio, & generalis: quando non aliud sunt insipientium animi, quam insipientes: nec insanire, quam sanos non esse. Itaque non rectè occurreret, qui sic cauillaretur: Qui in morbo sunt, sani non sunt, omnium sapientum mancipia in morbo sunt, omnes sapientes igitur insaniunt. Vniuersales argumentationes tribus constant terminis, ut mox dicetur, inter se aptè collatis. Priuata: autem seu peculiare duobus, aut tribus, aut pluribus pronuntiat, sed non ita aptè connexis. Et in particularibus sunt quædam temporaria, aliæ perpetuæ. Temporaria, quod sic vsu venit illo tempore: ut Puerum doceo, nam filiū tuum doceo: Hic suscepit inimicitias cum Cæsare Octauiano, ergo morietur: Ante constitutam monarchiam ita erat, postea non item. Sunt aliæ perpetuæ vel conditione, vel causa, vel rationali copula coniunctæ. Conditionalium aliæ sunt, in quibus ex conditione sequitur aliud pro statu præsentis rerum, non pro natura perpetua: ut, Si veneris, colloquemur: Si vis adferre pecuniam potes, inuenies me domi: Si filius venisset, salutasset patrem. Ex natura sunt, quum quod inferri significatur naturaliter ad alterum denotatur sequi, ac velut nasci: in quibus pro si, posset poni ergo: ut, Si homo currit, animal currit: homo currit, ergo animal currit. Iste sunt complexiones de quibus hic loquimur. Interdum rogatione ad vrgendum, quod est oratorum, & poetarum: ut apud Silium: Cur vni patriâ si affligere fas est, vni sit seruare nefas? Complexio hæc vel de rebus sumit vires, vel de nostra intelligendi ratione, quæ nihilominus fundata est in rebus. Inter res sunt, quæ alias velut pariunt, ut causæ ex quibus aliæ simul sunt cum effectis rebus, veluti Sol & splendor: aliæ præcedunt, ut pater filium. Tum effecta sine causis esse quædam non possunt, alia possunt: de quibus in prima philosophia disser

Particula
res argu-
mentatio
nes.

disteimus. Aliæ sunt res quæ alias statim subsequuntur, aut præcedunt: vt prognostica, quæ etiam nascuntur ex causis, & ordo rerum à natura statutus. Nonnulla non queunt, aut non debent, aut non solent esse sine aliis, vnde oriuntur naturæ prudentum, quorum est ex iis quæ antecesserunt, venturis dicere: in quibus sunt exempla, & comparationes. In his omnibus bonæ conclusiones componuntur seu quata vtriusque naturæ, ac ratione: vt ignis ardet, ergo fumus est: Cælus nubet vespere, cras ergo erit serenum: Aurora est, ante horam erit dies. Sol lucet, dies est igitur. Est homo, ergo habet caput, & cor, & viuit. Catilina vir factiosus & nobilis propter egestatem sumpsit arma contra rempublicam, ergo & hic egenus nobilis, inquieti animi sumet. Nasica priuatus occidit Gracchum seditiosum, decet ergo Ciceronem consulem occidere Catilinam coniuratorem.

In iis quæ mens nostra è rebus accipit, sunt signa rerum, Vocum collatio. nempe voces, quæ inter se collatæ aut pares sunt, aut impares, aut oppositæ: in quibus aduersæ, priuantes, negantes, collatæ, aueræ in istis hoc modo inferimus par, & astruit par astructum, & tollit sublatum: Est iustum, ergo æquum: non est iustum, nec æquum. Superius distributum asserit inferius assertum, & destruit destructum: Nulla virtus, ergo nec iustitia: Omnis virtus, omnis ergo iustitia. Inferius assertum ponit superius non distributum, sublatum tollit etiam non distributum. Homo, ergo animal: Nullus homo, ergo aliquod animal non. Quid si nullus sit homo: dicet aliquis, iam non est animal supra hominem, qui nullus est: sicut homo superius non dicitur Troianis, quum nullus est Troianus, neque enim hic omnia coniciimus in intelligentiam, sicuti quum de significando ageremus, sed ad res maxima ex parte. Hinc accipiunt vires conclusiones illæ, quæ à restricto exeunt ad laxius, vt à vote affecta ad simplicem: Est homo albus, ergo homo: Est canis Socratis, ergo canis, nam moderatum angustius est soluto, nisi sit affectio ex earum ordine, quæ auertunt, aut tollunt: vt, Vita saxi, ergo vita: Homo pictus, ergo homo: Fere omnia, ergo omnia. Sic à verbo substantiuo cui aliquid additur ad idem simplex venit: vt Est miser, ergo est: quin etiam ab omni alio verbo: nam est, omnia capit, præter ea, quæ non tam in rerum natura esse intelliguntur, quàm in potestate, aut in animo

& cogitatione nostra, vt significat, denotat: quod genus est illud Aristotelis, Homerus viuit vt poeta: & Aristoteles dissentit à Platone. Philo Platonizat, & Plato Philonizat. Aliud est Chimæra, quàm Antichristus: ad mentem enim referant hæc, non ad existentiam rerum. Relata vox in eo, quæ referatur, & sublata tollit relatam, & posita ponit: Pater est, ergo filius est: Non est pater, ergo nec filius. non tamen video patrem, & filium igitur: in essentia enim non sunt, non in videndo. Sic verò rectè, Si lædo hunc confederatum, & illum alterum: nam in hoc sunt confederati. Auerfa, & auerfa, & priuatiua magis se tollunt posita, quàm vel ponunt posita, vel tollunt sublata: Est album, est videns, est homo, nõ ergo nigrum, nec cæcum, nec equus. Non tamen si non est album, est nigrum: multa enim sunt media. Non est cæcus, videns igitur: nam catulus ante nonum diem non est cæcus: sed nec videns. Lapis itidem neutrũ est. Si tamẽ sint pugnantia absq; medio, vt sanum, ægrum, quod dicit Aristoteles, & in supposito iam apto, & congruente, alterum confirmatum interimit pugnantia, ac vice versa: Non est hic homo cæcus, videns ergo: Non æger, sanus igitur. Ex istis complexionibus priores illæ quæ de rebus omnino sumuntur, nullius sunt artis certæ, sed cuiusque in sua: videlicet de hac iudicabit medicus, Accessio est febris, cor ergo palpitatur plus iusto: de hac nautæ, Ludunt in sicco fulicæ, ergo instat tempestas. Istæ posteriores magis sunt dialectici, sed ita, vt id instrumentum vnusquisq; vsurpet in sua arte, neq; enim dialecticus de hac cognoscet, Triangulus omnis habet duos angulos rectis pares, ergo Isoscheles, nisi illam quoq; cognoscatur, & Isoscheles est triangulus, quod docet geometria. Distinctæ sunt hæc cõnexiones, & varia acceperunt nomina, enthymemata, epicheremata, ascensus, descensus, cõparationes, exẽpla, epagogas, gradationẽ, soritas, dilemmata, Antistrephontes.

Enthymema.

Enthymema quid sit, non satis conuenit: sed inter plures constat esse imperfectũ syllogismũ, id est omnia argumentationum genera quæ proposuimus. Nam Rhetores quidam argumentationem ex cõtrariis vocauerunt, propterea quod quæ ex illis fieret esset acutissima: ita nomen commune cessit in ius vnus tanquàm propriũ: quemadmodum Poëtam Græci Homerum vocant, Latini Virgilium.

Epicherema.

Ἐπιχίρημα aggressiõnem sonat. Non est genus argumentationis,

tatio, ut videtur, sed ad ordinē pertinet, ut in acie prima-
ni: est enim intentio, qua aggredimur propositum thema.

Ascēsus est à singularibus ad vniuersale, descensus con-
trā: sicut in priore cōiunctiue ascenditur ad vniuersale distri-
butione, & cōiunctiue ad non distributum: sic etiam descendi-
tur: de quo anteā memini. Exemplū est, quo aliquid per
similem rationem. Scipio maluit exulare, quā libertatē pa-
triam diminueret: idē est cuius bono faciendum. Nam

illa quæ per negationem enuntiātur, similitudinis sunt, ille
non fecit, tu facies? quasi tibi non est faciendum. Compa-
ratio in quam frequens exemplū incurrit, fit in tertio. Mar-
cellus nō ademit victis libertatē in bello, tu adimes in pace?

Aut à maiore, aut à minore, aut à pari: Non teretis vos exi-
guas contumelias propter Christum, cuius gratia Martyres
profunderunt sanguinem, & vitam? Multi sola prudentia fulti
affectioes suas habuerunt in sua potestate, non habebit vir
sapientiæ affectator? Socrates philosophus iniurias dissimu-
lauit, idem te decet facere philosophū. Epagoge siue indu-

ctio & ascensum, & exempla capit. Socrates est in ea multus,
tum artes omnes sunt sic inuentæ, ex singularibus experi-
mentis, quæ sensus ostenderūt, collecta artis regula, mentis
artificio: & si non rarò etiam singularia illa ad solum animū
pertinent. Socrates ad aliquid probandū multa similia con-
terebat, ut quum in illis esset datum, puderet non dare in eo,
de quo agebatur, quum versaretur illud in cōtrouersia. Ro-
dolphus Agricola ascensum enumerationem, *ἰσπαγωγὴν* in-
ductionem vocat: quia ex aliquot inducitur auditor ad cre-
dendum. Itaque Epagoge est similibus enumeratio partium,
quæ per collationem eò peruenit, quò intendit.

Gradatio quum multa sic sumuntur, ut ex primo infera-
tur secundum, ex secundo tertium, atque ita quocunque alio

numero: Quod Diophantus vult, mater vult, quod mater,
Themistocles, populus Atheniensis, ergo quod puer Dio-
phantus, & populus Atheniensis. Cicero Primo de Legibus:
Quibus ratio à natura data est, eisdē & recta ratio data est:
ergo lex, quæ est recta ratio in iubendo, & vetando: Si lex,
ius quoque: at omnibus ratio, ius igitur datum est omnibus.
Cuius norma ex Aristotele deducitur in categoriis. Quan-
do alterum de altero prædicatur, ut de subiecto, quæcunque
de eo quod prædicatur dicuntur, omnia etiā de subiecto di-

Ascēsus.
Descen-
sus.
Exem-
plum.

Compa-
ratio.

Indu-
ctio.

Grada-
tio.

cuntur: vt, Homo de homine hoc aut illo prædicatur animal
 vero de homine, ergo & de hoc homine: is enim homo
 est, & animal est. Itaque si duco genus à Cæsare, & à
 si ab hoc, & ab Anchisa: quoniam Cæsar ab Aenea
 filio. Item quicquid sequitur ad illationem bonæ con-
 nis, sequitur etiam ad propositum eiusdem.

Coacer-
 uatio.

Coaceruatio est, quum addendo vel detrãdo
 nusquam sisto, sed probo nec confic
 vt de cauda equi apud Horatium, & de populo, & de aceruo
 tritici: quem si vnum granũ non efficit, quid duo? si nec duo:
 nec tria, nec in quantocunque numero. Græci sorou vel so-
 ritas nominant.

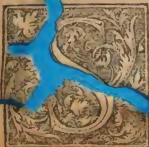
Dilema.

Dilemma est argumentũ cornutum, in quo duobus pro-
 positis quodcunque eligas, capiere: Si ducis formosam, ha-
 bebis communem: si deformem, molestam. Si diues erit, se-
 renda: si pauper, alenda. Eiusmodi colligendi ratione videtur
 significare Cicero Hortensium permultum vti consueuisse:
 nam in diuinatione aduersus Verrem sic inquit: Te verò Cæ-
 cili quem admodum sit elufurus, quàm omni ratione iacta-
 turus, videre iam videor: quoties ille tibi potestatem, opi-
 nionemque facturus sit, vt eligas vtrum velis, factum esse,
 nec ne: verum esse, an falsum: vtrum dixeris, id contra te
 futurum.

Antistre-
 phon.

Antistrephon quod à Cicerone nominatur conuersio, dis-
 solutio est dilemmatis: Si ducis formosam, habebis volupta-
 tem: at si deformem, non communem. Si diuitem,
 aliet te: si pauperem, nihil
 exprobrabit.

DE SYLLOGISMO.

EQVITVR vera, & germana, & perfecta argumētatio, quæ à Græcis syllogismus dicitur, id est collectio, à Cicerone, ratiocinatio. Nos de nomine non erimus solliciti, veteribus utemur vocabulis. Ea non solum in iis verbis, & ea significatione efficax est, sed seposita omni significatione, & in aliis eadem facie ac forma,

id est nodi ratione, & cōgruentia partiū inter se: quemadmodum docuimus: ideo propriè ad dialecticum pertinet, & huius vnus est artis. Diffiniatur autem nobis sic: Ratiocinatio est collectio trium enuntiationum, in quibus tertia quæ inferri significatur, ex duarum connexionē naturaliter elicitur. Naturaliter dico, vt aliud nihil sit extrinsecus necessarium, sed natura sua ex eis nascatur sine supplemento intelligentiæ: nam qui eo indiget, perfectus syllogismus non est. Vel sic: Syllogismus est comparatio duorum ad tertium, ex qua nascitur illorum duorum habitus inter se, vt vel necitantur, vel dissoluantur. Huius hæc est in natura ratio: quoniam quæcunque vni tertio congruunt, inter se congruunt: & quæ inter se congruunt, eodem modo congruunt tertio: vt si Isofcheles sit par duobus angulis rectis, & Schaleron sit item par duobus angulis rectis, Isofcheles & Schaleron pares sunt. Et contrà: non tamen consequitur, vt si tertio alicui non sunt apta, nec inter se sint: neque enim Isofcheles & Schaleron cōgruunt circulo. Ideo ex merè negatiuis nihil inferitur. Et quæ vna in parte congruunt illius tertii, non necesse est congruere inter se: vt Isofcheles & quadratum congruunt cum Schaleronte, hoc in angulo recto, illud in acuto, nec tamen vllō modo congruunt inter se: ac ne si totum quidem, vt angulus acutus totus conuenit cum parte Isofcheli, & rectus cum parte quadrati, illa tamen inter se sunt omnino diuersa: ideo nec aliquid efficitur, quū medium est in vtraque particulare: de singularibus aliàs dicemus. Videndum etiam ne quod in parte dictum est prius, in toto concludatur: quocirca haud ritè ex non distributo distributum colligitur. Sed quatenus quum vnum con-

Ratio syllogismo-
run.

gruit, alterum non congruit, illa duo non necesse est omnino vel congruere: vel non congruere, ideo ex negativa & affirmatiua negatiua elicitur: ex vniuersalitate & particularitate particularitas: semper enim minus est ac minus quod exprimitur. Tota vis syllogismorum in eo est, quod ex vniuersalitate inferatur vniuersalitas, vel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio, vnde videndum vt integre sumatur medium, & quid in particularibus non est medium, nec pars media conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahendo, quod quidem sensum variet, & seruata eadem significatione verborum, ne fiat æquiuocatio, vel amphibologia. Ergo sumuntur hæc omnino congruere, & partim congruere: nam ex non congruere per se nihil efficitur. Quocirca sint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in utroque decem sunt collationes seu connexiones quas combinationes nostri nominant: medium sit a, extrema b c. Medium vt mensura est duorum, ideo postquam perfunctum est metiendi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorum duorum consideratur, hoc enim quærebat per mensuram: quare in id quod efficere & comparare volumus, medium non intrat. Terminus qui in prima sumitur cum medio dicitur maior terminus, qui in secunda minor: pronuntiationes ipsæ prima nominatur vulgo maior, minor altera: præmissæ ambæ. Capella primam assumptionem, alteram propositionem, tertiam illationem: in quo sicut arbitror, commutatæ sunt voces. Nam Cicero quem ille sequitur, contrà, item Quintilianus qui maiorem enuntiationem vocant propositionem, minorem assumptionem: alii maius & minus assumptum, siue sumptiones. Tum directè concludere, vt maius extremum dicatur, de minore: indirectè contrà. Capella directum inferre, ac reflexum. Explanemus hæc per exempla aptè ad vsum. Comparationes sunt istæ: Si aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totum capietur ab a: vt si tres trianguli piugantur, quorum vnus b sit maximus, & capiet alterum a, tertius sit minimus intra a, qui sit c: ita dicimus si omne b est a, & omne c est b. omne c est a. Adhibeatur regula, quam diximus esse canonè artium omnium, & vitæ totius: si manente proposito, illatum infirmetur, duo

Directè
concludere
& indire-
ctè.

- stitia est bona, & eadem est virtus, aliqua ergo virtus bona: sit Celarent. Quarta, Si nulla virtus est bona, aliqua iustitia est virtus, aliqua iustitia non est bona. Sumitur oppositum, Omnis iustitia est bonum: ergo hæc iustitia est bona, indico illam, quæ per secundam est virtus: ergo illa virtus est bona, & tamen nulla virtus est bona: sit Ferio. Quinta, Si omnis virtus est bonum, & aliqua iustitia est virtus, nihil efficitur: collatio est vt vocatur: quippe conceditur à non distributo ad distributum: bonum sit in virtute, & iustitia æqualis, aut minor bono: omnis homo est animal, aliqua substantia sensibilis non est animal: nisi quis sic colligat, ergo aliqua substantia sensibilis, aliquod animal non est: vt animal non distribuatur. Sed nemo sic loquitur. Ideo Petrus Mantuanus, & alii sophistæ has vocant de inconstituto modo loquendi. Sexta, Omnis virtus est bonum, nulla iustitia est virtus, non potest hæc nasci, nulla iustitia est virtus, nec aliqua iustitia non est virtus: nam bonum quod non erat prius vniuersalitas, nunc fit. Instaretur, si bonum superius esset ad iustitiam: animal, lapis, homo. Sed sic indirectè, Aliquod bonum non est iustitia, tunc omnia remanent, vt oportet, cedo repugnans, omne bonum est iustitia: hoc igitur bonum, quod etiam est virtus, secundum priorem assumptionem: quare hæc iustitia est virtus, quod est contrarium Secundæ: Fapesmo vocatur. Iam veniamus ad sextam, Si omnis virtus est bonum, & omnis virtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: dicitur aliud, Nulla iustitia est bonum, ergo neque hæc iustitia: ostensa illa, quæ sit virtus per minorem: itaque hæc virtus non est bona, & tamen omnis virtus est bona: vniuersalis non potest inferri, omnis iustitia est bonum, sumamus virtutem minorem bono, & iustitiam maiore bono: Sic omnis homo est animal, omnis homo est corpus: nec contra: nam itè contra sumam. Sit hæc Darapti. Septima, Omnis virtus est bonum, aliqua virtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: repugnans enim est, nulla iustitia est bonum, ergo nec illa iustitia quæ est virtus, iuxta secundam: quare nonnulla virtus non est bona: & tamè omnis virtus est bona. Sit Datifi. Octaua, Omnis virtus est bonum, nulla virtus est iustitia, ergo aliquod bonum non est iustitia: reducitur ad Fapesmo conuersione minoris, Nulla iustitia est virtus: & tunc facile probatur ad regulam,

ut factum est, ideo huic nomen ne imponamus, quandoquidem
 enim pendet ex alio: si quis tamen nomen requirit,
 vocetur *Fapello*. Nona, Omnis virtus est bonum, aliqua
 virtus non est iustitia, non producunt hanc, aliqua iustitia
 bona, si iustitia sit minor bono: omnis homo est ani-
 mal, si quis homo non est Hispanus, ergo Hispanus non est
 animal, *Nona* distributo ad distributum concluditur, sed vel
 illa dicitur *directè*, *directè*, sueto loquendi more, aliqua iustitia
 bona non est: vel hæc *indirectè*, bonum non est iustitia, nam
 si quis non acquiescit, transeat ad aduersum, omne bonum
 est iustitia, atqui virtus omnis est bonum, quare omnis vir-
 tus est iustitia: quod est contradictorium assumpti. sed ac-
 cipit vires à Barbara, ideo etiam relinquatur: sit tamen, si
 quis velit, Barboco. Decima, Nulla virtus est bonum, om-
 nis virtus est iustitia, non potest inferri vniuersaliter, nul-
 la iustitia est bonum, si iustitia sit superior bono: nullus la-
 pis est homo, omnis lapis est substantia, ergo nulla substan-
 tia est homo: sed sic, Aliqua iustitia non est bonum. Detur
 oppositum, omnis iustitia est bonum, ergo & illa iustitia,
 quæ est virtus: itaque aliqua virtus est bonum, & nulla vir-
 tus est bonum. Felapton dicitur. Undecima, Nulla virtus est
 bonum, aliqua virtus est iustitia, aliqua iustitia non est bo-
 na. Detur diuersum, Omnis iustitia est bonum, ergo & hæc,
 ostensa illa quæ est virtus: & tamen nulla virtus est bonum:
 dicitur Ferison. Duodecima, Aliqua virtus est bona, omnis
 virtus est iustitia, ergo aliqua iustitia est bona. Cedò op-
 positum, Nulla iustitia est bona, ergo nec illa, quæ est vir-
 tus: quocirca aliqua virtus non est bona, & tamen omnis
 virtus est bona: dicitur Disamis. Tertiadecima, Aliqua vir-
 tus est bona, nulla virtus est iustitia, non infert, aliqua iusti-
 tia non est bona: nam ascenditur à non distributo ad distri-
 butum, sit apertum, si virtus sit amplior quàm iustitia:
 Aliquis lapis est substantia, nullus lapis est animal. Sed sic
 indirectè concluditur, aliquod bonum non est iustitia.
 Detur aliud: Omne bonum est iustitia, ergo & illud bonum
 quod est virtus. Itaque virtus est iustitia, & tamen nulla
 virtus est iustitia: vocetur Ferisco, nam ad Ferio pertinet, si
 quis assumptionem conuertat, & de maiore fiat minor. Ferisco.

Quartadecima, Aliqua virtus est non bona, omnis virtus
 est iustitia, ergo aliqua iustitia non est bona. Concedatur op-

- positum, Omnis iustitia est bonum, & omnis virtus est iustitia, ergo omnis iustitia est bonum: quod cōtradictorium propositionis ex Barbara sumit vires: sed forma per se solet poni, Bocardo dicta. Quintadecima, Omne bonum est virtus, omnis iustitia est virtus, nihil efficitur ob medietatem in vtraque. Decima sexta, Omne bonum est virtus, nulla iustitia virtus, nulla iustitia bonum: quod per se ostendo illud bonum, quod est virtus, per priorem, ergo illud quod bonum est virtus, quod est oppositum secundi assumpti: vocatur Camestres. Sextadecima, Omne bonum est virtus, aliqua iustitia non est virtus, aliqua iustitia non est bona: nam si omnis iustitia est bonum, ergo & ista iustitia, illam indico quæ non est virtus: itaq; & hæc iustitia est bona, quæ non est virtus, aliquod igitur bonum non est virtus, quod est contradictorium maioris: dicitur Baroco. Decima septima, Nullum bonum est virtus, omnis iustitia est virtus, ergo nulla iustitia est bonum: nam si non acquiescis, sit ergo aliqua iustitia bona, & omnis iustitia est virtus: sumo hanc iustitiam, quæ est bonum, eadem est virtus, ergo aliqua virtus est bona, quod est contradictorium propositionis: vocatur Cesare. Decima octava, Nullum bonum est virtus, aliqua iustitia est virtus, aliqua iustitia non est bona: repugnat intentioni, omnis iustitia est bonum: indico ergo illam iustitiã, quæ est virtus, ergo aliqua virtus est bona, quod est contradictorium assumpti prioris: Festino dicitur. Sunt aliæ collationes, quæ tantum ab iis quæ modò positæ sunt, transmutatione summptionum distant: vt quum dicimus, Omnis virtus est bonum, & omnis iustitia est virtus, si dicatur, Omnis iustitia est virtus, & omnis iustitia est bonum. In istis eodem modo cōcludetur, quo in aliis, sed indirectè: vt apud illum, Omne peccatum est actio, omnis actio voluntaria, ergo omne peccatum voluntarium. Et apud Ciceronem, Quod est bonum omne, laudabile est: quod laudabile est omne, honestum est, bonum igitur quod est, honestum est: Si quis tamen velit directè concludere, hoc tantum deuiet, ne à particularitate ad vniuersalitatē transeat: Omnis iustitia est virtus, omnis virtus est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. Quapropter collectiones sunt septemdecim: quas licebit in tres ordines distribuere: vt quum

quum medium in altera est obiectum, in altera dictum existat primus ordo: quum in utraque dictum, secundus: quum in utraque obiectum, tertius. In primo ordine sunt hæc formæ: ac velut gradus, Barbara, Darii, Celarent, Ferio, Fapesmo. In secundo, Camestres, Baroco, Cesare, Festino. In tertio, Darapti, Datisi, Barboco, Felapton, Ferison, Disamis, Ferite, Fesapo. Neque hic spectauimus quæ effata possent, ut ferri, sed sunt comparationes, quæ aliquid inferant. Reliquæ omnes siue collationes, siue combinationes aut sunt ex particularitatibus, aut ex negantiis, aut vniuersale ex particulari concludunt, aut detortam aliquam intentionem ad inconsuetum loquendi morem. Nec comparationes attingi, quæ non sunt in communi vtu: Omnis virtus est omne bonum, iustitia est omnis virtus: nihil sunt hæc, nisi ad hoc reducantur, omnis virtus est iustitia: vt fiat secundi ordinis. Et illa, Omnis virtus est omne bonum, par est huic, Vnaquæque virtus est quodcumque bonum: nec à singulari differt, neque aliter potest esse vera: nam si duæ sint virtutes, & duo bona, non potest villo pacto vera esse. Cæterum formæ illæ primi ordinis efficacissimæ sunt, propterea quod paratam ostendunt refutationem, si quis non assentiatur, & maximè congruunt naturæ: videmus enim rudes atque imperitos homines plurimum illis vti, & acquiescere: idcirco alios etiam ordines ad illum volunt reduci posse, hoc est illos per hunc examinari, probarique: quod sit vel sumptis pronuntiatis paribus, seruatis eisdem terminis, vel minoribus, quæ à maioribus deducuntur conuersis vel commutatis propositis rationis, vel sumpto contradictorio illationis per aliquem illorum modorum, cum altera assumptionum inferre contradicentem enuntiationem alterius. Et vnaquæque forma reducitur ad formam cum qua communem habet litteram principalem sic, vt quam vocalem sequitur s, effati eius sumatur æquiualens: vbi p, sumatur quæ astrictior elicitur: vbi m, commutentur sumpta: vbi e, ad contradictorium deducitur: velut Celare, Nullum animal est lapis, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal: primæ æquipollens, quæ idem retrorsum valet, est hæc, nullus lapis est animal: fit in Celarent, nullus lapis est animal, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal. In Baroco sic, omnis homo est animal aliquod

Reductio
candi

candidum non est animal, ergo aliquod candidum non est
 homo. Sic, Omnis homo est animal, omne candidum est ho-
 Reductio mo, ergo omne candidum est animal, in Barbara. Ratio ho-
 nū ratio. rum omnium est, quod ad paria idem sequitur: ut quod ad
 bonum & iustitiam, idem ad iustitiam & bonum: & quod ad
 minori exprimitur, multo facilius est maiori: tum à contradi-
 ctorio illati recurritur ad contradictorium, tum à generali
 quam coticula probæ collectionis. Et sic, si quis dicitur
 subiectis & dictis distributis, idem dicendum & sententiam
 in omni particularitate, & vniuersalitate: ut, Cuiusq; docti li-
 bri sunt accuratè perscripti, Budæus est vnus è doctis, illius
 ergo libri bene & diligenter sunt perscripti: Nullus super-
 bus placet Deo, nunnulli hominum animi grati sunt Deo,
 aliqui ergo illorum non sunt superbi. Nullum equum iudi-
 cem video, Morus est equus iudex, illum igitur non video:
 ad eundem modum in cæteris. Si quis sumat semper, nun-
 quam, aliquando etiam, aliquando non, omnia illa genera
 syllogismorum effinget, quæ prius. Obseruabuntur quæ mo-
 dō diximus, ut omnia sint paria. Claymōdus semper aliquid
 meditatur de literis, heri cōuenisti Claymondum, ergo heri
 conuenisti aliquid meditatem de literis. Eodem modo vbi
 vniuersalitas intelligitur: Virtus est bonū, iustitia est virtus,
 ergo bona. Senec. Ebrio nemo committit secretum sermo-
 nem, atqui bono viro committit, ergo bonus vir non est e-
 brius: in Felapton, nam & ebrius vniuersaliter capitur, & bo-
 nus vir. Quod de affectis quæritur possibile, impossibile,
 necessarium, per regulas est censendum. Possibile particula-
 re est, particularius quàm quodlibet tempus verbi: impossi-
 bile vniuersale est negans: necessario vniuersale aiens: memi-
 nerimus, quid superius de vniuersalitate & particularitate
 admonuimus. Sunt quædam verba, quæ inuoluta rationem
 syllogismi perturbant, euoluta autem sunt facillima. Tota
 voluptas est in sensu, totus sensus in parte animæ brutali, to-
 ta ergo voluptas in brutali animæ portione: nam illud to-
 tum significat quicquid est eius. Similiter nullum animal
 præter hominem est capax religionis, elephas non est homo
 quum sit animal, ergo non est religionis capax. Sic enim ex-
 plicatur, Nullum animal, quod non est homo, habet religio-
 nem, nullus elephas habet religionem: nam solus vniuersa-
 litatem ad alterum extremum iacit, ut sit, omnes habentes
 religio

religionem sunt homines, elephas non habet, & cætera. Sunt qui videntur in certis vocibus, in aliis non: vt pauci homines sunt in hoc campo, exercitus non est pauci homines, ergo non in hoc campo: nihil concludes, si dicas, albi homines in hoc campo, Aethiopes non sunt albi, ergo non sunt in hoc campo, in quo sint ipsi, & Germani. Singularitas permissi in unum inde. Ter quædam vniuersalitates: ideòque in ea pro- gularib⁹.

In primo syllogismo: Ioannius legit, Gasparis filius est Ioannius, ergo Gasparis filius legit. Si maior sit negans: Socrates non disputat, Sophronisci filius est Socrates, ergo nõ disputat: non valet in minore, Socrates est philosophus, Plato non est Socrates, ergo non est philosophus: nam arguitur à non distributo ad distributũ, nisi dicatur, vt antea, aliquis philosophus non est. In secunda ex affirmantibus: Orator est Cicero, philosophus est Cicero, orator ergo aliquis philosophus est. Ex negatiua, aliquis theologus non est Vergara, aliquis theologus est Vergara, non conficitur theologum non esse theologum, sed theologum aliquem nonnullum theologum non esse. Et ex minore negatiua ad eundem modum. In tertio: Aristoteles est doctus, & idẽ est maritus, aliquis igitur maritus doctus. Et ex negatiuis: Socrates non fuit auri cupidus, Socrates fuit philosophus, aliquis ergo philosophus auri cupiditate caruit: at minore negatiua, Socrates est homo, & non est Troianus, non sequitur aliquem Troianum non esse hominem: sed sicut dictum est aliquem Troianum aliquem hominem non esse,

Sunt quidam syllogismi multiplices, qualis erat ille Socraticus: Amicorum omnia sunt communia, dii & homines boni sunt amici, deorum sunt omnia, ergo & bonorum hominum. Gradationem quidam vocant: ego vt sic non appellem, facit, quòd non semper posterius sequitur ex priore. Sed est geminus syllogismus, ad hunc modum: Quorumcunque amicorum omnia sunt communia, dii & boni homines sunt amici, ergo eorum omnia communia. Rursum, Quæcunque sunt deorum, sunt bonorum hominum, omnia quæ sunt, deorum sunt, igitur & bonorum hominum. Si quis velit gradationem nominare, nihil impedio.

Syllogismi qui fiunt in comparatiuis & superlatiuis habent peculiarem quandam rationem: vt, Quisquis animum

excollit, melior est eo, qui negligit, studiose sapientia nihil
 est melius, animum ergo excollit. Quod optimum est, necesse
 beato non potest, sapientia & virtute nihil melius, laudatur
 vir beatus non caret. Et apud Ciceronem Secundo de officiis
 legibus: Quum omnia, quæ rationem habent, præsentia in
 sunt rationis expertia, nefasque sit dicere ullam rem præ-
 re naturæ omnium rerum, rationem inesse, ut præ-
 dum est. In rebus quæ referunt ex præcedentibus præcedens
 antecedens cum rebus, aliter non proficit conclusio:
 Omnis homo qui se summittit, extolletur, vir sapiens est ho-
 mo qui se summittit, ergo extolletur. Non tamen sic, Vir
 sapiens est homo, ergo vir sapiens qui se summittit extolle-
 tur: nam in simili obiicitur, Vir stultus ac deploratus est ho-
 mo, ergo vir eiusmodi, qui se summittit, extolletur: quum
 nullus sit talis. In iis quæ referunt genus, satis est sumere
 antecedens, ut, Omnis sophista est rixosus, qui & cauillatur,
 Lucianus est sophista, ergo rixosus, qui & cauillatur. Simi-
 liter omnis iustitia & fortitudo, Cato vel Cicero pro simpli-
 cibus sunt: coniunctio naturæ est vniuersalitatæ, ac proinde
 vtrunque necesse est esse verum: quocirca ab illa ad vtran-
 que eius partem ritè colligimus, non autem retro argimus.
 Obediendum est & Deo & homini in potestate, ergo homi-
 ni in potestate. A negatione partis contradictorium totius
 concluditur: nulla est in dissidio respublica, ergo non & in
 dissidio est respublica, & magistratus avari rectè ad mini-
 strant: quæ est disiunctio, à qua ad nullam partem valet com-
 plexio, sed à parte ad illam. Similiter à disiunctiua, si quis
 tollat vnam partem, ponet alteram: Theologus vel curat ani-
 mum suum, vel alienum, non curat suum ergo alienum:
 non reflectitur, nam potest vtrunque facere. Sed qui disiun-
 ctionis alteram partem veram volunt, alteram falsam, bene
 putant argui à positione vnius partis ad sublationem alte-
 rius: vel sedet, vel edit, sedet, non ergo edit. Sic Cicero
 pro Cluentio: Vnum quidem certè nemo erit tam iniquus
 Cluentio, qui mihi non concedat; si constet corruptum il-
 lud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico esse cor-
 ruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab Opianico: Si
 ostendo ab Opianico, purgo Habitum: non videtur in ge-
 nere bene colligi, nam potuit corrumpi ab vtroque: etsi non
 in illis, certè in aliis: quemadmodum supra demonstraui,
 posse

ponit partes omnes disiunctionis veræ veras esse. Iam à con-
 ditio. *Qui ponit conditionem, ponit sequens, qui tol-*
lit sequens, & conditionem, non vice versa. Si est virtus,
 est bonum: est virtus, ergo bonum, non est bonum, ergo nec
 virtus. Si est virtus, non est bonum: est virtus, ergo non bo-
 num, non est bonum, ergo non virtus. Si non est virtus, est bo-
 num. Si non est virtus, ergo bonum: non est bonum, ergo vir-
 tus. Si non est bonum, non est virtus, ergo nec
 virtus, ergo non est bonum. Si non est virtus, ergo nec
 virtus, ergo non est bonum. Hi quidem syllogismi, quæ Reductio
 est mensura & regula, qua alias argumentationes censemus. enthymæ
 Nam enthymema fiet vniuersaliter bonum, si ad eum redu-
 catur. Sed enthymema est bifarium, aliud quod ex significa-
 tionibus verborum velet, vt homo currit, ergo animal mo-
 uetur: aliud quod quadantenus ex verbis, vt quod habet ali-
 quid in utroque pronuntiato idem, obiectum videlicet aut
 dictum: sicut Socrates verè philosophatur, Socrates ergo
 contemnit opes & gloriam. Socrates nihil habet arrogantia:
 ergo philosophus aliquis nihil habet arrogantia: & hoc
 solum reducitur ad vnum syllogismum: illud prius ad mul-
 ta. *Quod fiet primum in inuentione, proposito thema-*
te quod velis probare, aut improbare: vt homo est albus, non
est homo albus. Videndum primum quid superius, qui in se-
rius, quid oppositum, aut alienum ab iis terminis, qui in ar-
gumentatione sunt positi: vt quum sumo homo & album,
homini superius est animal, corpus, substantia: inferius Tro-
ianus, Romanus: nihil est aduersum: auersa aut separata sunt
ea omnia, quæ non sunt homo puta leo, lapis, odor, sapor:
albor, coloratum superius, hoc album inferius: candidum
par nigrum contrarium, separatum, viride, læticia, odor, sa-
por. Ad concludendum affirmanter aliquid, oportet id
 pro medio sumere, quod vtrique terminorum competat.
 Ad cõcludendum neganter, non quod ab utroque discrepet,
 neque enim ex negantibus quicquam conficitur, sed quod vni
 conueniat, alteri non. Ad vniuersalem affirmatiuam me-
 dium oportet esse maius, aut par eo, quod distribuitur: mi-
 nus, eo quod non distribuitur, si vtrique sit æquale, omnia
 erunt in confecto æqualia, vt omne risibile est corpus: me-
 dium erit homo, vel animal, ad hunc modum: Omne ani-
 mal est corpus, omne risibile animal, itaque & corpus: colli-
 gitur solû in primo ordine, ideo in altera oportet distribui,
 tunc

Inuentio
medii.

mo currit, omnis homo est animal, ergo animal currit: tum
 sic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal
 mouetur. Ad explorationem siue syllogismi, siue cuiuscun-
 que conclusionis nulla est certior coticula, quam, vt saepe
 diximus, contradictorium intentionis repugnare vel
 rotari, nisi, vel cum vna parte eius repugnare alteri, & rem
 deducere ad contradictionem duarum contradictoriarum: qua
 exaratione magis euidetur in natura. Hinc sequi-
 tur hoc dogma: Consequens iemper meliore est conditione
 quam antecedens, aut certè pari. Nam si quid boni habet ra-
 tio, intentioni communicat, non contra. Si quid verò ha-
 bet incommodi consequens, in argumentum refundit: sem-
 per liquidius est, & purius, quod exprimitur. Si propositum
 verum, & intentio: si propositum necessarium, & intentio:
 alioqui poterit dari verum antecedens illari falsi: si possibile
 est antecedens, & quod conficitur: si quid cõgruit cum sum-
 ptione, & cum intentione, nõ e contrario: quippe antecedens
 potest esse falsum, consequente vero: vt studia sunt bona, er-
 go ab omnibus expetuntur. Si quid sequitur ad illationem,
 sequitur ad præcedens: nam quod ad posterius, & ad prius,
 vnde posterius: quum semper prius sit potentius, quippe ex
 his omnis homo est albus, & omne rationabile est homo, se-
 quitur hæc, aliquod rationabile est album: ad quam non se-
 quitur omne rationabile est album, quod tamen ex priori-
 bus nascitur. Si quid repugnat sequenti, & præcedenti, non
 verò inuicem: quandoquidem cum antecedente illo priori
 pugnat hæc, aliquod rationabile non est album: non tamen
 cum intentione consequenti. Similiter in nobis ex rebus, si
 argumentum est scitum, est intellectum, est concedendum,
 & illatio: quum hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam
 in hac collectione, omnem binarium scis esse parem, ergo
 & hunc, quem tegeo veste: deest minor, & hic est binarius.
 Quòd si quis de consequente probæ conclusionis incipiat
 ambigere, ea dubitatio ad antecedens se porrigit, de quo tor-
 tasse nihil prius ambigebat: vt, Quæ duo sunt in tertio pa-
 ria, sunt ipsa inter se paria a & b sunt paria c, ergo & ipsa
 inter se, quum c in depræhensibili discrimine excedit a, &
 exceditur à b: b vero perceptibili ipsum a, propositionem
 putat se scire, assumptionem credit se oculis cernere, in con-
 secto intelligit se captum: refert pedem, & recurrit ad prio-

ra, vt fraudem inuestiget.

De reflexis & insolubilibus. Restant captiones pseudomenorum, quæ à re ipsa reflexæ nominantur, propterea quòd de se loquuntur, & in seipsas reflectant veritatem aut mendaciam. hoc crebrius: ideo à Græcis dicta sunt *ψευδολογία*: vt hæc ratio est falsa, demonstrata ipsa eadem: omnis mendax significat aliter esse quàm est, Epimenides dicitur Creten-
 teses esse mendaces, & ipse est Cretensis, ergo & ipse mendax, si mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenses esse mendaces, ergo non credendum: sunt igitur veraces, & illis credendum: at hic Cretensis, ergo ei credendum: quale est quod Psalmista inquit: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apud Lactantium quidam admonitus est per quietem, ne haberet fidem somniis: quæ ro habebit ne illi fidem, an non? Si credit illi, credit somniis: si non credit somniis, credit illi. Et crocodilina: vtum reddam tibi filium, an non reddam? Dic verum, alioqui non recipies. Sic dicis redditurum, retinebo, quia es mentitus. Si non redditurum, retinebo, vt sit verum: nam si redderem, esset falsum, & ita essem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophista Abderitano, & Euathlo eius discipulo, notum est illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idem Protagoras dicebat, omnes omnium opiniones esse veras, Socrates Platonicus refellit eum sic, at multi opinantur hoc esse falsum, ergo ita est: falsum ergo opiniones omnes esse veras. Idem Socrates dicebat se nihil scire, & hoc erat aliquid, non ergo nihil sciebat. Pseudomenorum meminit Marcus Cicerò quarto Academicarum quæstionum, & in libello de Fato: à quibus dicit vehementer fuisse Stoicos perturbatos, qui ea inexplicabilia nominarunt, aculeos & tortuosum genus disputandi: quæ colligauit magis Chrysippus, quàm dissoluit: ita vt hæc à regula illa exceperint, omne effatum verum esse aut falsum: idcirco etiam & à nostris hominibus insolubilia nominantur. Sed harum omnium quæstionum vna est profligatio: quoniam verba, sicut instrumenta aliis rebus accommodantur, non sibi: neque enim cultellus sibi scindendo est repertus, aut malleus sibi tundendo, sed aliis rebus: sic in verbis semper alia sunt censenda, per id quod dicitur, non idem ipsum, nisi fortè in quibusdà iocosis & puerilibus: vt hæc scripta sunt minio: nam serio quum loquimur

mur. Hæc scripsi tibi ad Calendas Octobres, de superioribus
 signis, aut sequentibus, non de eo ipso: ut sæpe Cicero
 ad Atticum, & alibi: Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hæc tibi dictabam templum post putre Vacunæ.
 Inter quum dicimus, omnis homo mendax, alii omnes,
 & ego non in hoc. Iam minimè credendum somniis,
 aliis. Cretenses mendaces præter illum, & ille:
 in eo ipso dicit. Quum vicerò primam litern,
 reddam tibi mercedem, sed non de hac ista re. Crocodili-
 næ interrogationi nihil potest responderi: proponat alia,
 quæ in se non retorqueantur: nam ad illam nihil potest ali-
 ter verius dicere, aut aptius, quam se nescire: aut aliquid ar-
 gutum ridiculum. Tum omnes omnium opinionum esse
 veras aliis de rebus. Quidam dixerunt se nihil scire, ne hoc
 quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates igno-
 rabat se esse, & hanc Xantippem esse vxorem suam, & hunc
 esse Platonem discipulum suum: cæterùm ad perfectam

quandam scientiam dictum illius pertinebat. Qui-

dam minimè necessariam exceptionem

addiderunt: Socrates nihil sciebat

præter id vnum: ut Varro

in Academicis quæ-

stionibus Ci-

ceronis.

* *
 *

POSTERIORIS, QUI EST DE
 CENSURA VERI ET FALSI
 LIBRI FINIS.

NN 2

gruit, alterum non congruit, illa duo non necesse est omnino vel congruere: vel non congruere, ideo ex negativa & affirmatiua negatiua elicitur: ex vniuersalitate & particularitate particularitas: temper enim minus est ac minus quod exprimitur. Tota vis syllogismorum in eo est, quod ex vniuersalitate inferatur vniuersalitas, vel particularitas, ex negatione negatio, ex affirmationibus affirmatio. Videntur ut integre sumatur medium, & quod in præmissis non est medium, nec pars medium conferatur in intentionem nihil addendo, aut detrahendo, quod quidem sensum variet, & seruata eadem significatione verborum, ne fiat æquiuocatio, vel amphibologia. Ergo sumuntur hæc omnino congruere, & partim congruere: nam ex non congruere per se nihil efficitur. Quocirca sint in medio pro omnino congruere, omne: pro partim, aliquod: in utroque decem fiunt collationes seu connexiones quas combinationes nostri nominant: medium sit a, extrema b c. Medium ut mensura est duorum, ideo postquam perfunctum est metiendi munere, foris remanet: ratio & habitus quidam illorum duorum consideratur, hoc enim quærebatur per mensuram: quare in id quod efficere & comparare volumus, medium non intrat. Terminus qui in prima sumitur cum medio dicitur maior terminus, qui in secunda minor: pronuntiationes ipsæ prima nominatur vulgo maior, minor altera: præmissæ ambæ. Capella primam assumptionem, alteram propositionem, tertiam illationem: in quo sicut arbitror, commutatæ sunt voces. Nam Cicero quem ille sequitur, contrà, item Quintilianus qui maiorem enuntiationem vocant propositionem, minorem assumptionem: alii maius & minus assumptum, siue sumptiones. Tum directè concludere, ut maius extremum dicatur, de minore: indirectè contrà. Capella directum inferre, ac reflexum. Explanemus hæc per exempla aptè ad vsum. Comparationes sunt istæ: Si aliqua pars a capit totum b, & aliqua pars b capit totum c, c totum capietur ab a: ut si tres trianguli pingantur, quorum vnus b sit maximus, & capiet alterum a, tertius sit minimus intra a, qui sit c: ita dicimus si omne b est a, & omne c est b, omne c est a. Adhibeatur regula, quam diximus esse canonem artium omnium, & vitæ torius: si manente proposito, illatum infirmetur, duo

Directè
cōcludere
& indire-
ctè.

duo c. Radicentia concedentur, videlicet aliquod c non est a, & idem est a: nam si non omne c est a, sit sanè illud e, d: tum si omne c est b, etiam d erit b: & si omne b est a, etiam d erit a: si qui non omne b erit a, nempe d: ita hoc d erit a: a se ipsum non erit a. In iis quæ concludunt directe ex contradictorio consequentis cum minore, inferitur contra dictum assumptionis. Hæc est via ad facilius in-
 dam rationem examinandæ bonæ connexionis. Ver-
 rum capiamus, quò res fiat distinctior, & explanatio, non
 literas iam, sed voces significantes: Omnis virtus est bonū,
 iustitia omnis est virtus, omnis igitur iustitia est bonum:
 non quin siue significatione res sit ex sola structura valida,
 sed minus perturbatur ingenium in significantibus, quàm
 in literis propter minutiam earum. Quòd si concluditur
 omnem iustitiam esse bonum, inferetur etiam aliquam iu-
 stitiam esse bonam: scilicet ad omne sequitur aliquod: et si
 aliquam iustitiam esse bonam, etiam aliquod bonum esse
 iustitiam: nam hic tantum transponuntur verba, sensus
 restat idem. Quocirca de iis quæ adæquantur, aut se sub-
 sequuntur, rariùs loquar: putabo enim dictum de alteris,
 vbi de alteris præcepero, itaque prima hæc forma vocetur
 à nobis, vt vulgo Barbara: ne in eo, quod nihil refert, affe-
 ctatè videamur discedere à trita & vulgari via: in quo satis
 liquet ex vniuersalitate confici vniuersalitatem, ex particu-
 laritate nõ nisi particularitatem: quoniam b quod erat particu-
 lare in ratione, tale est in iudicio illationis. Licebit omnes
 formulas regulare per normam illam, quam posuimus
 de congruentia duorum ad tertium. Sed vt apertius & com-
 pendiosius præcipiamus, omitteatur deinceps: satis fuerit de
 principio attigisse, vnusquisque per se examinet: nam hæc
 iorsum melius intelliguntur, quàm in tumultu. Secunda
 coniunctio: Si omnis virtus est bonum, & aliqua iustitia
 est virtus, vtrique iustitia aliqua est bona: nam detur oppo-
 situm, nulla iustitia est bona: ergo neque hæc iustitia, quæ
 est virtus per assumptum: ergo aliqua virtus non est bona,
 & tamen omnis virtus est bona: hæc dicitur Darij: ex particu-
 laritatibus collecta est particularitas, id est, quæ in præ-
 cedentibus iuerant particularitates, manent in consequen-
 te. Tertia, Si nulla virtus est bonum, & omnis iustitia
 est virtus, nulla virtus est bonum: detur diuersum, aliqua iu-

Barbara.

Darij.

- Celarent.** Iustitia est bona, & eadem est virtus, aliqua ergo virtus est bona: sit Celarent. Quarta, Si nulla virtus est bona, aliqua iustitia est virtus, aliqua iustitia non est bona. Sumitur oppositum, Omnis iustitia est bonum: ergo hæc iustitia est bona, indico illam, quæ per secundam est virtus: ergo hæc virtus est bona, & tamen nulla virtus est bona: sit Ferio.
- Ferio.** Quinta, Si omnis virtus est bonum, & aliqua iustitia est virtus, nihil efficitur: collatio est vt vocatur: quippe conceditur à non distributo ad distributum: bonum sit nullius virtute, & iustitia æqualis, aut minor bono: omnis homo est animal, aliqua substantia sensibilis non est animal: nisi quis sic colligat, ergo aliqua substantia sensibilis, aliquod animal non est: vt animal non distribuatur. Sed nemo sic loquitur. Ideo Petrus Mantuanus, & alii sophistæ: has vocant de inconsueto modo loquendi. Sexta, Omnis virtus est bonum, nulla iustitia est virtus, non potest hæc nasci, nulla iustitia est virtus, nec aliqua iustitia non est virtus: nam bonum quod non erat prius vniuersalitas, nunc fit. Instaretur, si bonum superius esset ad iustitiam: animal, lapis, homo. Sed sic indirectè, Aliquod bonum non est iustitia, tunc omnia remanent, vt oportet, cedo repugnans, omne bonum est iustitia: hoc igitur bonum, quod etiam est virtus, secundum priorem assumptionem: quare hæc iustitia est virtus, quod est contrarium Secundæ: Fapesmo vocatur. Iam veniamus ad sextam, Si omnis virtus est bonum, & omnis virtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: datur aliud, Nulla iustitia est bonum, ergo neque hæc iustitia: ostensa illa, quæ sit virtus per minorem: itaque hæc virtus non est bona, & tamen omnis virtus est bona: vniuersalis non potest inferri, omnis iustitia est bonum, sumamus virtutem minorem bono, & iustitiam maiore bono: Sic omnis homo est animal, omnis homo est corpus: nec contra: nam itè contra sumam.
- Darapti.** Sit hæc Darapti. Septima, Omnis virtus est bonum, aliqua virtus est iustitia, aliqua iustitia est bona: repugnans enim est, nulla iustitia est bonum, ergo nec illa iustitia quæ est virtus, iuxta secundam: quare nonnulla virtus non est bona: &
- Datifi.** tamè omnis virtus est bona. Sit Datifi. Octaua, Omnis virtus est bonum, nulla virtus est iustitia, ergo aliquod bonum non est iustitia: reducitur ad Fapesmo conuersione minoris, Nulla iustitia est virtus: & tunc facile probatur ad regulam,

ut factum est, ideo huic nomen ne imponamus, quando quidem
 demum nino pender ex alio: si quis tamen nomen requirit,
 vocetur à Fapello. Nona, Omnis virtus est bonum, aliqua Fapello.
 virtus non est iustitia, non producunt hanc, aliqua iustitia
 bona, si iustitia sit minor bono: omnis homo est ani-
 mal, si quis homo non est Hispanus, ergo Hispanus non est
 animal, si distributo ad distributum concluditur, sed vel
 illa dicitur de facto, sicuti loquendi more, aliqua iustitia
 bona non est: vel hæc indirectè, bonum non est iustitia. nam
 si quis non acquiescit, transeat ad aduersum, omne bonum
 est iustitia, atqui virtus omnis est bonum, quare omnis vir-
 tus est iustitia: quod est contradictorium assumpti. sed ac-
 cipit vires à Barbara, ideo etiam relinquatur: sit tamen, si
 quis velit, Barboco. Decima, Nulla virtus est bonum, o- Barboco.
 mnis virtus est iustitia, non potest inferri vniuersaliter, nul-
 la iustitia est bonum, si iustitia sit superior bono: nullus la-
 pis est homo, omnis lapis est substantia, ergo nulla substan-
 tia est homo: sed sic, Aliqua iustitia non est bonum. Detur
 oppositum, omnis iustitia est bonum, ergo & illa iustitia,
 quæ est virtus: itaque aliqua virtus est bonum, & nulla vir-
 tus est bonum. Felapton dicitur. Vndecima, Nulla virtus est Felapto.
 bonum, aliqua virtus est iustitia, aliqua iustitia non est bo-
 na. Detur diuersum, Omnis iustitia est bonum, ergo & hæc,
 ostensa illa quæ est virtus: & tamen nulla virtus est bonum:
 dicitur Ferison. Duodecima, Aliqua virtus est bona, omnis Ferison.
 virtus est iustitia, ergo aliqua iustitia est bona. Cedò op-
 positum, Nulla iustitia est bona, ergo nec illa, quæ est vir-
 tus: quocirca aliqua virtus non est bona, & tamen omnis
 virtus est bona: dicitur Disamis. Tertiadecima, Aliqua vir- Disamis.
 tus est bona, nulla virtus est iustitia, non infert, aliqua iusti-
 tia non est bona: nam ascenditur à non distributo ad distri-
 butum, sit apertum, si virtus sit amplior quàm iustitia:
 Aliquis lapis est substantia, nullus lapis est animal. Sed sic
 indirectè concluditur, aliquod bonum non est iustitia.
 Detur aliud: Omne bonum est iustitia, ergo & illud bonum
 quod est virtus. Itaque virtus est iustitia, & tamen nulla
 virtus est iustitia: vocetur Ferisco, nam ad Ferio pertinet, si Ferisco.
 quis assumptionem conuertat, & de maiore fiat minor.
 Quartadecima, Aliqua virtus est non bona, omnis virtus
 est iustitia, ergo aliqua iustitia non est bona. Concedatur op-

- positum, Omnis iustitia est bonum, & omnis virtus iustitia, ergo omnis iustitia est bonum: quod cōtradictorium propositionis ex Barbara sumit vires: sed forma per se solet
- Bocardo.** poni, Bocardo dicta. Quintadecima, Omne bonum est virtus, omnis iustitia est virtus, nihil efficitur ob mediocritatem in vtraque. Decima sexta, Omne bonum est virtus, nulla iustitia virtus, nulla iustitia bonum: per se ostenditur, aliqua iustitia est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. ostendo illud bonum, quod est virtus, per priorem, ergo aliquod bonum est virtus, quod est oppositum secundi assumpti: vocatur Camestres. Sextadecima, Omne bonum est virtus, aliqua iustitia non est virtus, aliqua iustitia non est bona: nam si omnis iustitia est bonum, ergo & ista iustitia, illam indico quæ non est virtus: itaq; & hæc iustitia est bona, quæ non est virtus, aliquod igitur bonum non est virtus, quod est contradictorium maioris: dicitur Baroco. Decima septima, Nullum bonum est virtus, omnis iustitia est virtus, ergo nulla iustitia est bonum: nam si non acquiescis, sit ergo aliqua iustitia bona, & omnis iustitia est virtus: sumo hanc iustitiam, quæ est bonum, eadem est virtus, ergo aliqua virtus est bona, quod est contradictorium propositionis: vocatur Cesare. Decima octava, Nullum bonum est virtus, aliqua iustitia est virtus, aliqua iustitia non est bona: repugnat intentioni, omnis iustitia est bonum: indico ergo illam iustitiã, quæ est virtus, ergo aliqua virtus est bona, quod est contradictorium assumpti prioris: Festino dicitur. Sunt aliæ collationes, quæ tantum ab iis quæ modò positæ sunt, transmutatione sumptionum distant: vt quum dicimus, Omnis virtus est bonum, & omnis iustitia est virtus, si dicatur, Omnis iustitia est virtus, & omnis iustitia est bonum. In istis eodem modo cōcludetur, quo in aliis, sed indirectè: vt apud illum, Omne peccatum est actio, omnis actio voluntaria, ergo omne peccatum voluntarium. Et apud Ciceronem, Quod est bonum omne, laudabile est: quod laudabile est omne, honestum est, bonum igitur quod est, honestum est: Si quis tamen velit directè concludere, hoc tantum deuiet, ne à particularitate ad vniuersalitatem transeat: Omnis iustitia est virtus, omnis virtus est bonum, ergo aliquod bonum est iustitia. Quapropter collectiones sunt septemdecim: quas licebit in tres ordines distribuere: vt
- quum

quum medium in altera est obiectum, in altera dictum existat primus ordo: quum in vtraque dictum, secundus: quum in vtraque obiectum, tertius. In primo ordine sunt hæc formæ: ac velut gradus, Barbara, Darii, Celarent, Ferio, Fapesmo. In secundo, Camestres, Baroco, Cesare, Festino. In tertio, Darapti, Datisi, Barboco, Felapton, Ferison, Disamis, Ferison, etc. Neque hæc spectauimus quæ effata possunt inferri, sed sunt comparationes, quæ aliquid inferunt. Reliquæ omnes siue collationes, siue combinationes aut sunt ex particularitatibus, aut ex negantiis, aut vniuersale ex particulari concludunt, aut detortam aliquam intentionem ad inconsumetum loquendi morem. Nec comparationes attingi, quæ non sunt in communi vlu: Omnis virtus est omne bonum, iustitia est omnis virtus: nihil sunt hæc, nisi ad hoc reducantur, omnis virtus est iustitia: vt fiat secundi ordinis. Et illa, Omnis virtus est omne bonum, parest huic, Vnaquæque virtus est quodcumque bonum: nec à singulari differt, neque aliter potest esse vera: nam si duæ sint virtutes, & duo bona, non potest villo pacto vera esse. Caterum formæ illæ primi ordinis efficiissimæ sunt, propterea quod paratam ostendunt refutationem, si quis non assentiatur, & maximè congruunt naturæ: videmus enim rudes atque imperitos homines plurimum illis vti, & acquiescere: idcirco alios etiam ordines ad illum volunt reduci posse, hoc est illos per hunc examinari, probarique: quod sit vel sumptis pronuntiatibus paribus, seruatibus eisdem terminibus, vel minoribus, quæ à maioribus deducuntur conuersis vel commutatis propositis rationis, vel sumpto contradictorio illationis per aliquem illorum modorum, cum altera assumptionum inferre contradicentem enuntiationem alterius. Reductio Et vnaquæque forma reducitur ad formam cum qua communem habet literam principalem sic, vt quam vocalem sequitur s, effati eius sumatur æquivalens: vbi p, sumatur quæ astrictior elicitur: vbi m, commutentur sumpta: vbi c, ad contradictorium deducitur: velut Celare, Nullum animal est lapis, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal: primæ æquipollens, quæ idem retrorsum valet, est hæc, nullus lapis est animal: fit in Celarent, nullus lapis est animal, omne saxum est lapis, ergo nullum saxum animal. In Baroco sic, omnis homo est animal aliquod

candi

candidum non est animal, ergo aliquod candidum non est
 homo. Sic, Omnis homo est animal, omne candidum est ho-
 Reductio mo, ergo omne candidum est animal, in Barbara. Ratio ho-
 nū ratio. rum omnium est, quod ad paria idem sequitur: ut quod ad
 bonum & iustitiam, idem ad iustitiam & bonum: & quod ad
 minori exprimitur, multò facilius è maiori: tum à contradi-
 ctorio illati recurritur ad contradictorium, tum à tran-
 quam cotricula probæ collectionis. Ergo, si quis in illis
 subiectis & dictis distributis, idem dicendum & sentiendum
 in omni particularitate, & vniuersalitate: ut, Cuiusq; docti li-
 bri sunt accuratè perscripti, Budæus est vnus è doctis, illius
 ergo libri bene & diligenter sunt perscripti: Nullus super-
 bus placet Deo, nunnulli hominum animi grati sunt Deo,
 aliqui ergo illorum non sunt superbi. Nullum equum iudi-
 cem video, Morus est equus iudex, illum igitur non video:
 ad eundem modum in cæteris. Si quis sumat semper, nun-
 quam, aliquando etiam, aliquando non, omnia illa genera
 syllogismorum effinget, quæ prius. Obseruabuntur quæ mo-
 dò diximus, ut omnia sint paria. Claymōdus semper aliquid
 meditatur de literis, heri cōuenisti Claymondum, ergo heri
 conuenisti aliquid meditātem de literis. Eodem modo vbi
 vniuersalitas intelligitur: Virtus est bonū, iustitia est virtus,
 ergo bona. Senec. Ebrio nemo committit secretum sermo-
 nem, atque bono viro committit, ergo bonus vir non est e-
 brius: in Felapton, nam & ebrius vniuersaliter capitur, & bo-
 nus vir. Quod de affectis quæritur possibile, impossibile,
 necessarium, per regulas est censendum. Possibile particula-
 re est, particularius quàm quodlibet tempus verbi: impossi-
 bile vniuersale est negans: necessario vniuersale aiens: memi-
 nerimus, quid superius de vniuersalitate & particularitate
 admonuimus. Sunt quædam verba, quæ inuoluta rationem
 syllogismi perturbant, euoluta autem sunt facillima. Tota
 voluptas est in sensu, totus sensus in parte animæ brutali, to-
 ta ergo voluptas in brutali animæ portione: nam illud to-
 tum significat quicquid est eius. Similiter nullum animal
 præter hominem est capax religionis, elephas non est homo
 quum sit animal, ergo non est religionis capax. Sic enim ex-
 plicatur, Nullum animal, quod non est homo, habet religio-
 nem, nullus elephas habet religionem: nam solus vniuersa-
 litatem ad alterum extremum iacit, ut sit, omnes habentes
 religio

religionem sunt homines, elephas non habet, & cætera. Sunt qui videntur in certis vocibus, in aliis non: vt pauci homines sunt in hoc campo, exercitus non est pauci homines, ergo non in hoc campo: nihil concludes, si dicas, albi homines in hoc campo, Aethiopes non sunt albi, ergo non sunt in hoc campo, in quo sint ipsi, & Germani. Singularitas per se in uniuersalibus. Quædam uniuersalitas: ideòque in ea pro generalibus.

In primo ex aientibus: Ioannius legit, Gasparis filius est Ioannius, ergo Gasparis filius legit. Si maior sit negatus: Socrates non disputat, Sophronisci filius est Socrates, ergo non disputat: non valet in minore, Socrates est philosophus, Plato non est Socrates, ergo non est philosophus: nam arguitur à non distributo ad distributū, nisi dicatur, vt antea, aliquis philosophus non est. In secunda ex affirmantibus: Orator est Cicero, philosophus est Cicero, orator ergo aliquis philosophus est. Ex negatiua, aliquis theologus non est Vergara, aliquis theologus est Vergara, non conficitur theologum non esse theologum, sed theologum aliquem nonnullum theologum non esse. Et ex minore negatiua ad eundem modum. In tertio: Aristoteles est doctus, & idē est maritus, aliquis igitur maritus doctus. Et ex negatiuis: Socrates non fuit auri cupidus, Socrates fuit philosophus, aliquis ergo philosophus auri cupiditate caruit: at minore negatiua, Socrates est homo, & non est Troianus, non sequitur aliquem Troianum non esse hominem: sed sicut dictum est aliquem Troianum aliquem hominem non esse,

Sunt quidam syllogismi multiplices, qualis erat ille Socraticus: Amicorum omnia sunt communia, dii & homines boni sunt amici, deorum sunt omnia, ergo & bonorum hominum. Gradationem quidam vocant: ego vt sic non appellem, facit, quòd non semper posterius sequitur ex priore. Sed est geminus syllogismus, ad hunc modum: Quorumcunque amici omnia sunt communia, dii & boni homines sunt amici, ergo eorum omnia communia. Rursum, Quæcunque sunt deorum, sunt bonorum hominum, omnia quæ sunt, deorum sunt, igitur & bonorum hominum. Si quis velit gradationem nominare, nihil impedito.

Syllogismi qui fiunt in comparatiuis & superlatiuis habent peculiarem quandam rationem: vt, Quisquis animum

excolit, meliore est eo, qui negligit, studioso sapientia nihil est melius, animum ergo excolit. Quod optimum est, necesse beato non potest, sapientia & virtute nihil melius, hinc igitur vir beatus non caret. Et apud Ciceronem Secundo de officiis legibus: Quum omnia, quæ rationem habent, præsent in se sunt rationis expertia, nefasque sit dicere ullam rem præter naturæ omnium rerum, rationem inesse uti tenendum est. In reatiis quæ referunt ex præcedenti est antecedens cum reatiuo, aliter nihil proficit conclusio: Omnis homo qui se summittit, extolletur, vir sapiens est homo qui se summittit, ergo extolletur. Non tamen sic, Vir sapiens est homo, ergo vir sapiens qui se summittit extolletur: nam in simili obiicitur, Vir stultus ac deploratus est homo, ergo vir eiusmodi, qui se summittit, extolletur: quum nullus sit talis. In iis quæ referunt genus, satis est sumere antecedens, vt, Omnis sophista est rixosus, qui & cauillatur, Lucianus est sophista, ergo rixosus, qui & cauillatur. Similiter omnis iustitia & fortitudo, Cato vel Cicero pro simplicibus sunt: coniunctio naturæ est vniuersalitatæ, ac proinde vtrunque necesse est esse verum: quocirca ab illa ad vtranque eius partem ritè colligimus, non autem retro argimus. Obediendum est & Deo & homini in potestate, ergo homini in potestate. A negatione partis contradictorium totius concluditur: nulla est in dissidio res publica, ergo non & in dissidio est res publica, & magistratus auari rectè administrant: quæ est disiunctio, à qua ad nullam partem valet complexio, sed à parte ad illam. Similiter à disiunctiua, si quis tollat vnam partem, ponet alteram: Theologus vel curat animum suum, vel alienum, non curat suum ergo alienum: non reflectitur, nam potest vtrunque facere. Sed qui disiunctiõnis alteram partem veram volunt, alteram falsam, bene putant argui à positione vnius partis ad sublationem alterius: vel sedet, vel edit, sedet, non ergo edit. Sic Cicero pro Cluentio: Vnum quidem certè nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico esse corruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab Opianico: Si ostendo ab Opianico, purgo Habitum: non videtur in genere bene colligi, nam potuit corrumpi ab vtroque: etsi non in illis, certè in aliis: quemadmodum supra demonstraui,

posse

partes omnes disunctionis veræ veras esse. Iam à con-
 ditio. Qui ponit conditionem, ponit sequens, qui tol-
 lit sequens, & conditionem, non vice versa. Si est virtus,
 est bonum: est virtus, ergo bonum, non est bonum, ergo nec
 est virtus. Si est virtus, non est bonum: est virtus ergo non bo-
 num, non est bonum, ergo non virtus. Si non est virtus, est bo-
 num. Si non est virtus, ergo bonum: non est bonum, ergo vir-
 tus. Si non est bonum, nec bonum: non est virtus, ergo nec

est bonum, ergo virtus. Hi quidem syllogismi, quæ

Reductio
 entymæ
 matris.

Nam entymema fiet vniuersaliter bonum, si ad eum redu-

catur. Sed entymema est bisarium, aliud quod ex significa-

tionibus verborum velet, vt homo currit, ergo animal mo-

uetur: aliud quod quadantenus ex verbis, vt quod habet ali-

quid in vtroque pronuntiato idem, obiectum videlicet aut

dictum: sicut Socrates verè philosophatur, Socrates ergo

contemnit opes & gloriam. Socrates nihil habet arrogan-

tiæ, ergo philosophus aliquis nihil habet arrogantia: & hoc

solum reducit ad vnum syllogismum: illud prius ad mul-

ta. Quod fiet primum mediæ inuentione, proposito thema-

te quod velis probare, aut improbare: vt homo est albus, non

est homo albus. Videndum primùm quid superius, qui infe-

rius, quid oppositum, aut alienum ab iis terminis, qui in ar-

gumentatione sunt positi: vt quum sumo homo & album,

homini superius est animal, corpus, substantia: inferius Tro-

ianus, Romanus: nihil est aduerlum: auersa aut separata sunt

ea omnia, quæ non sunt homo puta leo, lapis, odor, sapor:

albor, coloratum superius, hoc album inferius: caudidum

par nigrum contrarium, separatum, viride, lætitia odor, sa-

Inuentio
 mediæ.

tunc erit minus, aut par. Ad particularem annuente nihil impedit medium minus esse utroque: omnis homo est animal, omnis homo est substantia, aliqua substantia est animal: hæc inferitur in primo & tertio ordine: in primo sic, omnis homo est substantia, aliquod animal est homo, substantia. Ad vniuersalem abnuente medium vniuersale modo congruat, atque in hoc incumbat negatio: maius, aut par, & hoc affirmabitur: iustum est iustum, istud erit medium: nullum bonum est voluptas, omnis iustitia est bonum, nulla ergo voluptas bona: hæc inferitur in primo & secundo ordine: ideo in vniuersali non distribuitur affirmatiua, tunc erit maius aut par: nam ea est assumptio. Ad particularem negantiæ ut mediū ab eo, in quod incumbit negatio, tollatur, vel totum à toto, vel totum à parte, alteri congruat quomodocunque: fit in tribus ordinibus: si totum omnino à toto tollitur, fit in Ferio, Festino, Felapton, Ferisco, Fapello: in quibus prior est vniuersalis abnuens: si à parte fit in Baroco, & Bocardo, & Barboco, in quibus altera est particularis negantiæ. Proprius iam de enthymemate. In omni enthymemate, aut est maior cū illatione, aut minor cum illatione: hic desit maior, illhic minor. Sermo communis, & oratores, qui sermōni communi se accomodant, enthymematis ad persuadendum magis vtuntur, quàm expressis ac perfectis syllogismis: & omittunt eā potissimum partem argumentationis, quæ adeò est facilis ex se, & cuius exposita, ut soletur si explicaretur, ac generaret fastidium, tanquam diffideret auditori, qui dicit: eodem modo in epagogis duo aut tria exempla pro omnibus putat sufficere. Solent reduci enthymemata ad primum aut tertium ordinem: ad secundum verò perrarò. Quum obiectum est idem, non potest reduci ad tertium ordinem: nam medium ingrederetur confectionem, reducitur ad primum. Si dictum est idem, potest ad utranque: nam si eius quod illi additur pro supplemento, obiectum congruit obiecto, existit in tertio: si obiectum dicto, in primo: quādo dictum dicto, in secundo. Quando verò desit propositio, quando assumptio, hoc est eius cognoscere, qui viderit, quid desideretur ad perfectam probationem. Reliqua enthymemata, quæ nihil habet commune, ad plures syllogismos reducuntur: homo currit, ergo animal mouetur: inferitur hæc sic, ho-

mo c. rit, omnis homo est animal, ergo animal currit: tum
 sic, animal currit, quicquid currit mouetur, ergo animal
 mouetur. Ad explorationem siue syllogismi, siue cuiuscun-
 que conclusionis nulla est ceterior corticula, quam, vt saepe
 uimus, contradictorium intentionis repugnare vel
 totum, vel cum vna parte eius repugnare alteri, & rem
 deducit ad conclusionem duarum contradictoriarum: qua
 ex ratione evidenter in natura. Hinc sequi-
 tur hoc dogma: Consequens semper meliore est conditione
 quam antecedens, aut certe pari. Nam si quid boni habet ratio,
 intentioni communicat, non contra. Si quid verò ha-
 bet incommodi consequens, in argumentum refundit: sem-
 per liquidius est, & purius, quod exprimitur. Si propositum
 verum, & intentio: si propositum necessarium, & intentio:
 alioqui poterit dari verum antecedens illari falsi: si possibile
 est antecedens, & quod conficitur: si quid cōgruit cum sum-
 ptione, & cum intentione, nō e contrario: quippe antecedens
 potest esse falsum, consequente vero: vt studia sunt bona. ergo
 ab omnibus expetuntur. Si quid sequitur ad illationem,
 sequitur ad præcedens: nam quod ad posterius, & ad prius,
 vnde posterius: quum semper prius sit potentius, quippe ex
 his omnis homo est albus, & omne rationale est homo, se-
 quitur hæc, aliquod rationale est album: ad quam non se-
 quitur omne rationale est album, quod tamen ex prioribus
 nascitur. Si quid repugnat sequenti, & præcedenti, non
 verò inuicem: quandoquidem cum antecedente illo priori
 pugnat hæc, aliquod rationale non est album: non tamen
 cum intentione consequenti. Similiter in nobis ex rebus, si
 argumentum est scitum, est intellectum, est concedendum,
 & illatio: quum hæc neganda aut dubitanda, & ratio. Nam
 in hac collectione, omnem binarium scis esse parum, ergo
 & hunc, quem teo veste: deest minor, & hic est binarius.
 Quod si quis de consequente probæ conclusionis incipiat
 ambigere, ea dubitatio ad antecedens se porrigit, de quo tor-
 tasse nihil prius ambigebat: vt, Quæ duo sunt in tertio pa-
 ria, sunt ipsa inter se paria a & b sunt paria c, ergo & ipsa
 inter se, quum c in deprehensibili discrimine excedit a, &
 exceditur a b: b vero perceptibili ipsum a, propositionem
 purat se scire, assumptionem credit se oculis cernere, in con-
 secto intelligit se captum: refert pedem, & recurrit ad prio-

ra, vt fraudem inuestiget.

De reflexis & insolubilibus. Restant captiones pseudomenorum, quæ à reflexis nominantur, propterea quòd de se loquuntur, & in seipsas reflectant veritatem aut mendaciam. Et hoc crebrius: ideo à Græcis dicta sunt *ψευδομεναι*: vt hæc sententia est falsa, demonstrata ipsa eadem: omnis mendax falsus significat aliter esse quàm est, Epimenides dicitur Creten-
 teses esse mendaces, & ipse est Cretensis, ergo & ipse mendax, si mendax, ergo non ei credendum: & dicit Cretenses esse mendaces, ergo non credendum: sunt igitur veraces, & illis credendum: at hic Cretensis, ergo ei credendum: quale est quod Psalmista inquit: Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Apud Lactantium quidam admonitus est per quietem, ne haberet fidem somniis: quæro habebit ne illi fidem, an non? Si credit illi, credit somniis: si non credit somniis, credit illi. Et crocodilinæ: vtrum reddam tibi filium, an non reddam? Dic verum, alioqui non recipies. Sic dicis redditurum, retinebo, quia es mentitus. Si non redditurum, retinebo, vt sit verum: nam si redderem, esset falsum, & ita essem nihilo minus retenturus. De Protagora Sophista Abderitano, & Euathlo eius discipulo, notum est illud de pacta mercede, quod Aulus Gellius refert. Idem Protagoras dicebat, omnes omnium opiniones esse veras, Socrates Platonicus refellit eum sic, at multi opinantur hoc esse falsum, ergo ita est: falsum ergo opiniones omnes esse veras. Idem Socrates dicebat se nihil scire, & hoc erat aliquid, non ergo nihil sciebat. Pseudomenorum meminit Marcus Cicerò quarto Academicarum quæstionum, & in libello de Facto: à quibus dicit vehementer fuisse Stoicos perturbatos, qui ea inexplicabilia nominarunt, aculeos & tortuosum genus disputandi: quæ colligauit magis Chrysippus, quàm dissoluit: ita vt hæc à regula illa exceperint, omne effatum verum esse aut falsum: idcirco etiam & à nostris hominibus insolubilia nominantur. Sed harum omnium quæstionum vna est profligatio: quoniam verba, sicut instrumenta aliis rebus accommodantur, non sibi: neque enim cultellus sibi sciendendo est repertus, aut malleus sibi tundendo, sed aliis rebus: sic in verbis semper alia sunt sentienda, per id quod dicitur, non idem ipsum, nisi fortè in quibusdā iocosis & puerilibus: vt hæc scripta sunt minio: nam serio quum loquimur

mur hic scripsi tibi ad Calendas Octobres, de superioribus
significatur, aut sequentibus, non de eo ipso: ut sæpe Cicero
ad Atticum, & alibi: Hæc habui de amicitia, quæ dicerem.

Hic tibi distabam templum post putre Vacunæ.
Præter quum dicimus, omnis homo mendax, alii omnes,
& ego non in hoc. Iam minimè credendum somniis,
aliis quædam Cretenses mendaces præter illum, & ille:
Sed in eo ipso quod dicit. Quum vicerò primam litem,
redam tibi mercedem, sed non de hac ista re. Crocodili-
næ interrogationi nihil potest responderi: proponat alia,
quæ in se non retorqueantur: nam ad illam nihil potest ali-
ter verius dicere, aut aptius, quàm se nescire: aut aliquid ar-
gutum ridiculum. Tum omnes omnium opinionum esse
veras aliis de rebus. Quidam dixerunt se nihil scire, ne hoc
quidem metu argumenti illius. Atqui nec Socrates igno-
rabat se esse, & hanc Xantippem esse vxorem suam, & hunc
esse Platonem discipulum suum: ceterùm ad perfectam
quandam scientiam dictum illius pertinebat. Qui-
dam minimè necessariam exceptionem

addiderunt: Socrates nihil sciebat

præter id vnum: ut Varro

in Academicis quæ-

stionibus Ci-

ceronis.

* *

POSTERIORIS, QUI EST DE

CENSURA VERI ET FALSI

LIBRI FINIS.

NN 2

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS
VALENTINI,
De instrumento probandi-
litatis Liber.

ENS humana, quæ est facultas ve-
ri cognoscendi, naturalem quandam
habet cognitionem atque amicitiam
cum veris illis primis, & tanquam
seminibus, vnde reliqua vera nascun-
tur, quæ anticipationes atque infor-
mationes nominantur, à Grecis κα-
ταίψυς. Hinc Platonis est orta opi-
nio, recordari nos, non addiscere: &

animas hominum, magnarum, multarumq; rerum habuisse
cognitionem, priusquam in corpus mergerentur: sed profe-
cto non magis, quam habet oculi notitiam colorum, prius-
quam ex matris utero in hanc lucem prodeant: potestas ea
est ad ista, non actus. Ex principibus illis veris, paulatim alia
vera colligit, sicut ex seminibus stirpes crescunt. Sed novitas
omnis admirationem parit, quæ postquam aliquandiu in ea
substitit mentis acies, stimulat ad quærendum, atque inue-
stigandum. Ea prouincia iudicio mādatur: vnde assensio se-
quitur eius, quod iudicatum est verum, & quasi accessio: dis-
sensio autem & aueratio ab eo quod falsum. Est medium
quiddam, quum neutrum horum agit: quod contingit vel am-
biguitate distracto iudicio argumentorum momentis in va-
rias partes, qui est motus & nutatio iudicii: vel quiescente
iudicio, quum à quo impellatur, non habet: & assensio vnus,
est oppositi dissensio, ac vice versa. Assentitur simpliciter,
hoc est, hoc non est: assentitur, sed pedetentim, & cautè, non-
nihil addubitans, arbitror, opinor, credo: quum animus, quò
argumentum impulit, ita adhærescit, vt tamen securus non
sit, & fieri aliter posse putet: infirmius etiamnum adhæret,
quum

Assensuū
differen-
tiæ.

quæ illa exeunt, suspicor, coniecto, ni fallor, videtur: & per
 negat nem, non credo, non arbitror, non suspicor, non
 memi Assentitur firmè, & securè & omni semoto dubio,
 quæ scit, scio, cõpertum, exploratum habeo. Aut per ne-
 em, nempe assensum firmum contrarii: Res est im-
 pots is, incredibilis, fabula, cõmentum. Quis credat? Tu
 id cre interdum habent dubitationem, & admiratio-
 nem? agis, q sensum contrarii confirmatum. Ironia
 pre assensione est, sanctus & diligens prætor Verres: Ho-
 mo infans & stultus Cicero. Ex admiratione nascitur quæ-
 rendi cupiditas: in qua primus aggressus vocatur quæstio,
 qua volumus scrutari de essentia, aut inhzere alicuius rei,
 siue foras exeat ad aliũ, siue intra seipsum subsistat, qui quæ-
 rit. Quæstionum aliæ simplex quoddam responsum postu-
 lant affirmationis aut negationis sine argumẽto: vt, Dic mi-
 hi Dameta, cuium pecus? quæ interrogationes nominantur: Quæstio.
 aliæ rationem & argumentum requirunt, aut certè fusiorẽ
 explicationem, quæ propriæ quæstiones. Græci *ἰσχυρῶς* in-
 terrogationem, *ἰσχυρῶς* quæstionem dicunt: quãuis hæc in-
 terdũ in linguis cõfunduntur. Rogat quisque vel de re, quid
 sit, aut cuiusmodi, quemadmodum affecta, quæ sunt infini-
 ta: nisi quis fortè redigere ad ea loca argumentorum velit,
 de quibus statim loquemur: vt totidem ex rebus quæstio exi-
 stat, ex quot argumenta, per quæ satis fit quæstioni. Rogat
 item de assensu aliorum: Quid tu sentis? Quid populus?
 Quid senatus? Quid Aristoteles, aut Cicero? interdum se-
 ipsum. Ego ne id credam? mane: expendamus acrius. Tum
 venit ad inquisitionẽ eorum, per quæ vel probando vel im-
 probando acquiescat: cuius hæc est via: Mens nostra in extre-
 ma rerum facie sensuum cognitionem, atque arbitrium ve-
 lut ducem sequitur, sed quem ipsa interdum deflexum de via
 iudicio suo reuocat: tum ex iis, quæ à sensibus didicit, attol-
 lit se altiùs, ac penitiùs se condit in rerum intima: aliãq: af-
 sequitur, & eruit occulta atque abstrusa: sic tamen vt aditus
 ad incognita, sint priùs cognita: ad incerta verò sint certa: cre-
 dibilia quoque ac verisimilia ad ea de quibus ambigit. Ne-
 cesse est enim vt in assensu gradus attollat gradum, & sequen-
 tium adminiculum sint, quæ præcessere. Neque fieri potest
 vt in cursu ad metam perueniat, qui medium priùs non atti-
 git: nec in tenebris spectari quid potest, nisi lucem admoue-

ris: ita neq; dubia & tenebris obscurata cerni vnquam poterunt, si non lux aliqua affulgeat ex iis, quæ nos velut spectata iam habemus, ac certa. Eundem admodum in mentibus, in ponderibus res ipsa nos docet, vt quæ sunt iam nobis aperta & explorata, quæ probabilia & verisimilia redduntur, quibus pro censura admouerentur talia, siue quod confusum sibi sint, siue quod dissideant. Incredibile memoro, quot, & quam varias ad veri inuestigationem vias, & ingenium ineat, ac tentet, haud aliter quædam qui rem magis perire abditam in tenebris inquirunt. Confirmant dubia ita esse aut non esse duorum modorum altero, aut quia aliquid sit, aut quia non sit: vt, An charus quis Deo: charus, quia pacis & concordie amicus, & quia fluxas res non amat: non charus, nam concordiam habet inuisam, & amat immodice suum corpus. Ergo est argumentum id, quod iam creditum ad fidem rei nondum creditæ sumitur. Ordo verò eorū, quæ creduntur hic est.

Argumētum.
Ordo creditibilium.

Primam fidem arbitramur esse sensuum, hanc vulgus certissimam esse ducit, nec falli se ab illa posse: vnde sunt illa, Et vocem his auribus hauri: Ego hisce oculis vidi. Et Dominus in Euangelio, Quæ vidimus, inquit, testamur. Apud Plautum quidam plaris facit oculatum testem vnum, quam auritos decem: Sed falli nonnunquam oculorum obtutum, & aliorum sensuum aciem, res est quotidiana, vitio suo, aut mediis, aut obiectis, aut communis sensus, qui nisi aduertat, nihil percipitur rectè. Ideo in antiquis Romæ testimoniis illud semper etiam rebus manifestissimis addebatur, vt credo. Verum hæc causa non erat, cur Academia in totum abrogaret fidem sensibus: quæ nihil rectè possit deinceps agere, qui semel egerit prauè: sed quod vno tempore erratum est à sensibus, alio corrigitur: quod ab vno homine, sarcitur ab alio. Sunt paucula quædam in quibus necessariorum sensus labuntur, non culpa sua, sed rerum: his subuenit mens, cuius est certius iudicium atque exactius, quæ quæ depræhensio semel sensuum errore, certius deinceps iudicat.

Secundus fidei locus est, quod suus cuique affectus suasit: qui quædiu dominatur animo, omnia sui iuris facit, & quælibet falsa exploratissima creduntur: nam acumen ingenii & acrimoniam iudicii nebula quadam obducit, ne quid valeat inspicere nisi per eam ipsam. Interdum quoque tanta est cæcitas, vt qui

ut quibus turbationibus tenentur, videre se, vel audire negēt.
 que videntur, atque audiunt: quandoque re vera alienato mētis iu-
 dicio se quibus defungi non queunt: aliā obstinatione quadā
 non se sentiant affectioni quicquam obistere. Hinc amanti pul-
 cherrima, etiā deformissima, & in odio atque inuidētia ni-
 l bene. Quamquam sunt in affectu prouisi quidam ad
 desperandum, si nihil credunt, quod quidem optent eue-
 nisse: sperant cum voto ad credulitatem propensio-
 res. Quos etiā que esse non ignorātur, tamen si affectū
 moueant, nō nihil impetrāt fidei, ut fabulæ que delectationē
 afferunt: ita enim iudiciū vim voluptas occupat, ut nihil sinat
 agere, nec expendere, cuiusmodi sint, que dicātur vacet: qui
 pe antecepsit affectio censurā, & excludit. Dehinc sunt argu-
 mentorū, & rationis vires, tum autoritas dicētis. Sed in iis
 non omnes ad eundē sese modū habent. Sunt qui omnia ar-
 gumentis tribuant, non tam necessariis, quā verissimili-
 bus. Alii necessaria requirunt, hi sunt, qui plurimum inge-
 nio suo fidunt. Nam apud eos qui non tam sibi placent, ma-
 lūntque alienum dictum sequi, quā suum ipsorum, maxi-
 mi pōderis est autoritas. Sed autoritates tamen nō omnes
 & qui sunt momenti, de quibus erit peculiaris dicendi locus.

At si quid est alicui persuadendum, id cui ille assentitur, Probabi-
 ex probabilium est numero: & uti Quintilianus ait, si quid le.
 inter utranque partem conuenit, & cuiusque non con-
 tradicit aduersarius. Hoc in opere omisis aliis fidei generi-
 bus ac formis, de argumentis atque autoritate disserēdum
 est nobis. Nam sensus à natura sunt, qui non docentur: eos
 homines & ceteræ animantes communiter possident ex be-
 neficio naturæ. Affectus rapiūtur impetu, antequam ratio-
 nem audiant: quibus de causis excitentur, aut residant, non
 est instituti huius dicere, sed de anima. Ergo quicunque
 obscuras atque incertas res ex certioribus & clarioribus in-
 uestigant, eisdem argumentorum instrumentis, ac velut ar-
 mis in diuersissimo materiarum genere vtuntur. Quippe
 & iuriconsultus, & medicus, & geometres, & rhetor ali-
 quid in sua peritia atque arte quæsiturus, essentiam scruta-
 tur, inhærentia, causas, effecta: ut eodem penicillo & in ra-
 bula pictor Cæsarem pingit, & in crusta Alexandrum, & in
 linteo bouem, & in charta piscem. Hæc omnia magnis qui-
 dem atque exercitatis vsu & prudentia ingenii in promptu

sunt: artis vice est illis acumen & celeritas mentis: *rum*
 tardioribus fuit consulendum. Iplis quoque felicissimis
 subeunt sæpenumero obliuiones, aut difficultates *rebus*
 maximè necessariis, vt sunt humana omnia infirmis *opti-*
 mum factu est visum eam ipsam inquirendi ratione *col-*
 ligendi probabilia, quam omnes communiter vsu *ment,*
 obseruare, annotare, in præcepta redigere, & *confi-*
 cere, quam de inueniendo nominari *otie* *quid*
 esset vestigandum, peregrinandum *erret* ingeniu *da-*
 manum mole corporis velut tricis retardatum per tantam
 immensitatem naturæ: & obtruso illi res essent densæ pene-
 trandæ, & obicuræ perferutandæ in tenebris. Ergo digesta
 sunt singula, & tanquam in domunculas & sedes redacta
 quos locos dixerunt opposito nomine, quòdque Aristoreli
 placuit inuentori, si Ciceroni credimus, facultatis huius. Est
 enim locus nomen instrumenti, quo rationem probabilem
 rimamur: sunt horum nomina tanquam lemmata narthe-
 ciorum apud pharmacopolas & vnguentarios, quis illi ad-
 monentur, quid in quoque intet narthecio aut capsula: ne o-
 mnia euoluere sit necesse, quum vno aliquo est opus. Ve-
 rum illud initio statim ignorari non oportet contusam hoc
 tempore & permistam quandam instrumentorum syluam
 à nobis tradi: quorum examinatio & iudicium, quid vnum-
 quodque operi conducatur, & quantum, alterius sit contem-
 plationis: vt sciat quisque, quatum in præsentia à nobis ex-
 pectaturus sit: ne forte maiora aut plura animo præsumens,
 quàm quod dabitur satisfactum sibi nõ esse indignetur, sua
 magis culpa, quàm nostra. Quæcunque ergo res in dubi-
 tationem venerit, eam oportet penitus inspici internè, ex-
 ternè, sursum, deorsum, antè, retro, cogitatione & mente o-
 mnia perlustrare: vt verum istud, ad iudicium utiq, nostrum
 tam multis coopertum & occultatum inuolucris detegatur,
 atque in apertum se proferat: nam quum obiecto dictum
 additur, nihil quæ utrobique latent, expromantur ac cõferan-
 tur mutuò, nõ facile utrique scietur, quemadmodum illa in-
 ter se congruant. Quocirca multum ars hæc à prima phi-
 losophia adiuuatur. Spectanda sunt illa etiam quæ de dif-
 finiendo & diuidendo differuimus: ea enim hunc in modum
 habent: pro loco est rei essentia, hinc inhærentia, tum actio-
 nes passiones, causæ ipsius, & ea quorum illa ipsa est causa,
 quæ

Loci.

Tu sola in superabile fatum

Nata mouere putas? Intres licet ipsa sororum
Tecta trium,

Et quæ sequitur. Cicero vilitatē funeris Clodij arguit, quòd
tam multæ deessent partes, imagines, laudatio, & eiusmodi.
Ex hominis effectiōe intelligitur hominē nō posse tētere
& caducis expleri, cuius animus caelestis immo-
L. Crassus orator non esse mirandum dicitur, quia
caretur Aenobarbus, cui esset os ferreum, & cor plumbum.
Aristoteles colligit pisces respirare, quia habeant pulmōnē,
& apes non respirare, quia non habeant: nec suscipere di-
sciplinam, quòd inauritæ sint. Ad partem dixerim perti-
nere sexum, marem, fœminam.

Coniuga
ta,

Coniuncta sunt cum essentia ea, quæ solo casu & vocis
mutatione distant, quæ à Cicerone cōiugata nominantur:
vt sapiens, sapiēter, sapere, sapiētia: homo, humanus, huma-
niter. Terentius: Homo sum, humani nihil à me alienum pu-
to. In quibus duæ sunt cōcludendi formulæ: nam vel ad idem
pertinent, vel ad duo: singula ad singula. Prius est, Si eloquēs
est admirabilis, eloquentia est admirāda. Alterum, Diuitiæ
sunt beatitudo, diuites ergo sunt beati. Si coniugata coniu-
gatis referātur sine adiectione vlla, valida existunt plerunq;
argumēta: vt, Sapere est rectē viuere, ergo sapientia recta vi-
ta, sapiēs rectē viuens. Sin quid addatur, pinguis & perquam
infirmus, nec illa ipsa superiora satis in toto genere cōstant:
Homo est pulcher, ergo humanitas pulchritudo. Philoso-
phi sunt mali, ergo philosophia est mala: Hæc est bona, ergo
illi boni. Sed hic inuentionem tradimus non iudicium.

A diffini-
tione.

Diffinitio postrema est huius loci. Persequitur C. Calsius
Dolabellam. Qua lege? Cicero diffinitione legis ostēdit opti-
ma & maxima lege. Sic enim inquit in Antonia. vndecima:
Quid C. Calsius pari magnitudine & animi, & consilii præ-
ditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, vt prohiberet
Syria Dolabellam? Qua lege? Quo iure? eò, quòd Iupiter
ipse sanxit: vt omnia quæ reipublicæ salutaria essent, legi-
tima & iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta
& à numine deorum tracta ratio imperans honesta, prohi-
bens contraria: huic igitur legi paruit Calsius. Nec reiert dif-
finitio ne sit essentialis, an quæ descriptiones nominantur:
nam plerunque rei essentia non aliter, quàm ex adiunctis
cogn

cognoscitur. Hinc sumuntur plurimę cōtrouersię quid hoc, quid illud nominetur: quid sit sacrilegium, quid telum, quid postlitium.

Aliter locus capit inhærentia amplissimo argumentorum Ab inhærentibus.
 Primũ: ex iis, quę sensibus sunt obuia, & ei sensui
 quę communis nominatur, hinc occulta deprehenduntur.
 Terrę spiritum vires ex colore, sapore, tactu, odore: vt
 apud Plin. iudicio soli:

Color indicet facies manifestus & ora
 Tristitia tentatum sensu torquet amaror.

Animantium naturę ex facie, quod est physiognomorũ medicorũ quoque: vt qui morbos etiam ex voce deprehendunt: architecti locorum & ædificiorum rationem & commoditatem ex resonantia: & musici chordarum ex sono. Dicunt fuisse, qui de facie iudicium ferret ex voce, credo de buccis & naso, nam ea sunt vocis organa. Tum ex odore anhelitus de valetudine medici pronuntiant: ex oculorum & vultus habitu cognoscitur, quemadmodum quique sit affectus. Alius est enim faciei habitus iratus, quàm placidis, lætis, quàm tristibus, metuentibus, quàm spei & fiducię plenis. Seneca in ludo negat Claudium debere Deum fieri, quod non esset corpore diuinę maiestatis capaci. Et barbari formosissimos quosque homines principes iacibant, quod existimarent in eiusmodi corporibus habitare animos nõ dissimiles. Hinc illa, Pulchros pulchra decent, Non bene olet, qui bene semper olet. Et Dominus apud Prophetã exprobrat Iudę genti impudentiam: Fronis inquit mulieris meretricis tibi tacta est, Facies enim pudoris est sedes, & potissimum oculi, qui indices sunt quemadmodum animo affecti simus. Pythagoras ex magnitudine pedis Herculis, vt Plutarchus refert, assecutus est, quantus ille esset, quantumque homines reliquos amplitudine corporis antecederet Hinc prouerbiũ, ex unguibus leonem: quę habent etiam nonnihil comparisonis. Ideo ad ea quoque pertinent, quę sunt ad rem. Ouidius hominem ostendit esse animalium præstantissimum, quod prona quę spectent animalia cætera terram, & cætera.

Non veniunt in hunc locum, quę quis dixit, sed vocis sonus: nec illa ego vidi, ego audiui, authoritatis enim sunt hæc. Præterea externa inhærentia externorum sunt signa, vt ignis celeritas calorem arguit, & aspectus glaciẽ rigentem esse

se aquam testatur. Sunt alia adiuncta: quæ capiuntur animo, huc venit per externa: sed alia tamen fiunt vel familia per illa: velut à leone magis, quàm à cane discerptur hominem, quòd ea est seræ sœuitia: toxico potius aliquem subitò extinctum, quàm bubula. Medici ex rerû viribus, ac quæ quas edit quis, si in morbum incidat, censent quid remedium valetudini obferit. Huius nationis sunt illa: gladium non tradendum: puero, aut impotenti, non dandum: animo publicam functionem non credendam, vti quæ nec quem lupò.

Abactiõe

Actio sequitur, quæ vt ex interiore quadam vi & ingenio cuiusque rei proficitur, ita eam ipsam vim hominibus ostendit, & declarat, vt naturam fontis vel putei, quam inde hauseris aquam. Eodem quasi contubernio passionem colloco, quòd complicatæ ita sunt, vt actio esse non possit, vbi non est passio, & contrà: tum multa actionis creduntur esse quæ ad passionem alii referunt: vt sensus omnes Aristoteles, audire, videre, olfacere, tangere, gustare. Hinc promuntur quæcunque quis fecit, dixit, voluit, cogitauit: nec solùm in transacto iam tempore, sed in præsentia, & venturo. Sedes signorum confertissima: conscius sceleris, nam expalluit, fugit, titubauit, odit: nam torsit os, minatus est, indignatus est, toruè aspexit. Cicero arguit Clodium insidias Miloni fecisse, quòd dixisset triduo illum moriturum: qualis vir, inquit vetus verbum, talis oratio. Et Dominus in Euangelio, A fructibus eorum cognoscetis eos. Ex iis quæ quis egit qualia aget? videlicet sumpto naturæ illius rei velut gustu quodam: vnde collecta sunt experimenta naturæ rerum, & efficacia eorum, quæ vtilia nobis essent, quæ noxia. Ex actibus non solùm interiora inherentia, vires, potentia, imbecillitas, generositas, degeneratio: Perfectus adamas, nam ferro non celsit: Ignauus canis, qui lupum metuit: Bonus magnes, calybè traxit: sed exteriora eliciuntur quoque: Dulce hoc vinum, quod calfecit. Et inter hæc numerantur, quæ quis non fecit, tanquam in quiete sit ratio aliqua actionis. Consciens, tacuit enim: Robur animi in Tito Annio Milone, quòd in iudicio capitali nõ perturbatur animo, non illacrymetur, nõ depreceatur iudices. Eadem sunt, sed φιλοσοφικώτερα in Publio Rutilio, & Socrate Platonis: adde etiam, vt puto veriora, & accommodatiora ad formulam exactæ virtutis, quæ ille persequitur in

tur in apologia eius item Xenophon. Solemus item dicere, Ne dicas, quæ ipse non extruxisti: Non vis prodesse, saltem ne obliuiscaris, quasi qui illa non facit, par sit eum, nec altera facere. In quibus est ceu vis quædam authoritatis debiri officii, de quo verba faciemus. Agamemnon apud Homerum vetat Achillem animi & corporis viribus efferri. Dii inquit, huic illa dedit, ut superbia iis rebus, quas ipse non parasti, si, sed alieno beneficio. Explicatiùs apud Patrum Apostolum, & piè magis: Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti? Actio quoque actionem excludit: Ne occidat, quandoquidem expoliavit. Modus actionis hic expeditur, quomodo quicque sit actum. Tum pro passione est qui patitur, nēpe personæ, aut rei patientis qualitas: ut læsum hominem, & amicum lætum: ac bene merentem magistratum, patrem: sicut in Propheta, Virga percutient maxillam iudicis Israel. Et Demosthenes inuidiam constat Midæ, quod in facie ab eo cæsus esset, & quidem coronatus.

Coniunctissimæ sunt causæ actioni: nam causa est in proposito à qua fit aliquid, aut propter quam fit. Illa efficiens nominatur, hæc finis. Poterat efficiens causa ad ea videri, quæ ante rem sunt spectare: ut finis atque effectum post rem. Sed cōsultius fuit hæc separare, quod nonnullæ causæ sunt simul cū effectis rebus, tum percipientur faciliùs hæc: nec est quicquid periculi, uti postea ostendam, si eadem pluribus interdum sint locis comprehensa. Causarum alia naturalis est, cuius actionis principium ac vis est in ipsius effectiōnis natura: ut igni caliacere, aquæ frigefacere: aliæ quibus fit vis, ut aquæ ab igne feruefactæ caliacere: lapidi excusso ascendere: sed hæc non diuturna sunt, remoto eo quod vim affert, vnum quodque ad naturam suam actutum recurrit, vnde est illud, violenta non diuturna. Dionysius quum matri suæ vetulæ dissuaderet coniugium, quod ipsa vehementer expetebat, leges, inquit, humanas cogere possumus, naturæ non possumus: nam sunt quedam naturalia, quibus non fit vis, ut in cursu vitæ. Naturali causæ alia quadam ratione opposita est fortuita causa, in quâ & casus & inconstantia incurrit. Hic malus versus non est Homeri, nam ille est optimus vates: ita est. Sed aliquando poetæ doctissimi versus edunt non doctissimos: quandoque bonus dormitat Homerus, ut inquit Horatius. Est & causa quæ

Causæ.

quædam propinquior, alia remotior, in quo multa sunt interualla & tanquam gradus videlicet vt quæque propinquius ad effectum accedit, aut longius. In homine primi sunt parentes, hinc aui, proaui, & patria in quo est natus propriam, quæ patria parentum, aut illa, in quam est receptus & alia duplicem facit patriam Cicero, ciuitatis & naturæ. Ciuitatis patria sit Roma, naturæ Arpinum. Patria antiqua quæ parètes vel auos edidit, vt in antiqua patria Claudiorum apud Liuium. Patria quidem quatenus genuit, atque educauit, in his reponitur: nam si locus sit tantum, in iis est, quæ rem capiunt. Ex omnibus trahuntur argumenta: bonum ex bonis prognatum, malum ex malis: vnde originem habuit nobilitas. Dominus in Euægelio: Si filii Abraham estis, opera Abraham facite: videlicet nõ decet filium boni viri malum esse. Apud Liuium Publius Sempronius Tribunus plebis connumeratis Appiæ gentis fœdis facinoribus, ostendit, nihil mirandum, si talis sit Appius ille, qui contra leges censuram retinebat. Et Cicero secunda Antoniana docet nihil fuisse opus Brutis & Cassio cohortatione sua ad occidendum Cæsarem, quum illis essent maioribus progeniti. In patria Pœnum perfidum, auarum Romanum. Et comparationem habent causæ: Non tam similis nepos auo, quàm patri filius. Non ita mores induimus ciuitatis qua donati sumus, vt in qua nati, & alti: at patriæ nostræ magis quàm parentum vel auorum, non tamen eius in qua educati, vt in qua nati solùm. Neque genitores aut patria in solis excutiuntur hominibus, sed multò magis in cæteris animalibus, atque inanimis rebus, quia in illis plus valet natura, quæ voluntate & electione non ducuntur. Leo Europæ animosior quàm Africa, hîc autem ferocior. Adamas in Arabia repertus præstantior Cyprio. Vua melior Sargentina, quàm Parisiensis: melior hæc, quàm Louaniensis. Canes, oues, boues ex hoc, aut illo seminio optimi, aut pessimi. Et quemadmodum in hominibus, ita in cæteris rebus author conciliat pretium operi, vel detrahit. Versus pessimus, quia Chærii, aut Meui. Oratio optima, nempe Ciceronis. Acutum inuentum, quia Aristotelis: vt sint qui dænare metuant, quæ non probant veneratione tantum authoris: vt quidam versus Vergilii aut Homeri phrasim in Cicerone argumenta Aristotelis, picturam appellis: hæc enim quæ nõ admittitur

raretur, rudis haberetur spectator. Hinc illud, Malo cum
Plato errare, quàm cum aliis bene dicere. In remotiori-
bus causis, & in quibus est transitus, error solet sæpe inter-
uenire in gradibus, per quos rē deducimus: vt rixa causa cæ-
næ ex rixa iurgia, ex his odium, hinc pugna, ex hac vul-
nera, ex hæc cædes: nec semper hæc sese vt polita sunt, conse-
quuntur. Causæ incertæ nominatur: nam aliæ cer-
tæ sunt, ex quibus illud efficitur, quod sub eis subiectū
est: aliæ incertæ, quæ varietatem recipiunt, vt:

Causarū
diferentiæ

Non semper feriet, quodcunque minabitur arcus.

Non omnes moriuntur, quibus mors est denūtiata: ex qui-
bus hæc rarò, illæ sæpe, aliæ plerunque officiant. Est causa
involuntaria, quæ vi naturæ sine voluntate & delectu agit:
velut ignis ardere, & calfacere: primi impetus affectuum si-
ne ratione aliquo rapi: idcirco diminuitur illis culpa, sicuti
neque animantes criminamur, si quid egerint ad quod in-
stinctu naturæ suæ videntur impulsæ: & minùs culpamus
stultos, quàm sapientes, quia minùs eligunt: & leges multū
ignoscunt primis animi concitationibus. Aliæ sunt volun-
tariæ, in quibus voluntas & electio habet regnum: vt in ho-
mine, in coniecturis quum factum ne sit, aut fiet, quæritur,
prima solet voluntas considerari, an voluerit, an volet. Cau-
sæ adiungitur facultas, quasi dynamis, & potentia rei faciun-
dæ. Ergo res pro facta habetur, si voluntas & facultas eidem
adsint: quod si alterutrū desit, nihil fiet. Cicero de Cæsare: Nihil
habet fortuna tua maius, quàm vt possis, nec natura tua me-
lius, quàm vt velis conseruare quàm plurimos. Plinius Ti-
to Vespasiano: Nec quicquam mutauit in te fortunæ am-
plitudo in his, nisi vt tantundem prodesse posses, vt velles,
Thiestes in Tragœdia, omnia se ait timere, quòd Atreus
frater tantum, inquit, potest, quantum odit. Contradici-
mus, quod est apud Ciceronem: non proderit, quia nolet,
nec oberit, quia non poterit: aut nesciet. Et de populo Ro-
mano eiusdem ad Atticum, Quum videas voluntatem ciui-
tatis solutam, virtutem alligatam. In facultate sunt ars,
peritia, exercitatio, vsus. Idcirco ex antea cta vita come-
cturam oratores faciunt de præsentī, aut ventura: vt Q. Nin-
tilianus de milite Mariano, Cicero de Marco Cælio, &
Lucio Antonio, qui locus est apud eos frequentissimus. Et
Plato non se quempiam ait reprehendere, quòd luderet,
sed

sed quod assuefactionem sibi generaret, quæ postea vel inu-
 Instrumentum eodem protruderet. Est etiam in facultate instrumentum:
 Verisimilius Remum vomere occisum, quam gladio: quippe rusticis illis vomer magis ad manum: Et te inam
 veneno interceptisse hominem, gladiatore ferro. Et inam
 quæ sine qua non dicitur, vt apud Quintilianum in epistulis
 pauperis: in summa iudices quis dubitat quæ sine qua non
 imputandum, sine quo non accidisset.

A fine.

Hæc quidem de auctore siue efficiente causa, nunc de fine: etenim quicquid agit, finem aliquem spectat, cuius gratia aliqua parata, & quæ sita sunt, quæ media dici solent: ex fine de mediis censentur, & de eo ipso ex mediis, quod & finem sibi illum statuit, & media propter finem sumptit. Ergo de voluntate & facto quum dubitatur, ex fine promuntur argumenta, vnde est illud Cæsii prætoris, qui quum fecisset ne quis, an non fecisset, inquireret, rogare illum solitum ferunt, cui bono fuit? quid emolumenti relaturus erat, si fecisset? quid incommodi, si non fecisset? existimabat enim homo acutus neminem gratis esse bonum, aut malum. Voluit Clodius Milonem occidere: quòd eo sublato versaturum se rempublicam pro libito sperabat: & alia quæ sibi præstituisse, ac concepisse animo explicat in ea oratione Cicero. Non est credibile Ligarium bello voluisse se implicare, qui domum spectaret, qui redire ad tuos cuperet: hæc verò per bellum consequi non poterat. Credibile est Cæsarem vitro venisse ad bellum ciuile, qui sibi spem regni à puero fecisset, & cupiditatem tot victoriis auxisset. Et qualitas rei arguitur ex destinatis, non modò essentia. Sanctum lucrum, quod in eleemosynis consumetur: pia patientia, quæ pro cælestibus ac immortalis felicitate suscipitur. etiam de qualitate eius, qui finem sibi proposuerat: vir bonus, nam hæc omnia pauperibus recipiendis extruxerat. Causæ & effecta mutuam sibi confirmationem præbent. Nam vt causæ effectas res arguunt, ita contrà effectæ res causas: bona causa, bonum effectum, & e contrario: eadem causa, similia effecta, & hæc eandem causam: ignis calorem, & calor ignem, quæ cum causis respondeant, ad eundem possunt modum distribui, quo de causis est dictum. Sunt effecta naturalia, vt calor ignis: Sunt violenta, quibus adhibetur vis: vt apud Virgilium de opere, diligentia, labore, a siduo, qui obscundus est, vt terra aliquid fundat.

Effecta.

dat. Sic in multis hominum ingenijs vt aliquid discant, aut rectè iudicent.

Vix lecta diu, (inquit ille) & multo spectata labore

De generare tamen: ni vis humana quotannis

ima quæque manu legeret.

& illa Terentii, Redis ad ingenium, quasi tu non malis multo hoc mihi, quàm ego audire. Fortuitum effectum quo ex inconstantia deprehenditur, quod semper sic non euenit. Cicero de Antonio: Quis dubitet Euentus, hunc casu benefecisse, natura scelus esse. Hic sunt euentus: Melior dux Scipio Annibale, quia illum vicit: in quibus variat sors: nam sæpe meliorem vincit peior, vt Menandrum Philemon in certamine Comediæ. Sic apud Cicronem: Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui sæpe spoliantem iam & exulantem euertit, & perculit ab abiecto. Non est verisimile tantum vniuersi, & tam constantem ordinem casu vel factum esse, vel regi. Quis credat tam elegantem tabulam casu pictam, non arte? Est effectum proximum & remotum: vt vxorè nolle Pamphilum, quia Dauus timet, ne detur. Quoniam quidem maximus eorum amor præstat eis idem nolle, & idem velle. Hinc timere Dauum planum facit, timere etiam Pamphilum. Si timet, non vult, est certus. Hercules probatur vera Iouis proles ex facinoribus. Dominus noster in Evangelio Ioãnis ex operibus colligit cuius sint filii Iudæi, nempe diaboli, & non Dei, vel Abrahamæ. Cicero Antoniana decimatertia. Hæc si cogitas M. Lepide, M. Lepidi Pontificis maximi fueris pronepos. Sic Germani olim liberos suos nascentes Rheno explorabant: & Aquila pullum ad solis radium. Cicero in Sallustium: Prætereo patrem tuum, qui si nunquam in vita sua peccauit, tamen maiorem iniuriam Reipublicæ facere non potuit, quam quòd te talem filium genuit. Incertum effectum: vt hunc occisum ab illo, cum quo simulates exercebat, aut ex prandio largiore: punitur, ergo peccauit. Est voluntarium, & inuoluntarium. Tantum & tam diuturnum flagitiū meditatū est, & à malitia profectum, non ab effectu rapido. Facit etiam opus fidem facultatis: oportet, qui hæc pinxit, optimum esse pictorem: & qui sic orat, hominem indisertum. Tu nisi fingeres, non sic ageres, inquit Cicero. Instrumentum quoque iudica: ut

ex re facta: vt pro Milone, vulnus in latere, quod acu punctū videretur pro ictu gladiatoris putari. Et quemadmodum ab effectis ad causas reuertimur, ita ab aliis quæ sunt propter finem, aut ab eo qui destinauit, ad finē ipsū. Tanta materia naualis non est collecta nisi ad bellū, quæ fuit terra Punicæ causa: & tanta vis telorū in domo Cornelii regi suspicionem auxit ciuilibus belli & coniurationis ab eo, qui destinat. Magna cæditur materia ad nō bellum Romanū. Nam Malsinissæ cæditur nobis amicis, nō. Non lucratur auarus homo, vt distribuatur, sed vt custodiat.

Ab eo in
quo est.

Sequitur id in quo est res, seu quod rem capit. Primum coniunctissima sunt inhæres & subiectū: quorum illud est in hoc. Et quemadmodum per sensus ab inhærente ad subiectum progredimur, ita indagine quadā mentis ab hoc in illud: vt nō posse niuem esse calidam, quod eliquabili sit materia, quæ calori admota in aquā resoluitur: non posse animum affectibus obnoxium sapiētem esse, quod affectus iudicium omne, ac sapiētiā perturbant. Cicer. Quinto Tusculanarum **Q**uestionum ex subiecto colligit felicitatem esse in mente. Etenim inquit, quæ pars optatissima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris optimum. Caput etiam rem, quod est velut indumentum, & vestitus quidam: vt in metallis scoria, in truncis cortex, in fructibus putamen, & lanugo: quis sæpe probitas, improbitas, feminium, vires, patria iudicatur: in auribus pluma, in animalibus villi, setæ, vellera, & robur leonis atque vrsi ex setis, item apri. In homine cutis & pili. Iuuenalis:

Et duræ per brachia setæ

Promittunt atrocem animum:

nisi quis hæc partem malit dicere. Sed homo est in vestitu, armatura, & quicquid corpori circundatur: ex quo Turnus Virgilianus conūtiū ignauit Phrygum fecit,

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

& Lentulus apud Lucanum de Parthis:

Illhic & laxas vestes, & fluxa virorum.

Velamenta vides. Cæsar ex cinctu iudicabatur mollis, & effœminatus. Hinc iocus Ciceronis interrogati quomodo erasset in electione partium, præcinctura me decepit. Et dissolutum Quintii animum declarat idem Cicero ex amictu. Et illa vsque ad talos demissa purpura, pro Habito. Et apud

Ouidium

Quidum frigus Scytharum:

Pellibus, & laxis arcent mala frigora braccis,

Oraque de toto corpore tota vides.

Contentur etiam omnia loco & tempore. De loco: hoc **Locus.**

fuit in vtre, ergo sapiet picem. Versatus est hic vir

Cardi, ergo didicit fallere: Athenis, loqui: Lutetia, al-

terca, in oratione spirat ventus, ergo frigidus. Cice-

ro pro Scauro in templis circa forum Romanum suppedi-

tari tibi ait, quod pro Scauro dicat. Tempus: hic infans po-

test iam ridere, nam plures quadraginta dies natus. **Tempus.**

Adie-

cta & loco & tempori partim naturalia sunt, partim ex hu-

manis rebus atque operibus sumpta. Locus latus, angu-

stus, montosus, planus, maritimus, ad Septentrionem, iux-

ta hoc caelo, iuxta aquam, prope syluam: non pugnandum cum

equite hoc loco, quia est planus. Dicitur enim equum in

planiciem vocare, contrahendus in angustias, de quo est il-

lud, caue ne canterium in fossam. Tum sordidus, nitidus,

splendidus: non est verisimile regem hic diuersatum in tam

humili & sordido tuguriolo. Aristoteles Deo attribuit cæ-

lum pro sede ob loci excellentiam in libro de mundo, vel

quisquis est eius author. Indignitatem mortis Herculeæ

ostendunt illi in tragædia, quod non solus esset futurus in

Charontis cymba. Lucanus cupidinem dominandi Cæsaris

& Pompeii non potest manifestiorē facere, quā quod tan-

tum imperium duobus esset angustum. Idem Scythæ Ale-

xandro apud Curtium exprobrant. Iam locus publicus, pri-

uatus, sacer, prophanus, noster, alienus, frequens, desertus:

tum quibus frequens, amicis, inimicis, armatis, inermibus,

in castris, ruri, in vrbe, in agro, in via publica, quæque sunt

in loco omnia, coniecturas hinc natas suggerunt: ut in ora-

tionem Camilli de templis Romanis, & sacris apud Lium:

alta alios locos decent. Non in templo rixandum, non phi-

losophandum in ganea. Atax Quidianus indignum factu ait

esse, quod quum cauta agatur ante rates, conferatur secum

Vlysses: quippe Vlysses persequentibus Troianis naues de-

seruerat, ipse seruarat. Cicero timere se dicit, quanuis dicat

pro fortissimo viro, quod insolita fori facies dispositus vbiq;

armatis à Pompeio animos terreret: & in eadem oratione,

inuidia cædis Clodianæ, quod occisus esset in via Appia

monimento suorum maiorum. Et in Antonium, Quid faceres

domi tuæ, quum alienæ tam sis insolens? Hinc illud Laco-
nis ad Mileſium delicatè nimis ſeſe gerentem, Domine nō hic
Mileſia. Seneca in ludo ridet Claudium quòd quum Romæ
fuiſſet audaciſſimus, in cælo non auderet hiſcere: nullum
(inquit) in ſuo ſterquilinio, plurimum poſſe.

Tempus naturale eſt primum modi, ſeu quantum ad
prudens quia diu vixit: Quid potuit vno die? Quæ ſunt
excufationes illæ ſcribentium, quòd eſt tempus ad
componendum relictum: & tempus numeri quod reſpectu à
modo non diſtat, ſed tantum noſtro vel loquendi, vel cogi-
tandi more. Iudæi Domino noſtro obiiciunt, quum nondū
eſſet quinquaginta annos natus, qui potuerit Abrahā vide-
re, iam olim vita functum? hic eſt ætas: hæc ætas aliam vitā,
alios mores poſtulat. Faciat, quia non eſt facturus diu: vt a-
pud Ioannem in reuelatione: Tempus breue eſt, qui ſordet,
ſordeat adhuc. Et in comœdia, Propè eſt pater, quum alieno
arbitrio viuendum eſt mihi. Dicitur etiā contra: Quid iuuat
congerere, quæ ſis breui relicturus? vt Paulus, De cætero fra-
tres tempus breue eſt. Itaq; qui habent vxores, ſunt tanquam
non habentes. Apud eundem multa ſunt ex tempore deducta
argumenta: vt, Hortamur vos, ne incaſſum gratiam Dei re-
cipiatis. Ait enim, Tempore accepto exaudiui te, & in die ſa-
lutis adiuui te. Et alibi, Scientes, quia tempus eſt iam nos de
ſomno ſurgere: tamen hoc illud pertinet, vt quādo tempus
eſt breue, illis nos paremus rebus, quæ poſt hoc tempus ſe-
quentur. Sed à tempore ductum eſt argumentū. Cicero ſe-
cundo de officiis libro Lucium Craſſum ait magnam laudē
ex accusatione Carbonis eſſe adeptum, quòd ea ætate oſten-
dit id ſe in foro optimè iam præmeditatum facere, quod etiā
tum poterāt domi cum laude meditari. Et diſciplina atque
induſtria militaris Pompeii demōſtratur, quòd tantum bel-
lum, tam diuturnum, tam longe latèq; diſperſum, quo bello
omnes nationes gentèſque præmebantur, extrema hyeme ap-
parauit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate conſecit: hoc
enim non ex qualitate temporis, ſed ex meſura pender:
qualitates enim ſunt naturales, æſtas, hyems, ver, autum-
nus, rigor, tepor, meridies, veſper. Alia aliis temporibus de-
cent & conueniunt: mane conſilium, vt dicebat Socrates, ve-
ſperi conuiuiū. Hinc illa execratio Solomonis: Væ tibi ter-
ræ, cuius rex puer eſt, & cuius principes manè comedūt, hoc
eſt

est tum epulantur, quum de consilio erat cogitandum, non de voluntate. Et Horatius de rebus intempestiuis:

Per se sola solstitio, campestre niualibus auris.

Tum nobis: sementis, messis, vindemiæ. Non vexadi nunc
 quæ, quia vindemiæ, quia messis. Nundinæ, mercatus,
 festus profectum, tempus pacis, tempus belli, tyrannidis, li-
 bertatis. Status rerum tempora solent appellari: vt dif-
 ficili periculis, incerta tempora. Sunt quædam quæ oc-
 cultus vel tempus significant, vel locum: Gaudendum, quia
 venit maritus, quia bellum finitum, tempus est: quoniam
 amicus adest, locus. iam quæ sunt in alio, vel fuerunt, argu-
 mentum de eo adierunt. Mirandum non est vinum in hoc
 dolio aclescere, in quo fuit acetum: & omnes esse oratores, vbi
 Cicero vixerit. Ab aliis quoque rationibus ac modis, quibus
 esse in aliquo res dicitur, argumenta deducuntur: vt quod
 Dominus Philippo respondit, roganti de Patre, Qui videt
 me, videt & Patrem meum: nam ego in Patre, & Pater in me
 est. Tum simile est in simili: velut quum prætori, aut senatui
 aliquid interdixisse eum vel statuisse dicimus, quod præces-
 sores fecerint: & honorem Hephæstioni habitum pro suo Ale-
 xander duxit: nam & hic est inquit, Alexander. Qui corrup-
 pit semina, corrumpit anni alimenta, quæ sunt in teminibus.
 Oratio hæc est acerba, & rabiosa, apparet ergo animum,
 vnde est profecta, non fuisse tum æquum, & liquidum. Re-
 gnum prauè, ac perturbatè regi, indicio est, Regem aut con-
 siliarios vel imprudentes esse, vel malos. Rex hoc concessit,
 non ergo regnum refragabitur: nam in quo alio est re-
 gnum? Seges hæc vitiata, & degenerans prodit, semen ergo
 fuit corruptum.

Ad rem dico in præsentia differri separata non solum ea, Ad rem,
 quæ sunt ad aliquid, inter quæ sunt æqualia, vt amici, ini-
 mici, sodales, socii, vicini. Cicero ostendit Catilinam esse sen-
 tinam vrbs, quod nemo tota Italia fuerit nefarius homo, &
 scelerosus, quin se cum Catilina familiarissimè vixisse fate-
 retur. Oportet te esse malum virum, qui sis optimo viro ini-
 micus. Cicero pro Cælio: negat velle sibi esse inimicitias cū
 Clodia, quam omnes amicam potius omniū, quàm cuius-
 quam inimicam putauerunt: Ex susceptis inimicitias cum
 magno, arguitur vel magnitudo animi, vel temeritas. Quan-
 ta liturgia Alecto, declarat Virgilius, quod nec, Pluto, nec

sorores sint illi amicæ:

Odit & ipse pater Pluton, odere sorores Tartaræ.
 Et urbanus ille improbitatem atque importunitatem Tyberii
 Casaris explicuit. Breuiter vis omnia dicam? Dicitur
 si te mater amare potest. Sodales: Cum sancto sancti
 quales focii, talis ipse. Demosthenes qualis Philippius
 ostendit, ex iis, quibus cum uiuat, & quibus deditur. Est
 enim vel conformitas in hoc, vel contrarietas: ut Tyrannici
 sunt superstitionibus dediti, uidelicet Aegyptiis confine-
 nes. Sunt ad aliquid Maiora, ut Deus, patria, quæ & locus
 est, & causa, atque origo, quædam etiam relatio, ut parentes
 ad causas pertinent, & ad hunc cœtum, diuersa tamen ratio-
 ne: illi ut genitores, hic ut maiores, & quibus subditos esse
 liberos par est. Dominus, Princeps, magistratus, maritus,
 tutor, patrus, magister. Itaque illa omnia Dei perfecta sunt
 opera, nempe tanti artificis: & nihil temere fieri à tali præ-
 sidente, sed omnia iustissimè: & quod est apud Ciceronem de
 Demetrio Phaleræo, ut Theophrasti discipulum possis ag-
 noscere, & in comœdia, Philosophos habet domi: & mali
 corui malum ouum. Causæ sunt, non secus ac si quis dicat,
 calidus, quia ad ignem accessit. Illa verò sunt nationis hu-
 ius: Non decet sic uiuere, cui Deus præest, & adest, Nunc Bru-
 tus amaret uiuere sub regno tali, succumberet aulae Fabri-
 cius, cuperent ipsi seruire Catones. Minora, quæ ad maio-
 ra referuntur, cuius, subditus, priuatus, seruus, filius, uxor, di-
 scipulus: ex familiarium moribus, quales sint ipsi domini
 coniciamus: ex populo bene, aut secus morato, atque in-
 stituto, quales ij qui reipublicæ præsent, & ad quos perti-
 net morum cura. Terentius: Apparet seruum hunc esse
 domini pauperis, miserique: quanquam hæc ad exemplar
 possunt pertinere, quod in caulis numeratur. Sed illud Cra-
 si ad Philippum proprium magis est loci huius: Non es
 meus Consul, cui ego non sum Senator. Alia sunt relata
 natura, ut similia, pater ac filius: alia uoluntate, amicus, inti-
 micus: alia fortuna seu sorte, magistratus, priuatus, domi-
 nus, seruus: non uideo cur docere sit turpe, quum discere
 sit pulcherrimum.

Tēporis Inter hæc sunt temporis lociq; differentia, seu positus,
 & loci dif- prius, posterius, ante, retro, sursum, deorsum: Non decet te
 terentia. loqui primum, quum sis postremus: Loquere maior natu,
 decet

debet enim te: Non conuenit te hoc agere, qui sis princeps: nam huius ordo est loci. In quibus videndum ne fallatur quis. Nam posterius concludit prius, si vnicum sit prius posteriori, si, sin secus, non concludit. Euntibus hinc in Hispaniam prior est Lutetia, quàm Aurelia, possum tamen alià peruenisse Aureliam. In tempore non ita res habet, in quo est velut simplex linea: vt, Necessè est autumnum æstati succedere. Tricesimum, vigesimo: vnde iocus ille Ciceronis, Fieri non potest, vt quum declamaret, natus non esset. Hic liber non est Cypriani, in quo sit Pipini mentio, neque hic Augustini, qui de Regibus Francorum loquitur, qui tantò post fuerunt. At verò prius non euincit suille posterius, vel iore, vel esse: vt, In procinctu stabant duæ acies, & priusquam concurrerent, facta est pax: non sequitur, concurrisse: vt in Euangelio de Diua Virgine dicitur, Antequam conuenirent, repertam gerere vterum: hoc verò non significat conuenisse.

Attributa quoque ad fidem accersuntur, quæ ab externis Attributuntur rebus: vt diues à pecunia, vel agris: glorio- ta. sus à prædicatione aliorum de virtute: nobilis à progenitoribus: honestus ab honore, quem ei alii exhibent: & iis contraria pauper, ignominiosus, ignobilis: maritus ab vxore: discipulus a magistro, quum non effectû aliquid aut efficiencia illius coniunctionis significatur, sed aliud quiddam: nam si dicitur efficiencia causa est Seruus à domino, quum inter se non cõferuntur, sed ad alia: vt non potest docere, quia est pater: non debet militare, quia nouus maritus, pèrinde est, ac si dicatur, est quod agat domi: non hoc intelligitur attributiuè, sed relatiuè. Huius velut domicilij sunt fortunæ, ac possessiones, & quæ habent, & habentur ciuili more & consuetudine: tum omnia adiecta extrinsecus: præclarum bellum, vilis triumphus, magnum argumentum multitudini ad res quàm plurimas.

Exulibus ne datur ducenda Lavinia coniunx?

O genitor, ne te miseret, nataq; tuiq;

Comparata habent & comparisonem, quæ est duorum vel Compar- plurium collatio in vno, similitudinem duorum in duobus, rata. aut plurium in totidem. Exemplum coniunctum est cum su Exemplū prioribus, & species illorum, nisi quòd hoc tantum est factum vel dictum cuiusquã ad imitationem pertinens, vt decet

nos superioribus parère, sicut Christus patri suo: & rudiorum atque infirmiorum imbecillitati se accommodare, quod Christus fecit in discipulis. Nulla debent esse ad nos exempla efficaciora, quàm Christi. Exempla ad exortandum proficiunt plurimum, ut quia se ille ita gessit, pariter idem facere: non tam probant esse quid, aut non esse, quàm suadent faciendum, vel contrariè: itaque argumentum æquum, honestum, utile, decori & aliorum: quæ in libera ratione posita. Parabolæ seu similitudines aliæ ad declarandam rem assumuntur, quæ sunt ex ratione dicendi, non huius tractationis: aliæ ad fidem faciendam, ita esse quid, aut non esse, quoniam nihil est in natura, quod non cum aliquo alio similitudinis nodo vinciat. Porro quæ similia sunt, eandem habent ea ex parte naturam: alioqui non essent similia, at quibus eadem est natura, eadem illis conveniunt, quatenus quidem natura est illis una. Itaque similitudo est par ratio, cur dictum hoc tam congruat huic obiecto, quàm illud illi. Peruntur exempla ex iis quæ contigerunt, ut historiis: aut contingunt, ut rebus naturæ: vel quæ videri volumus contingere, aut contigisse, quod genus sunt fabulæ, & apologi. Similitudo est, ut quemadmodum Sol unus omnibus sufficit, ita vox una præceptoris cunctis discipulis. Comparata sunt à maiori ad minus, ab hoc in illud: & à pari ad par: ut nonno Aeneidos.

An non viderunt mœnia Troiæ

Neptuni fabricata manu confidere in ignes? Lucanus.

Vis tu magni fulcire ruinam,

Sub qua Roma iacet?

Et quod Iphicrates Aristophonti dixit: Tu id non fecisses, ego lacerem? A minori ad maius: Antenor habet sedes, Aeneas Iouis proles non habebit? Si Christi simbria tam efficax, quàmò magis mater? Si femur Abrahæ sanctum propter Christum, sanctior mater Christi. Cæsar apud Lucanum.

An ne fugam magni tanta cum classe sequentur

Helperia gentes?

& alia. Vtrunque permiscetur: ut in Primo Aeneidos

Pallas ne exurere classem

Argiuum?

minor est Pallas, quàm Iuno: & plus exurere, quàm auertere. Comparatio alios quoque inter se locos commiscet:

Mirandum

Mirandum non est iuuenem imperitum à sene veterano ac veterari re circumscripsum. Demosthenes in Olinthia. Mirari non oportet nos cunctabundos, & rem suffragiis decerneres superatos à Philippo esse belligerante, præsentibus, nec occasionem ullam è manibus dimittente. In diuersis sunt contraria, contradicentia, priuantia, distantia: adde hæc *ἀντιθέται*. Hæc enim ex iis sunt etiam quæ referuntur ad rebus nisi collata nihil hic agunt: nigrum vel album per se inter inhærentia numerantur, mutuo verò commissa huc pertinent. Non faciet quia est seruus illius: non relatiuum, sed attributum. Est nigrum, non ergo album: Aliquis potest esse sanus, ergo & æger: Inimicus te fecit ægrum, amicus faciet sanum: iniustitia malum, ergo iustitia bonum. Si oportet addiscentem credere, oportet eum minimè repugnare. Et à negantibus apud Liuium: Simul quod non oportet puduerit, quod oportet non pudebit: Quàm multa bona nascantur ex pace, ostendunt mala, quæ nascuntur ex bello: Cæcus, non ergo videt: Nunquàm profuisti, neque nunc proderis. In relatiuis videndum vt negantia eodè quo affirmantia pertineat: Est pater, ergo non filius, intelligendum eisdem: Est duplum, non igitur eiusdem simplum. Cauendum ne in quibusdam fallamur quum relatiuum reddimus: vt in iis quæ eodem nomine reflectuntur. Simile similis simile: quod est ad hunc intelligendum modum: Est simile, non ergo suum simile: nisi quid sit sui simile, vt dici vulgo solet. quod magis ad tropum pertinet, quàm ad exactam normam philosophiæ: sicut magister sui ipsius, & discipulus: quod de se Augustinus dicit, & Gulielmus Budæus: quanquam in his sunt velut duo, vt alter officio præceptoris fungatur, alter discantis. Sunt probationes quædam per contrarii propositionem: Si non esset nox, studeremus: sed est nox, non igitur studendum. Cui argumento alio argumento est opus, nam per se imbecillum est, & ornat magis, quàm probat: quanuis interdum quibusdam sufficit, *ἀντιθέτων* ab Hermogene vocatur: sed propositio alio est argumèto sulcienda: videlicet nocet oculis lucubratio ad candelam, nocet capiti humor nocturnus, & eiusmodi. In adiectis incertiores sunt probationes, sed vel negatiuis vtimur, vel contrariis rebus. Si quem delectat magistratus, hic dolet, quum in ordinem redigitur. Atqui eidem

pater & filius sunt grati: & albus & niger color: sed habent magnā veri similitudinē in plerisq;. Lux dulcis, cecius ergo acerba: æstas amœna, tristis igitur hyems. Quintilianus in geminis languentibus. Quantum facinus sit filium occidere, nemo magis fateatur, quàm qui vult videri se illud fecisse filio: hoc enim valet, seruare filium tantum est bonum, vt atrox sit pro eo facinus committendum, quantum ergo malum est filium occidere? Dicimus vtroque: Hoc qui & bruta animantia faciunt, non ergo decet hominem: tum contrario quantum magis homo faciet? prius est huius naturæ, alterum comparatorum.

Ante rē.

Ante rem sunt, quæ illam quoquo modo præcesserunt, & ad eius argumentum quoddam propter aliquam similitudinem atque affinitatem inducuntur. Causæ viderentur posse hoc loco compræhendi, verum eis sedem, ac domicilium aliud assignauimus, quod eæ latissimè paterent. Sed si quis per causas argumentum aliquod non eruit, quod obscurius sit esse illam eius rei causam, sanè ex hoc loco eruat, nihil erit periculi, vt postea docebo. Nec ipse dubitabo exempla aliqua hic ponere, eorum quæ causæ videri possunt, sed abditæ. Signa quæ vocantur plurima sunt in hoc loco & proximo, vt occidit, quia rixatus, minatus, trepidauit: nisi quis ad actiones potius referat, in quo non repugno. Quippe signa sparsa sunt per multa locorum genera: est hic illud M. Fabii, Quis dubitet mathematicum vera de futuris dixisse, quum de præteritis appareat cum non esse mentitum? Sunt hoc loco signa temporum, prænuntiationes & prædictiones. Serenum postridie, quia vesper rubet: appetere vernum tempus, quia

Candida venit auis longis inuisa colubris.

Inter quæ sunt, quæ haberi pro causis possent: sed latètib⁹ vt, Ventus erit, vento semper rubet aurea Phœbe.

Sunt quæ necessariò alia antecedunt, tanquã aurora diem, vesper noctem. Sunt quæ ex conditione, si res procedat, iuuentus senectutem. Alia solent semper, sed non necessariò: vt feriꝝ diui Stephani post natalem Christi: in bellis Romanorum triarii post principes: in ædibus atrium post vestibulū.

• Sunt quæ plerunque, vt æstus post Maium, tepor post aduentum hirundinum. Alia nonnunquam ex coniecturis, vt principem ciuitatis futurum Periclem, quod Pisistratus ad eundē modum

modum oraret, Dionysium fore malum quandoquidem omnes qui arcem Syraculis occuparunt, mali fuerint. Si quid antea factum vel dictum ad imitationem producitur, exempli est. In ad argumentum aliud, huius est ordinis. Ergo ratio in vires perinde erunt, ac illa fuerint, quæ antecedunt. Post rem sunt, quæ quoquo modo illam sequuntur: nec interest potestatem sint omnino, an post tempus præsens: id quod velim quoque sunt ante rem intelligi. Hic sunt posteri, fama, iudicia hominum, exempla, quæ quum ex aliis sumuntur, loci sunt exemplorum: quum ipsa ad alia applicantur, & argumentum præbent in tuturum. Huius sunt notæ:

Post rem

Non arripiendam à Sylla dictaturam, ne posteri idem sibi putent licere. Et Pallas Telemacho apud Homerum, Sis strenuus, ut bene de te posterorum quilibet loquatur. Et apud eundem Nestor dissuadet Agamemnoni & Achilli dissensionem propter sermones, qui erunt de ipsis in Græcia. Et quot genera antecedentium posuimus, totidem in consequentibus existimari conuenit. In argumentum sumitur alicuius sententia eam ad rem, qua de agitur pertinens. Hæc auctoritas & testimonium à Cicerone nuncupatur. Itaque non solum dicta comprehenduntur hoc loco, sed nutus, sed facta, non facta, denique ea omnia, quis sententia declaratur: ut legatos esse inuiolatos gentium iure, quia nemo eis nocet. Et Seneca Troadibus: Quis iste mos est, quædo inferias homo est impensus homini: Quocirca & exempla auctoritate etiam censentur, ut mox aperiam. Huius generis sunt symbola, & apophthegmata, & responsa. In auctoritatis vim, rationemque illa veniunt, Rumor popularis, fama autore incerto, præiudicia, quod antea de simili causa, vel in eadem, aut rebus ad eandem pertinentibus ante legitimum atque vltimum iudicium pronuntiatum est. Testes, tabulæ, tormenta, qui communes loci à rhetoribus nominantur, quod in vtrâque partem magnam verisimilitudinem habeant. Auctoritas fide æstimatur. Non omnis persona eiusdem est auctoritatis. Nam eadem, sicut Euripides inquit, à tas quodiuerfis dicta, non idem valent. Fides paratur, si is, qui quid modo cædicat, credatur id scire: tum non mentiri scire eos putamus setur.

Quod p
argumen
to sumi-
tur.

qui valent vel natura, quem admodum ingeniosos homines, & animo ac cogitatione celeres, ac resque: vel peritia, ut artifices expertos, eos qui rei usum habent, atque experiētiam:

Authori-
tas quo-
diuerfis
dicta, non
idem valent.

Tum

Tum diligentes, studiosos. Non creditur fallere, qui nescit aut non vult: non vult fallere, cui hoc non est futurum utile, cui non est fallendi causa: nemo enim gratis est malus. Vnde illa vehemens interrogatio, cur ego fallerem? Illud Græcorum, *τι ωλιον εω κωατιμ*. Tum vir bonus aut auctoritas prima est Dei, & earum rerum, non dubitamus à Deo profectas. Nam hunc & nolle omnia, & nolle quenquam in fraudem conicere, omnes scimus. Neque enim est causa quamobrem id velit. Huius voluntas, ac sententia potissimū declarata est nobis ab vnigenito eius filio, qui semper est in eius sinu: hinc responsis, quæ patres acceperunt, & ante Christum natum, & post: ex quibus mystici libri sunt compositi. His accedunt somnia, & signa ea, quæ pro certo habemus à Deo mitti: vaticinia hominum diuino numine instinctorum. Habebant gentiles sua prodigia, ostenta, auguria, exta, omina. Hinc videtur posse colligi eum non habere fidem Euangelio, quisquis non ex eius præceptis vitam instituit. Secundo loco est consensus generis humani: in quo sunt naturales quædam animorum informationes, atque inde existunt æquitas, & debita humanitatis officia omnium pectoribus ingenta. Ex genere humano præcipui, & grauissimi ad fidem ponderis sunt sapientes, ac probissimi homines: velut philosophi, qui que humanum genus paterna quadam charitate complectuntur: tales interpretamur esse rectores patriæ, legum latores & eos à quibus populi, atque ciuitates formantur ad virtutem, & recti custodiam. Nam hos quum prudentes esse, tum procul à fallendi cupiditate abesse ducimus, quod beneuoli sint erga eos, quibus bene consultum esse cupiant. Amicis enim multum tribuimus, dūmodo bene de eorū ingenio ac pericia sentiamus, à quibus nunquam falli nos suspicamur. Sic magnopere fidimus iis, quæ parentes dixerunt, quæ nutrices, nutritii, consanguinei, præceptores. In eundem locum cadunt, quæ magni & sapientes viri iis præceperunt, quos charissimos habebant: vt Cato & Cicero filiis: & in vniuersum posteris, quibus nemo ferè malè vult nisi sit vir pessimus: vt qui dixit, me mortuo ardeat terra: vel qui aliquid ad vtilitatem suam velit eis persuasum, vt qui

captarunt diuinitatis opinionem. Postremò vinolētis & pueris, & mente captis multa credimus: facere fraudem nesciunt: tantum obstat, vt scire eos, quę dicant suspicemur: testantur hoc prouerbia, in vino inesse verum, & puerum ac ~~in~~ verētateri. Quocirca populus plurimum tribuit dictis hominum diuinitum: quodeos sapientissimos esse censet, qui re ~~quoquo~~ modo auxerunt: eam esse vnicam sapientiam opinantur. Suffragia quoque numerat, non appēdit: quod plures censent id pro verissimo accipit: vnde est morum, consuetudinum, officiorum ciuiliū, siue priuatim seu publice custodia. prouerbiorum & dictorum, quę vulgo feruntur, fides: existimat enim plures minus posse decipi, quā paucos: & minus esse cur tam multi vno consensu velint aliis imponere. Sed ex iis sententiis quę sunt receptę alię prudentissimę sunt animaduertę, alię ab stultitia populari manarunt. Et apud alias nationes, atque ad eō alios homines alii habentur pro sapientibus, & bonis: ubi est explorum efficacia. Gręci barbarorum sensibus nihil tribunt. Romani Gręcorum exempla rident, vt Scipio apud Titum Lium. Solos maiores suos graues homines, magno ingenio, iudicio, virtute, probitate esse arbitrantur. Nos Christianos non debent gentiliū exempla ad æmulandum adducere: nec quorumuis Christianorum, sed eorū qui purē ac germanē Christum exprimunt, potissimum, Christi ipsius, qui ad hoc nos inuitat. Exemplum do vobis, vt quemadmodum ego facio, vos faciatis. Ideo Paulus ait, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Si quid verò est inter gentiles probè, mitè plè, sanctè actum, tantò nos excellentius præstare cōuenit, quantò excelsior est nostra conditio, qui baptizati sumus, lustratiq; sanguine illius, quem Pater dedit instauratorem prisę perfectionis, qua non longè ab angelis discedimus.

Eleuatur authoritas primū, quòd qui dicit, nesciat at- Authori-
 que ignoret de quibus loquitur: vel natura, vt sunt mente ca- tas quo-
 pti, pueri, tardi homines: vel imperitia, vt qui nullum hu- modo ele-
 iusce rei habent vsū, et si artem teneant: hanc scilicet parum uatur.
 proficere citra assuetudinem: aut qui hæc quidem sunt na-
 tū, non possētamen absque arte bene centere: quòd ars in
 vniuersum sit de omnibus, experimenta de singularibus. Cō-
 tradicere sibi quępiam fortissimum est argumentum cum
 id ne.

id nescire, quod affirmet: & detrahit aliis ipsius dictis fidem: tum ostentum esse aliquid eum asseruisse falsum, graue præiudicium est posse decipi, & esse hominem, & non nunquam asserere, quæ non habeat comperta. Aut studium & diligentia defuit, vt qui non animaduertent, qui leuiter attigerunt: alii agentes, homines vani, qui quicquid in buccam. Sic solemus dicere, doctus, sed non in hoc. Iudex autem sanctus, & incorruptus, sed malè edoctus: quod in præiudiciis affertur: ad quam defensionis rationem mea quidem sententia potuisset Cicero deducere præiudicium censorum pro Cluentio, conseruata illorum gratia & maiestatis autoritate, vt diceret solere eos vti testimonis inimicorum, quos ignorent esse tales: simul propter multitudinem rerum, quas vno eos eodémque tempore obire necesse est, non perinde omnia examinare, ac expendere, vt iudices decet facere, qui ad eam vnã rem vacant: adde his in ciuitate, in qua tot sunt inimicitia: ita vt culpa ab eis in rem & mores hominum deriuetur. Nam vt ipse defendit, censes de leuitate suggillat. In scriptoribus si quid culpatur, sic excusare conlucimus, exempli gratia posuit, non quòd expenderit, an ita esset: aut quòd sic sentiret: dixit aliena fide: & contra rumorem, quòd est credula multitudo, nec examinat, quæ confirmat. Loca, tempora, personæ exacuunt diligentiam, & circumspectionem, aut remittunt: in quo non tam autoritas consideratur dicentis, quàm dicti. Dixit inter pocula, in cubiculo, vni amicorum, inter nugandum, discinctus ad focum: contra verò in senatu, apud populum, die parasceues, quum esset consul. Spectatur modus. Ioco dixit ridens, dormitans, detorto nutu, moto capite, motis manibus, serio, iuratus: quæ omnia solent esse signa, quemadmodum quis sentiat. Negligentiam Erucii inuasit Cicero ad ostendendum falsam illius accusationem in Roscium Amerinum. Præter hæc autoritati detrahitur pondus, si existimatur voluisse fallere. Ad id homines nunquam gratis inducuntur, nisi sint praua quædam ingenia, quæ iam vsum mentiendi in naturam penè verterint, vt vbi nihil interest sic eos, aut contra affirmare, ad mendacium defleant. Ideo quem aliquoties in mendacio deprehendimus, huic fidem neutiquam habemus, etiam quum vera dicit: quod Aristoteles festiuè, & sapienter respondit, esse lucrum mendacium

dacium. Sed ferè utilitatem aliquam suam sectatur qui
 mentitur, hoc est, quod sibi putat conducere. Quo fit ut his
 distinctis & separatis prudentia & probitate, plus habeat
 virium ad fidem probitas, quàm scientia: peritos enim &
 reos non sapientes nominamus, sed callidos, astutos, ver-
 sutos, vafros, nec quisquam se illis credit, nisi sint amici: sed
 si amici sint, tum boni viri esse existimantur. Neque enim hic
 quæritur quid quisque, sed qualis credatur. Nec frustra
 illud dicitur, vita maximè persuadet. Quæritur à mentien-
 te utilitas pecuniæ. Hanc solam imperitum vulgus utilitatem
 nominat: ideo magnopere fidem abrogat tenui ac pauperi
 homini, arrogat diuiti: quod huic putat esse satis, eoque non
 facile adduci ad mentiendum spe lucri: pauperem nihil non
 dicturum & facturum exigui quæstus gratiæ, quum con-
 trà maior sit ferè habendi litis in his, qui plus hauserunt,
 & pauperes sæpe presentibus & qualibuscunq; acquiescant.
 Si quis diuitem aut potentem laudet, suspecta est lauda-
 tio, quòd numo videtur tributa, non veritati. Captatur et-
 iam honor, Multa & assentari, & mentiri coguntur, quos
 exagitat gloriæ cupido, cuius possessio non minus est,
 quàm diuitiarum molesta & laboriosa. Præterea in corpo-
 re est utilitas. Mentiatur quis, ut presentibus doloribus exi-
 matur, aut ne grauiores perferat, vel neci detur: quod in tor-
 mentis cõtingit: pro quibus nescio quid possit dici, quum
 vel præfens dolor in imbecillis, vel sequentis pœnæ metus
 in robustis veritatis vocem penitus intercludat: vnde natum
 est illud. Tormenta & qui perferre, & qui non perferre po-
 terit, mentitur. Voluptates item: Plurima cogunt mentiri
 puellæ adamatæ, lenæ administris: quo in genere mentien-
 tium continentur parasiti. Ex his omnibus declaratur maxi-
 xima autoritas dictorum Christi, & eorum qui illum sunt
 secuti, quòd non solum commoda vel pecuniæ, vel hono-
 rum, vel corporis nulla spectabant, sed cum ingenti om-
 nium harum rerum incommodo veritati parebant cœli-
 tus patefactæ & ostensæ. Iam affectus ad mentiendum impel-
 lunt, vel sui cuique, vel alicui, si inservire illis stet sententia.
 Sunt qui veritate parum se oblectaruros aliorum ani-
 mos rentur, mendacia admiscunt, ut Homerus, & ferè Poe-
 tæ. Alii gaudent grandia, atrocia, tragica narrare, ut alios vel
 terreat, vel defigant stupore: & se fore admirabiles arbi-
 trantur,

trantur, si sua dicta admirabilia sint: itaq; his narrandis delectantur. In utilitatum nostrarum numerum recipiuntur, quæ commoda sunt, quibus bene volumus, quæ incommoda, quibus malè, amanti non credendum: amicus pro amico mentietur, vt mater pro filio, vxor pro marito, & in illorum quoque, quum est irata, vt inimicus contra inimicum: hinc amici contra amicum, & inimici pro inimico inuincibile testimonium. Animo irato, inquit M. nihil oportet credere. Dicta quum in controuersiam vocantur, iam auctoritati eius quem dixisse non ignoramus, non est locus. Sed sæpe auctoritate salua, negamus hoc eum sensisse, quod aduersarius ait: aut confirmamus sensisse, quod ipsi volumus, de quo priùs est dictum: tum hoc non pertinere ad nostram rem, aut pertinere. Locus & tempus mutant vim dicti vel facti: verè dixit, rectè fecit, sed illo loco & tempore, hoc verò vel post illa, non ita est, non expedit: notæ sunt hæ quæstiones. Nec verò existimo quenquam admonendum si Cicero referat Aristotelem dicere mundum esse æternum, auctoritatem huius sententiæ Aristotelis esse, Ciceronis verò Aristotelem hoc dicere.

A rei appellatione.

Rei appellationem in hunc locum reieci, quòd magna ex parte auctoritatis sit: vt consilium publicum non debere ex iuuenibus constare, sed senibus, quòd senatus nuncupetur. Quæritur à quibus senatus nominetur? à Romanis: de eorum auctoritate agitur: A Lacedæmoniis: quanta iis fides debeatur? Omnia etiam etyma, quas Cicero notationes vocauit, & ad verbū veriloquia, tanquam testimonia sunt eorum, qui ea vtuntur lingua: vocabula enim alia in aliis linguis habent etyma. Ita Cicero meliùs dicit & commodiùs à Latinis conuiuium dici, quàm quemadmodum à Græcis *συμπόσιον*, id est computationem: vel *σύνδειπνον*, id est concœnationem. Et in Paradoxis requirere se ait maiorū suorum prudentiam, qui hæc fluxa & contemptibilia fortunæ munera bona appellarint. In hunc ordinem venit omnis appellatio siue nominis, siue prænominis, siue cognominis, siue tituli, & quod Græcè *ἐπιθεσιον* dicitur, inscriptionis, lemmatis. Aristoteles libro de Mundo ex nomine ipso τὸ κίσμα docet nihil eo esse pulchrius, aut ordinatius. Nā κικροσμῶδες dicitur cætera, quæ sunt pulchrè, atque ordine. Non iniuria appellantur Draconem, qui tale virus effarit legum.

Non

Non decere eum affectibus perturbari, & concuti, qui uocetur serenissimus: Eum qui beatissimus, non debere belli miserii implicari: Non scæda & nefaria facinora designare, qui sit sanctissimus. Demosthenes in Midiam, eum qui Troasmothetam læserit, ciuitatem læsisse contendit: quod *Troasmothetam* non alicuius hominis nomen sit, sed ciuitatis ipsius. Transfertur ab una lingua in aliam. Cicero Philippi. Lyfidicus in *Lyfidico* uerbo Græco: & Plautus, nolo des mihi damnum in Epidamno. Sumitur argumentum ex æquiuoco: ut ni propius huic picturæ assederis, nam est leo, vel scorpius, & amphibologia, ut:

Quis neget Aenææ magni de stirpe Neronem?

Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Quod est sophistis aptum & dicacibus. Transfertur ad tropum, & in eo manemus, in quo inest sæpenumero festiuis ludus. Noli in æstate incendi: Homo frigidus ne huc accedas in bruma: Qui potest Maurus esse pectoris candidi? Quomodo hæc percurres æger pedibus? Domus opulenta & benefica, multos enim alit, de referta muribus. In nominibus quæ destinato & consulto imponuntur, examinatur quantum momēti habet illorum authoritas, qui indiderunt: prudentem hominem esse Marcum Portium, quod Cato cognominetur: quæritur uero, à quibus? quantum illis tribuendum? ex iis quæ de auctoritate diximus repetenda hæc sunt: in quo sæpenumero est multitudo à philosophis reprehensa, quum in alio omni genere scientiæ atque intelligentiæ, tum potissimum in iis, quæ ad mores virtutesque dicuntur pertinere. In quibus uero appellationibus non est consilium, sed recepta consuetudo nominandi, & uelut casus quidam, ludere licet: argumenta colligere non licet, nisi diluta admodum: & hæctenus, ut ex euentu ostendamus consilii potius fuisse nuncupationem, quam casus. Primus ille Iunius qui dictus est Brutus, primus qui Bestia, qui Asina, & similia, reliquerunt has cognominationes posteris suis: in illis primis causa cur sic dicerentur fuit aliqua, in posterioribus nullæ præter morem familiæ, quo Romæ cognomines sunt filii parentibus, non item Athenis, & in Asia. Hæc est immensa illa, atque ad eò infinita argumentorum sylua, quæ variam & latissimam rerum naturam includit, non solum ad dicendum utilis, sed ad usum uitæ, & sentiendum, & uitandum.

Puto me locum nullum præterisse, species non sum omnes persecutus, sed neque poteram. Sufficit genera consignasse: citius periculum sit, ne eadē diuersis locis videatur repetita, vt argumentum idem ex variis locis credatur depromi posse. Equidem non adeo confudi locos, vt fortassis illis videri posset, qui harum rerum cognitionē distinctionēq; non satis accuratam & exactam perceperunt. Sed longe præstat defumi ex multis locis idem argumentum, quàm ex nullo, aut ægre ex aliquo. Non interest, quibus nominibus instrumenta nominentur, modò sint apta vsui: & commodissimum est artifici multa esse instrumenta, quorum vnoquoque si libeat, idem opus absoluat. Est qui parum dextere aliquibus vtitur instrumentis: huic si ad idem perficiendum opus, aliis instrumentis succurratur, ingens præculdubio adferetur utilitas. Ita quæri ac elici idem argumentum è variis argumentorū sedibus posse, fuerit ad inueniendum longè cōducibilius, quàm singula singulias tentum claudi: quippe quod quærenti hac via non occurret, aliapræstò erit. Deinde nec in ferramentis contemplatur quis, quàm sint exposita, aut elegantia, sed quàm ad vtendum idonea.

Homo
per loca
argumen
torum.

Verùm vt exempla omnium magis sint in promptu, ducamus hominem per locos argumentorum: tum quia varium animal, & materia vberrima ad dicendū, tum quia de illo cognitio maximè necessaria est, nempe quotidianæ tractationis. In substantia hominis est animal, & rationale, vnde cōflatur eius diffinitio: hinc humanus, & humanae coniugata: Tum partes essentiæ, materia sumpta de medio communis cum materia eorum omnium, quæ fiunt, & corrumpuntur: animus autem generosissima res omnium, quæ sub cælo sunt: partes item molis externæ caput, os, pectus, brachia, dorsum, crura, pedes: & internæ, lingua, guttur, pulmones, cor, nerui, venæ, caro, sanguis, os, spiritus: tum cutis, pilii, barba, næuis, verruca. Inhærentia sunt in corpore color, forma, figura, filum corporis, macula aliqua, cicatrix, rectū, curuum, proportio membrorum, celsum caput, brachia expansa, manus diducta, cor ad sinistram, incessus, vox, vires, robur, imbecillitas, firmitudo, infirmitas, sanitas, morbus: in animo affectus: in mente acumen, hebetudo, memoria, obliuioſitas, eruditio, tot artes, & experimenta, prudentia, fatuitas, calliditas, vafricies, atque vsus rerum, virtutes, & vitia.

tia. Actionum sunt quæ dixit, fecit, voluit, tentauit, inuit, pertulit, passus est. Causæ eius sunt efficientes quidem Deus, & parentes, & quodammodo solum natale: finis naturalis, quem Deus ei destinauit, æterna felicitas. Ipse sibi ignorantia, & obedientia affectuum multos alios præstituit vanos, & noxios sibi, opes, honores, nomen, voluptates: Effecta eius sunt magna, & admirabilia, cultura agrorum, ciuitates, leges, litteræ, tot disciplinæ, atq; artes, quarû aliæ corpore, aliæ ingenio exercentur, partim utroq; . Instrumentis vitur ingenio, memoria, artibus, sermone, manibus, pedibus, & quæ extrinsecus sibi parat, vt sunt pænæ, calami, atramentum, penicillus, pecunia, culter, hasta, & alia quorû iniri numerus non potest. Ipse idem homo est finis caterorû animantium, & omniû quæ subluna sunt condita. Est in tempore, in hyeme, mense Ianuario, pridie Calend. Februa. Principe Carolo Quinto, sereno, salubri tempore, in libertate, in republica, Brugis, in cubiculo, in armario, vestitus, armatus splendide, sordide. Ad hominem referuntur Deus, princeps, & rector eius, pater, mater, tutor, patruus, magistratus, Rex, patria, leges, dominus, maritus, filius, pupillus, filius fratris, filius sororis, priuatus, subditus, seruus, vxor, amicus, inimicus, sodalis, locius, commilito, vicinus, ciuis. Tum diuitiæ, possessiones, honores, fama, gloria, fauor, gratia, nobilitas: & his cõtraria paupertas, ignominia, obscuritas, inuidia, odium, ignobilitas. Conferuntur inter se pater, filius, seruus, dominus. Deniq; ea quæ superiora, inferiora, paria diximus: homini nihil est contrarium: contradictio est homo, non est homo. Dissitum est quicquid non est homo, equus, lupo, color, magnitudo, liber. Pro argumentis adducantur maiores, exempla priorum, historix, fabulæ, proueria. Si quid prædictum de illo, aut præmonstratum, quid dixit, aut significauit quis: nomen, cognomen, appellatio. Ex his apparet non solum ad arguendum valere hanc copiam, sed ad dicendum de quacunque re velis: vt non absurdè videatur Rodolphus Agricola existimare Gorgiam, Hippiam, Protagoram, Prodichum, & alios Græcos sophistas qui in cõuentu hominum paratos se esse profitebantur ad dicendum, de quacunque re quis vellet audire, ex his fontibus vbertatem illam, & redundantiam eorum, quæ dicturi essent, haurire, vt nunquam dicendi

Quomodo alii videntur locis.

materia deficerentur. Duo restant consideranda, quo modo in aliis loci deprehendantur, hinc nobis quemadmodum iis vtendum. Prius quidem, vt nos vtamur, sicut magis auctores sunt vsi: Tum vt cognita ratione argumenti, quod aduersarius attulerit intelligamus, quantas habeat vires, sitq; cilius infirmari, ac dissolui, si sit opus. Est verò locus argumentorum ex aliis operosius eruere, quàm nobis ipsi inuenire. Nam non habet quotidianus vsus illam illud connectendæ argumentationis ductum, in quo promptum est cognoscere, quid petat, quid velit efficere, & quo modo. Ad hanc autem obliquitatem & infuscationem communis sermonis oratores, & omne scriptorum genus addunt alias tenebras orationis, partim ne ars appareat, & manifestæ fiant insidiæ, partim quòd maius robur accedit probationi: sicut punctim ferire, vel ex transuerso grauius interdum est, & lethalius. Ita ad inuolucra, quæ res sua sponte ac natura habet, alia ipsi superiecerunt artis, & ingenii sui, ergo interdum vno verbo cluditur tota argumentatio: vt consulum petebat scurra. Nonnunquam totidem sunt argumenta, quot verba. Cicero in Anton. Tu istis faucibus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: quod in amplificationem cadit. Iam multis verbis vnica est argumentatio: videlicet quum vnum verbum, in quo vis inest aliqua, variè tractatur, atque explicatur: An non erat resistendum insidiatori? Scilicet præbendū erat iugulum ei, qui vitam petebat? patiendum, quod latro cupiebat? Est quum pro tota argumentatione vna pars attingitur: Non occidet, nam quæ mater occidit filium? deest enim, & hæc est mater. Inuertunt sæpe argumentationis ordinem: vt Quintilianus libro tertio: Partes suadendi quidam putauerunt honestum, vtile, necessarium: ego non inuenio huic tertiæ locum: quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortasse pati necesse erit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur: quæ sic reducit, omnis deliberatio est de faciendo, nulla ergo deliberatio de necessitate: & paulo post, Itaq; mihi ne consilium quidem videtur, vbi necessitas est: non magis quàm vbi constat quid fieri non posse. Omnis enim deliberatio de dubiis est: hæc sic, omnis deliberatio de dubiis, nulla necessitas de dubiis, ergo nulla deliberatio de necessitate: hic assumptio nem vbi que posuit propositionis loco. Nonnunquam transfiliunt relictis mediis. Brutos ego impelle-

rem?

rem? ait Cicero, quorum vterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Hala: Hic omiffa sunt illa de genere, de facinoribus generis, expulfione regum, & Sp. Melio occiffo. Sic etiam à loco ad locum: Homo fapiens, quia magno corde: fortis, quia amplo peftore: partem fumpferant, fed ad partis accidens trãferunt. Quandoque folum, quod ab aduerfario dici poffet, præoccupatione quadam notãt leuiter: Non occidet *Milium*, nam hoc fola fecit Medara. Occultant etiam figuris, & fchematis, vt interrogatiõne enuntiet, quod narratiue poterant. Sed feriunt fortius. Et vno vt verbo finiam, ipfi idem maximi authores rationẽ fui argumenti, vnde prompferint, quemadmodũ concinnarint, aptarint, toferint, interrogati nefciant fãpe explanare. Videndum tamen quid efficere ftatuerint, quorfum fpectet argumentum, quid intendant. Ad id neceffariũ eft cognofcere, in quo verferetur controuerfia, aut quæ fit quæftio, non folum illa generalis totius caufæ, vel operis: fed particularis, ad quam argumentum illud pertinet. Eam vbi erimus nafti, videndũ multa ne fint, quæ probeant, an vnum tantũ. Si multa, vtrũ fit aliud aliud argumentum, an ad diuerfa tendant per fe fingula. Sumendum vnum quodque illorum, eique aptandum, quod probatur: quoniam ex habitu & congruentia eorum probabilitas nafcitur, ac prõinde inftrumentum probabilitatis, & eius appellatio. Sunt in quis facile iudices, cui parti conueniat, quod pro argumento accipitur: nam quæ conftant vno verbo, expofita funt cognitioni, vt quiuis dicat, cum qua parte quadrent pronuntiat, de quo eft controuerfia: quæ verò integra enuntiatione fimplici aut compofita, obfcuriora funt. Vno verbo cõftant, quum vis probationis vno in verbo eft fita: pronuntiatio autem, quum per illud totum diffufa: vt Socrates nõ ducet vxorem, quia philofophus. Socrati hoc cõpetit: videndum quæ fit eius proportionis ratio inter Socratem, & philofophum, quod nomen: non ducet, quia eft animal morofum & querulum mulier vxori. Quæro an homo fit equus, fi colligo non effe, quia homo eft rationalis, ad hominem hoc pertinet. Sin verò quia equus non eft rationalis, ad equum. Sin vtrunque coniungo, duo funt loci: vt in hoc, omnis homo eft rationalis, nullus equus eft rationalis, nullus ergo homo, à proprietate & à difcitis rationem duxi. Quum in argumento duo aut

Vnde na-
fcitur no-
mẽ loci.

plura sunt verba, & vnumquodque suam habet proportionē & locum, consideranda sunt singula separata. Plato non ducet vxo rem, quia philosophus, Socratis discipulus, vt neque Thales duxit. In philosopho est inhærens; in altero causa, in tertio exemplum. Non mouebit affectus in iudice, quia vir bonus, & Atheniensis, & pèrinde faceret, vt si normā, quam mensurus quid esset, prius inflecteret: primum est ex inhærente, secundum ex attributis, in tertio vis est finis iudicis, quam habet canonis inflexio ad motum animi. Sunt abstrusiores loci alii, ad quos exercendo penetrabimus, ab his quæ diximus velut manu ducti, tamen si non pèrinde laborandum est eruere ex aliis locos, quam nobis ipsi ad rem nostram inuestigare. Est enim res hæc quæ vsu potissimū constat: vt nihil omnino ars tota sine diligenti & sedula tractatione profutura sit: hæc verò etiā citra artem multas habet vires & validas: quippe maximi fuerunt oratores & disputatores acutissimi, antequam ars vlla esset inuenta, & ex quorum vsu ac operibus ars est obseruata. Omnia illa quæ supra sunt à nobis posita tenenda in promptu, vt literarum elementa, non eodem vtique ordine inueniendum, sicut nec eodem scribendum ordine, quo literas didicimus: tamen præstabit in initio eo ordine exerceri, ad excudenda è locis argumenta. Nec omnia omnibus cōgruunt, sicut nec literas omnes in vnumquodque verbum infarcimus. Ac vt quæ literæ quibus verbis necessariæ sint, non queunt tradi regulæ, communis vsus docet: ita in hac obseruatione cōtingit, vt qui quibus causis loci congruant præscribi non possit: videndum tamen quid velimus efficere. Cognoscenda exactissimè causa, & omnia quæ versantur in quæstione animo & cogitatione, completenda: quocirca oportet eum, qui inuenturus est, versatum esse diligenter in præsentis quæstione, & tenere saltem generalia in ea arte, de qua sumitur materia dicendi. Si non sit ex te vlla, certè sensum cōmunem vitæ, quid probabile sit iis, apud quos est dicturus, quid abs onum: ad quæ prudētia adiuuamur. Ergo proposita quæstione, vestigandum per sedes has, quid sub vtroque termino claudatur, deinde conferenda singulacum singulis, & cum omnibus: assuefactio præstabit, vt vno quasi intuitu peruideamus necessaria, sicut in coniungendis literis. An Clodius iure sit cæsus, ex Clodio, ab inhærentibus, quia seditiosus: an omnis seditiosus iure occidi possit:

fit: si non omnis, an talis? hoc tempore? hoc loco? à tali viro?
 Tum quia insiditao rem: an omnem insidiatorem fas sit oc-
 cidere: an hunc? hoc tempore? Nec aliter atque in syllabis &
 dictionibus in infinitum ferè tenditur, sic in locis. Sunt lo-
 ci locorum: vt an Milo dignus exilio? non, quia vir fortis: an
 fortis dignus exilio? per omnia quæ sunt fortis & exilii, quū
 Roma semper gerat bella, ij qui nullum reformidant peri-
 culum honestatis gratia retinendi. Iam an Romæ retinendi
 tales? & id quæ cum ascendendo ad generaliora: nam in singu-
 laribus est status. An homini cōueniat studium? etiam, quia
 est animal ratione præditum: An ratione præditis cōueniat
 studium? Iam loci quærendi in rationabili. An philosopho
 cōueniat belligerari? non, quia est homo deditus literis, ami-
 cus hominum: per locos hominis, per locos eruditi denique
 eorum omnium, quæ ponuntur in probatione. Si sint in
 quæsito plura, loci inter se omnes committendi, & compa-
 randi. An omni generi scriptorum commode possit histo-
 ria admisceri? ex ratione scriptorum. Nam Theologiæ po-
 test, & Philosophiæ, & Medicinæ. Iam ab iis quæ ex re,
 omni illi sermōni qui quid docet, tum ex historia,
 omni generi scriptorum admiscetur cogni-
 tio rerum præteritarum: nam com-
 modè: nam venustè, nam dele-
 ctabiliter, nam ad proba-
 bilitatem, atq; in-
 telligentiam
 appositè.

* *

DE INSTRUMENTO

PROBABILITATIS

FINIS.

IOANNIS LV-
DOVICI VIVIS
VALENTINI,
De disputatione.

ERITATEM non plenè aut apertè acies mètis nostræ intuetur, multa & densa obscuritate corporis oppressa, atque hebetata. Sed nos obscuritatem hanc à nobis in res ipsas traducimus, vt eas altissimis ac cæcis admodù tenebris dicamus obrui, & inextricabilibus inuolucris occultari. Quo sensu pronun-

tiauit Democritus veritatem in altissimo puteo demersam latere. Ad purgandos autem hosce cortices, vt nucleus prodeat purus; ingenium humanum examinandæ veritatis facultatem à Deo accepit: cuius functio disputatio nominatur. Nam quemadmodum vites, nuces, ferrum, aurù putantur, reiectis inutilibus: ita in examine illo & inquisitione veritatis remotis vel falsis, vel ambiguis, ac incertis ad ea veniatur, quæ dubio procul sint vera. Lux hæc est, quæ ingenio nostro infertur, vt per ea, quæ in confesso recipiuntur pro veris, illa de quibus dubitatur, explanentur, aut ea refutentur, quæ nobis sub specie se insinuabant veri. Si ergo nobis dif-

Disputa-
tio quid.

Animi
quinque
functio-
nes.

improbandum cõparatio. Nam vbi pro alterutra parte nullum est argumentum, nec disputatio potest vlla existere. Duces animi nostri sunt vires illi à Deo ad cognoscendum, & de cognitis iudicandum attributæ. Ioannes Philoponus ex republica Platonis quinque nos habere animi functiones scribit. Mentem, Diancæam, Opinionem, Phantasiam, Sensum. Horù istæ sunt vires & opera. Sensus lentior est, quàm vt syllogismo discurrat, & aliquid colligat. Mens celerior, quàm vt syllogismum expectet. Opinio assensus est. Phanta-

tasi

rasia seu visum apprehensio. Dianœa quam sanè cogitationem dicamus, est motus: itaque hæc ratiocinatur, & syllogismo vitur. Hæc quidem contemplationis sunt de anima: sed de his non plura in præsentia dicam, nec accuratius, quam quod instituto nostro erit satis. Ratiocinatur ergo cogitatio vel ex iis, quæ mens illi suggerit, vel quæ opinio, vel quæ visum. Nam sensus visio seruiunt: ideo tub ^{un. ad. i. c. 10. e.} à Platone comprehenduntur. Mens ad cogitationem, quantum assequi potest, verissima & perfectissima adiert, velut axiomata, naturales informationes, & in omnium animis impressas insculptasque notiones, ex quibus aptissimæ ac firmissimæ rationis nectuntur syllogismi: in quibus est scientia, si alibi vsquam. Opinio suppeditat credibilia aliàs vera, aliàs falsa: vnde existunt syllogismi verisimiles, qui secum nonnullam dubitationem important. Visum sumministrat vanas imagines, somnia, hallucinationes, imposturas: ducitur enim phantasia similitudine, quam ex ignorantia, atque incogitantia coniungit temere, & commiscet, vt vnum ex duobus aut ex multis confundat: vnde error nascitur ambiguitate vel vocis, vel sententiæ: vt quum vox plura significat, quæ commiscetur, & redduntur tanquã vnum, nempe verbi ancipitis, vel orationis amphibolæ: tum ex scripto quod non distinguitur accentu, aspiratione, scriptione recta: in sensu autem quum ab vna significatus ratione ad aliam latenter subitur: nempe ab essentiali ad inhærens, vel contrã: velut quum sic coniungimus, Homo est animal, animal autem est genus: Mel est dulce, dulce verò aliud alio magis. Adde huc, quum praua conclusio pro vera recipitur, quod aliquam illius præ se imaginem ostendet: de quibus vitiis superius admonuimus. Nam phantasia, vt leuiter ab vno in aliud mutatur, ita etiam leuiter assentitur: vt in quocumque inciderit, ob segnitiam vltcrius scrutandi subsistat illico, & acquiescat: itaque vehementer fallitur, quoniam neque ambigua distinguit, nec partes inter se confert, vt quemadmodum compositæ sint, & colligatæ animaduertat. Iudicium animi inter hæc tam di. Iudicia. uersa velut disceptator quidam sedens incipit eorū omnium vires, & velut causam expendere, quæ reprobat, omnino respuit, & damnat: quæ approbat, alia securè admittit, alia incertus. Sunt inter quæ anceps & animi dubius pendet, quod

similitudo aliqua & veri apparet, & falsi. Hi iudicii motus est tribus argumentorum generibus excitantur. In quibus & res debent spectari, & connexio. Argumenta omnia vel ex certis, exploratis, necessariis depromuntur rebus, vel ex probabilibus, & quæ de coniecturis pendent. Non sunt hæc rerum ipsarum nomina, sed quæ cuique videntur: aliis enim alia sunt certa, & indubitata: eadem etiam non omnibus talia. Quæ eliciuntur ex certis, nexuque iunguntur euidens, ac perspicuum cum iis, quæ confirmant, iudicium ad se pelliciant securum: argumentatio huiusmodi nominatur certa atque euidens. Quæ verò vel probabilia sunt, vel non manifesta, cõplexione cum eo coherent, cui probando adhibetur, iudicium ad se inuitant nutans, & suspectum: nec planè sibi fidens ipsi: hæc argumentatio probabilis nuncupatur, siue credibilis: ab Aristotele dailectica. Ambiguum est iudicium, & quasi seipsum sustinet, quum pares sunt argumentorum vires pro vtraque parte in re controuersa, ac velut paria in lancibus pondera. Quæ argumentatio iudiciū fallit, ea vel de materia decipit, ex qua constat, vel de artificio, nempe forma, & colligatione partium. Cognitio materiae ad singulas artium pertinet: ut quum dicitur, omnis vnus principatus optimus, Tyrannus est principatus vnus, ergo optimus, Forma verò & cõpositio huius sunt loci: Omnis virtus suavis, & voluptas suavis, virtus igitur: hic propriè paralogismus appellatur: nam prior ille tæctus ex falsis, tamè bonus esse syllogismus potest, qualis est ille idè.

**Materia argumen-
torum quo
modo tra-
ctatur.** Materie argumentorum generatim quidem sic itur obuiam: Certa & necessaria ostenduntur non esse eiusmodi, si declaratur aliud simillimum necessarium non esse: interdum quoque ex eodem illo argumento contrarium concludi. Si opponatur autoritas: fuisse, quibus non sit visum tale, quorum ingenium & iudicium aliis in rebus pro valido sit habitum.

Probabile. Probabile est, quod cuique videtur ita esse, non certa & euidenti ratione, sed verisimiliore, quam sit contraria. Sumitur aliquando probabile pro comperto & explorato, sed de illo priore nunc loquimur. Probabilia vel infirmantur, vel tolluntur penitus: infirmantur, si planum fiat minus esse in eis robur, quam putabatur, solere contrarium plerumque euenire. Tolluntur obiectione eorum quæ illi sint vel necessaria, vel magis credibilia: & patefactione circumstantiarum, cur in hoc loco, in hoc tempore, in his rebus illud non procedat.

Prob

Probabiliora sunt quæ efficaciora pro se habent argumēta quæve pariter efficaciam, sed plura tamen sunt, quibus quis liora. que fidē habet, quò maiorē, hōc sunt magis efficaciam. In coniecturis non satis labefactat, qui non necessarias ostēdit, aut non fortes, sed qui nō bonas: quod fit exponendo in plerisq; vltu venire contrarium nō similibus tantum, sed in hoc eodē loco, tēpore, hominibus, rebus: vt erubescere hūc, & trepidare, & titubare, perturbari pro signo conscientia accipitur atqui sic solēt in omni congressu, etiam apud amicissimos, tutis & securis rebus, vt Cicero de quacunq; causa dicturus.

Iam verò argumentationem aptam & confectam vel repellimus, vel dissoluimus, vel eludimus, vel retundimus. Re- Argumē-
pellitur, quum negatur bene colligi. Dissoluitur, quum tationis
fertur captio, quæ quia ferē fit ex ambiguo & simili, idcirco tracta-
vocatut distinguere: in quo tanquam re duas aut plures in tio.
partes discissa, mēbrū vnū ipsi nobis sumimus, alterū vel reliqua aduersario concedimus. Eluditur, quum adfertur absurdum, quod sequeretur, si ita esset. Retunditur, & quasi opprimitur, quum fortius contra id argumentum opponitur. Qui verò negat aliquid in argumento ita habere nihil ad argumentationem dicit, sed ad examen partium illius: de quo iam sumus locuti. Elusio à retusione non multum distat: vtraque ab Aristotele appellatur *ὑπερηχία*, Latine ad verbum instantia, sed appositum rei vocabulum est obiectio, vel obex: qui velut currenti argumento obicitur, vt fit in fluminibus: quod est non connexionem argumenti dissoluere, aut discindere, sed venienti occurrere, & quasi cursum impendere. Idque cogitationi nostræ non rarò accidit. Nam quum ex intentione argumentationis res sequitur perabsurda, tum animus velut iniecta manu sistit primum, hinc quum se non bene progressum fuisse deprehendit, vnde cœperat reuertitur: & quanuis nesciat dicere, quo nam sit falsus loco, vbi sit erroris causa, errorem tamen inesse non dubitat.

Opponitur obex argumentationi ex eodem, ex simili ex De instā-
contrario, ex autoritate. Ex eodem: si quis dicat, amor bonum, quia dulce: occurritur, imò malum, quia indigētia. Ex tia.
contrario: bonus vir amicis nocebit: quod ab eis læsus, à qui bus minimè oportebat: nequaquam, quod nec malus amicis noceat, etiam ab eis læsus. Ex simili: Hic homo maleficio est semel

semel affectus, semper igitur oderit: qui hoc? quum beneficio affecti non semper ament. Ex autoritate: Ignoscendum his, quia sunt pueri: obiicitur: imò Solomon iubet, vt virga ne discedat à puero. In quo sunt exempla dictorum, & factorum. Parcendum huic, quia filius. Atqui Torquatus & Brutus etiam occiderunt suos, & maluerunt orbi vitam agere, quàm habere improbos. In quibus non dissoluitur vinculum prioris cum posteriore, sed fluxum inualidum ostenditur. Quamquam in multis elici potest, quod dissoluat, sed longiore ambage: vt quum dicimus, bonum virum non læsurum amicos læsum ab eis, quòd malus non referat amicis maleficii gratiam: sic soluitur prior probabilitas ex secunda, quòd læsio non debet esse causa vltionis in bono, quandoquidem non est in malo: quòd est argumentum à cõparatione minoris. Tum maleficio semel affectus semper oderit, ex obiectione efficitur, amorem nõ esse perpetuum, itaque nec esse naturæ affectuum, vt sint perpetui: quare quum odiũ sit affectus, mutabitur tempore. Dicendum iam est de singulis argumentationum generibus. Et syllogismi quidem quæ sit ratio, quæ deuinctio propositi cum intentione, alibi demonstrauimus.

Exemplũ

Exempli vis est in similitudine: nam similibus causis similes attribuit natura effectus, similibus principiis similes progressus atque exitus, similibus qualitatibus, atque affectionibus similes facultates, & eiusmodi. Idcirco ad persuadendum non repugnanti, atque ei, qui vltro sequitur, aptissima est hæc probandi via: vt quæ docet & ostendit magis, quàm cogit: confirmatur similitudine, dissimilitudine infirmatur: quam difficile non est in omni simili inuenire. Neque enim sunt vlla tã cõformia, quæ non aliqua in rediscerpent: quin etiã si repugnãt eã differentiã nõ inueniat, haud in re culpã esse suspicatur, sed in se, qui vel nõ bene inquisierit, vel nõ facile inueniat. Examinandũ est tamẽ an difformitas sit in eo, quo de agitur: vt Cato se occidit, ne Cæsari seruiret, ergo tu occide te ne seruias tyranno: respondebitur non esse simile: nam Catoni summum erat malorum seruire, & illis profanis: at initiatis Christiana pietate non item. Adiicitur, imò summum malorum est seruire eum quem Christus liberum fecit. Ita est, non quidem homini seruire, sed peccato, & diabolo. Demosthenes tantus euasit Orator studio, cur non &
tu quo

tu quoque? Quia in illo studium ardentius, ingenium viu-
dus, iudicium acrius, sermo patrius haustus cum lacte. In li-
bello Ciceronis de Senectute, quum Cato exemplo sui do-
cuisset non debere ætatem grauem esse senibus, excipit Læ-
lius: fortasse dixerit quispiam, tibi propter opus, & copias, &
dignitatem tuam tolerabiliorem senectutem videri: id autē
non posse multis contingere. Subiicit Cato, non dignitati-
bus, aut diuinitatibus ætatem leuem, aut molestam, sed patien-
tia vel stultitia: nec solum triūphalibus viris iucundam esse
senectutem, sed iis etiā, qui purē aceleganter ætatē transege-
runt. Si dissimilitudo non sit præsto, consilium erit sequen-
dum M. Fabii, vt dubia liceat dicere fabulosa: quales sunt a-
pologi, poeticae narrationes, Milesiæ fabulae, res multæ
Chaldeorum, Persarum, Aegyptiorum: sin vera & certa esse
constet, tentandum, an obtineri poterit, ne illa quidem recte
esse facta. Tum autoritas eius excutitur qui quid dixit, non
dixit, fecit, non fecit, quanti oporteat esse momēti apud nos.
Confirmatur autoritas ad corroborandum argumentum,
eleuatur ad debilitandum: de quo in inquisitione veritatis
diximus.

Enumerationē deprehensæ sunt artes omnes, nempe ex
multis experimentis collecta formula. Si hæc herba nocuit
huic homini, profuit illi asino, & huic, & illi, ergo omni ho-
mini nocet, omni asino prodest: si in aliquo inflatur, ruit to-
tum. Sed omnes singulares percensere impossibile. Aliquas
pro omnibus sumimus, ad postremū verò adiicimus, quod
sit pro aliis: vt sic in cæteris, vel non videretur aliquid esse in
contrarium, vel non est in contrarium obseruatum. Infir-
mantem dare aliquid ad oppositum est necesse: tunc vel de-
struit, vel concutit. Scrupulum etiam iniicit addubitatione:
fortasse nō sic esse in omnibus. rem esse nouam, necdum satis
exploratam: vt de ligno hebeno, & multis rebus, quæ hæc pri-
mum ætate in noticiam venerunt: vel quod paucis est id de-
prehensum. Licebit tum ex iis adire aliqua, quæ quum cre-
derentur esse certissima, tempus docuit non esse talia: quæ
exempla non rara sunt & in natura rerum, & in vita homi-
num. Alter verò vel ostendet, quid sit vitii in eo: quod ille
obiicit, cur ab aliorum natura degeneret: vt si radix arboris
sit medicata vel saltem impetret in plerisque: pro re noua
multa sunt experimenta: pro vetere multos quæsisse, nemi-
nem

Enume-
ratio.

nem inuenisse in contrarium. Saltem verisimile esse, quandoquidem aduersum nemo comperit toties vestigatum.

Inductio Inductio Socratica argumentatio est conformis naturæ: quum in aliis ita sit, quæ sunt similia, ita debere esse in hoc. Qui depellit, reddat causam differentiæ, quemadmodum in exemplo. Sed maiorem hic esse ac fortio rem conuenit, ubi tot sunt exempla allata pro vno aliquo: velut cui credas nauem in periculo, eligis non amictorem, sed peritiorum: cui rempublicam, cui equum domandum, ergo cui pecuniam: ex aduerso occurritur, non est ita: nam in illis opus est arte, hic fide. Tum faciendum est planum & illuc esse opus fide, & hic arte: quoniam quidem si inimicus sit, prodet consulto: & hic si imprudens, perdet nesciens: nam eandem illam adferre pro instantia de qua est controuersia, per absurdum est. Vtebatur etiam Epagogis Socrates, quod aptis simæ sunt ad capiendum: quum enim singularum rerum interrogatiuncula proponuntur, minus apparet fraus: quæ profert se velut acie explicata: minusque circumspicit is, qui respondet, quid sequatur ad posita sibi, ac concessa, quid repugnet.

Comparatio.

In comparatione vis latè est sparsa: nec ad certam formulam potest redigi, quæ ad inuentionem argumentorum magis pertinet. Paria aut maius, & minus inter se in aliquo vel aliquibus conferuntur. Intuendum an in eo ipso sint paria, vel maius & minus: Priuatus homo gignit tot liberos, non gignet rex? non sunt in hoc maius & minus. Priuatus concionabaris, ergo & consul: non sunt maius & minus in concionando: quæ sæpe numero præbent urbanitatis materiam. Quin ego vno verbo cedam, cui cedunt in omnibus triginta legiones? inquit Phauorinus. In eo quod fit, quid maius sit aut minus dicere est eius, qui vires rerum nouit: ut hoc efficit illa herba, ergo & illa alia: in eo autem quod decet prudentis. A minori aptum est argumentum confirmationi. A maiori informationi, A pari utriusque. Similiter de relatiuis dicit Aristoteles quod posito vno, ponitur & alterum: sublato, tollitur.

Relatiua.

Sed hoc rectè est intelligendum: Si aliquis est pater, aliquis est filius: si nullus est pater, nec filius: & hoc quidè certe in essentia. Nam in aliis non sunt relatiua, Nullum patrem video: ergo nec filium: Nullus filius docet, ergo nec pater. Videndum ut ritè assignetur relatiuum: Est seruus, ergo serui seruus, non

bene

bene, sed heri seruus: nā vt alibi est declaratū, sunt quāsdā paria: amicus inimic⁹, simile dissimile. Alia imparia: pater fili⁹, herus seruus. Neq; verō pba est hæc collectio: Est seruus, ergo comitatur herū: sed sic, ergo est sub herō: sicut est herus, ergo possidet seruum: quando in hoc est seruus, vt sit sub heri potestate: & herus, vt possideat seruum. Iste non est pater, ergo nec filius, inualida est: non enim dictum est tollere mutuo in singulis. Quod dictum est in vniuersali: in singulis autem imparibus contrā valent: vt respectu eiusdem posito vno, tollatur alterum: Hic est discipulus huius, ergo nō magister huius: nec solūm comparatione eiusdem relatiui, sed eiusdem rei, in qua committuntur, nam potest esse simul & discipulus & magister in diuersis rebus. In aduersis & priuātibus, & dissitis ad infirmandum: cernamus priūs, an illa habeat mediū, an sit tempus & subiectum à natura definitum, istuc verō aliunde petetur. Obseruandum etiam in quo sint talia: Do cernam hominibus, non ergo equis: non sunt in hoc dissita. Hic homo habet seruos albatos, nō igitur atratos: laud sunt utiq; in hoc aduersa. Si quē delectat visus, huic est cæcitas inimica: in hoc priuātia: quippe quā delectationē potest afferre visus, hanc cæcitate necesse est amitti.

In gradatione vis est, vt q̄ sequitur ad minus, nēpe ad illatum, sequatur ad maius, nempe ad rationē. Cauenda est hic, vt in omni genere argumentationis, ambiguitas: Studiosi amant otium, qui amant otium, sunt desides: Aliud est otium studioforū, aliud desidū. Quod hic puer vult mater vult: quod mater vult, pater: quod pater, populus: Puer vult, pila ludere, ergo & populus, aliud est, quod puer vult matrem velle, aliud quod mater patrem, aliud quod pater populum. Transitus est obseruandus, in quo sæpe dolus delitecit: Qui bene potat, bene dormit, qui bene dormit, nihil facit: transitur ad aliud tempus, nam non in eodem tēpore potatur & dormitur. Qui nouit Laurentium Vallam, nouit & Theodorū Gazam, qui hunc, & Politianum, qui Politianum, Erasmiū, ergo qui Vallam, Erasmiū quoque. Sed in hoc vniuersalitas tuctur complexionem: neque enim verum est illorum ali quod in vniuersali. In Soritis multi erant Stoici & Acade-

Gradatio

Sorita.

tes constituta, de quibus Cicero quarto Academicarū quaestionum meminit. Res valde est spinosa, & inuoluta, propterea quod terminos, qui consistunt in diuisibili, ipsi in intellectibili puncto collocari postulant, nec aceruus consummatur singulis granorū, nec destruitur: vt nec pilis cauda equi, aut numatim est diuitias definire, sed multis simul: ita adiciendo per indiuidua mirum non est, nunquam attingi, quod quaeritur. Adde quod nec per diuisibilia quidem lata, qualia sunt quæ mens nostra in illis capit: itaque per modios tritici est agendum, per crines centenos, per sestertia, & huiusmodi.

Dilemma Dilemma aptum est ad perturbandum, quum animus velut indagine vndique circumspectus, non statim prospicit exitum: aperitur effugium, si quid sit mediū, vt si duxeris diuitem, erit terendum, si inopem, alendum: medium est aliquid, vel reflectitur antistrephonte: Si diuitem, lautius viuam: si in pauperem, quietius. Sed hoc non tam est refellere dictum, quam reuerere.

**Reflexa
probatio**

Sunt alia probationes conclusionis, quæ reflexæ nominantur, quum negata illatione sumitur eius oppositum, ex quo solo, vel eo cum vna parte propositi, res ad id quod est maximum, & grauissimum deducitur, duo contradictoria ostendi simul vera: illi priores ductus sunt recti ad docendū & dicendū a pti, iste ad refellendū: quæ admodū syllogismi, qui affirmatiuè concludunt, valent ad probandum, qui negatiuè ad improbandum. At verò in probationibus & quasi putatione hac tam diu progrediendum, quoad veniatur vel ad eā, quæ necessaria sit, & omnibus cognita: vel ad probabilem, cui sine absurditate magna refragari non liceat: probabile dicetur, quod cuique est receptum. Huc vsque postquam peruenieris, si pergas vterius, periculum erit nimirum ne sicut est in prouerbio, nimium scalpendo sanguinem elicias: & viuum rescindas, dum superuacanea immodicè cōsectaris putando. Illud in primis animaduerti conuenit, non omnia rerum genera, quæ posita sunt in dubitatione, paribus constabili argumentis posse. Quæ res sub sensuum notitiam ca-

**Quæ sit ar
gumento
rū ratio.** aptiora argumenta admittunt, & sensui magis exposita: cuius notæ sunt effecta naturalium causarum: quæ verò mente, ea informationibus, quas hominum mentibus natura inculpsit, sulciantur: vt multa in mathematicis, & prima
philos

philosophia. Porro quæ mentis indagine quasi eruntur
 abdita & abstrusa, credibilibus sunt quibusdam contenta,
 vel sensibus vel menti magis accommodatis. At quæ pru-
 dentia, & vsu vitæ, ea exposcunt, ad quæ plura sequuntur
 publicè aut privatim commoda, vel certè potiora: & am-
 pliora, vel pauciora & leuiora damna siue in futurum, siue
 in præsens. Multùm valet in his autoritas illorum, qui sa-
 pientia & fideitate præstantes esse homines existimantur
 de quo numero sunt studiosi sapientiæ, senes, negotiorum
 callidi, legumlatores, magistratus, senatores, populi, ac ci-
 uitates, quas accepimus bene institutas. In iis quæ docen-
 tur cælitus, quæque sensum omnem captumque humani ani-
 mi exuperant, & à solo Deo cognosci possunt & tradi, po-
 tissimas partes serunt Dei ipsius autoritas, tum eorū, quos
 à Deo illustratos & edoctos esse euidentia nobis signa osten-
 dunt: vt argumenta quibus dicta sua confirmant, dictis ipsis
 sint similia, nempe diuina, & naturam excedentia. At quem-
 admodum probalia sunt ad probationem ambigui admota,
 ita absurda ingeruntur ad reuincendum contradictorium
 eius, quod nos intendimus: vt pietas est summū bonorum:
 nam ni esset, cedo quid aliquid in eius locum reponeres? Id
 ne quod situm esset in animo? An quod in corpore? Quæ in
 corpore, communia sunt nobis cum belluis: quæ in animo,
 cum dæmonibus, dempta pietate. Summi ergo boni homi-
 nes vel belluæ participes erunt, vel dæmones, quod est nefas,
 Absurda eodem propè modo censentur, quo probabilia.
 Hastenus de tacita & vera cuiusque secum disputatione.
 Nam in commissa illa & comparata quæ est duorum, non
 pèrinde potest verum cerni, ac excudi, vt in illa interiore.
 Consiectu enim externo mentis acies turbatur, vel affectio-
 nibus suscitatis, vel attentione ad ea, quæ sunt foris. Adde
 quòd quemadmodum prudèter inquit Aristoteles, duorum
 dissertio, & sermocinatio per orationem fit: in quâ multæ
 occultantur fraudes, & latenter irrepunt: quæ verò dispu-
 tatio est vnus secum, fit pèr res, quæ omnia liquidius ante
 oculos statuunt, ac apertiùs. Itaque etiam in ea, quæ vnus
 est disputatio, si per orationem exerceatur, multas se insi-
 nuare in animum fraudes est necessum. Quippe fraus omnis
 ex similitudine oritur vel veri vel boni, at similitudo anceps
 maior, promptiorque est in intelligentia dictionum, quàm

Disputa-
 tio exte-
 rior.

rerum. Sed de hac nobis antiquorum huc conceptione siue altercatione pauca quædam video dicenda: ne hæc scholæ exercitatio desiderari tanquam prætermiſſa à nobis poſſit: tametsi de ea multa & in libris topicis, & in elenchis Aristoteles præcepta tradidit. Nos verò breuiter more nostro, ac dilucidè summas contrahemus earum rerum, quæ nobis ad hoc institutum videbuntur facere.

Caput est in altercatione omni vt sciatur, quid positum sit in controuersia, & de quo disputantes contendunt: alioqui enim temere ac ridiculè multa vltro citroq; iactabunt: quod passim videmus in disceptationibus contingere, vt alter aiat cælum agitari, alter conetur euincere terrâ in mundi medio quiescere. Proximum est vt respondens perspectam illorum omniũ habeat naturam, de quibus agitur: vt ea non solum à diuersis, atque absimilibus cogitatione ac animi iudicio seiungat, sed à conformibus etiam, quæq; ex similitudine fucum possent facere ad fraudem. Ex hac separatione nascetur, vt & distinguere ambigua, & diuidere, & diffinire rectè valeat. Quorum trium ignorantia magnos in disputando & turbulentos errores affert, clamoreque absonos, plenos contentionis, quum velut andabatæ, qui pedem contulerunt, oculis clausis dimicēt, & plerunq; vsu venit, vt quæ quis ignorat, tueatur pertinaciùs, siue oppugnet, seu propugnet, ratus vera sese asseuerare: quum contrà qui à falso se stare non nescit, lentiùs agit, ac remissiùs, ex conscientia videlicet, non ignarus captare se tantùm. Quapropter vt hæc vterque clarìus peruideat, conseruandum est iudicium integrum, minimè perturbatũ tempestate aliqua affectionum: quæ omnes incitatæ & accensæ velut fumum quendam rationi & facultati iudicandi offundunt, quo veri perspicientia impeditur. Vtilissimum est altercando non commoueri animo. Idcirco biliosi, feruidi, iritabiles, captatores inanis gloriolæ non sunt idonei altercationi, præsertim aduersus sophistam vasrum. Incenduntur enim facile, & censura tanquam deiciuntur de gradu eorum, quæ dicuntur, vt quid vel antisophista obijciat, vel ipsi respondeant, non attendant. Tum studiosus gloriæ adeò est obseruandis omniũ vultibus, gestibus, nutibus occupatus, vt ea quæ dicuntur, non possit animaduertere. Conſine intelligētia rerum earũ, quæ in contentione versantur illud est, vt aduersarii verba probè intelligat,

intelligat, quo remu dicitur verum dicit, quo ab auditoribus accipi. Sophista est, qui non veritatem sequitur rei, sed opinionem auditorum venatur de se: in qua finem sibi statuit vel quæstum, vel gloriam, vel irrisionem aduersarii, aut aliquid affectus prauis. Quare argumentis laborat efficere, ut quæ antisophista confirmarit, labefacta ab seipso credant, & ostendisse falsa esse, illū pro veris cōplexatum: falsum id esse, duorū modis: à altero conuincitur, vel quū idem ipse qui affirmarat, victus ratione & argumētis cōfiteretur se falsum sensisse, quæ est repugnātia: vel quum id, quo argumento rum viribus protruditur, contrarium est opinioni eorum, quibus fides iure debeatur, nempe sensui omnium, vel opinionni ac sententiæ eorum, qui adsunt, vel receptis vulgo opinionibus, vel eorū, qui pro sapientibus habentur, censuræ ac iudicio: quæ pro falsis manifestò exhibantur, aut pro absurdis atq; absonis reprobantur, aut nō admittuntur tanquam paradoxa. Sed maximè omniū cupit sophista ab ipso eodem aduersario confessionem contrarii extorquere. Non enim perinde & gloriosum sibi ducit, & diuersam tuenti parit turpe, si ille falsum aliquod vltro admittat, quàm si quid paradoxum ac dubium pugnās cum eo, quod posuerat, altercando cogatur recipere, molem & vim rationum nō sustinens. Sed nos tamen momentaneam illam gloriā tantopere affectanti concedamus facillè: modò ipsi veritatis fructum teneamus: ut si aberrasse sentiamus nos, reuertamur in viam siue vltro, siue ab alio admoniti. Quippe satius & fructuosius est rectā ingredi, quò intendimus, quàm aduersario nō concedere de victoria, & pertinaciter tueri falsum. Inuicti quidem persisteremus, sed contra verum: à quo vinci longè præstat, quàm omnino contra illud tendere. Vinci ab homine cōtra disputante leue est, ac breuissimum dedecus: falli autem & decipi malum, ac miserum. Nec rarò vinci te: b altercante perpusillum honorem illi parit, tibi verò emolumentum grande. Discedit ille inflatus victoria tu liberatus ignorantia, tanto ac tam fædo malo. Vitanda sunt tamen in sophista tria potissimū captiōnū genera. Ambiguitas omnis seu verbi vnus, seu multorū, propositio faliorum dogmatū pro veris, nempe vniuersaliter dictorū, quæ tantū in parte valent, & colligandæ argumentationis nexus fraudulentus. Nec eius inter disputandum doli nos lateant. Nam

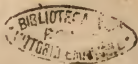
in quibus situs est negotii. Ardo, agere se contem-
 ptim simulat quò id negligentius à respondente expendatur.
 Tum quæ perperam sunt admissa, vel concessa, vel ne-
 gata, blandis verbis approbat, ac extollit, vt in eo confirme-
 tur respondens. quod cum assensu & laude videt accipi. Itaq;
 suspectus sit nobis siue negligentiam præ se ferens, siue ap-
 probationem. Proponit etiam quæstiones varias: vt ex re-
 sponsonibus in eam demum inuadat, quam se ex animi sui
 sententia tractaturum confidat. Quocirca vñam aliquam
 iubebimus eum deligere, quam velit ventilari. Quòd si cœ-
 perit ex nostro campo digredi, sensimq; & dolose aliorum
 pellicere, cogendus est, vt de statu quæstionis disputet, deque
 eo in quo versabitur controuersia, idque impense vrgendū:
 ne imprudentes eò delabamur, de quo diceremus imparati.
 Quapropter si disceptatio certa sit, ac finita, expediet in re-
 spondendo paulò pluribus explicare rem: ne ambiguitate
 obscurecat, & ignorantia claudatur, vnde breuissimo gradu
 dolus inuadat tanquam ex insidiis: ad quem patefaciendum
 si post longam altercationem reuertamur, credat aliquis nò
 sponte nostra huc nos venisse, sed deuolutos sophistæ im-
 pulsibus: sin autem disputatio incerta sit atque infinita, de eo,
 quodcunque poterit ex verbis nostris sophista arripere, con-
 sultissimum fuerit breuissima responsa interrogationibus
 reddere, & maxime ad rem. Sed sophista interim sinit se ro-
 gari, vt ostēdat, quam facile nos eludet, ac frustrabitur: itaq;
 responsiones edit ancipites, vt semper sibi caueat effugium:
 operæpretium fuerit exigere vt apertius loquatur, & rem
 diffinitione ac diuisione planiorem faciat, vt omnia circun-
 stantibus reddantur apertiora, ne & nos illi videamur cauil-
 lando similes. Itaque dabimus nos operam ne ludere atque
 arguari in verbis existimemur, sed iis vtemur naturaliter
 eo ipso sensu, quo ab spectantibus consueuerunt sumi. Sunt
 interrogationes nonnullæ multiplices, quarum simplex &
 categorica responsio ambiguitatem ex quæsito trahit: Feci-
 sti sacrilegium? Non teci, Dubium est, quorsum ea respon-
 sio pertineat: vtrū quòd nihil omnino surripuerit, an quod
 non sacrū, vel non de sacro. Hoc si sophista recusat expo-
 nere, vt captantē deludat, nos ipsi simpliciùs quærendo expli-
 cabimus: Surripuisti hoc, an non? Si negat, id est euincēdum.
 Sin fatetur, at hoc sacrum, itidem si abnuuit, probandum: sin
 annuit

Sophista
 respon-
 dens.

annuit, an de sacro. lo. quouis argumento mu-
 ticipite, vt si quis persuadere velit imperium vnius esse opt-
 mum, quod Romani in maximis quibusque reipublice pe-
 riculis ad creandum dictatorem soliti essent consi-
 phista hic inueniet, quo & Romanos perstringat, & inuise
 illam bene constitutam ciuitatem: & de dictat. cau-
 tur, vertisse illos ciuilem & legitimam potentiam in ty-
 rannidem, Syllam, & Cæsarem, & quod non nper id
 sit factum: vt in exæ Clodiana, & aliàs nonnunquam itac,
 adhærebit, cui erit commodissimum, vel ex vno i aliuc
 transiliet: nos verò in eo vt sistat, postulabimus, in quo sit ca-
 put controuersie. Sed ille tamen quum de re non habet iam
 ampliùs quod dicat, ad auertendam ab argumentis au-
 dientium intentionē, vel dicit de aduerialio, vel ad
 res alias egreditur: quæ iam ad disputa-
 tionem non pertinet, & veri inqui-
 sitionem, sed ad rixam, aut ina-
 nem quandā velitationem,
 in quibusdam verò inte-
 rim ad præsentem
 necessitatem
 claben-
 di

DE DISPUTATIONE FINIS
 TOMI TERTII, QUI CONTINET
 LIBROS DE ARTIBVS:
 FINIS.

QQ 3

L V G D V N I,
Excudebat Ioannes
Frellonius.

1551

